

Т. Яценко, В. Бондар,
Л. Галушко, А. Камінська, О. Педченко

**ПСИХОАНАЛІЗ РЕПРОДУКЦІЙ
ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ**

УДК 159,9 (075,8)
Я. 92

Рекомендовано вченою радою Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (№4, від 31 січня 2018 р.)

Рекомендовано вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (№ 1, від 30 серпня 2017 р.)

Автори: Т. С. Яценко, В. І. Бондар, Л. Я. Галушко, А. М. Камінська, О. В. Педченко

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України *В. М. Сіньов;*

доктор психологічних наук, професор *А. В. Фурман*

Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів: Навчальний посібник / [Т. С. Яценко, В. І. Бондар, Л. Я. Галушко, А. М. Камінська, О. В. Педченко]. – Дніпро, Київ : Інновація, 2018. – 300 с.

ISBN 978 - 966 - 8676 - 51 - 3

Посібник порушує проблему особливостей використання художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта. Дослідження побудовано на теоретико-методологічних засадах психодинамічної парадигми та емпіричному матеріалі активного соціально-психологічного пізнання (АСПП) із використанням репродукцій художніх творів. Розкрито особливості використання опосередкованих засобів пізнання, зокрема репродукцій художніх полотен в аналітичному форматі, чому сприяє архетипна здатність психіки до емоційно-когнітивної, спонтанно-проективної репрезентації.

Здійснено порівняльний аналіз використання авторських малюнків і репродукцій художніх творів у процесі АСПП. Розкрито механізми, за якими відбувається «оживлення» (осуб'єктивування) репродукцій художніх полотен через діалого-аналітичну взаємодію психолога з респондентом.

Робота порушує важливі методологічні питання глибинного пізнання та стенографічно представляє практику використання репродукцій художніх полотен у психоаналітичному ключі, що засвідчує їхню спільність за архетипністю символіки з психомалюнками учасників АСПП.

Посібник «Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів» є інформативним для широкого кола читачів: аспірантів, зорієнтованих на глибинну психокорекцію, соціологів, психологів-практиків і всіх, хто цікавиться художньою творчістю в її глибинно-смысловій сутності.

ISBN 978 - 966 - 8676 - 51 - 3

УДК 159,9 (075,8)
Я. 92

© Т. С. Яценко, В. І. Бондар,
Л. Я. Галушко, А. М. Камінська,
О. В. Педченко, 2018

ЗМІСТ

Передмова	6
ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПІЗНАННІ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА.....	11
1.1. Філософсько-психологічний погляд на проблему пізнання психіки суб'єкта в її цілісності.....	11
1.2. Архетипна символіка художніх творів.....	21
1.3. Художні твори та можливості їхнього використання в пізнанні психіки	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГОМ РЕПРОДУКЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА	33
2.1. Методологія глибинного пізнання з використанням репродукцій художніх творів	33
2.2. Динаміка взаємозв'язків свідомого і несвідомого у форматі психодинамічної парадигми.....	37
2.3. Едіпальна залежність суб'єкта та її вияв в умовах психоаналітичного діалогу з використанням художніх творів	58
2.4. Архетипна сутність художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс»	63
2.5. Особливості архетипного змісту художніх полотен із символікою шахів.....	68
2.6. Використання авторських малюнків у поєднанні з репродукціями художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта	70
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	73
3.1. Візуалізована репрезентація учасника АСПП – передумова глибинного пізнання психіки.....	73
3.2. Науково-практичний зміст категорій «принцип додатковості» та «імпліцитний порядок» у глибинному пізнанні психіки.....	80
3.3. Методологічне обґрунтування динаміки змін психіки учасників АСПП у психоаналітичному процесі з використанням художніх творів	91
3.4. Аналіз результативності особистісних змін учасників АСПП	95
РОЗДІЛ 4. ЕМПІРИЧНА ЧАСТИНА ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕПРОДУКЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	103
ДОДАТКИ	107
Додаток А. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент М.)	107
Додаток Б. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент Л.).....	123

Додаток В. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент К.).....	135
Додаток Г. Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент М.)	145
Додаток Д. Фрагменти стенограм глибинно-корекційного процесу АСПП із використанням картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс».....	148
Додаток Е. Фрагменти стенограм глибинно-корекційного процесу АСПП із використанням репродукцій із зображенням шахової символіки	164
Додаток Ж. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент В.).....	204
Додаток К. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент Н.)	231
Додаток Л. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент С.).....	245
Додаток М. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент Ю.)	252
Додаток Н. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент К.)	263
Додаток П. Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент Ж.).....	276
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	289

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ТЕРМІНІВ

№ з/п	Умовні позначення	Визначення
Умовні скорочення		
1.	АСПП	Активне соціально-психологічне пізнання
2.	К-т	Комуникат (висловлювання психолога або респондента)
3.	П↔Р	Психолог – Респондент
Терміни		
4.	Авторський малюнок	Малюнок, виконаний респондентом (учасником АСПП) на запропоновану або власно обрану (вигадану) тему
5.	Архетип	(Грец. ἀρχέτυπον, від αρχή – початок і τύπος – образ), першообраз, ідея
6.	Едіпів комплекс	Започатковується в ранньому дитинстві (від 2 до 5 років) – неусвідомлюваний чуттєвий потяг хлопчика до матері, дівчинки – до батька, що суперечить потягу «табу на інцест»
7.	«Едіпальна довершеність»	Факт фізіологічної приналежності індивіда до утроби, первинних лібідних об'єктів та змішення крові
8.	Проективна ідентифікація	Психічний процес проектування бажань та фантазій людини назовні, на інші об'єкти, за одночасної ідентифікації з ними
9.	Неавторський малюнок	Репродукція художнього твору (картини) професійного художника або ж тематичного малюнка, виконаного іншою особою
10.	Передсвідоме	Сукупність психічних процесів, актів і станів, зумовлених слідовими ефектами, та їхніми фіксаціями, пов'язаними з травмівними впливами
11.	Первинний лібідний об'єкт	Перша, найважливіша в житті дитини людина (батьки), із якою пов'язані чуттєві притяжіння
12.	Перенесення	Проекція на інших людей, навантажена несвідомим перенесенням мотивів (та рис), що раніше сформовані у взаємодії з первинними лібідними об'єктами
13.	Репродукція художнього полотна	Фото того чи того художнього полотна
14.	Символ	Цілісний образ, який використовується як узагальнений щодо інших образів, предметів і явищ дійсності. Що багатозначніший символ, то вища його статусність
15.	Символізація	Унікальний, притаманний лише людині психічний процес заміщення одних реальностей іншими, більш абстрактними. За символізацією стоять латентні (приховані, невидимі) смисли (інформаційні еквіваленти)

Передмова

Свідоме відображення відділяє від суб'єкта зовнішню об'єктивну реальність через її підпорядкованість законам «твердого світу» (ньютонівським законам). Разом із тим, у ставленні суб'єкта до предметів довкілля відбувається синтез реальностей – ідеальної (психічної) і предметної. Саме тому в психічному образі свідомості важливо виділяти дві площини: відображення в розумінні об'єктивності предметної сутності об'єкта та в суб'єктивній його складовій, тобто особистісне ставлення людини до образу предмета. Іншими словами, *свідомість виявляє себе через суб'єктивізм сприйняття існуючого буття*. Отже, *суб'єкт виділяє себе як об'єкт навколишнього світу через специфіку суб'єктивного ставлення до цього світу*.

Таке дуалістично-двоплощинне сприйняття світу змушує поставити проблему об'єктивності в пізнанні психічного. Як відомо, С. Рубінштейн (1989) указував на той факт, що «наявність свідомості дає змогу людині знаходити й виділяти, систематизувати об'єктивні, стійкі властивості світу». Звідси висновок, що без участі свідомого не є можливим реалістичне, хоч і опосередковане, узагальнення істини психічного. У той же час, констатуємо, що свідомість і пізнання не синонімічні. Феномени свідомості невіддільно існують на *перетині двох площин психічного* відображення твердого світу, тобто *об'єктивності і суб'єктивності* ставлення до нього. Обидва виміри свідомості практично є невичерпними для суб'єктивного відображення і пізнання. *Немає свідомості без участі уваги, але не навпаки – увага існує без участі свідомості*. Зрозуміло, що така увага задається чинниками несвідомого, що і є предметом дослідження (пізнання) глибинної психології.

Мимовільна увага, яка спостерігається в учасників глибинного пізнання за умов використання репродукцій художніх полотен, задається їхньою інтенціональністю, що й зумовлює спонтанний вибір репродукцій. Недаремно О. Леонт'єв визначав мотив як «опредметнену потребу». Репрезентанти психіки суб'єкта (передумовою створення яких є його мимовільна увага) не можуть бути пізнанні в їхніх смислових параметрах прямолінійно.

Те, що потрапляє в поле зору мимовільної уваги, у глибинному пізнанні не підлягає прямолінійному вивченню, оскільки за ним стоять неусвідомлювані, латентні чинники. З огляду на це, психодинамічна теорія, що розробляється Т. Яценко, орієнтує на пошук обхідних, контекстних, опосередкованих шляхів, наближення до пізнання смислових параметрів психіки. З. Фрейд писав: «... для того, щоб привести несвідоме до сфери свідомого, необхідно спочатку створити ланцюг опосередкування» [138, с. 21]. За всієї орієнтованості психодинамічної парадигми на пізнання несвідомого, дослідник має орієнтуватися на свідоме ставлення суб'єкта до опредметнених презентантів, яке [ставлення] не піддається безпосередньому сприйняттю.

Важливо розуміти, що не лише сфері свідомого закритий прямий доступ до несвідомого, але й сама інстанція несвідомого не має можливостей заявити про себе назовні прямолінійно, особливо у *смислових* параметрах. Треба враховувати, що несвідомому іманентно притаманна «об'єктивна реальність» його механізмів та архетипно-смислових сутностей. Тому необхідно забезпечувати посередницькі ланцюги пізнання, якими є репродукції художніх творів, що забезпечують об'єктивні параметри глибинно-корекційного процесу.

Методологічні питання проникнення в несвідому сферу психіки («іншу» сферу) пов'язані з адекватним розумінням мови функціонування цієї сфери, що тяжіє до образно-символічних засобів. Інтеграційним ланцюгом між вербальними аспектами свідомого та

невербальними, що є мовою несвідомого, є «інформаційні еквіваленти». Тому можна сказати, що не лише «буття визначає свідомість», а й навпаки – «свідомість визначає буття». Указані реальності (свідоме – несвідоме) існують лише в *динамічній єдності*. Згідно з позицією Гете, *дослідження є процесом розвитку знання*. Психодинамічна теорія методологічно висікає шлях до істини через комплексність дослідження цілісної психіки. Діалогічна взаємодія забезпечує «оживлення» (персоналізацію та індивідуалізацію) архетипно-символічного змісту репродукцій художніх полотен.

Психодинамічний процес глибинного пізнання не є зорієнтованим на пошук готових, вичерпних істин, він задає передумови ефективності дослідної процедури проникнення в смислові параметри неусвідомлюваних детермінант спонтанної, невимушеної поведінки учасників діагностико-корекційного процесу АСПП, у межах якого й використовуються опредметнені засоби самопрезентації. Тому на особливу увагу заслуговують у цьому контексті використання репродукцій художніх полотен у психоаналітичному ключі.

Відомі факти психоаналітичного інтересу в письменників. Зокрема, М. Зоценко¹, який розробив систему власного самоаналізу для вивільнення від неврозу. М. Зоценко констатував у М. Гоголя страх перед жінкою, що був зумовлений впливом на нього матері. Відомо, що М. Гоголь помер через відмову від їжі, за чим можна узріти тенденцію до самопокарання, у поєднанні з почуттям провини за нереалізовану любов, яка перебувала в рідчизні «табу на інцест». Так, М. Зоценко надав великого значення чиннику годування немовляти матір'ю і, згодом, *фіксації травми його відлучення від грудей*. У цій ситуації з поля зору невинувато випадає батько, який обов'язково має вплив на психіку дитини. Важливо пригадати слова З. Фрейда, а саме: «Хто творить як художник, той відчуває себе батьком власних витворів». Якраз батько-чоловік зачасти актуалізує в дитини необхідність ідентифікації з матір'ю, а творчість може виступати заміщенням єднання з нею.

У посібнику «Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів» розкривається психологічно-емотивний потенціал художніх полотен, які, тотожно літературним сюжетам, але візуалізовано представляють драму почуттів творця. Саме тому репродукціям характерна інтенціональність, яка каталізує у майбутнього психолога механізми проєкції, ідентифікації (проєктивної ідентифікації), перенесення, інтроекції, заміщення тощо, які впливають (зумовлюють) на вільний вибір ним репродукцій для власної репрезентації. Особливо вражає психологічний потенціал картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс», глибинний зміст якої дає змогу учасникам корекційного процесу індивідуально, психологічно неповторно втілюватися в контекст сюжету картини. Цьому присвячено окремий підрозділ (2.4.), який розкриває архетипну сутність художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс». Можна припустити, що будь-який художній шедевр несе психотерапевтичний потенціал не лише для його творця, але й для тих, хто його обирає в якості власного візуалізованого репрезентанта. Репродукціям характерна інтенціональність (емоційна небайдужість), яка задається архетипністю їхнього символічного наповнення. Приміром, образ Пекла, Раю, чи образ обездоленої людини (на краю Пекла), або людини, яка наближається до Раю – усе це не залишає байдужими тих, хто сприймає картину. І все це через архетипність символіки, яка несе мудрість поколінь, особливо в адекватності візуалізації внутрішніх станів, емоцій, тому малюнок у діагностико-корекційній роботі набуває символічності та багатозначності.

Важливо враховувати те, що будь-яка репродукція художнього твору має подвійну співвіднесеність – об'єктивну (в співвіднесеності з об'єктивною реальністю) та суб'єктивну (пробудження індивідуалізованих особистісних проблем). Весь глибинно-корекційний процес, який представлено в посібнику, пов'язаний із розкриттям

індивідуальної неповторності суб'єктивного наповнення обраних учасниками АСПП репродукцій, шляхом емотивного «оживлення» їх у процесі діалогічної взаємодії.

Діалогічна взаємодія психолога з респондентом враховує об'єктивну сутність художнього зображення, що визначає шлях виходу на суб'єктивізм психіки кожної особи. Об'єктивність репродукцій картин відіграють роль посередника між сферами свідомого і несвідомого, що сприяє пізнанню об'єктивних параметрів психіки суб'єкта. Психологічні захисти зумовлюють відступи від соціально-перцептивної реальності та викривлення глибинних чинників особистісних проблем суб'єкта. Саме тому використання репродукцій художніх творів (як і авторських малюнків) створює передумови для об'єктивності глибинного пізнання психіки, що наближує його до критеріїв науково-дослідної процедури.

Глибинні чинники можливо пізнати не прямолінійно, а лише опосередковано та контекстно; вони ніколи не є у вільному доступі для свідомості. Несвідоме задано механізмами витіснень, слідовими ефектами та їхніми фіксаціями. Пізнати несвідоме можна лише у випадку поздовжньої інтерпретації діалогічно напрацьованого матеріалу шляхом констатації ітеративних та інваріантних форм поведінки. Введення категорії «інформаційний еквівалент» у сферу пізнання смислів спонтанних актів поведінки зумовлено методологічними засадами глибинної сутності АСПП.

Наприкінці зазначимо, що посібник «Психоаналіз репродукцій художніх творів у підготовці психологів» розкриває функціональний ракурс психіки, її здатність до саморепрезентації шляхом використання репродукцій художніх полотен. Платон свого часу вказував, що «... не у враженнях полягає знання, а у висновках про них, бо саме тут можна схопити суть та істину, там же – ні»². Когнітивний синтез поведінкового матеріалу, одержаного в процесі діалогічної взаємодії, відкриває резерви раціонального пізнання психічного в єдності двох сфер (свідоме – несвідоме). Останнє важливе як необхідність для забезпечення в процесі глибинного пізнання об'єктивної поведінкової бази, переконливої для респондента, у розширенні можливостей самовдосконалення та особистісної самореалізації, що є вкрай важливим для майбутніх психологів.

В. Андрущенко,
доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
Заслужений діяч науки і техніки України

² Платон. Диалоги [пер. с древнегреч.; Сост., ред. и авт. вступ. статьи А. Ф. Лосев]. – М. : Мысль, 1986. – 607 с.

ВСТУП

Соціальна напруженість, що виникла в Україні, особливо гостро ставить питання не лише економічного порядку, а й забезпечення психологічного благополуччя громадян, що каталізує пошук ефективних методів надання людині психокорекційної допомоги. Останнім часом з'являються нові напрями розвитку практично зорієнтованих галузей науки, що пояснюється як соціальним запитом, так і можливостями розширення перспектив інтеграції психології з досягненнями інших галузей, зокрема художнього мистецтва.

Використання художніх малюнкових засобів у процесі пізнання психіки знайшло широке втілення в проєктивних методах (Л. Абт, Л. Беллак, І. Беспалько, В. Блейхер, Н. Бурлакова, Л. Бурлачук, Р. Грановська, А. Корнер, К. Маховер, Г. Мюррей, В. Олешкевич, О. Потьомкіна, Є. Романова, Г. Хоментаскас та інші); арт-терапії (М. Бурно, М. Вуд, С. Дженінгс, М. Кисельова, О. Копитін, Л. Лебедева, А. Мінде, Н. Назарова, М. Наумбург, Н. Пурніс, К. Рудестам, І. Сергієнко, Р. Хайкін, А. Хілл, С. Хоган та інші); глибинній психокорекції (С. Гроф, М. Кляйн, К. Юнг, Т. Яценко та інші).

Функціональна специфіка образно-символічних виявів несвідомого актуалізує проблему опрідметнення змісту психіки суб'єкта, яку порушували у свій час Л. Виготський, С. Рубінштейн, як і, загалом, використання візуалізованих засобів пізнання психічного (К. Левін, С. Гроф, Д. Узнадзе, Т. Яценко та інші).

На особливу увагу заслуговує психоаналіз художніх творів, що перебував у полі інтересів З. Фрейда та К. Юнга. Психоаналітичне тлумачення творів мистецтва розширили А. Адлер, Р.-Л. Данієл, М. Кляйн, І. Нейфельд, Е. Фромм, С. Шпільрейн та ін. У вітчизняній психології психологічні основи мистецтва представлені в працях С. Балея, А. Халецького, Т. Яценко та ін.

Завдання, що ставилися при підготовці цього посібника, включали проблеми виявлення архетипного потенціалу репродукцій художніх картин у діагностико-корекційному процесі за методом активного соціально-психологічного пізнання; аналіз філософсько-психологічних аспектів глибинного пізнання психіки суб'єкта; розкриття ролі різних теоретичних підходів до розвитку глибинної психології; встановлення спільного та відмінного в поняттях «пізнання», «глибинне пізнання»; виявлення особливостей використання візуалізованих (зокрема, художніх) засобів у різних прийомах психокорекційної практики; розкриття методологічних передумов роботи з репродукціями художніх творів; представлення важливих методологічних аспектів особливостей діагностико-корекційної роботи з використанням репродукцій картин професійних художників, як і представлення результатів структурно-семантичного аналізу стенограм діагностико-корекційного процесу АСПП; емпіричне обґрунтування ефективності діагностико-корекційного процесу глибинного пізнання психіки суб'єкта з використанням художніх засобів, максимально можливо представлене в посібнику в емпіричній частині, практика АСПП із використанням репродукцій у процесі психоаналізу.

Предметом наукової уваги є проблеми діагностико-корекційного процесу, діалогізованого шляхом взаємодії психолога з респондентом («П↔Р»). Констатовано провідну роль механізму проєктивної ідентифікації суб'єкта в процесі «небайдужого» вибору репродукцій художніх творів; доведено ефективність використання авторських малюнків у поєднанні з репродукціями на тлі невіддільності діалогічної взаємодії від процесу інтерпретаційного аналізу, який сприяє індивідуалізованості пізнання психіки кожного учасника АСПП. Дослідження доводить, що психоаналітичне використання репродукцій художніх полотен сприяє актуалізації рефлексії суб'єкта як самим сюжетом картини, так і її кольорами, що мають архетипне навантаження. Розлогий у часі діалогічний психоаналіз, що представлено в емпіричній частині книги, у Додатках, засвідчує, що *індивідуальна неповторність суб'єктивізму психіки респондента задається*

об'єктивними чинниками несвідомого, пізнання яких потребує введення засобів опосередкування процесу АСПП, роль яких і забезпечують репродукції.

Практична значущість посібника підтверджується емпіричним матеріалом, що доводить доцільність використання репродукцій художніх картин у процесі діагностико-корекційного пізнання психіки суб'єкта. Рекомендації психологам-практикам, що представлені у роботі, націлені на вдосконалення їхнього професіоналізму. Теоретичні та емпіричні результати дослідження можуть бути використані в таких психолого-педагогічних дисциплінах: «Основи психокорекції», «Практикум із групової психокорекції», «Психоаналіз комплексу тематичних психомалюнків», «Глибинне пізнання психіки з використанням візуалізованих засобів», «Діалог у діагностико-корекційній практиці» тощо.

Результативність використання репродукцій художніх полотен у діагностико-корекційному процесі підготовки майбутнього психолога виявляється в *загальних результатах*: розширення здатності респондентів до саморефлексії; долання «тунельного зору»; оптимізація взаємин з іншими людьми; розвиток соціально-перцептивного (рефлексивного) інтелекту; посилення мотивації до особистісного і професійного самовдосконалення; розвиток уміння «бути в ситуації і бути над нею»; вміння перетворювати себе на об'єкт дослідження.

Індивідуалізовані результати: набуття учасниками груп АСПП внутрішньої врівноваженості; відкритість до нової соціально-перцептивної інформації; зростання активності в спілкуванні з іншими людьми; уміння приймати інших людей такими, якими вони є; розвиток інтуїції, сенситивності, емпатії та розуміння відповідальності за власні вчинки; зниження конфліктності й незадоволеності життям; пробудження інстинкту самозбереження, зниження тенденцій до імпотування психіки, самодепривації та тенденції до психологічної смерті.

Емпіричні дослідження, на яких вибудовано зміст посібника, здійснювалися на базі *науково-навчальної лабораторії глибинної корекції* при факультеті педагогіки і психології НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ) та *науково-дослідної лабораторії глибинної психокорекції* при кафедрі психології, глибинної корекції та реабілітації психологічного факультету ЧНУ імені Б. Хмельницького (м. Черкаси). Науково-дослідна (емпірична) частина стенографічно відтворює діагностико-корекційний процес груп АСПП завдяки опрацюванню відповідних аудіо- та відеоматеріалів.

Висловлюємо вдячність за підтримку досліджень *Ректорам* вказаних навчальних закладів: *академіку НАПН України В. Андрущенку та професору О. Черевку*; учасникам АСПП, які нас багато чому навчили, а також усім тим, хто брав участь в опрацюванні емпіричного матеріалу в процесі підготовки та формування емпіричної частини посібника.

РОЗДІЛ 1.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПІЗНАННІ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА

1.1. Філософсько-психологічний погляд на проблему пізнання психіки суб'єкта в її цілісності

Для класичної філософії процес пізнання є спогляданням, що припускає пасивну роль суб'єкта в підкореності об'єктивно існуючим незмінним законам. Пізнання може інтерпретуватися в двох основних ракурсах: з раціонально-ідеалістичної традиції – як пригадування (анамнесіс Платона); в моделях матеріалізму й емпіризму – як характеристика відображення. «Пригадування» для Платона є «істинною думкою, яка вже охоплює синтез знання і докси³, поєднане, окрім того, з «міркуванням про причини»... У контексті вчення про пригадування, з'єднання причини з доксою не є просто накладанням розважливих і розумних форм на чуттєвість, але й конструюванням для знання його об'єктивної предметності» [78, с. 448].

Філософія І. Канта відходить від споглядального об'єктивізму в гносеології й актуалізує активну роль суб'єкта в пізнавальному процесі. За твердженням мислителя, пізнання починається із впливу «предмета в собі» на зовнішні органи чуття, які породжують відчуття в суб'єкта. Емпіричні знання про об'єкти, або «речі в собі» можуть необмежено розширюватися і поглиблюватися, але вони не бувають повністю вичерпними і достовірними, що пов'язано із суб'єктивними умовами сприйняття [52]. Філософський термін «рід у собі» означає «речі як вони існують самі по собі (або «у собі»), на відміну від того, якими вони є «для нас» – у нашому пізнанні» [144, с. 80].

Виділяють такі форми пізнання: буденне, міфологічне, релігійне, художнє, філософське, наукове. В структурі пізнавального процесу виокремлюють: чуттєве і раціональне пізнання. Чуттєве пізнання (його основні форми: відчуття, сприйняття і уявлення) є результатом безпосередньої взаємодії суб'єкта та об'єкта, яка задає конкретність, індивідуальність і ситуативність знання. Раціональне пізнання (поняття, судження й умовиводи) припускає можливість об'єктивації індивідуальних знань, їхнє узагальнення, трансляцію тощо. Будучи основою пізнавальної діяльності загалом, чуттєвий рівень пізнання має особливе значення в мистецтві і повсякденній практиці. Раціональне пізнання забезпечує існування таких форм пізнавальної творчості, як наука і філософія.

Проблемою пізнання закономірностей розвитку і функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності займається психологія. Аналіз наукової літератури засвідчує, що пізнанням сутності людини, її душі з давніх часів цікавилися філософи (Аристотель, Платон, Сенека, Соломон та інші). У сучасній філософській та психологічній літературі термін «душа» вживається рідко як синонім слова «психіка».

У глибинній психології «головні причини дій людини розглядаються в якості первинно закладених у її психічній динамічній будові, несвідомій за своєю сутністю» [64, с. 65-66]. Глибинна психологія представляється низкою напрямів психології, які надають вирішального значення організації людської поведінки під впливом ірраціональних спонук до активності тенденцій, прихованих за «поверхнею» свідомого. Згідно з психодинамічною теорією, «глибинна психологія розглядає психічне в єдності та суперечливій взаємозалежності сфер свідомого і несвідомого» [200, с. 11]. Найвідоміші напрями глибинної психології пов'язані з іменами З. Фрейда (психоаналіз, фрейдизм) [146-155]; М. Кляйн (психоаналіз, теорія об'єктних відносин) [58; 59]; Г. Саллівана [123]; К. Хорні [165-167]; Е. Фромма (неофрейдизм) [156-160]; К. Юнга (аналітична психологія)

³

Докса – (з давньогрецької δόξα – «думка», «погляд») – загальновизнана думка.

[175-180]; А. Адлера (індивідуальна психологія) [3; 4]; М. Вертгеймера [30]; В. Келера, К. Коффки [54]; К. Левіна (гештальтпсихологія) [70; 71]; А. Маслоу [82]; В. Франкла [143; 144]; К. Роджерса (гуманістична психологія) [114]; Т. Яценко (психодинамічна теорія) [5; 182-203] та інші.

Для адекватного дослідження психічного важливим є розуміння феноменологічного аспекту пізнання (свідоме / несвідоме). Феноменологія «ґрунтується на тлумаченні феномена не як явища чогось іншого (наприклад, сутності), а як того, що само себе виявляє, як предмет, що безпосередньо представлений свідомості. Феноменологія мислиться як інтуїтивний розсуд ідеальних сутностей (феноменів), що володіє безпосередньою достовірністю» [141, с. 718]. Е. Гуссерль, засновник феноменології, вважав її наукою про чисте свідоме як переживання інтенціональних актів, «угледіння сутності» [40, с. 286]. Використовуючи поняття інтенціональності, Е. Гуссерль прагнув розв'язати питання зв'язку суб'єкта і об'єкта. Саме вона, на його думку, покликана бути мостом між ними: «... бути водночас представником іманентного світу загальнолюдського свідомого і трансцендентного світу буття, предметності» [139, с. 132]. Пізнання розглядається як потік свідомості, внутрішньо організований і цілісний, проте відносно незалежний від конкретних психічних актів, від суб'єкта пізнання і його діяльності.

Глибинно-пізнавальний процес у психодинамічному форматі орієнтується на цілісність психічного (свідоме / несвідоме) за функціональної асиметрії двох сфер: «феноменологічний підхід до розуміння та вивчення психічного передбачає дотримання: принципу спонтанності й невимушеності поведінки; холізму (єдності, цілісності) законів ідеального і матеріального, що пояснює орієнтацію на ініціювання процесів спонтанно-візуалізованої (опредметненої) репрезентації психіки суб'єкта завдяки використанню додаткових засобів (ліпка, моделювання із каменів, малюнок тощо)» [192, с. 77].

У контексті дослідження, представленого в посібнику, важливо висвітлити вплив основних психологічних напрямів і течій на становлення глибинної психології, що ілюструє схема (рис. 1.1.1.). На увагу заслуговують наукові школи, котрі відіграли вагомий роль у розвитку глибинної течії.

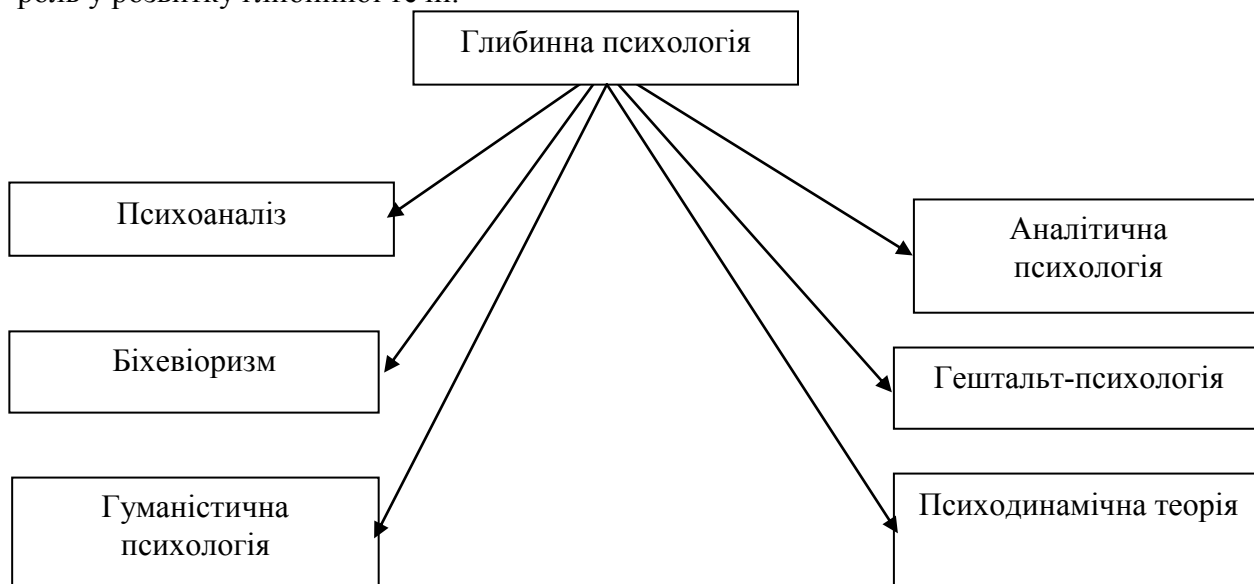

Рис. 1.1.1. Зв'язок глибинної психології з науковими течіями

Засновник ортодоксального психоаналізу З. Фрейд виділяв у психічному житті суб'єкта три рівні: несвідоме, свідоме і передсвідоме. Вчений надавав вирішальної ролі в організації поведінки несвідомій сфері. Він вважав, що: несвідоме є джерелом інстинктивного заряду мотиваційної енергії; передсвідоме охоплює психічні акти та явища, які можуть бути за певних умов усвідомлювані суб'єктом; свідоме не є пасивним відображенням того, що відбувається в сфері несвідомого, проте перебуває з ним у

постійному конфлікту, що породжений необхідністю пригнічувати сексуальний потяг. З. Фрейд у своїх роботах [146; 154] розкрив основні положення психоаналізу, що синтезуються в техніках лікування психічних розладів. Він надавав великого значення необхідності забезпечення умов актуалізації спонтанності поведінки суб'єкта, що задає перспективи пізнання психічного в контексті його внутрішньої детермінованості. У структурі психіки З. Фрейд виділяв три взаємодіючих компоненти: Ід, Его і Супер-Его. Особливого значення вчений надавав комплексу Едіпа, який виданий сексуальним потягом по відношенню до одного з батьків протилежної статі та тенденцією конкурентності (зачасти, бажанням смерті) з іншим з батьків тієї ж статі. У своїй роботі «Я і Воно» З. Фрейд писав: «Я вважаю, що ми не зробимо помилки, якщо припустимо існування повного едіпового комплексу взагалі у всіх людей, а у невротиків особливо» [152, с. 437]. Дослідження едіпового комплексу мали велике значення в розумінні історії людства, розвитку релігії і моральності: «... в едіповому комплексі початок релігії, моральності, громадськості і мистецтва в повному узгодженні з даними психоаналізу, за якими цей комплекс становить ядро усіх неврозів, наскільки вони досі виявилися досяжними нашому розумінню» [154, с. 247]. Вчений відмовився від гіпнозу та застосував метод вільних словесних асоціацій задля проникнення в несвідоме, що передбачає апелювання до законів свідомого: «У нас немає іншого засобу для оволодіння природою наших потягів, ніж наш розум» [154, с. 129]. У своїх дослідженнях З. Фрейд дійшов висновку, що позбавлення від пережитих у дитинстві травм через їхнє усвідомлення дає позитивний цілющий ефект: «Для одужання виявилось необхідним послабити опір. Ті ж сили, які тепер перешкоджають (як опір) забутому стати свідомим, свого часу сприяли цьому забуванню і витіснили із свідомості відповідні патогенні переживання. Я назвав цей процес витісненням і розглядав його як довершений завдяки незаперечному існуванню опору» [152, с. 357]. Дослідження несвідомого, за твердженням З. Фрейда, не має єдиного технічного прийому: окрім методу *вільних асоціацій*, цьому сприяє тлумачення сновидінь і використання помилкових та випадкових дій.

Засновник аналітичної психології К. Юнг ще на початку минулого століття висунув концепцію колективного несвідомого й архетипів, розробив учення про комплекси, в тому числі і про комплекс Електри, запропонував розуміння лібідо як психічної енергії загалом, відкинувши сексуальну інтерпретацію лібідо З. Фрейдом. К. Юнг розвинув уявлення про існування поряд з індивідуальним несвідомим колективного несвідомого, зміст якого складають загальнолюдські першообрази – архетипи, серед яких провідна роль належить архетипу Самості (потенційному ядру особистості). Його психологічні погляди склали основу аналітичної психології, яка є однією з вагомих течій у глибинній психології. Основним заданням психотерапії дослідник вважав відновлення порушених зв'язків між різними рівнями та системами психіки [175]. К. Юнг підкреслював, що пізнання «темної сфери людини» можливо зробити за допомогою трьох методів: аналізу тексту словесних асоціацій, аналізу сновидінь і методу активного уявлення.

У процесі аналізу серії снів, фантазій, К. Юнг пропонував пацієнтам їх замальовувати: «Внаслідок того, що це «внутрішнє» невидиме і не може бути представлене, хоч воно і впливає зовсім чітко на свідомість, я рекомендую тим моїм пацієнтам, які особливо страждають від впливу «внутрішнього», спробувати намалювати його, наскільки їм дозволяють здібності. Мета цього виразного методу полягає в тому, що несвідомий зміст стає доступним і більш зручним для розуміння пацієнтом. Терапевтичний ефект, який зумовлює цей метод, запобігає небезпечному розщепленню несвідомих і свідомих психічних процесів. На відміну від об'єктних чи то свідомих уявлень, усі візуалізовані зображення процесів є символічними. Вони вказують вельми огрублено і приблизно на те значуще, яке ніколи й нікому ще не було відомим. Відповідно, нічого не можна з повною достовірністю визначити на окремо взятому конкретному прикладі. Виникає лише відчуття чогось дивного і не зовсім зрозумілого. Неможливо з впевненістю сказати, що це означає або що становить. Можливість

розуміння може забезпечити лише порівняльне вивчення великої кількості таких малюнків» [179, с. 86-87].

Тест вільних словесних асоціацій, який вважають першою проективною методикою, розробив К. Юнг. В її основі лежить захисний механізм проекції, відкритий З. Фрейдом. Проекція – механізм психологічного захисту, який полягає в несвідомому наділенні іншої людини мотивами, які не притаманні цій особистості [64]. Асоціативний експеримент (тест вільних словесних асоціацій К. Юнга) полягає в тому, що аналітик зачитує серії слів із ста знайомих, а респондент має якнайшвидше відреагувати на кожне слово іншим словом, яке спонтанно спадає на думку. Ця процедура супроводжується фіксацією часу кожної реакції за допомогою секундоміра, після чого експеримент повторюється. Респондент має відтворити свої попередні відповіді, що викликали ускладнення. Для дослідника є важливими саме моменти «збою», як і відтворення попередньої відповіді уже з іншим значенням, як і сам факт ускладнення надання відповіді. К. Юнг у своїх дослідженнях зафіксував дванадцять різних типів порушень реакції: «... реакція більш ніж одним словом; реакція не словесна, а виражена мімікою (це може бути сміх, рухи тіла, покашлювання, заїкання тощо); асоціація може не відповідати реальному значенню стимулюючого слова; використання одних і тих же слів; використання іноземної мови; неправильне відтворення, коли пам'ять не спрацьовує в повторному експерименті, а також цілковита відсутність реакції» [175, с. 56-58]. Дослідник вважав, що подовження часу реакції (затримка) є найважливішою. Для з'ясування, що є найсуттєвішим для респондента, необхідно розрахувати середній час його реакції. На думку К. Юнга, *саме роз'яснення суб'єктом мотиву дії є ланкою, що визначає взаємозв'язки між свідомим і несвідомим*. Психодинамічний підхід забезпечує мотиваційний аспект діагностичною прогностичністю, що здійснюється в діалозі з респондентом. В діалогічній взаємодії «провідну роль відіграє постановка психологом питань, що спонукають респондента до відповідей, які просувають діагностико-корекційний процес до визначення латентного мотиву його особистісних проблем» [60, с. 94].

Ідеї проективних методик знайшли втілення в практичній психології і відомі як проективні методи. Відповідний термін («проективні методики») був уведений американським психологом Л. Франком у 1939 році для позначення низки методик, які були відомі на той час [142]. За словами Л. Франка, загальною метою застосування проективних методик є «розкриття несвідомого через проекції і виявлення в суб'єкта того, що він не може або не буде говорити через незнання себе» [142, с. 79]. Спочатку проективні методи створювалися та застосовувалися в клінічних умовах. Так, Г. Роршах пропонував різним групам психічно хворих людей велику кількість чорнильних плям («Метод чорнильних плям»). Зміст фантазій пацієнтів дослідник співвідносив із різними психічними захворюваннями та поступово сформулював систему показників – характеристик інтелектуальних, індивідуально-характерологічних, поведінкових особливостей піддослідних. Г. Роршах розкрив зв'язок характеру інтерпретації образів з індивідуальними особливостями досліджуваного [120]. «Метод чорнильних плям» знайшов продовження в методиці М. Люшера, що базувалася на проективно-архетипних особливостях визначення специфіки сприйняття людиною кольорів. Популярними нині є метафоричні асоціативні карти [125; 205; 206; 209]. Їх відносять до методу арт-терапії через орієнтацію на пізнання несвідомого.

Існують різні види проективних методик та їхніх тестових інтерпретацій: Л. Абта [1], Л. Беллака [22], І. Беспалько [23], В. Блейхер [25], Н. Бурлакової [27], Л. Бурлачука [28], Р. Грановської [36], А. Корнера [62], К. Маховер [83], Г. Мюррея [88], В. Олешкевич [27], О. Потьомкіної [102], Є. Романової [117], Г. Хоментausкаса [164] та ін. На наш погляд, саме тестові інтерпретації є найголовнішою перешкодою у вирішенні проблеми проникнення в індивідуальну сутність психічного.

Досвід проективних методик є важливим для нас тим, що в їхній основі лежить феномен проекції, на який спираються дослідники під час пізнання психіки суб'єкта, за

умов спонтанності поведінки останнього. Для такого дослідження важливими також є захисні механізми ідентифікації та перенесення, які описані З. Фрейдом, а також проєктивної ідентифікації, яку вперше обґрунтувала М. Кляйн.

Ідентифікація – ототожнення з будь-ким чи будь-чим за значущими для суб'єкта рисами. Це емоційно-когнітивний процес неусвідомлюваного психологічного злиття суб'єкта з іншим суб'єктом [64].

Перенесення (трансфер) – «перенесення пацієнтом на психоаналітика почуттів, яких він зазнає до інших людей, зазвичай до батьків, тобто проєкція ранніх дитячих установок і бажань щодо батьків на іншу особу. В залежності від характеру цих почуттів (ніжно-дружні або злісно-ревниві) перенесення може бути позитивним або негативним. Перенесення виявляється і в повсякденному житті» [152, с. 443].

Проективна ідентифікація – «механізм утворення фантазії: суб'єкт поміщає свою самість (hissself) – цілком або частково – всередину об'єкта для нанесення йому шкоди, для його захоплення і контролю» [67, с. 186]. Проективна ідентифікація (М. Кляйн) – психічний процес такого проектування бажань та фантазій людини назовні, на інші об'єкти, завдяки якому *одночасно здійснюється ідентифікація не стільки із самим об'єктом, скільки з власними проєкціями на нього*. Механізм проєктивної ідентифікації є провідним у психіці суб'єкта з перших трьох-чотирьох місяців життя. Процес ідентифікації через проєкцію передбачає розщеплення частин Самості і їхню проєкцію на іншу людину. Ці процеси мають багато відгалужень і впливають на об'єктні відношення [59].

У контексті психоаналітичної роботи з репродукціями в групах АСПП це є важливим у тому сенсі, що проєктивна ідентифікація сприяє використанню художнього полотна як засобу вивчення індивідуальної неповторності психіки. Така позиція є співзвучною з терапією М. Кляйн, яка базувалася на ігровій техніці, що побудована на роботі з дітьми. Орієнтація на лікування дітей із використанням іграшок аналогічна фундаментальному принципу психоаналізу – принципу вільних асоціацій. За такого підходу проводилася інтерпретація як самих слів дитини, так і її дій з іграшками, поведінки загалом. Метод інтерпретації став характерною особливістю техніки М. Кляйн. У своїй роботі вона керувалася основними положеннями психоаналізу, які були встановлені З. Фрейдом: «дослідження несвідомого є основним завданням психоаналітичної процедури, й аналіз переносу є засобом досягнення цієї мети» [59, с. 7]. Науковець дійшла висновків, що *психоаналітична робота має проводитися поза будинком, де живе дитина, щоб вона відчувала, що весь процес є чимось окремим від звичайного домашнього життя; з великою кількістю різноманітних іграшок, які мають бути простими, маленькими, немеханічними, різноманітними, що сприятиме вираженню широкого спектру фантазій і переживань; із використанням малювання, вирізання тощо. «Який би матеріал не використовувався, важливо, щоб застосовувалися аналітичні принципи, що лежать в основі техніки»* [59, с. 12]. М. Кляйн вважала необхідною умовою дослідження несвідомого надання можливості вияву пацієнтом усієї палітри емоцій (навіть агресії), що сприяло адекватній інтерпретації поведінки. Характерною особливістю техніки роботи М. Кляйн була відсутність виховного, морального впливу – лише психоаналітична процедура, яка складається з розуміння мислення пацієнта і доведення до його свідомості інтерпретацій поведінки. Робота з дітьми і зроблені теоретичні висновки вплинули на техніку роботи з дорослими [58; 59]. Практика М. Кляйн становить як інтерес щодо використання іграшок в АСПП, так і розуміння, що процес глибинного пізнання не визначається суто матеріалізованим презентантом (ліпка, репродукція, малюнок тощо), пріоритетними є діалогічна взаємодія з наступною процедурою інтерпретації психологом отриманого матеріалу в його сукупності.

Неофрейдизм став одним із напрямів у психоаналізі, представники якого переглянули деякі ідеї З. Фрейда і зосередили увагу не на біологічних, а на культурних та соціальних витоках неврозів. Неофрейдизм свого часу знайшов у світі як прихильників, особливо в США у 50-ті роки, так і критиків за відхід від теорії інстинктів [138]. Це

зумовлювало недооцінку сфери матеріальних потреб на користь духовних. Велика надія на етику в неофрейдизмі спричинила відхід психоаналізу від проблем, які пов'язані з несвідомими потягами людини.

На думку Г. Саллівана (одного з лідерів неофрейдизму і засновника інтерперсонального психоаналізу), важливу роль у житті суб'єкта відіграють цінності, забобони, переконання, а не лише події, які відбуваються у фізико-хімічному середовищі існування. Науковець приділяв увагу дослідженню «динамізмів» (відносно стійких паттернів трансформації енергії, які характеризують міжособистісні взаємовідносини), особливо «динамізму самості» як результату проходження виховного процесу, що охоплює елементи заохочення та засоби, що містять фрустрацію. Г. Салліван у своїй аналітичній практиці вважав за необхідне визначити зону дії сил, що блокують ефективну взаємодію суб'єкта з іншими людьми і персоніфікацію, які визначають людське існування, і розширити його свідому сферу задля можливості мінімізування цієї блокади [50]. Висновки вченого не викликають заперечень щодо соціальних детермінант розвитку психіки суб'єкта, але він упускає вплив на поведінку суб'єкта неусвідомлюваних особистісних проблем.

Е. Фромм стверджував, що поведінка людини більшою мірою визначається ціннісними судженнями, тому в дослідженні особистості та її неврозів необхідно розуміти ціннісні і моральні конфлікти, враховувати етичні питання, які є важливими як у теоретичному, так і в терапевтичному відношенні. Згідно поглядами Е. Фромма, успіх терапії невротичних розладів залежить від усвідомлення особистістю «своєї моральної проблеми і її розв'язання», відновлення спонтанності і знаходження в самому собі цінності, в чому допомагає психолог, який має стати з пацієнтом одним цілим і, водночас, зберегти почуття відчуженості й об'єктивності [160].

К. Хорні виходила з того, що неврози породжуються не лише окремими переживаннями людини, а й культурним середовищем (де перебуває суб'єкт), яке наповнене певними факторами, що провокують страхи: зовнішні небезпечні чинники (природа, вороги), культурні традиції (табу, заборони, звичаї), форми соціальних стосунків (ворожість, несправедливість, залежність). На думку К. Хорні, людина, обтяжена неврозом, переживає страхи, які притаманні не лише цій культурі, що має певні засоби захисту (табу, ритуали, звичаї), а й особистісні страхи, котрі породжені індивідуальним досвідом. *За свої особистісні захисти суб'єкт платить велику ціну, яка полягає в ослабленні життєвої енергії, дієздатності, неможливості отримувати задоволення.* Дослідниця вважала, що поведінка людини зумовлена почуттям «базальної тривоги», спровокованої безпорадністю перед «ворожим» світом, яку суб'єкт намагається пом'якшити, а також прагненням до безпеки і самореалізації [166]. Мета терапії К. Хорні – допомогти суб'єкту усвідомити свої справжні почуття, бажання, розробити власну систему цінностей, відновити себе.

На відміну від представників напряму класичного психоаналізу, А. Адлер вважав, що основною рушійною силою розвитку суб'єкта є *не лібідо, а прагнення до влади і комплекс неповноцінності.* Останній породжує прагнення суб'єкта до самоствердження, яке компенсує неповноцінність: «Прагнення до переваги ніколи не зникне, і фактично воно формує розум та психіку людини» [3, с. 5]. Головну роль у побудові і динаміці поведінки, згідно з А. Адлером, відіграє свідоме, соціальні аспекти, а не біологічні, несвідомі фактори. На думку вченого, *людина не є пасивним носієм свого минулого досвіду, вона активна і має змогу творити сьогодні, а також обирати своє майбутнє,* чому сприяють інтелект і усвідомлення власних цінностей. А. Адлер відстоював позицію цілісності особистості, її внутрішню несуперечливість, що втілювалося в поняття життєвого стилю особистості, яке пояснювалося єдиною спрямованістю й індивідуальною неповторністю всіх виявів суб'єкта. Індивідуальна психологія А. Адлера вплинула на зародження гуманістичної психології (неофрейдизму) і нового підходу до особистості [3; 4]. Позиція А. Адлера значуща для психодинамічного підходу в констатації *тенденції*

психіки до сили. Як показує багаторічна практика, вся захисна система психіки (незалежно від різновидів) підпорядкована єдиному генеральному механізму – «від слабкості – до сили» [200, с. 61]. Вказана підпорядкованість іде в унісон з принципом задоволення, що зумовлює інтроєктування рис первинних лібідних об'єктів: «Глибинне пізнання (згідно з психодинамічним підходом) ґрунтується на можливостях мислення у відображенні об'єктивної, соціально-перцептивної реальності, яка деформується в психіці системою психологічних захистів, що породжують викривлення у відповідності з очікуваннями, котрі задаються ідеалізацією Я суб'єкта. Тому в глибинному пізнанні важливо об'єктивувати ілюзії ідеалізованого Я, що потребує розвитку критичного мислення» [186, с. 73].

Біхевіоризм (психологія поведінки або наука про поведінку) передбачав спостереження за станами свідомого, намічав перспективу розкриття факторів взаємодії цілісного організму із середовищем і причин, від яких залежить динаміка цієї взаємодії. Основна формула дослідження людської поведінки в цьому напрямі – «стимул – реакція» (S-R). Біхевіористи пов'язували несвідоме з внутрішніми станами психіки, які метафорично називали «чорним ящиком». Засновник біхевіоризму Д. Уотсон вважав, що поведінка має бути пояснена *через відношення* між діями внутрішніх та зовнішніх стимулів на організм та його реакцій, які можна спостерігати: «Психологія стикається безпосередньо з двома проблемами: 1) визначити ймовірні причинні ситуації, або стимули, які дали початок реакції, і 2) за такої ситуації передбачити ймовірну реакцію» [96, с. 263]. У своїх працях Д. Уотсон *постулював перевагу виховання над природою*. На його думку, *знання причин дасть змогу в психології реалізувати ідеал інших точних наук – передбачення і управління*. Він вважав, що всіма реакціями (як інтелектуальними, так і емоційними) можна керувати [172]. Цікавою проблемою є як *прогностичність психічного, так і його вияви назовні у спостережувану площину*.

Геіштальт-психологи (М. Вертгеймер [30], В. Келер, К. Коффка [54], К. Левін [70; 71]) зробили вагомий внесок в розробку теорії сприйняття. В якості основного принципу сприйняття вчені висунули *принцип цілісності* (всі процеси в природі цілісні), протиставляючи його асоціативному принципу елементів. На думку дослідників, процес сприйняття визначається не одиничними елементарними відчуттями і їхнім поєднаннями, а всім «полем» діючих на організм подразників, структурою цілісної ситуації, що сприймається [30]. За М. Вертгеймером, «структурні особливості проблемної ситуації створюють вектори, визначають їхні напрям, характер, величину, що водночас веде до процесів і операцій, які відповідають необхідним змінам ситуації» [30, с. 159]. Цей розвиток визначається так званим «*законом прегнантності*», який *інтерпретується як прагнення до чітких форм, до простих і стійких станів*. Психодинамічна парадигма асимілює знання щодо мимовільного структурування психіки та імманентність прагнення інтегративності.

Результатом методологічних та теоретичних пошуків К. Левіна стала програма побудови психології «галілеєвського» типу. *Головна ідея такого наукового мислення полягає в принципі відповідності психічного універсальним законам природи* [70]. Важливими методологічними ідеями К. Левіна було твердження: *всі без винятку психічні явища закономірні і підлягають науковому, в тому числі й експериментальному дослідженню*; особливо підкреслювалася як важливість індивідуальної події, так і *перенесення акценту з «природи об'єкта» на аналіз його взаємодії і взаємовідносин з іншими об'єктами*. К. Левін розробив теорію особистості («теорію психологічного поля»), в якій він виходив з того, що особистість живе і розвивається в *психологічному полі предметів, які її оточують і мають певні заряди* (валентності, силу впливу). Для кожної людини така валентність має свій символ. Існують предмети з однаковою *притягучою і відштовхувальною силою*. Предмети впливають на суб'єкт і викликають у нього потреби (енергетичні заряди), які створюють напругу, що потребує розрядки (задоволення власної потреби) і відштовхування (блокування потреби). К. Левін розрізняв потреби біологічні і соціальні (квазіпотреби), які перебувають в структурі особистості у взаємозв'язку і в

певній ієрархії. Процес взаємообміну енергією квазіпотреб К. Левін назвав «комунікацією заряджених систем». Можливості комунікації роблять поведінку суб'єкта більш гнучкою, що *досягається завдяки складній системі заміщуючих дій, які формуються на основі взаємозв'язаних між собою потреб*. Суб'єкт при цьому не прив'язаний до певної дії або засобу розв'язання ситуації, є можливість змінювати їх (розширюються адаптаційні можливості), що сприяє розрядженню напруги. Психодинамічна теорія визнає вагомість урахування взаємозв'язків ідеального і матеріального, зокрема психічного.

Гуманістичний напрям (А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл) став альтернативою двом важливим течіям у глибинній психології – *психоаналізу та біхевіоризму*. А. Маслоу назвав свій підхід *третьою силою у психології*. Він стверджував, що *базисом універсальної науки про людину має стати вивчення психічно здорової самоактуалізованої особистості*. Вчений виділяє найвищу потребу людини – *потребу в самоактуалізації* (в реалізації своїх здібностей і талантів, творчих потенцій, «втілення» себе), яка пов'язана із «пошуком цінностей» за допомогою «оголюючої» терапії. Знаходження цінностей сприяє відкриттю суб'єкту свого дійсного «Я» та реальності як такої [82]. В працях А. Маслоу розглядаються індивідуальні потреби, які пов'язані одна з одною ієрархічно та еволюційно, і займають свої місця відповідно до своєї сили та важливості. А. Маслоу вказував на первинну обов'язкову умову здорового розвитку – задоволення фундаментальних потреб (їжа, безпека тощо).

«Розмовна психотерапія» – терапія, що центрована на клієнті, в якій мають бути реалізовані *три базових принципи*: а) щирість та конгруентність, реальна присутність; б) емоційна спрямованість на особистість клієнта і безумовне її прийняття; в) точне емпатійне розуміння була розроблена К. Роджерсом [114]. На думку вченого, терапія – це «спроба тимчасово упорядкувати факти, одержані завдяки спостереженню, і на їхній основі знову висунути гіпотези, які мають бути підтверджені або спростовані в результаті досліджень» [172, с. 509]. Терапія розглядається як звільнення клієнта від внутрішніх відображень його власного розвитку, самореалізації. Акцент робиться на емоційних аспектах, важливим є усвідомлення відкинутих та викривлених прагнень і емоцій, що входить до завдань терапії, яка сприяє усвідомлюваному вибору. *Важливим у терапії, центрованій на клієнті, є надання особливого значення актуальній ситуації, а не минулому клієнта*. Саме особистісні стосунки між терапевтом і клієнтом забезпечують терапевтично-корекційні переживання. Гуманістичний формат розгляду психологічної допомоги людині становить інтерес у дослідженні, яке центрує увагу на особі, на її потребі реалізації вродженого потенціалу.

Логотерапія як напрям глибинної психології розроблена В. Франклом. Провідною є позиція, що рушійна сила людської поведінки – це прагнення *пошуку й реалізації сенсу життя*, який існує в зовнішньому світі. Воля до сенсу життя була *протиставлена адлеріанській волі до влади і фрейдівському принципу задоволення як фундаментальній мотиваційній силі в людях*. В. Франкл вважав важливою причиною агресії *відсутність сенсу життя, що породжує відчуття пустоти, безмістовності існування*. Зміст, сенс життя людина вигадує не сама, а знаходить у навколишньому світі, що може реалізовуватися через творчість. У логотерапії В. Франклом розроблений метод *парадоксальних інтенцій* (для лікування фобій і нав'язливих станів) і *метод дерефлексії* (для долання нав'язливої схильності до самоспостереження, яке стає надмірним; спрямування уваги на життя, яке повне сенсів і цінностей, що безпосередньо стосується особистих здібностей суб'єкта) [143].

Аналіз наукової літератури з проблеми доводить підвищений інтерес психологів до використання художніх засобів у процесі пізнання психічного [11; 12; 32; 48; 81; 103; 158; 176; 180; 184]. Репродукції художніх творів митців і авторські малюнки учасників груп психокорекції здатні надати допомогу в репрезентації слідових ефектів власного досвіду. *Мистецтво використовується як засіб комунікації, символічна мова зовнішніх форм, яка потребує виявлення їхнього смислу*. Арт-терапія враховує цілющу силу мистецтва, яка

полягає в можливості вираження неусвідомлюваних переживань у смислових параметрах. Термін «арт-терапія» (arttherapy – терапія мистецтвом) розповсюджений у країнах з англomовним населенням та означає лікування пластичною образотворчістю, яка впливає на психоемоційний стан суб'єкта. Завданням арт-терапії, яка спочатку використовувалася для людей із психічними розладами, є встановлення контакту із суб'єктом, одержання матеріалу для психодіагностики, концентрація уваги на відчуттях і почуттях, вивільнення агресії та інших негативних почуттів, розвиток творчих здібностей. Сучасні підходи до наукових досліджень в арт-терапії, нові моделі і сфери арт-терапевтичної практики представлені в літературі працями як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників (М. Бурно [29], М. Вуд [12], П. Гоулд [96], С. Дженінгс [41], М. Кисельова [55], О. Копитін [61], Л. Лебедєва [68], А. Мінде [41], Н. Назарова [89], М. Наумбург [208], Д. Остер [97], Н. Пурніс [107], Н. Роджерс [115], К. Рудестам [121], Р. Хайкін [161; 162] та інші).

Арт-терапія бере свій початок у психоаналізі, який сприяв інтерпретації символіки сновидінь, творів людей з емоційними розладами. В арт-терапії використовують як існуючі твори мистецтва через їхній аналіз та інтерпретацію пацієнтом, так і власноруч створені малюнки, ліплення тощо. При цьому *матеріалізація, проєкція, презентація* є кінцевим результатом терапевтичної роботи, на відміну від психоаналітичного підходу, для якого *візуалізований презентант* (сновидіння чи мистецький твір) *є лише початком аналітичного процесу*. Образи, які з'являються на момент створення малюнків, ліпки, надають символічно-опредметненого характеру фантазіям та спогадам суб'єкта, що пов'язані з неусвідомлюваними змістами. Терапевти, які використовують методи арт-терапії, спонукають учасників до вільних асоціацій на тему власних витворів і самостійного тлумачення їхнього змісту. За процедурою не передбачається аналіз одержаного матеріалу – сам собою творчий акт розглядається як основний лікувальний чинник. Звертає на себе увагу те, що згідно з процедурою арт-терапії, не передбачено аналіз презентантів психічного, що не відноситься до глибинного пізнання, яке спирається на діалог та аналіз.

Уперше мистецтво як терапевтичну техніку було застосовано в 1966 році М. Наумбург. Як і в традиційному психоаналізі, акцент робився на асоціаціях та інтерпретації. На думку М. Наумбург, *вираження змісту власного внутрішнього світу у візуальній символічній формі сприяє його усвідомленню* [208]. Послідовником М. Наумбург у 60-х роках стала Е. Крамер, яка проводила терапевтичну роботу з дітьми та вважала, що *художній процес сам собою має оздоровчий ефект і не потребує вербального супроводу*. Основним завданням терапевта, за її переконанням, є залучення до творчості. *Керівник в арт-терапії – це вчитель і художник, але не інтерпретатор, що істотно відрізняє цей підхід від глибинного пізнання, яке спирається на діалог та його результативність через процес інтерпретації отриманого матеріалу*. У зв'язку з цим в арт-терапії виникло дві протилежні течії: в одній із них підкреслювався творчий аспект художнього досвіду, в іншій – терапевтичний інсайт, який виникає під впливом мистецтва.

Розробка проблем глибинного пізнання психіки суб'єкта пов'язана із формуванням психодинамічної теорії [192-202]. Відповідна методологія, що розробляється Т. Яценко, асимілює теоретико-практичні результати різних наукових підходів: гуманістичну теорію щодо особистісного потенціалу суб'єкта; феноменологічне розуміння індивідуальної неповторності психіки кожної людини; гештальт-підхід, який акцентує увагу на завершеності глибинного пізнання психіки в цілісності її емоційного, когнітивного і поведінкового аспектів; психоаналіз у його спрямованості на виявлення логічної і системної впорядкованості несвідомої сфери психіки та ін. [5; 7; 132-135; 182-203].

Згідно з психодинамічною теорією розроблено метод АСПП, який передбачає групову форму реалізації глибинного пізнання за відповідності груповим принципам роботи. Глибинне пізнання психіки суб'єкта передбачає підпорядкування законам позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні

розвитку [182]: «Поняття дезінтеграції ми розуміємо як ослаблення цілісності, злитості. У нашому випадку мова йде про ослаблення, породженого захистами, цілісності психіки на ілюзорних засадах» [182, с. 222]. Весь процес глибинного пізнання підпорядковується принципу додатковості, який реалізується через принцип «невід'ємності свідомої й несвідомої сфер» та принцип «із іншого» [202]. Пізнання глибинної сутності психіки ґрунтується як на спонтанній та невимушеній поведінці суб'єкта, так і на використанні можливостей психіки до самопрезентації в архетипно-візуалізованих формах. Завдяки дієвості захисної системи процес репрезентації суб'єктом власної психіки підпорядкований провідній тенденції «від слабкості до сили» [126]. Суттєвим поглибленням і розширенням класично-психоаналітичних уявлень щодо структури та динаміки психічного є «Модель внутрішньої динаміки психіки», яка введена в психологію Т. Яценко (рис. 1.1.2.).

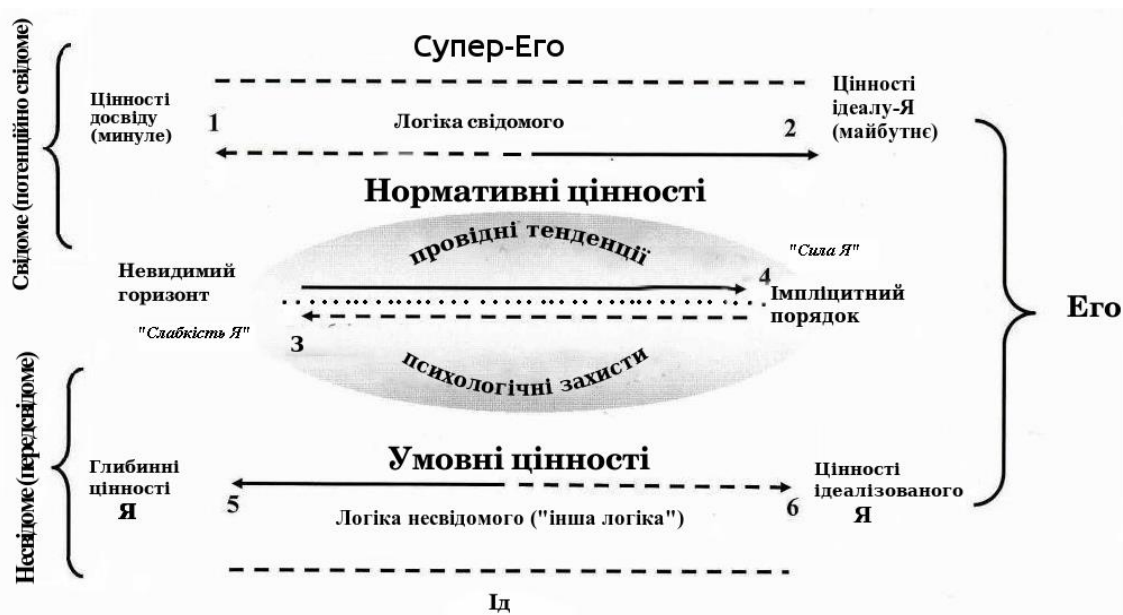

Рис. 1.1.2. Модель внутрішньої динаміки психіки

Результати системного аналізу внутрішньої динаміки психіки, що представлені в Моделі, показали складність категорії «психічного» та специфіку взаємозв'язків між суперечливими за функціональною сутністю підструктурами психіки (свідоме / несвідоме) через категорії ізоморфізм – гомоморфізм. Класичний психоаналіз довів, що психіка виявляє протистояння та взаємо-протидію (антагонізм) підструктур Супер-Его та Ід. В «Моделі внутрішньої динаміки психіки» відображено навантаження на Его через протидію за вертикаллю, зазначенням фрейдівських підструктур: Ід та Супер-Его. Разом із тим, новизна полягає в тому, що Модель демонструє структуру психіки в системному синтезі лінійних (поздовжніх) взаємозалежностей поза можливостями взаємного нівелювання їх, усунення однієї з таких «конкуруючих» сторін або їхнє безроздільне злиття (див. горизонталі на Моделі). Все це співіснує в динаміці характеристик психіки як за типом антагонізму (З. Фрейд), так і за типом антиномії (Т. Яценко), що ніколи не виключає існування протистояння, і, водночас, нерозривного і незмінного поєднання різноспрямованих сторін.

Глибинне пізнання асимілює відкриття психоаналізу, зокрема вчення про комплекс Едіпа, феномен «хибного кола», «вимушеного повторення». Активним є феномен об'єктних відносин (М. Кляйн). Психодинамічна парадигма вносить уточнення до методів пізнання: в ортодоксальному психоаналізі акцент робився на вербальному матеріалі, а в психодинамічній парадигмі – на візуалізованій самопрезентації (камені, ліпка, авторські

малюнки, репродукції). Візуалізований матеріал виконує посередницьку роль у цілісному пізнанні психіки за умов діалогічної взаємодії психолога з респондентом. Діалогічна взаємодія передбачає не лише «оживлення» емотивного наповнення сприйняття суб'єктом візуалізованого презентанта, але й стимулювання мотиваційної активності суб'єкта шляхом точності діагностування. Завданнями глибинного пізнання, за психодинамічною теорією, є переорієнтація вектора енергетичної спрямованості психіки суб'єкта, який заданий едіпальними залежностями, на розв'язання особистісних проблем (внутрішніх, стабілізованих суперечностей), що сприяє посиленню та розширенню адаптаційних резервів психіки. Розвиток психодинамічної парадигми, в руслі якої виконана ця робота, значною мірою спирається на архетипність символів візуалізованих самопрезентантів. Більше того, психодинамічний підхід виходить із переконання, що архетип як інстинкт становить основу можливостей суб'єкта в перекодуванні ідеальних (психічних) реальностей у візуалізовані. Завдяки архетипності психіки легко здійснюється як її проекція на репродукції художніх полотен, так і процеси ідентифікації з картиною.

1.2. Архетипна символіка художніх творів⁴

Для розвитку заявленої теми важливо розуміти архетипність символіки художніх творів та проаналізувати її вияви у використанні репродукцій у психокорекційному процесі. Особливого значення для дослідження феномену архетипу набули праці З. Фрейда [146] та К. Юнга [176]. Поняття «архетип» досліджувалося також такими вченими, як С. Гроф [38], О. Леонтьєв [74], К. Прібрам [103], О. Ранк [109], Е. Фромм [160], Ф. Шеллінг [169], Т. Яценко [196; 199; 201] та іншими.

За визначенням філософського енциклопедичного словника, архетип (грец. *ἀρχέτυπον*, від *αρχή* – початок і *τύπος* – образ) – це «прообраз, ідея. В аналітичній психології К. Юнга архетипи – *початкові, вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, які містяться в колективному несвідомому і наперед (апри) формують мотиваційний потенціал; лежать в основі загальнолюдської символіки, виявляються в міфах і віруваннях, сновидіннях, творах літератури і мистецтва тощо*» [139, с. 38].

З. Фрейд визнавав існування архетипів та називав їх філогенетичними «схемами», або філогенетичними «прототипами». До таких схем він відносив комплекс Едіпа. Архетипну символіку вчений розглядав у контексті аналізу сновидінь і вказав на їхній тісний взаємозв'язок із механізмами символізації (згущення, зміщення, натяк тощо).

Символізація – це «унікальний, притаманний тільки людині психічний процес заміщення одних образів іншими ідеаційними утвореннями, які характеризуються лише віддаленою схожістю з первісними уявленнями – схожістю, яка заснована на випадкових, вторинних, частково істотних деталях» [106, с. 193].

Висвітлення феномену символізації змісту несвідомого було започатковане в психоаналізі (Е. Гловер [35], Ж. Лакан [65], П. Орбан [95], Ч. Райкрофт [110], Р. Руссійон [122], З. Фрейд [152; 153]) та філософії (О. Лосєв [77]), продовжено в роботах К. Бабенко [15; 16], М. Мамардашвілі [81], П. Теслюка [136], Т. Яценко [5; 182-203] та інших.

У процесі аналізу сновидінь З. Фрейдом [151] були відкриті механізми символізації: натяк, згущення, зміщення, образність, вторинна обробка. В наукових дослідженнях Т. Яценко [182-203] цей символізаційний ряд доповнено такими механізмами, як локалізація, генералізація, маскування кількістю, від супротивного, гіперболізація, мінімізація, схематизація, просторове розміщення, більше – менше, контрастність, протилежність (темне – світле). *Натяк* є одним із найпоширеніших механізмів символізації. Зокрема, натяк на спільність кольору сприяє розкриттю прихованого змісту через встановлення логічних взаємозв'язків з іншими образами малюнка.

Згущення – «злиття різних уявлень в єдине. Один із найважливіших механізмів роботи сновидіння» [152, с. 445]. З. Фрейд зауважував, що згущення применшує або збільшує синтезований образ.

Зміщення – «один із основних механізмів роботи сновидіння, а також викривлення несвідомих думок і бажань в інших явних формах психічного життя, полягає в зміщенні акценту з головного на другорядне. Внаслідок зміщення, наприклад, найважливіший прихований елемент представлений в явному змісті сновидіння досить віддаленим і незначним натяком» [152, с. 445]. Таким чином, механізми символізації, з одного боку, сприяють виявленню змісту психіки, а з іншого – маскують цей зміст. Завдання психоаналізу – здолати маскувальну функцію та вийти на справжній зміст психічного.

З. Фрейд вважав, що образотворче мистецтво має багато спільного з фантазіями і сновидіннями. Зокрема, воно сприяє зняттю психологічної напруги, яка виникає під час фрустрації інстинктивних потреб, і реалізації компенсаторної функції. На думку вченого, у сновидінні відбувається символізація змісту несвідомого з метою уникнення цензури: «У психічному комплексі, який зазнав впливу цензури, єдиною недоторканою складовою частиною є афекти; лише вони можуть вказати нам правильний шлях до тлумачення» [153, с. 274].

Художній твір відображає природу явищ цілісно, що дає змогу використовувати його *репродукції* у пізнанні психічного в якості посередника, провідника між свідомим і несвідомим у психоаналітичному процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом «П↔Р». Сприйняття за своєю природою є символічним. Розкриття змістів несвідомого можливе лише через розуміння та інтерпретацію символів, які виявляються в міфах, казках, сновидіннях, малюнках, художніх творах тощо та презентуються за участю архетипів: «Архетип у співдружності з механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення тощо) здатний поєднати (примирити) протилежності психіки й імпліцитно представити їх у цілісності образу. Це відбувається завдяки трансформуванню несвідомого в символи (включаючи символ пустоти), які компенсують утрачені зв'язки між підструктурами» [196, с. 136]. У дослідженні, яке представлено в посібнику, ми спираємося на врахування символічного вияву несвідомого через психоаналітичну роботу з респондентом, чому сприяють механізми символізації.

Т. Яценко зауважує: «Опредметнена символізація психіки має перевагу над вербальними формами завдяки процесам внутрішнього смислового «конденсату», узагальненого абстрагування і фільтрації смислів від сюжетно-ситуативної конкретики за збереження енергетичної спрямованості активності суб'єкта. Определенні форми презентації забезпечують перспективу визначення логічної впорядкованості психіки шляхом психоаналітичної інтерпретації поведінкового матеріалу, що спирається на очевидне, спостережуване, порівнюване. Синтезована (згорнута) форма матеріалізовано-візуалізованих презентацій дозволяє в вербально-діалогічній взаємодії здійснити поступальне, багаторівневе «розпакування» смислового навантаження» [196, с. 125]. У роботі К. Бабенко [15], що виконана в руслі психодинамічної парадигми, доведено взаємозв'язок механізмів символізації та виявлено їхню роль як у процесах маскування змісту несвідомого, так і в його об'єктивуванні. У статті К. Бабенко, Т. Білухи, Т. Горобець [17] на прикладі творів мистецтва розкриваються механізми символізації несвідомого змісту психіки, зауважується, що завдяки механізмам символізації відкривається можливість аналізу психологічних тенденцій психіки авторів художніх творів.

К. Юнг визначав архетип як несвідомий зміст, який «змінюється, усвідомлюється та сприймається під впливом того індивідуального свідомого, на поверхні якого він виникає. *Архетип* – це не просто окремі образи, а інстинкт, який дає змогу передавати прихований психологічний зміст» [176, с. 65]. У глибинному пізнанні важливою є проблема дешифрування символіки, з урахуванням її архетипності. За Е. Нойманном, архетипи колективного несвідомого спочатку є безформними психічними структурами, які набувають видимих контурів та конкретизації в мистецтві. Вчений писав: «Архетипи видозмінюються середовищем, через яке вони проходять, тобто їхня форма змінюється

залежно від часу, місця і психологічного комплексу індивідуума, в якому вони виявляються» [179, с. 154]. Архетип сам собою є недоступним спогляданню, зміст проявляється через його співвідношення з міфом, казкою, легендою, релігією, художнім твором (котрі є психічними явищами та виражають глибинну суть душі). Архетипи каталізують об'єктивування психічного (ідеального) назовні у візуалізованій самопрезентації суб'єкта. Психоаналіз дає змогу наблизитися до розуміння індивідуальної неповторності архетипу. Т. Яценко слушно зазначає: «Енергетична потентність архетипу задається слідами витіснень, незмінно утримуваних механізмами опору. Взаємозв'язок архетипу із захистами латентно задає семантику візуалізованих презентантів, що потребує смислового дешифрування. Гармонізація архетипу з базальними захистами відбувається за параметрами їхньої дорефлексивності і латентності формування інстанції позадосвідного» [200, с. 150]. Архетипи можна зрозуміти і пізнати лише за умови їхньої трансформації в архетипні образи, що передбачає їхнє наповнення індивідуально-неповторним змістом психіки суб'єкта. Архетипи, як стверджує Т. Яценко, – прямо не причетні до створення змісту психіки, вони лише забезпечують, каталізують його перекодування в образні, опредметнені форми, які доступні прямому спостереженню і подальшому глибинному вивченню.

Архетип, представляючись в конкретному образі, за своїм змістом виходить за його межі. Архетип сприяє енергетичному наповненню («оживленню») образу, що свідчить про його інтеграцію з енергетично потентними підструктурами психіки, які мають латентний безпосередній зв'язок з Ід. Архетип у співдружності з механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення тощо) прагне поєднати, примирити протилежності психіки й імпліцитно представити їх у цілісності образу. Згідно з психодинамічним підходом, «це відбувається завдяки трансформуванню несвідомого в символи, які об'єктивують утрачені зв'язки між підструктурами» [196, с. 136]. Індивідуалізований зміст архетипу може бути розкритий (зрозумілий) лише за умови усвідомлення його суб'єктом, у процесі пізнання системно-логічної впорядкованості поведінкового матеріалу, що каталізує саморефлексію. При цьому важливою є причетність суб'єкта до процесу пізнання смислового навантаження власних репрезентантів.

Пізнання архетипної символіки знаходило відображення в працях вітчизняних науковців, представників психодинамічної теорії (Т. Яценко), які порушували проблеми глибинної психології: К. Бабенко (механізми символізації) [15], Д. Дроздова (індивідуалізованість архетипу) [43], І. Євтушенко (архетипи міфів) [44], О. Педченко (архетип віри) [98], С. Аврамченко (пізнання внутрішньої суперечливості психіки) [2], Н. Сивопляс (тенденція «до сили») [126] та інші. Проблема індивідуальної неповторності архетипної символіки в її глибинно-психологічному розумінні ґрунтовно розкрита в дисертаційній роботі Д. Дроздової [43].

Розвиток поняття «архетип» потребує уточнення його зв'язку з образом. За визначенням психологічного словника, образ – це «суб'єктивна картина світу або його фрагментів, яка охоплює самого суб'єкта, інших людей, просторове оточення і часову послідовність подій» [64, с. 211]. В образі відсутнє «тілесне» наповнення, він є породженням операцій мислення (схематизації, узагальнення, структурування) [199].

Згідно з проблемою дослідження, яка розкривається в посібнику, важливо витлумачити зміст поняття художнього образу. У філософській енциклопедії зазначається, що художній образ – це «засіб і форма освоєння дійсності в мистецтві» [139, с. 452]. У художньому образі немає нічого зайвого та випадкового, при цьому немає й нічого однозначно необхідного. Таке протиставлення примиряється гармонією, яка властива художньому образу навіть тоді, коли відтворюється щось трагічне, жахливе, жорстоке. Будь-який твір мистецтва володіє матеріалізованою основою, яка є носієм образів, символів, що наповнюються особистісним змістом як самого митця, так і тих, хто сприймає. На думку О. Потебні, образ існує в душі митця і того, хто сприймає, а об'єктивно існуючий художній предмет є лише матеріальним засобом збудження фантазії.

Будь-який твір мистецтва алегоричний і говорить про світ загалом. У певному матеріалі втілений Всесвіт, який, водночас, є й особистим Всесвітом митця [139]. Архетип має таке ж саме відношення до слова, як і до образу, що дає змогу розшифровувати архетип через вербально-діалогічну взаємодію.

Архетипна символіка виражає зміст колективного несвідомого і має певною мірою спільні характеристики для всього людства (К. Юнг), «набуває індивідуального значення в конкретних виявах активності суб'єкта» (Т. Яценко). Для кожного суб'єкта в різні періоди життя існує особисте тлумачення того чи того символу, що пов'язано з унікальністю досвіду та динамічністю психіки, яка здатна змінюватися, реконструюватися. В своїх роботах К. Юнг глибоко занурюється в проблему міфології, розкриваючи сутність архетипів, що представлені в світовій міфології: архетипи Немовляти, Діви, Матері, Відродження, Духа, Трікстера [177].

У своїй книзі «Образ і несвідоме» [84], А. Менегетті представляє метод інтерпретації образів та словник, у якому описується, що можуть символізувати певні образи. В лекціях з психоаналізу З. Фрейд розкриває сутність основних моментів сексуальної символіки сновидінь [146].

У праці Т. Яценко «Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика» доводиться спільність символіки міфів, казок і психомалюнків. Надається широке тлумачення образу Баби Яги, Кося Безсмертного, які є персонажами слов'янських казок; багатозначного символу змії, символів інших тварин, дерев, гори, води, хреста, трикутника, квадрата, сходів, свічки, яйця [192]. Всі ці колективні образи мають прихований зміст, що несе в собі досвід багатьох поколінь. Символи, які наповнюють міфи, казки, художні твори – багатозначні.

Суб'єктивність сприйняття малюнка (картини) респондента є каталізованим художньо-сюжетним аспектом картини митця. Малюнок є носієм символізації суб'єктивізму, хоч передається у формі образів реального світу. В психологічній практиці малюнок є вагомим інструментом пізнання цілісної психіки в єдності сфер свідомого і несвідомого, завдяки здатності психіки до перекодування. Психодинамічна теорія спирається на можливість психіки до опредметнення, що передає зміст через інформаційні еквіваленти, які потребують об'єктивування в процесі психоаналітичної взаємодії.

Питання опредметнення та розпредметнення психічного розглядалося в роботах філософів (Г. Гегель, К. Маркс, М. Мамардашвілі та інші), у психології (Л. Виготський, В. Зінченко, С. Рубінштейн та інші) та досліджувалося в дисертаціях Л. Драголи [42], М. Маїк [79], О. Франчук [145] та інших.

У філософському словнику опредметнення та розпредметнення визначаються як «співвідносні категорії діалектико-матеріалістичної філософії, які виражають суттєві сторони діяльності» [139, с. 399]. Опродметнення – це «процес матеріалізації людської діяльності інформаційно-змістовних (мисленевих) структур, схем, проектів. Переведення у предметний план форм буття абстракцій, образів, здібностей реалізується як відбудовування первісної або вторинної (штучної) природи» [там само]. Розпредметненню дають таке тлумачення: «переведення предметів із форми матеріального буття, яке характеризується просторовими, мас-енергетичними параметрами, в модельно-аналогові, образно-символічні та інші форми людської діяльності» [там само].

У психології процеси опредметнення та розпредметнення представлені поняттями інтеріоризації та екстеріоризації.

Інтерналізація – «процес, завдяки якому об'єкти зовнішнього світу стають надбанням живого організму; ...ряд психічних процесів, за допомогою яких взаємовідношення з реальними або уявними об'єктами перетворюють у внутрішні уявлення і структури» [67, с. 132]. У психоаналітичній літературі це поняття використовується для опису процесів поглинання, інтроєкції, ідентифікації, за допомогою яких міжособистісні стосунки стають внутрішньоособистісними, які втілені у відповідні образи, функції, структури, конфлікти.

Екстерналізація – «один із механізмів захисту, який виявляється у прагненні людини сприймати інтрапсихічні процеси, сили і конфлікти як такі, що мають перебіг поза нею, і які є зовнішніми відносно неї» [67, с. 133]. *Обрана респондентом репродукція картини репрезентує його психіку в згорнутому вигляді, діалогічна ж взаємодія надає процесу пізнання розлогості і перспектив її «оживлення» для наступної інтерпретації.* В цьому процесі значущу роль відіграє колір. Проблема символічного змісту кольору та його впливу на психіку людини представлена у філософії (Аристотель [9], І. Гете [34], І. Ньютон [92] та інші), мистецтві (Леонардо да Вінчі [73], Е. Делакруа [46], Б. Йогансон [49], В. Кандинський [51], Г. Шегаль [168], К. Юон [181] та інші), психології (Р. Арнхейм [11], Л. Виготський [32]; Б. Базима [18]; М. Серов [125] та інші) тощо.

Колір, за даними тлумачного словника, розуміється як світловий тон, забарвлення [94, с. 860]. І. Рок пояснює колір як суб'єктивне відчуття, яке виникає під час дії на зоровий аналізатор електромагнітної хвилі певної довжини [119]. Великі колористи були, подібно Е. Делакруа, переконані, що «колір таїть у собі ще не розгадану й могутнішу силу, ніж зазвичай думають» [163, с. 218].

Розглядаючи важливість кольору для людства в історичному ракурсі, варто наголосити, що кольори в різних культурах мали певні фіксовані смисли. Так, у наскельному живописі первісних народів частіше зустрічаються білий, чорний та червоний, провідне значення цих кольорів підтверджується вивченням магічних обрядів первісних людей сучасності, які проживають в Африці, Південній і Північній Америці. Дослідженням та збиранням такого матеріалу в африканському племені Ндембу займався англійський етнограф В. Тернер (1983) [18]. Давньогрецький філософ Емпідокл, який виділяв чотири основні стихії та наділяв їх кольорами (вода – чорний, земля – жовтий, вогонь – червоний, повітря – білий), спирався на зорові враження. Платон за всієї прихильності до природознавства, наділяв кольори магичністю. Білий та золотий (жовтий) виражали істину, щастя, добро, пізнання, гармонію. Темні кольори, і особливо чорний, були символами ворожих людині сил зла. Аристотель у своєму трактаті «DeColoribus» відзначав, що найпростіші кольори пов'язані з первинними субстанціями – вогнем, повітрям, водою та землею. Вчений прагнув експериментально встановити «дійсний» колір цих субстанцій.

Цікавими є дослідження І. Ньютона про виникнення кольорів у роботі «Оптика», що цілковито зняло ореол їхньої магичності. Один із законів ученого звучить так: «Якби сонячне світло складалося лише з одного сорту променів, в усьому світі був би лише один колір, і не можна було б отримати будь-який інший колір через відбиття або заломлення; отже, різноманітність кольорів залежить від складності світла» [92, с. 95]. Проте низка досліджень, проведених І. Гете, засвідчила помилковість ньютонівського вчення.

І. Гете висунув ідею, що вся природа відкривається зору через колір, адже око не бачить форми – лише світло і темряву. Водночас колір є тим, що розрізняє для ока один предмет від іншого [34]. Колір сам собою, за словами І. Гете, впливає на людину психологічно, вводячи в сферу певних відчуттів, та зумовлює душевні настрої.

Людина сприймає кольори суб'єктивно, зокрема може їх не відчувати або бачити викривлено. Вчені визнають об'єктивність будь-якої події, якщо є загальна згода щодо предмета спостереження, при цьому об'єктивні факти, з якими має справу наука, відомі завдяки сприйняттю. Об'єктивні аспекти кольорового зору вивчаються фізичною оптикою, суб'єктивні – фізіологією та психологією кольорового сприйняття. Людина сприймає та пізнає світ через органи зору, слуху тощо. Однак, зорові відчуття самі собою не забезпечують усієї повноти знань про світ, проте вони створюють умови для їхньої правильної інтерпретації. Великі дослідники XVIII ст. Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Юм стверджували, що знання здобуваються не на основі почуттів, а лише з їхньою допомогою. Сприйняття, за умови правильності, є відправною точкою в пізнанні світу. За словами Ф. Перлза, знання про світ людина отримує завдяки акцентуванню будь-якого явища протилежністю: у сфері кольору людина думає про білий у зв'язку з чорним, а не із

зеленим або рожевим; день та тепло не могли б існувати ні в реальності, ні в мові без зв'язку зі своїми протилежностями – ніччю та холодом (у повсякденному житті); виконання бажань – фрустрація бажань; свідоме – несвідоме; принцип реальності – принцип задоволення (в термінології психоаналізу) [99].

Отже, є всі підстави констатувати, що психіка володіє здатністю перекодування внутрішніх (ідеальних) змістів на матеріалізовані форми, які досяжні спостереженню. Форма, за філософським енциклопедичним словником, невіддільно пов'язана з такою категорією, як зміст, який «за визначальної сторони цілого, є єдністю всіх складових частин об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, суперечностей і тенденцій, а форма є спосіб існування і вираження змісту» [138, с. 621]. Єдність змісту і форми, яка доходить до взаємного переходу, є відносною. *Термін «форма» використовується для організації змісту і пов'язаний із поняттям структури*, де у взаємозв'язку змісту і форми зміст є рухомою, динамічною частиною цілого, а форма охоплює систему сталих зв'язків предмета [138].

Мистецтво є життям у сфері форм, які допомагають бачити почуття (Е. Кассіер). Мистецтво допомагає розкритися реальності, яку суб'єкт і надалі буде бачити, усвідомлювати. Відповідно до поглядів Леонардо да Вінчі, художник – учитель у сфері видимого світу, адже пізнання чистих форм речей не є інстинктивною здібністю суб'єкта: можна стикатись багато разів із речами у звичайному житті, проте не бачити їхньої форми. Цьому баченню сприяє мистецтво. Е. Кассіер так говорить про перекодування інформації: «... художник розчиняє тверду речовину предметів у тиглі своєї уяви, і результат цього процесу – відкриття нового світу... пластичних форм». Ці форми стають видимими для всіх, вони передають змісти завуальовано, символічно. Виявлення глибинних змістів сприяє реконструюванню психіки суб'єкта. Художній твір є джерелом символів, які в процесі психоаналізу, під час професійної діалогічної взаємодії набувають для суб'єкта знакового характеру. Ця унікальна однозначність дає змогу суб'єкту усвідомити глибинні джерела суперечності психіки, що відкриває перспективи подальшої самокорекції.

Великого значення набуває матеріал, у якому втілюється і реально існує художній образ. Митець перетворює свої приховані переживання на художню форму, образи і символи (Е. Кассіер). *Здатність митця «витягувати» із статичного матеріалу динамічне життя форм дає змогу об'єктивувати задоволення, яке суб'єкт отримує від мистецтва. Мистецтво охоплює весь людський досвід (фізичний та психічний), усі природні явища, все підпорядковано його формоутворювальному процесу, який здійснюється в тому чи тому чуттєвому матеріалі, яким не можна нехтувати, адже кольори та лінії – це не тільки технічна, а необхідна частина творчого процесу.*

Те ж саме можна спостерігати під час виконання психомалюнків: сам сюжет, кольори мають велике значення для створення презентанта психічного. Основними характеристиками цього процесу є невимушеність рухів руки та спонтанна активність, що сприяє вияву несвідомого в символічній формі презентанта психічного.

Предмет та функція мистецтва визначають форму вияву художньої свідомості, загальною характеристикою якої є художній образ. За головної ролі змісту, форма в мистецтві має велике значення, оскільки художній образ неповторний і реально існує лише у предметному вияві, який властивий цьому виду мистецтва. Матеріальний бік мистецтва, техніка обробки того чи того матеріалу значною мірою впливають на характер твору, адже творчий процес митця складається як з узагальнення реальності, створення задуму твору, так і з практичної реалізації в певному матеріалі цього мистецтва – в слові, звуці, камінні, глині, на полотні. Митець має надати почуттям конкретної форми, втілити задум у видиме та відчутне на дотик не тільки в певному матеріалі (глині, мармурі тощо), а й у чуттєвих формах, кольорах, ритмах, лініях, тобто надати структуру, рівновагу та впорядкованість цим формам, які впливають на суб'єкт у творі мистецтва [139].

Глибинне пізнання психіки суб'єкта пов'язане з відкриттям латентних (невидимих, не представлених свідомості) змістів, що є можливим, зокрема, в аналітичному процесі з використанням художніх творів та інших матеріалізованих видів репрезентації психічного, за умов діалогічної взаємодії респондента та психолога, зорієнтованої на знаходження індивідуалізованого змісту архетипів, символів, образів. Для цього *аналітик має володіти знаннями законів психіки в цілісності, враховувати її внутрішню суперечливість, взаємозв'язки свідомої та несвідомої сфер, багатозначність образної символіки, метафоричність мови несвідомого.*

Усе зазначене вище дає змогу констатувати взаємозв'язок архетипу, символу, метафори, образу на латентному, неусвідомлюваному рівні, дослідження якого уможлиблюється завдяки використанню матеріалізованих репрезентантів. Мова несвідомого, як і творів мистецтва, символічна, тому глибинне пізнання в групі АСПП стає особливо ефективним під час використання репродукцій художніх полотен, які сприяють об'єктивуванню інформаційних еквівалентів. У ході *аналітично-діалогічної взаємодії відкривається перспектива встановлення логічної впорядкованості психічного як на рівні свідомого, так і на рівні несвідомого.* Останнє забезпечує перехід від *метафоричності, багатозначності символу до його однозначності, що є важливим для глибинного пізнання, яке здійснюється не лише за участі свідомого, що виключає знаковість (однозначність).*

1.3. Художні твори та можливості їхнього використання в пізнанні психіки

Для розкриття проблеми використання художніх полотен у контексті проблеми глибинного пізнання психіки важливим є визначення таких понять, як «метафора», «символ», «образ», «художній твір», «мистецтво». Зв'язок архетипу з метафорою констатує Т. Яценко: «Якщо архетип – це універсальний механізм візуального синтезування змісту свідомої і несвідомої сфер психіки в символічній формі, то метафора є засобом вербального прояснення символу. При цьому, вона не втрачає зв'язок із несвідомим» [196, с. 369].

Грузинський філософ М. Мамардашвілі визначав метафору не тільки як улаштування художнього уявлення: вона є тим, що відбувається в житті («прожита метафора») [47, с. 52]. В. Зінченко наголошує, що метафора виражає, несе «зміст змісту»; вона як образ не є змістом, вона є лише свідомством, потенційним його носієм. Учений замислюється над тим, як фрагменти одного пазла скласти в цілу картину, адже зрозуміти людину можна тільки в цілісності. Зміст – це шлях до думки, до поняття. При цьому, зміст проходить низку метаморфоз, які фіксуються за допомогою тих чи тих метафор. Таємне та невидиме прагне прорватися назовні, навіть проти волі свого носія.

У працях Л. Виготського [32], В. Зінченка [48], Е. Кассіра [53], Д. Лакоффа, М. Джонсона [67], О. Потебні [101], К. Юнга [176], Т. Яценко [5; 132-135; 182-203] відзначається символізуюча метафорична здатність людини сприйняття світу, неможливість безпосереднього пізнання психічної реальності. У дисертаційних роботах послідовників психодинамічного підходу було досліджено: метафоричність у системі глибинного пізнання психічного (Л. Драгола [42]), індивідуальні особливості архетипної символіки (Д. Дроздова [43]), індивідуалізованість архетипної символіки (І. Євтушенко [44]), метафоричність казки (В. Солодухов [128]).

Для дослідження проблеми особливостей використання художніх творів у діагностико-корекційному процесі важливим є розгляд феномену мистецтва. Питання впливу мистецтва на людину цікавило філософів ще з часів Платона («Держава», «Іон») та Аристотеля («Поетика»). Мистецтво привертало увагу представників різних наук, тому існують теорії, які по-різному розкривають природу мистецтва, його значущість для людства і можливості використання в процесі пізнання психіки суб'єкта (Р. Арнхейм,

Є. Басін, Л. Виготський, Е. Кассіер, Р. Колінгвуд, О. Леонтьєв, З. Фрейд, Ф. Шелінг, К. Юнг, Т. Яценко та інші).

Філософський енциклопедичний словник указує на те, що до мистецтва відносять групу різновидів людської діяльності – живопис, музику, театр та художню літературу. «Мистецтво – це одна з форм суспільної свідомості, специфічна для практично-духовного освоєння світу» [139, с. 516]. Мистецтво стоїть в одному ряду з такою формою суспільного свідомого, як наука, і відрізняється від неї за предметом, формою відображення і духовного освоєння дійсності. Мистецтво і науку об'єднує здатність об'єктивно відображати світ, пізнавати дійсність в її сутності.

У посібнику зроблено акцент на одному з видів мистецтва – живописі. К. Юнг наголошував на великій силі графічних засобів (психомалюнків) у пізнанні несвідомого, підхід до якого можливо знайти лише опосередковано через образи, символи, архетипи. На думку К. Юнга, художник, як і кожна людина, має свою волю, особистісні цілі, але як митець – він «інструмент у руках мистецтва», яке реалізує через себе. Художній твір є мистецтвом за умов мінімізації в ньому особистісного. Інакше кажучи, статус мистецтва вищий, якщо воно виражає «над-особистісне і зверненість до... розуму та серця людства» [179, с. 48].

З. Фрейд позиціонував мистецтво як гру, яка забезпечує задоволення за допомогою вільної від обмежень психічної діяльності. Для самого творця мистецтво народжується за умов стимулювання глибинними чинниками, а ефект художнього твору пов'язаний із вивільненням особи від душевного напруження: «Якщо особистість психологічно володіє ще й загадковим для нас художнім хистом, вона може висловлювати свої фантазії не симптомами хвороби, а художніми творіннями, уникаючи цим невроз і повертаючись таким обхідним шляхом до дійсності» [152, с. 377-378]. На думку фрейдистів, *мистецтво користується мовою ірраціональних, безсловесних форм, які не можна розшифрувати раціональними засобами, що здійснюються шляхом логічних висновків.*

Художній твір, за словами Е. Кассієра, приносить найвищу насолоду, можливо, найбільш інтенсивну, тривалу, яка доступна природі людини. Задоволення має дуже широкий спектр, який охоплює різні явища. *Насолода, задоволення – це не просто почуття, це – функція* (Е. Кассієр). *Ця категорія має свою ієрархію. Якщо задоволення є загальним знаменником, то тільки ступінь має значення: наскільки сильно та як довго триватиме для суб'єкта цей вплив (задоволення) (І. Кант) [52].*

Методи досягнення задоволення найчастіше носять інфантильний характер, адже воно (задоволення) має в основі бажання Ід (сформовані на латентному рівні в едіпальний період), які не відповідають соціальним вимогам. Це ослаблює просоціальну успішність суб'єкта і задає тенденцію до слабкості.

Суб'єкт отримує задоволення, зокрема, від наслідування, яке є одним із найважливіших людських інстинктів, адже завдяки йому суб'єкт набуває перших знань. Аристотель писав, що будь-яке задоволення передбачає діяльність. Отримання задоволення є рушійним законом психіки та спрямовує сили суб'єкта на дії, котрі можуть забезпечити задоволення потреб: «Справжні задоволення неможливі без істинних потреб» (Вольтер). Психіка суб'єкта першопочатково підпорядкована принципу задоволення (З. Фрейд).

Американський психолог А. Маслоу писав, що «вища природа людини, її ідеали, спрямування та здібності спираються... на інстинктивне задоволення» [82, с. 108]. Це узгоджується з висловом Л. Виготського, що «психологія виходить з інстинктів і потягів як основного ядра психіки» [32, с. 23].

Мистецтво певною мірою є перетрансформуванням зовнішніх речей. Споглядання реалістично відтворених предметів, навіть тих, які споглядати в дійсності неприємно, в художніх творах може зумовлювати позитивний ефект (Е. Кассієр, О. Леонтьєв). Мистецтво – це не просто емоції та пристрасть, як і «не наслідування реальності, а її відкриття» [53, с. 608]. Душа людини, за словами Е. Кассієра, сприймаючи твори мистецтва, «переживає емоції жалю та страху, але замість того, щоб ними схвилюватись та занепокоїтись, вона знаходить стан миру та спокою» [53, с. 614].

Художні твори дають змогу «побачити» візуалізацію почуттів. У художньому творі змальовано не саме почуття, не саму пристрась, а її образ. Суб'єкт заражається цими пристрасями та почуттями, вони стають відчутними внаслідок посиленого, яскравішого їхнього уявлення. Емоційне життя набуває нової форми. Суб'єкт відчуває форму та життя почуттів, а не їхній тиск і пригнічення. Цей ефект описав Аристотель як катарсичний процес, який передбачає зміну в людській душі, а не очищення або зміну характеру і якості самих почуттів. На специфічну функцію очищення емоцій, почуттів, пристрасей, що здійснюється в мистецтві, також указував О. Леонтьєв. За його словами, «мистецтво – це єдина діяльність, яка відповідає завданню відкриття, вираження і комунікації особистісного змісту дійсності, реальності» [74, с. 237].

Активний, динамічний характер глядача, а також пізнавальну функцію, як основну функцію мистецтва, зазначали також Р. Арнхейм [11], Л. Виготський [32], Е. Кассіер [53]. Останній стверджував, що *жоден слухач або глядач не грає пасивну роль, оскільки художній процес діалектичний, це динамічний процес самого життя. Художнє творіння, на його думку, не тільки відтворює реальність, воно її відкриває. Це один із шляхів, який призводить до об'єктивного погляду на речі і людське життя. Художній твір охоплює акт згущення та концентрації, що інтенсифікує реальність.*

Художній твір, за словами Л. Виготського, це не просто образне пізнання, звернення до образу, символу ще не створює художній твір. Аналіз художнього твору об'єктивує неусвідомлюваний психологічний закон, що лежить у його основі [32]. Згідно з *позицією К. Юнга, лише за умови проникнення художника в колективне несвідоме художній твір може бути продуктивним* [179].

Проблеми психології мистецтва знайшли відображення в працях представників *гештальт-психології*. Основи гештальт-психології були закладені ще в 20-х роках у роботах німецьких психологів (М. Вертгеймер [30]; В. Келер, К. Коффка [54]), які обґрунтували теорію гештальту. В науковій літературі це поняття розуміється як цілісне об'єднання елементів психічного життя, що не можна звести до суми складових його частин. У своїх роботах гештальт-психологи приділяли значну увагу проблемам сприйняття. Вони виступали, перш за все, проти асоціативної теорії сприйняття, яка панувала в психології у XIX столітті. На противагу цій теорії, представники гештальт-психології прагнули довести, що сприйняття має цілісний характер і будується на основі створення цілісних структур, гештальтів.

Принципи та методологія гештальт-психології були покладені в основу досліджень Р. Арнхейма, який поглибив розуміння процесу візуального сприйняття творів мистецтва. Зорове сприйняття в тлумаченні Р. Арнхейма – активний, динамічний процес. Зір не може бути вимірний у статичних, кількісних одиницях (сантиметри, довжина хвиль тощо), оскільки він включає в себе найважливіший, найістотніший елемент – напругу, динамічне співвідношення сил. «Будь-яка візуальна модель динамічна... Будь-яка лінія, намальована на аркуші паперу, будь-яка найпростіша форма, виліплена зі шматка глини, подібні до каміння, кинуті у воду. Все це – порушення спокою, мобілізація простору. Зір сприймає дію» [11, с. 83]. Таким чином, наголошується на здатності психіки «вихоплювати» найістотніші динамічні характеристики предметів. Зображення не потребує широкої бази для зовнішньої схожості, переконливості образу, що виникає, можлива і на обмеженій, так званій «умовній» базі, що залишає простір для передачі почуттів і змістів. Найяскравішим прикладом викладеного вище слугує китайський символ «Інь-Ян», глибина змістів якого презентується лише в чорно-білій кольоровій гаммі.

Ми погоджуємося з Р. Арнхеймом у тому, що мистецтво є процесом пізнання. Розглядаючи сприймання мистецтва як пізнавальний процес, учений відзначає специфічні особливості цього процесу. Перш за все, він акцентує на тому, що естетичне сприйняття є не пасивним, споглядальним актом, а творчим, активним процесом. Воно не обмежується лише відтворенням об'єкта, але має й продуктивні функції, що полягають у створенні візуальних моделей. Будь-який акт візуального сприйняття, на думку Р. Арнхейма, є

активним вивченням об'єкта, його візуальною оцінкою, відбором істотних рис, співставленням їх зі слідами пам'яті, їхнім аналізом та організацією в цілісний візуальний образ.

Активний і творчий характер *візуального сприймання* має, за переконанням Р. Арнхейма, певну *схожість із процесом інтелектуального пізнання*. Якщо інтелектуальне знання має справу з логічними категоріями, то художнє сприймання, що не є інтелектуальним процесом, спирається на певні структурні принципи, які дослідник називає «візуальними поняттями». Він виокремлює два типи таких понять – «перцептивні», за допомогою яких відбувається сприйняття, і «образотворчі», завдяки яким художник утілює свою думку в матеріал мистецтва. Таким чином, сприйняття полягає в утворенні «перцептивних понять», так само, як і художня творчість є «утворенням адекватних образотворчих понять».

На думку Р. Арнхейма, візуальне сприйняття за своєю структурою є чуттєвим аналогом інтелектуального пізнання, який діє за тими ж механізмами. Отже, можливим стає здійснення опису та аналізу чуттєвого пізнання. Спираючись на *закони гештальт-психології, зокрема контраст фігури і фону, співвіднесення частини і цілого, вертикалі та горизонталі, прагнення до «гарної форми», константність образу* тощо, Р. Арнхейм розглядає зорове сприйняття, в тому числі і сприйняття творів образотворчого мистецтва, як «схоплення» *гештальтів, тобто найхарактерніших особливостей об'єктів*, які здатні визначати цілі творчості.

Е. Кассіерер говорить про *неможливість розуміння твору мистецтва за підпорядкування його логічним правилам, адже мистецтво твориться з глибших джерел*, для відкриття яких необхідно відмовитися від звичних стандартів пізнання та заглибитися в *таємниці несвідомого життя*. Митець перетворює свої приховані переживання на художню форму, образи і символи. Здатність митця витягувати із статичного матеріалу динамічне життя форм дає змогу об'єктивувати задоволення, яке суб'єкт отримує від мистецтва. Сутність насолоди від мистецтва, відзначає автор, полягає не в процесах заспокоєння або розслаблення, а в інтенсифікації усієї енергії суб'єкта [53].

Важливою є теза Е. Кассієра про символи та символічний характер сприйняття світу людиною. Мислитель констатував факт підпорядкування формування світу людей біологічним правилам, які керують життям інших організмів, та наголошував на відкритті людиною нового способу адаптації до навколишнього середовища. Автор указує на третю ланку між системою рецепторів та ефекторів – символічну систему, яка цілком змінила людське життя. Е. Кассіерер справедливо зазначає: «Людина живе відтепер не тільки у фізичному, а й у символічному універсумі. Мова, міф, мистецтво, релігія – частини цього універсуму, ті різні нитки, з яких сплітається символічна мережа, заплутана тканина людського досвіду. Весь людський прогрес у мисленні і досвіді робить тоншою й, одночасно, зміцнює цю мережу. **Людина, через художню творчість, уже не протистоїть реальності безпосередньо, вона не стикається з нею «обличчям до обличчя».** Фізична реальність ніби віддаляється внаслідок зростання символічної діяльності людини. Замість того, щоб звернутися до самих речей, людина постійно зорієнтована на саму себе. Вона настільки занурена в лінгвістичні форми, художні образи, міфічні символи або релігійні ритуали, що не може нічого бачити і знати без втручання цього штучного посередника. Так відбувається не лише в теоретичній, але й у практичній сфері. Навіть тут людина не може жити в світі суворих фактів або згідно зі своїми безпосередніми бажаннями і потребами. Вона живе радше серед уявних емоцій, у надіях і страхах, серед ілюзій і їхніх втрат, серед власних фантазій і мрій» [53, с. 470].

Е. Кассіерер визначає людину як *animalsymbolicum* (символічна тварина – лат.), а не *animalrationale* (розумна тварина – лат.). Мову, якою володіє людина, отождествлюють із розумом або істинним джерелом розуму: «Спочатку мова виражала не думку або ідеї, а почуття та афекти» [53, с. 472].

Символ, згідно з визначенням у психологічному словнику, це «образ, який є представником інших (зазвичай, дуже різноманітних) образів, змістів, відношень. *Символ що багатозначніший, то змістовніший*» [64, с. 320]. Символ у мистецтві – це «універсальна естетична категорія, що розкривається через зіставлення з суміжними категоріями художнього образу, з одного боку, знаку та алегорії – з іншого» [138, с. 606].

За словами А. Менегетті, «без символів неможливі ані суспільство, ані культура, оскільки вони необхідні для заповнення численних так званих «прогалін», які є в людській мові» [84, с. 239]. Символ, за тлумаченням Ф. Шелінга, є синтезом схематичного і алегоричного. Зображення мистецтва можливе лише в символічній формі, де загальним матеріалом є міфологія, необхідна умова та первинний матеріал для будь-якого мистецтва [169]. Поняття *алегорії* (грец. *αλληγορία* – іносказання), згідно з даними філософського енциклопедичного словника, означає «*умовну форму висловлювання, за якої наочний образ означає щось «інше», ніж є він сам. Поняття алегорії схоже з поняттям символу, межа між ними в конкретних випадках може бути спірною*. Різниця полягає в тому, що символ більш багатозначний і органічний, у той час як зміст алегорії існує у вигляді певної розумової формули, яку можна «вкласти» в образ і потім в акті дешифрування витягти з образу» [139, с. 19].

О. Потебня справедливо наголошував, що мова є засобом розуміння самого себе, рефлексії свого сприйняття. При цьому, «внутрішня форма, окрім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності; вона не є образом предмета, вона є образом образу, тобто уявою» [101, с. 100]. О. Леонтьєв писав, що мистецтво за своєю природою комунікативне, тобто мистецтво має обов'язково впливати на суб'єкт: «... адресат може бути тут скільки завгодно вузьким або широким, скільки завгодно віддаленим або близьким, але завжди має бути» [74, с. 233].

За словами Л. Виготського «... **об'єктивними фактами, в яких несвідоме виявляється яскравіше за все, є самі твори мистецтва, і саме вони стають вихідною точкою для аналізу несвідомого**» [32, с. 92]. Вчений зазначає, що несвідоме впливає на наші вчинки, виявляється в нашій поведінці, що й дає нам змогу за цими виявами розпізнавати несвідоме та закони, які керують ним. Л. Виготський уточнює, що будь-яке свідоме та розумне тлумачення того чи того художнього твору треба розглядати як раціоналізацію, як роз'яснення, яке придумане постфактум та не має відношення до істинного змісту [32].

З давніх часів люди прагнули дістатися до авторського (дійсного) змісту художніх творів, який прихований за образною, символічною формою. Самих митців цікавить, яку інформацію несуть їхні твори: «У своєму мистецтві я намагаюсь створювати нові світи, повні змістів, які, на перший погляд, важко піддаються розв'язанню, але тим не менш інтригують... Одне з найбільших задоволень для мене – слухати, як інші інтерпретують мої картини, наділяють їх своїми історіями і привносять у них частинку свого життя, нібито я допомагав їм відкривати двері у їхню власну душу» (Т. Саломоні, італійський художник-сюрреаліст) [182].

Проблема психологічних аспектів мистецтва вперше була представлена в наукових студіях З. Фрейда і продовжена в наукових пошуках К. Юнга. Дослідження З. Фрейда в ракурсі мистецтва були спрямовані й обмежені потребами його психоаналітичної теорії. *Художній твір для З. Фрейда є виявом несвідомого, яке потребує усвідомлення. У своїх працях учений розглядає роль мистецтва в психічному впливі на творця, в духовному житті людства* [155]. В ортодоксальному психоаналізі графічні методики не використовувалися З. Фрейдом, проте він приділяв увагу психоаналізу творів зображувального мистецтва. Психоаналітичний підхід значно вплинув на дослідження проблем психології мистецтва, в тому числі і проблем естетичного сприйняття. *Психоаналітики розглядають сприйняття мистецтва як неусвідомлюваний, ірраціональний процес, що мотивується потягами Ід, або, як це розуміється К. Юнгом, образами «колективного несвідомого»*. З. Фрейд, К. Юнг, О. Ранк, Р. Мей стверджували,

що в основі мистецтва лежать витіснені драматичні переживання суб'єкта, нереалізовані потяги, які виражаються в символічних формах.

На особливу увагу заслуговують художні твори митців, яким приділялася увага в психоаналізі. З. Фрейд здійснив аналіз життя і творчості Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Ф. Достоевського [155], К. Юнг – Пікассо [179], Е. Нойманн – М. Шагала, Леонардо да Вінчі [179], В. Райх – Г. Ібсена [111], А. Адлер – Ф. Достоевського [4], Е. Фромм – Ф. Кафки [158], М. Кляйн – Ж. Гріна [59]. Проблема впливу неусвідомлюваних аспектів психіки митців на їхню творчість представлена в дослідженнях вітчизняних учених С. Балея [19], А. Халецького, С. Шпільрейна, М. Осіпова [57] та інших.

Аналіз біографій митців показав, що дитячі переживання, пов'язані з едіповими мотивами і неусвідомлюваними лібідними потягами, мають вплив на сюжетно-змістові характеристики їхньої творчості. З. Фрейд зміг розкрити зміст творчості Леонардо да Вінчі за одним згадуванням самого творця: «Коли я лежав ще в колисці, залетів до мене шуліка, відкрив мені своїм хвостом рота та декілька разів цим хвостом ударив мене по губах» [155, с. 186].

Глибинне пізнання, незалежно від того, що воно інтегрує різні психодинамічні парадигми, виразно визначається психоаналізом і феноменологічним підходом. У своїй основі глибинне пізнання, у форматі АСПП, має контекстний, опосередкований і спонтанний характер, що вказує на його близькість до основоположних робіт Л. Виготського, О. Леонтєва, З. Фрейда, К. Юнга. Психодинамічна парадигма відкрила нові перспективи для розуміння шляху використання художнього твору в глибинному пізнанні, що раніше не використовувалося в психоаналізі описаних досліджень. Установлена важливість такого механізму, як проективна ідентифікація, завдяки якому «привласнюється» художній твір (зовнішнє), внутрішньопсихічне проектується в нього, що дає змогу працювати поза виконанням авторських малюнків.

Проведено глибинно-корекційне дослідження Т. Яценко з використанням художніх творів сучасного митця (Д. Уральська), його віршів до малюнків [80]. Оригінальність полягала в присутності самого творця художніх творів у діалогічній взаємодії з психологом. Такий психоаналіз сприяв розкриттю особистісної проблематики художниці Д. Уральської, що було пов'язано з притаманною їй психіці внутрішньо стабілізованою суперечністю свідомого і несвідомого [80]. Проведено порівняння власних інтерпретацій митця з результатами психоаналізу, які мали відмінність від свідомого сприйняття автором свого витвору в порівнянні з глибинною сутністю художніх полотен.

Психодинамічна парадигма долає пасивний погляд на картину як щось завершене, статичне. Забезпечуючи вільний вибір респондента неавторського малюнка, ми розширюємо та розвиваємо здібності респондента задля самопізнання. Психолог у діалогічній взаємодії йде за респондентом (за його ініціативою) у семантичній вербалізації сприйняття твору. Таким чином, психодинамічна парадигма дає змогу внутрішньо актуалізувати закони психіки, і відбувається індивідуалізоване і неповторно-семантичне переструктурування художнього твору, з яким працює респондент. У психоаналізі твір використовувався не як модель проекції і проективної ідентифікації для інших людей.

У форматі психодинамічної теорії художні полотна є символічно-метафоричним засобом, який наближує аналітичний процес до образності мови несвідомого, актуалізує проективну ідентифікацію та сприяє глибинному пізнанню психіки респондента. Важливим у контексті розвитку практичної психології є дослідження особливостей використання репродукцій художніх полотен у процесі цілісного пізнання психіки суб'єкта завдяки активності захисних механізмів проекції та ідентифікації, перенесення та заміщення, які сприяють виявленню суб'єктивізму психіки та її корекції.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГОМ РЕПРОДУКЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ГЛИБИННОМУ ПІЗНАННІ ПСИХІКИ СУБ'ЄКТА

2.1. Методологія глибинного пізнання з використанням репродукцій художніх творів

Методологія – це «вчення про метод, спосіб дослідження, сукупність прийомів, методів дослідження, які застосовують у будь-якій науці» [64, с. 347]. Метод – це «спосіб підходу до дійсності, спосіб вивчення, дослідження явищ природи і суспільства» [64, с. 345].

Функційна специфіка несвідомого зумовлює підбір методик, які б дали змогу пізнавати психічне в цілісності, контекстно й опосередковано. З огляду на це актуальним є питання персоналізованого опредметнення психологічного змісту суб'єктом, що порушується в роботах Л. Виготського і С. Рубінштейна. Багаторічна практика психодинамічного підходу переконує, що психіка архетипно здатна до візуалізації при перекодуванні в матеріалізовані форми. З огляду на те, що психіка формується ще в домовний (перинатальний) період, важливим є використання візуалізованих моделей, які відтворюють фіксації енграми.

Пізнавати функційно суперечливі сфери психіки (свідоме / несвідоме) можна лише за законами свідомого в спостережуваній площині за умов спонтанної активності суб'єкта. Йдеться про індивідуалізоване пізнання, яке спирається на феноменологію спонтанної поведінки учасників АСПП. Цінність АСПП полягає в його зорієнтованості на пізнання індивідуальної неповторності психіки суб'єкта. Врахування вищесказаного є однією з передумов, яка забезпечує можливість проникнення у «втаємничене» психічне, спираючись на образ, вірніше, візуалізовані засоби, що зумовлено специфікою мови несвідомого (на відміну від свідомого з наявною пріоритетністю слова). Діагностико-корекційний процес також ураховує голографічну природу несвідомого психічного, як і часово-просторові параметри свідомої психіки та її здатність до диференціювання цілісності.

Традиційно, метод АСПП реалізується в малій групі (10-15 осіб), їхня орієнтовна тривалість становить 100-120 годин (по 8-10 годин на добу). В останні ж роки (з 2006 р.) ствердилася практика професійного проведення глибинно-корекційних занять у великих групах (100 і більше осіб). Останнє стало можливим завдяки цілісній завершеності формування методології психокорекційного підходу до глибинного пізнання [5; 182-203].

Універсальність механізмів психіки (окрім відкритих В. Вундтом законів відчуттів та сприймань) виявляється у дієвості механізмів психологічного захисту. Це стосується не лише механізмів, презентованих З. Фрейдом (раціоналізація, проєкція, заміщення, виміщення, ідентифікація, інтроекція тощо), а й тих їхніх різновидів, які розкриті в психодинамічній парадигмі, зокрема: ситуативні (периферійні) та базальні (особистісні) захисти. Обидва різновиди захистів підпорядковані одній й тій же тенденції, що задає їхнє спрямування – *від слабкості до сили*. Ця тенденція характерна як для сфери свідомого, так і для сфери несвідомого, відмінності є лише в цінностях, відповідно: умовні і глибинні. Проблема умовних цінностей розкрита в дисертації О. Стасько [129]. Тенденцію до сили як рушійного важеля захисної системи, розкрито в дисертації Н. Сивопляс [126].

Авторські школи академіка НАПН України Т. Яценко (у великих групах) спрямовані на допомогу майбутнім психологам у підвищенні їхнього професіоналізму, становлення якого передбачає особистісну психокорекцію. За результатами роботи Авторських шкіл видано посібники [132-135], в основу яких покладено аудіо- та відеоматеріали, завдяки яким відкривалася перспектива презентації інструментально-методичних аспектів глибинної психокорекції за методом активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Стенограми відображають безпосередній діагностико-корекційний процес

психоаналітичної роботи, яка проводиться з респондентом із використанням комплексу тематичних малюнків чи предметних моделей із каменів, репродукцій художніх полотен, іграшок, психодрами, топологічного моделювання тощо. Провідною при цьому є діалогічна взаємодія П. з Р. (психолог↔респондент).

Психодинамічна парадигма солідаризується з позицією З. Фрейда в розумінні значущості едіпальної залежності суб'єкта у формуванні системи психологічних захистів. Психодинамічний напрям пішов далі, доводячи необхідність уведення категорії «*едіпальна довершеність*», що вказує на значущість факту «кровозмішення», наявного в дитини від народження. В контексті соціальних табу це є значущим у доньки з батьком і в сина з матір'ю. Це позначається на конкурентних відчуттях та конкурентних перевагах дівчинки над матір'ю (бо вона кровно рідна батькові), а сину – над батьком (він кровно рідний матері). Конкуренція може ослаблюватись механізмами ідентифікації (тобто психологічного злиття). Едіпальна залежність має психолого-наслідкові вияви й у таких універсальних феноменах, як амбівалентність почуттів, почуття провини, та й «едіпальна довершеність» породжує, як правило, супутнє відчуття, що особа «без вини винна» [196, с. 96]. Важливими є і такі феномени, як тенденція до «вимушеного повторення» пережитих драм та феномен «хибного кола».

Глибинне пізнання ґрунтується на розумінні законів функціонування психічного. Існує методологічна необхідність «слідування психолога за респондентом», що спирається на відкритий Т. Яценко факт, що «психіка знає все». Психодинамічна парадигма центрує увагу на *передсвідомому*, яке формується на засадах інтеграції витіснених осередків психіки. Передсвідоме відгороджене опорами, що блокує взаємозв'язок з Его (Я) (за його збереження із Супер-Его та Ід). Інакше кажучи, свідоме не має контролю ні над процесами витіснення, ні над опорами. Передсвідоме має зв'язок із Супер-Его та Ід, в цьому його інформаційна перевага над інстанцією Я. Тому весь процес глибинного пізнання проходить так, що професіонал стимулює запитаннями імпульс активності респондента з тим, щоб накопичити сутнісний поведінковий матеріал, інтерпретація якого сприяє вияву суперечності між логікою свідомого і несвідомого. Інакше кажучи, важливо виявити розбіжності між декларованою логікою та тією, що виявляється за умов аналізу сукупного поведінкового матеріалу в його вербальних та невербальних формах. «Спонукальна сила запитань психолога залежить від їхньої діагностичної спроможності, зумовленої не лише тим, що відбувається зараз, а й здатністю вбудовування їх в імпліцитний порядок психіки, що виявляється в континуумі мимовільної активності суб'єкта. Діагностичність питань залежить від урахування усього попереднього поведінкового матеріалу в його ймовірно-прогностичному аспекті, як і того, що відбувається в дану мить. Якщо питання в діалогічній взаємодії побуджують імпульс енергії в аналізанда – це може бути опосередкованим свідченням вірності спрямування діалогічної взаємодії з ним психолога» [196, с. 23].

Цілісне пізнання психіки, на яке зорієнтована групова психокорекція у варіанті АСПП, не обмежується лише малюнками. У процесі глибинного пізнання використовується також опрідметнене моделювання психічного із залученням каменів, іграшок, піску, тіста та інших засобів, що стають предметною основою адекватної психодіагностики в поєднанні з корекцією.

Художній твір мистецтва створюється за спонтанним натхненням художника, за відсутності прямої мети художньої презентації психологічного змісту відповідно до заданої теми. Психомалюнок виконується за пропонованою П. темою в короткий час згідно з інструкцією, що спонукає до спонтанності його виконання. Для обох видів малювання характерна спонтанність та невимушеність рухів руки. В психокорекційному процесі АСПП використання неавторських малюнків (репродукцій художніх творів професійних художників) та інших візуалізованих презентантів психіки суб'єкта ґрунтується на їхній здатності представляти психіку суб'єкта в образній символічній формі, що потребує інтерпретації (дешифрування) імпліцитних змістів психічного у ході діалогічної взаємодії психолога з респондентом.

У процесі глибинного пізнання з використанням репродукцій художніх творів передбачається їхнє «оживлення» в процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом. *Через діалог відбувається емотивне наповнення репродукції.* Це наближує репродукції полотен до авторських малюнків (психомалюнків). Надання респондентом власних назв обраним репродукціям полотен виражає єднання свідомої сфери психіки (слова) з несвідомою (образами, символами), що виявляється в емотивному виборі репродукції («привласненні») творів, а згодом, через діалог – визначенні їхньої суб'єктивної значущості для респондента. Узагальнюючи, зазначимо, що процес перетворення обраного суб'єктом психомалюнка і репродукції художнього полотна на опрідметнений самопрезентант ще раз підкреслює унікальність діалогічної взаємодії психолога з респондентом. Діалогічна взаємодія є дотичною як для зовнішніх, так і для внутрішніх зв'язків між безпосередньо спостережуваним та латентним, прихованим змістом художнього твору.

Щодо інструкції: респонденту, зазвичай, пропонується вільно обрати кілька репродукцій художніх творів (не менше трьох) та розташувати їх одна за одною (за значущістю), як «підказує рука». Спонтанно-діалогічна взаємодія в системі «П↔Р» наповнює образи репродукцій внутрішнім персоналізованим змістом, що сприятиме визначенню спрямованості енергетичної активності несвідомої сфери. Набраний респондентом емпіричний матеріал самоплинно розставляє акценти в процесі пізнання його семантичного навантаження для респондента. Інтерпретація одержаного матеріалу (в його сукупності) сприяє виявленню логіки свідомого і логіки несвідомого, що окреслює суперечність між цими двома сферами.

Механізм витіснення зберігає енергетичний потенціал вияву (витісненого імпульсу) «на поверхню», що здійснюється не лише через самовізуалізацію (авторські малюнки, ліпка, просторові моделі тощо), а й через логічні ланцюги, які об'єктивуються в процесі інтерпретації матеріалу, отриманого в діалогічній взаємодії.

Психодинамічна методологія задає основні стратегії професійної поведінки психолога, що реалізується через діалогічну взаємодію з респондентом, яка каталізується візуалізованими репрезентантами. Одним із важливих принципів, який мають урахувати психологи в процесі глибинного пізнання психіки, є принцип додатковості (див. підрозділ 3.2.): «З позиції психодинамічної теорії принцип додатковості може бути реалізований в психології шляхом введення двох принципів, орієнтованих на специфіку суб'єктивної реальності психічного – принципу «невід'ємності сфер свідомого і несвідомого» та принципу «із іншого»» [202, с. 13]. Специфіка свідомості полягає в її суб'єктивізмі. Відомо, що суб'єктивність психіки задають психологічні захисти, які, спираючись на *умовні цінності* (див. дис. [129]), маскують інтереси нереалізованих *глибинних цінностей*, що пов'язані з «незавершеними справами дитинства». Саме тому психологія, яка покликана вивчати цілісну психіку, зобов'язана спиратись на принцип додатковості, який спрямований на об'єднання двох функційно несумісних асиметричних сфер – свідоме і несвідоме. Важливо враховувати взаємозв'язок між принципом «невід'ємності свідомого і несвідомого» та принципом «із іншого». Слідування цим принципам у самому процесі глибинного пізнання мінімізує ймовірний суб'єктивізм самого психолога, що можливий в організації процедурно-процесуальних аспектів АСПП. Уникненню останнього сприяє розуміння предмета глибинного пізнання психіки, який перебуває на невидимому горизонті двох сфер – «свідоме / несвідоме», у формі імпліцитного порядку (див. рис. 1.1.2.).

Ураховуючи неусвідомлюваність детермінації особистісних проблем, суб'єкт не в змозі адекватно їх розуміти та розв'язати. Саме тому, згідно з психодинамічним підходом, не передбачено представлення респондентом «Запиту» як відправного моменту глибинної корекції. Необхідною умовою глибинного пізнання психічного є забезпечення умов спонтанної активності суб'єкта, який, використовуючи візуалізовані засоби репрезентації забезпечує об'єктивну складову психоаналізу поведінки.

Організаційні аспекти глибинного пізнання передбачають дотримання гуманістичних принципів групової роботи: відсутність оцінних суджень, робота в ситуації «тут і тепер», звернення один до одного на «ти» та на ім'я, прийняття людини такою, якою вона є, конфіденційність, добровільність тощо. Інтерпретаційний аналіз спонтанної поведінки спрямований на виявлення логічної впорядкованості поведінкового матеріалу (емпірики) з метою пізнання первинних (глибинно-інфантильних) детермінант деструкцій та дисфункцій психіки.

У процесі глибинного пізнання за методом АСПП із використанням репродукцій художніх полотен психолог звертає увагу на емоційну значущість сприйняття респондентом художнього твору, виявляє зони, що закриті для свідомого об'єктивування, які нерідко презентуються в малюнках завдяки механізмам символізації (просторово-часові згущення та заміщення).

Об'єктивуванню несвідомого сприяють архетипи, які імпліцитно презентують образно-об'єктивні сфери психіки респондента. Самі собою архетипи не причетні до наповнення змістом психіки, вони каталізують його перекодування в образні, опредметнені форми, доступні прямому спостереженню і подальшому контекстно-опосередкованому вивченню. Сліди витіснень, як і фіксації, задають енергетичну потентність архетипу, пізнання якого можливе лише за умов його трансформації в архетипні образи, які в процесі діалогічної взаємодії наповнюються індивідуалізованим, неповторним змістом психіки суб'єкта. Семантика візуалізованих чинників психіки суб'єкта латентно презентує її взаємозв'язок із психологічними захистами, вияв яких здійснюється також за участі архетипу, що має відношення до всіх підструктур психіки.

Архетипи поєднують художні твори із сновидіннями активністю механізмів символізації, які активізуються в процесі образної репрезентації психіки. Важливим у психоаналітичній роботі з неавторськими малюнками є причетність суб'єкта до процесу пізнання змістів обраних репродукцій, оскільки їхня семантика може бути розкрита лише через розширення самоусвідомлення. Діалогічна взаємодія з респондентом сприяє перетворенню репрезентанта Я на посередника між свідомим і несвідомим. Саме до таких синтезовано-логічних утворень, які зумовлюють внутрішній порядок психічного, і причетні архетипи в якості «адептів» едіпальних залежностей. Логічні взаємозв'язки одержаного в процесі глибинного пізнання поведінкового матеріалу (який передбачає вибір репродукцій та їхнє ранжування) не могли б бути пізнаними, якби архетип не був до них латентно причетний, а значить, не сприяв би їхньому об'єктивуванню у візуалізовані форми. Завдяки інтерпретації виявляється логічна індивідуалізовано неповторна впорядкованість психіки.

Діалогічна взаємодія психолога і респондента в діагностико-корекційній роботі з використанням репродукцій художніх творів здійснюється порційно, багаторівнево в єдності позитивно-інтеграційних процесів (часткової дезінтеграції та вторинної інтеграції); запитання психолога мають діагностично узгоджуватися з внутрішнім імпліцитним порядком психіки, що є несвідомо знаним психікою суб'єкта (а значить, і архетипом) поза свідомим його Я. Зміст архетипної символіки художніх творів індивідуалізовано розкривається в процесі діалогічної взаємодії в системі «П↔Р». Запитання психолога, за їхньої узгодженості з внутрішнім порядком, породжують у суб'єкта імпульс енергії (мотив), що виявляється в його інтересі – емотивній забарвленості відповідей.

Використання неавторських малюнків у процесі глибинного пізнання базується на метафоричності, що полегшує самовираження респондента і сприяє об'єктивуванню глибинно-психологічних детермінант деструкцій психіки. У феноменологічному підході, який є одним із професійних аспектів АСПП, психолог ураховує чуттєвість сприймання респондентом зображення репродукції через актуалізацію його проективної ідентифікації.

Психоаналітична робота з використанням репродукцій художніх творів сприяє розвитку процесуально-діагностичних спроможностей суб'єкта, як і сенситивності та соціально-перцептивного інтелекту. Інтеграція психіки суб'єкта задається позитивною її

дезінтеграцією, ослабленням ілюзорної платформи, породженої психологічними захистами, що зумовлює її інтеграцію на вищому рівні розвитку, супутніми якій є розширення самосвідомості, здатності до самоаналізу, рефлексії, розуміння ролі дитинства в породженні провідних тенденцій поведінки респондента.

2.2. Динаміка взаємозв'язків свідомого і несвідомого у форматі психодинамічної парадигми

Активне соціально-психологічне пізнання передбачає єдність як теоретико-методологічного, функціонального, так і енергетичного рівнів існування психіки в її цілісності. Останнє може означати нерозривний зв'язок методологічного аспекту, що визначає межі «професійної палуби» активності психолога, з функційно-інструментальною площиною перебігу діалогічного діагностико-корекційного процесу АСПП. Психодинамічна теорія націлює на синтезованість професійно-практичних дій психолога, на засадах розуміння *енергетичного формату функціонування психіки*, що лишається поза увагою академічної психології. Йдеться про сприйняття психічного в контексті дієвості вродженої підструктури психіки «Ід», її життєво-енергетичного впливу на поведінку суб'єкта та на виховавчі аспекти розв'язання проблем соціалізації особи. Зрозуміло, що імпульси «Ід» проходять школу соціалізації через жорна цензури «Супер-Его» шляхом витіснень в поєднанні з опорами, що актуалізує маскувальні можливості системи психологічних захистів. Соціально-перцептивна інформація деформується психологічними захистами, як на вході, так і в процесі її когнітивного опрацювання. Процес соціалізації суб'єкта включає вербалізацію та символізацію (маскування) тенденцій «Ід», у зв'язку з їхньою невідповідністю нормативним цінностям (носієм яких є «Супер-Его»), які суб'єктивно індивідуалізуються у кожної особи, трансформуючись в «умовні цінності».

Глибинне пізнання психіки орієнтоване на такий прошарок несвідомого, як *«передсвідоме»*, яке втілює нереалізовані імпульси «Ід» на тлі здобутої мудрості необхідності маскування на догоду соціальним вимогам. Символізація матеріалу, який сприяє репрезентації особи, є залежною від усталеності енергетичної спрямованості імпульсів «Ід», які постійно стримуються *опорами* та витісняються, за участі контролю «Супер-Его», що синтезує соціально-«батьківські» (родинні) вимоги до поведінки особи. За таких умов можна сказати, що *опори* знайомі з вимогами «Супер-Его» і є неусвідомлюваними «слугами» витіснених інтересів «Ід» (слідових ефектів, фіксацій), як і підкореними соціальним вимогам заради адаптації «Я» суб'єкта до соціальних вимог. Феноменологічно *опори* втілюють у собі залежність від підструктур «Супер-Его» та «Ід». «Его», фактично, отримує наслідковий ефект від боротьби просоціального «Супер-Его» з асоціальними (інстинктивними) імпульсами «Ід». У цьому і є секрет компромісу опорів в їхній готовності йти на поступки «Его» за умови ймовірності практичної реалізації ущемлених (витіснених) потягів «Ід», з незмінним збереженням їхнього енергетичного потенціалу, що заявляє про себе в імпульсах (мотивах), в обхід цензури «Супер-Его».

Чому йдеться про компроміс? Це пояснюється тим, що в процесі об'єктивування витісненого, неусвідомлюваного змісту психіки, завжди є ризик покарання, або ж самопокарання. У психіці існує полігон, де панує «принцип задоволення», який є супутнім довершеності активності імпульсів «Ід», як і інша площина свідомого, де господарює «принцип реальності», що узгоджений з адаптаційними інтересами «Его». Успіх цього компромісу пов'язаний з «умовними цінностями», які самі собою уже втілюють індивідуалізоване батьківське (родинне) «Супер-Его», результатом чого є *«вимушена згода» між принципом реальності та принципом задоволення*. Супутніми наслідками такої зінтегрованості є інформаційні деформації, які «захищають» інтереси несвідомого, засобами маскування їхньої алогічності соціально прийнятними формами поведінки. Відступи від небажаної для «Я» реальності, зумовлюють *суб'єктивну інтеграцію* психіки

та забезпечують ілюзію «Ідеалізованого Я». Тому психологічні захисти (див. еліпс на Моделі, яка заявлена у підрозділі 1.1., рис. 1.1.2), при усіх їхніх інтеграційних функціях, закладають підґрунтя розщеплення психіки, що й створює основу *особистісної проблеми суб'єкта – внутрішню стабілізовану суперечність*.

Глибинне пізнання психіки базується на єдності методологічного (теоретико-практичного), функціонального та енергетичного розуміння цілісної психіки в її свідомих та несвідомих виявах. Окреслена позиція визначає стратегію діагностико-корекційного процесу та характер інструментальних аспектів глибинної корекції, як і її імовірно прогнозовану результативність.

Приміром, якщо енергетичний аспект психіки не береться до уваги, то в процесі окремих напрямів корекції («Психодрама» чи «Психотерапія Б. Хелінгера») нерідко використовуються репродуктивні прийоми, що є неприйнятним для психодинамічного підходу. Репродуктивність блокує спонтанність, а значить, зашумляє можливості виявлення імперативу енергетичної потентності витіснених осередків, що синтезуються в несвідомому та латентно управляють активністю суб'єкта. *На спонтанно-енергетичній активності поведінки, фактично, вибудовується весь глибинно-корекційний процес*. За таких умов, є перспективи пізнання *логіки несвідомого* («Іншої логіки»), у її протистоянні логіці свідомого, яка об'єктивується через ітеративні, інваріантні взаємозв'язки поведінкового матеріалу, що об'єктивує зміст *базальних форм захисту*, які пов'язані з категорією «позадосвідне». Тому в групах АСПП ми нівелюємо периферійні захисти створенням атмосфери психологічної підтримки учасників групи. Лише за таких умов, можна пізнати базальні захисти суб'єкта, які й створюють ризики дезадаптивної поведінки.

Найважливішим моментом у практиці психодинамічного підходу є те, що зазначені вище аспекти (*теоретико-методологічний* (структурний), *функційно-інструментальний* та *енергетичний*) існують в єдності та нерозривному взаємозв'язку, як і сфера свідомого з несвідомим (принцип «невід'ємності свідомого і несвідомого»).

Ефективність глибинно-психологічного процесу є залежною від *адекватного, психодинамічного розуміння психіки*, що впливає на: організацію діагностико-корекційної взаємодії; характер принципів її функціонування; специфіку об'єктивування глибинних детермінант; розкриття та розуміння психологом-практиком основних закономірностей групових та індивідуально-неповторних змін феномену психічного учасників глибинного процесу; розуміння структурно-динамічних аспектів (у статичності та динамічності); взаємозв'язки між свідомою та несвідомою сферами в їхній єдності та асиметрії функціонально-енергетичних спрямувань; розуміння цілісності психічного (в його вертикальних та горизонтальних взаємозалежностях), та його психологічних захистів в їхній ілюзорності суб'єктивно-інтегративних функцій, які дезінтегрують поведінку викривленнями соціально-перцептивної інформації; розуміння суперечливості феномену психічного та, водночас, його динамічної цілісності, що знаходить вираження в «провідних тенденціях захистів» («до сили» та «до слабкості»); адекватне сприйняття індивідуальної неповторності психіки, зокрема, «умовних цінностей».

«Модель внутрішньої динаміки психіки» (рис. 1.1.2) вказує на головні енергетичні орієнтири розуміння спрямованості психічної енергії (див. напрям стрілок на рис. 1.1.2). Модель відображає фрейдівський *антагонізм* тенденцій «по вертикалі» (Супер-Его, Ід, Его), на протидію спрямуванням «по горизонталі» (які ми вводимо), що підлягають законам *синергії*.

Об'єднуючою тенденцією психіки в її цілісності є спрямування на рівновагу між конкуруючими тенденціями. Останнє можна пояснити на прикладі їзди на велосипеді: рівновагу забезпечує швидка їзда, але до певної межі – занадто швидка їзда породжує ризик падіння, як і занадто повільна. Тому конкуруючим тенденціям притаманне прагнення підтримання оптимуму, гармонії, рівноваги в їхній взаємодії, навіть ціною відступів від реальності, що забезпечується психологічними захистами. Саме тому «Я»

підкорене процесам суб'єктивної інтеграції психіки, пов'язаної із «заморожуванням» (стабілізацією) внутрішньої суперечності психіки та маскуванням відступів від реальності системою психологічних захистів. Поза розумінням фахівцем вказаної суперечливості в динаміці психічного – неможливий успіх діагностико-корекційного процесу АСПП.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволив виділити *чотири універсальні конкуруючі тенденції*: «до сили» та водночас – «до слабкості»; «до людей» та водночас – «від людей»; «до життя» та водночас – «до психологічної смерті»; «до самопокарання» (за яким стоїть архаїчний спадок – *вина*) та, водночас, відчуття – «без вини винний». Той факт, що людина не усвідомлює вказані вище суперечливі тенденції, засвідчує суб'єктивно-інтеграційну силу системи психологічних захистів у їхніх можливостях вносити захисні викривлення (похибку) у сприйняття реальності, що зумовлено прагненням задоволення потреб інфантильного «Я» (відповідно необхідності довершення глибинних цінностей). Тому є підстави стверджувати, що психологічні захисти породжені необхідністю порятунку «Я» від дисонії (дисгармонії, дисонансу). З одного боку – це стимулюється природністю потягів «Ід», а з іншого, – їхньою суперечністю необхідності самозбереження, що примушує «Я» вдаватися до компромісів, відступів від реальності, заради забезпечення просоціальної зорієнтованості свідомості «на успіх»!

Якщо скористатися фрейдівською метафорою (про «вершника» і «коня»⁵), то «вершнику», який не справлявся з норовом «коня», довелося «привласнити» його інтереси, заради нейтралізації когнітивного дисонансу, з тим, щоб продовжувати рух далі.

Психічні захисти, за своєю функціональною сутністю, прагнуть *створити ілюзію пріоритетності інтересів свідомого* та підкорити йому *інтереси несвідомого*, тобто перевернути окреслену З. Фрейдом схему «вершник – кінь». «Захисти, в їхньому психологічному спрямуванні, прагнуть надати свідомому статусу квазі-коня», тим самим знівелювати факт існування енергетичних пріоритетів несвідомого. Психологічні захисти у своїй психодинаміці націлені (заради соціальної адаптації) на привласнення «ведучості» ролі свідомому і знівелювання енергетичних пріоритетів несвідомого. В контексті соціальної адаптації – «мета виправдовує засоби». Сказане дорого обходиться «Я», бо відступи від реальності саме й «пунктирять» стрілку 4 («до сили»), що самоплинно задає тенденцію «до слабкості» (стрілка 3, Модель). Тим паче, що самі захисні ходи (викривлення) не усвідомлюються «Я». Можливості «Я» великі, завдяки його дотичності як до свідомого, так і несвідомого (див. Модель, зліва – «Свідоме (потенційно свідоме)»). Важливо згадати, що *психічне включає в себе як фантазійне так і ілюзорне, яке на одному шаблі з реальним, а відтак, у захистів «розв'язані руки»* із деформацією соціально-перцептивної реальності.

Якщо вдатися до згаданих вище метафоричних образів, то фрейдівський вершник (Свідоме) в системі захистів вимушений почерпнути силу коня (Несвідомого). Складається парадоксальна ситуація: енергетично пустий «кінь» (Свідоме) веде «Я» до «Ідеалу». Більше того, інтереси енергетично потужного коня (Несвідоме) мають протилежне спрямування. У цьому моменті ми знаходимо психодинамічні витoki приреченості психологічних захистів на необхідність викривлення реальності, подаючи свідомому «Я» бажану, ілюзорно-мотивну реальність за об'єктивну. Свідоме («вершник»), яке претендує на роль ведучого, за своєю суттю є енергетичним імпотентом, тому обійтися без енергії «Ід» (вроджених імпульсів) воно не може! Як це скорегувати та ще й за умов їхньої різноспрямованості (рис. 2.2.1)?

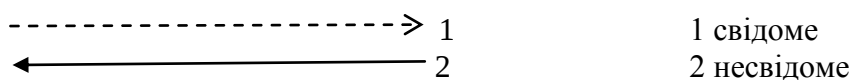

Рис. 2.2.1. Енергетична спрямованість свідомого і несвідомого

Перш за все, потрібно розуміти, що вказана динаміка проходить поза контролем свідомості, і з різних причин! Однією з найпотужніших – є *архаїчні передумови можливих джерел енергії психічного*, перш за все це «вина», що задана Едіпом та первородним гріхом (вбивство батька синами, в орді).

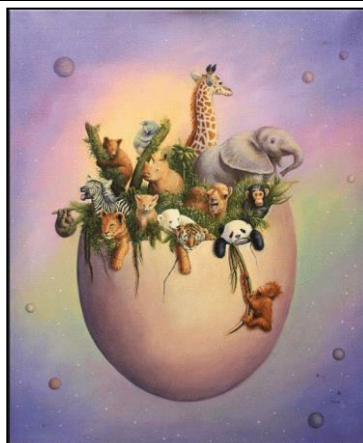
Посеред таких універсальних, енергетично потентних чинників особливо значущим є комплекс Едіпа, який, на думку З. Фрейда, *центрує в собі всі подальші наслідкові негаразди психіки людини: амбівалентність почуттів; тенденцію до психологічної смерті; самодепривацію; комплекс неповноцінності, як і схильність до конкуренції; вину та самопокарання*. З огляду на те, що ортодоксальний психоаналіз вибудовано на роботі з невротиками, термін «комплекс» є виправданим як «упорядкована сукупність любовних і ворожих бажань дитини, спрямованих на батьків» [67, с. 238]. Як видно з цитати, підкреслюється *амбівалентність*, тобто протилежність почуттів до батьків (рідних). Фактично, З. Фрейд вважав комплекс Едіпа «ядром і структуруючою силою людського досвіду» [67, с. 236]. Заборона інцеста – це «всезагальний, необхідний і достатній закон відділення «культури» від «природи»» (цит. за: [67, с. 242]).

Психодинамічний підхід, який виріс і сформувався на емпіричному матеріалі діагностико-корекційної роботи з психічно здоровими людьми (переважно майбутніми психологами), звертає увагу на наявність у них залишкових, слідових *ефектів едіпального походження*, які не зводяться лише до періоду з 2 до 5 років, вони *започатковуються ще в пренатальному періоді розвитку індивіда*. З огляду на *довербальність цього періоду*, особливого значення *набувають візуалізовані, допоміжні засоби, які використовуються в АСПП*, які, в символічній формі, презентують енграми, що не можуть бути прямолінійно вербалізовані суб'єктом. Завдяки малюнковому матеріалу, ми маємо емпіричний фактаж, який переконує в необхідності його діалогічного психоаналізу (див. Додатки). На рис. 2.2.2 наведені репродукції, які були обрані (чи намальовані) різними учасниками АСПП для власної репрезентації. Раціонально суб'єкт не може пояснити внутріутробні тенденції, адже вони ним не усвідомлюються, тому й не можуть вербалізуватись як такі. Лише діалогічна взаємодія, порційно і багаторівнево, сприяє проясненню імперативу перинатальних тенденцій, що виявляються в інтерпретаційних узагальненнях, з орієнтацією на ітеративні, інваріантні характеристики поведінки респондента. Ілюстрації, обрані респондентами, *втілюють інформаційні еквіваленти*, які потребують їхнє декодування у процесі діалогічної взаємодії в системі «П ↔ Р», що й дає змогу наблизитись до прихованих тенденцій поведінки, які потребують усвідомлення та корекції.

Нам видається, що З. Фрейд (на підставі образів сновидінь) геніально вказав на **невідворотність кожної людини «бути Едіпом в зародку»** (цит. за: [67, с. 242]). Ми ж (спираючись на емпіричний фактаж досліджень), доповнюємо його позицію твердженням, що **невідворотним для кожної людини є факт того, що вона «несе вину із зародку»**. Виходячи з величезного емпіричного матеріалу, можемо ствердити наявність суперечності: з одного боку, **неусвідомлюваність вини суб'єктом**, що зумовлює її невідомість, а з іншого – вина актуалізується у заміщуючих формах поведінки, які не мають видимих ознак вини. Опосередкування маскують від суб'єкта справжні чинники, що викликають почуття сорому та відповідний емоційний етап – «без вини винний». І може бути почуття сорому (за яким слідує – «без вини винний») та тенденція до самопокарання.

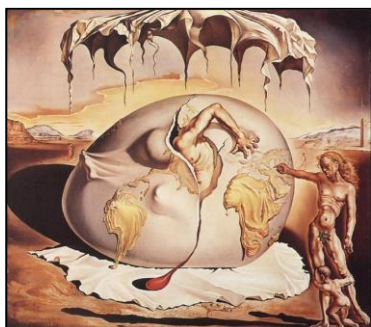
Я йду на зустріч біді

Космічне яйце

В. Сюдмак «Еволюція»

С. Далі «Після віку тривоги»

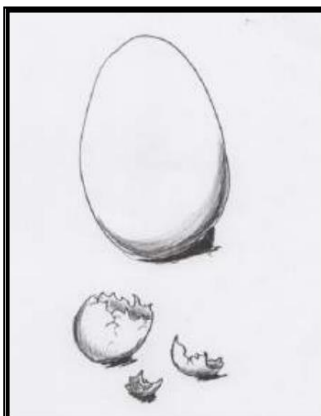
Мій звичайний емоційний стан

Я-реальне

Страх, приреченість на муки і жах

Я-реальне (шматки шкаралупи),
Я-ідеальне (ціле яйце)

Мої бажання

М. Араюо «Демон»

Авторський тематичний малюнок
«Відчуття самотності»

Самопрезентація респондента
«Відчуття самотності»

Рис. 2.2.2. Ілюстрації, що несуть навантаження внутрішнього стану та вказують на значущість цього періоду для подальшого формування психіки

З. Фрейд показав, що у сновидіннях оживають мнемічні залишки (архетипи) архаїчного походження. Поняття *архаїчного психічного спадку*, як уже вказувалось, пов'язане з існуванням людства в племені (в орді), зокрема, з Батьком племені, якого вбили сини за вигнання із орди – **архаїчний спадок психіки** людини (первородний гріх). Розкриття *архаїчного психологічного спадку* Г. Уеллс назвав «основним здобутком психоаналізу» [137, с. 482]. Останнє пояснює позицію З. Фрейда щодо кваліфікації «пекла несвідомого», а комплекс Едіпа (згідно міфу) пов'язаний із вбивством Едіпом батька. Важливим є те, що цей факт не є індивідуалізованим (місцевим, частковим) феноменом, а, за словами З. Фрейда, – є «вселюдським фактом амбівалентності почуттів між батьками та дітьми» (цит. за: [137, с. 482]).

З. Фрейд мав усі підстави на універсальність власних відкриттів. Так, він вважав, що **Супер-Его виникає** перш за все **із покаяння і почуття вини за «вбивство батька»**, тому воно є *дієвим* (енергетично активним), *хоча і не усвідомлюваним «Я»*. Супер-Его, є сховищем табу, моралі і совісті. Психоаналіз вважає, що Супер-Его, яке сформувалось на засадах витіснення первородного гріха, ініціює подальші витіснення, що зумовлюють синтез в «*передсвідомому*». «*Почуття вини*», яке архаїчно несе психіка, стало початком суто людської психіки. Що таке «суто людська психіка»? Психіка, яка здатна на відступи від реальності, з метою примирення енергетично потужних стимулів Ід (з їхнім архаїчним спадком) з просоціальними вимогами до її адаптивності.

Весь архаїчний спадок З. Фрейд вважав енергетично потентним, тобто – енергетично не нейтральним до впливів зовнішніх чинників. Він порівнював **архетипний аспект психіки із «щупальцями, які нащупують зовнішній світ і потім знову нейтралізуються** (зникають, вірніше, маскуються)» [152, с. 62]. Тобто психіка їх не може констатувати, саме тому не може їх об'єктивувати. *Психіка (несвідоме) підпорядковується внутрішнім неусвідомлюваним подразникам* (які навантажені інтересами потягів) і лише потім приєднується свідомість у сприйнятті зовнішнього чуттєвого досвіду. **Свідомості недоступними є потяги Ід, проте вони знаходять втілення в принципах задоволення – незадоволення** (біль, смуток); подобається – не подобається; «моє» – «не моє»; емотивно «чіпає» чи «не чіпає», тощо.

Методика *психоаналітичної роботи, з використанням репродукцій художніх полотен, організаційно передбачає два етапи: перший – вибір* респондентом репродукцій (із запропонованого набору), які йому емотивно небайдужі (які він розкладає (ранжує) в *порядку їхньої значущості*); *другий етап – діалогічний аналіз* в системі «П ↔ Р» з метою виходу на індивідуальну неповторність психіки респондента (див. емпірику). Наша практика підтверджує ідею З. Фрейда про *емотивну потентність архаїчного спадку людства для психіки кожного індивіда*, що виявляється в **архетипному потенціалі візуалізованого матеріалу. Спонтанний вибір репрезентанта суб'єктом несе інтенціональний (мотиваційний) потенціал. Останнє зумовлює небайдужість учасників АСПП до архетипних символів, особливо тих, що відповідні базальному конфлікту психіки «життя – смерть», що теж задає парадоксальний дуалізм психічного.** Дуалістичні образи сприяють презентації змісту психіки суб'єкта: «вогонь – вода», «темне – світле», «ніч – день», «народження – смерть», «високо – низько», «живе – неживе» тощо. Указані тенденції знаходять захисну лінію в соціально прийнятних образах вираження. Використання в наших дослідженнях візуалізованого матеріалу *відкриває перспективи образно-осучасненої презентації архаїчного спадку* неусвідомлюваних тенденцій **вини** та їхнього розкриття в діалогічній взаємодії «П ↔ Р».

Так, визначаються (в рамках психодинамічного підходу) можливості динаміки переходу архаїчних «надбань» у спостережуване із збереженням внутрішнього енергетичного потенціалу (як і інформаційної еквівалентності). Захисти задають схильність психіки до маскування першопричин осучасненням символіки малюнків, як і її раціоналізацією. Розмаїття вияву однієї детермінанти несвідомого, у численних

заміщуючих формах поведінки, об'єктивує не лише суб'єктивно-індивідуалізовані характеристики особи, а й універсально-архетипні особливості психіки конкретної особи. При використанні репродукцій художніх картин, актуалізуються як процеси проєкції, так і ідентифікації, що набуває форми *проєктивної ідентифікації*. За умов спонтанного вибору репродукції, психікою особи здійснюється розв'язання двох задач, водночас: свідомий вибір і невидимий вплив на нього [вибір] архетипно-сміслових параметрів. Тобто, вияв першорідного енергетичного імперативу «до дії» (мотивації) в перенесенні на візуалізовані заміщення, що інформаційно-еквівалентно втілюють їхню семантику (вірніше, смисл). В поле дослідницької уваги потрапляє той факт, що едіпальна залежність *не може бути пізнана* прямолінійно через об'єктивування значущості первинного лібідного об'єкта (персонажу батьківської сім'ї), як чинника табуйованого притяжіння. Контекстно це підтверджується тим, що людина «несе едіпальну залежність ще із зародку», в якому з первинними лібідними об'єктами (батьками) її пов'язує кров, яка живить, очищає і сприяє розвитку. Тому психодинамічна парадигма уточнює фрейдівське трактування комплексу Едіпа введенням поняття «**едіпальна довершеність**». Дана категорія представлена 2015 року в «Методології глибинного пізнання» [200].

«Едіпальна довершеність» відповідає *постулату*, про *невідворотність людини від причетності до «вини із зародку»*, через наявну причетність до внутріутробного перебування («кровозмішення»), на тлі декларування суспільством «Табу на інцест». Чуттєве притяжіння до батьків обмежене просоціальним «Табу». Натомість перебування в утробі, де закладаються передумови продовження роду, є фактом, на який вказав З. Фрейд, **невідворотності кожної людини «бути Едіпом в зародку»**. Це і зумовило введення нового терміну, що охоплює вказану вище феноменологію – **парадоксальний дуалізм** едіпальних аспектів психічного розвитку суб'єкта. В цьому ми вбачаємо не лише архаїчну дієвість *первородного гріху*, але й обмежувальний *вплив культури*. Суспільство, декларуючи «Табу на інцест», що стримує як лібідні порухи душі, так і чуттєве притяжіння, до кровно рідних людей, залишає поза увагою чомусь те, що перебування в утробі матері уже зумовлює *факт причетності доньки до «кровозмішення» з батьком, а хлопчика – до «кровозмішення» з матір'ю!* Чому даний феномен не перебуває у центрі уваги людства? Одна з відповідей – *архаїчність вини*, що притаманна конкретній людині, яка до неї не має прямого відношення. Останнє породжує ілюзію *безгрішності*, що було властиво лише Ісусу Христу, зачатому Святим Духом. У цьому ми вбачаємо силу тяжіння людства до релігії.

Наступний наш постулат пов'язаний з твердженням, що «психіка знає все» (не знає лише свідомість). Зокрема, психіці відома *тенденція «повернення в утробу»*, що підтверджують ілюстрації *дорослих людей* (художників чи студентів психологічного факультету) (рис. 2.2.2). Така тенденція нівелює «вину», бо в лоні матері відсутній критичний погляд культури на речі едіпального змісту. Ми переконані, що це може бути однією із причин як самодепривації, так і тенденції «до психологічної смерті» [193], що породжено загостренням почуття вини, яке дисонує із захисною системою суб'єкта. Сам акт народження порушує ідилію безконфліктного існування, що не проходить безслідно для психіки, тому і є предметом глибинно-корекційного процесу.

Якщо проаналізувати міф про Едіпа, то, від початку до кінця, лейтмотивом в ньому є те, що він [Едіп] є **«без вини винним»** (батьки покинули Едіпа немовлям на узбіччі; пастухи випадково віддали його в чужу заможну сім'ю (орієнтуючись на «статус» карети, з якої винесли та полишили дитя); згодом, він випадково в бою (на перехресті) вбиває воєводу (не знаючи, що це є його батько); одружується на жінці, не підозрюючи, що це його мати). До цих пір чомусь на це ніхто не звернув увагу, люди ніби обходять можливість розвінчання факту – *«без вини винний»*. У той же час, комплекс Едіпа пов'язують лише з фактом заборони на інцест. *Образ Едіпа скоріше символізує гріх (вину), сором, розкаяння та покарання*. За кадром залишається його безневинність, він ні в кого не викликає жалість та співчуття. Можливо тому, що міф дійсно засвідчує самопокарання, а в

людей це знаходить вияв у тенденції до самодепривації та «до психологічної смерті», і вони не схильні побачити саме цю істину, яка їх стосується.

Тому є підстави ствердити, що архаїзм **вини** (її неусвідомлюваність), незмінно задає тенденцію до **самопокарання**. З. Фрейд вказував, що неусвідомлюваність вини має вияв у *«потребі покарання»* [67, с. 629]. Едіп (згідно міфу) сам себе прирік на голодну смерть на високій горі, виколовши перед цим собі очі золотою заколкою, яку виїняв із волосся дружини (матері).

Звернемось же до «історії народження Ісуса Христа». В ній **упереджується факт «вини»** характером запліднення (від Святого Духу). Останнє нівелює вину за «кровозмішення» («едіпальну довершеність»), що порушує «табу на інцест». Ангел Гавриїл пояснив Марії, що: «Дух Святий прийде до Тебе і сила Всевишнього пройме тебе; тому і народжене Святе назветься Сином Божим». Таким чином, **упереджуються причини переживання Ісусом Христом вини!** Значить, **Ісус Христос від народження не є «винним»**, як усі люди. Тим не менше, він же сам погодився на **розп'яття на хресті**, взявши **вину на себе за усіх людей**, тому він знову таки **потрапляє** в ту ж саму когорту **«без вини винних»**, наближаючись тим самим до людей (а люди до нього). Разом з тим, лише Ісус і міг взяти вину за людей, як безгрішний, **чистий від вини**, який **не ніс вину з народження**. Усі ж люди уже фактом народження причетні до порушення «табу на кровозмішення» і тому несуть «вину». Зрозуміло, що чистий від вини Ісус міг допомогти людям полегшити їхню ношу «вини». За таких обставин, **на авансцену виходить дієвість фактору «до самопокарання»** (його розп'яття) хоча й шляхом «зняття гріха з інших людей». Якби Ісус був сам *«грішний»* (як усі люди), це не справило б такого враження на людство. **Чинник вини** (при безгрішності образу Ісуса Христа), потрапляє в центральний ланцюг створення **концепції богослів'я**, яка має орієнтири на людей (і до людей).

Образ Ісуса Христа, його негріховність, підтверджується не лише непорочним зачаттям **Діви Марії** (яка була народжена батьками), а й тим, що на неї **не поширюється первородний гріх людства**. Таким чином, *обидва випадки* вказують на дієвість в розвитку християнського богослів'я двох чинників **вини**: (а) первородний гріх – батьковбивство та (б) вини, яка зумовлена «кровозмішенням».

Незайманість виною (ні первородним гріхом, ні інцестним фактором) – ось спільні характеристики образу Діви Марії і Ісуса Христа. Залишається простір для безмежної зачарованості неймовірно високою психологічною компетентністю Богослов'я, яке врахувало той факт, що «психіка знає все», і що колесо **тяжіння до релігійної Віри трансперсонально знаходиться на осі архетипної сутності «несвідомої вини»** людства, що й підтримує його вічне тяжіння до релігії.

Первородний гріх і вина, як видно з попереднього викладу матеріалу, є поза часом. Тому, як пише С. Гроф, при аналізі вражень людей, які знаходились під впливом психоделіків (ЛСД): *«Почуття вини по своїй інтенсивності виходить за рамки тих подій, до яких індивід його прив'язує. Воно здається наділений первинними якостями, які характерні людській природі і може досягти метафізичних розмірів біблейського первородного гріху»* [39, с. 137]. Другим важливим чинником, він вважає *відчуття немічності* (неповноцінності). Люди, під впливом ЛСД, «остаточно усвідомили абсурдність буття..., що пронизане самообманом, який є необхідною передумовою нормальності» [там же]. С. Гроф приходить до висновку, що вина передається із покоління в покоління, з невідоротністю долі. Популярним є образ Прометея, як символу стражденності та смертності, що нависає над людьми, «як дамоклів меч... і знищує будь-яке сподівання на те, що хоч щось має значення... ми усі рівні перед смертю і виявляємо себе в тій же ситуації, перед якою стояли при появі на світ. Ми вступали в цей світ зовсім немічними, нічого не маючи при собі, такими ж ми і полишимо його» [39, с. 136].

Вищенаведений аналіз дозволяє констатувати, що рис. 2.2.1, який фігурально презентував пунктир стрілки 1 – «свідоме» – не є стерильним від неусвідомлюваної енергетичної потентності, заданої енергетичним потенціалом базових захистів, куди

входить і чинник вини. Тому, якщо повернутись до Моделі (рис. 1.1.2), то стрілка 2 «До ідеалу Я» є потентною, не лише завдяки спонукам соціуму, але й архаїчно-архетипному спадку людства, що й створює суперечність із стрілкою 5 («глибинні цінності»). Архаїчні джерела, як і онтологічні надбання, зливаються в єдиний потік енергії («позадосвідне»), на шляху конкуренції з актуальними проблемами, з якими доводиться справлятися «Я», в прагненнях самореалізації.

Психологічні реалії синтезують трансперсональні, архаїчні передумови, що йдуть із надр психіки та передаються архетипним шляхом. Питання – за яких умов вони будуть оживати в почуттях людини і в яких закамуюваних формах? «Оживають» вони на перетині «вертикалі» і «горизонталі». Іншими словами, архетип оживає під впливом соціальних необхідностей, які пов'язані з активністю периферійних захистів (вертикаль) на перетині з базальними захистами (горизонталь). У цьому і є невід'ємність свідомого і несвідомого; філогенетичного та онтогенетичного; загальнолюдського та індивідуально-неповторного.

Підсумовуючи відмітимо, що психоаналітичний погляд на взаємозв'язок свідомого і несвідомого потребує уваги. Енергетична потентність свідомого⁶ залежна від просоціальних нормативів (які самі собою не мають енергетичного потенціалу). Параграф вміщує аналіз проблеми архаїчних витоків вини (як і едіпальної залежності суб'єкта), які невидимо для Я каталізують, хоча і в замаскованих формах, енергетичний потенціал свідомого. *Вина* прямолінійно не заявляє про себе, тим паче, що її вияви трансформуються в потребу самопокарання (яке вступає в суперечність з інстинктом самозбереження). Активність свідомого виявляється в емоції *сорому*, а також у відчутті – «без вини винний» (останнє торкається й когнітивних аспектів психіки). Категорія «вини» абстраговано входить в Супер-Его, простір дії якого важко обмежити емоцією чи конкретикою поведінки, ця інстанція включає ціннісні орієнтири, які впливають на психіку як таку.

Як правило, відчуття – «без вини винний» відсуває на периферію емотивну реакцію – сорому, яка є первинною формою самопокарання. Вказана інтеграція вини з Супер-Его зумовлює той факт, що на рівні свідомого досвіду суб'єкта (підкореного захисній тенденції «до сили») зберігається тенденція перенесення (проекції) неусвідомлюваної вини на іншу особу. Останнє відкриває простір для замішуючих форм вияву *вини*, які семантично (прямолінійно) її не об'єктивують. У цьому актуальність пізнання феномену вини, який задає в психіці негативну мотивацію. Останнє орієнтує психолога на вивчення взаємозв'язку між *неусвідомлюваною виною та тенденцією до самопокарання*. Тому *самопокарання* може виступити індикатором обтяженості суб'єкта *неусвідомлюваною виною*, що й доводить глибинно-корекційна практика.

Емпіричний матеріал доводить, що факт неусвідомлюваності суб'єктом вини, не знижує її активності, що має вияв у регресії: а) асоціальна поведінка (нарко- та алко-залежність), вияви необґрунтованої агресії; б) тенденція до самодепривації (що каталізує імпутовання активності) та «психологічної смерті». Захисним маскуванням є розмаїття форм самопокарання тощо. Тому *вина* може бути не лише як наслідок «кари», а й як «привід» самопокарання, що може задавати відповідну проекцію на іншу людину у вигляді агресії чи навіть злочину («від самопокарання» – «до кари»).

Вихід із такої емоційно нелегкої ситуації несвідоме знаходить в актуалізації тенденції *повернення в утробу*. Адже саме в утробі була єдність дитини з батьками, відсутність соціальних табу, потреби задовольнялись без потреби вияву бажань тощо. Все вказане вище, дає підстави ствердити, що *почуття вини* є постфактумним феноменом, порівняно з перинатальним періодом, який генетично втілює архаїзм *вини*, заданої причетністю людства до «Едіпа» та первородного гріху. Тому *вина* є архаїчним залишком «комплексів» історії людства, що пробуджується в індивіда під впливом її дисонії з просоціальними цінностями, спрямованими на адаптацію до соціуму. Глибинно-

корекційний процес АСПП оптимізує психіку особи, повертає обличчям до життя та реалізації вродженого потенціалу (здібностей).

Подаємо два фрагменти глибинно-корекційного (психоаналітичного) процесу, який спирається на його опосередкування репродукціями художніх творів. Емпірика засвідчує вплетеність вини в канву індивідуального (неповторного) досвіду.

Глибинно-корекційна робота з респондентом К. із використанням репродукцій художніх полотен

П.: Оберіть малюнки, які тебе чіпають чуттєво, емотивно. Поклади їх по значущості.

Рис. 2.2.3. Дж. Гріє «Вояж до останньої межі»

К.: Для мене вони, ніби частина одного цілого, я не можу їх якось ранжувати.

П.: Це твоє право. Тоді спробуй побудувати, у вільній формі, розповідь, яка й зумовить підтягування того чи іншого малюнку, з обраних тобою.

К. (*будує вільну розповідь, користуючись малюнками*): Жила-була Катя, їй подобалося проводити час на природі, під час таких місячних ночей (рис. 2.2.3) любила мріяти, розмірковувати.

П.: Вона хотіла побути на самоті?

К.: Часом вона любила побути на самоті, помріяти, порозмірковувати, це приносило заспокоєння.

П.: В якому віці це було?

К.: П'ять років.

П.: Добре, розповідайте далі.

Рис. 2.2.4. «Янгол на прив'язі в Пеклі» (назву дала К.).

Автор невідомий

К.: Ця картинка (рис. 2.2.4) відображає те, що часом Катя відчувала себе як прикутий янгол. Він прикутий за руку до чогось нерухомого.

П.: Катя сама себе прикувала чи раптово виявила, що кимось прикута ланцюгом?

К.: Вона відчувала себе, ніби чимось чи кимось прикута.

П.: Тоді вона кудись поривалася, щоб полетіти?

К.: Це стан (рис. 2.2.4) неможливості навіть рухатися, а не те, щоб полетіти.

П.: А їй хотілося вийти з такого стану, в якому вона була?

К.: Так, дуже хотілося, але вона не могла, була сам на сам в цьому світі. Наступний малюнок (рис. 2.2.5). Часом вона (Катя) почувала себе пригніченою, тому я обрала цю картинку, яка зображенням передає такий стан, про який йшлося. Вона (Катя) шукала можливості відчувати себе захищеною, комфортно і трохи над землею, саме тому обрала рис. 2.2.6, який це ілюструє.

П.: Тобто вона не справлялася з певними обмеженнями активності із законами, з

Рис. 2.2.5. Автор і назва невідомі

Рис. 2.2.6. Я. Єрка «Збір урожаю»

якими треба було рахуватися на цій Землі? Тому підняття над Землею?

К.: Так, це вірно, відчувала непереборні бар'єри на шляху до спокою та відчуття щастя, вірніше радості життя.

П.: До цього були причетні люди, які зумовлювали таку обмеженість «твого душевного простору» (рис. 2.2.4)? Чи хтось знав про такий твій стан і чи розділяв його з тобою?

К.: Важко відповісти, я центрована в цьому на собі – тому домінувало відчуття самотності....

П.: Якщо «важко», то, мабуть, такий стан лише сама переживала. До яких пір (як довго) Катя могла сидіти на цьому ланцюгу (рис. 2.2.4)?

К.: Доки не набридне, а потім... скутість ставала надмірною, зовсім нестерпною, виривалася і все одно якось та злітала!

П.: Тобто для того, аби янгол набув силу, необхідно, щоб його до цього підвело (спонукало) відчуття «нестерпності»?

К.: Виходить, що так, бо потрібно було зібрати усі сили

П.: Зараз в тебе теж так відбувається: ти терпляча, але не до нескінченності?

К.: Я намагаюся збалансувати і не терпіти аж до «неможливості», намагаюсь гармонійно вирішувати питання.

П.: А за цим може стояти те, що певний час діють якісь ще слабкі чинники, а тобі видається, ніби ти *вже ледве «стримуєшся»*? От зараз тобі доводиться терпіти мене з такими не завжди зручними запитаннями.

К.: Трохи є (*сміється*). Хоча я дуже хотіла попрацювати саме з Вами.

П.: Тоді розкажи, що ти очікуєш «від мене»?

К.: Мені цікаво, що я отримаю сама від себе з Вашою допомогою. Бачення себе з часом змінюється і цікаво побачити себе по-іншому, «очима іншої, особливо професійної людини», спробувати щось нове, спробувати себе в новій ролі.

П.: Тут (рис. 2.2.4) ми вийшли на те, що, з одного боку, ти любиш самотність, єднання з чимось високим (як цінність), а з іншого – це не може тривати нескінченно!? Для тебе є актуальною проблема визначення саме завершення такого стану самотності. Де ти себе відчуваєш на цьому малюнку (рис. 2.2.3)?

К.: Я на березі і спостерігаю гарний краєвид, місячну ніч. Хоча, мабуть, це не дуже добре, коли корабель до краю водоспаду пливе, це мене вочевидь тривожить.

П.: Якби ти була в цьому кораблі, то ти його розвернула б, щоб не впасти з ним разом у водоспад?

К.: В мене немає відчуття страху. Мені здається, що я вже по ситуації вирішувала б: повернути його до берега чи стрибнути вниз і винирнути потім, як у фільмах буває.

П.: Але ж це небезпечно, тому що сам корабель при «падінні» міг би тобі завдати шкоди ?

К.: Я залишила б корабель, а сама стрибнула б.

П.: Чи була у тебе подібна ситуація, коли ти бачиш, що вона вже набуває ризикованих абрисів і ти її тоді залишаєш?

К.: Так, це мені характерно.

П.: Чи завжди це приносило тобі очікуваний результат?

К.: Не завжди.

П.: Отже, ти хибно щось пророховувала чи ілюзії привносили хибні емоції, і заважали точності розрахунків, які могли б принести спокій і задоволення?

К.: Так. Приймала зачасти покvapливі рішення.

П.: Я бачу, що в тебе на шиї є тату (фото 2.2.1). Це птах. Символ його польоту?

К.: Так.

П.: Татування зазвичай виражає щось істотне для особи (його носія). Можливо, те, що ти готова полетіти, коли тобі що-небудь буде уже вкрай нестерпним?

К.: Можливо. Я, коли тату робила, то не думала про це (як ви кажете). А зараз ваші слова дійсно емоційно відгукуються, припадають до душі, відчуваю, що це і є моя цінність, яка й зумовила тату.

П.: Можливо, коли ти робила тату, то не усвідомлювала, що воно символізує твоє бажання бути вільною, бути «птахом»? В мене виникає гіпотеза, що несвободу ти могла відчувати ще з раннього дитинства. Адже про цей малюнок ти сказала, що подібне відчула в п'ятилітньому віці (рис. 2.2.3). Тоді дитина ще не має свободи, бо вона не є зрілою соціально, фінансово залежною, не пристосованою до соціуму – і цим самим вона не є вільною. Чи не переживала ти подібний «капкан», як то ілюструє рис. 2.2.4? Чомусь же домінує таке бажання «злетіти». Коли воно з'явилося?

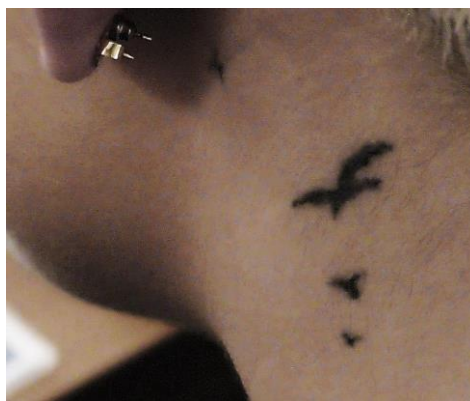

Фото 2.2.1. Власне тату респондента К.

К.: Я багато разів (ретроспективно) аналізувала стиль виховання, який до мене застосовували. З одного боку, мене дуже обмежували, контролювали, а з іншого – я була гіперактивною і непосидючою дитиною, можливо, я аналізую лише своє дитяче сприйняття?! Я сама мимовільно могла натикатися на якісь перепони і сприймати їх перебільшено, гіперболізовано (як то на рис. 2.2.4).

П.: Логіка аналітичного матеріалу вказує, що ти гіперболізуєш ситуацію і це задає потребу вийти з неї. Залишається запитання, чому на твоєму тату саме *птах*, адже це вказує на пріоритет бажання «відлетіти»? В мене є гіпотеза, що хтось із значущих персонажів твоєї первинної сім'ї постійно «поривався відлетіти»? Або було у тебе відчуття ризику, що *це може статися*?!

К.: Можливо.

П.: Ідентифікація і тривога – могли єднати тебе з тією персоною.

К.: Чіткої картини не було... Хіба що так відчувався, ризик, коли були сварки між батьками.

П.: Як сама пояснюєш це (рис. 2.2.4)? Ланцюг – архетипний символ пуповини, який означає залежність від кровно рідних людей, батьківської сім'ї. Ти ніби пуповиною пов'язана із первинною сім'єю. Тоді з ким більше ти пов'язана?

К.: Я вже ментально пташкою полетіла від тієї сім'ї, і ні з ким себе зараз не асоціюю, мене ніхто з них не контролює (адже у мене своє життя). Але ж водночас – це цінний чомусь для мене малюнок (рис. 2.2.4). Певний час я відчувала, що мої батьки, як ланцюг (або символ батьківської руки), який тримає за зап'ястя, коли виникає бажання бігти чи здійснити, а тут – обмеження. Такі відчуття я неодноразово переживала в дитинстві.

П.: Можливо, рис. 2.2.4 – це символ особистих взаємин, на які є перенесення залежності від батьків – «ланцюг чуттєвості» (згідно його архетипної значущості). Це тобі може не подобатися, адже в тебе є пориви до свободи (фото 2.2.1).

К.: Цей ланцюг (рис. 2.2.4) скоріше символ моїх якостей, якими я сама себе поневолила.

П.: Тоді презентуй за допомогою каменів такі якості. Розкажи, що вони означають, *адже ти ними прикута*.

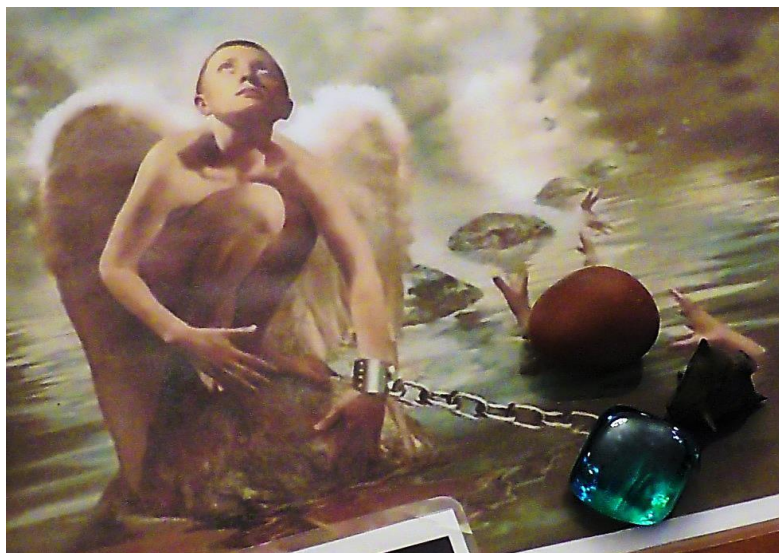

Фото 2.2.2. Особисті якості, якими прикута К., викладені каменями

К.: Блакитний камінчик (квадратний, біля ланцюга, внизу, фото 2.2.2) – це *невпевненість, тривожність, ніби страх, який паралізує*; колючий (камінь) – це *агресія на себе чи на когось і це неприємне, дискомфортне відчуття*; далі коричневий (круглий) камінь (гладенький, холодний і важкий) – це символ депресивних переживань, коли немає ресурсів і сил, ніби спустошеність, без перспектив.

П.: Можливо, сили пішли на те, що символізують камені (фото 2.2.2, всі три камені)? *Агресію* ти на кого повертаєш (адресуєш)?

К.: *Скоріше на себе, але, буває, і на когось*. Зазвичай я агресію стримую і тоді виникає напруга, на яку витрачається багато душевних сил.

П.: Це забирає твою енергію?

К.: Так, дуже відчутно і блокує самореалізацію.

П.: Отже, ми вийшли на *самодепривацію*. Наступна ж ілюстрація (рис. 2.2.5) це демонструє. Людина сама себе депривує, блокує можливість бути активною і реалізувати себе в соціумі. Тут присутнє **самопокарання** блокування активності, ніби самопокарання за щось.

К.: В мене руки на цьому рис. 2.2.5 асоціюються з моїми уявними вимогами до себе, самоосуд, провина, готовність до самопокарання.

П.: Коли ти це все проговорюєш, то відчуваєш, що хтось з твоїх батьків зробив більш виражений внесок у цей твій стан, що на рис. 2.2.5?

К.: Мені здається, що батько... так, батько.

П.: То сама собі так і скажи, що тобі не вистачало безпосередньої любові і турботи з боку батька?! І тому в таких станах – «ти разом з ним». І коли він «заганяв» тебе в такий стан (рис. 2.2.5), то ти була разом з ним? Чи йому самому характерно западати в такий стан (рис. 2.2.5)?

К.: Так. Він військовий і він така людина порядна, принципова, відповідальна. Коли батько переживав такі відчуття (рис. 2.2.5), то він відсторонювався, закривався і в собі все це переживав, як прикутий власним станом.

П.: Якщо не вистачало контакту з батьком, то тепер такий хибний «подарунок» ти маєш у житті? Коли ти це зрозумієш, то скажеш, що вже вистачить в такий спосіб єднатися з батьком. Тепер самій потрібно виражати батькові те, що він, можливо, не зміг виразити тобі (любов і турботу). Тоді ти будеш в ситуації і над нею одночасно. Бо таким чином (як то на рис. 2.2.5) ти скорочуєш собі активне життя і, мабуть, це негативно впливає на тих, хто поряд.

К.: Раніше я цього малюнка уникала б (обійшла), захотіла б приховати його від усіх (і себе самої), але зараз обрала, бо я вже трохи знаю ситуацію і набуваю готовності з нею справлятися.

П.: Це вже великий прогрес! А те, що ти могла б не вибрати такий малюнок і утаємничити щось, то це вже натяк на *едіпальну залежність*, адже таємниця – там є провідно, тим паче, що стан такий єднає з батьком. З огляду на сказане, така залежність може впливати на вибір інтимного партнера і побудову взаємин з ними. Ти «партнерам» можеш «відплачувати» за незгоди у взаєминах з батьком?! І їм тоді важко «достукатися» до тебе. Але це лише моя гіпотеза.

К.: Все так і було, абсолютно вірно вами сказано, шкода, що я цього не розуміла.

П.: Ми вийшли на цей важливий для тебе момент за логікою твого матеріалу. І тоді (в інтимних взаєминах) з'являється непорозуміння: з одного боку, ти прикута до ситуації (рис. 2.2.4), а з іншого, – тобі хотілося б «полетіти», і щоб партнер тобі у цьому допоміг. Якщо є притяжіння до батька, то на єднання з ним існує «Табу» – тому це може бути реалізовано, але не на Землі (тому й птахи на тату, які здіймаються в небо), і наступний малюнок (рис. 2.2.6) це ж підтверджує. Будинок ніби казковий і в ньому ідилія, але вона не може бути реалістична (для життя) на Землі, саме тому він «над Землею». Едіпальна залежність зумовлює відчуття, що – «на цій Землі я не можу реалізувати своє щастя». Тому потрібне щось «небесне» (рис. 2.2.6), й ти готова відірватися і крила напоготові (рис. 2.2.4), щоб полетіти ввись. Якщо все це осмислити, то в тебе є перспективи бути щасливою на «цій Землі», а батькові (як батькові) зможеш виражати побільше позитивних почуттів (позбувшись душевних перешкод), що й, загалом, посприє оптимізації взаємин з людьми протилежної статі. Тоді будуть усі щасливі: ти, партнер і батько. Батькам зможеш віддячувати за те, що така неймовірна красуня з'явилася на цей світ!

К.: Дякую Вам, мені стало легше, спокійніше, з'явилося відчуття перспектив життя, яким я буду задоволена, до чого я так прагну! Дякую дуже, рада, що я була з вами цей час.
П.: Бажаю успіхів!

Стенограма діагностико-корекційної роботи з респондентом Н.

П.: Розстав, на свій розсуд, за черговістю, обрані тобою репродукції художніх полотен.

Н.: Цей малюнок я взяла одним з останніх (рис. 2.2.7), але він виявився тепер першим, значущим для мене.

П.: З яких малюнків ти хотіла б почати роботу: авторських або неавторських?

Рис. 2.2.7. Автор і назва невідомі

Н.: Хочеться почати з неавторських малюнків.

П. (до групи): Зверніть увагу, що у протагоніста завжди є вибір.

Н.: Після перших наших занять протягом 5 днів я відчула дуже потужну внутрішню роботу! Прокидаючись вранці, мене переповнювали певні думки, почуття, переживання – я брала папір і записувала їх, а потім перерахувала.

П.: Рада, що ти активно працювала над собою.

Н.: Вам, Т. С., хочу висловити велику подяку! На заняттях, зіткнувшись з таким методом, відчула прогрес. Після роботи моя внутрішня статика перейшла в динаміку і я щодня відчувала прогрес.

П.: Хоча на попередніх заняттях ти лише була присутня в аудиторії, я особисто з тобою не працювала?

Н.: Так, я лише активно (внутрішньо) брала участь у проведених вами сеансах.

П. (до групи): Це відбувається за рахунок універсальності законів психіки і її захисних механізмів. Захисні механізми, по З. Фрейду, є базовими і універсальними для всіх. Але ми не знаходимо в цих механізмах (заміщення, зміщення, проекція, ідентифікація, раціоналізація, інтроекція і т. д.) відповіді на запитання – як же вийти на індивідуальну неповторність психіки людини?! З практики ми побачили, що є базова, особистісна форма захисту, а є ситуативна, периферійна. В АСПП нас цікавить динаміка базових форм захисту, яка сформувалася в результаті синтезу витіснених імпульсів, слідових ефектів і фіксацій. Такі захисти – це потік (спрямування) енергії, тому наш метод (активне соціально-психологічне пізнання) цікавий ще з енергетичної точки зору. Енергія – передумова успіху. Головне, щоб свідомість, яка є нерозлучною із захисною системою, дозволила скористатися енергією, яка у нас є! Цей малюнок (рис. 2.2.7) цікавий сам по собі, тому що тут є конкретне (силует) і є щось спільне із Всесвітом. Хоча, це Всесвіт крізь

призму сприйняття цією дівчиною. Чи відноситься ця фігурка (*вказує на людину з «прапорцем»*, рис. 2.2.7) до самої дівчини? Що привабляло тебе на цьому малюнку і відіграло визначальну роль у його виборі?

Н.: На цьому малюнку зображена дуже спокійна, красива дівчина. Відчувається, що в ній є якась глибина, яка невидима ззовні. Є в ній щось невловиме.

П.: Тобі подобаються серйозні, не порожні, змістовні люди.

Н.: Швидше за все так, хоча я про це не подумала.

П.: Які почуття викликає у тебе малюнок?

Н.: Мені відгукнувся саме цей профіль. Він мене вабить, хочеться туди поринути, пізнати глибинний зміст. Але це те, до чого не можна доторкнутися, воно піддається лише відчуттям.

П.: Ти могла б бути цієї фігуркою (*вказує на фігурку «у голові»*, рис. 2.2.7) чи це відноситься до когось іншого?

Н.: Я не можу сказати, що можу бути цієї фігуркою. За цією фігуркою є ще хтось, з іншим (не моїм) змістом.

П.: Фігурка досить метафорична. Чи є у тебе така близькість з кимось із рідних чи знайомих настільки, що він може бути причетний до тієї постаті (в «голові» на рис. 2.2.7)?

Н.: Може бути, але мені складно це зрозуміти. Я відчуваю у собі якийсь блок, і не можу піти далі в аналізі.

П.: Тобто: ти не можеш піти далі, як і впустити «іншого»?

Н.: Якщо я не можу піти далі, тоді як же я можу впустити іншого у себе?

П.: За цим може ховатися досвід, який для тебе був болісним, «татуйованим» чи травмівним?

Н.: Досвід був різний. Один з останніх – травмівний для мене! Це досвід близьких, інтимних відносин, коли я дозволила собі бути слабкою, чого не дозволяла в інших взаємозв'язках з протилежною статтю. Було актуалізовано щось глибинно-чуттєве, яке потім виявилось відкинутим, покинутим та відчуженим. Все це досить болісно мною сприймалося. З цього стану я дуже довго виходила, та ще й до цього часу я є його невіддільником?!

П.: Тобто ти виявилася незахищеною перед чимось у собі, і залишилася сам на сам з цим «Всесвітом» у власній психіці (рис. 2.2.7)? Ти вважала, що впораєшся з лібідним потенціалом, якому ти дала волю, а зустрілась з чимось непередбачуваним?

Н.: Мені здавалося, що в цих відносинах відкривається «Новий світ», щось зовсім інше, ніж те, як я жила і з чим? Але потім, коли був втрачений контроль над розвитком відносин, різко стався їхній крах, розрив. Логічно я була не в змозі пояснити собі, чому так сталося, рацію включилося невчасно і невпопад.

П.: Виходить, що ти багато власних зусиль докладала до того, щоб так врешті-решт сталося?

Н.: В тому то і справа: в цих відносинах я відчула смак і радість від того, що не треба нічого контролювати, докладати масу зусиль, напружуватися, я отримала задоволення від того, що поплавла за течією почуттів. Перебувала весь цей час у розслабленому, невагомому стані, наче перестала відчувати власні бар'єри.

П.: Але ж в цьому і є приналежність відносин!

Н.: Якщо в інших відносинах, ще раніше, деś треба було щось контролювати, то тут це було зайвим, бо все було дуже добре.

П.: Все одно прозвучала репліка про «втрату контролю» – ти розслабилася, пішла, як за течією, але пам'ятала про контроль, чи обставини змусили про нього згадати?

Н.: На початку відносин я ще контролювала, придивлялася, а потім – видалось, що не треба це робити, тому і розслабилася.

П.: І так було все добре? Із сказаного, зрозуміло, що частину вини береш на себе. Ніби партнера «відбілюєш», чи то так?

Н.: Так, я це роблю, і помічаю, що можу дуже сильно «відбілювати» іншу людину. Можу сказати собі, що «так склалися обставини». У кожного є частина **провини**. Але якщо задуматися, як бути краще то – *відбілюючи іншого, більшу частину провини я ж тоді беру на себе*.

П.: Це може бути бажання і прагнення «до сили», можливо, тому багато береш на себе. Це батьківсько-дитячі мотиви. Відчувала ти, що була *винна* за щось або ж навпаки – ніколи в сім'ї тебе не звинувачували?

Н.: Останнє більше відгукується!

П.: Ти так представила **цю провину**, що якби ти була більш пильною, то зберегла б силу і змогла б зорієнтувати почуття в продуктивному напрямі?

Н.: Я тоді не зазнала б такого *пекучого болю розчарування!*

П.: Ти хотіла б упередити глибину (силу) таких травмівних переживань?

Н.: Так, не було такого болю і безпросвітних переживань, коли темінь блокує бачення перспектив. В інших відносинах, я упереджувала...

П.: Упереджувати, очевидно, для тебе – це здійснити розрив трохи раніше, ніж це зробить партнер?

Н.: Саме так. Тільки я й хотіла це сказати.

П.: І тоді біль буде меншою?

Н.: Звичайно!

П.: Тоді виникає суперечність, тому що з одного боку – ти не тримаєш «жермо керування» у своїх руках і від цього в тебе почуття провини, а з іншого боку – провини мала б виникнути (власний розрив), але то потішило б самолюбство: «я ж сама перервала відносини!» *Відчуття почуття провини специфічне*, якщо зацікавлена відносинами, але сама ж їх припиняєш, – то це «приємна вина».

Н.: Так, швидше за все, це «приємна провини». Коли стала виходити з цього стану – *з'явилося відчуття сили*. Я за себе вдвічі пораділа, що вивільнилась і уникла страждань. Але ця остання ситуація не пішла з моїх самовідчуттів. Це і є людина, яка помахала мені рукою (рис. 2.2.7). Завжди ця ситуація фіксована в моїй голові, не покидає мене. І саме тому, що я *не хочу це раз таке пережити!*

П.: Наявні певні слідові ефекти, фіксації?! 3. Фрейд мав рацію, коли сказав, що не так важливо, що було (це більш короткочасно), важливо об'єктивувати деструктивні наслідки. У відкоригованій людини переживання події більш згорнуте в часі і людина може запобігати деструктивним фіксаціям. Тому що вони ірраціональні і алогічні. Тобто нести в собі психологічний «мотлох» – не доцільно.

Н.: Так, це дійсно «мотлох», тому що він вискакує в житті там, де не треба і все псує, тобто може і щось хороше перетворювати в «мотлох», я вже це помічала. Наступний малюнок (рис. 2.2.8) передає такі почуття, як смуток, печаль. Відчуття, ніби *пройшлися*, витоптали щось світле величезними брудними чобітьми, розбили серце і розтоптали його. Це особисто мій малюнок.

П. (до групи): На цьому малюнку ми бачимо, як працюють механізми згущення (вказує на *решітку з ланцюгами і замком*, рис. 2.2.8), зміщення, натяк (вказує на *чоботи і очі*, рис. 2.2.8). Тут натяк, що це Всесвіт (рис. 2.2.7). Єднання з первинним лібідним об'єктом у нас «може бути тільки у Всесвіті». Тому можна припустити, що людина, яка справила на тебе враження, в чомусь компенсаторно заповнювала твою «недолюбленність в сім'ї» (чи сім'єю)?

Н.: Це дійсно так. Якщо подумати, то в тих відносинах було заповнення любові, як від матері, так і від батька, здивована, що з цього рис. 2.2.8 – це стало зрозуміло.

П.: Спробуй у вільній спонтанній формі розповісти зміст цього малюнка (рис. 2.2.8).

Н.: Важливими є двері, які закривають темряву [вона за дверима]. За цією темрявою існує вихід. Зайти в ці двері практично неможливо, так як вони перекриті металевими ґратами, ланцюгами і величезним замком. Перед цими дверима – калюжа, яка з'явилася за

рахунок сліз із очей. У цьому всьому лежить розбите серце, по якому ходять брудні чоботи (рис. 2.2.8).

Рис. 2.2.8. Авторський тематичний малюнок «Драматична подія»

П.: Що на цьому малюнку конкретно відноситься до тебе?

Н.: Саме до мене відноситься ось ця біль (вказує на калюжу сліз і розбите серце, рис. 2.2.8) і очі, які передають смуток і страждання.

П.: Біль – це розтоптане серце?

Н.: Так.

П.: Кому належать ці чоботи? Ти сама не маєш причетності до чобіт?

Н.: Швидше за все я причетна, але в якомусь зворотному порядку.

П.: Ви відмінно рефлексуете!

Н.: Раніше це були чоботи інших людей. Тепер же цими чобітьми можу користуватися і я. Для того, щоб не було сліз і страждання (рис. 2.2.8).

П.: Парадокс: «я роблю те, що може породжувати смуток», але цим же ти його і упереджуєш у себе самої? Я висловила певну раціональну логіку. Але ви бачите, що є інша логіка – це почуття провини, яке винесено з родини (вказує на чоботи і ланцюги (як архетип пуповини), рис. 2.2.8). І виходить, що ти цим почуттям затримуєшся тут (вказує на калюжу, рис. 2.2.8). Твоя рідна родина не була в активі, щоб тебе рятувати?

Н.: В активі ніхто не був, тому що для рідних і близьких я максимально, наскільки це можливо, закрита, приховую біль, роблю її невидимою.

П.: Ти залишилася сам на сам, а ще користуєшся тими ж чобітьми, якими топтали тебе?

Н.: Тому що я ж винна, вважаю, що сама зумовила ситуацію розриву взаємин. Ось я і караю сама себе. На додаток до всього з дитинства винесений такий досвід, що зі своїм болем, смутком я справлялася сама і вчилася долати перешкоди абсолютно самостійно. Навіть зараз, у дорослому житті мені важко попросити допомоги. Тобто звернутися за допомогою я можу, але не в цій гострій ситуації (вказує на решітку з ланцюгами і замком, рис. 2.2.8).

П.: Парадоксально, що за цим усім ховається те, що «я повинна бути сильною»! Вимагаєш від себе ідеальності, раціональності, а потім відбувається самопокарання за недосконалість чи слабкість?!

Н.: Коли я читаю наукову літературу, в якийсь момент починаю «розпливатися». Падає зосередженість над текстом, мені стає нудно і не цікаво, можу відкласти це надовго, пояснюючи собі, що все одно мені це не дано, чи я не зрозумію.

П.: Це внутрішні суперечності, які оживають і потребують уваги і розв'язання. З одного боку – *готовність впасти в слабкість, а з іншого – вимога від себе сили.*

Н.: Якось вона (суперечність) постійна і в цьому я відчуваю душевний біль і незахищеність від самої себе. Немає послідовності в проходженні до прогресу! Постійні скачки.

П.: Якщо малюнок співвіднести з сім'єю, то чи існує за зачиненими дверима твоє дитинство? Можливо, були ситуації, коли не однозначно до тебе ставилися: то хвалили, то засуджували. Що ти можеш на це сказати?

Н.: Від мами можна було очікувати чого завгодно. Я була постійно в певній напрузі, особливо якщо завинила. Розуміла, що краще приховати проблемну ситуацію, щоб уникнути маминої реакції. Це породжувало високий рівень тривоги, з якою я жила.

П.: Не було впевненості, що тебе будуть сприймати і приймати в будь-якому варіанті? А коли було захоплення цією людиною (рис. 2.2.7), ти відчувала компенсацію тих почуттів, яких недоотримала від батьків?

Н.: У цих відносинах я відчула енергетичний підйом. Все навколо літало, пурхало, не виникало ніяких складнощів, був інтерес і бажання жити.

П.: Який у нас великий потенціал лібідо! Єдине, чого ми повинні навчитися так це тримати власний потенціал у вільному польоті його реалізації і тоді дуже багато чого можна досягти, не чекаючи, що хтось повинен це забезпечити або ж заохочувати, щоб був рух вперед.

Н.: Наступний рис. 2.2.9 я обрала як милий моїй душі, заспокійливий. Це кращі мої відчуття єднання з дитиною.

Рис. 2.2.9. Ж. Уолл «Жага знань»

П.: Зараз тобі теж хочеться потрапити в таку ситуацію, як на рис. 2.2.9?

Н.: Зараз мене цей малюнок радує, тому що у мене є такі відносини з моєю донькою.

П.: Відчуття, що ти хороша мама!

Н.: Я розумію, що є якісь помилки і є вина перед нею, але я можу собі сказати «Молодець!». Багато ситуацій я упередила і вирішила. Ось наступні два малюнки (рис. 2.2.10, 2.2.11) в чомусь перегукуються – і там, і там людина на межі ризику, чомусь це мене приваблює.

Рис. 2.2.10. З. Задемак «Переслідувач»

Рис. 2.2.11. Автор і назва невідомі

Рис. 2.2.12. Дж. Уорен
«Земля – любіть її або втрачьте»

Рис. 2.2.13. Малюнок іншого учасника

П.: Ти себе відносиш до людей ризикованого типу?

Н.: Я ось зараз дивлюся і розумію, що ці малюнки, завдяки нашій корекційній роботі, втрачають свою актуальність. Я б тут (вказує на рис. 2.2.10) хотіла стояти двома ногами на надійному ґрунті, і не підходити так близько до краю.

П.: Особистісна проблематика, винесена з дитинства, часто нас затримує в інфантильній позиції, і ми не можемо тверезо і об'єктивно оцінювати ситуацію. Не від хорошого життя люди так вчиняють (вказує на рис. 2.2.10, 2.2.11), щось підштовхує з минулого досвіду до ситуації ризикованого вибору.

Н.: На цьому малюнку (рис. 2.2.12) теж є ризик і навіть обличчя дитини відображає і переляк і зацікавленість.

П.: Є на те підстави в реальності.

Н.: Мені здається, що цей малюнок передає мої почуття з дитинства. Я відчувала ризик «бути чи не бути?» Я наче не цінувала життя, але можливо тому, що «топтали моє серце». Я завжди була як «без вини винна», і тому було покарання, калюжа сліз і замок.

П.: Ця картинка (рис. 2.2.13) цікава тим, що цю дівчину обіймає її ж відображення з дзеркала.

Н.: У мене був момент, коли певні аспекти з життя я розповідала сама собі, сидячи перед дзеркалом. Так мені ставало легше.

П.: Дзеркало наче оживало?

Н.: Так. Це було в підлітковому віці, це один з таких фрагментів.

П.: А тебе не лякає ця чорна фігура, та ще й тебе обіймає така страшна волохата рука?

Н.: Я відразу і не зрозуміла, що це відображення з дзеркала обіймає. На даний момент мені хотілося б цей малюнок полегшити квітами і дівчинку трохи пожвавити – змінити «настрій» малюнка. Думаю, це вже ефект нашої психокорекційної роботи в мені пробуджується.

П.: Де ти себе відчуваєш на цьому малюнку (рис. 2.2.14)?

Н.: Ось цієї фігуркою (вказує на фігуру вгорі, біля Мадонни, рис. 2.2.14).

П.: Що ти сказала б Мадонні, щоб вона повірила, що ти заслуговуєш на місце в Раю?

Н.: «Мадонна, я тобі вдячна за те, що ти опустила свій шарф. І даєш можливість піднятися нагору, до Раю, і думаю, що зможу зробити цей крок самостійно і мені не треба буде протягувати руку. Ти тримай шарф для того, щоб могли піднятися й інші».

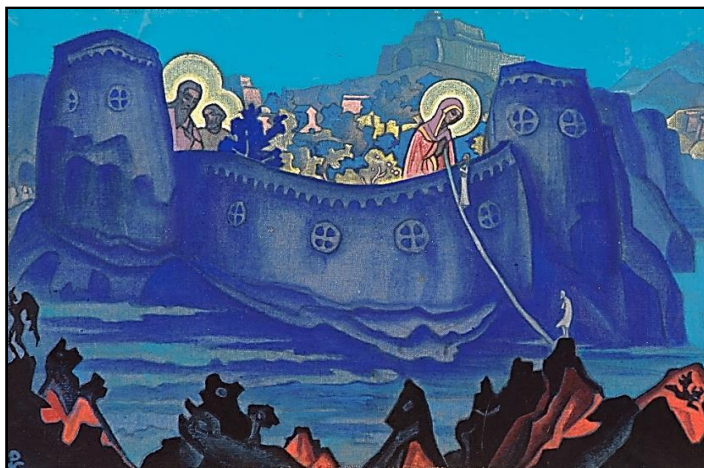

Рис. 2.2.14. М. Реріх «Мадонна Лаборіс»

П.: Відчувається, що ти «виросла» за час роботи і взаємодієш з Мадонною вже як доросла, а не з дитячої позиції. На наступному малюнку (рис. 2.2.15) ти метелик чи рука?

Рис. 2.2.15. Автор і назва невідомі

Рис. 2.2.16. В. Сюдмак «Завжди вище»

Н.: Я – рука, яка сприяє легкості метелика. Метелик – це моя дитина, дивлячись на малюнок, я зрозуміла, що мене турбує, що він полетить (відійде з дому) і це небажано.

П.: Чим зацікавив тебе наступний рис. 2.2.16?

Н.: Для мене цей малюнок символізує енергію і силу. Створює враження, що це людина, яка знаходилася під водою і камінням, а тепер від всього цього звільняється і потужно піднімається. Це моя мрія – набутти подібного стану. Це як спосіб самонародження, незалежність, сила і перспектива самостановлення. Свободи!

П.: Те, що ти описуєш, відображає твоє самовідчуття? Тобі не легко, але ти вже можеш підніматися.

Н.: Я думаю так, я відчуваю прозоріння, а значить і спокій, перспективу.

П.: А ось натяк на чорну діру (*вказує на центр фігури на рис. 2.2.16*).

Н.: Я не бачу тут чорної діри, точніше не відчуваю. Для мене це людина, яка через декілька хвилин покаже свою голову з цієї діри.

П.: Ця інтерпретація свідчить про те, що ти придбала потенціал такого підйому, конструктивних змін, що зони психологічного ризику звузилися, що ти готова до психологічного самонародження. Спасибі тобі за роботу, бажаємо успіхів.

Н.: Дякую Тамаро Семенівно, за конструктивну роботу зі мною. Тепер я знаю, де криються витоки моїх проблем і як вибудовувати своє подальше життя, щоб у повній мірі реалізувати свій потенціал, дарувати тепло і добро тим, хто поруч зі мною, а, мабуть, найголовніше, подарувати самій собі спокій і радість життя.

2.3. Едіпальна залежність суб'єкта та її вияв в умовах психоаналітичного діалогу з використанням художніх творів

Теоретичний погляд на феномен едіпового комплексу представлений у психологічній літературі іменами З. Фрейда, М. Кляйн [59], О. Ранка [109], Е. Фромма [157], К. Хорні [166], К. Юнга [176], Т. Яценко [192] та інші. Аналіз публікацій із заявленої в посібнику проблеми показав, що в основі численних творів мистецтва лежать мотиви едіпального характеру.

Короткий психологічний словник подає таке визначення едіпового комплексу – (від лат. *complexus* – зв'язок, поєднання) – «одне з центральних понять фрейдизму, яке означає комплекс уявлень і почуттів, що виникають у ранньому дитинстві, переважно несвідомих, які полягають у статевому потязі дитини до батьків протилежної статі і прагненні фізично усунути батька однієї з нею статі. Едіпів комплекс викликає в індивіда почуття провини, що зумовлює конфлікт у сфері несвідомого» [63, с. 401]. У дівчат, за К. Юнгом, едіповому комплексу відповідає комплекс Електри, яка, згідно з міфом, вбила свою матір заради помсти за батька. Комплекс Електри полягає в тому, що дівчинка відчуває сексуальний потяг до свого батька і ворожі почуття до матері. З. Фрейд вважав, що формування і вияв едіпового комплексу мають в основі схожі психологічні процеси й однакову позицію відносно батьків як у хлопчиків, так і в дівчаток, тому відмовився від терміна «комплекс Електри» [67]. У словнику з психоаналізу комплекс Едіпа у загальному формулюванні – це «упорядкована сукупність любовних і ворожих бажань дитини, спрямованих на батьків» [67, с. 238].

Едіпів комплекс формується на латентному рівні в період до 5-7 років і пов'язаний з активізацією витіснень у зв'язку із входженням у психіку дитини соціального «табу на інцест». У основі витіснень лежать травмівні переживання, породжені фрустрацією потреб дитини, що зумовлює наслідкові явища: амбівалентність почуттів суб'єкта до первинних лібідних об'єктів (батьків, вихователів) та почуття провини. Чинники едіпального порядку мають здатність до архетипної візуалізації. Інформація перекодовується на мову символів, які сприяють маскуванню від свідомості, що компенсує відсутність безперешкодного її вияву у поведінці.

Пізнання феномену едіпового комплексу передбачає дослідження несвідомої і свідомої сфер в їхньому взаємозв'язку та функційній несумісності водночас. Необхідною передумовою розкриття логіки поведінки, що задається несвідомою сферою, є орієнтація психолога на закономірності функціонування цілісної психіки, використання архетипно-інстинктивної здатності психіки до опредметнення та візуалізованої репрезентації.

Розкриттю індивідуальних змістів несвідомого сприяє архетипна символіка, яка представлена в продуктах візуалізованої творчості як самого респондента, так і в обраному ним неавторському багажі АСПП (іграшки, фігурки, репродукції малюнків

тощо). Архетипи не можуть бути представлені самі собою у власному змісті, вони є помічниками в об'єктивуванні інформаційних еквівалентів, що сприяє розкриттю смислового навантаження символів. Особливо цьому допомагає візуалізація змісту міфів, казок, релігійних та художніх творів.

Ф. Шеллінг у «Філософії мистецтва» вказував на те, що міфологія є джерелом будь-якого твору мистецтва; тільки в межах світу міфології «можливі стійкі і певні образи, через які тільки й можуть отримати вираження вічні поняття» [169, с. 105]. Одним із таких міфів, який став основою для створення багатьох творів мистецтва, є міф про Едіпа: драма Софокла «Цар Едіп» (бл. 429 – 426 до н. е.), трагедія Сенеки «Едіп», сатирична драма П. Б. Шеллі «Цар Едіп» (1820), п'єса Ж. Кокто «Едіп – цар» (1937), п'єса Вольтера «Едіп» (1715 – 1726), п'єса П. Корнеля «Едіп» (1659).

Драма Софокла стала літературною основою для однойменної опери-ораторії І. Стравінського (1927). Герой Софокла Едіп з'являється у фільмі Ж. Кокто «Заповіт Орфея» у виконанні Жана Маре (1960). Головний вхід театру в Чернівцях прикрашає скульптурна композиція, яка відтворює сцену з трагедії давньогрецького драматурга Софокла «Цар Едіп». Художні полотна Жалабера «Антігона виводить сліпого Едіпа з Фів» (XIX ст.), Г. Моро «Едіп і Сфінкс» (1864), Ж. Енгра «Едіп і Сфінкс» (1827), скульптура А. Шодє та учнів «Пастух Форбас знаходить дитину Едіпа» (1801) та ін. (див. рис. 2.3.1. – 2.3.5.) також свідчать про життєву силу, впізнаваність Едіпа і розуміння древніх сказань у різні періоди розвитку людства, що залежить від незмінності психологічних законів, пов'язаних із чуттєвим притяганням едіпального походження в сім'ях.

Фольклорист В. Пропп написав відому статтю «Едіп у світлі фольклору», в якій розкриваються історичні причини, що зумовлюють життєвість зазначеного сюжету, який виникає «із зіткнення, із суперечностей укладів, що зміщують один одного» [105, с. 10]. Сюжет трагедії Софокла був використаний З. Фрейдом у теоретичній концепції едіпового комплексу.

Виходячи із значущості едіпового комплексу, зупинімося на давньогрецькому міфі:

Головний герой міфу Едіп убиває воїна й одружується з його дружиною Іокастою, не знаючи про існування кровного зв'язку (не відав, що убив батька). Раніше його батьки були налякані пророкуванням оракула про те, що народжений син уб'є батька й одружиться з матір'ю. Тоді вони вирішили позбутися спадкоємця. Однак ті, хто знайшов хлопчика (пастухи) (див. рис. 2.3.5), зглянулися над немовлям і передали його на всиновлення коринфському цареві Полібу. В місті Фіви (батьківщина Едіпа) на юнака ледь не наїхала колісниця, вершники якої почали сварити і бити Едіпа. В бійці він убиває того, хто сидів у колісниці (пізніше виявиться, що це батько Едіпа). Едіп стає правителем Фів і бере за дружину вдову загиблого царя Лая Іокасту. Через п'ятнадцять років у місті починається епідемія чуми. Жителі Фів, щоб знайти причину нещастя, звертаються до оракула, який наголошує на тому, що необхідно знайти вбивцю царя Лая і вигнати його. Едіп дізнається страшну істину про те, що його батько – цар Лай, а мати – дружина Іокаста. Едіп викоплює собі очі і залишає Фіви разом із дочкою Антігоною, яка супроводжує свого батька на гору, де він і помирає [85].

П'єса Софокла відіграла велику роль в історії античної драми і була прийнята Аристотелем в «Поетиці» [9] за ідеал трагічного твору, де фінал не пов'язаний із вадами головного героя Едіпа, який не мав гріха, бо нічого не знав. Це й зумовило розуміння сили едіпальних залежностей як долі.

Рис. 2.3.1. Скульптурна композиція на будівлі Чернівецького театру, відтворює сцену з трагедії Софокла «Цар Едіп»

Рис. 2.3.2. Г. Моро «Едіп і Сфінкс»

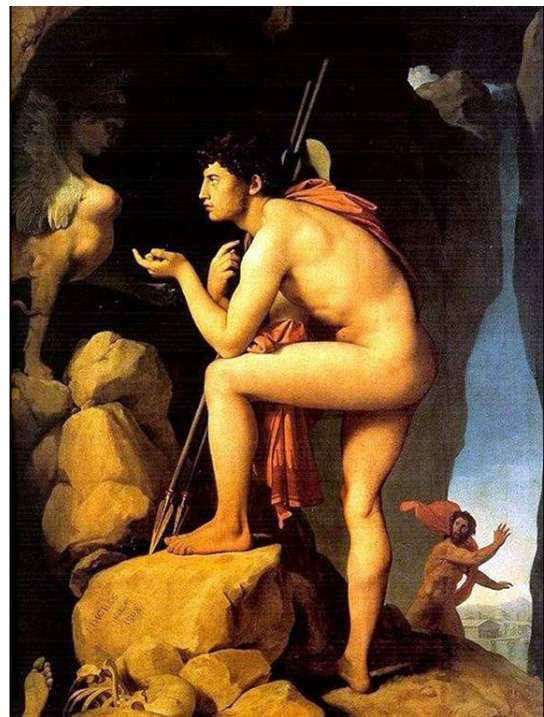

Рис. 2.3.3. Ж. Енгр
«Едіп і Сфінкс»,
1827. Париж, Лувр

Рис. 2.3.4. Жалабер «Антигона виводить сліпого Едіпа з Фів», XIX ст.

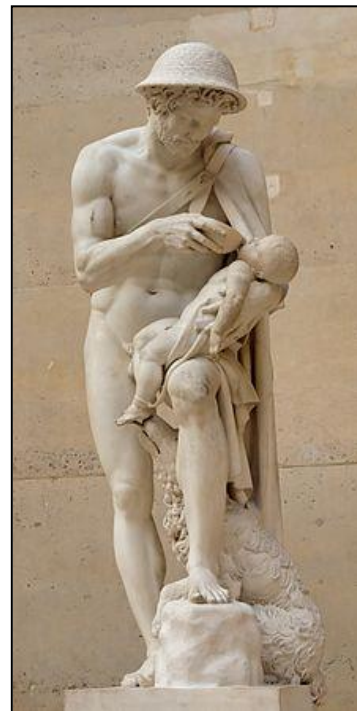

Рис. 2.3.5. Скульптура А. Д. Шоде та учнів «Пастух Форбас знаходить дитину Едіпа», 1801. Париж, Лувр

З. Фрейд уперше згадує міф про Едіпа в своєму листі до близького друга В. Фліса в 1897 році, де описує власні дитячі спогади і приходять до висновку про універсальність цього феномену раннього дитинства: «Я також виявив на своєму прикладі закоханість у матер і ревності до батька ... і тепер розглядаю це як універсальне явище раннього дитинства. І якщо це так, то ми можемо зрозуміти чарівну силу Царя Едіпа» [207, с. 7-8]. Згідно з поглядами З. Фрейда, едіпів комплекс набуває найбільшого значення у віці від двох до п'яти років і впливає на подальший вибір сексуального партнера, а також на детермінування почуття провини як наслідку конкуренції з батьківським авторитетом (Супер-Его). З. Фрейд, наголошуючи на впливі едіпового комплексу на подальше життя суб'єкта, акцентував увагу на ролі заборони виявів лібідних почуттів до батьків, що суперечить природним потягам дитини. Нереалізована енергія лібідо витісняється зі сфери свідомого, що й стає вирішальним фактором у формуванні едіпового комплексу. Згідно з позицією засновника психоаналізу, «в едіповому комплексі збігаються джерела релігії, моральності, громадськості та мистецтва в цілковитій згоді з даними психоаналізу» [154, с. 247].

М. Кляйн робила акцент на домінантності об'єктних відносин у формуванні едіпового комплексу. Дослідниця зазначила, що вже в перші місяці життя дитина підпадає під вплив едіпового комплексу, коли вона починає усвідомлювати, що об'єкт (мати) і частковий об'єкт (груди) не належать тільки їй одній і вона має ділити їх ще з кимось. У цей момент в дитини зароджуються ревності до матері, що започатковує формування едіпового комплексу [59].

Е. Фромм у своїй статті «Міф про Едіпа й едіпів комплекс» [158] наголосив на цінності людського життя і провідній ролі енергії лібідо і зазначив, що в трьох творах Софокла – «Едіп», «Едіп в Колоні» і «Антигона» – конфлікт має мало спільного із сексуальним суперництвом, а є вираженням прагнення індивіда відстояти свою незалежність і свободу: «У трагедії ніде не сказано, що причина ворожості сина до

батька – кровозмісний шлюб. Єдиний мотив, який можна знайти в трагедії, – це прагнення до влади і суперництво з батьком» [158, с. 85-101].

К. Юнг визнавав сексуальний аспект як похідний від *символічного прагнення повернутися до джерела життя* (в лоно матері). О. Ранк у розумінні психічного життя суб'єкта фокусувався на пріоритеті травми народження, яка є наслідком відчуження дитини з утроби матері, при цьому *аналогом фрейдівського інцестного потягу є прагнення індивіда повернутися до материнського лона* [109]. Німецько-американський психолог К. Хорні відмовилася від низки положень З. Фрейда і вважала, що несвідомі імпульси передаються суб'єкту соціальним середовищем, а особистісні конфлікти відображають соціальні антагонізми і провокуються суспільством [152].

У психодинамічному підході (Т. Яценко) застосовується термін «едіпальна залежність», а не комплекс, що сприяє зміщенню у психологічну площину із сексуальної залежності дитини від того чи того із батьків. Психодинамічна теорія стверджує залежність дитини (поза статтю) від обох батьків, як і те, що деструктивними наслідками едіпальної залежності є інтроектування дитиною тих рис характеру, які розмикали з нею контакт. Таким чином, доводиться, що для психіки (як і для Всесвіту) не буває нерозв'язаних проблем. Отже, розкривається характер впливу психологічних аспектів едіпальної залежності на структурування психіки суб'єкта, зокрема на формування умовних цінностей та специфіки інтроектування тих психологічних рис батьків (авторитаризм, маніпулювання, агресія тощо), які були для нього бар'єром психологічного єднання в спілкуванні та видавалися (сприймалися) в параметрах сили. В цьому є просоціальний відтінок Едіпа в тлумаченні його психодинамічною теорією. Прагнення до сили (перемоги) зачасти є провідним. Розвиток захисної системи каталізується глибинними цінностями, що мають потенціал вияву тенденції на довершення «незавершених справ дитинства». Негативну складову цих почуттів створює синтез енергетичних осередків витіснень, які блокуються від свідомості опорами. Синтез енергетичних осередків витіснень утворює інстанцію «позадосвідного», що латентно задає приховані від Я тенденції поведінки, які мають подвійний характер, що виявляється в «логіці свідомого» та в «іншій логіці», тобто «логіці несвідомого», що є асиметричними. Зіставлення «двох логік» у психокорекційному процесі і є умовою об'єктивування внутрішньої суперечливості психіки, що поглинає енергію суб'єкта. Усвідомлення учасником АСПП внутрішньої суперечливості психіки допомагає в розширенні рефлексивних знань та самокорекції.

Використання репродукцій художніх творів в АСПП сприяє вивченню проблеми впливу едіпальних залежностей суб'єкта на структурування його психіки і збільшує можливості її пізнання. Багато хто з дослідників констатував факт важливості роботи з психомалюнком (С. Гроф, Х. Принцхорн, К. Юнг, Г. Ферс, Т. Яценко та інші), що втілює (у символічній формі) глибинні змісти. Використання репродукцій художніх творів сприяє проектуванню внутрішніх змістів психіки (ідеального) через зовнішнє (матеріальне): через спонтанно обрані респондентом презентанти психічного (репродукції полотен).

З метою розкриття можливостей дослідження едіпальної залежності і взаємозв'язку останньої зі структуруванням психіки суб'єкта наведемо стенографічний матеріал діагностико-корекційної роботи психолога (П.) з протагоністом (К.). Текст стенограми психоаналітичної роботи представлено в Додатку В, див. також стенограму Л. (Додаток Б).

Науково-узагальнювальний аналіз стенограми глибинно-корекційної роботи з використанням репродукцій художніх творів (респондент К.)

Аналіз здійснюється нами за основними семантичними параметрами, які відображають сутність едіпальної залежності суб'єкта, що підтверджується стенограмою (див. Додаток В). Едіпальна залежність виявлялася в суб'єкта у таких особливостях: амбівалентність почуттів до лібідних об'єктів; тенденція до конкуренції з первинними лібідними об'єктами – батьком, братом; розвиток тенденції «до психологічної смерті»;

блокування власної активності; інтроекція негативних рис первинних лібідних об'єктів та ідентифікація з ними; дистанціювання від лібідних об'єктів; почуття неповноцінності; почуття провини; тенденція до самопокарання; інтроекція позитивних якостей первинних лібідних об'єктів та ідентифікація з ними; бажання виявити як свої особистісні гідності (доброта, чуйність, працьовитість), так і досягти значних соціальних успіхів.

Стенографічний матеріал доводить, що репродукції художніх полотен, спонтанно обрані респондентом і розташовані в прийнятному для нього порядку, дають змогу й об'єктивують внутрішній (імпліцитний) порядок психіки К., що підтверджено процесом діалогічної взаємодії з психологом. Аналіз стенограми показав, що в респондента негативні акценти в психічному розвитку поставлені в едіповий період батьком і братом, з якими доводилося конкурувати і перебувати в стані переможеного, «третього» біля них, що спричиняло ефект мішені, агресії, маніпулювання та приниження.

Водночас, батько і брат є значущими фігурами, роз'єднання з якими в емотивно-негативному ключі породжувало суперечливі почуття, що впливали на формування психіки респондента з небажаними акцентами. Ситуація поразки і роль «третього» у взаємостосунках із первинними лібідними об'єктами вплинули на вияв тенденції в особистих стосунках. Зокрема, для К., як він указує, є емотивно навантаженою ситуація «потрапляти в позицію переможеного» (символ «кіт» – рис. В. 4) за збереження внутрішнього бажання «бути в ролі ведучого» (символ «лев» – рис. В. 3). При цьому його партнер може мати агресивні якості «лева», які виявлялися відносно респондента з боку батька і брата, що вказує на тенденцію вимушеного повторення.

Амбівалентність почуттів до первинних лібідних об'єктів за бажання суб'єкта зберегти позитивні взаємини з ними сприяє витісненням, які синтезуються (під час втрати зв'язку з первинним джерелом – реальною подією, яка сприяла витісненню), генералізуються і виявляються в поведінці в усіх сферах життєдіяльності (сім'я, навчання, робота тощо) в замаскованій формі, що задає спрямованість психіки і мотиви дій. Пізнанню психічного сприяють такі фактори: розуміння суперечливості та різноспрямованості сфер свідомого і несвідомого, знання механізмів символізації, професійна грамотна інтерпретація символів образного матеріалу (художніх творів зокрема).

Аналіз стенограми свідчить про наявність у К. едіпальної залежності, об'єктивування якої відбулося в процесі психоаналізу репродукцій художніх полотен (рис. В. 1 – В. 10, Додаток В). Репродукції, обрані респондентом К., каталізують процес передачі внутрішніх змістів психіки в зовнішньо спостережувані форми через образи і символи, в які проектується зміст несвідомого суб'єкта. Травматичні переживання дитинства пов'язані з едіпальною залежністю суб'єкта і впливають на виникнення внутрішньої суперечливості психіки. Репродукції художніх творів та авторський малюнок іншого учасника групи АСПП набули характеристик презентантів психічного респондента К. у процесі їхнього «оживлення» в ході діалогічної взаємодії в системі «П↔Р». У цьому процесі задіяний механізм проективної ідентифікації: з одного боку, сприйняття художнього твору актуалізує проекцію (виявляє латентні аспекти особистого досвіду суб'єкта), з іншого – ідентифікацію. Символи, які матеріалізовані в образах репродукцій художніх творів, набувають індивідуалізованого змісту в процесі діалогічної взаємодії з психологом.

2.4. Архетипна сутність художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс»

Діагностико-корекційна робота за методикою АСПП з репродукцією художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» проводилася як Т. Яценко [132-135; 186], так і послідовниками психодинамічного підходу в контексті їхніх дисертаційних робіт: Д. Дроздовою (архетипна символіка [43]), Н. Гриньовою (проективно-тестові та психоаналітичні підходи [37]), О. Овчаренко (цінності [93]), Ю. Святенко (регресія

поведінки сиблінгів [124]) та іншими. Метою посібника є представлення дослідження індивідуалізованості психіки кожного респондента, пов'язаної з неповторністю змісту власних проєкцій на зображення, а також архетипністю символів Раю та Пекла, що сприяє виявленню особистісної проблематики, що задається базальним конфліктом «життя – смерть».

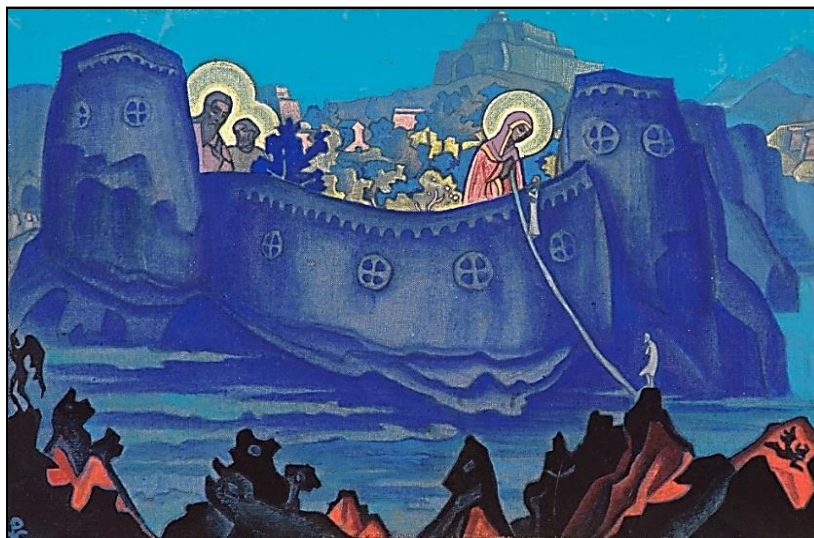

Рис. 2.4.1. М. Реріх «Мадонна Лаборіс»

В одній із своїх статей («Держава Світу») М. Реріх наводить давній християнський апокриф: «Занепокоївся апостол Петро, ключар від Раю. Говорить Господу: «Весь день бережу ворота, нікого не пускаю, а вранці нові душі в Раю». І сказав Господь: «Ходімо, Петре, нічною вартою». Пішли вночі і бачать – Пресвята Богоматір спустила за стіну Раю білосніжний шарф свій і підіймає по ньому душі. Возревнував Петро і втрутитися хотів, але Господь прошепотів: «Ш-ш! Не заважай!» [113, с. 34-35].

На прикладі картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс», яка за сюжетом демонструє співвіднесеність Пекла та Раю, коли Мадонна вночі кидає свій шарф до Пекла, допомагаючи душам, що покаялись, потрапити до Раю, протагоніст може співвіднести себе з будь-чим на картині. Репродукція картини пропонується респонденту психологом (для емотивно-спонтанного вибору персоналізованого об'єкта (персони) або місця втілення себе в сюжет картини). Практика АСПП доводить, що найспроможнішими в опредметненні змісту психічного є картини, які за сюжетом об'єктивують певні суперечності, оскільки це актуалізує можливість вияву внутрішньої суперечності психіки.

Репродукція «Мадонна Лаборіс» обирається учасниками АСПП спонтанно з великої кількості запропонованих ілюстрацій, що вказує на її трансперсональний зміст і можливості об'єктивувати суперечливі почуття людини, які позначаються архетипними символами «Пекло» і «Рай». Художній твір наповнюється особистісним змістом, і початком цього є його емотивне привласнення респондентом, що сприяє «оживленню» репродукції через процес діалогічної взаємодії «П↔Р». Завдяки діалогу психолога з респондентом обраний твір стає посередником між сферами свідоме / несвідоме в пізнанні цілісної психіки респондента.

Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» є пріоритетною (серед репродукцій) за частотою її спонтанного вибору учасниками АСПП. Художній твір демонструє філософсько-психологічну глибину: в ньому представлені філософські аспекти життя і смерті, добра і зла; продовження буття у вигляді Раю чи Пекла; залежність від певних законів (Рай функціонує за своїми законами, Пекло – за своїми); Мадонна (в дії «перетягування душ») порушує ієрархію святості законів Бога (нехтує існуючі табу); наявність спостерігачів-цензорів породжує специфічні проєкції; невизначений простір (невідомо, вода чи повітря розділяє дві інстанції) актуалізує проєкції; архітектурна

структурованість Раю, в якому є елітні будівлі, – натяк на ієрархію; архетипи матері, батька в образах Бога і Мадонни; скорботна фігурка внизу, як натяк на почуття меншовартості, слабкості; шарф Мадонни, який не є жорстким для того, щоб по ньому проходити вгору, може бути натяком на пуповину; відмінність між фігурами (причетними до шарфа): одна – випрямлена, інша – скорботна – проектує двоїстість самовідчуттів людини (сила – слабкість); існує бар'єр із Мадонною, який сприяє об'єктивуванию довіри (чи недовіри) до матері (впустить до Раю чи ні). Картина М. Реріха «Мадонна Лаборіс» об'ємна за латентними смислами – охоплює як просоціальні, так і інтимно значущі аспекти психічного.

Зазначимо, що в психокорекційному процесі репродукції художніх творів використовуються як окремо, так і в поєднанні з моделюванням із каменів, іграшок; а також єднаються із комплексом авторських психомалюнків. Стенограми психоаналітичної роботи з різними респондентами, з використанням полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс», представлені в Додатку Д.

Коротка процедура використання репродукції: респондент спонтанно (за внутрішнім емоційним побудженням) обирає репродукції. Психолог пропонує респонденту представити відчуття, викликані картиною та ідентифікувати себе з будь-яким образом чи місцем на картині.

Мета: дослідити можливості каталізації процесу латентної мотивації респондента шляхом об'єктивування у спостережувану площину.

Глибинне пізнання спирається на діалогічну взаємодію між П. та Р. в процесі психоаналізу репродукції картини. Наступним кроком є здійснення структурно-семантичного аналізу стенограм психокорекційного діалогу з використанням репродукції картини «Мадонна Лаборіс» із відповідними узагальненнями, що представлено в Додатку Д. 1-8.

Науково-узагальнювальний аналіз емпіричного матеріалу (стенограм) глибинно-корекційної роботи з використанням картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс»

Аналіз емпіричного матеріалу (стенограми) респондента В. (див. Додаток Д. 1) показує, що його особистісні проблеми пов'язані з едіпальною залежністю від матері, що продукує почуття провини. Образ Мадонни звернув увагу В. своєю святістю, що вказує на компенсаторну тенденцію (потребу) ідеалізації образу власної матері. В. втілила себе в образ фігурки, яка розташована на «дорозі» до Раю, «досягти якого неможливо (зі слів В.), скільки б не наближався до нього». Це вказує на внутрішню суперечність психіки респондента: бажання активності і, водночас, внутрішній її підрив, у зв'язку з недосяжністю намірів. Психоаналітична робота з респондентом В. сприяла розкриттю й усвідомленню змісту почуття провини, за яким стоїть почуття образи на матір, що має вияв у неприйнятті її позитивного образу. Респондент усе дитинство боролася за рівність із матір'ю, але не була прийнята нею. Факт ідентифікації В. із матір'ю підтверджується утіленням В. в образ Мадонни, що зумовлює суперечність психіки респондента.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента А. (див. Додаток Д. 2) виявляє провідну роль стосунків із матір'ю у формуванні особистісної проблеми (внутрішньої суперечності). Фігуру матері протагоніст асоціює із образом Мадонни Лаборіс, а сам себе – з фігурою, що підіймається по шарфу до Раю. Діагностико-корекційна робота дала змогу розкрити феноменологію об'єктних відносин, пов'язаних із використанням матір'ю респондента А. задля можливості впливу на батька, який карав А. за маніпуляції. Останнє сприймалося А. як зрада з боку матері. У зв'язку з виявленою проблематикою було діагностовано наявність «зони психологічного ризику», що зумовлює високу ймовірність розвитку в подальшому житті А. схильності до зрад партнера, а з іншого – латентна готовність до його зачарування маніпулятивними діями.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента М. (див. Додаток Д. 3). Діагностико-корекційна робота з респондентом М. дає змогу розкрити особливості його ціннісної сфери. Значущою умовною цінністю М. (інтроект цінностей батька) є допомога іншим

людям. Виявлений інтроект гармонізується з очікуваннями ідеалізованого Я на аналогічні вчинки з боку інших. Створюються передумови для формування ілюзії «сили» надання допомоги іншим. Діагностико-корекційна робота виявила наявні акценти М. на фігурах, які підіймаються по шарфу Мадонни та потребують допомоги. Бажання ж самого респондента – бути в образі Мадонни, яка надає допомогу. При цьому М. бракує відповідальності за прийняття рішень, що вказує на суперечливість психіки: водночас із бажанням бажанням бути сильною (допомагати слабким, розв'язувати чийсь проблеми) є приховане прагнення мати батьківську турботу та відповідальність за прийняті нею рішення. В житті це виявляється в тому, що добрі наміри М. трансформуються на протилежне, що призводить до руйнування стосунків і невиправданої втрати енергії.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Т. (див. Додаток Д. 4). Респондент Т. асоціює себе з Мадонною, а образ батька втілює в одного з апостолів. В образ Мадонни Т. переносить образ матері. Протагоніст демонструє залежність від матері в прийнятті рішень. Останнє негативно впливає на самореалізацію. Психоаналітична робота сприяла розкриттю внутрішньої суперечливості психіки Т.: бажанням є перебування в образі Мадонни (самостійність, уміння приймати рішення), а реальним – відчуття себе в образі скорботної фігури. Зазначена суперечність викликає внутрішній опір і емоційне самовідчуження, орієнтованість на Пекло. Така самопожертва (прийняття і виконання волі батьків) пов'язана з почуттям провини перед батьками. Тенденція до самопокарання, яка діагностована завдяки втіленню протагоніста в скорботну фігурку (за словами Т., вона має сумнів щодо гідності перебування в Раю), спричинює невиправдану самокритичність. Остання також розглядається як наслідок інтроекції об'єктних взаємин із батьками, які активізували почуття провини. Т. демонструє залежність від материнської підтримки (логіка: «Є підтримка – є сила»). Ще одним аспектом психологічного змісту скорботної фігури, з якою респондент себе асоціює, є бажання догодити батькам, щоб вони йому не докоряли. В той самий час, Т. не подобається робити те, що змушують батьки, щоб не западати у скорботну фігурку (перебуває в Пеклі). При цьому протагоніст стверджує бажання бути в образі Мадонни, що є натяком на бажання злиття з образом матері, що сприяє зменшенню тривоги.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Ю. (див. Додаток Д. 5). Глибинно-корекційна робота дала змогу виявити вплив об'єктних відносин на формування моделі власної сім'ї, згідно з якою чоловік і жінка складають єдине ціле. В образ Мадонни протагоністом було втілено узагальнювальний образ обох батьків. Аналітична робота сприяла розкриттю психологічних детермінант відчуття емоційного «омертвіння» через неприйняття батьками її чоловіка (це ніби неприйняття її самої), що виражається у відчуттях Пекла та відчуження від Раю. Відчуття Ю. внутрішнього Пекла також пов'язано з почуттям провини перед батьками, яким не догодила у виборі партнера. Останнє зумовило тенденцію до самопокарання (внутрішню дисгармонію, втрату спокою).

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Є. (див. Додаток Д. 6). Втілення Є. в образ скорботної фігури, яка стоїть внизу, біля Пекла, вказує на наявність внутрішніх психологічних бар'єрів на шляху до досягнення бажаного. Наявність у Є. відчуття «перебування в Пеклі» пов'язано зі шкільними роками, коли надзвичайно значущим було визнання батьками її успіхів. Відчуття Пекла респондент Є. наповнює таким змістом: «Страждання, скорбота, каяття, душевна порожнеча, обтяженість, безвихідь – це те, через що треба пройти, щоб дістатися Раю». Образ Мадонни уособлює образ батьків, підтримки яких вона потребувала. Зазначені об'єктні відносини сформували очікування емоційної підтримки від інших людей, що не дає змогу протагоністові помістити себе до Раю (батьківський мотив): «Хтось має взяти на себе відповідальність за це, підтверджуючи мою «ідеальність» або невідповідність Раю». Це вказує на вияви почуття меншовартості, залежність від батьківської (зовнішньої) оцінки.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Н. (див. Додаток Д. 7). Протагоніст робить акцент на самопочутті меншовартості, яке має інфантильні витоки. В процесі

роботи з картиною М. Реріха протагоніст, утілила себе в фігурку, яка розташована ближче до Мадонни. Було виявлено бажання Н. позбутися відчуття порожнечі завдяки прийняттю й очищенню її Мадонною від сумнівів щодо її гідності (можливостей) перебування в Раю. Водночас, виявилось прагнення втілення Н. в образ Мадонни, що засвідчує наявність ідентифікації з матір'ю. Констатовано переноси Н. батьківських функцій на партнерів – вони мають підтвердити доброту Н., як і те, що вона заслуговує перебувати в Раю). Акцент, поставлений Н. на страждання, вказує на її здатність несвідомо створювати ситуації задля заглиблення у страждання власні та інших людей, зокрема батьків. Було діагностовано невиправдану недовіру до тих, хто робить добро, що пов'язано з об'єктивними відносинами (дефіцит актуальної допомоги від батьків). Виявлена внутрішня суперечливість психіки Н. полягає в тому, що одночасно із прагненням до незалежності об'єктивно існує залежність від партнерів, від яких очікується психологічна допомога щодо зниження почуття меншовартості, в цьому є ризик порушення оптимальних взаємин із людьми.

Аналіз емпіричного матеріалу респондента Д. (див. Додаток Д. 8) указує на тенденцію Д. до ідеалізації власного Я і ствердження власних гідностей за рахунок інших людей. Було виявлено, що Д. не приймає Рай у темних кольорах, стверджуючи, що «ідеальний світ має бути світлим». Це дало змогу зрозуміти тенденцію до відчуження протагоністом «темного» боку особистості людини і її схильність до розриву стосунків із партнером ще до того, як «темне» виявить себе, щоб упередити. В процесі аналізу репродукції Д. втілила себе у фігуру біля Мадонни. Фігурка, що розташована ближче до Пекла, дратує Д. через драматизм пози (хоч схильність до драматизації життєвих ситуацій властива самій Д.). Щоб не потрапляти в нижчу позицію (ближче до Пекла), Д. в особистих і професійних взаєминах уникає ситуацій вибору, де є загроза поразки. Цим самим обмежуються можливості самореалізації Д. Протагоніст демонструє невпевненість у тому, що заслуговує перебувати в Раю. Останнє може пояснити тенденції до самопокарання, почуття меншовартості та провини (за її словами, «скільки б я не жила, ніколи не зможу спокутувати провину перед батьками»). Водночас, Д. вважає неможливим пробачення батька, «скільки б він не спокутував провину», що свідчить про ідентифікацію з батьком через такі емоційно важкі моменти. Разом із тим Д. (поза спокутуванням провини) потрапляє до Раю завдяки тому, що «так вирішив Бог». У цьому випадку Бог – архетип батька, з яким Д. має едіпальну залежність. Негатив же до матері виявляється в тому, що Д. не вважає, що потрібно бути вдячній Мадонні за те, що потрапила до Раю (рішення прийняв Бог). Потрапивши до Раю, Д. бажає приєднатися до одного зі святих (див. зліва, в Раю), що вказує на тенденцію «бути над...».

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що використання репродукції твору М. Реріха «Мадонна Лаборіс» посприяло виявленню неповторності психіки кожного респондента та можливості дослідження індивідуально-особистісних характеристик психічного, що без використання такого прийому було б важко об'єктивувати. Також використання художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» в якості посередницького матеріалу в процесі глибинного пізнання дало змогу дослідити суперечливість психіки, яка заявляє за себе через несумісність логіки свідомого і логіки несвідомого в її неповторності в різних респондентів.

Несвідоме (ірраціональне), завдяки діалого-процесуальній діагностиці в групах АСПП, має перспективи переходу в раціональне, чому сприяє дешифрування прихованого змісту візуалізованих репрезентантів психіки. Мотиви дій, цілі та цінності, які проголошені людиною, мають ще й інший, латентний (глибинний) зміст. Усвідомлення суб'єктом характеру енергетичної різноспрямованості сфер свідомого та несвідомого в процесі психоаналітичної роботи з використанням художнього полотна М. Реріха «Мадонна Лаборіс» відкриває перспективи розширення самосвідомості протагоніста за рахунок розуміння смислових навантажень власної психіки, що були приховані від свідомості.

2.5. Особливості архетипного змісту художніх полотен із символікою шахів

Використання образу шахів у живописі є поширеним із давніх часів. Шахова символіка в художніх полотнах використовується досить часто, що посилює їхній архетипно-психологічний зміст. Шахова тематика зустрічається і в авторських психомалюнках учасників АСПП, як і в образах ними в процесі глибинно-корекційної роботи репродукціях художніх картин. У посібнику представлено емпіричний матеріал протагоніста В. (див. Додаток Ж), яка використала шахову символіку як в авторських малюнках, так і в підбірці репродукцій. Цей емпіричний матеріал цікавий поєднанням комплексу авторських психомалюнків із підбіркою (до кожного з них) репродукцій художніх полотен. Параграф звертає увагу на архетипний зміст шахової символіки, а також на особливості діагностико-корекційної роботи з використанням репродукцій із шаховою символікою (репродукції художніх полотен та стенограми психоаналітичної роботи представлено в Додатку Е).

Одна з найдавніших у світі, гра «Шахи» виникла в Індії приблизно в VI столітті, мала назву четуранга (гнали чотири людини). Пізніше, в Персії сформувалася гра для двох учасників (шатранья). Назва «шахмат» походить від таджикської «шахмат» (скорений). Спочатку основними фігурами були слони, які несли на собі королів, колісничі; коні та піші воїни. Взаємодія фігур, кількість полів та їхні форми неодноразово змінювалися, перш ніж набули сучасного значення. Шахи прийшли до Іспанії, а згодом поширилися у середньовічній Європі. У 820 році вони були ввезені до Київської Русі. Гра в шахи в античній традиції вважалася шляхетною.

У середньовічній Європі шахи стали метафорою, за допомогою якої було висвітлено соціальні відносини: шахова дошка – це суспільство, а шахи – соціальні групи (чорні – білі). Трактат про шахи «Книга про обов'язки та звичаї знаті, або про гру в шахи» написаний домініканським монахом Чесолі в XIII столітті. В середньовічній Європі фігури Короля та Королеви відповідали королівській парі. Кінь позначав Лицаря, дві Тури (Башта, Замок, Колісниця) уособлювали представників королівської влади, Слони – суддів, правителів духовного світу, Пішаки – різні заняття простолюдинів. Шахова дошка символізувала середньовічне королівство, правила ходів фігур показували, яким чином треба поводитися в суспільстві та в різних життєвих ситуаціях [78].

Найпоширенішою є думка про шахи як про образ світу, в якому діють дві протилежні сили: творіння та руйнування. Ще є позиція, що це образ людської долі, де є темне і світле. Двокольорова дошка (чорно-біла або червоно-біла) символізує почергове тяжіння протилежностей: Сонце – Місяць, ніч – день, чоловік – жінка тощо. Також дошка уособлює шаховий порядок життя: успіх – невдача.

Король – символ Сонця, серця, сили закону та порядку. Королева (Ферзь, Радник) – символ Місяця, духу, який рухається за своєю волею, є вільним діячем. Кінь використовує інтелектуальні шляхи, проте не має сили духу, стрибок Коня інтуїтивний. Рухи Тури ґрунтуються на квадраті – символі матерії та землі. Пішаки символізують простих бійців, які намагаються перейти дошку через сім ступенів ініціації та досягнути восьмого поля як мети ініціації, що означає реалізацію, зведення у Ферзі і надалі рух за своєю волею [173].

Кожна гра – це епоха, рух фігур – це реалізація всіх можливостей у світі і в окремій людині в ситуації «тут і тепер». Вибір ходів вільний, проте відповідальність полягає в тому, що будь-який рух несе в собі неминучі наслідки.

Розглядаючи символіку шахів у ракурсі структури особистості, зазначимо, що Король уособлює природу розуму. Фігуру Короля ніхто не може збити, її можна лише заблокувати (мат), а також тиснути на неї шахом. Без інших фігур розум (Король) бездіяльний і не може виграти партію. Ситуація, коли розум стиснутий у вузьких рамках, але не заблокований, не є перемогою, це нічия – пат. У фігурі Королеви зосереджена вся мудрість і руйнівна сила стратегії. Саме ця фігура творить партію. Слони уособлюють

волю особистості, Коні – емоції, Тура – прямолінійна та сильна фігура – інстинкти. Пішаки символізують сукупність «мислеформ», які рухаються полем сприйняття й утворюють життя, світ, особистість.

Узагальнюючи емпіричний матеріал (Додаток Е), ми обмежилися фрагментами діагностично-корекційної роботи в групах АСПП, з огляду на використання шахових символів. Емпіричний блок посібника засвідчує високу ефективність глибинної психокорекційної роботи з використанням художніх полотен із шаховою тематикою, яка сприяє об'єктивуванню різноманітних виявів особистісної проблематики суб'єкта (див. Додатки Е, Ж).

Науково-узагальнювальний аналіз показує, що архетипно заданий символізм образів шахової тематики каталізує дослідження психіки респондента. Так, градація фігур за кольором – чорні і білі – сприяє дослідженню умовних цінностей, що мають морально-етичну складову (добре – погано); характеру емоційного забарвлення в ставленні до самого себе і до психологічно значущих людей (любов – ненависть), елементів протистояння в стосунках зі значущими людьми тощо. Особливо значущу роль в цьому контексті відіграє шахова дошка, яка слугує символом характеру самого життя (чорне – біле), що асоціюється з параметрами «життя – смерть»; «успіх – невдача»; «ніч – день» тощо. Факт зникнення фігур із шахівниці є символом вияву страху власної смерті (та близьких людей), зради, відмови від бажаної мети тощо. Різна сила і різні можливості шахових фігур сприяють дослідженню проблематики, пов'язаної з відчуттям власної меншовартості, тенденції до сили, відступів від реальності, сприйнятті сили чи слабкості значущих людей, соціальної градації тощо. Можливість шахових фігур змінювати відстань між собою допомагає рефлексувати особливості сімейних стосунків у дитячий період розвитку, динаміку актуальних об'єктних відносин, характер очікувань респондента щодо ставлення до себе значущих людей тощо (див. Додаток Е).

Аналіз емпіричного матеріалу доводить, що одних лише візуальних образів для цілісного пізнання психіки суб'єкта недостатньо, необхідно виявити семантику символів через їхню вербально-діалогічну інтерпретацію. Саме тому діагностико-корекційна робота з використанням художніх полотен із шаховою тематикою передбачає не лише спонукання респондента до розповіді, каталізованої обраною репродукцією, але й забезпечення діалогічної взаємодії в системі «П↔Р», яка враховує імпліцитний порядок психіки, що виявляється в черговості розгляду репродукцій (ініційованої респондентом). Архетипність шахової символіки засвідчується її можливостями об'єктування інтимно-значущого змісту психіки конкретної особи, завдяки опосередкованості смислових навантажень шахових символів. Узагальнення семантики шахових символів представлено на схемі (рис. 2.5.1).

«Схематизація семантики шахової символіки» фактично є узагальненим представленням її архетипності, яка полягає в схожості соціальних правил, ієрархії значущості персон, окресленості правил поведінки, особливо в службовому середовищі, субординації позицій, ситуації «перемога – поразка» тощо. Особливо чітка архетипність виявляється в статичності фігур, приміром, король, королева, що асоціюється не лише з батьком, матір'ю, але й із соціально-статусною позицією персон, необхідність підкорити їм через «високість» тощо. Глибинно-психокорекційна робота з використанням репродукцій художніх полотен із шаховою тематикою дає змогу констатувати, що архетип має відношення до всіх підструктур психіки та сприяє пізнанню індивідуально-неповторного змісту психіки завдяки здатності перекодування ідеального (психічного) в матеріальне, за збереження інформаційних еквівалентів. Тому архетипно-психологічний зміст шахової символіки репродукцій художніх полотен сприяє об'єктивуванню прихованих смислів психіки, що є важливим для діагностико-корекційного процесу. До завдань психолога, який користується репродукціями художніх полотен із шаховою тематикою, входить виявлення оригінальності індивідуальної конкретизації символів, що несуть архетипно-змістове навантаження незалежно від їхньої полізначності. Лише процес інтерпретації

поведінкового матеріалу, що охоплює сукупність (вербально-невербальних виявів), дає змогу фахівцю вийти на неусвідомлювані параметри психіки респондента. Цьому сприяють ітеративні та інваріантні показники незалежно від різновидів форм діагностико-корекційної роботи. Впорядкованість психіки в кожній особі є індивідуально неповторною, і її пізнанню сприяє архетипність використовуваного в АСПП візуалізованого матеріалу.

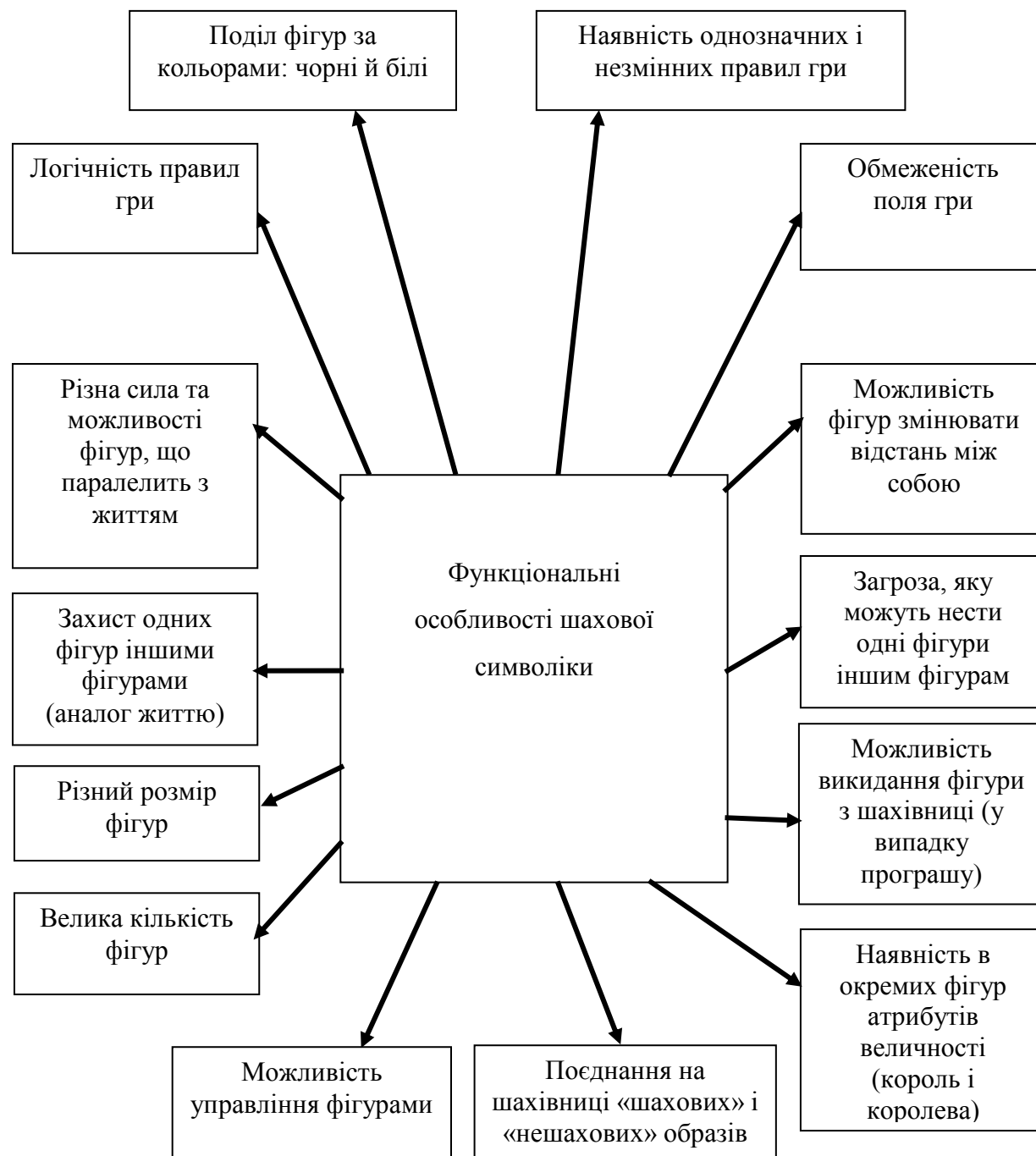

Рис. 2.5.1. Схематизація семантики шахової символіки

2.6. Використання авторських малюнків у поєднанні з репродукціями художніх творів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта

Психоаналіз комплексу тематичних малюнків є однією з найбільш успішних методик. Це можна пояснити тим, що вона [методика] враховує системний характер

психіки, з огляду на кількість пропонувананих респонденту тем малюнків (30-38), які охоплюють найрізноманітніші сторони досвіду особи, яка їх виконує. Останнім часом практикується поєднання авторських малюнків із репродукціями художніх полотен, що посилює діагностико-корекційну продуктивність методу АСПП. Особливість цієї роботи полягає в тому, що респонденту пропонується співвіднести авторські (власно намальовані) тематичні малюнки з репродукціями художніх творів. Таке співвіднесення дає змогу уточнити смислові параметри психіки респондента за рахунок посилення об'єктивних параметрів репродукцій, які асимілює суб'єкт у контексті власного малюнка.

У процесі використання психологом авторських малюнків спільно з репродукціями художніх творів задається динаміка їхнього дешифрування: від полізначності до однозначності, що узгоджується із законами функціонування свідомого, яке базується на знакових (а не символічних) характеристиках образів. Презентанти психічного (авторські тематичні малюнки і обрані репродукції художніх творів) набувають індивідуально неповторного змісту через їхнє емотивне наповнення в діалогічній взаємодії «психолог – респондент». Семантичне розкриття символіки пов'язане з процесом декодування змісту архетипної символіки, презентованої в матеріалізовано-образному варіанті. Поєднання психологом авторських малюнків і репродукцій художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта ставить проблему необхідності врахування механізмів символізації. Йдеться не лише про механізми, які відзначив З. Фрейд (згущення, зміщення, натяк та ін.), а й про ті, які відкриті в психодинамічній парадигмі Т. Яценко (локалізація, генералізація, просторове розташування, маскування кількістю тощо). Опредметненість психіки суб'єкта, на що вказував С. Рубінштейн як на невіддільну складову процесу соціалізації суб'єкта, дає змогу розшифрувати зміст малюнків через аналіз порушень законів типових характеристик предметів.

Поєднання авторських малюнків і художніх творів у психоаналітичному процесі забезпечує перспективу пізнання, визначення логічної впорядкованості психіки в процесі психоаналітичної інтерпретації вербального та невербального матеріалу, що спирається на очевидне, спостережуване, порівнюване. Синтезована (згорнута) форма матеріалізовано-візуалізованих презентацій психічного в авторських малюнках і художніх творах дає змогу у вербально-діалогічній взаємодії здійснити поступальне, багаторівневе «розпакування» смислового навантаження символіки.

Несвідоме в символічній формі має тенденцію до вияву в репрезентаціях психіки суб'єкта. Глибинне пізнання спрямоване на конкретизацію психіки суб'єкта на основі візуалізованих форм самопрезентації. Робота базується на припущенні, що механізм проекції урівнює за значущістю спонтанно обрані суб'єктом репродукції з авторськими малюнками. Власно продукований матеріал респондента є для нього спонукою до глибинного самопізнання та корекції.

Процедура емпіричного дослідження, що представлено в Додатку Ж. Особливості використання комплексу тематичних психомалюнків у поєднанні з репродукціями картин вибудовано на матеріалі психокорекційної роботи з респондентом В. Зокрема, авторські тематичні психомалюнки були послідовно розміщені респондентом за їхньою значущістю для самопізнання. Респонденту було запропоновано підібрати до власних авторських психомалюнків репродукції картин.

Науково-узагальнювальний аналіз процесу глибинно-корекційної роботи з використанням комплексу тематично-авторських малюнків та репродукцій художніх полотен (респондент В.)

У аналізі використані посилання на текст стенограми і рисунки (Додаток Ж). На початку роботи з респондентом йому пропонується спонтанно обрати репродукції картин, які не залишають його емотивно байдужим. Далі їх бажано поставити одна за одною в порядку їхньої значущості для респондента. Можна розглядати їх як окремо від авторських психомалюнків, так і в поєднанні; тоді репродукції можливо приєднати до власних психомалюнків (за бажанням). Авторський малюнок (рис. Ж. 1) і відповідний

йому художній твір Д. Варрена (рис. Ж. 2) респондент назвала «Біль». Біль, що відчуває В., символізується на обох малюнках природними явищами, які несуть ризик для життя (температура і небезпека під час наближення). Червоно-жовтий колір на обох малюнках є натяком на емотивну напругу респондента. Ризик для життя ілюструє також авторський малюнок (рис. Ж. 3) – серце, через яке проходить стріла, краплі крові тощо.

Аналіз стенограми психоаналітичної роботи з респондентом об'єктивує вплив негативних переживань дитинства, починаючи з раннього дитячого віку (трьох років), на виникнення «душевного болю», який супроводжує В. усе життя. Такий дитячий досвід задає несвідомі тенденції поведінки, які не тільки не сприяють звільненню від «болю», але й призводять до спричинення «болю» самій собі у формі самопокарання. Для прояснення специфіки поєднання авторських і неавторських малюнків пропонуємо далі звернутися до стенограми, яка створена завдяки аудіо- і відеоматеріалами сеансу психоаналітичної роботи з респондентом В. (див. стенограму психоаналізу, Додаток Ж).

РОЗДІЛ 3.

РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

3.1. Візуалізована репрезентація учасника АСПП – передумова глибинного пізнання психіки

Психодинамічна теорія активно розвивається вже 40 років [5; 132-135; 182-203] і знаходить втілення в розробленні методу АСПП. У груповій психокорекції за методом АСПП створюються умови захищеності учасників групи, що сприяє спонтанності та невимушеності їхньої поведінки. Важливо назвати й інші вагомні принципи функціонування груп АСПП: зворотний зв'язок учасників АСПП за ім'ям, на «ти»; емоційна щирість щодо того, що відбувається «тут і зараз»; відвертість; добровільність поведінки; відсутність оцінних суджень, критики, рекомендацій, порад та інші. Принципи каталізують становлення як інтегративно-групових, так і особистісних позитивно-дезінтеграційних та інтеграційно-індивідуалізованих змін. Візуалізація репрезентантів учасниками АСПП обов'язково передбачає наступну діалогічну взаємодію психолога з їхнім «творцем» (респондентом).

Теоретичний розвиток психодинамічного підходу спирається на позитивні результати діагностико-корекційної практики за методом АСПП. Цьому сприяє також інтеграція наукових здобутків у психодинамічній парадигмі з іншими науками, зокрема, квантовою фізикою (Д. Бом, Н. Бор, А. Ейнштейн та інші), фізіологією (П. Анохін, Н. Бернштейн), хімією (І. Пригожин). Разом вони поглиблюють і розширюють розуміння психічного в його універсальності та єдності законів, яким підпорядковані як духовні, так і матеріальні аспекти світу, у якому народжується, розвивається та соціологізується людина.

Зупинімося на візуалізованій репрезентації психіки учасників АСПП. Поряд з історично значущим методом ортодоксального психоаналізу (вільні асоціації) почав зароджуватися психодинамічний підхід до пізнання психіки в її цілісності (К. Левін, М. Кляйн та інші), з орієнтацією не лише на мову свідомого (слово), а й на мову несвідомого (візуалізовані засоби). Саме це й зумовило використання в цьому дослідженні як вербальних, так і невербальних засобів пізнання. Дотичними до психодинамічної позиції є такі психологічні образно-символічні практики: символ-драма (кататимні образи, за Х. Льюїнером); спонтанність малювання із застосуванням психоделіків (С. Гроф) та інші. Їхня відмінність від психодинамічного підходу в тому, що вони не ставили за мету пізнання психіки суб'єкта в її цілісності. Зокрема, проєктивні методи, що зорієнтовані на пізнання несвідомого, забезпечують підсумкову частину тестовими методиками, результати яких зумовлені переважно свідомим суб'єктом.

Психодинамічна парадигма, з огляду на двосферну (бінарну) природу психічного, потребує введення принципу додатковості у двох його різновидах: принцип невіддільності свідомого і несвідомого та принцип «із іншого», який висуває особливу вимогу до професіоналізму психолога в його вмінні поставити діагностично спроможні запитання, що актуалізують виявлення несвідомих чинників психіки [202, с. 14]. З огляду на сказане, професійна активність психолога має продукувати в респондента енергетичний імпульс, що збуджує внутрішню мотивованість психіки. Можна стверджувати, що використання візуалізованого матеріалу в пізнанні психіки відрізняється від психодинамічного підходу до організації процесу глибинного пізнання за методом АСПП із використанням візуалізованих репрезентантів.

У практиці діагностико-корекційного процесу АСПП метафорично-образна психіка може тематично ініціюватися психологом, зокрема комплексом тематичних

психомалюнків або ж моделями з каменів, у поєднанні з використанням іграшок, ліплення із тіста та репродукцій художніх полотен.

Заслугує на особливу увагу системна впорядкованість психіки, яка пов'язана з емотивними слідами попереднього досвіду в їхній енергетичній потентності. Домінантність тих чи тих фіксацій впливає на вектор спрямованості психіки. З огляду на це, важливою є методика поєднання діагностико-корекційних прийомів. Зокрема, під час ліплення пропонуються до реалізації принаймні три теми: «Я-минуле», «реальне», «майбутнє», у поєднанні з моделями із каменів. Особливо значущим є психоаналіз комплексу тематичних психомалюнків, який охоплює найрізноманітніші переживання суб'єкта в його ставленні до себе, до інших та до довкілля. У процесі ж цілісного аналізу психомалюнків за необхідності використовуються допоміжні прийоми: психодрама, моделювання з каменів, робота з репродукціями художніх полотен тощо, що сприяє достовірності вибудови діагностичних прогнозів у єдності з їхньою реалізацією в діагностико-корекційному процесі.

У групах АСПП дослідницька увага центрується на проблемі внутрішньої суперечності, що об'єктивно дезінтегрує психіку, за участі захистів. Останні осуб'єктивують психіку через відступи від реальності та спотворюють інформаційне відображення на догоду ідеалізованому Я. Захисна підструктура порушує опрацювання психікою інформації через необхідність маскування почуття меншовартості та ідеалізації самооцінки. Усе це засвідчує певне пригнічення біологічної доцільності поведінки в її підпорядкованості просоціальним ідеалам. Ми переконані, що головна причина дисфункційності системи психологічних захистів полягає у створюваній ними ілюзії ідеалізації Я суб'єкта [60; 192].

Наступна проблема, у розв'язанні якої є авторський підхід, – це розуміння природи психічного в універсальності його законів (за наявності індивідуальної неповторності психіки суб'єкта). Це основоположний постулат психодинамічної методології організації глибинного пізнання [200].

Психічне інтегрує в собі свідоме, що функціонально співзвучне законам спостережуваного світу, і водночас несвідоме, яке відповідає законам функціонування Всесвіту за характеристиками: симультанність процесів, їхнє злиття в часі і просторі (поза статтю); системність і структурно-матрична (голографічна) заданість функцій несвідомого; логічна впорядкованість несвідомого («інша логіка», порівняно з логікою свідомого) та інші.

Зважаючи на холистичність (цілісність) психічного, у єдності законів, яким підпорядковано духовний і матеріальний світ, наш дослідно-практичний пошук орієнтований на точку співпричетності сфер («свідоме – несвідоме»), що окреслює лінію невидимого горизонту. Внутрішній, імпліцитний порядок психічного об'єктивується в континуумі імпульсів поведінкових «па» суб'єкта, що стимулює вмотивованість його активності, поведінки загалом.

Професіоналізм психолога полягає в прогнозуванні енергетичної потентності несвідомого, заданої слідами витіснень імпульсів Ід за умов збереження орієнтованості їхньої активності на вияв назовні. Глибинно-пізнавальний процес при цьому набуває хвилеподібності, що не знімає, а, навпаки, спирається на надзadanість імпліцитного порядку. Цікаво, що таку хвилеподібність у метафізиці кваліфікують як «опорну хвилю» поряд із «предметною хвилею». Останнє узгоджується з позицією психодинамічної теорії щодо визначення різновидів психологічних захистів – базальні (метадосвідні) і периферійні (ситуативно-предметні). Акт об'єктивування психічного завжди проходить точку перетину горизонталі (базальний захист) і вертикалі (ситуативний захист). Діалогічна розлогість взаємодії психолога з респондентом хвилеподібно відкриває перспективи вивчення та визначення глибинної сутності психічного через констатацію показників незмінності (ітеративність, інваріантність) форм поведінки суб'єкта.

Дослідницьке завдання цілісного пізнання психіки збігається із завданнями надання практичної допомоги суб'єкту в аспекті відновлення порушених взаємозв'язків між сферами свідомого і несвідомого, що маскуються захистами через відступи від реальності та захисними інформаційними деформаціями. Маскування «пустот» у функціональній системності психіки істотно поглинає енергію.

Професіоналізм психолога має забезпечувати об'єктивування глибинних чинників деструкцій психіки у процесі перекодування психічної реальності в опредметнені форми, що символічно виражають єдність сфер свідомого і несвідомого. Подальша діалогічна взаємодія передбачає декодування смислів, спираючись на той факт, що «психіка знає все» (не знає лише свідоме Я). Діалогічна взаємодія з респондентом сприяє трансформації «неявно знаного» психікою суб'єкта у впізнаване ним (його Я) на власному ж поведінковому матеріалі. Це сприяє реінтегруванню психіки шляхом позитивного її дезінтегрування з перспективою вторинної інтеграції на більш високому рівні гармонійного розвитку суб'єкта.

Дослідницька увага до візуалізованої репрезентації зумовлена значущістю домовного, перинатального періоду в розвитку психіки індивіда. Слідові фіксації того періоду розвитку позбавлені можливостей вербалізації, проте піддаються опредметненій репрезентації з наступним діалогічним процесом розкриття їхніх смислових навантажень. Такий діагностико-корекційний діалог виходить за межі ознак герменевтики, оскільки пізнавані смисли не є цим текстом, вони не підлягають прямому спостереженню, а лише задані попереднім досвідом суб'єкта та мають здатність порційно та багаторівнево об'єктивуватися за умов забезпечення діалогічної взаємодії.

Отже, глибинне пізнання можливе лише за умов контекстності та опосередкованості використаних у ньому засобів. Діалогічна взаємодія може вважатися необхідною передумовою накопичення важливого поведінкового матеріалу, з наступною його інтерпретацією та узагальненням. *У кожному діалогічному «па» П. з Р. маємо як діагностику, так і корекцію в їхній єдності, що забезпечується частковими позитивними дезінтеграціями в поєднанні з частковими інтеграціями, що (в сукупності) зумовлюють вторинну інтеграцію психіки на більш високому рівні розвитку.*

Матеріалізація ж респондентом власного психічного змісту сама собою (поза діалогом) німа, вона лише опредметнено виражає істотні характеристики психіки у згорнутій («упакованій»), закодованій формі, яка іманентно втілює у собі смисли (інформаційні еквіваленти). Діалогічна взаємодія зумовлює необхідність проміжних інтерпретацій на різних рівнях діагностико-корекційного процесу та загальну інтерпретацію (тлумачення) за результатами діалогічно напрацьованого поведінкового матеріалу.

Принципово важливим є питання про позитивність дезінтеграційних процесів, що забезпечується через послаблення ілюзорних уявлень суб'єкта, які виникли на захисному підґрунті. Саме позитивна дезінтеграція каталізує вторинну інтеграцію психіки на більш високому рівні розвитку. Позитивність дезінтеграції передбачає: ослаблення ілюзорних аспектів психіки, скерованих захистами. Психокорекційний аспект задається зниженням деформацій соціально-перцептивної інформації, що переводить психіку на більш високий рівень інтегрування когнітивної її структури.

Порушення когнітивних процесів психіки відбувається поза контролем свідомості через маскування їх системою психологічних захистів, що спотворюють (викривлюють, деформують) соціально-перцептивну інформацію на вході, внутрішньому опрацюванні та експлікуванні назовні. Виникає запитання: що приховують захисти через інформаційні відступи і викривлення? Наш досвід указує на едіпальну залежність суб'єкта, що маскується процесами витіснень, заміщень, проекції, інтроекції, ідентифікації та іншими. В едіпальний період (від 2 до 5 років) дитина вперше свідомо знайомиться із законом «табу на інцест», хоч цей процес не є формально заданим. Це може бути побутове «знайомство» з фактом неможливості (заборони) чуттєвого єднання з рідними

(первинними лібідними об'єктами). Так чи так, за умов чуттєво-емотивного тяжіння до батьків, створюється ефект *незавершеної дії*, який впливає на формування енергетично домінантної *мотивації* – «*довершити незавершене*». На допомогу приходять захисти з їхніми можливостями інтроєкції, заміщення, перенесення та проекції, що задає дуалізм психічного. Ідеться про двоплановість психіки, що в принципі вже задано її бінарністю (двоїстістю). Більш просоціальними формами захисту може бути компенсація та сублімація нереалізованої енергії в таких просоціальних галузях, як наука, мистецтво, спорт, творчість тощо.

Мотивація, із її незмінним емоційним забарвленням, є провідною в ініціативі будь-якого поведінкового акту. Водночас, розуміння мотивів психіки людини є необхідним для успішного здійснення діагностики та корекції у глибинному пізнанні психіки. Методика АСПП в авторській її реалізації доводить доцільність перекодування внутрішнього змісту психіки в площину предметного (спостережуваного) світу, що задає об'єктивність (спостережуваність) подальшого аналітичного опрацювання репрезентантів у діалогічній взаємодії.

Як показує багаторічний досвід проведення груп АСПП, психіка архетипно втілює (несе в собі) здатність до перекодування власних психічних реалій у матеріалізовані форми зі збереженням інформаційних еквівалентів. Д. Юм (1711-1776) у «Трактаті про людську природу» підкреслює важливість сприйняття для психологічного самовідчуття: «... я ніяк не можу вловити своє Я як щось існуюче, окрім сприйняття» [174, с. 366]. Наші дослідження вказують на важливість мимовільних, спонтанних взаємопереходів імплікативних і експлікативних характеристик психічного. П. Анохін уточнює: «Процес відображення розгортається таким чином, що зовнішній об'єкт через безперервний ряд фізичних і фізіологічних процесів формується відповідно до теорії передачі інформації» [192, с. 111]. Ця теорія відкриває перспективи розуміння об'єктивування психіки, зокрема розшифровки процесу переходу «матеріальних фізичних процесів у суб'єктивний образ, у свідомість» [Там же]. Незважаючи на численність «па» діалогічної взаємодії психолога з респондентом, емпіричні факти підтверджують правильність твердження П. Анохіна, що «між початковою і кінцевою ланкою передавання інформації має бути точна й адекватна інформаційна еквівалентність» [8, с. 112]. Це відповідає психодинамічній позиції, яка зорієнтована на пошук «первинної» причини, що породжує дисфункції психіки, яку ми пізнаємо на опредметненому матеріалі, продукованому суб'єктом «тут і зараз». Останнє відтіняє невинуватеність обмежень лише тренінгом, який зорієнтований на наведення «косметики в поведінці». Діагностико-корекційний процес АСПП передбачає когнітивно-логічні узагальнення результатів, які зумовлюють пізнання глибинних детермінант і прогнозування тенденцій поведінки суб'єкта з наступним окресленням для респондента зон ризиків. Ми переконані, що лише рацію, яке завдяки отриманню рефлексивних знань в АСПП розширюється, поглиблюється і міцніє, сприяє реконструюванню (дезінтегруванню) примітивної⁷ структури психіки респондента та перехід її на більш високий рівень інтеграційного розвитку.

Платон свого часу вказував: «... не у враженнях полягає знання, а у висновках про них, бо саме тут можна схопити суть та істину, там же – ні» [100, с. 85]. Когнітивний синтез поведінкового матеріалу, одержаного в процесі діалогічної взаємодії, відкриває резерви раціонального пізнання психічного в єдності двох сфер (свідоме – несвідоме). Останнє важливе як необхідність для забезпечення у процесі глибинного пізнання об'єктивної поведінкової бази, переконливої для респондента, в розширенні можливостей самопізнання. Уведення категорії «інформаційний еквівалент» у пізнання смислів спонтанних актів поведінки зумовлено методологічними засадами глибинної їхньої сутності.

На особливу увагу заслуговує специфіка перекодування психічного у візуалізовані репрезентанти чи то опредметнені форми (ліплення, малюнок), чи вербальні (наприклад, казка про власне життя). Ітеративність (повторюваність) певних смислів несвідомого набуває, у разі їхнього пізнання респондентом, переконливості, тобто аргументаційної ваги для самокорекційних змін. Це відбувається завдяки трансформації «складного і незрозумілого» психічного в площину очевидного, спостережуваного, диференційованого, яке вибудовується на систематизації опредметнених репрезентантів, їхньої упорядкованості, завдяки актуалізації операцій порівняння, узагальнення, систематизації, класифікації. Водночас, опредметнений психологічний зміст (із латентно притаманним йому інформаційними еквівалентами) набуває глибинно-пізнавальної потенційності за умов емотивного «оживлення», що є фактично актом індивідуалізованого його осуб'єктивування респондентом у процесі діалогічної взаємодії. Успішність такого процесу залежить від професійної здатності психолога слідувати за імпліцитним порядком психіки суб'єкта, який набуває розлогості в спонтанній активності.

Глибинне пізнання потребує врахування непрямої лінійності перекодування смислів і його залежність як від досвіду суб'єкта, так і від специфіки пропонованих йому допоміжних засобів (наприклад: ліплення з тіста, моделювання з каменів, вільний вибір репродукцій художніх полотен). Використання різних форм активності, що сприяють перекодуванню прихованих смислів психіки сприяє уточненню гіпотез та об'єктивності пізнання психічного, яке архетипно репрезентується в процесі мимовільної опредметненої творчості. Це збігається з твердженням І. Пригожина: «... ми покликані вести діалог із природою, тим самим людська креативність вбудовується в креативність природи» [104, с. 126].

Багаторічна практика діалогічної взаємодії з респондентом дозволяє уточнити категорію процесуальної діагностики, що зорієнтована на актуалізацію спонтанної активності респондента, яка каталізується внутрішніми імпульсами мотивації. У процесуальній діагностиці зберігається пріоритетність висловлювань респондента, що зумовлює необхідність психолога «йти за феноменом психічного» в унісон із його закономірною впорядкованістю.

Порушуючи проблему взаємозв'язку ідеальних (духовних) реалій психічного з їхніми матеріалізованими формами (репрезентантами), набуває об'єктивності питання про надійність, валідність, репрезентативність такого типу пізнання. Ми розуміємо, що йдеться про різні функціональні системи «духовне – матеріальне»; про перехід неусвідомлюваних реалій, згорнутих у просторово-часових параметрах (симультанних, недиференційованих), у дискретно-предметні форми; розлогі в просторі і часі; про опредметнення, що пов'язане з переведенням імпліцитних смислів у площину їхнього існування в дискретному просторі. Емпіричний матеріал доводить, що такого роду перекодування можливе завдяки його нелінійності, що узгоджується з архетипністю природи психіки.

Якщо несвідома сфера підпорядкована іманентно заданому порядку, то в опредметнених репрезентантах психіки суб'єкта це архетипно «упаковано» в образі, символі та існує у згорнутій (синтезованій) формі, що потребує розгортання (експлікації) в діалогічній взаємодії з респондентом. Діалог у такому випадку, як уже вказувалося, забезпечує імпульс емотивної енергії, що не лише сприяє вербалізації («оживленню») опредметненої репрезентації, а й набуває рівноправності (стає в один ряд) з візуалізацією, у процесі інтерпретації. Виявлення асоціативного ланцюга дає змогу на спонтанно-поведінковому матеріалі респондента дослідно вийти на пізнання глибинних детермінантів його поведінки. Такого роду діалогічне «забезпечення» не є прямо співвіднесеним з внутрішніми реаліями психіки, які презентовані в об'єктивних (опредметнених) формах. Важливим є те, що візуалізований репрезентант психіки суб'єкта пройшов внутрішній «відбір» за домінантністю емотивно-енергетичних осередків, що пов'язано з конденсатом смислової пріоритетності, яка узагальнено (хоч і латентно) втілює в собі архетипна символіка. Діалог за таких умов є моментом

актуалізації справжньої природи психіки людини, безпосередньо пов'язаної з подоланням різних форм опору. Презентація смислів не піддається контролю свідомості, як і свавілля волі. Будь-який елемент матеріалізованого презентанта виражає характеристики голографічної цілісності психічного, проте локалізовано – через інформаційні еквіваленти, які, умовно кажучи, об'єктивуються за типом «за один раз – один елемент».

Отже, матеріалізована репрезентація в її спонтанній мимовільності та індивідуальній непередбачуваності сприяє подоланню бар'єрів, створюваних відмінностями двох сфер (свідоме – несвідоме), що відкриває перспективи пізнання несвідомого за участю свідомості, тобто «за законами твердого світу». Із певністю можна сказати, що «інтеграційний продукт», який продукує назовні процес матеріалізованого опредметнення психічного, об'єктивує нероздільність систем «свідоме – несвідоме» (за їхньої функціональної автономії). Невіддільність указаних сфер психіки під час їхнього об'єктивування назовні (в образно-символічних формах), підпорядкована архетипу в його інстинктивних можливостях виражати в цілісному образі дисфункційність психічного. Останнє засвідчує як обізнаність архетипу з психічним у його цілісності, зокрема, фіксації (сліди) перинатального періоду життя індивіда; невіддільну його єдність із механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення, локалізація, просторове розташування тощо), так і з системою психологічних захистів, яка охоплює як свідоме, так і несвідоме. Усе це є непрямым свідченням того, що зовнішній світ, як і внутрішні процеси, структурують психіку у вигляді найтонших інформаційних утворень, які доступні архетипно-візуалізованій репрезентації, що несе мудрість поколінь. Останнє доводить той факт, що архетип має емотивний потенціал, що спостерігається в небайдужості кожної людини до архетипної символіки, яка поширена як у художніх творах (жартах і народній мудрості), так і в архітектурі. Тому можна сказати, що опредметнення психічного, з огляду на його архетипну сутність, каталізує мотивацію глибинного пізнання психіки завдяки його емоційній складовій. Сказане вище пояснює й те, чому репрезентація Я доступна всім без винятку учасникам АСПП, незалежно від віку та освіти.

«Опредметнення» психічного каталізується також метафоризацією певних ракурсів психіки суб'єкта. Індивідуалізація вибіркової форми репрезентації диктується досвідом та імперативом енергетичного спрямування спонтанної активності суб'єкта. При цьому, як доводить дослідження, немає істотних відмінностей – людина обирає готовий «репрезентант» (іграшку, неавторський (чужий) малюнок) чи створює його сама (ліпить, малює, моделює з каменів). Часто респондент виявляє ініціативу поєднання цих видів, наприклад, доповнює моделі з каменів малюнком чи ліпленням. Сам собою факт ініціювання психологом суб'єкта до репрезентації містить елемент невизначеності, наприклад: «Змоделюй (виклади) із каменів актуальну для тебе ситуацію»; «Презентуй актуальне почуття чи типове почуття», або ж: «Зліпи з тіста (на сольовій основі) власний метафоричний репрезентант»; «Зліпи (виклади з каменів) те, що «хоче» твоя рука» тощо. Як показує практика, реалізація запропонованого завдання є лише початком для актуалізації глибинного змісту психіки в діалогічній взаємодії «П↔Р» для визначення його аналітичної значущості, тобто смислового навантаження для респондента.

Зовнішня спонuka до «репрезентації» є більш слабким стимулом у порівнянні з внутрішнім архетипним потягом до візуалізації психічного (з огляду на «первісність» малювання піктограм тощо). Тож, відбувається трансформація симультанного змісту ідеальної (архаїчно-духовної) функціональної системи психічного в матеріалізовану реальність, яка підпорядковується діаметрально протилежним законам несвідомого, а саме: відповідність дискретності предметного («твердого») світу та симультанність несвідомих смислів репрезентанта.

Підсумовуючи, стверджуємо, що психічне доступне глибинному пізнанню на трьох рівнях: метафоричної репрезентації, діалогічної взаємодії та виявлення смислових аспектів репрезентантів через інтерпретацію. Заявлені проблеми ми спробували універсалізувати через взаємозв'язки психології з іншими науками. Зокрема, фізіологічні

дослідження П. Анохіна про функціональні системи переконують в актуальності пізнання психіки як «динамічної саморегулюючої організації» [8]. П. Анохін та К. Прібрам вводять категорію кодування інформації, що належить до самоплинно сформованих систем (яким є несвідоме), які підпорядковані принципам доцільності. Як відомо, існують два класи функцій передавання інформації через кодову трансформацію. Перший забезпечує відповідність між кодами (що дає змогу прямолінійно декодувати закодовані форми, і навпаки). Завдяки однозначній відповідності між шифрами коду встановлюється щось на кшталт зворотності, «вторинний функціональний ізоморфізм» [103, с. 85]. Другий варіант перекодування – цілком неізоморфний. Розкриття інформаційних еквівалентів (смыслів) вимагає не тільки додаткових, але і контекстних засобів пізнання. У нервовій системі, як це показано К. Прібрамом, мають місце незворотні перетворення за участі процесу абстрагування, формою якого і є опредметнена репрезентація психічного. Отже, пізнання психічного в його цілісності з використанням візуалізації самосприйняття наближена до другого класу непрямолінійного перекодування інформації.

Багаторічна практика переконує, що архетип універсалізує, полегшує і навіть «психотерапевтує» суб'єкт у процесі візуалізації; він, певною мірою, є «господарем» мови перекодування. Архетип не лише володіє надситуативним (трансцендентним), але й інтеграційним потенціалом, який об'єднує універсально-філогенетичний і генотипно-індивідуальний досвід суб'єкта. Архетип користується природною опредметненістю свідомості, що забезпечується процесом соціалізації особи. Тому процес матеріалізації є формою *мимовільного кодування, здатного «охопити» параметри* (включаючи мотиви і потреби) *симультанної сутності психічного як функціональної системи*. На важливість врахування такої характеристики психіки, як здатність до опредметнення, вказували Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші. Ефективність кодування пов'язана з деяким стабільним рівнем психічної системи (статика і динаміка) [60]. Архетип спроможний виражати індивідуалізованість психічного, що стабілізується в інваріантності трансцендентних (наддосвідних) характеристик, які задаються базальними формами захисту. Це виявляється в ітеративності асоціативних зв'язків поведінкового матеріалу, що відкриває перспективи пізнання логічної впорядкованості психічного, як свідомого, так і несвідомого (логіка свідомого і «інша логіка»). Звідси висновок – спонтанна активність суб'єкта є необхідною передумовою неявного, непрямолінійного перекодування неусвідомлюваних смислів системно-функціонального устрою психічного як цілісної системи у візуалізовані форми, з урахуванням законів «твердого світу», що відкриває перспективи глибинного пізнання психіки в її цілісності.

Діалогічна взаємодія психолога з респондентом формує можливості перспектив проникнення в смислові параметри несвідомого за умов наявності посередника, тобто візуалізованого репрезентанта. Останній перетворюється на посередника в процесі його «оживлення» в діалогічній взаємодії. Отже, ефективність АСПП є залежною від використання метафоричних засобів, які наближені до образності мови несвідомого в нумінозності імпліцитно притаманних йому смислів.

Домінантна мотивація заявляє про себе опосередковано і замасковано через спонтанну активність суб'єкта, що зумовлює процес перекодування неусвідомлюваних смислів у форми, які піддаються свідомому сприйняттю та інтелектуальному осмисленню (узагальненню) у процесі їхньої діалогічної розлогості.

Сказане вище спрямоване на вдосконалення шляхів відновлення взаємозв'язків між сферами свідомого і несвідомого, зважаючи на їхню функціональну гармонізацію. Корінь розв'язання цієї проблеми потребує внесення змін у сферу потреб і цінностей суб'єкта, які часто обтяжені умовністю. Розв'язання стабілізованих внутрішніх суперечностей наближає особу до власної особистісної досконалості, як і до професійного Акме.

3.2. Науково-практичний зміст категорій «принцип додатковості» та «імпліцитний порядок» у глибинному пізнанні психіки

У підрозділі подано результати досліджень, спрямованих на пізнання психіки дорослих у її цілісності. Психодинамічний напрям, про який ідеться, започатковано в 1978 р. (див. [200]). Дослідження має на меті розроблення *методу глибинного пізнання психіки* в її органічності, який синтезував би науково-практичні напрацювання у різних течіях психології, зокрема орієнтованих не лише на наукове пізнання, а й, передусім, на надання людині практичної психологічної допомоги.

Упродовж тривалого часу залишалося відкритим питання адекватного розуміння психіки соціально адаптованих людей, які потребують допомоги в індивідуалізованій психокорекції, спрямованій на каталізацію особистісного зростання та самоактуалізацію потенціалу. Дослідний контингент спочатку складали вчителі (вихователі), а, починаючи з 1990-х років, – психологи, котрі потребують особистісної корекції, зважаючи на їхню професійну зорієнтованість на надання допомоги іншим людям.

Розроблення *методу АСПП* передбачало орієнтованість на розкриття закономірностей функціонування психічного у його цілісності. Глибинне дослідження психіки багатолітньо здійснювалося спіралеподібно: від теорії до практики – від узагальнення результатів практики – до теорії і т. ін. З огляду на це, у розв'язанні проблем, які поставали впродовж сорока років дослідження, увага концентрувалася не на «техніках роботи з людьми», а на методологічних положеннях, що сприяли б індивідуалізації діагностико-інструментальних аспектів корекційного процесу АСПП. Центральним питанням такої методології є розуміння цілісності психіки у її самоорганізаційних можливостях, що і загостило проблему розкриття категорійного поняття «імпліцитний порядок». У перекладі з латинської «імпліцитний» (emplicite) означає прихований; такий, якого не знаходять при поверхневому спостереженні (див. [91, с. 258]).

Свідоме і несвідоме виникають і функціонують через *біомну* (біном – двочлен) систему взаємин. Двоїстість структури людської психіки «свідоме / несвідоме» – залишалася малодослідженою проблемою. Нерозкритими є причини того факту, що жодна зі сфер психіки не може функціонально замінити іншу, як і бути дослідженою поза врахуванням іншої сфери. Свідоме і несвідоме функціонально взаємовиключають одне одного і водночас зберігають взаємопов'язаність у межах єдиної метасистемної цілісності психічного, поза якою вони *взагалі перестають існувати* як психічне. Свідоме, як і несвідоме, наповнює змістом спонтанну дію суб'єкта не завдяки (чи шляхом) зняття суперечностей, а через саму їхню активність у сутнісній діалектиці.

А. Шерозія вказує, що «*біомна система відношень* може виступати фундаментальним принципом зв'язку свідомого і несвідомого» [170, с. 355]. Цей зв'язок у психодинамічній парадигмі *пов'язується нами з поняттям імпліцитного порядку*, що має відношення до *межі (горизонту) взаємовпливів свідомого і несвідомого у процесі їхнього синтезу в «наддосвідне»*. Саме цей феномен, на наше переконання, породжується базальними захистами і виявляється у суперечливих тенденціях психіки – «до сили» та «до слабкості» (див. [200]). Особливості внутрішнього імпліцитного порядку полягають у *заданості активності психіки конкретного індивіда слідуванню чомусь, що детерміноване внутрішньо та досягає дослідного прояснення лише за умов спонтанності поведінки суб'єкта та її психоаналізу в діалогічній взаємодії у системі «психолог–респондент»* (далі – «П↔Р»).

На «Моделі внутрішньої динаміки психіки» (далі – Модель) (рис. 1.1.2) імпліцитний порядок позначено крапками, що центрує «лінію» невидимого горизонту. Кожна крапка означає перетин «вертикалі» і «горизонталі» в акті спонтанної активності суб'єкта. Імпліцитний порядок не підлягає *дисциплінарним вимогам логіки*, а тому задає лише динаміку «слідування за...», адже перебуває за межами критеріїв раціональності та ірраціональності поведінки суб'єкта.

Відтак саме імпліцитний порядок зумовлює внутрішню спонуку (латентний мотив) до активності суб'єкта незалежно від того, чи є поведінковий акт раціональним, чи ірраціональним. Психодинамічна парадигма, що становить основу дослідження, стверджує, що за вказаним порядком перебуває внутрішній базальний конфлікт «життя – смерть», який безпосередньо не уявлений у свідомості, котра орієнтована на інстинкт самозбереження. Цей конфлікт маскується від свідомості системою психологічних захистів, що трансформує його в певні особистісні суперечності, пов'язані з тенденціями «до психологічної смерті» та до «імпотування психіки». Недаремно Г. Гегель писав, що *«будь-яка свідомість є двочленним відношенням; свідомість як відношення взагалі – це суперечність»* (цит. за: [170, с. 357]).

С. Леклер щодо пізнання людиною свого внутрішнього світу зазначає, що він *розколотий і алогічний*, інколи маскує себе, інколи підноситься в тумані власної уяви (див. [72]). Відтак очевидно є архетипна схильність людини до *символізації власної психічної сутності у її цілісності*. Образ здатний цілісно символізувати психічну розколотість та двоїстість.

«По той бік свідомості» існує світ витіснених переживань, які З. Фрейд пов'язував із *символізацією* активності несвідомого. Це узгоджується з позицією С. Леклера, який вважає, що несвідоме – це «свідоме-перевертень» [72, с. 357]. Зокрема, він стверджує, що «якби ця характеристика несвідомого психічного не виявлялася у вигляді *символічних образів свідомості* (давно відчужених ним самим), то ми про нього взагалі нічого не дізналися б» [Там само]. Свідомість опрацьовує своє відношення до подібних утворень психіки через ставлення людини до самої себе й до всього, що її оточує. Саме з таких позицій виходить психодинамічна парадигма у процесі побудови діалогічної взаємодії в діаді «П↔Р». Свідомість може трактуватися як така, що маскує суперечливу сутність психіки захисною системою. Свідоме, завдяки образам-символам (мрії, мистецтво, релігія, сновидіння, «сни наяву»), допускає вихід назовні втаємничених бажань за умов маскування (приховування) їхніх смислів, які оберігаються опорами, що чинять спротив будь-якому проникненню в латентні змісти психіки. Приміром, перебуваючи під гіпнозом, людина несвідомо робить щось, а потім здатна це просоціально *раціоналізувати*, хоча сам факт раціоналізації прихований від її свідомості.

Висловимо згоду з А. Шерозією в тому, що «...до *несвідомого психічного* потрібно ставитися як до того, що може бути сприйнятим як своєрідна «антисвідомість»» [170, с. 359]. На його думку, витіснене свідоме схоже на акторів, які пішли зі сцени, а потім їм потрібно повернутися, але вже явно в іншому одязі та в іншій ролі, не впізнаній свідомістю. Свідоме при цьому не обізнане ні з їхнім зникненням, ні з приходом. Зокрема, тих, хто «приходить», свідомість не зіставляє з тими, хто зник раніше: така інформація їй за жодних обставин і в жодному варіанті не представлена. Інакше б «актори» *не змогли ні покинути сцену свідомого, ні повернутися на неї знову*. Свідомість своїм втручанням створила би бар'єри. Отож, якби не цей «рух акторів», не було б «вистави на сцені», яка становить зміст свідомого.

У такий спосіб є можливість фігурально відобразити взаємозалежність двох сфер психіки – і коли вони компенсують одна одну, і коли виключають, і коли засвідчують невід'ємність одна від одної. Так презентується цілісність психічного, яке ми пізнаємо, орієнтуючись на невидимий горизонт інформаційної дотичності двох сфер психіки.

У психодинамічній парадигмі, що розробляється нами впродовж багатьох років (див. [182 – 203]), за актуальності пізнання психічного у його цілісності, введено *принцип додатковості*, який є відправним пунктом саме такого розкриття сутності психіки. Названий принцип свого часу був запропонований у квантовій фізиці Н. Бором. В обстоюваній нами парадигмі його адаптовано до специфіки суб'єктивності об'єкта пізнання та **поділено на два підпринципи – принцип невід'ємності сфер свідомого і несвідомого та принцип «із іншого»**. Останній принцип окреслено низкою постулатів,

які психолог має враховувати у процесі діагностико-корекційної взаємодії з респондентом. Конкретизуємо характеристики принципу «із іншого» (із несвідомого):

- спонтанність поведінки респондента як необхідна передумова вияву чинників «із іншого»;
- незворотність (неповторність) смислового наповнення спонтанної активності;
- взаємозв'язок у психіці «зворотних» і «незворотних» у часі процесів;
- внутрішня детермінованість самоплинної активності особи;
- існування неусвідомлюваного в симультанності взаємозв'язків часу і простору;
- неповна відповідність спонтанної активності суб'єкта *принципу реальності*, що вказує на одночасну дієвість *принципу задоволення*;
- підкореність латентних процесів психічного принципу задоволення;
- залежність особливостей візуалізації (самопрезентації) як від внутрішніх (провідних) детермінант, так і від пропонованих засобів у діагностико-корекційному процесі (малюнки, іграшки, камені тощо);
- активність архетипу в процесі перетворення (перекодування) смислів «іншого» в «інформаційні еквіваленти» підкореність універсальності законів, що ілюструють візуалізовані репрезентанти;
- дихотомія внутрішнього і зовнішнього в їхній здатності до поділу та взаємопереходу;
- зворотність взаємопереходу семантики, заданої «іншою» сферою у параметрах «внутрішнє-зовнішнє», у діалогічній взаємодії «П↔Р»;
- імпліцитність смислового навантаження презентантів суб'єкта і необхідність їхнього семантичного дешифрування через проникнення в смисли «іншого» (неусвідомлюваного);
- відповідність внутрішньому (імпліцитному) порядку виявів «іншого», яке є неосяжним (за багатофакторністю), що не піддається (не є підлеглим) «штучному», «вольовому» чи «плановому» моделюванню дослідником;
- взаємопротистояння та взаємозв'язок суперечливості (спостережуваного та «іншого», невидимого, несвідомого) за параметрами: «антагонізм – антиномія»;
- органічність (латентність) зв'язку того, що «не є вербальним» із мовленнєвим, що сприяє експлікуванню в зовнішнє (тобто із «немовного» в «мовне»);
- відносність факту ірраціональності презентанта «іншого», що долається у процесі об'єктивування його смислового навантаження шляхом діалогічної взаємодії «П↔Р»;
- властивість «іншого» виявлятися в тенденції до самоінтеграції, самоорганізації, «самозбирання» у відповідності з тенденціями, що породжуються імпліцитним порядком;
- відсутність диференційованості (розмежування окремих інстанцій) «іншого» на частини»;
- «відсутність випадковостей» у процесі об'єктивації «іншого»: в окремому, частковому виявленні, наявні характеристики цілого;
- відсутність суперечності між «детермінованим» і «випадковим» через їхнє об'єднання у глибинно-смилових значеннях;
- інтеграція в «іншому» енергетично нерівноважних сил, що в самоплинному синтезі визначає перехід від «хаосу» до «порядку» (зокрема, імпліцитного порядку);
- миттєва згорнутість процесів переходу із однієї системи в іншу: із невидимого у «явне», видиме; із ідеального у матеріалізований презентант;
- підкореність психічного законам рівноваги (що деформується психологічними захистами свідомого);
- взаємозв'язок «*імпліцитного порядку*» з «незворотністю», як і зі «зворотністю», як базовим для розуміння психічного в його цілісності (свідоме / несвідоме);
- трансформація, перекодування чинників функціонування психіки в площині «іншого» в «одиниці» спостережуваного («усвідомлюваного»);

- здатність презентанта «Я» до експлікування в узагальнено-замаскованій формі енергетичних слідових чинників «іншого» (несвідомого);
- участь архетипів у перекодуванні чинників «іншого» у візуалізовані форми;
- підкореність динаміки процесів «іншого» та «свідомого» захисній тенденції «до сили», при відомій розбіжності організаційних принципів: «до задоволення» та «до реальності».

Засади моментом указанного принципу («із іншого») є *обов'язковість надання респонденту можливостей вияву спонтанної активності*, яка у своїй самоплинності об'єктивує дієвість глибинних чинників. «У спонтанності поведінки, – як зауважує А. Шерозія, – несвідоме знаходить відображення у стійкості «іншої» логіки, що постійно себе поновлює, – логіки виключно енергетично могутньої, але такої, що ніколи не стає єдиною» [170, с. 261]. Солідаризуючись із А. Шерозія, акцентуємо, що «інша логіка» завжди визначається на тлі «логіки свідомого», які і створюють ножиці для оптимальної пульсації психічної енергії (*імпотування*).

Зважаючи на таку позицію, зрозуміло, що усвідомлювана боротьба за пріоритети логіки свідомого чи логіки несвідомого відсутня через їхнє існування у різних функціональних системах, які не допускають стерилізації однією іншою, тому що це веде до омертвіння. Інстинкт самозбереження остаточно пригноблюється лише в рідкісних випадках, одна із форм – суїцид. Чому можливе самогубство? Сама собою взаємодія з соціумом уже актуалізує дієвість об'єднувального (обидві сфери) ланцюга, яким і є імпліцитний порядок. Якщо в ньому переважають тенденції мортідо, то життєдіяльність людини перебуває в «зоні ризику». Останнє якраз і характеризує наявність «особистісної проблеми», за якою стоїть стабілізована, неусвідомлювана внутрішня суперечність, яка може бути ослаблена через розширення самоусвідомлення суб'єкта, що відкриває перспективи актуалізації інстинкту самозбереження. Неправильно було б *штучно зводити* вказані вище логіки (свідомого та несвідомого – «іншу логіку») до «спільного знаменника» (що апріорі є неможливим). Їхня єдність є лише в *імпліцитному порядку психіки*, який стає помітним і спостережуваним у *безпосередній поведінці суб'єкта*, особливо за умов психоаналізу *візуалізованої репрезентації*. Важливо також розуміти, що за окресленими вище особистісними проблемами перебуває *базальний конфлікт «життя↔смерть»*.

Мова символів несвідомого об'єктивує приховану діалектику активності, що задана «іншою логікою», у якій категорія часу, простору, статі та каузальності функціонують по-іншому, ніж у сфері свідомого, саме тому смисли несвідомого замасковані захисною системою. У цьому значущу роль відіграють *мнемічні сліди*, тобто осередки витіснень, причому в їхньому синтезі з архетипною сутністю психіки, що несуть мудрість поколінь і мають здатність виявлятися в індивідуальному досвіді суб'єкта. Архетипність психіки заявляє про себе у візуалізованій, упредметненій репрезентації суб'єкта з використанням арсеналу образів, характерних для його індивідуалізованого світу (живої і неживої природи), які здатні передавати в «іншому тілі» інформаційні еквіваленти, тобто «смисли» психіки. С. Леклер пише, що «було б наївним приписувати цим архетипним відбиткам історії людства локалізацію лише в мозку, вони вписані у світ усюди» [72, с. 264]. Каталогізувати їх неможливо, адже архетипи стають актуальними («оживлюються») лише за умови зв'язку з неусвідомлюваними мнемічними слідами конкретної особи. Саме ці зв'язки надають індивідуальній неповторності психіці кожної особи в її архетипному, тобто універсалізованому вираженні.

У розв'язанні проблеми глибинного пізнання психіки вирішальну роль відіграє *діалог*, тому він може набувати функцій знаряддя компетентності в професійному забезпеченні діагностико-корекційного процесу. Без *діагностично адекватного співвіднесення висловлювань психолога зі спрямуванням енергетичного потенціалу несвідомого вони будуть мертвими буквами*, що фіксують у статичності процес пізнання. І хоча логіка несвідомого вирізняється *парадоксальністю*, її пізнання можливе лише за

участі мови свідомого. Кожна із систем логіки «свідоме / несвідоме» є дотичною і бере участь в *іншій* системі, проте результат цього не зводиться до жодної із них! Дотичність сфер психіки ще важче «вхопити», ніж зустріч хвиль у звуковому просторі. У цьому полягає актуальність проблеми спільного єднального ланцюга взаємодії свідомого і несвідомого, який видається чарівно невидимим, але відчутним у власному енергетичному потенціалі впливу на поведінку суб'єкта – це **і є імпліцитний порядок психіки!** Особливо виразно це об'єктивується в умовах групового глибинного пізнання психіки, яке нівелює просоціально-оцінні циркуляри, що регламентують поведінку. Спонтанність і невимушеність поведінки на тлі групових принципів (безоцінність суджень, відсутність критики, прийняття людини такою, якою вона є тощо) сприяє об'єктивуванню та вивченню імпліцитного порядку. Останньому особливо сприяє діагностико-корекційна робота за умов вибору респондентом репродукцій художніх полотен. У спонтанній активності респондент швидко та легко може ієрархізувати репродукції, ранжувати за значущістю для подальшого їхнього психоаналізу психологом. Корекційний діалог («П↔Р») у таких випадках мимоволі зорганізовується (спрямовується) послідовністю розстановки репродукцій, що сприяє діагностичній послідовності та доказовості діалогічної взаємодії (див. Додатки).

Окремо зауважимо, що *концепт імпліцитного порядку* майже не представлений у науково-психологічній та філософській літературі. Водночас практика АСПП переконує, що ця категорія є тією ниткою Аріадни, яка веде до ключика розв'язання проблем глибинного пізнання психіки суб'єкта найоптимальнішим, а отже й емотивно найменш витратним і внутрішньо вмотивованим шляхом.

Сутнісно йдеться про проблему гармонізації зусиль психолога з іманентною **готовністю і можливістю психіки сприяти цьому процесу здатністю внутрішньо спонукально (хоч і неусвідомлювано) впорядковувати спонтанно дібраний респондентом малюнковий матеріал, що зумовлено мимовільно (внутрішньо) побуджуваною ініціативою.** Пояснення криється в наступному: дисфункції психіки спричинені енергетичним імперативом слідів емотивно пережитих негараздів (драм життя, «незавершених справ дитинства»), що синтезуються в імпліцитній упорядкованості психіки, в її цілісності (свідоме / несвідоме), слідування якій дозволяє психологу йти *енергетично найекономнішим, а тому найоптимальнішим і вмотивованим шляхом глибинного пізнання.* У діалогічній взаємодії з респондентом ми спираємося на той факт, що *психіка знає все, навіть те, про що не відає свідоме (щоправда, психіка і не зводиться лише до свідомого).* Саме ця всесвітня істина знаходить підтвердження в адекватній трансформації *ідеальної* (психічної) реальності у *візуалізовані репрезентанти* (малюнки, предмети чи слова, або самопрезентацію через добір репродукцій художніх творів). З певністю можна сказати, що *інформаційні еквіваленти* пов'язують ідеальну й упредметнену реальність *шляхом смислового навантаження репрезентантів, і до цього причетний імпліцитний порядок.* Отож, психіка інформаційно обізнана з притаманним їй смисловим багажем прожитого особою часу, що *виправдовує позицію психолога у його «слідуванні за респондентом».*

Імпліцитний порядок зумовлює професійно виправдану позицію «слідування за...»; це невидиме і неконтрольоване ззовні впорядкування спонтанних виявів активності респондента, що зумовлено когнітивним синтезом досвіду конкретної особи, яка вказує на його індивідуальну неповторність. Йдеться про латентне спричинення глибинних імпульсів активності за умов узгодження запитань (висловлювань) психолога з внутрішньою ініціативністю психіки до експлікування. Цей факт сприяє ймовірнісному прогнозуванню, постановці запитань респонденту, які мають побуджувати імпульс мотиваційної активності.

Чіткість послідовності вияву імпліцитного порядку та методологічна важливість його врахування в діагностико-корекційній практиці психолога пояснюються тим, що цей порядок формувався самоплинно (поза контролем свідомості) та має здатність

узагальнено виражати індивідуальну неповторність функціонування психіки конкретної особи. Імплицитний порядок не можна ні стерти, ні змінити, ані деформувати, адже він заздалегідь не написаний і не причетний до жодного субстрату; він визначається перетином, інтерферентністю енергетичних сіток, за якими перебувають певні інтеграційні метасмисли, дотичні як до свідомого, так і до несвідомого. Саме тому імплицитний порядок має вияв в енергетичній мотивованості (побуджованості) самоплинної спонтанної активності суб'єкта, яка заявляє про себе поза «дисциплінарними» вимогами будь-якої логіки – чи то свідомого, чи несвідомого («іншої логіки»).

Узагальнюючи сказане вище, відмітимо, що практика глибинного пізнання психіки у цілісності доводить, що вона є впорядкованою. Це наочно засвідчує встановлена нами мимовільна здатність суб'єкта до ієрархізації репродукцій художніх полотен (з самого початку роботи) за їхньою інтенціональністю для нього, що оптимізує й прискорює психоаналітичний процес індивідуалізованого пізнання психіки. Динамічні діагностичні прогнози змістовно щільніше й оперативніше, легше й точніше здійснюються і підтверджуються в діагностико-корекційному процесі за умов розуміння та актуалізації можливостей респондента визначати послідовність використання ним же дібраного візуалізованого, упредметненого матеріалу в часовій розлогості аналітичного процесу.

Психодинамічна парадигма доводить, що володіння психікою архетипно латентними смислами, які вербально об'єктивуються в діалозі – полегшує усвідомлення їх суб'єктом. Багатолітня практика переконує, що за пріоритетною ініціативою респондента, яка мотиваційно стимулюється символічністю смислових навантажень упредметненого матеріалу, стоїть імплицитний порядок. При цьому особа не може свідомо пояснити, чому саме так, а не інакше нею ієрархізовано візуалізований матеріал. Це засвідчує, що психоаналіз за таких умов здатний користуватися бездоганною впорядкованістю матеріалу в його *смислових параметрах, які апріорі (до аналізу) не були відомі ні психологу, ані респонденту, проте відомі психіці останнього*.

Потрібно не забувати, що мова психічного у його цілісності виявляється не стільки в образах, символах (мова несвідомого), скільки у їхніх смислах (що стоять за першими), у яких функціонально об'єднуються обидві сфери (свідоме / несвідоме), що набуває представництва у невидимому, і в той же час практично реальному, **імплицитному порядку, який незалежний від засобів самопрезентації суб'єкта, тобто він є наддосвідним, надзаданим, та узгодженим з інформаційними еквівалентами**. Останнє забезпечує простір психологу у використанні тих чи тих засобів глибинного пізнання психіки особи, які самоплинно зміщуватимуться її психікою у порядку пріоритетності енергетичних полів, які і задають імплицитний порядок. Це сприяє практичній доказовості достовірності психоаналітичних результатів.

Психолог, ініціюючи спонтанну активність респондента і слідуючи їй в діалого-аналітичному процесі, може не остерігатися, що порушить когнітивну основу розлогості поведінкового матеріалу, як і власних інтерпретаційних висновків. Скажімо, в процесі аналізу малюнків респондента психолог може ініціювати фрагмент психодрами, моделювання з каменів чи невербальні вправи – практика засвідчує, що в усьому проглядатиметься один і той же порядок психіки конкретної особи! Репродукції художніх полотен особливо сприяють чіткості вияву імплицитного порядку, очевидно, завдяки авторській психологізованості картин, які зачасти сюжетно ініціюються пережитими особистісними драмами художника. Адже будь-яке художнє полотно несе його емотивну значущість для автора, як і для вибору респондента, що зумовлюється механізмами проективної ідентифікації. Кількісність вибору респондентом таких репродукцій дає змогу визначити пріоритети спрямування психіки за параметрами базального конфлікту «життя – смерть». У групах глибинного пізнання однозначно каталізується психокорекційна переорієнтація в напрямку «до життя», через зниження дієвості тенденції до «імпотування психіки» та до «психологічної смерті».

Наш сорокалітній досвід глибинного пізнання психіки переконує, що завдяки об'єктивним законам внутрішньої детермінації активність особи *задається факторами, які мають для неї смислову значущість*, а їхня неусвідомлюваність не є бар'єром у здійсненні такого типу пізнання. Вони об'єктивно заявляють про себе в інваріантних, ітеративних характеристиках спонтанної поведінки респондента, яка підлягає поздовжній інтерпретації сукупного поведінкового (вербально-невербального матеріалу).

Виявленню смислових параметрів несвідомого зазвичай протистоїть свідоме, що засвідчує суперечливість логік (свідоме / несвідоме). Парадоксальним є той факт, що *імпліцитний порядок не розв'язує проблеми забезпечення органічності психічного, він її цілісно виражає зв'язністю та континуумністю енергетичних імпульсів, котрі спонукають психолога «слідувати за...» в емпіричному просторі. Це задає внутрішню вмотивованість респондента до процесу глибинного пізнання. Імпліцитний порядок не може об'єктивуватися у «чистому вигляді» як даність, тобто автономно від емпірики процесуальної взаємодії в системі «П↔Р».* Останнє ускладнюється ще й тим, що «слідування психолога за...» не передбачає об'єктивування характеру внутрішнього впорядкування самоплинної активності суб'єкта. Пізнати несвідоме можна об'єктивуючи його лише контекстно. З огляду на заданість імпліцитного порядку несвідомим, цьому порядку незмінно притаманний *енергетичний потенціал, що й зумовлює послідовну дієвість мотиваційного чинника* діалого-аналітичної взаємодії. Відтак у діалогічній взаємодії психолога з респондентом *імпліцитний порядок має вплив на характер розлогості послідовності динаміки діалогу, який підпорядковується принципам незлиттєвості психолога з респондентом та їхньої нероздільності.*

Сказане дає підстави констатувати відмінність процесу глибинного пізнання від академічно-емпіричного дослідження, у якому порядок експериментальної процедури визначається експериментатором наперед. Організатор й утілювач глибинного пізнання (психолог) є «невільником» у слідуванні за континуумом розгортання самоплинної активності суб'єкта, він не повинен відходити від «річища» розгортання самоплинної активності респондента, хоча при цьому він зайнятий лише психікою респондента, його особистісною проблемою та шляхами надання йому допомоги через розширення можливостей самоусвідомлення (все інше, про що йдеться у параграфі, стосується лише інструментарія роботи фахівця і респондента з цим ніхто не знайомить).

Професійно психолог себе реалізує через діагностично значущу інформаційну доцільність запитань до респондента, що ґрунтуються на ймовірнісному прогнозуванні. Тому психокорекційний діалог відрізняється від діалогу в його звичному розумінні, коли це лише «обмін інформацією». У групах АСПП інформацію потрібно здобувати на засадах єдності діагностики і корекції, порційно і багаторівнево, а наукові узагальнення здійснюються лише постфактумно на стенографічному матеріалі.

Психолог формує лише передумови об'єктивування та віднаходження інформаційної площини глибинного пізнання за відповідності динаміки діалогічної взаємодії іманентній послідовності спонтанної активності респондента. Це уможливорює поздовжнє тлумачення (інтерпретацію) сукупного поведінкового матеріалу, який отримано у взаємодії «П↔Р», що ґрунтується на *актуалізації послідовності виявлення смислових параметрів спонтанної активності респондента.* Діагностична спроможність запитань у вказаному форматі виявляється у пробудженні мотиваційного імпульсу енергії.

Діагностична точність психолога є успішною за відповідності імпліцитному порядку та його діалогічних ініціатив (важливим є урахування П. усього попереднього поведінкового матеріалу респондента). Це визначає прогностичну обґрунтованість наступного кроку психолога та каталізаційно-мотиваційну силу його запитань, яка спонукає респондента до активності.

Отож, імпліцитний порядок співзвучний енергетичній потентності його мотивованості самопізнання. Активність психолога залежна не лише від мотиваційної сили латентних сутностей у їхньому впливові на поведінку, а й від інтенціальності

візуалізованих засобів, що виконують роль посередника глибинного пізнання. І. Пригожин у зв'язку з цим зауважував, що «...потрібно вести діалог із природою для її пізнання» [104, с. 280]. Усе це означає, що психолог не лише може, а й зобов'язаний впливати на перебіг глибинного процесу пізнання шляхом діагностично потентного діалогу, що ґрунтується на ймовірнісному прогнозуванні. Водночас він *не може і не має професійного права задавати (впливати на) зміст (характер) спонтанної активності респондента, як і самотійно розставляти акценти (уже не респондентом) поза заданістю їх порядком, що проглядається в самоплинній активності особи.*

Психодинамічний діалог, з одного боку, враховує енергетичну потенційність суб'єкта, яка латентно узгоджується з імпліцитним порядком, а з іншого – здійснюється в умовах першопочаткової непрозорості особливостей індивідуальної заданості його поведінки. Для забезпечення ймовірнісного прогнозування й передбачення ризиків поведінки респондента психолог має володіти розвинутою інтуїцією, каталізованою імпліцитним порядком як специфічним адептом дотичності обох сфер психіки (свідоме / несвідоме). Це дасть психологу змогу наблизитися до пізнання семантики імперативу «глибинних» чинників психіки, які задають транзит пережитих суб'єктом життєвих негараздів у дієвості «слідових ефектів» (фіксацій), що існують поза часом. Здатність до вияву таких чинників у спонтанній поведінці пояснює пріоритет діалогу (постановки запитань) над іншими методичними прийомами, що є своєрідним *запобіжним засобом* від нав'язування респонденту хибних «істин». Цьому допомагають не лише проміжні, а й підсумкові ланцюги інтерпретаційних узагальнень психологом напрацьованого емпіричного матеріалу в його сукупності.

Тож, у глибинному пізнанні психологу відводиться роль побудника внутрішньо-мотиваційних імпульсів активності суб'єкта, спрямованої на репрезентативну самовізуалізацію та об'єктивування власного самосприйняття. Важливе значення має дотримання принципу тут і зараз; відсутність критики, оцінних суджень у чорно-білих категоріях, відсутність порад тощо. Людина, побачивши власні внутрішні бар'єри розвитку та самостановлення, повинна вчитися розпізнавати їх у реальному житті та намагатися реконструювати звичні форми поведінки.

Дослідження підтверджують факт, що *енергетична активність суб'єкта перебуває під впливом слідів перинатального, домовного періоду розвитку особи*, що є додатковим аргументом на користь використання в глибинному пізнанні невербальних засобів, спроможних об'єктивувати енграми, фіксації домовного періоду, які не підлягають словесній репрезентації. Загалом інтерпретація отриманого у спонтанній діалогічній взаємодії поведінкового матеріалу дає змогу виявити суперечність між логікою свідомого (декларування особою бажань, намірів, сподівань, ідеалів) і логікою її поведінки. Аналітичні інтерпретаційні висновки неодмінно містять як вербальні висловлювання, так і невербальні репрезентанти (малюнки, ліпку, моделі з каменів), які набувають *інтерпретаційної рівнозначності у процесі узагальнення сукупного масиву поведінкового матеріалу*. Останнє є зрозумілим за умов дослідної орієнтації на горизонт дотичності обох сфер психіки. Без дотримання такого методологічного настановлення в деяких напрямках (наприклад арт-терапія) обмежуються лише візуалізацією без наступного її психоаналізу, що нівелює перспективи саморозкриття особи під час психоаналітичного вивчення.

Професіоналізм психолога полягає у спроможності каталізації діалогічного процесу, що сприяє накопиченню діагностично сутнісного поведінкового матеріалу, що часом потребує обмеження «шумових» поведінкових ефектів, які не становлять сутнісного значення для *глибинного* пізнання психіки (до прикладу, такими є філософування, академічні розмірковування тощо). Важливо розуміти, що *візуалізований презентант* може за певних умов перейти в категорію «посередника» глибинного пізнання, що пов'язано з його осуб'єктивуванням – емотивним наповненням та уконкретненням індивідуалізованим змістом.

Наявність імперативу енергетичної зумовленості виявлення несвідомого, яке «проситься на поверхню» відповідно до імпліцитного порядку, водночас єднається із попередньою невизначеністю форм поведінки суб'єкта. З огляду на це, важливо розуміти можливість актуалізації опорів, що блокують вияви смислових аспектів психіки, що становлять ризики для гідностей «Я». Завдання психолога – нівелювати опори, розсувати їх, пом'якшувати й послаблювати, фактично це може виступати критерієм професіоналізму ведучого групи АСПП. Прогностичність неможлива без чутливості психолога до впорядкованості психіки в її архетипній сутності, що сприяє ефективності постановки ним діагностично точних запитань, як і тематизації пропозицій респонденту у візуалізації власного досвіду.

Спонтанне об'єктивування несвідомих змістів психіки суб'єкта використовується в АСПП відповідно до вимог законів позитивної дезінтеграції психіки і вторинної її інтеграції на вищому рівні розвитку. У процесі психоаналізу важливо зважати, що несвідоме, з одного боку, «проситься на поверхню», а з іншого – поведінково маскує власні смислові параметри. Тому психолог має професійно вміти не лише каталізувати вияв несвідомого, а й декодувати його зміст (смысл), що потребує діалогічної розлогості процесу аналізу. Його співпраця з респондентом сприяє накопиченню поведінкового матеріалу, який семантично об'єктивує латентно-смислові параметри психіки, що потребують тлумачення. За таких умов *діалог стає каталізатором «енергетичної готовності» психіки до виявлення заданості поведінки особи неусвідомлюваними чинниками*. Оскільки імпліцитний порядок інтегрує функціонально смислові поля свідомого і несвідомого, то він співвідноситься з межею, з так званим «невидимим горизонтом» дотичності функціонально несумісних сфер свідомого і несвідомого. Тому розгортання індивідуально неповторної ініціативи респондента може бути пов'язане з наявністю алогічності та ірраціональності тенденцій, що піддаються візуалізації в образі у їхній суперечливій єдності.

Іншими словами, послідовне розгортання поведінки респондента не є підкореним дисциплінарним вимогам логіки, що ще раз указує на асиміляцію імпліцитним порядком смислових аспектів обох сфер психіки, які є функціонально несумісними (асиметричними). *Імпліцитний порядок об'єктивує сутність індивідуалізованої психіки лише за умов спонтанної поведінки особи*. Доцільність запитань психолога обґрунтовується не лише зрозумілістю їх для респондента, а й спроможністю мотиваційно актуалізувати енергетичні імпульси поведінки з «іншої» сфери. Вияв імпліцитного порядку фігурально можна порівняти з календарем, сторінки якого жорстко впорядковані і, тим не менш, можуть наповнюватися відповідно індивідуалізованим і діаметрально протилежним змістом. Отже, смислові параметри психіки є неповторними та невидимими для кожного респондента.

С. Леклер пише, що *«лише в полі психоаналітичного досвіду було виявлено наявність «іншої логіки», логіки несвідомого*. І тим, хто претендує на достеменне наукове дослідження сутності психіки людини, *зважати на цю «іншу логіку» абсолютно необхідно»* [72, с. 269]. Саме ця «інша логіка» не може бути спостережуваною психологом виокремлено, як і імпліцитний порядок. Вона об'єктивується у професійно-діалогічній взаємодії «П↔Р» на засадах спонтанності поведінки респондента, а також професійної її каталізації діагностично спроможними запитаннями психолога.

З огляду на орієнтованість психодинамічної парадигми на «невидимий горизонт» дотичності обох сфер, розуміння психологом важливості динаміки діалогічної каталізації самоплинної активності психіки конкретної особи є засадничою передумовою успіху діагностико-корекційного процесу. З певністю можна вказати на визначальну енергетичну силу несвідомого у його впливові на характер спонтанної поведінки особи. Розширення свідомості суб'єкта відбувається шляхом поглиблення розуміння внутрішньої особистісної суперечливості психіки, що відкриває перспективи її розв'язання.

Психокорекційний ефект виявляється в гармонізації психіки, підвищенні її сенситивності та адаптивності до соціуму.

Відтак зрозумілою стає наша увага до імпліцитного порядку, який латентно асимілює та енергетично інтегрує домінантні «осередки» обох сфер. Психодинамічна парадигма враховує запрограмованість несвідомого невичерпною «*надвизначеністю*», яка вказує на обов'язковість орієнтованості психолога на той факт, що «*психіка знає все*», *включаючи й те, чого не знає свідоме «Я» суб'єкта*.

Важливо враховувати, що будь-який акт спонтанної поведінки відбувається за участі системи психологічних захистів, які маскують сутність упорядкованості психіки. З огляду на визначені нами різновиди захистів, – *базальні* (горизонталь) та *периферійні* (вертикаль) – окремий акт психічного завжди має вияв у точці перетину вертикалі і горизонталі. Несвідоме при його експлікації розв'язує два завдання – виявитися назовні й замаскувати власні смислові параметри. Розвінчання цього факту потребує від психолога майстерності у діалогічному напрацюванні діагностично потентного поведінкового матеріалу з наступною його подовжньою інтерпретацією, що виявляє повторювані ітеративні, інваріантні аспекти поведінки, які й сигналізують про об'єктивну складову психіки, що задається несвідомим. У процесі інтерпретації *вербальні і невербальні аспекти самопрезентації набувають рівнозначності*, що відповідає факту інтеграції змістів свідомого («словесного») і несвідомого («образно-символічного») у внутрішньому імпліцитному порядку. Прихованість від Я імпліцитного порядку забезпечує його незайманість «соціалізацією», яка фактично й зумовлює розвиток інстанції «Я».

Саме енергетичні осередки мнемічних слідів, які не існують відокремлено один від одного, на наше переконання, відіграють провідну роль у формуванні логіки несвідомого, тобто «іншої логіки» (у порівнянні з логікою свідомого). Такий синтез слідових ефектів спричинений процесами іррадіювання витісненої енергії, інтеграційні наслідки чого узагальнює категорія «метадосвідне» («позадосвідне») (див. [200]). Завдяки латентності вказаних процесів немає змоги пізнати той чи той мнемічний слід витіснень як автономний чинник поведінки суб'єкта. Процес синтезу абстрагується у психіці від сюжетно-ситуативних аспектів поведінки, що задає вектор внутрішньої готовності суб'єкта до активності, каталізованої потенціалом витісненої (нереалізованої) енергії. Тому конкретика витіснень, що є недоступною пізнанню, причетна до *наддосвідного синтезу дотичності обох сфер психіки (свідоме / несвідоме), до формування імпліцитного порядку*.

Методологічна вимогливість глибинного пізнання виявляється у слідуванні за *усталеними аспектами психіки, які розгортаються в неповторній динаміці для кожного суб'єкта*. Так досягається індивідуалізований психокорекційний ефект шляхом об'єктивування інформації (яка була за межами сприйняття), що й відкриває перспективи розв'язання суб'єктом внутрішніх стабілізованих суперечностей та стимулює особистісну гармонізацію (гомеостаз) психіки на всіх рівнях – структурному, енергетичному та функціональному.

Ми вдячні **психіці** за те, що вона «знає все» і що сприяє професіоналу спиратися на ці знання у процесі надання людині діагностико-корекційної допомоги шляхом розширення соціально-перцептивних знань та розвитку рефлексивного інтелекту. Особлива увага до **імпліцитного порядку** пов'язана з його об'єктивністю і архетипною спроможністю енергетичної каталізації процесу візуалізації ідеальних реальностей психіки в опрідметнених формах, що мотивує та оптимізує діалогічну взаємодію «П↔Р» і відкриває перспективи нового (психодинамічного) підходу до наукового пізнання психіки. На особливу вдячність заслуговує особистісний потенціал **Я** – у його соціально прогресивній орієнтованості на розширення та поглиблення знань про себе самого; вдячність за вмотивованість самопізнавальної потреби.

Свідомість суб'єкта заслуговує аналітичного схвалення за невтручання (відсутність можливості) у процеси витіснень, їхньої синтезації у категорії передсвідомого

(несвідомого) та наддосвідного, що й зумовлює *об'єктивність глибинних параметрів психіки*; вдячність психіці за можливість збереження інформаційних еквівалентів незалежно від форм трансформації ідеальної (психічної) реальності в упредметнену (доступну візуальному сприйняттю); за лояльність та сприятливість мови архетипів у образно-символічних репрезентантах психіки особи; за функціональну співпричетність сфер психіки (свідоме / несвідоме) і їхню здатність синтезу в межах невидимого горизонту; за віртуозну здатність сфер психіки бути дотичними і зберігати автономію, як і функціональну асиметричність, що об'єднується в *імпліцитному порядку, який перебуває поза дисциплінарними вимогами логіки та має вияв як у раціональності, так і в ірраціональності актів поведінки суб'єкта*.

Найбільше психолог-аналітик має бути вдячний **суб'єкту як носієві психіки** за: а) неусвідомлюваність внутрішньої мотиваційної ініціативи, що сприяє забезпеченню об'єктивності проникнення в сутність цілісності психічного з метою глибинного його пізнання; б) збереження інтересу до себе попри неможливість контролю за специфікою виявів глибинних чинників у спостережувану площину та ін., що відкриває перспективи адекватного пізнання психіки.

Очевидним є те, що лише сам суб'єкт може внести зміни у власну поведінку через розширення рефлексивних знань, поглиблення розуміння когнітивних захисних деформацій та дисфункцій, які суперечать інстинкту самозбереження. Пробудження інстинкту самозбереження є провідним каталізатором особистісних самозмін у напрямку «до життя» та соціального самоствердження, за умов реконструювання тенденцій – до «імпотування психіки» та до «психологічної смерті».

* * *

У психодинамічній практиці глибинного пізнання траплялися випадки, коли в групу АСПП приходили люди, незнайомі раніше зі специфікою такого типу роботи, і, загалом, не здатні до рефлексії і саморефлексії. Тим не менше вони змогли успішно пройти курс АСПП завдяки побудженню ініціативи *мотивованості самопізнання*, як і – розширення розуміння архетипної сутності психічного. Це вдавалося за професійної здатності психолога враховувати імпліцитний порядок спонтанності вияву їхньої ініціативи. Звідси зрозуміло, що професіоналізм психолога полягає в тому, щоб забезпечити самоплинність діагностико-корекційного процесу за умов діалогічного побудження імпульсу поведінки (енергетичного «підігріву»), який пов'язаний із *нереалізованістю певних витіснених потреб, що зберігають мотиваційний (енергетичний) потенціал спрямованості на їхнє довершення, особливо, якщо це стосується чинників перинатального періоду розвитку особи*. Останнє зумовлює вияви деструктивних *тенденцій психіки «вимушеного повторення» та ходіння «хибним колом»*, які потребують корекції.

Методологічна значущість розуміння фахівцями феномену імпліцитного порядку (для організації глибинного пізнання психіки) полягає в належному врахуванні особливостей його внутрішньої детермінованості. Проблема імпліцитного порядку має метазначущий вимір функціонування для психолога у визначенні вектору професійних зусиль під час надання психокорекційної допомоги суб'єкту, спрямованої на розв'язання ним особистісних проблем, що потребує ослаблення внутрішніх суперечностей.

Врахування психологом імпліцитного порядку оптимізує процес надання кваліфікованої допомоги суб'єкту в розумінні причин порушень захищеності власної психіки, що оптимізує динаміку тенденцій та ослаблює нерезультативність витрат енергії. Послаблення деструкцій психіки суб'єкта можливе за умов розширення його рефлексивних знань та розвитку соціально-перцептивного інтелекту, який сприяє самореалізації та соціально-професійній адаптації суб'єкта. Усе це каталізує розвиток інформаційної компетентності особи в розумінні глибинної сутності власних особистісних проблем та нівелює алогічність і регресивність форм поведінки та бар'єри на шляху самореалізації та самоактуалізації власного особистісного потенціалу.

Емпіричний матеріал усіх наведених у посібнику стенограм відображає здатність респондента упорядковувати репродукції згідно з внутрішніми відчуттями (див. Додатки).

3.3. Методологічне обґрунтування динаміки змін психіки учасників АСПП у психоаналітичному процесі з використанням художніх творів

Особистісна психокорекція зорієнтована на пізнання психіки в її цілісності – основні методологічні орієнтири представлено в параграфі 3.2. Глибинна психокорекція гармонізує психіку в єдності свідомих та несвідомих аспектів і не передбачає кінцевого, тобто вичерпного, завершення. Особистісне осмислення активно триває в постфактумний період упродовж багатьох місяців, а самовдосконалення – усе життя. Проходження глибинної психокорекції сприяє процесу нівелювання деструктивних тенденцій психіки та гармонізації внутрішньої структури, що дає змогу оптимально адаптуватися до соціуму. Відмінність між відкоригованою та невідкоригованою людиною полягає в можливостях саморегуляції та розуміння власної особистості, можливостях наближення до пізнання неусвідомлюваних аспектів власного Я.

Невідкоригованість породжує бар'єри в особистісному зростанні суб'єкта нерозв'язаністю внутрішньої стабілізованої суперечності, що породжує особистісні деструкції. Невідкоригованість характеризується такими дисфункційними властивостями особистості:

- неможливість ефективного функціонування суб'єкта в непередбачуваних, незвичних ситуаціях;
- страх нестабільностей взаємин, що блокує функціонування психіки та самореалізацію;
- закритість для набуття нового досвіду та внесення коректив у поведінці;
- непослідовність поведінки, невідповідність намірів реальним діям;
- суперечливість цінностей і життєвих позицій;
- різкі зміни настрою, невдоволеність собою й іншими людьми;
- агресивність як наслідок заблокованості конструктивних можливостей вираження лібідних почуттів;
- пропуски та викривлення як соціально-перцептивної інформації, так і викривлення сприйняття реальності та її інтерпретації.

Вияв особистісної проблеми супроводжується такими відчуттями: дисгармонійність внутрішнього світу; тривожність і немотивований страх; актуалізацією почуття меншовартості; егоцентризмом, зосередженість на своїх проблемах та інтересах власного Я; пасивністю, блокуванням творчого потенціалу; здатністю до самореалізації, адекватної саморефлексії та відображення об'єктивної реальності; депресивністю та афектами.

Психодинамічна теорія вказує, що до особистісних деструкцій належать такі стабілізовані утворення психіки суб'єкта, що породжують бар'єри спілкування і послаблюють контакти з іншими людьми, що ускладнює самореалізацію суб'єкта. Вони зумовлені неусвідомленим прагненням позбутися внутрішньої напруженості, підкріпити власне ідеалізоване Я завдяки очікуванням позитивного зворотного зв'язку.

Згідно з психодинамічною теорією, особистісна проблема суб'єкта детермінується наслідками едіпальної залежності: неможливість інтимних (лібідних) стосунків із рідними людьми спричинює витіснення небажаних (табуйованих) імпульсів та блокується захисними тенденціями психіки. Витіснена енергія не втрачає імперативної сили, а отже, не зникає й тиск на психіку внутрішніх неусвідомлюваних бажань. Конкретно витіснені нереалізовані бажання можуть мати вияв у прагненні безумовної любові, безпосереднього прийняття, підтримки з боку близьких людей або суб'єктів, які їх заміщують. При цьому стверджується тенденція неможливості підтримання конструктивних стосунків із людьми (тенденція до «психологічної імпотенції» та «психологічної смерті») [див. 193; 201; 203].

Соціальна адаптація суб'єкта порушується імперативністю інфантильних тенденцій, пов'язаних з інтроекцією платонічних стосунків із рідними. Суперечність між прагненням слідувати просоціальним вимогам і водночас імперативний тиск неусвідомлюваних інфантильних бажань призводить до закріплення особистісної проблеми (внутрішньої суперечливості). Сутність проблематики (детермінованої едіповою залежністю) полягає в тому, що з'являється емоційне напруження, пов'язане з переживанням негативних емоційних станів (депресія, агресія, фрустрація тощо). Суб'єкт за таких умов демонструє ірраціональну поведінку, наслідки якої є недостатньо прогнозованими ним самим.

Свідоме осягнення суб'єктом особистісної проблеми має охоплювати не лише усвідомлення сутності поведінкового аспекту (непродуктивних, ірраціональних реакцій), а й розширювати розуміння едіпової залежності та її впливу на його життєдіяльність. Адже саме наслідки едіпового тяжіння зумовлюють появу соціально-перцептивних викривлень. Розуміння суб'єктом власної особистісної проблеми ускладнюється ілюзіями, які породжуються спотворенням самоусвідомлення в контексті отримуваної соціально-перцептивної інформації. Пізнання, в процесі психокорекції, актуальної поведінки глибинно-психологічними чинниками, сприяє послабленню енергетичної вираженості інфантильних цінностей.

Отже, внутрішні суперечності психіки зумовлюють енергетичні перевитрати суб'єкта, що потребує «донорства» від інших людей. Може спостерігатися також явище заглиблення в себе за типом аутизму. Поведінка за таких умов підпорядкована активності деструктивних осередків Я, актуалізація яких спонукає до раптових особистісних змін у межах градації: «плюс – мінус», «любов – ненависть», «активність – пасивність».

На думку Т. Яценко, «особистісна деструкція суб'єкта, що виявляється в дисфункціях спілкування, може мати замасковані форми, яких суб'єкт часто не розпізнає. При цьому в поведінці починають домінувати ірраціональні компоненти, немотивовані вчинки» [186, с. 23]. Деструктивні тенденції виявляються в конкретній семантиці проблематики особистості. Наслідком особистісної проблеми є викривлення соціально-перцептивної реальності у форматі сприйняття взаємин (спілкування) з іншими людьми.

За наявності особистісної проблеми (яка є неусвідомлюваною суб'єктом) все більшої вираженості набувають об'єктивно-дезінтеграційні психічні процеси. Внаслідок дієвості захисної системи відбувається розмежування інтелектуально-раціональних аспектів психіки від чуттєво-емоційних, що маскується соціально-перцептивними викривленнями. Останні є водночас і наслідком, і показником особистісної проблеми суб'єкта, що породжує закритість для нового досвіду, та перешкоджає прогресивним особистісним змінам.

Неусвідомлюваність суб'єктом власних соціально-перцептивних викривлень зумовлює особистісно-професійну дезадаптацію. Невдачі і негаразди суб'єкт пояснює несприятливими обставинами або ж вважає недосконалістю інших людей. Створюється феномен ходіння хибним колом: що більше в особи виражена розбіжність між логіками «ким я є» і «ким я хочу бути», то частіше й інтенсивніше психіці доводиться відступати від реальності. Викривлення об'єктивуються в тенденціях раціоналізації власних вчинків.

Почуття меншовартості зумовлює тенденцію до гіперболізації власних переваг над іншими. За таких умов суб'єкт очікує позитивного ставлення з боку оточення. Яскравим прикладом викривлення є ефект мегаломанії, що виявляється, зокрема, в аксіологічних ціннісних орієнтаціях – у зверхньому ставленні до партнера, якому відводиться нижча позиція.

Із феноменом викривлень пов'язана категорія об'єктних відносин, які відображають емоційне тло стосунків, що мали місце в сім'ї у контексті едіпової ситуації суб'єкта. Нереалізованість едіпальних тенденцій знаходять продовження в життєдіяльності суб'єкта завдяки захисним механізмам, зокрема перенесенню та заміщенню.

Усвідомленню взаємозв'язку інфантильних чинників особистісної проблеми соціально-перцептивними викривленнями допомагає використання репродукцій художніх

творів. Протагоніст не лише має змогу нівелювати непродуктивні емоційні навантаження, а й реалістично оптимізувати ситуацію спілкування, що сприяє його соціальній адаптації.

Ми солідаризуємося з Е. Фроммом у тому, що в сучасному суспільстві психічно здоровою вважається людина, яка здатна адаптуватися до вимог культури, соціуму. Дослідник справедливо наголошував, що критерії психологічно здорової людини окреслюються її здатністю творити, любити, брати на себе відповідальність за власний розвиток. Душевно здорова людина – та, що живе з любов'ю, розумом та вірою, поважаючи власне життя та життя свого ближнього [156]. Феномен психологічного здоров'я в сучасній науковій літературі визначається як стан психологічного благополуччя, що передбачає відсутність хворобливих психічних явищ, переживання внутрішнього психологічного дискомфорту, можливості гармонізації внутрішніх суперечностей і конфліктів.

Е. Фромм серед головних завдань надання психологічної допомоги називає *виявлення регресивних тенденцій психіки задля посилення любові до життя, пізнання людиною своєї природної сутності та розкриття вродженого потенціалу, що латентно притаманний особі*. Згідно з гуманістичною етикою, мета розвитку зрілої особистості – бути самою собою, а умова досягнення цього – бути «людиною, до якої є добре ставлення з боку самої людини». Це не означає егоїстичного та суто споживацького ставлення до світу й навколишніх. Насамперед це – небайдужість до власного Я (а отже, і до інших людей) та знання власних потреб, відповідальність за своє існування (життя) і поведінку. Така позиція зумовлює досягнення стану самоактуалізації потенційних сил людини, що є передумовою адаптації до соціуму. Соціально успішна особистість є психологічно зрілою, творчо сприймає життя, здатна до спонтанної активності, має перспективний і об'єктивний погляд на реальність, що передбачає звільнення від внутрішніх деструкцій (стабілізованих суперечностей). Згідно з позицією Е. Фромма, якщо *суб'єкт перебуває під впливом деструктивності, то ним рухають ненависть, злість, ревності, заздрощі, ірраціональні потяги, яким він підпорядковується і від яких залежить* [156]. За таких умов поведінка не є вільною від власних, неусвідомлюваних тенденцій (брак об'єктивного відображення зовнішніх чинників). Поведінка такої людини суперечить розуму й інтересам суб'єкта, який невидимо для себе пригнічує свою сутність, стає дедалі жорсткішим і підпорядковується захисним стереотипам. *Психологічна зрілість передбачає звільнення від стереотипності поведінки і деструкцій, небайдужість до природи власного Я*. Її характерною ознакою є здатність приймати та любити себе, формувати гуманістичні цінності, довіряти їм. Зріла особистість не ставить за мету експлуатацію іншої людини, вона здатна приймати раціональну критику, бути відповідальною й адаптованою до оточення зі збереженням сталих властивостей характеру; вміє бути щасливою; поєднує в собі репродуктивну і творчу функції; бачить іншого таким, яким він є, поважає його індивідуальність і унікальність; вірить у природний позитивний потенціал людини. До результатів психокорекції можна зарахувати поліпшення показників психічного благополуччя суб'єкта.

З огляду на це, постає питання визначення критеріїв особистісної відкоригованості, які не суперечать гуманістичній зорієнтованості розвитку індивідуальності, реалізації потенціалу кожної людини, проте відкривали б перед нею орієнтири особистісного зростання.

Результат психокорекційної роботи в групі АСПП із використанням репродукцій художніх творів полягає в розширенні самосвідомості учасників, зокрема усвідомленні детермінованості особистісних проблем попереднім життєвим досвідом, що позначився на психіці, і, як наслідок, оптимізації сфери спілкування, підвищенні психологічної компетентності, гармонізації потреб і форм поведінки, загальному оздоровленні.

До загальних змін, які відбуваються в процесі глибинного пізнання психіки з використанням художніх творів, належать:

- розвиток умінь перетворювати себе на об'єкт дослідження, зберігаючи суб'єктність у ситуації спілкування; формувати здатність до глибинної рефлексії інфантильних джерел особистісної проблеми (вміння здійснювати ретроспективний аналіз історії власного життя і минулого досвіду спілкування з людьми; об'єктивувати «запрограмованість» власної психіки);

- розвиток можливостей аутопсихотерапії та сенситивних здібностей сприймання інформації, важливої для розуміння себе та інших;

- формування психологічної відповідальності за свою поведінку, відмова від «психологічних милиць» (сподівань на інших), вироблення здатності до психологічної захищеності, що ґрунтується на глибинному розумінні своїх захисних (автоматизованих) тенденцій, нейтралізації їхнього імперативного впливу на поведінку;

- розуміння власного (неусвідомлюваного до проведення відповідної психокорекційної роботи) «життєвого плану» і водночас виховання здатності попереджувати залежність від «програм дитинства»;

- засвоєння оптимальних умінь спілкування, а саме: приймати людину (і себе) такою, якою вона є, розуміти когнітивні передумови виникнення різних емоційних станів, корелювати їх із базовими формами захисту, адекватно визначати свою роль у виникненні непорозуміння з іншими, бачити стереотипно-деструктивні тенденції поведінки, які не є продуктивними для спілкування, і з'ясовувати для себе причини «збоїв», пов'язаних із фіксаціями дитинства, особливостями процесу соціалізації;

- набуття лабільності нервових процесів та навичок гнучкості поведінки; вміння адекватно оцінювати ситуацію спілкування, прогнозувати тенденції її розвитку і керувати нею.

У процесі АСПП із використанням репродукцій художніх творів суб'єкт навчається рефлексувати ілюзорні потреби власного Я та засоби їхнього задоволення. Відповідна діагностико-корекційна робота підвищує психологічну культуру, психологічну захищеність і психологічну силу Я суб'єкта, сприяє збагаченню його соціально-перцептивного інтелекту, розвитку емпатії та емоційної сенситивності, формуванню навичок глибинного самопізнання, розширенню компетентності у спілкуванні [186].

Відкориговану особистість характеризує [192]:

- глибинне пізнання власної несвідомої сфери та особистісних характеристик, ухвалення істинних потреб та можливостей, розуміння природи власного Я;

- прийняття світу та інших людей такими, якими вони є, знання потреб та можливостей людей, здатність наближатися до інтересів інших;

- формування системи гуманістичних цінностей, що не суперечить індивідуальній неповторності власної психіки і сприяє оптимальній адаптованості і творчій реалізації в соціумі;

- досягнення стану психологічної зрілості, що полягає в здатності брати на себе відповідальність за власні вчинки, життєву і професійну самореалізацію;

- інтеграція і гармонізація раціонального й емоційного аспектів особистості, відкритість до набуття нового досвіду та пізнавального його опрацювання;

- наближення психічної та об'єктивної реальності, мінімізація відступів від реальності та викривлень;

- уміння абстрагуватися від емоцій, почуття психологічної слабкості і перетворити себе на об'єкт дослідження для самопізнання і самокорекції;

- здатність сублімувати психічну енергію в суспільно корисну працю і відчувати задоволення від самореалізації;

- здатність до конструктивної співпраці та партнерських стосунків із людьми за збереження особистої незалежності і самоповаги;

- розуміння власного внеску в ситуацію спілкування; виражене почуття вдячності іншим людям.

Особистісна відкоригованість суб'єкта не розглядається як стан досконалості, завершеності роботи над собою. Це, передусім, здатність до психологічного аналізу як складних життєвих ситуацій власного життя, так і проблем інших людей, гуманістична налаштованість, здатність до самореалізації. З позицій психодинамічної методології відкоригованість передбачає розуміння та нівелювання власних автоматизованих захисних тенденцій, усвідомлення відступів від реальності та ущемленості Я. Позитивна динаміка особистісних змін, наслідком якої стає соціальна адаптованість суб'єкта, його емоційне благополуччя – найперший показник гармонізації особистості.

3.4. Аналіз результативності особистісних змін учасників АСПП

Результати роботи в психокорекційних групах АСПП, що проводилася з використанням репродукцій художніх творів, засвідчені позитивними змінами, які характеризуються внутрішньою гармонізацією психіки: загальноособистісними, індивідуально-особистісними і особистісно-професійними змінами.

Загальноособистісні зміни зумовлені загальним дотриманням у групі АСПП групових принципів: прийняття іншої людини (і самого себе) такою, якою вона є; щирість; аналіз поведінки іншого (самоаналіз) в ситуації «тут і тепер»; відсутність критики (самокритики); формування навичок «бути в ситуації» і «бути над ситуацією»; децентрація уваги з потреб власного Я на «прочитування» інтересів інших людей; перетворення себе на об'єкт дослідження для самого себе; послаблення тенденцій до «психологічної імпотенції» і до «психологічної смерті».

Індивідуально-особистісні зміни задаються дотриманням ведучим АСПП умов заданості динаміки позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта. До таких змін належать: відкритість до нового досвіду; превалювання об'єктивності в оцінці поведінки іншої людини над проективно-емотивними реакціями; спонтанну активність; послаблення стереотипності й автоматизованості поведінки; розвиток здатності до розкриття власної креативності в спілкуванні, що пов'язано зі зниженням активності мортідної (руйнівної) енергії, що сприяє розширенню можливостей актуалізації енергії лібідо.

Особистісно-професійні зміни пов'язані зі стимулюванням розвитку емпатії, сенситивності, інтуїції, вмінь самоаналізу (саморефлексії) і поздовжнього самоаналізу власної поведінки. Психокорекційна робота з використанням репродукцій художніх творів сприяє розвитку здібностей до процесуальної (поздовжньої) психодіагностики.

У визначенні результативності проходження груп АСПП із використанням репродукцій художніх творів були задіяні такі методики: багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (А. Маклаков); методика діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів (В. Бойко).

Дослідження проводилося на базі Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Загальна вибірка дослідження – 320 осіб. Відповідно до вимог Галузевого стандарту вищої освіти (з 2001 року) за спеціальністю «Практична психологія», заняття з глибинної психокорекції за методом АСПП внесені до навчального плану студентів освітнього ступеня «бакалавр». До складу експериментальної групи увійшли студенти 1-4 курсів психологічного факультету ЧНУ, які навчалися за спеціальностями «Практична психологія» і «Психологія» і проходили заняття в групах АСПП. Контрольна група була утворена зі студентів 1-3 курсів, які навчалися за спеціальністю «Соціальна педагогіка» і не проходили занять за методом АСПП. Обов'язковою умовою залучення до експериментальної групи була безпосередня участь суб'єкта в психокорекційній роботі з використанням неавторських малюнків (репродукцій художніх творів). Тестування в експериментальній групі проводилося в індивідуальній формі: перший етап – перед початком психокорекційних занять у групах АСПП, другий етап – через шість місяців після закінчення психокорекційної роботи. Контрольна група

учасників дослідження створювалася за схемою випадкового відбору зі студентів, які не проходили занять у групах АСПП. Тестування в контрольній групі проводилося у груповій формі – двічі з інтервалом між дослідженнями в шість місяців.

Метою тестового дослідження з наступним застосуванням статистичних методів обробки результатів було виявлення динаміки в узагальнювальних показниках відкоригованості особистості серед учасників групової психокорекційної роботи з використанням неавторських малюнків (художніх творів), а також їхнє порівняння з відповідними показниками тих студентів, які не брали участі в психокорекційній роботі (контрольною групою).

З метою оцінки статистичної значущості одержаних у дослідженні відмінностей у показниках адаптивності (високих і низьких) учасників експериментальної та контрольної груп було використано багатфункціональний ϕ -критерій (кутове перетворення Фішера) (табл. 3.4.1).

Таблиця 3.4.1

**Оцінка відмінностей у високих і низьких показниках адаптивності
під час першого та повторного тестування
учасників експериментальної та контрольної груп**

Показники	Перше тестування		Повторне тестування	
	Експериментальна група	Контрольна група	Експериментальна група	Контрольна група
кількість учасників	60	40	60	40
доля учасників з високою адаптивністю	7 (12%)	5 (12,5%)	23 (38%)	6 (15%)
величина центрального кута	$\phi 2 = 0,707$	$\phi 1 = 0,723$	$\phi 1 = 1,328$	$\phi 2 = 0,795$
значення критерію	$\phi = 0,08$		$\phi = 2,61$	
доля учасників з низькою адаптивністю	23 (38%)	13 (32,5%)	4 (7%)	12 (30%)
величина центрального кута	$\phi 1 = 1,328$	$\phi 2 = 1,213$	$\phi 2 = 0,536$	$\phi 1 = 1,159$
значення критерію	$\phi = 0,56$		$\phi = 3,05$	

Враховуючи, що $\phi_{\text{критич.}} = 1,64$ ($p < 0,05$), $\phi_{\text{критич.}} = 2,31$ ($p < 0,01$), можна зробити висновок, що статистично значущих відмінностей у показниках адаптивності між учасниками експериментальної і контрольної груп до проведення психокорекційної роботи зафіксовано не було.

У дослідженні зафіксовані статистично значущі відмінності в низьких і високих показниках адаптивності між учасниками експериментальної та контрольної груп після проведення відповідної психокорекційної роботи. Отже, статистичний аналіз доводить, що діагностико-корекційний процес у групах АСПП, у якому використовуються художні твори, сприяє особистісному зростанню учасників. Показником цього зростання є, зокрема, адекватність соціально-перцептивних процесів, із чим безпосередньо пов'язана адаптивність суб'єкта, що була визначена за шкалами «поведінкова регуляція», «комунікативний потенціал», «моральна нормативність».

Тож, психокорекційна робота в групах АСПП із використанням репродукцій художніх творів спричинює статистично підтверджене зростання кількості учасників із високими показниками адаптивності та зменшення кількості учасників із низькими показниками адаптивності.

Відкориговану особистість характеризує інтеграція і гармонізація раціонального й емоційного аспектів особистості. Одним із вагомих показників особистісного зростання є набуття суб'єктом позитивного емоційного самовідчуття в ситуаціях особистих стосунків і професійної взаємодії.

Формалізовані показники результативності (пов'язаної з позитивними зрушеннями в емоційній сфері) проходження глибинної корекції учасниками АСПП забезпечено тестовими дослідженнями за «Методикою діагностування «перешкод» у встановленні емоційних контактів» В. Бойка. Оцінка статистичної достовірності відмінностей у результатах тестування учасників експериментальної групи (до і після проходження занять у групах АСПП) проведена за допомогою Т-критерію Вілкоксона ($T_{\text{емп.}} = 47 < T_{\text{критич.}} = 379$ ($p < 0,01$)).

Одержані дані свідчать про те, що в ході проведення психокорекційної роботи в учасників АСПП статистично значущо знижується рівень бар'єрів у встановленні емоційних контактів з іншими людьми, що відкриває перспективи для майбутнього фахівця-психолога встановлення оптимальних контактів із респондентами.

Аналіз результативності психокорекційного процесу з використанням неавторських малюнків (художніх творів) проведено за допомогою авторських психомалюнків на тему «Я до групи, Я після групи», які супроводжувалися відповідними самозвітами учасників груп АСПП (подаються під малюнками).

Рис. 3.4.1. «Я до групи, Я після групи» (респондент О.)

О.: До психокорекції в мене було дуже багато запитань без відповідей. Відчувала, що мене тягне «мішок» якихось труднощів, я їх представила на рис. 3.4.1 (зліва). Свій будинок був як клітка (зарешітчена), із якої немає виходу. Після психокорекції я почала відчувати силу в розв'язанні життєвих питань; стало легше йти на контакт із людьми, розуміючи, що їхні реакції можуть бути мотивовані певними обставинами дитинства. Мені легше стало приймати інших людей такими, якими вони є, я стала менше ображатися (раніше це забирало в мене життєві сили).

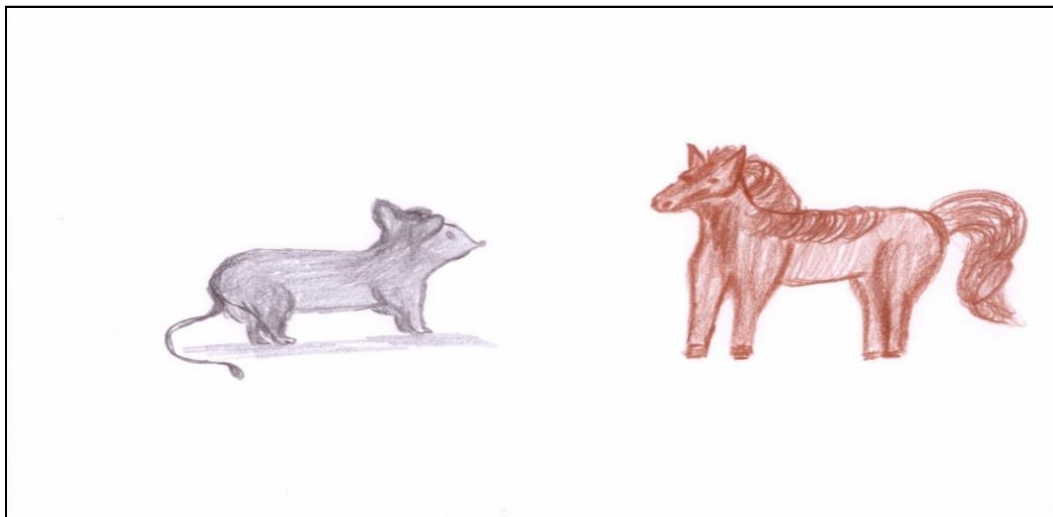

Рис. 3.4.2. «Я до групи, Я після групи» (респондент А.)

А.: До психокорекції я відчувала постійний дискомфорт. Мені було важко жити, що пов'язано зі страхом висловлювати свою думку, щоб нікого не образити. При цьому накопичувалася агресія, оскільки не розв'язувалися питання, які мене хвилюють. Я соромилася своєї зовнішності, відчувала скутість. Психокорекція навчила мене не боятися висловлюватися таким чином, щоб мене почули і не образилися. Я почала більше розуміти, як треба взаємодіяти з людьми, стала менше соромитися, прийняла себе такою, якою я є. Мені навіть почали робити компліменти, що я гарна (для мене це дуже важливо).

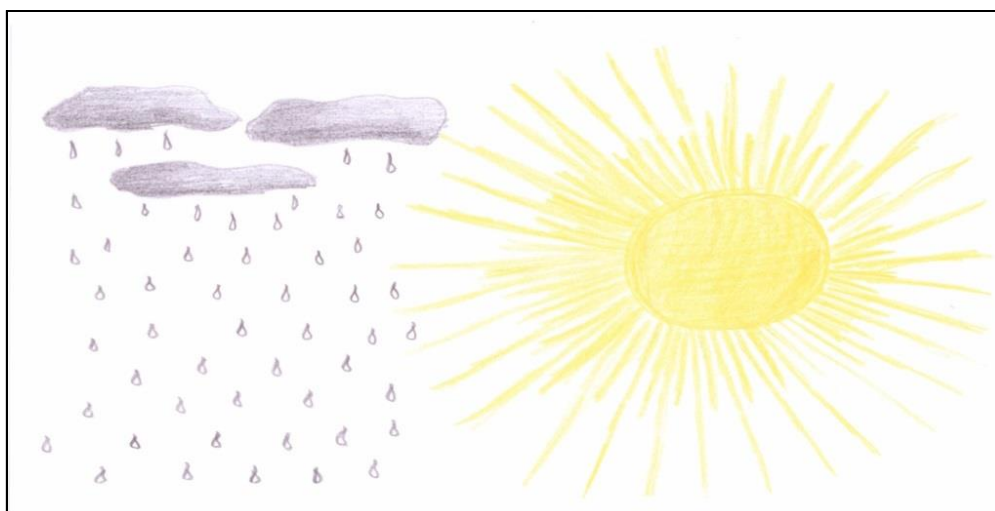

Рис. 3.4.3. «Я до групи, Я після групи» (респондент К.)

К.: Психокорекція допомогла мені звільнитися від постійного відчуття смутку і туги, яке було ще з дитинства. Іноді такі моменти ще трапляються, але вони короточасні. Я починаю аналізувати, що до цього призводить, і почуття смутку розсіюється. Я себе намалювала в образі хмаринок, із яких ллється дощ – це я до психокорекції, а зараз я – сонечко.

Рис. 3.4.4. «Я до групи, Я після групи» (респондент В.)

В.: До психокорекції я відчувала внутрішню слабкість, непотрібність у цьому світі, щоденне пусте існування і нерозуміння, для чого жити. Відчувала роздратованість, мені здавалося, що всі хочуть мене образити, через що я займала захисну позицію. Психокорекція дала мені почуття впевненості, почуття землі під ногами, я зрозуміла джерела своїх образ, і вони поступово відступають. З'явилася життєрадісність, я перестала ставитися до людей із насторогою і відчувати внутрішню агресію. Мені стало набагато спокійніше, і я більше енергії почала використовувати на розв'язання необхідних життєвих завдань.

Рис. 3.4.5. «Я до групи, Я після групи» (респондент Р.)

Р.: До психокорекції я себе відчував хвилю, яка б'ється об непрступну стіну. Це відбирало сили, охоплювало нерозуміння, що робити далі. Довгі роки я емоційно був на одному місці. Після психокорекції я зрозумів, чого хочу і до чого мені необхідно прагнути. Усвідомив передумови мого стану в минулому і намагаюся стежити, де це може виявлятися в житті, щоб мінімізувати вплив цих моментів зараз.

Рис. 3.4.6. «Я до групи, Я після групи» (респондент Д.)

Д.: Психокорекція допомогла мені відчувати життєві сили, радість, бажання активно брати участь у громадській діяльності. Усе це прийшло замість почуття знедоленості, втрати, яка вводила мене в стан мертвого самотнього дерева без відчуття актуального моменту і планування майбутнього.

Рис. 3.4.7. «Я до групи, Я після групи» (респондент З.)

З.: Я зобразила себе кошиком, у який кидають сміття. Це відчуття мене переслідувало все свідоме життя, починаючи з раннього дитинства, до психокорекції. Мені здавалося, що люди (а спочатку батьки) користувалися мною і скидали на мене свій негатив, якого я не могла позбутися. Я захлиналася сама цим негативом, що завдавав шкоду моєму здоров'ю. Після занять у групі АСПП я перетворилася на прекрасну вазу з квітами. Я знову відкрила в собі те, що відчувала колись, будучи ще малою і наївною дитиною. Такі світлі відчуття повернулися до мене.

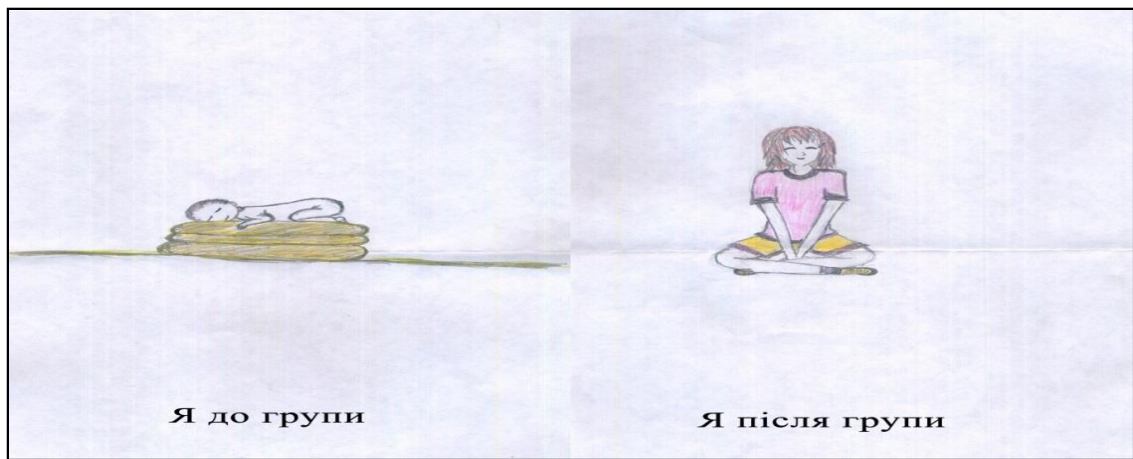

Рис. 3.4.8. «Я до групи, Я після групи» (респондент Л.)

Л.: Я до групи АСПП (рис. 3.3.8, зліва) відчувала себе маленькою дитиною, яка відпочиває, спить. Усі дбали про мене, але ця опіка не давала мені особистісного зростання, гальмувала розвиток, блокувала життя. За мене робили майже все. Психокорекція відкрила можливості донести близьким, чого я бажаю і що для мене є дуже важливим. Вони продовжують допомагати мені, але тільки в тих моментах, коли я їх прошу, а не завжди. Після АСПП я відчуваюся як дівчина, яка може самостійно вирішувати багато життєвих питань. Стабілізувалося відчуття незалежності та самодостатності.

Рис. 3.4.9. «Я до групи, Я після групи» (респондент Я.)

Я.: До групи я себе відчувала безформною істотою (рис. 3.3.9, справа), яка ходить світом у пошуках того, чого не знає сама. Вона була непрозріла і її часто безневинно кривдили. Врешті-решт, у неї вирости гострі колючки для захисту. Згодом ця істота перестала відчувати, що ранить тих, хто дорогий їй. Психокорекція відкрила в мені жіночий потенціал. З аморфної істоти я перетворилася на прекрасного метелика – життєрадісного і такого, що дарує радість іншим.

Рис. 3.4.10. «Я до групи, Я після групи» (респондент Б.)

Б.: До психокорекційної групи я відчував себе горою з гарячою вершиною (рис. 3.4.10, зліва). Це вулкан, який не може випустити пар і захлинається своєю агресією від безсилля щось змінити. Після психокорекції я відчув повноту життя, гнів просто не продукується, він ніби відійшов. Я ніби сильне, могутнє дерево в оазисі (рис. 3.4.10, справа), яке може дати відпочити втомленому подорожньому в тіні свого листя і напоїти своїми плодами спраглого. Це дивовижний результат.

Наведені у вигляді психомалюнків звіти учасників АСПП про його результативність і їхні вербальні пояснення (самозвіти) розкривають феноменологію психологічних їхніх змін. Аналіз цього емпіричного матеріалу дав змогу виділити основні показники динаміки особистісних змін учасників АСПП, що представляє табл. 3.4.2.

Таблиця 3.4.2

Психологічні зміни учасників АСПП

№ з/п	До занять	Після занять
1	Відсутність суб'єктивної потреби в рефлексивних знаннях	Розвиток здібностей до глибинної саморефлексії
2	Залежність актуальної поведінки від неусвідомлюваних «програм дитинства», яка призводить до розбіжностей між намірами і реальними діями	Розширення можливостей самоусвідомлення, розвиток здібностей упередження залежності від «автоматизмів дитинства»
3	Наявність соціально-перцептивних викривлень саморефлексії та професійної взаємодії з іншими людьми	Динаміка змін у бік зростання адекватності самооцінки та обставин спілкування
4	Домінування в поведінці енергії мортідо	Пріоритетність лібідних тенденцій
5	Обтяженість особи системою автоматизованих психологічних захистів, пошук «винних» у власних життєвих негараздах	Нівелювання автоматизованих психологічних захистів, здатність брати на себе відповідальність за власні вчинки
6	Центрація на інтересах власного Я, викривлення у сприйнятті інших людей	Формування здатності наближатися до інтересів інших людей

РОЗДІЛ 4.

ЕМПІРИЧНА ЧАСТИНА ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ З ВИКОРИСТАННЯМ РЕПРОДУКЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Практична психологія є специфічною галуззю професійної діяльності, у якій рівень професіоналізму значною мірою залежить від особистісної відкоригованості психолога. Коли йдеться про надання допомоги іншій людині, що передбачає прямий контакт (взаємодію) із нею, то це потребує власної психокорекції з тим, щоб упередити соціально-перцептивні викривлення.

Проблема формування професіоналізму психолога не може бути розв'язана без оволодіння психодинамічною методологією глибинного пізнання, що інтегрує як теоретичні положення, так і володіння інструментально-методичними аспектами ведення діагностико-корекційного процесу. Вдосконалення інструментальних аспектів АСПП вимагає уваги психологів до самопрезентації психіки суб'єкта. Як показують результати проведеного дослідження, процес глибинного пізнання психіки суб'єкта потребує візуалізації психічного з використанням різноманітних опредметнених засобів (моделі з каменів, ліплення, малюнки) з огляду на мову несвідомого (образність, символічність).

Психоаналітична робота з використанням репродукцій картин професійних художників у науковій літературі представлена недостатньо. У психокорекційній роботі АСПП використовувалися репродукції картин професійних художників, зокрема М. Реріха, Д. Варрена, К. Вачера, С. Далі, З. Задемака, Я. Єрки, Д. Лохмюллера, В. Подковінськи, В. Сюдмака, Т. Саломоні, Д. Тодда, Д. Хо та інші. Окремі авторські тематичні малюнки, виконані учасниками груп АСПП, настільки за своєю суттю були архетипно презентабельними, що дало змогу використовувати їх у якості неавторського малюнка. Результативність цього підтвердила практика.

Використання прийому роботи з неавторськими малюнками базується на метафоричності образів, що грає захисну роль у самовираженні респондента через вибір репрезентанта. У психокорекційній роботі каталізуючу (мотиваційну) роль відіграють ті з них, які виражають суперечності: добро і зло, любов і ненависть, життя і смерть, а також охоплюють елементи, що мають архетипне навантаження (вогонь, море, пустеля, небесні світила, маска, лялька, годинник тощо) і символізують різні тенденції психіки: до сили, до слабкості, до самопокарання тощо. Останнє полегшує визначення асоціацій протагоніста з фрагментами репродукції картини через включення захисних механізмів ідентифікації, проекції, проективної ідентифікації, перенесення та інших. Тож, фрагменти картини (у процесі діалогічної взаємодії) наповнюються індивідуалізованим змістом, який об'єктивується в психокорекційному діалозі, що й призводить до її «оживлення».

Із сукупності репродукцій картин (та деяких авторських малюнків інших учасників груп АСПП) респонденту пропонується обрати ті, які не залишають його емоційно байдужим. Для адекватної діагностики та корекції важливим є *спонтанний вибір респондентом* репродукцій із запропонованих йому. В окремих випадках вибір частково здійснює сам психолог і пропонує його респонденту на основі ймовірного прогнозування.

Робота з неавторським малюнком починається з представлення респондентом своєї назви репродукції, тих фрагментів, які зумовили її вибір; пропонується також визначити провідні аспекти зображення, що презентують учасника АСПП. Важливо об'єктивувати відчуття картини респондентом. Передбачається, що зміст картини у сприйнятті учасника АСПП буде осуб'єктивовуватися, що і є основою прояснення в діагностико-корекційному процесі, з огляду на власні актуальні емоційні стани. При цьому передбачається «привласнення» та «оживлення» малюнка через авторське переструктурування акцентів сюжетно-змістової частини картини. Респондент визначає назву малюнка, вказує важливі фрагменти зображення, із якими він асоціює себе, проговорює свої відчуття від імені того

чи того персонажу (чи символу), презентує своє ставлення до інших персонажів на малюнку (картині). Учасник АСПП може представляти уявну зміну зображення картини (її окремих елементів), надавати авторську динаміку образам, що сприяє точності психодіагностики в єдності з корекцією. Вся процедура психоаналітичної роботи супроводжується, а, точніше, базується на діалогічній взаємодії в системі (П↔Р) відповідно до вимог законів «позитивної деінтеграції психіки і вторинної її інтеграції на більш високому рівні психічного розвитку суб'єкта» [див.:200; 185; 186].

У психоаналізі респондент має змогу асоціюватися з будь-чим, що презентує сюжет репродукції картини, а також виразити своє ставлення до інших, менш значущих, його фрагментів. Таке опрацювання малюнка дає змогу діагностувати емоційні пріоритети інфантильно-травмівного характеру, що імперативно впливають на мимовільну активність респондента.

Беруться до уваги зміни, що вносяться протагоністом до сюжету картини, як він семантично переструктурує її, якими смислами наділяються персонажі. Сприйняття репродукції художнього твору респондентом є пріоритетним над можливим авторським сюжетом картини, що орієнтує на пізнання індивідуалізованої картини психіки конкретної особи в її детермінованості глибинними чинниками.

Діалогічна взаємодія психолога з учасником АСПП сприяє формуванню професійних умінь постановки запитань, що є передумовою успішної процесуальної діагностики, яка реалізується в поєднанні з психокорекцією, що загалом узгоджується із законами позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції психіки на більш високому рівні розвитку. Саме діалог виступає передумовою об'єктивування глибинно-психологічних детермінант особистісної проблеми суб'єкта, пов'язаних із внутрішньою суперечливістю психіки, яка нейтралізується в процесі АСПП.

У деяких дослідженнях пропонуються готові алгоритми проведення діагностичного діалогу, що, на нашу думку, нівелює можливість спонтанної діалогічної взаємодії, яка врахувала б індивідуально неповторні динамічні особливості психіки респондента. Процесуальна діагностика і корекція у психодинамічній парадигмі спрямована на аналіз усталених, інваріантних характеристик психіки, що дає змогу психологу каталізувати динаміку діалогу адекватно феномену психіки респондента. При цьому попередній комунікат респондента (як і весь попередній матеріал) враховується у наступному кроці психолога, у постановці запитань, як і інтерпретаційних узагальненнях, що каталізує імпульс активності респондента. Так, крок за кроком, іде просування, спільно з респондентом, до пізнання глибинної детермінованості його психіки, у її індивідуальній неповторності.

Психокорекційний діалог під час використання репродукцій художніх творів спрямовується на надання допомоги суб'єкту в рефлексії його особистісної проблеми (внутрішньої стабілізованої суперечливості психіки). Розширення самоусвідомлення потребує від респондента власної внутрішньої детермінованої активності, що виражається в акті рефлексії, каталізація якої здійснюється психологом не лише через запитання, але й через проникнення в смислові параметри відповідей респондента. Саме тому діалог (за використання репродукцій художніх творів) у глибинному пізнанні психіки суб'єкта є визначальним і сприяє структуруванню взаємодії у системі П↔Р у напрямі поступового та багаторівневого просування до прояснення глибинних передумов особистісної проблеми.

Психологу слід ураховувати, що накопичення поведінкового матеріалу (індивідуально неповторного фактажу) через діалогічну взаємодію, за умов діагностичної прицільності запитань психолога, створює доказове підґрунтя для сприйняття респондентом інтерпретаційних висновків. Отже, необхідним складником діалогу є запитання психолога, які каталізують імпульс спонтанної активності респондента, забезпечують розлогість взаємодії. Аналітико-корекційний коментар психолога передбачає належне накопичення доказово-поведінкового матеріалу для інтерпретаційних

висновків. Адже мета психокорекційного діалогу – не лише діагностувати, а, насамперед, посприяти усвідомленню самим респондентом власної особистої проблеми (внутрішньої стабілізованої суперечності).

Володіння психологом інтерпретаційними навичками в процесі глибинного пізнання психіки суб'єкта з використанням репродукцій художніх творів вимагає від нього наявності вмінь і професійних якостей аналізу. Психологу важливо розвивати в собі здатність виокремлювати діагностично важливі компоненти у висловлюваннях суб'єкта; уміти встановлювати зв'язки між окремими ланками висловлювань, прочитувати символічність як візуалізованого, так і аналітико-діалогічного матеріалу. Важливим є встановлення суперечностей психіки суб'єкта, що можуть виявлятися в семантичних переструктуруваннях малюнка, гостроті емоційних реакцій, особливостях реагування на отримання зворотного зв'язку тощо. Опанування майбутнім психологом технікою інтерпретації вимагає від нього розвинених навичок професійного узагальнення психологічного матеріалу на підставі наявних внутрішніх зв'язків, виявлення системної впорядкованості несвідомого, що впливає на структурування поведінкового вербально-невербального матеріалу, який дає змогу визначити «іншу логіку», порівняно з «логікою свідомого», що декларується респондентом.

Розвиток психодинамічної теорії пов'язаний із розкриттям значущості архетипної сутності психіки, що сприяє перекодуванню ідеальних реальностей психіки у візуалізовані форми. На значущість архетипної символіки у процесі тлумачення сновидінь звернув увагу як З. Фрейд, так і К. Юнг. Він був першим психоаналітиком, який пропонував клієнтам виконувати малюнки власних сновидінь. Розвиток інтерпретаційних можливостей майбутніх психологів пов'язаний з опануванням ними функціональних можливостей аналізу архетипних значущостей малюнка і їхніх смислових навантажень. Завдяки архетипам у психокорекційній роботі з використанням репродукцій художніх полотен об'єктивуються інформаційні еквіваленти, пов'язані з едіпальною залежністю суб'єкта. Тож, архетипна символіка допомагає експлікувати найпотаємніші аспекти психіки, до яких свідоме суб'єкта не може дістатися. Практика глибинного пізнання підтверджує, що архетип має доступ до психіки загалом, незалежно від її свідомо-несвідомих форм існування, що і має враховувати психолог у діагностико-корекційному процесі.

Під час використання художніх творів у діагностико-корекційній роботі психологу важливо розуміти, що архетип у процесі об'єктивації психічного несе не лише універсальну, але й індивідуально-суб'єктивну інформацію, у її неповторності для кожної людини. Глибинне пізнання з використанням художніх творів умовно можна визначити як пізнання об'єктивної реальності психічного, у якій іманентно втілений ключ до розгадки природи викривлень і деформацій соціально-перцептивної реальності кожної особи. Об'єктивування внутрішніх суперечливих смислів ніколи не відбувається прямолінійно. Їх можна пізнати лише контекстно, опосередковано, у розлозі процесу діалогічної взаємодії «П↔Р». Тому глибинному пізнанню характерна відносність завершеності результату. Використання репродукцій художніх полотен у глибинному пізнанні відкриває перспективи використання архетипної символіки в пізнанні найпотаємніших аспектів психіки респондента, які, як правило, пов'язані з едіпальною залежністю.

При цьому важливим є факт причетності суб'єкта до самого процесу пізнання смислового навантаження власних репрезентантів. Психологам необхідно враховувати те, що будь-який візуалізований фрагмент роботи з респондентом (зокрема, пов'язаний із використанням репродукцій художніх творів) є лише провідником і посередником у пізнанні цілісності психічного, а не кінцевим результатом його розгляду, він лише відкриває перспективи для виявлення особистісних проблем суб'єкта, внутрішніх суперечностей, через діалогічну взаємодію.

Підбиваючи підсумки, відзначимо, що репродукції художніх полотен потенційно містять архетипний заряд енергії, який втілений у сюжет картини художником, що несе

компенсаторно-сублімаційний потенціал. Саме це є каталізатором акту вибору репродукції протагоністом як початку ідентифікативно-проективного процесу, який каталізує діалого-корекційну взаємодію в діаді П↔Р. Тож, енергетичний потенціал глибинних детермінант «підтягується» назовні за рахунок архетипності символіки репродукцій. Діалогічна взаємодія порційно та багаторівнево каталізує дієвість механізмів проективної ідентифікації, що сприяє «оживленню» зображення репродукції індивідуалізовано-суб'єктивно-емотивним сприйняттям її респондентом. Індивідуалізованість сприйняття репродукцій картин художніх полотен учасниками АСПП відзначається як селекціонуванням кожним індивідом символів, так і неповторністю виокремлення провідних фрагментів картини. Саме тому є можливість використання однієї і тієї ж картини в роботі з різними людьми та спостерігати наповнення художнього твору особистісним індивідуалізованим змістом. «Оживлення» картини відбувається в діалогічній взаємодії психолога і респондента (стрижневий момент), де самопрезентант набуває посередництва в пізнанні цілісно-індивідуалізованої психіки в її свідомих і несвідомих виявах. Репродукції художніх творів мають змогу переростати у самопрезентант психіки внаслідок актуалізації механізмів проекції, проективної ідентифікації, інтроекції в процесі діалогічної взаємодії психолога з учасником АСПП.

Посібник представляє результати дослідження, спрямовані на оптимізацію підготовки психологів до практики надання допомоги іншим людям за умов використання репродукцій художніх полотен. Емпірична частина посібника вибудована на аудіо- і відеозаписах матеріалів семінарів та Авторських шкіл, що дає змогу сформувати уявлення не лише про характер використання репродукцій картин, але й про специфіку реалізації методології глибинного пізнання в діалого-діагностичному процесі АСПП. Представлене в цьому посібнику дослідження не вичерпує всіх аспектів задекларованої проблеми. Тому сподіваємося, що порушені проблеми не залишать байдужими як митців-художників, так і психологів.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Глибинно-корекційний процес АСПП⁸ (респондент М.)

П.: Малюнок дуже цікавий, бо ця дівчина ніби жива і нежива. Якою вона є для тебе – живою чи неживою? Чи це символ чогось іншого?

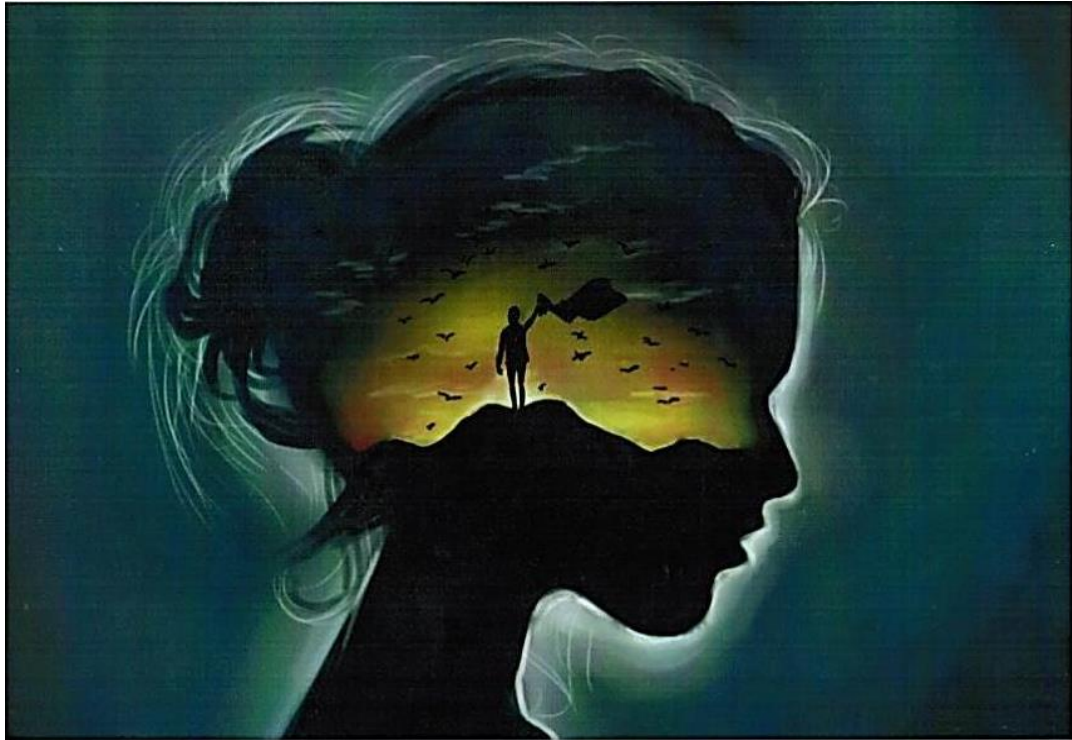

Рис. А.1. Автор і назва невідомі

М.: Вона жива.

П.: Чи не бентежить тебе те, що в неї спостерігається світіння всередині і біля голови? Ця хустинка в руках – це її наміри?

М.: Це те, що відбувається в її задумах.

П.: Ці задуми якимсь чином пов'язані з твоєю персоною?

М.: Так.

П.: Вона (дівчина) готова «помахати» тобі хустинкою?

М.: Так.

П.: На якому етапі в дівчини виникли такі задуми: вона і входила у взаємини з ними чи був якийсь шлях до цього?

М.: Раз – і виникли, несподівано.

П.: Для тебе складність була в тому, що це трапилося несподівано і ти не був готовий до цього?

М.: Так, саме в цьому.

П.: Як ти думаєш, ця дівчина хотіла самоствердитися таким чином, чи ти зрозумів, що сам спричинив таку ситуацію (рис. А.1)?

М.: Я думаю, у неї з'явилися страхи, які, можливо, я спричинив своїм тиском у взаєминах, і тому вона так вчинила.

⁸ У співавторстві з О. Поляничко

П.: А тиском у який бік?

М.: Ми вже планували жити разом. Коли в нас були стосунки, то вона (ця жінка) не була ще розлучена, але вже не жила з чоловіком. А коли вона розлучилася, то ми говорили, що будемо жити разом. Але вона, після розлучення зі своїм чоловіком, відмовилася жити зі мною і помахала, як на рис. А.1. Можливо, місяць минув, і все.

П.: Помахала, бо побачила, що зробила помилку в розлученні, чи пішла іншою дорогою?

М.: Сказала, що боїться повторити помилку і їй треба час, щоб пожити самій. Хоч вона не сказала, що це крапка в наших стосунках. Повідомила, що поки що не готова і хоче побути сама.

П.: Мабуть, у неї були сумніви, що вона правильно вчинила, помахавши своєму колишньому чоловікові. Тоді ці «помахи» їй, мабуть, сподобалися, і вона помахала ще й тобі (*сміється*). Я думаю, що ти готовий із гумором глянути на цю ситуацію. Цьому треба вчитися, трохи полегшувати фанатизм ситуації. Чи плекав ти певний час надію, що в неї зникнуть такі наміри (рис. А.1)?

М.: Певний час – так. А далі я вирішив із цим змиритися. У думках я з цим змирився, емоційно через себе прогнав і навіть плавав. Але цілком емоційно я не можу це відпустити. Я ніби йду далі, але повертаюся. Так і зараз.

П.: Повертаєшся в думках і душевному настрої чи контактуєш із нею?

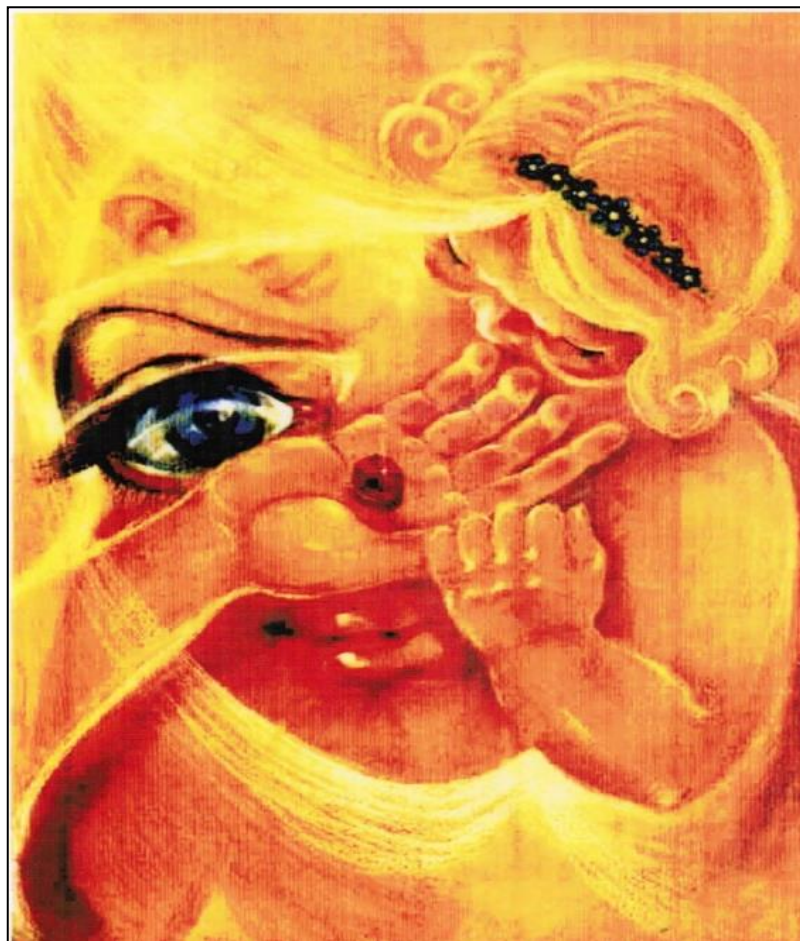
М.: Лише в думках. Ми з нею час від часу спілкуємося так само, як було до нашого розриву стосунків. У нас таке ж тепле спілкування, але ніяких кроків до неї я не роблю.

П.: Вона так і живе одна?

М.: У неї є дитина. Вона живе з батьками.

П.: Що б ти сказав зараз цій фігурці, яка махає хустинкою (рис. А.1)?

М.: Що ототожнюю себе з фігуркою, що я теж хочу попрощатися. Я б сказав: «Не хвилюйся, усе буде добре. Тебе люблять».

П.: Тут виявляється твоя чистота, щиросердність, готовність бути щедрим душевно, духовно. Але мені видається, що ця особа навряд чи це відчує (рис. А.1, *дівчина*). І якщо затримуватися на гойдалці почуттів, то можна зазнати душевних втрат. Можливо, ще повернемося до цього малюнка, а зараз – рис. А.2. Тут ми бачимо механізми згущення: є дитяче обличчя і за спиною ще якесь, дві руки та перлина на одній із них. Що спонукало тебе обрати цей малюнок (рис. А.2)? Які його аспекти тебе найбільше зацікавили?

М.: Я побачив тут дитинку і маму, яка на руці дає свою любов.

П.: А мама – це велике обличчя чи те, що за спиною в дитини?

Рис. А.2. Д. Уральська «На щастя»

М.: Те, що за спиною в дитини (рис. А.2, *менше обличчя, у тіні*).

П.: Ця фігура (рис. А.2, *більше обличчя*) – це твій внутрішній стан? З ким ця фігура асоціюється?

М.: Я думаю, вона стосується бабусі. Мені бабуся дарувала більше теплоти, ніж мама. Я знав, що мама любить нас із братом, але вона цього ніяк не показувала. Я навіть запитував у неї, чому це так. Вона відповіла, що на той час це було модно, так прийнято, їх так виховували. А бабуся завжди дарувала любов і теплоту. Між мамою і бабусею були не дуже добрі стосунки. Мама не любила бабусю.

П.: Бабуся – це мамина мама?

М.: Так. І в них були розбіжності, конфлікти.

П.: Можливо, мама ставилася до тебе з прохолодою, бо ревнувала, що бабуся приділяє тобі увагу?

М.: Ні.

П.: Не ревнувала, бо твої почуття були сильнішими до мами?

М.: Мої почуття до бабусі й мами були однаковими.

П.: Тобто у їхніх взаєминах каменем спотикання ти не був?

М.: Ні. Між ними були свої справи. У них був конфлікт на матеріальному підґрунті: хати дві, а дітей у бабусі троє. І вони не могли поділити ці будинки. Саме в роки мого дитинства вони щотижня двічі-тричі збиралися і сварилися. А я все це бачив і чув. Я був присутній під час усіх сварок і так звик до них, що вже біг із вулиці, бо приїздила бабка, і я знав, що обов'язково буде конфлікт.

П.: То для тебе вже був такий цирк?

М.: Так.

П.: Ти ніколи не брав участі у цих сварках?

М.: Ні. Я не мав права включатися в ці конфлікти, бо з дитинства батько так виховував, що не можна було втручатися у справи дорослих. Ми з братом цього боялися.

П.: Брат теж був присутній під час конфліктів?

М.: Часто він теж був присутній, але не стільки, як я.

П.: Як це впливає на тебе зараз? Коли є якісь суперечності, то ти стоїш осторонь? Чи відчуваєш, що в тебе вже є «гарні навички», щоб посваритися?

М.: Раніше було, що я любив усі ці конфлікти, але десь до 28 років.

П.: Бо то ж була «розвага» (*сміється*).

М.: Але зараз, ближче до свого теперішнього віку, я тих конфліктів вже не хочу.

П.: Тоді в цьому образі (рис. А.2, *образ матері (менше обличчя)*) є не тільки мати, а і ти. Ти разом із мамою.

М.: Можливо.

П.: Бо тобі доводилося спостерігати. І матері це доводилося робити, коли в тебе була така ідилія з бабусею (рис. А.2, *образ бабусі – велике обличчя*). Хто цю перлину цінував і як її тлумачив (рис. А.2, *перлина на долоні*)?

М.: Маєте на увазі, як цінували бабусю і маму?

П.: Звичайно. І для кого ти був справжньою перлиною – ти як дитина? Тобі хотілося б, щоб ти був такою перлинкою для мами?

М.: Можливо.

П.: Тобі шкода себе, що ти цього не відчував? Чи хтось із дітей усе ж був для неї (*матері*) перлинкою?

М.: Я сказав би, що це перлинка і для мене, і для мами одночасно.

П.: Що означає перлинка для тебе?

М.: Любов до себе.

П.: А що вона (*перлина*) означає для мами?

М.: Теж любов і вдячність мені. Бо мама постійно говорить, що ми невдячні, але вона завжди хоче чимось допомогти.

П.: Ти хочеш завжди бути вдячним. А що заважає?

М.: У мене таке враження, що вона ставиться до мене, як до дитини. І це викликає в мене негативні емоції.

П.: Затримує тебе в дитинстві?

М.: Так.

П.: І тому жести добра з її боку, які виявляються як до дитини, ти не можеш сприйняти за «чисту монету» і бути їй вдячним. Бо ти бачиш там двоїстість: вона тебе затримує в дитинстві, і ти не зовсім зрілий ще в певних питаннях.

М.: Можливо. Вона часто робить такі «жести», немов до дитини. Гіперопіка виявляється з її боку, а це невчасно.

П.: Обери камені, якими ти можеш відобразити членів своєї сім'ї, і розкажи про них.

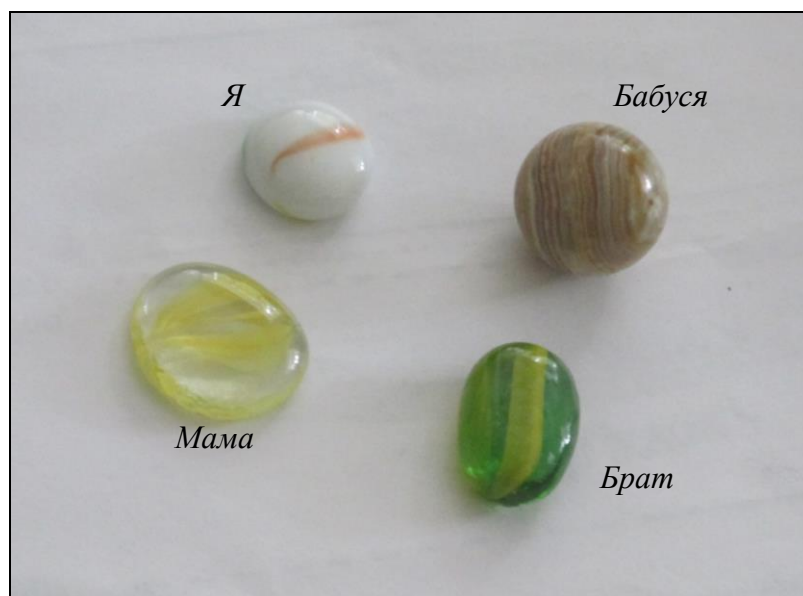

Фото А.1. Модель «Моя сім'я»

М.: Тут присутні (фото А.1): я – білий камінь, зелений – брат, жовтий – мама, світло-коричневий – бабуся.

П.: Чи відіграє роль відстань між тобою і мамою (фото А.1, білий і жовтий камені)? Вона (відстань) ніби менша, ніж між тобою і бабусею (фото А.1, білий і світло-коричневий камені).

М.: Ні. Відстань між усіма однакова.

П.: У вашій сім'ї прийнято витримувати рівність? Чи це через те, що була порушена рівність, бо «дві хати, а дітей троє»? Можливо, ти над цим не замислювався?

М.: Навіть не знаю, чому так. У мене до бабусі й мами однакова любов, і в брата так само. Можливо, між ними (бабусею та мамою) більша дистанція. А між нами з братом однакова.

П.: Справді, ти так розташував камені, що найбільша дистанція між бабусею і мамою (фото А.1, жовтий і світло-коричневий камені). А тепер зобрази конфлікт, через який вони раз на тиждень збиралися. Бо скільки вони не сварилися б, але в тому було щось стабільне. Постав причину конфлікту і головних персонажів, які брали в ньому участь.

М.: Посередині я зобразив конфлікт у вигляді мушлі (фото А.2). Мама – червоний камінь, бабуся – угорі справа, тітка – угорі зліва і дядько – унизу справа (фото А.2). Це між ними все було.

П.: Цей конфлікт (фото А.2, мушля) ніби як хата, у яку можна зайти?

М.: Це хата, яка дісталася мамі, і вона мала виплачувати за неї гроші.

П.: Рідні приходили і вимагали гроші?

М.: Грошей не було. Батько їздив на заробітки, заробляв гроші. А вони всі (рідні) приходили і напосідали на маму.

П.: Включаючи бабусю?

Фото А.2. Модель «Конфлікт»

М.: Бабуся напосідала найбільше.

П.: Бо бабуся була причетна до того, що санкціонувала цю хату мамі?

М.: Так. Можна сказати, що бабуся створила цей конфлікт, бо так задала ситуацію. Спочатку пустила маму жити до хати просто так, а потім прийшла вимагати гроші, бо не було чого дати третій дитині (синові). А він теж має щось отримати.

П.: А дві хати – це включаючи і ту, де живе бабуся?

М.: Так. Із бабусею живе тітка, і вона мала отримати хату в спадок, бо повинна доглядати бабусю до смерті. Тому від тітки нічого не вимагалось. А від мамі – грошей за компенсацію хати.

П.: Коли ти сидів за колом, то з ким ти співпереживав більше?

М.: Із мамою.

П.: І теж був таким «червоним» (фото А.2, червоний камінь)?

М.: Так.

П.: Тоді тобою рухали не тільки пізнавальний інтерес, а, очевидно, ще й функція захисника мамі?

М.: Так. Вона часто мені говорила: «М., будь удома, бо зараз придуть наші і знову почнеться те, що було. Захищай мене». Брат вчився, батько був на заробітках, а я – удома.

П.: Чи не помічав ти, що в тебе залишилася небайдужість до конфліктогенних ситуацій?

М.: Ні. Я вже цього, здається, позбувся. Можливо, на підсвідомому рівні я цього не хочу вже взагалі. Я не шукаю конфліктів. Я навчився брати енергію в іншому.

П.: Ти казав, що удома під час конфліктів був присутній ще старший брат, то чому захисником мама обирала тебе?

М.: Батько в нас був тираном. Нам пощастило, що він їздив на заробітки. Я радів, коли його не було. Брат нічого не міг сказати проти, а я до таких речей виявляв більше супротиву.

П.: Бо брат більше був із батьком, і він його пригнічував?

М.: Батько його дуже пригнічував із дитинства. І брат нічого не міг вдіяти. Навіть зараз, коли батько має слово, то брат нічого не говорить, а тільки сидить, як мала дитина, і слухає. Я часто теж не втручаюся, але вмію втихомирити всіх.

П.: А ви живете разом?

М.: Ні. Усі вже окремо. Я купив квартиру і живу в ній, брат так само.

П.: Чому ці рідні (фото А.2, *бабуся, тітка, дядько*) в одному кольорі? Вони так об'єднані спільним інтересом, що відмінності між ними стушуються?

М.: Тому що вони всі троє говорили приблизно одне і те саме на маму. Я не бачив між ними різниці.

П.: Їм видавалося, що батько передає гроші, і вони в мами є, але вона їх не хоче віддавати?

М.: Так і було.

П.: Це була правда, що вона мала гроші, але не хотіла віддавати?

М.: Неправда, тому що ми з братом купляли гумки оптом і так заробляли гроші. Іноді мама навіть брала з тих коштів, щоб купити хліб. Я чув, що батько передавав гроші своїй мамі (другій бабусі). Я таке чув, але підтвердження тому не маю. На сім'ю він теж гроші давав, але скільки – не знаю.

П.: Ви жили нормально чи бідно?

М.: Ми жили нормально. Просто були моменти, коли не було грошей. Але загалом ми жили нормально.

П.: Чи залишилося в тобі прагнення когось захистити? І чи виявляв ти його до тієї дівчини (рис. А.1)?

М.: Так. Я постійно її психологічно підтримував, багато на себе брав негативу.

П.: Можливо, ти робив те саме, що і з мамою? Бо вона від негативу теж аж «почервоніла» (фото А.2, *червоний камінь*).

М.: Так.

П.: Коли вона розлучилася (рис. А.1, *дівчина*), то вже необхідність рятувати її від того негативу зникла. Чи не розгубився ти в такій ситуації? Змінилися обставини, і тоді змінилося щось і у ваших взаєминах?

М.: Обставини змінилися, її не треба було вже захищати, звичайно. Були думки, але точно не про розрив стосунків. Про те, щоб будувати все по-новому.

П.: Що ти відчував, коли зрозумів, що ти потрапляєш у позицію мами і тобі вже треба захист? Коли тобі хустинкою «помахали».

М.: Так, я відчув, що мені треба захист!

П.: Ти ділився з кимось своїми почуттями, хто міг би тебе захистити? Наприклад, із бабусею або мамою?

М.: Я шукав у них психологічну опору.

П.: Але не дуже хтось поспішав тобі її надавати?

М.: Друзі мені всі допомагали на поверхневому рівні, але не на глибинному.

П.: А мама?

М.: Мама ніби хоче допомогти, але не знає як. Вона говорить щось на кшталт «тримай себе в руках». Це означає – нічого не сказати або і того гірше.

П.: Тоді ти відчув цей конфлікт (фото А.2, *мушля*) уже сам у собі?

М.: Так.

П.: Чи виявляв ти ці колючки? Бо з попереднього матеріалу було видно, що ти теж готовий був комусь «помахати» (рис. А.1). Прослідковується динаміка: на якийсь момент ти брав себе в руки і готовий був «помахати», а потім відходило все і знову хотілося, щоб приходила напруга. Чи виявлялася внутрішня напруга в таких колючках (фото А.2, *мушля*)?

М.: Спочатку так, виявлялася в образі і зlobі. Але зараз я все бачу в лібідній енергії. Хочеться висловити вдячність людині, не більше.

П.: Давай підберемо «ту людину» (дівчину). Скористайся каменями. І проговори щось до неї (фото А.3, *зелений камінь*).

Фото А.3. Модель «Колишня дівчина М.»

М.: Я буду плакати.

П.: Якщо захочеться плакати, то ми приймаємо тебе і підтримуємо. Ці сльози – як весняні, це сльози очищення. Не можна їх тримати, бо вони впадуть чорним каменем у тобі.

М.: Мені її (колишню дівчину) називати на ім'я?

П.: Як хочеш.

Фрагмент психодрами

М.: Я буду називати на ім'я. Її Женя звати. «Дякую тобі, Женю, за все, що ти зробила для мене. Ти показала мені, що я можу любити. Дякую за те, що давала мені свою любов, піклування. Дякую за всі приємні моменти, які в нас були. Дякую тобі, що дозволяла себе любити, тебе любити дуже легко. Дякую, що подарувала мені хоч не кровну, але сердечну донечку, яку я дуже люблю, і вона мене теж любить, до речі. Я тобі вдячний за те, що, хоч і тимчасово, але ти дозволила мені стати частиною вашої сім'ї. Я ніяких образ на тебе не тримаю, відпустив усе негативне і закрив шлюз. Я радий, що ти жива і щаслива».

П. (від імені Жені): Я рада, що ти можеш це все мені спокійно говорити. Я не звертаю уваги зараз на твої сльози і тривоги, вони всі минуть так само, як минули в мене. Я знайшла собі втіху всередині своєї душі. І, думаю, добре, що в твоїй душі я залишила світло, а не щось темне. Бо темне тобі шкодило б більше, ніж світло в душі. Ти маєш розуміти, що в мене більше досвіду, ніж у тебе. Можливо, для тебе я була перша любов – така, яку ти відчув. У мене було просто розширення власного досвіду. Якщо я знаходжу втіху в сім'ї, у якій я зараз перебуваю, то нам не по дорозі. Я впевнена, що ти знайдеш сам у собі спокій і супутницю, яка тобі буде більше личити, ніж я. Почуття, які в тебе є до моєї дитини, теж нав'язані тим, що ти любив мене. Бо це перенесення любові до мене на дитину. Я відчуваю, якщо ми будемо разом, то я тобі завдам значно більше шкоди, ніж коли ми на відстані. Припини плакати. Радій тому, що в душі були ці почуття і колись ти їх будеш легко згадувати. Це був певний досвід, який ти пережив. Якщо ти будеш далі себе травмувати, то ти засядеш надовго в мушлі таких травм (фото А.2, мушля). Можливо, в тебе і є така тенденція, тому що ти в тих травмах, які мала мама, добряче засідав. Ти сам себе раниш. Добре, що ти поїхав на таку психокорекційну групу, відволікся. У мене до тебе теж світлі почуття, і це добре. Але ти маєш знати, що мій досвід є багатшим і більш розмаїтим. Є біологічний батько дитини, досвід народження дитини, досвід певної відповідальності, який ємнісніший, ніж те, як ти все так світло, широко полюбив. Мені не хотілося б, щоб ти страждав. Я хотіла б, щоб ти мені колись сказав, що ти щасливий із

кимось іншим. Мені тоді буде легко. Для себе я вже все вирішила. Не треба коливатися, бо ти сам собі будеш наносити рани й енергією мортідо притискати лібідо. Така суміш одного з іншим може шкодити тобі і твоїй самореалізації, самостановленню, твоєму вільному погляду на світ, дівчат, жінок. Добре, що зараз ти зміг до мене звернутися і все проговорити, а не замкнувся в капсулі, яка була б наповнена певною чорнотою. Бо періодично вона на тебе находила. Ти з нею впорався, і напруга теж поступово буде відходити. На її місці з'явиться більш світлий, приємний і гарний «камінчик» (фото А.3, *дістає з мушлі червоний камінець і замість нього кладе світлий*). Бо то напруга, яка задана ще матір'ю. А вона знайшла притулок і причини для того, щоб ожити і відчувти те, що переживала мати, ще коли ти був малим. Незалежно від того, що її (матері) змістові параметри напруги були іншими, але за силою ти фактично занурився в такий же стан. Матері треба подякувати за те, що вона є, і нейтралізувати все та поступово наблизитися до самого себе, власного розвитку і самореалізації. У тебе є перспектива звільнитися від цього негативу. Я буду рада тебе бачити усміхненим, задоволеним і таким, який радіє життю, а не в смутку за тим, що щось було в житті не так. Усе, що послано Богом і вищими силами, по-іншому бути не могло. А яка буде динаміка моїх почуттів? Якщо я так вчинила, то я тобі радила б не дивитися в мій бік, і тоді тобі буде легше. Раз я так вирішила, то вже вирішила. Якщо мені щось інше спаде на думку, то не зважай на це. А якщо ти почнеш «смикатися» до мене, то так і знай, що, можливо, я буду відчувати задоволення. Бо коли я від когось іду, то це підживлює мої жіночі амбіції. Не потрапляй на цей гачок! Я отримала більше задоволення в той момент, коли «помахала хустинкою», аніж тоді, коли ми були разом (рис. А.1). То й залиш мені право бути в цьому задоволенні! М.: Дякую. Я трохи заспокоївся.

П.: Тоді можемо зробити перерву.

Продовження роботи після перерви

П.: Зобрази, будь ласка, динаміку своїх почуттів.

М.: Я хочу показати світлим камінцем, що зараз я прозрів (фото А.4, *камінь справа, вище*).

Фото А.4. Модель: почуття М. «До» і «Після» перерви

П.: Це дуже добре, бо в тебе виявляється світлий розум – це твій помічник. Наступний малюнок такий оригінальний, ніби подорож угору (рис. А.3). Розкажи, чому ти обрав цей малюнок.

М.: Мені запали в душу дорога і море.

П.: Очевидно, є мрія поїхати в подорож, де є така екзотика?

М.: Так. Я їздив в таку подорож півроку тому.

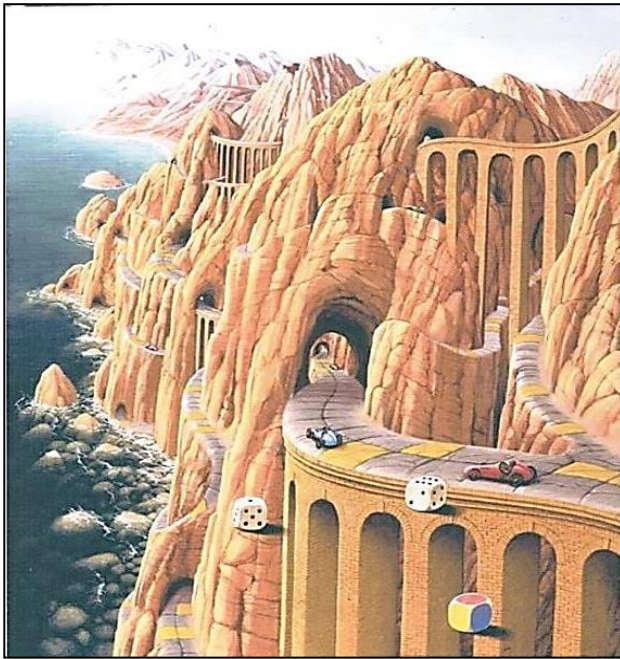

Рис. А.3. Я. Єрка «Вентімілья»

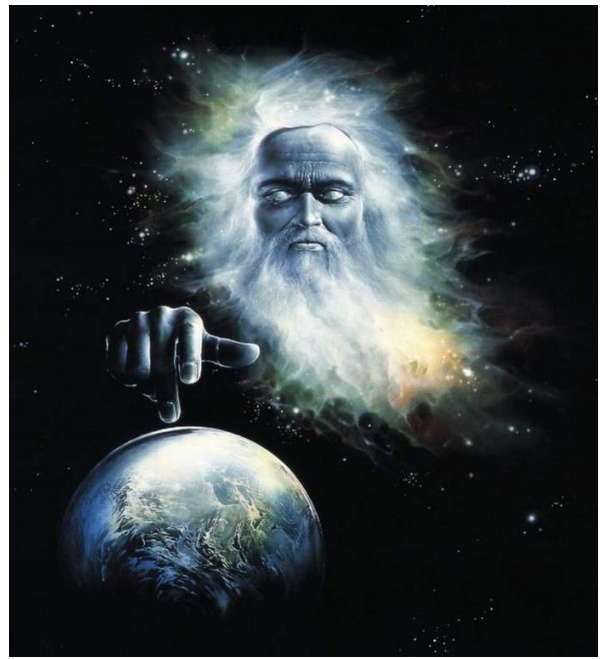

Рис. А.4. В. Сюдмак «Генезис»

П.: Це дуже добре. Малюнок заспокоює. Наступний малюнок, де зображений персонаж із суворим обличчям (рис. А.4). Його очі на щось дивляться і з чимось конкурують. Що для тебе важливо в цьому малюнку: рука, яка щось визначає, чи сама фігура?

М.: Для мене важлива фігура, яка є образом мого батька. Батько був авторитарним і все мало було бути так, як він сказав.

П.: Тому ти отримав досвід, як змиритися з тим, що є. Я думаю, тобі це допоможе в подальшому житті і в роботі над собою. Справді, є такі речі, із якими треба змиритися і поставити крапку.

М.: Але я, коли був маленьким, то не міг змиритися і часто бунтував. Я постійно виражав протест. Можливо, тому мене мама і обрала для психологічної підтримки.

П.: У тебе є різноплановий досвід. Тепер головне, щоб твоє бунтарство не працювало проти тебе в тих ситуаціях, які заслуговують, аби на них раціонально дивитися. Ми є на планеті Земля, а він (батько) бере на себе Божу волю?

М.: Так.

П.: Можливо, він це робив теж не від хорошого життя. Різні можуть бути на те причини. Наступний малюнок (рис. А.5). Тут ми бачимо два плани: світлий і чорний храми. Це твої почуття чи те, як ти жив – у світлому і в чорному?

М.: Радше другий варіант.

П.: Як бачимо, батько є сильною фігурою, то, можливо, тут (рис. А.5) його символізує чорний храм? А білий храм – мама, бабуся і твій дід?

М.: Можливо. Батько ще постійно дуже ображав бабусю. Мама її ніяк не захищала. Можливо, я хотів їх захистити, але не міг...

П.: Мабуть, батько відчував, що в мами є негатив до бабусі, бо вона (бабуся) так напосідала за ті гроші?

М.: Так-так, саме це було основою.

П.: Але бабуся ставилася до тебе поза тими грішми, для неї ти був онук, а не представник ворожого табору?

М.: Так. Я любив її, а вона мене.

П.: Це, мабуть, завдяки тобі, твоїй вдачі і тому, що в тебе є доброта. Що ти сказав би цим двом храмам (рис. А.5)?

Рис. А.5 К. Вачер «Золото хижаків»

М.: Я сказав би білому: «Не варто переживати і боятися чорного храму, тому що він завжди буде в тіні і ніяк на тебе не вплине»!

П.: А може вплинути тільки через твої страхи?

М.: Так.

П.: Ситуація, про яку ми говорили, може вплинути лише через твоє ставлення до неї. Його треба нейтралізувати. Тоді, як би не поверталася ситуація, ти завжди матимеш вибір, а не залежність від неї!

М.: Так. Я хочу звільнитися.

П.: Коли ти з часом станеш вільний, то тільки посміхнешся тому, що було. Перейдімо до рис. А.6. Це, очевидно, ті лібідні взаємини, про які ми говорили. Тоді падали якісь камені і стали руйнівними для цієї пари (рис. А.6)?

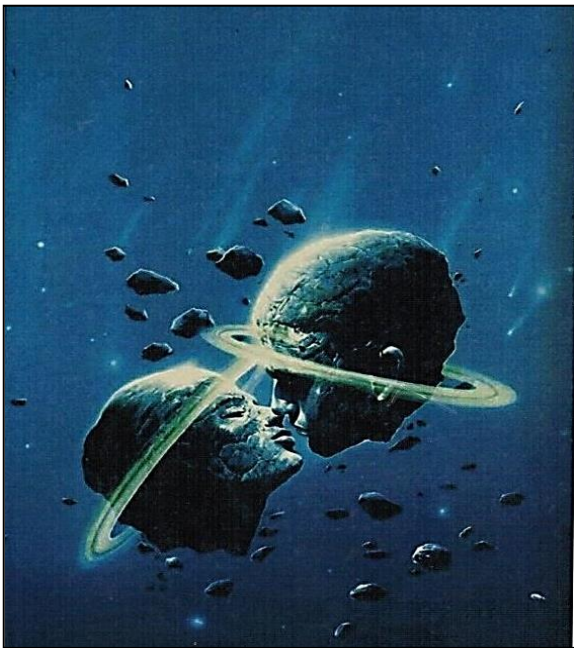

Рис. А.6. В. Сюдмак «Вічна любов»

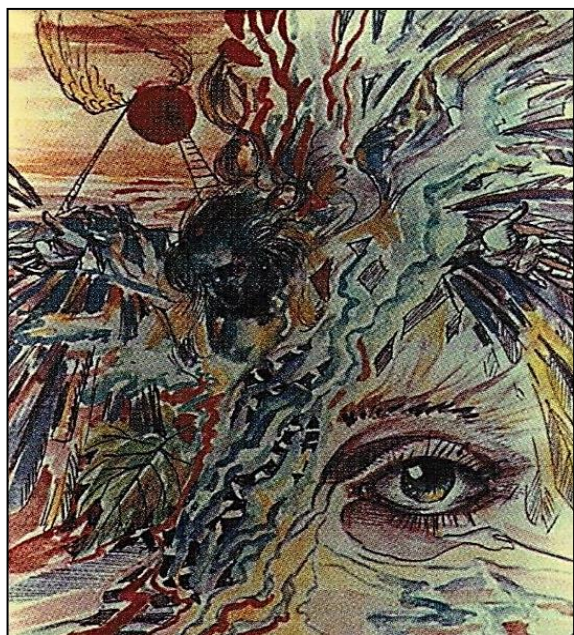

Рис. А.7. Д. Уральська «Радісна подія»

М.: Так.

П.: А це вже фактично пам'ять, як у космосі. Ця ситуація (рис. А.7), мабуть, відображає твої почуття на той час, коли тобі було важко?

М.: Так.

П.: Ти тільки одним оком бачиш, а інше в тебе заповнене почуттями і драмою?

М.: Так. Розумом усе бачу, але емоції сильніші.

П.: На малюнку зліва вгорі є такий символ (рис. А.7, *червона кулька*), ніби підняття над реальністю, до небес. Ти до нього маєш відношення?

М.: Можливо, я шукаю якесь місце, куди можна піднятися і де буде цілковитий спокій. Зараз тут (у групі) у мене таке місце і такі відчуття.

П.: Дуже приємно. Я очікувала, що ти так скажеш, бо наша методика зміцнює силу розуму і дарує можливість захищеності від самого себе.

М.: Я навіть боюся повертатися назад додому, мені так добре.

П.: Якби в нас, як раніше, на кафедрі було багато вакансій, то я б тобі запропонувала з нами залишитися. Але знай, що ми з тобою, ми тебе не забудемо. Приїзди до нас, ми завжди раді тебе бачити. Що ти зараз цій картинці (рис. А.7) сказав би, яка вона зараз для тебе? У чому вона допомагає тобі себе усвідомити?

М.: Я сказав би їй: «Не хвилюйся. У тебе одне око, але воно настільки відкрите, що компенсує навіть два».

П.: Молодчина. Я в захопленні від того, що ти так швидко все розумієш. Перейдімо до розгляду твоїх авторських малюнків.

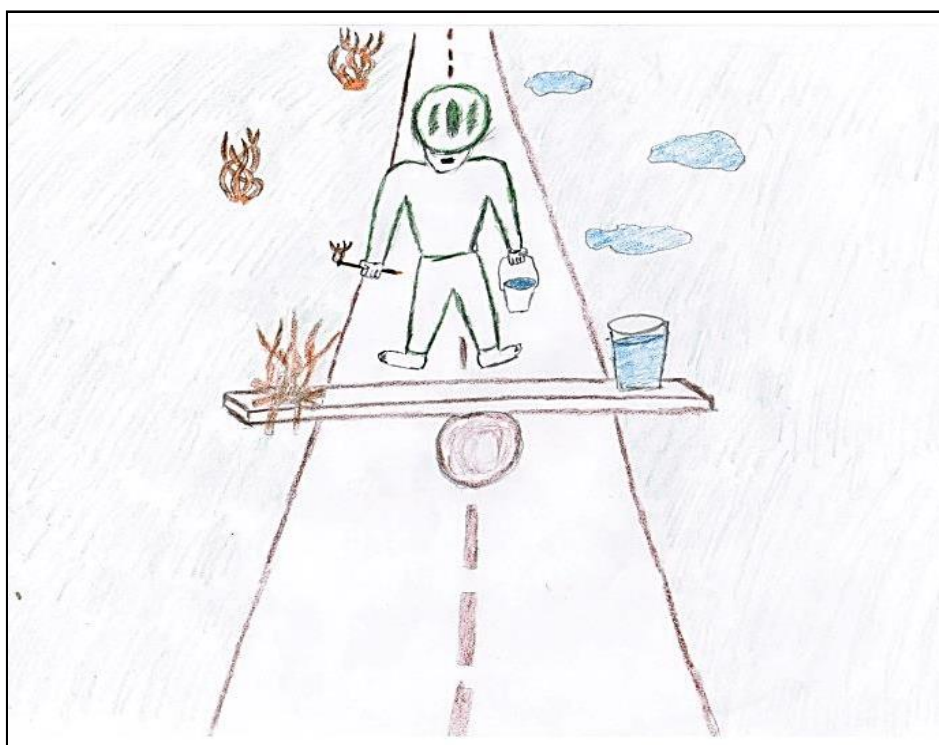

Рис. А.8. Авторський тематичний малюнок «Конфлікт»

М.: На цьому малюнку я відобразив конфлікт (рис. А.8).

П.: Червоні камені (фото А.2, фото А.4), які ми сьогодні бачили, тут представлені вогнем (рис. А.8, *ліва частина малюнка*). А це вода (рис. А.8, *права частина малюнка*), і якимось треба погасити вогонь. Але в твоїх руках ще й щепка, якою можна щось запалити. Тобто, ти сам у собі розпалюєш вогонь?

М.: Так. Я, коли малював, то ототожнював себе з кулею, на якій стоїть дошка. Ця куля тримає баланс.

П.: А я говорила про гойдалку, але не знала, що вона в тебе є на авторських малюнках.

М.: Це люди чи образ батька в людях (рис. А.8, *постать на дошці*), які хочуть підсилити конфлікт вогнем або долити води, а я тримаю баланс. Але далі я зрозумів, що фігура на дошці – це я сам.

П. (*до групи*): Бачите, яка полізначність образу. Від образу батька важко відійти. Усе, що в житті з тобою відбувається, посилюється або послаблюється за рахунок попереднього досвіду. Коли з нами вчиняють не так, у нас оживає все те, що було, коли раніше з нами не так вчиняли. І тому нам так непросто, бо одразу все синтезується, сходиться. (*До М.*): Цікаво, що балансуєш на колі (рис. А.8), а дама, до якої ти звертався (фото А.3), була таким колом і представлена круглим каменем. Тепер ми можемо для тебе щось персоніфікувати через камені та малюнки. І до сім'ї цей малюнок (рис. А.8) теж має стосунок, бо на ньому присутнє маленьке відерце. Воно може бути пов'язане з дитинством, бо дітки таке люблять. У сім'ї важко було щось «погасити», і тому відерце з водою маленьке. Адже конфлікти залежали не від тебе, і твої зусилля були мізерними. Є ще велике відро, але треба набути неабиякого балансу, щоб його взяти. Як у східних єдиноборствах: основне – це знайти баланс і рівновагу. А ти за професією хто?

М.: Математичний факультет закінчив. Але зараз я більше займаюся фотографією, перейшов у творче русло. Ще закінчив Українську комерційну школу за курсом «Оцінка нерухомого майна». Одне відволікає від іншого, і в такий спосіб я знайшов баланс наповнення енергією нескінченно. Постійно присутня динаміка, і завжди я щось роблю. Я по життю щаслива людина, і безперервно чомусь радію, будь-якій деталі.

П.: Це добре. Я думаю, впоратися із цією ситуацією тобі буде неважко (фото А.3), оскільки психіка універсальна і мудра. Якщо ти звик до того, що сам усе робиш, то знайдеш у собі сили відшукати рівновагу. Просто ще треба час. Для психіки (у свідомому) час відіграє дуже важливу роль.

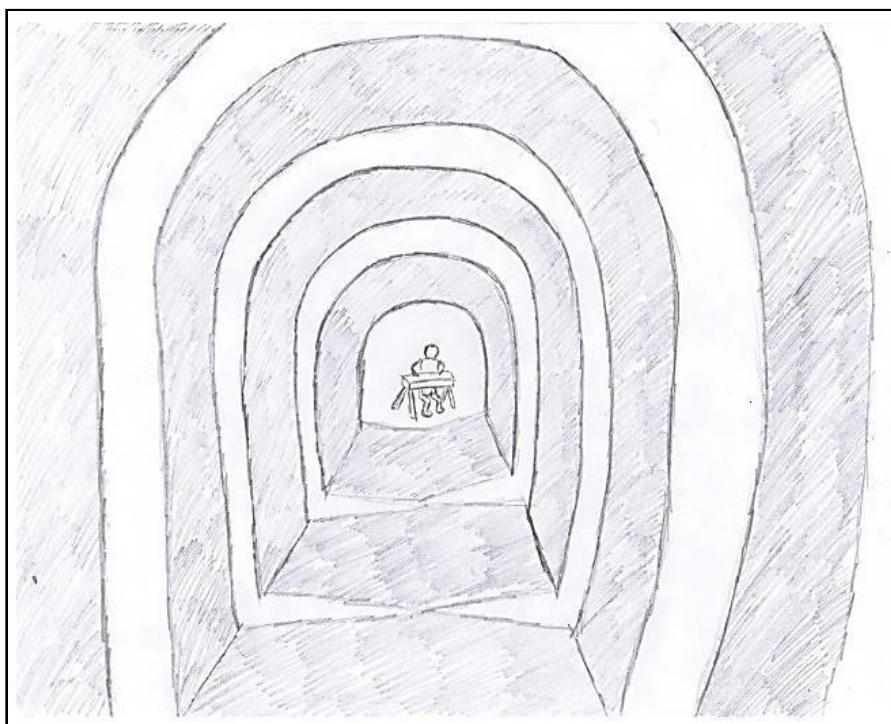

Рис. А.9. Авторський тематичний малюнок «Самотність»

М.: Наступний малюнок – «Самотність».

П.: Самотність – це тунель?

М.: Так. Це різні тунелі. Один, другий – вони нашаровуються.

П.: Ми вже бачили тунель, у який заїжджає машина (рис. А.3). Ніби подорожі тебе відволікають від самотності?

М.: Так, це правильно.

П.: Ти за столом чимось займаєшся?

М.: Фотографіями, працюю за комп'ютером.

П.: Тоді в тебе це відносна самотність, бо ти займаєшся тим, що тобі подобається. Я думаю, що поступово цей стіл буде рухатися до виходу (рис. А.9). Не треба так глибокого заходити в себе і в ті проблеми, які були раніше. Ти їх уже збагнув і поставив крапку. Як називається цей малюнок?

М.: «Радісний день у сім'ї» (рис. А.10).

П.: Мабуть, ти дуже любив, коли в сім'ї є якесь благополуччя, коли тато і мама ще не зайняті роботою. Таке було?

М.: Так. І там ще двоє дівчаток.

П.: Це під впливом тієї дівчинки, яку має жінка, до котрої ти так прив'язався? Ти хотів би мати двох дівчаток?

М.: Одна з них – моя рідна донечка, а друга – та донечка, до якої я прив'язався. Тут ви вірно спрогнозували.

П.: Коли ти малював, то психіка не хотіла «відліплюватися» від тих перспектив із цією жінкою? З'являється напрям, який ти тут окреслюєш для себе, за нього і тримайся. Ті перспективи стануть більшою реальністю, якщо ти набудеш нейтралітету до тієї травмівної ситуації (рис. А.1). Бо особа з тієї ситуації може тебе ще довго тримати в «лабетах».

М.: Тому я хочу цілковито набути нейтральності, щоб об'єктивно оцінювати і самому робити вибір.

П.: Для того, щоб робити вибір, треба розсудливість, спокій і рівновага. Бо спробуй зробити вибір, коли ти так «балансиєш» (рис. А.8).

Рис. А.10. Авторський тематичний малюнок «Радісний день у сім'ї»

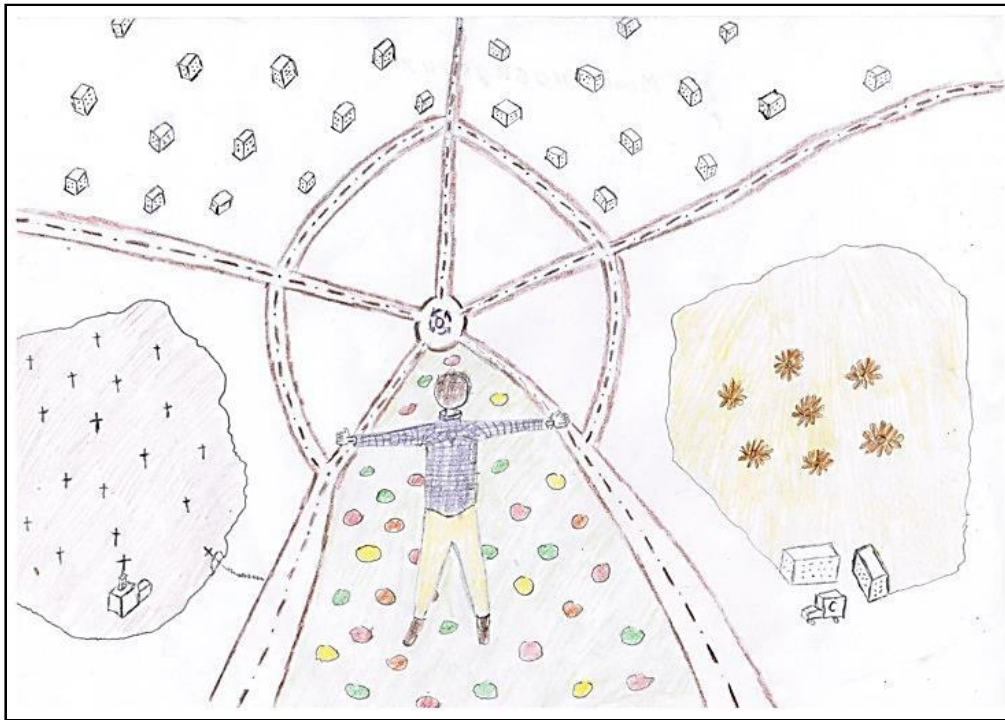

Рис. А.11. Авторський тематичний малюнок «Мої сновидіння»

М.: Це «Мої сновидіння» (рис. А.11). Усе, що я намалював, це реальні сновидіння. Із боків два негативних сні, а інші – позитивні. Я часто уві сні літаю над деревами, дорогою, будинками і від того отримую задоволення. Це (рис. А.11, *зліва внизу*) мені часто сниться сон, де я втікаю від мерців. Але я не боюся, бо знаю, що можу злетіти. У мене страху там немає. А це (рис. А.11, *справа внизу*) мені сняться соняшники та олійня. Уві сні я бачу, що в мене в роті багато насіння соняшника, я його виймаю і не можу ніяк вийняти. Це найбільш тривожний сон, який триває ще з дитинства. Він раз на два місяці постійно повторюється.

П.: Насіння може бути натяком на чоловіче сім'я і на матір, тому що зернята можуть прорости. Мати для тебе значуща фігура. До матері ти міг відчувати чуттєве тяжіння. Це могло не потрапляти в поле зору, але сон про це говорить. Тому стосунки з жінками, невидимо для себе, можеш змодельовати так, як повтор взаємин із матір'ю – тобі жаль, ти підтримуєш, а потім можеш наражатися на черствість. Ти цього не лякайся, а зрозумій, що мама не дала практики близькості, теплоти взаємин. Тому ти не можеш контролювати і бачити доцільність виявів! Діамант (фото А.2, *червоний камінь*), який ти обирав для матері, схожий до цих насінин (рис. А.11, *справа внизу*). Тут (рис. А.11, *зліва внизу*) може бути страх смерті, який у тебе, можливо, приєднався десь фрагментом, коли ти з цим зіткнувся.

М.: Мене в 16 років так побили, що я був однією ногою вже на тому світі. Від дороги зліва є ланцюжок до кладовища, але є і церква (рис. А.11).

П.: Я побачила, що там хрестик на якійсь конструкції, і він виділяється.

М.: Так. Як каплиця, у якій можуть відспівувати.

П.: Який наступний малюнок?

М.: «Моє майбутнє». Хоча, коли я намалював, то воно стало більше схоже на моє минуле.

П.: Ти у човні, а на тебе хтось очікує, як у казці?

М.: Так.

П.: Я щойно говорила, що в тебе дистанція, яка була з матір'ю, переноситиметься. Бо ти намалював своє майбутнє, де є дистанція між чоловіком і жінкою.

М.: Я бачу, справді дистанція з матір'ю була.

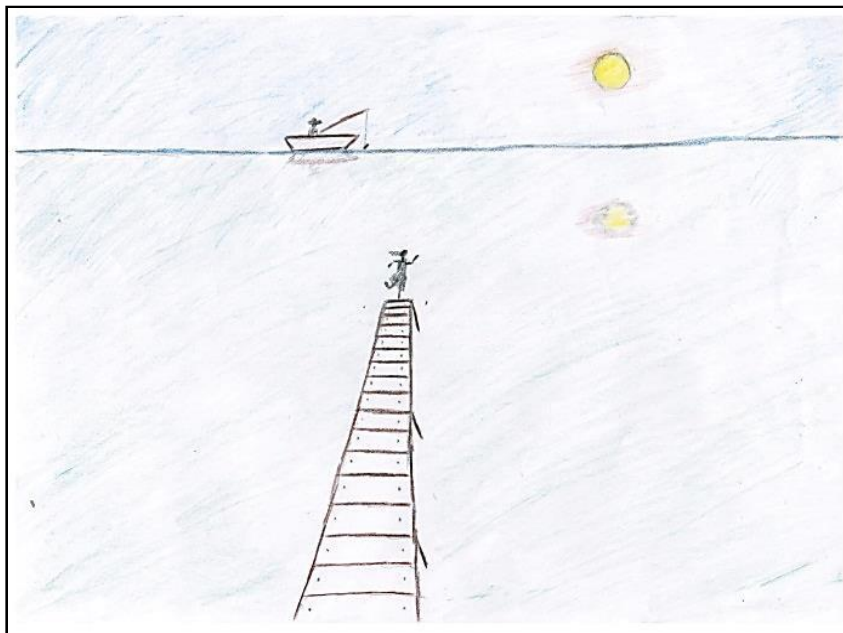

Рис. А.12. Авторський тематичний малюнок «Мое майбутнє»

П.: Коли ти будеш це знати, то боятимешся цього. Ти шукатимеш способи (якщо тебе це не влаштовує), щоб наблизитися один до одного. Спілкування з матір'ю може бути тільки дистанційне, бо то табуйована для тебе жінка. І знову, за архетипами, витягування рибки – це те саме, що й насіння (рис. А.11). Волосінь на вудочці – символ пуповини, рибка – сперматозоїд. Тут архетипи розповідають нам багато чого (рис. А.12). Ти сидиш у човні, а, за архетипною символікою, човен – теж образ материнської утроби. Місток намальовано як шпали, що теж, за архетипами, бажання чуттєвого контакту. А це місяць?

М.: Сонце, яке відображене у воді.

П.: І весь малюнок побудований на тлі води. Це теж натяк на материнський образ. Якщо подивитися на рис. А.11 через призму цього малюнка (рис. А.12), то виходить, що дорога як човен, а допоміжні доріжки як пуповини, і «коли я літаю над», то не маю чуттєвого контакту (рис. А.11). Якщо ти тепер подивишся на свою історію, то вона теж на тлі табу, бо жінка була заміжня.

М.: Так.

П.: Коли знімається табу, то можуть з'являтися нові проблеми в тому, що материнський образ дуже впливає на тебе. І це вже твій матеріал, над яким треба подумати. Для тебе несподіванка, що ми виходимо на стосунки «мати – син»?

М.: Я чув багато про роль цих взаємин, але на собі не міг рефлексувати. А зараз розумію, наскільки сильно вони впливають на мене.

П.: Ти не знав, бо твоя професія перебуває зовсім у іншій площині.

М.: Виявляється, вони аж настільки впливають на мій вибір, що мене привабила заміжня жінка.

П.: І на вибір, і на почуття. Тому так сильно кровно болить. Тому що воно вросло у психіку через механізми ідентифікації, як щось кровне. І тому цей натяк на кровне показаний у тому, що одна дівчинка рідна, а друга – ні (рис. А.10). «Рідне – не рідне» відіграє роль у твоїх почуттях. Саме тому вони тебе так пронизали, як стріла, наскрізь. А за цим стоять переноси від найріднішої жінки – від взаємин із матір'ю. Тим більше, вона тебе обрала захисником, а батько був відсутній. Тому тебе можуть приваблювати «табуйовані» жінки.

М.: Щодо «табуйованих», я вже на них не дивлюся. Я це відкинув раз і назавжди. Не хочу більше таких стосунків.

П.: Значить, ти відчув, що вони значущі?

М.: Я це відчув. А на майбутнє, якщо буде вибір – хлопчик чи дівчинка, то перевагу я віддам дівчинці. Це буде більше зближувати мене з жінкою.

П.: Чи твоя мама не хотіла дівчинку?

М.: Так. Вона мені казала: «Я хотіла б, щоб друга дитина народилася дівчинкою. Але ти народився хлопчиком».

П.: Тоді, звичайно, психіка буде догоджати, щоб її любили. І тому твоя душа дуже ніжна, оскільки легко зливається з чистотою тієї дівчинки (нерідної). Вона тобі була небайдужа. І ще, якщо ти і був «дівчинкою» за ніжним ставленням (а тобі бракувало цього з боку матері), то все одно ти був в образі чоловіка. Виходить, що для матері ти «нерідна дівчинка». Ти їй був рідний хлопець. Ти так і зобразив: одна дівчинка рідна, а друга – ні (рис. А.10). Тобто ти, М., як хлопець, і в тобі є та дівчинка, яку ти сам, імовірно, відчужуєш. Бо ти борешся в собі, можливо, із якоюсь тонкістю, вразливістю. У тебе ніжна душа, і тому тут намальовані квіточки (рис. А.11). Тоді тобі доводиться підніматися над реальністю. Тому ти «без вини винний». Тобі сниться, що ти продукуєш так багато насіння соняшника, оскільки не потрапила та зернинка, щоб мати була більш ніжною, теплішою, ближчою, якби ти був дівчинкою, тому мати – «за завісою» (див. рис. А.2).

М.: Десь підсвідомо для того, щоб мама мене більше полюбила, я намагався бути дівчинкою?

П.: Не те, щоб ти хотів бути дівчинкою. У тебе актуалізувалися такі тонкі, ніжні, добрі відчуття, на які ти хотів отримати відгук у душі мами. А мама сприймала тебе як хлопця і думала, що ти маєш рости стійким. Тому твої ніжні почуття залишилися нереалізованими. Коли ти бачиш маленьку дівчинку, то вона більше це відчуває і тягнеться, наближається до твоєї душі. Тому є така потреба в очікуванні саме дівчинки.

М.: Тепер я зрозумів. Та дівчинка, яка нерідна, мене справді дуже полюбила. Я з нею спілкувався два дні тому, і вона сказала, що любить мене. Вона постійно просить свою маму розказувати казку про дядю (про мене).

П.: Усе це в неї швидко минеться. Діти це забувають. А тобі теж не варто через те дуже розчулюватися. Я думаю, твої проблеми досить прозорі, щоб ти – через краще розуміння себе – цього не лякався, а усвідомлював, що це породжено негараздами власного народження тебе через такі очікування мами.

М.: У моєму житті було багато різних ситуацій, але я їх усі легко пережив. А це перша ситуація в моєму житті, яку я так тяжко відпускаю.

П.: Бо це ілюзія тих глибинних проблем. Зрозумій це, і тоді відпустиш. Адже діти зазвичай навіть не згадують такі речі.

М.: Я про те не думаю, що вона (дівчинка) буде страждати.

П.: Головне, щоб ти не страждав. А вони там собі дадуть раду, якщо вони так визначилися.

М.: Я зрозумів, що саме мене так біля них тримало. Це і те, що мама хотіла другу дівчинку, і те, що я прагнув їх захищати так, як не зміг захистити маму.

П.: Звичайно. Тут багато чого. Тобі буде над чим подумати. Добре, що ти потрапив на заняття. Я дуже рада і щаслива цьому. І я спокійна, бо якщо ти закінчив фізмат, то вже розберешся в цих лабіринтах (*сміється*).

М.: Я щодня розбираюся, копаюся в собі.

П.: Але є ризик ходити хибним колом.

М.: Так-так. Уже дуже набридло копатися в собі.

П.: А тоді воно відпустить, і ти не будеш копатися. Бо ти виходиш на інтелектуальну і світлу дорогу. Як казав З. Фрейд, злий дух втрачає силу, коли ми його називаємо. Що могли за твоїм матеріалом, те ми окреслили. Хай Бог допоможе тобі, і злі духи тебе не обтяжують. Бажаємо тобі дивитися на все тверезо, із гострим, розширеним і адекватним соціально-перцептивним інтелектом.

М.: Дякую. Мені полегшало, стало спокійніше, і я відчуваю перспективу.

Додаток Б.
Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент Л.)
(психоаналіз репродукцій художніх полотен та психоаналітична робота з використанням каменів)

П.: Яка частина цього зображення (верхня чи нижня, рис. Б.1) вас вабить більше?

Л.: Нижня.

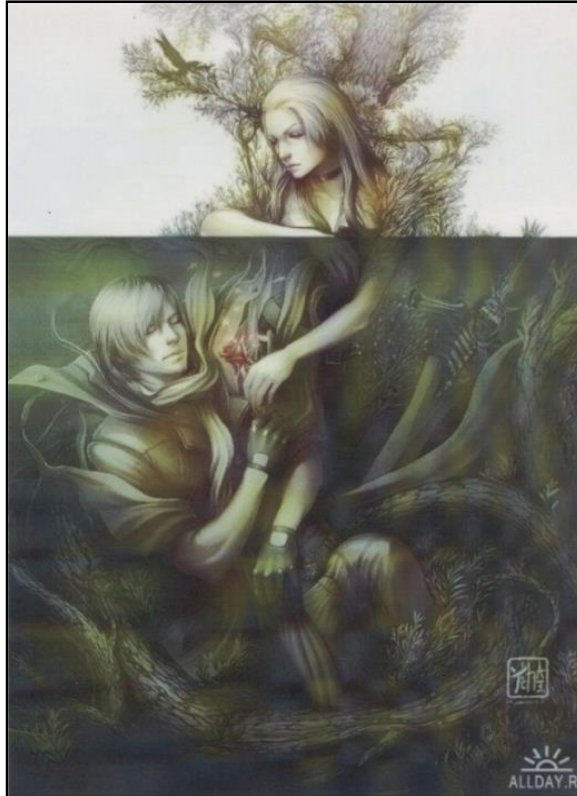

Рис. Б.1. В. і М. Ременар «Моя троянда».
Назва респондента: «Співпереживання, співучасть»

П.: Конкретизуйте.

Л.: Я відчуваю сильне співпереживання з тим, що відбувається «внизу» (нижня частина рис. Б.1).

П.: Тобто ваші емоційні реакції більше задаються тим, що «внизу». А як би ви загалом назвали цю репродукцію?

Л.: «Співпереживання, співучасть».

П.: Тоді виходить, що ви не лише тут (*указує на верхню частину*), а й у нижній частині через співпереживання?

Л.: Так.

П.: Таким чином, співучасть визначає вашу роль у нижній частині?

Л.: Я завжди себе відчуваю там, у нижній частині. Я відчуваю себе менше в реальності, ніж там, унизу! «Низ» переважає своєю активністю.

П.: Чи не важко жити з такими відчуттями? І друге запитання: ви зацікавлені у такій «співучасті»?

Л.: Я там (*показує на нижню частину*, рис. Б.1) не одна – разом зі мною ті, з ким я спілкуюся. У зовнішньому світі я почуваюся значно самотнішою, ніж у цій нижній частині (рис. Б.1).

П.: Чи є тут натяки на партнерство з кимось?

Л.: Немає, радше натяк на єднання з рідним братом. Він помер ще до мого народження. А потім, скільки я живу, стільки мама і каже, що саме на похоронах дізналася, що вагітна мною. Все життя я доводжу, що я жива. Мати розповідала мені, що одного разу, перед

похороном сина, їй наснився сон, *ніби вона лежить у ямі закопана, а дівчинка розриває її руками і звідтіля витягує.*

П.: І вона (мама) такими розповідями задала вам *програму «самовідкопування»?*

Л.: Так. Тепер я помічаю, що йде проекція – я обираю таких партнерів, яких треба постійно витягувати з якоїсь біди.

П.: Тобто вам бракує поряд матері, і ви знаходите їй заміщення?

Л.: І сексуальних партнерів, і чоловіків, і взагалі людей, яких треба «витягувати» – ось такі вони – всі близькі до мене. Коли я це роблю, то ображаюсь на них за те, що вони мене не цінують, потім цураються, дистанціюються, оскільки я ніби виконала свою функцію і вже їй не потрібна. Найкраще, що я вмю, так це витягувати людей із їхніх бід.

П.: У цьому є ваш внутрішній інтерес, енергетичне підживлення. Так?

Л.: Так, я відчуваю, що запрограмована так із дитинства. Тому я завжди там (*показує на нижню частину рис. Б.1*). У дитинстві мені це було задано, а тепер я створюю цей світ сама для себе.

П.: Ви від самого початку окреслили, що перебуваєте тут (*показує на нижню частину рис. Б.1*), а свідомо ви вище (*показує на верхню частину рис. Б.1*) – ви, згідно з розповіддю, виконуєте таку місію щодо людей, допомагаєте виходити звідти і власну матір «розгрібали», витягували від її «западання» на могилі брата? Виявляється, що ви перебуваєте і у верхній, і в нижній частинах водночас?

Л.: Це так.

П.: По тому як вона (мати) любить брата, як готова бути з ним (на тому світі), то вам хотілося б отримати від неї саме таку любов, тому ви хотіли бути на місці брата, щоб і вас любили не менше. Чи спадало вам коли-небудь це на думку?

Л.: Та любов, яку мені давали, була іншою, не такою, якої мені хотілося б, – це так! Основна орієнтація душі матері була на брата.

П.: Ставлення до вас не може порівнятися з любов'ю матері, яка постійно перебуває там (*показує на нижню частину рис. Б.1*). Це неймовірно цікавий випадок. Я вам дуже вдячна, що ви прийшли, виявили сміливість і справді хочете розібратися. Нагадайте нам, будь ласка, ще раз, як ви назвали малюнок (рис. Б.1)?

Л.: «Співпереживання, співучасть».

П.: Відбувається підміна реальностей, адже співпереживати і взаємодіяти з мертвим неможливо, а співпереживати з матір'ю, яка і так у скорботі – це ваша співучасть та туга. І це допомагає вам більше розуміти матір.

Л.: Для того, щоб цілковито розуміти матір, я, на жаль, причетна до того, що в мене померла друга дитина. Думаю, що є мій внесок у смерть моєї дитини. Зате я сповна відчула, що вона пережила. Моя мама вперше народила в тридцять років, я ж першу дитину – у двадцять, а другу дитину народжувала у той самий період (тридцять років), коли й помер мій рідний брат.

П.: Це зараз ви можете інтерпретувати. Думаю, що на той час ви цього не розуміли?! Як би ви пояснили, чому від самого початку окреслили себе ніби «не живою» в цьому соціумі, але здатною допомагати іншим? На малюнку ви помістили себе туди, де є ваш брат, і вам тоді теж потрібна допомога?

Л.: Я мала на увазі, що думками я там (*показує на нижню частину рис. Б.1*), а тілом тут.

П.: І ці думки сильніші, ніж ваше перебування тут, більш об'ємні й емотивно виразніші? Але ж ви з тим хлопчиком (померлим братом) ніколи не були знайомі?!

Л.: Раніше було модно фотографувати похорон, там і зафіксовано наше знайомство. Це для мене є значущим. Хоч знайомство відносне – я ж була ще в утробі.

П.: Тобто лише через фотографію. Живим представником хлопчика (брата) для вас є мати, а особливо її переживання. Думаю, що не так на вас вплинуло фото, як переживання матері. Чи виникали у вас відчуття, що у вас є мати і, водночас, її як немає, що вона десь далеко?

Л.: У мене справді таке відчуття є постійним. Вона помічала мене лише тоді, коли відбувалися якісь казуси. Мені постійно доводилося робити щось таке, що виходило за межі норми, щоб на мене звернули увагу. Мене годували, одягали. Я не можу сказати, що мною не опікувалися, але душевного контакту не було ніколи. Лише за місяць до смерті матері ми таки змогли порозумітись.

П.: Що б ви сказали з приводу цього? Можливо, ви поставите камінчик, який би міг відобразити ті почуття, які у вас залишилися після такого бажаного контакту з матір'ю.

(Фрагмент, який відображає глибинно-корекційну роботу респондента з використанням каменів, вилучено, з урахуванням тематики посібника).

П.: Перейдімо до розгляду наступного малюнка (рис. Б.2).

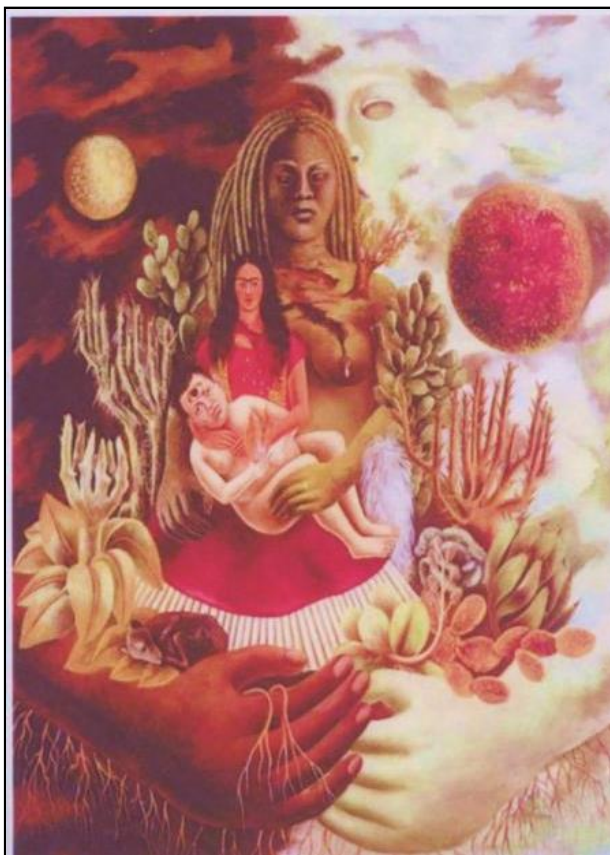

Рис. Б.2. Ф. Кало «Дружні обійми Всесвіту, землі (Мексика), Я, Дієго і Сеньйор Холотль»

Л.: У мене на руках зображений мій чоловік. Він як дитина. З його розповідей, він до 5 років не міг харчуватися нормально, а їв рідку їжу через трубочку.

П.: Це ж треба було обрати такого «великого новонародженого»!

Л.: У мене в голові постійно звучить настанова матері: «Ти зможеш усе!». Таким чином, у мене склалося розуміння того, що я витягну людину з будь-якої ситуації.

П.: Ви, мабуть, зрозуміли, що таке особистісна проблема. Не так і просто витягнути людину.

Л.: Я відчула, що не можу його витягнути взагалі. Рекомендацій для особистісної проблеми не існує, її треба тільки пропрацьовувати на таких заняттях, як зараз, а йому це недоступне. Я теж ще слабка, щоб на нього вплинути і щось у ньому змінити.

П.: Наступний малюнок (рис. Б.3) фактично побудований на виборі (жити – не жити). Цей малюнок дуже психологічний, але я не знаю, на чому ви зробили акцент під час вибору. Як би ви назвали цей малюнок?

Рис. Б.3. Т. Саломоні «Гра життя»

Л.: Назви не знаю. Це щось, що керує цими фігурками. В одних ситуаціях я відчуваюся людиною, яка керує подіями, а в інших – пішаком, якого можна викинути як непотріб.

П.: Взагалі-то це натяк на смерть. Адже рука з-під землі і фігура утаємничені, як продовження руки. Смерть керує життям і певним «порядком» у ньому.

Л.: Щось керує мною, моїми діями, я це відчуваю. А іноді я є керуючою, хоч і не завжди це на добре.

П.: Чи переживали ви досвід цього «пішака», що випав?

Л.: Так. Тривалий час після смерті другої дитини я ні з ким не спілкувалася. Я жила в цьому світі, але спілкування в мене було дуже обмежене. Я закрилася, згорнулася від почуттів, переживань. Зовні, це сприймалося людьми як черствість із мого боку.

П.: Готовність згорнутися від пережитих травм була помітною?

Л.: Я «згорталася» в себе ще в дитинстві, коли батьки лаялися. Я тоді просто втікала у свій світ (схоже – під землю «до братика»).

П.: Обраний малюнок указує, що смерть керує життям і що насправді у вашому житті смерть часто розставляла акценти, які вас психологічно «згортали» або змінювали?

Л.: Серед моїх знайомих не було стільки похоронів, як їх було в мене. Я поховала всіх рідних. Життя не давало мені перепочинку. З одного боку, плюс, адже я не впадала у негативні стани під час похорону, бо була їхнім організатором. З іншого боку, я не пережила стан утрати, я все більше омертвлялася з кожним померлим.

П.: Малюнок (рис. Б.4) засвідчує «життя і не життя» водночас. Якщо так розтятий живіт, то це вже не життя і для матері, і для малюка.

Л.: Коли під час народження другої дитини мені розрізали живіт, дитя було уже напівмертве. Лікарі перетримали, не вчасно прийняли пологи. Я народжувала напередодні 8 Березня. Лікарі сказали почекати і пішли святкувати – от і летальний результат: дитина задушилася. П'ятнадцять днів дівчинка пожила і померла, тому що кора головного мозку ще функціонувала.

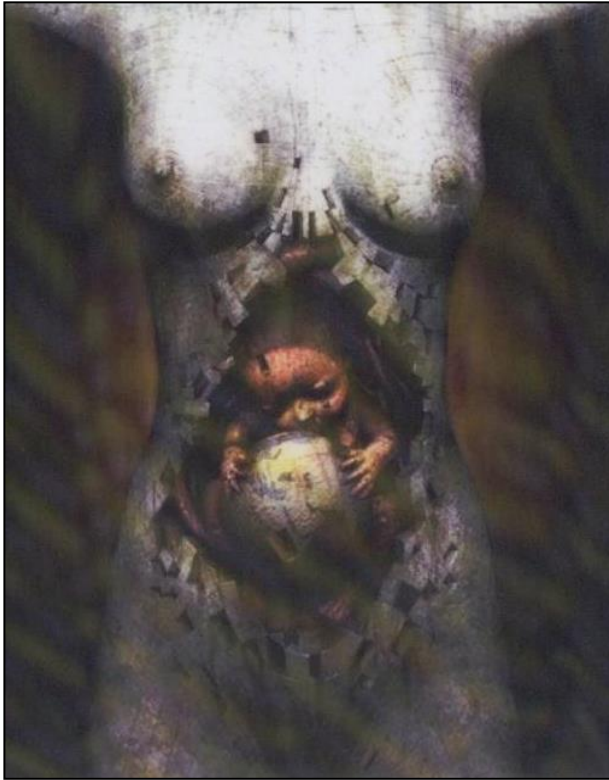

Рис. Б.4. Д. Хо «До народження»

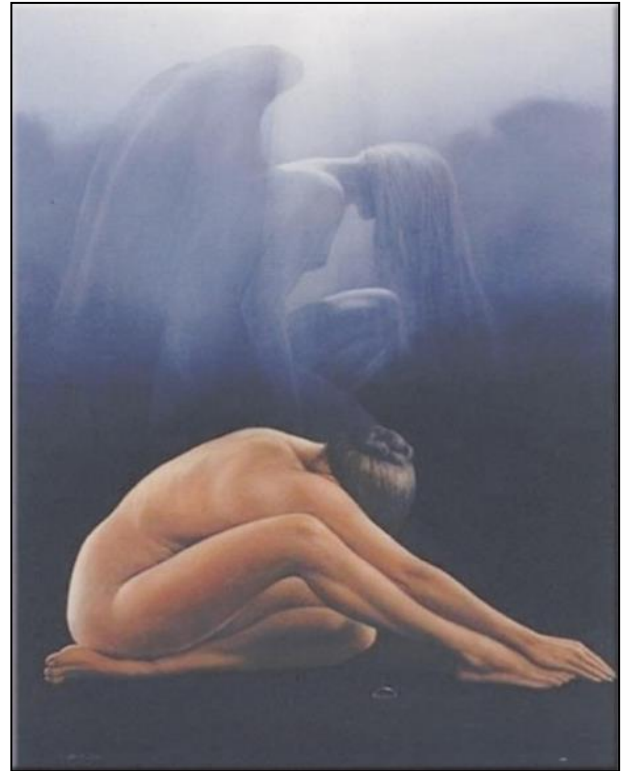

Рис. Б.5. Д. Джин «Ангел»

П.: Ви не наполягли на тому, щоб лікарі приділили вам увагу?

Л.: Справді, я недостатньо наполягала, виявила пасивність, ніби відчувала, що я до цього веду.

П.: Ніколи цей малюнок ні в чийх руках (учасників АСПП) ще так адекватно не відобразив сутність, яку він несе і яку ви озвучили: дитина обіймає череп, а не Всесвіт. Ця ситуація дала поштовх дії, активності – щось робити і рятувати себе? Ця дитина вас «розрила» (відродила).

Л.: Так. Завдяки цій дитині я переродилася. Бо почала розуміти, що щось із собою треба робити, шукати себе, адже я явно була причетною до смерті дитини.

П.: Наступний малюнок двоплановий (рис. Б.5).

Л.: Так, це Я-тілесне і Я-душевне – грішний ангел. Є крила, але насправді відчуваю, що хтось їх обрізав.

П.: Яка фігура більш жива?

Л.: Нижня, тілесна.

П.: Чому вона так виразно згорнута?

Л.: На плечі тисне тягар того, що осіло за прожите життя.

П.: Це той період, напевно, коли ви були в депресії?

Л.: Так, хоча депресія – це фон моїх почуттів, як і мого життя. Рис. Б.6 – це той ідеал, який я хотіла б мати у взаєминах.

П.: Ви переживали такі моменти (рис. Б.6)?

Л.: Так, такі моменти були. Вони давали мені впевненість у тому, що таке насправді може бути, що це не ілюзія якогось надуманого.

П.: Дуже красива картина, а головне, що фігури на рівних позиціях.

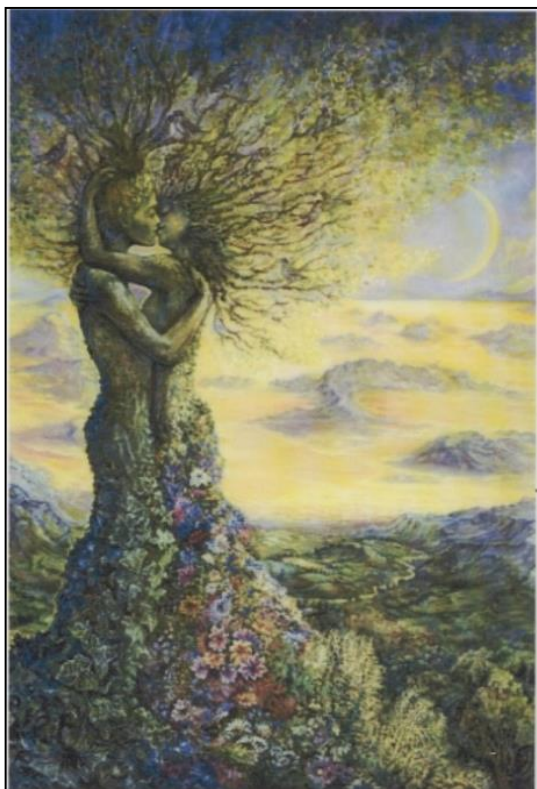

Рис. Б.6. Ж. Уолл «Обійми природи»

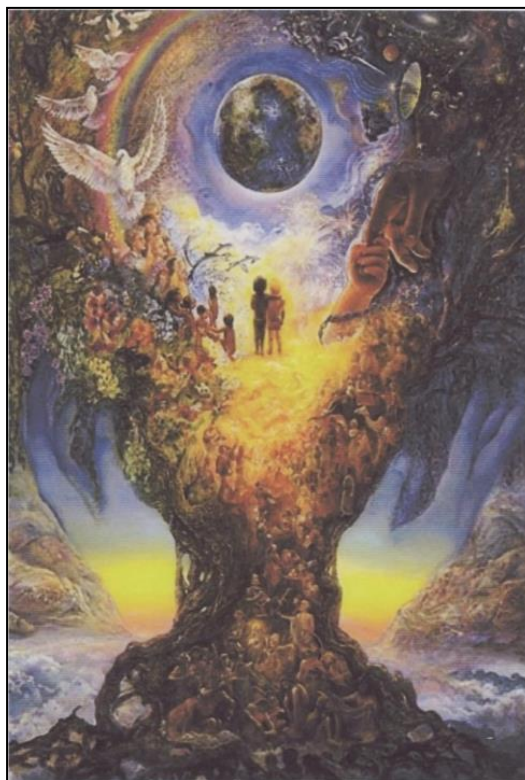

Рис. Б.7. Ж. Уолл «Тисячолітнє дерево»

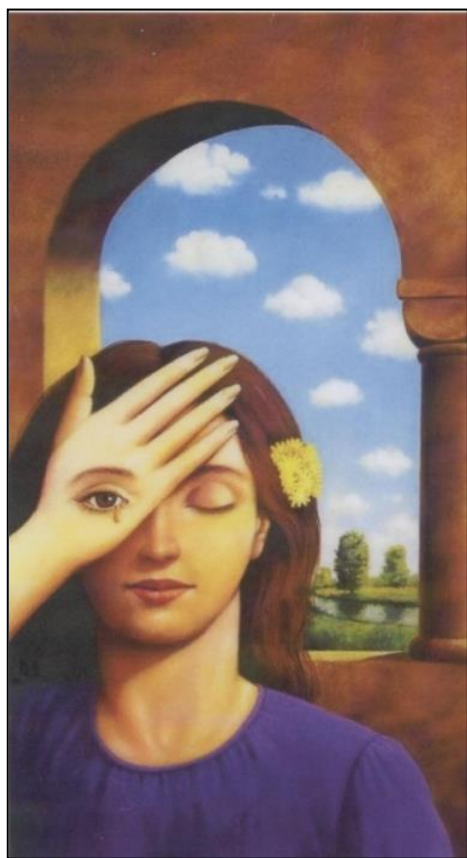

Рис. Б.8. Р. Олбінські «Міміза»

Л.: Наступний малюнок (рис. Б.7) ніби продовження попереднього, лише ширший сюжет. Спочатку дві людини, а потім уже сім'я, це її ідеал (*верх*).

П.: У нас перша частина роботи була дуже насичено-драматичною, з важкою тематикою для сприйняття, а потім малюнки лише уточнювалися. Це означає, що ви змогли вибудувати вибрані репродукції картин і вміло виставили у порядку їхньої значущості, і що в цьому криється і логіка вашого життя. Дивує, що людина до сеансу вже знає порядок значущості для неї малюнків, що розгортається смисловими параметрами під час аналізу в діалогічній взаємодії. Наступний малюнок (рис. Б.8). Спостерігаємо механізми символізації: згущення, зміщення. Це механізми, якими користується психіка для візуалізації, маскування і переходу змісту ззовні у внутрішній план, як і навпаки – для об'єктивування назовні. Ось бачимо зміщення – на руці раптом око. Ці механізми малюнково об'єктивуються, можна бачити їхні образні результати. З. Фрейд відкрив механізми символізації, користуючись сновидіннями, але, виявляється, вони універсальні і для символіки малюнків. Я звертаю вашу увагу на універсальність символіки як у *сновидіннях*, так і в *малюнках*. Цей малюнок трішки вибивається з канви малюнкового стилю попередніх. Що б ви сказали про це? Тут звертає на себе увагу те, що одне око заплющене, а друге – закрите рукою, через яку воно пробивається! А на що ви, Л., звернули увагу, обираючи малюнок?

Л.: Вибрала як символ того, що я на багато чого в житті заплющую очі. Можу виправдати будь-яку поведінку будь-кого, я навчилася цьому, щоб легше було жити.

П.: Це означає, що багато чого з того, що оточує, вас не влаштовує. Але, щоб не навантажувати себе і людей, то ви ніби не бачите. Сльоза біля ока на руці вказує, що це не «від хорошого життя» така «картинка».

Л.: Йду у свій світ, що всередині мене є, який я створюю сама для себе.

П.: Якби ви самі малювали цю картину, то чи був би на ній такий фон, як за спиною дівчини?

Л.: Колони радше зайві, важлива фігура жінки.

П.: Коли саме у вас з'явився такий стан, що ви функціонуєте в цьому житті із «заплющеними очима»?

Л.: Напевно, від самого дитинства. Я жила в такій атмосфері, на яку треба було заплющувати очі, інакше можна було не вижити. Це як спосіб виживання.

П.: Наступний малюнок (рис. Б.9) – тривожний: корабель на краю прірви, водночас, він рухається саме в цей бік. Чи відчували ви схоже в житті? Певну невідворотність чогось дуже небажаного?

Рис. Б.9. Дж. Гріє «Вояж до останньої межі»

Л.: Так, бували такі моменти, коли від мене вже мало що залежало, просто йшла за потоком. Тому я примудряюсь у таких випадках зібрати всі сили і розвертати свій корабель. Тобто я свій внутрішній світ підводжу до краю прірви, щоб це примусило в останню хвилину розвернути його. Це нелегко, але це ж і мобілізує сили. Я відчуваю, що мені треба такий поштовх для мобілізації сил.

П.: Можливо, цей малюнок нам підказує, що вас вабить відчуття межі (життя – смерть) і що ви туди ж хочете зануритися, але інстинкт життя вас стримує?

Л.: Напевно, так, хоч ніколи про це не думала. Відчуття, що я сама себе потім розриваю (як із могили).

П.: Можна припустити, що ваші стосунки з чоловіками теж можуть набувати такої самої траєкторії?

Л.: Чоловіки, яких я обираю, ніби йдуть за течією і більше існують «під водою» (як на рис. Б.1).

П.: Можливо, так довго під водою був для вас батько? Він був абсолютно під іншим, темним фоном сприйняття, що був створений матір'ю. І потім раптом ви його відкрили для себе з кращого боку на межі його відходу з життя.

Л.: Так. Коли він привів мене на свою роботу, сказав: «Ти подивися, мене поважають усі, окрім твоєї матері». Він був керівником досить високого рангу.

П.: І він же вас матеріально забезпечував. Схоже, що ваша мати не хотіла бути щасливою?! Чи не помічали ви цього за собою? Чи ви прагнете того, щоб бути щасливою? Мабуть, так (хочете), але умудряєтеся сидіти в нещасті, як на рис. Б.5.

Л.: Це вірно. Я постійно шукаю вихід, а сиджу у відчутті безвиході. Це я помічала і раніше, а лише зараз зрозуміла, що це для мене типово.

П.: Ви говорите, що зупиняєте корабель тільки тоді, коли він підпливає до краю прірви. Тоді ви самі собі ускладнюєте життя. Адже є явний ризик «попадання в прірву». На її межі, де посилюється гравітація, важче розвернути корабель. За цим може стояти прагнення відчуття *сили*. Це *логіка доказу самій собі, що «Я сильна і можу утриматися, вистояти!»*.

Л.: Та є ще й інша тенденція (моя схильність) – балансування *на межі*. Можливо (щойно мені спало на думку), це від того, що не так часто можна повернути назад. Проте, якщо вдуматися, то це ж є найважчим – балансувати і не впасти. В цьому є ризик, який активізує сили! Я тоді виходжу з тіні (див. рис. Б.5). Тінь затягує, як трясовина, стримує сили. Призводить до того, що тінь підміняє мене саму!

П.: Перейдімо до наступного малюнка (рис. Б.10). Де тут ви? Що зумовило вибір цього малюнка? Як би ви його назвали?

Л.: Назва така: «Внутрішня гармонія». Те, до чого я прагну. Я сиджу посередині малюнка. Для мене це відчуття внутрішньої цілісності, зосередженості. Є відчуття шляху, внутрішнього руху, є щось світле, яке веде до чогось, що є *над* звичним життям, *над* побутовістю.

П.: Чий це образ «над»?

Л.: Для мене це як Бог, Всесвіт, щось вище за мирське життя. Можливо, залишило слід те, що до 5 років я жила з бабусею і дідусем, щось є від них у тому, до чого я прагну. Це може бути тінь бабусі з неба.

П.: Життя з бабусею забезпечувало більш сприятливі психологічні умови, аніж це було в батьків?

Л.: Так, бабуся з дідусем не сварилися, жили дуже мирно і добре. Бабуся була в досить літньому віці, коли я народилася, і за маленькою дитиною їй було складно углядіти. Через рік, як мене забрали від неї до дитсадка, вона померла, а батьки розлучились. Тоді весь світ для мене згорнувся в чорну безодню. І я з атмосфери любові потрапила в протилежну, емоційно важку ситуацію.

П.: Ви ностальгуєте за раннім періодом життя?

Л.: Так, але значущість цього я лише зараз чітко усвідомила, а так воно десь притихло в мені під прошарком життєвих незгод.

П.: Що вам нагадує наступний малюнок (рис. Б.11)?

Л.: Для мене це не малюнок, а жива картинка. Колись я пережила клінічну смерть, і бачила схожий замкнутий простір, коли «немає виходу» (рис. Б.11). У мене було зараження крові і передозування наркозом. Серце не витримало, тому настала клінічна смерть.

П.: Можливо, це і вабить вас – межа випробування, балансування на межі життя – смерть? Корабель вашого життя на межі балансування з ризиком потрапити у прірву. Ця рука (рис. Б.11) уособлює загрозу?

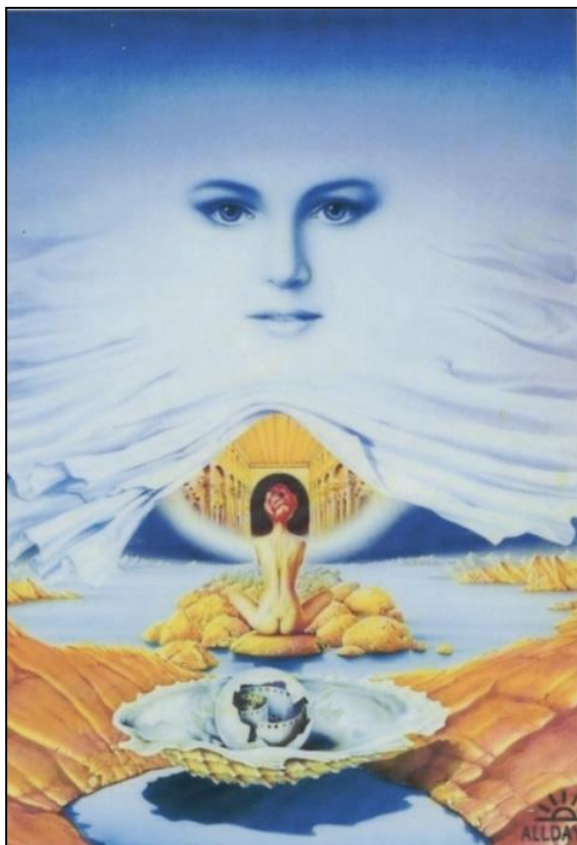

Рис. Б.10. В. Сюдмак «Нереальна муза»
Назва респондента: «Внутрішня гармонія»

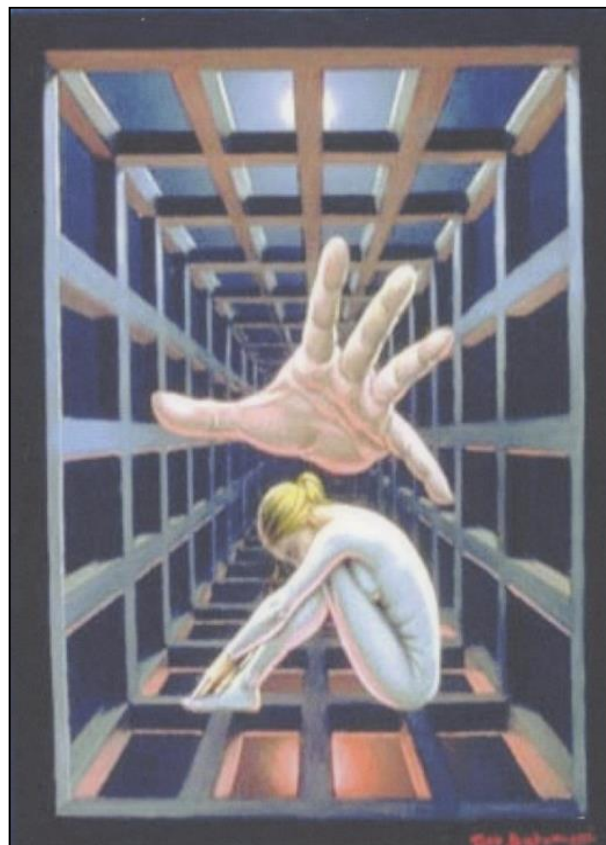

Рис. Б.11. Т. Саломоні «Вміщені у клітку спогади»

Л.: Ця рука витягла мене з того «клінічного» простору. Сказала: «Живи!». Ось вам і межа, з якою, як уже зрозуміло, я тепер «граюся». Це для мене відкриття в пам'яті того, що витіснилося. Самій це збагнути було б не те що важко, а неможливо!

П.: Що для вас означає цей малюнок (рис. Б.12)?

Л.: Такою я буваю. Троянда, але з шипами, замість гілок – металевий колючий дріт. Я колю тих, хто до мене тягнеться, і захищаю знедолених.

П.: Яке дивне поєднання – чогось живого і неживого?

Л.: Так, я відчуваю, що зазвичай перебуваю на межі життя (квіти) і його блокування, омертвіння. Схоже, з'являється саркофаг, який ніби оберігає мене під водою чи землею.

П.: Наче у вас самої є щось сильне, але водночас змертвіле. Не виключено, що чоловіки це відчували і тому так віддалялися. Вони могли вам про це не розповідати, бо й не знали самі як це кваліфікувати.

Л.: Можливо, я до цих аспектів і сама розумом не доходила, лише зараз, у психокорекції наблизилася, а то, як за течією пливла.

П.: Наступний малюнок (рис. Б.13) представляє цікаву квітку, з якою зрощена дитина. Вона неначе зливається з пелюстками. Де ви себе відчуваєте?

Л.: Троянда – це моє Я, яке я показую (рис. Б.12), а ця маленька дівчинка – моя душа, зігріта ще бабусею з дідусем (рис. Б.13). Так я відчувала себе у них, особливо з бабусею.

П.: Значить, троянда є символом захисника цієї ніжності (вказує на дівчинку, рис. Б.13)? У якому віці ця дитина?

Л.: 5-6 років, їй уже тоді довелося захищати свою тендітну душу.

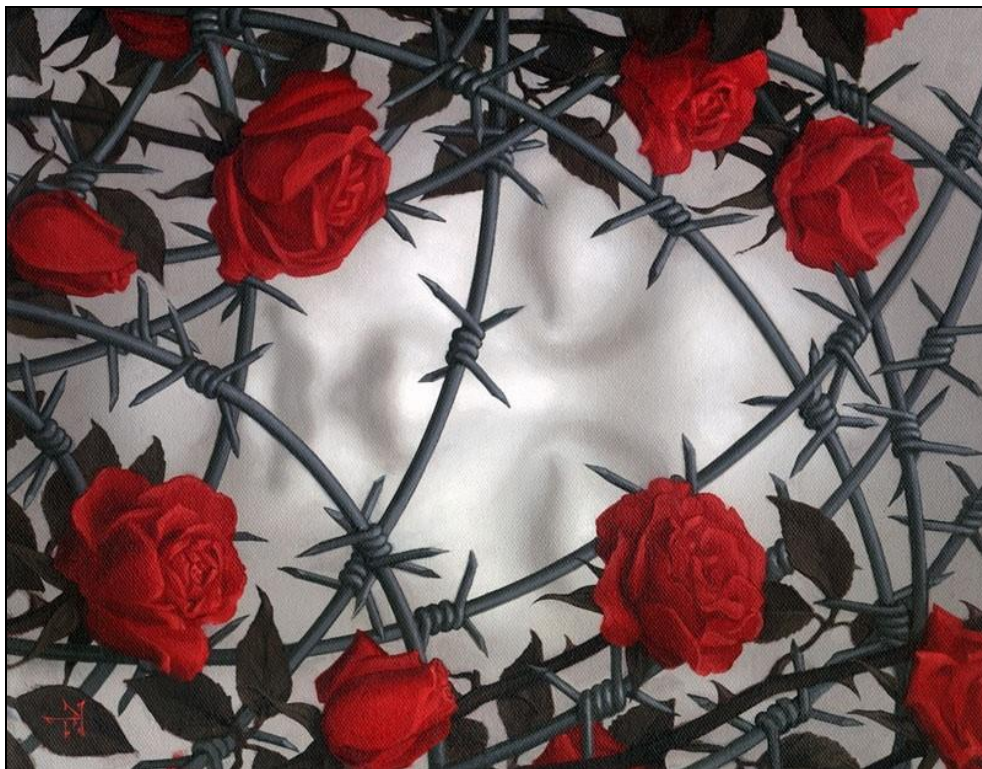

Рис. Б.12. Трістан Елвел «Дика троянда»

Рис. Б.13. Ж. Уолл «Дрейфувати»

П.: Це той період, коли ви потрапили до мами і тата? Ви боялися відірватися від цієї «квітки», ви нею маскувалися?

Л.: Так. Це те, що в мене всередині, воно незмінне, і зараз я намагаюся захищати в собі незахищену дівчину.

П.: Як пов'язаний цей малюнок із рис. Б.12 (наявність металевих дротів)?

Л.: Необхідність захисту зумовило омертвіння в моїй душі, яке й символізує дріт, а троянди маскують його від ока людей (рис. Б.12). Наступний малюнок (рис. Б.14). Я шукаю таку людину, яку символізує цей малюнок – сильну, щоб він мене підняв над усім, що мене навантажує, щоб мені було легко.

Рис. Б.14. Автор і назва невідомі

Рис. Б.15. М. Паркес «Чарівний світ»

П.: Вам не страшно, адже це тигр?

Л.: Ні, він добрий.

П.: Але знову присутній ризик? Неначе ризик для вас є енергетичним підживленням вашого оптимального самопочуття? Згадаймо малюнок (рис. Б.9), де корабель рухається до краю прірви, неначе ризик надає (каталізує) енергію, щоб корабель міг розвернутися на 180 градусів? Ніби енергія життя (лібідо) справді перебуває під блоками, під «саркофагом», вона ніби ненароджена, і для її пробудження треба поштовх. І чомусь із явним ризиком – жити чи не жити!? Тут, на рис. Б.14, є ризик падіння з тигра, і це вас не лякає?

Л.: Немає ризику, не відчуваю, є довіра. Я рада, що піднялася над усім, що мене стягувало донизу.

П.: Чомусь у вас інстинкт самозбереження притлумлений (приглушений), ви неначе граєтесь із життям?!

Л.: Я неодноразово підіймалася і падала. Може, щось у цьому є для мене стимулююче, воно зсередини ніби підштовхує мене до цього, до такого ризику.

П.: Ви в цьому відчуваєте власну силу? Силу підняття (відриву від чогось) чи силу, коли ви вже в польоті?

Л.: І так, і так. Я зрозуміла, що прагну відірватися від чогось, що мене затягує, для мене важливий акт відриву.

П.: А чи буваєте ви в ролі тигра, коли хтось на вас літає, тобто ви його від чогось відірвали?

Л.: Так. Досвід із моїми чоловіками (про що йшлося раніше) це засвідчує. Тому я й шукаю, щоб було інакше!

П.: Наступний малюнок (рис. Б.15) – фігура дівчини на тлі яйця, яке є символом утроби. Що для вас на цьому малюнку є центральною фігурою?

Л.: Дівчина, яка щось споглядає, і нарешті вона у стані спокою. Це моя мрія, відпочинок від ризикованих устремлінь, поривів, від відчуття межі, до якої, як виявилось в процесі нашої роботи, я сама ж і прагну.

П.: Тут у неї не дуже стійке положення і є ризик падіння. Знову ця дівчина ніби «на межі»? Постає дівчини виражає блаженність. Крила є символом того, що вона готова злетіти, але навряд чи вони її піднімуть. Вона сидить на тлі цього яйця, яке символізує залежність від матері. Яйце і дівчина ніби єдина картинка, може бути символом нерозлучності з батьками.

Л.: Так, це те, що є фоном мого життя, що сховано в моїй душі.

П.: Чи важливий для вас чоловічок унизу, він неначе казкова фігура?

Л.: Фігура, яка схожа на мого чоловіка.

П.: Ви вгорі, чоловік – внизу, дисбаланс взаємин, вашого ставлення до нього.

Л.: Ми як із різних світів, це так і є.

П.: Він більш приземлений, ви – більш піднесена?

Л.: Картинка відображає те, до чого я прагну!

П.: Будемо сподіватися, що ваше життя набуде нових якості і змісту в результаті опрацьованого матеріалу, що допоможе вам упереджувати вже відомі, але невиправдані ризики, вчинки «на межі» і знейтралізувати їх заради власної безпеки, внутрішнього спокою і досягнення гармонії! Які у вас почуття? Чи відчуваєте ви психологічну завершеність нашої роботи?

Л.: Я отримала багато важливої інформації, в яку сама ніколи не змогла б проникнути. Я проходила достатньо велику кількість практик, тренінгів (шукала допомогу в різних варіантах), але ваш метод дав мені повнішу, глибшу та довершену картину розуміння моїх проблем, їхніх джерел із сім'ї. Я набула прозорості в розумінні власної особистісної проблематики, тобто моїх внутрішніх суперечностей. Дякую, Тамаро Семенівно, за таку психологічно складну, але продуктивну роботу! В мене з'явилася енергія, якої давно не відчувала в собі, з'явилися спокій і надія, що ґрунтується на впевненості, що я впораюсь і зможу розімкнути хибне коло, в якому я лише втрачаю енергію і не рухаюся далі. Моя мрія – набутти внутрішнього спокою і гармонії. Думаю, це найцінніший подарунок самій собі, про який я навіть і мріяти не могла. Все це незабутньо, тому я не полишу рух у напрямі опанування внутрішніх проблем та спроб їхнього розв'язання. Дякую!

Додаток В.
Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент К.)
з використанням репродукцій художніх полотен

К.: Я ототожнюю себе з людиною, що на кормі, спрямовую човен до світла.
П.: Навіщо тобі це світло (рис. В.1)? Можливо, човну потрібно в інше місце?

Рис. В.1. В. Куш «До безпечної гавані»

К.: Це світло, як маяк, оберігає човен від нищівного зіткнення з берегом, щоб корабель не розбився.
П.: Отже, одне із завдань, яке розв'язує керманіч, щоб корабель не розбився об скелі. Там (де світло), можливо, знайдеться щось схоже на гавань?
К.: Так, прихисток. Руки ніби відображувач, що спрямовує промені світла на кораблик.
П.: Чи був колись керуючий у ролі весляра? Можливо, вони міняються ролями?
К.: Думаю, що він був лише в керівній ролі.
П.: Тоді ти схильний мати певні привілеї, особливе місце серед «людської маси». Ти так хотів би?
К.: Так, я хотів би цього. Я лише зараз подумав, що це радше бажання – мати привілеї.
П.: Петро Перший і кораблі сам будував, і тесав, і керував ними. Як ти думаєш, чи не збіднює він сам себе (вказує на керманіча на рис. В.1) тим, що не проходить через усе?
К.: Так, через це навіть частина життя втрачається.
П.: Так, йому важче розуміти і кермувати, адже він погано співвідносить можливості, попередньо не переживши необхідний шлях?!

К.: Так, не знаючи справи зсередини, складно нею керувати.
П.: Добре сприймаєш ситуацію. Чому ж уявляєш себе тільки у цій ролі? Можливо, це бажане, або ж хтось із батьків підштовхував тебе до такої ролі? Або ж бажав, щоб ти був таким?
К.: Якось складно говорити про батьків, переносити цю ситуацію на їхні бажання щодо мене. Якщо подумати, то це радше була б мама. Хоча мені це складно аналізувати.
П.: Тобто вона поставила такий рівень, і ти їй хочеш догодити, порадувати?
К.: Так, мама хотіла, щоб я був такою людиною.
П.: Високопоставленим керівником?
К.: Так.
П.: Щоб ти досяг чогось у житті?
К.: Так, щоб мав високий соціальний статус.

П.: А батька такий статус теж потішив би?

К.: Ні, я не знаю, чи тішив би тата цей статус, та й він підсікає спроби наблизитися до цього статусу.

П.: Призупиняє?

К.: Він думає, що ще рано: «Ти юне пташеня, а вже статус собі хочеш набути». Існує певна конкуренція.

П.: Конкуренція не тільки з приводу того, хто вищий чи хто мудріший, а ще за симпатію мами, кому вона буде віддавати перевагу, ким більше буде захоплюватися?

К.: Можливо.

П.: Тебе тішить, коли мама хвалить батька? Якщо вона ним захоплюється?

К.: Так, мене це радує.

П.: Отже, є ідентифікація з батьком?

К.: Так. Ви вже говорили про це, і я обмірковував цю тему.

П.: Ми працюємо, спираючись на принцип «тут і зараз».

К.: Я пам'ятаю!

П.: У чому ти відчуваєш схожість із батьком, або що ти чиниш навпаки? Все одно це підштовхує тебе, навіть від протилежного. І які пріоритети: формуєш свій образ від протилежного чи за аналогією?

К.: Напевно, від протилежного. Спостерігаються і моменти схожості, і від протилежного – не вчиняти так, як поводить він. Багато чого я почав помічати після психокорекційних занять. Є пряма схожість.

П.: Чи всі виявлені подібності тебе радують? Чи ти виявляєш, що є носієм того, що заперечував у батька?

К.: Я носій того, що не приймаю в батька.

П.: Які якості ти виявляєш щодо батька? І якби так трапилось, що і батько був на човні, то де саме він був би? Можливо, як рештки вітрил, або зайняв би провідне місце, чи він веслував би?

К.: Зараз треба окреслити якості батька або вказати місце на човні?

П.: Указати, а потім розставити за допомогою камінців якості, які мимоволі інтроектовані тобою. Може, це тобі допоможе в усвідомленні.

К.: Тут людина вказує, куди плисти, а ось тут (*персонажі на рис. В.1*) – людина кермує за командою того, хто спрямовує.

П.: Тоді він вагомий, бо буде так, як він скерує. Чи може він виправити те, що говорить людина, яка вказує шлях?

К.: Звичайно, може.

П.: Так батько щоразу виправляє?

К.: Так, своїми висловлюваннями.

П.: Навіть щодо твоїх досягнень?

К.: Так, навіть якщо в цьому не розуміється, тобто не має такого досвіду, він все одно якось виправляє своїми висловлюваннями.

П.: А ти не думаєш, що це своєрідна помста за те, що мама прихильніше ставиться до тебе, аніж до нього?

К.: Може бути, звичайно, але мені це складно зрозуміти в такій ситуації. Там ще є схожий малюнок (рис. В.2).

П. (*пропонує респонденту використати камінці*) (*Матеріал не представляємо*)
Перейдемо до розгляду рис. В.3.

К.: Ця картинка мене привабила образами. Це – князь темряви, а це – лев, його тварина.

П.: Це князь (*показує на чоловічу фігуру*), а це король-лев?

К.: Це його лев.

П.: Його тварина, яка його охороняє або сидить у ньому?

К.: Напевно, сидить у ньому, що активізовано зовні.

П.: Зовні?

К.: Так, зовні.

Рис. В.2. Дж. Гріє «Панічна атака»

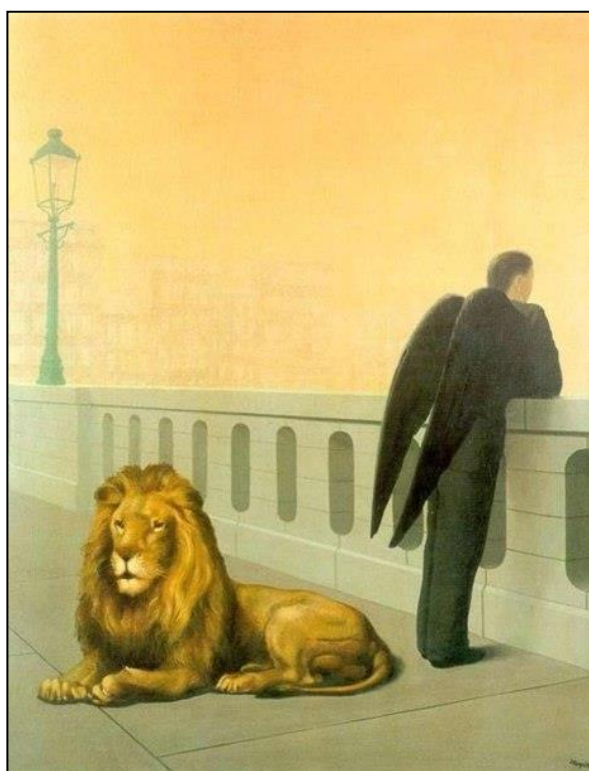

Рис. В.3. Р. Магрітт «Ностальгія»

Рис. В.4. Неавторський малюнок

П.: Ми бачимо, що персонажі спрямовані у різні боки. Психіка знає все, й обирається малюнок, який демонструє різноспрямованість позицій. У процесі роботи ми об'єктивували, що ти втілюєш інтроєкти батька і брата – суперечність. І третій може так навантажитися, і на цьому місці може бути твоя супутниця. Ти це відчуваєш і поки що не

наважуєшся так наближатися, адже вона буде «купуватися» на ніжність твоєї душі, а лева може не розгледіти, але потім побачить.

К.: Так і буває, потім уже діватися нікуди.

П.: Психіка все «прораховує», тому що лев – це психологічний «подарунок» і брата, і батька. А король темряви – це, напевно, твої фантазії про кохану?

К.: Складно сказати.

П.: Виявляється натяк.

К.: Щоб вона була ось така (*показує на лева*)?

П.: І була гідна цього короля.

К.: У той самий час, вона має забезпечувати синхронність окреслених якостей.

П.: Напевно. Тоді їй обов'язково треба буде бути й левицею. Інакше синхронності ніяк не буде, а з левицею це складніше: вона має бути сильною і допомогти паровозу вийти з темряви (рис. В.2), з хвиль, і з моря. Якщо вона буде лише гідною супутницею, але цю частину буде відсікати в ньому, він послабшає. А щоб оживала лєвова частина, треба, щоб цей аспект був зрозумілий кимось. Це можливо тільки тоді, якщо в жінці є таке. Проте тебе лякає, якщо ти бачиш схоже в іншій людині.

К.: Зрозуміло.

П.: Ризик у тому, чи побачить вона в тобі такий образ (*показує на лева*), а ти в ній – точно.

К.: Одразу ж бачу це, блискавично.

П.: І так раніше вже бувало?

К.: Звичайно. І зараз так і є, тільки це бачу й одразу...

П.: І кинути шкода, і нести важко?

К.: Як валіза без ручки. Перебуваю у постійній внутрішній боротьбі.

П.: Ти до неї звук (до боротьби), це твоє єство. Я ще не бачила всього цього і сказала, що ти несеш у собі тягар: боротьба – «подарунок» із дитинства, який подарував брат, батько. Досить, ти награвся в ті ігри, треба проаналізувати, де це виявляється в житті, починати діяти інакше. Зберігається потужна енергія. Думаю, що в тебе вийде. А це вже після всієї боротьби – від лева лишається кіт (*сміється*, рис. В.4)?

К.: Навпаки, я спочатку обирав малюнок із левом, а потім – малюнок із котом. Мені цей кіт спочатку нагадав сусідського кота, а потім образ, який подобається з твору «Майстер і Маргарита» – кіт Бегемот. У нього є якості, якими я захоплююся – спритність, чарівність.

П.: Тоді є небезпека, що в цій діаді будуть лев і кіт. Це наче твій хрест, буде заповнювати дірки (*чорний камінь*, фото В.1), ті почуття, які винесені із сім'ї. Важко сприймати, але це реалії.

К.: Важко.

П.: Не даремно ми виходили на образ третього. Що ми сказали? Кіт або собака. Він і є «третій» (*показує на кота на рис. В.4*). Тоді партнерка замість того, щоб бути ніжною, замість доброї мами, матиме такі очі (*викладає на очі лева чорні камінчики*, фото В.1). Ось небезпека вибору: що саме такого партнера обереш.

К.: Що означатимуть у партнера ці очі?

П.: Вона буде носієм тих якостей, від яких ти страждав, які інтроектував. Те, що тебе роз'єднувало з рідними – з братом, з татом. Вони потім напрацювали такі почуття і таку важкість, яка втілена у великому камені. Але з коханими не розлучаються, і виходить, що твій вибір падатиме так, що в неї всередині буде лев, а зверху, наприклад, фея. І з часом вона почне займати керівну позицію, а ти – те «третє». І ось така буде діада. Ти ж також захочеш зайняти це місце, як було і в сім'ї, і тоді актуалізується це протистояння. Так і буде йти за тобою. Все сімейство на місці: ти в собі несеш маму (кішечку), вона – лева (тата).

К.: Дуже трагічно. Частково добре розумію, але є моменти, котрі поки що не схоплюю.

П.: Із «чорного» починаємо, «чорним» завершуємо. Ось і буде це князь темряви (рис. В.3), з яким постійно є крила ідеалізації, стійке бажання піднятися над такою ситуацією. Ми працюємо з неавторським малюнком.

К.: Давайте розглянемо цей малюнок (рис. В.5)?

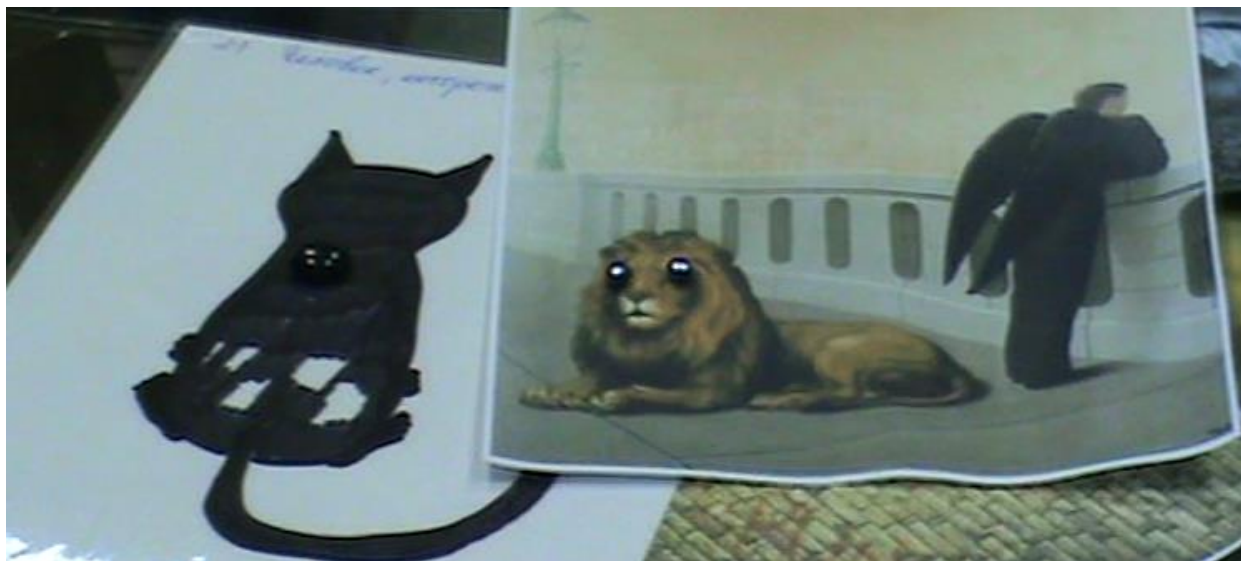

Фото В.1. Рис. В.3. і В.4. доповнені каменями
(кіт – спина, лев – очі)

Рис. В.5. В. Сюдмак «Генезис»
Назва респондента – «Всесвітній закон»

П.: Як би ти назвав малюнок (рис. В.5)? І що він означає для тебе на емоційному рівні?

К.: Я б назвав «Всесвітній закон». Тобто непохитний, той закон, від якого не відступити. Такі закони виразно впливають на планету і Всесвіт. Емоційно мене зворушила величезна системність і велич.

П.: І при всьому цьому паровозик (рис. В.2) сподівається, що він подолає такі закони (ми говорили в процесі аналізу), і що людина, яка презентує Всесвіт загалом, буде на його боці, що він (паровозик) зможе вирватися з буревію. Так?

К.: Так. Знову виявляється велика суперечність.

П.: Про це ми вже говорили, що існує надія на випадок. Ось це все (рис. В.5) як батьківський образ.

К.: Це як батько (*вказує на чоловічу фігуру*)?

П.: Як батьки загалом. В цьому випадку, найближче батько, він грізний, своїм перстом бажає вирішувати долі. Твоє звернення до вищої сили, щоб вона була з тобою і допомогла. Ще перст він так поставив, що за архетипами – фалічний образ, натяк на чоловічу фігуру, вказує на те, що він хотів впливати на все в родині. А ось тут Земля – архетип і матері, і батька, хоч радше матері, бо вона «плодоносна», кругла. Хоча, якщо хтось народжується, то певна батьківська частка апіорі є. Це може бути те, що тобі хотілося б народитися від іншого батька. Якщо це материнський образ (*планета*, рис. В.5), перст – акцент на єднанні, а ти – як похідне. Це ж треба – непоєднуване! Це Земля, це велич (*планета*, рис. В.5), це причетність до Всесвіту, а це – просто людська фігура (*чоловіча фігура* на рис. В.5), мізерна, і в той же час, саме вона вирішує своїм перстом. Певне знецінення батька, що тобі, очевидно, знайоме, і здивування від того, що нічого не можна вдіяти, як фатум Всесвіту. Про це розповідає цей малюнок. Наступний малюнок, який ти хочеш розглянути?

К.: Цей (рис. В.6).

Рис. В.6. З. Задемак «Голуб миру»

П.: Щойно ми говорили про дивовижне поєднання Всесвіту і людини, яка безсила осягнути вселенські траєкторії. Тут ми бачимо схоже: голуб, який прагне тягнути по піску човен, ще й із шахами, як натяк на те, що все залежить від того, «як гра ляже», хоч є і певна визначеність. Та шахи без шахівниці «не при справах». Ти бачиш себе в образі голуба?

К.: Так, який намагається потягнути, але йому складно, бо вантаж надто великий. І розпрощатися з ними не хочеться, тому що він любить цю гру. Та в плавання важко рушати з таким вантажем.

П.: Так він ще не може туди дійти.

К.: Навіть відплисти від берега.

П.: Човен – це архетипний материнський образ. А з мамою що ти робив? Грав – не в шахи, а взагалі? Тато не казав, що ти мамин синочок?

К.: Говорив, різне говорив. Казав, що мені треба було народитися дівчинкою. Вони іноді з братом таке кажуть.

П.: Жартували, при цьому свою чоловічу гідність штучно підтримували, адже справжні чоловіки такого не говорили б. І ще, це пуповина за архетипом (*мотузка в дзьобі голуба*, рис. В.6). Цей голуб сам не хоче далеко звідси летіти, на це вказує не натягнута нитка.

К.: Ця картинка мене зачепила. Ще в мене виникла асоціація: я хочу зараз змінити місто, переїхати, знаю куди, але коли я здійснюю спробу, то виникає жорстка тривога. Це мені дуже заважає.

П.: Можливо, треба переїжджати вдвох із мамою, поки звикнеш?

К.: Ні, хочу поїхати і від мами. Не варто нікого із собою брати.

П.: Мама ще й не поїде. Спробуй виїхати, то перст (рис. В.5) наздоганяти буде (*сміється*).

К.: Тому в цій картині знайшовся відгук.

П.: Ти так підібрав картинки, розклав їх у такій послідовності, що вони просто продовжують розповідь. Хіба це не дивно? Психіка навіть знає, в якій послідовності мають бути малюнки. А те, що ми напрацювали матеріал із каменями – це вже досвід.

К.: Можна перейти до наступного малюнка. Тут їх багато, але цей важливий (рис. В.7).

Рис. В.7. Т. Саломоні «Гра життя»

П.: Хто зображений на малюнку, і де ти?

К.: Я – людина, яка грає в шахи.

П.: Як це я таке могла запитати після першого малюнка, де ти вказуєш шлях? Але тут (рис. В.7) фігури підпорядковуються беззаперечно. Якщо в човні треба шукати психологічну мотивацію, щоб їх мобілізувати, то тут – ні. Тебе не бентежить, що ти сидиш на такій руці з-під землі? Це не батьківська рука?

К.: Складно сказати.

П.: Якщо рука батьківська, то прихований зміст – «добре було б, якби він зник». Це непростий прямий текст. Тоді це справді було б підпорою, щоб ти зміг скористатися цією прекрасною для себе грою (*шахова дошка на рис. В.7*) і виграти в житті. Ти маєш себе заспокоїти тим, що це лише ілюзія, бо нічого в твоїй душі не зміниться, окрім того додасться ще один камінь – почуття провини.

К.: Перед батьком?

П.: Перед самим собою, адже ти прагнеш до високого ідеалу, тому варто навіть думки залишити. Інакше твоє серденько – живе, пульсуюче – на час стало б таким темним. Треба працювати над собою, тато нехай живе сто років. І радій тому, що батько живе, і нічого не зміниться від того, що ти переїдеш до іншого міста. Так що спокійно можеш переїжджати. До цього малюнка ще хочу додати, що мені це нагадує образ, наче смерть керує життям. Як тобі такий текст?

К.: Одразу мені спало думку, що в один момент може все закінчитися. І ця думка сильна. Вона тільки на рівні думки.

П.: Напевно, на щастя.

К.: Так.

П.: На щастя, що лише думка.

К.: Так (*сміється*). Коли ось цей камінь збільшується, ця думка і виникає.

П.: На знак протесту, як підлітковий імпульс.

К.: Напевно.

П.: «Я їм покажу, дізнається, як без мене». Або «хай знають, які вони». Не варто. Тут (*рука з-під землі на рис. В.7*) ніби образ смерті. Архетипно вона присутня – багатолика, змістовна. Тут показані певні руйнування, хоча, якщо придивишся, то вертушки – це свічки, як надія на те, що ще щось можна освітлити з цього всього, і можна відбудувати замок, а князь темряви (рис. В.4) там оселиться.

К.: Зрозуміло.

П.: Усі малюнки дуже взаємопов'язані. Ти хотів ще цей розглянути (рис. В.8)?

Рис. В.8. 3. Задемак «В дорозі»

К.: Так. Усі інші в принципі схожі, а ось цей я не знаю, чому обрав. Емоційно він мене привабив.

П.: Символіка обраного малюнка дозволяє говорити про те, що тяжіння до матері для тебе є гальмом. Якщо подивитися, то зображено вже руйнування утроби. Руйнування «капсули». Тут образ не слабкого голуба, а спроби вийти з цієї ситуації, в якій ти перебуваєш. Хоч човен ще на піску.

К.: Хиткий ґрунт.

П.: Хиткий ґрунт (рис. В.8), але то вже інше, ніж на рис. В.6. Це говорить про те, що іноді ти готовий до рішучих дій, але чи надовго?

К.: Вони імпульсивні.

П.: Непослідовні?

К.: Так. Можливо, що з руйнуванням цієї утроби набуваються певні чоловічі якості.

П.: На тяжіння до матері вказує ось таке занурення в утробу, а ноги – це фалічний образ, тоді зовсім не треба «мати голову». Тому голова – це світло, з іншого боку – це можуть бути райдужні, сонячні думки. Мама, очевидно, подарувала це тепло, і таке єднання існує лише в платонічному сенсі. Ось і другий пласт, бо там, де має бути голова, ми спостерігаємо сонце. Бачите, яка багатозначна символіка?! На наступному малюнку теж зображено рух (рис. В.9).

К.: Це таке бажання.

Рис. В.9. Д. Мезенцев «Лицар на тлі стіни»

Рис. В.10. М. Крісте «Інтелект дерева»

П.: Знайти обладунки, захищеність?

К.: Бажання наблизитися до ідеалу, а обладунки, радше, перевести всередину.

П.: Прагнення внутрішньої захищеності. Головне, ще прапор знайти свій власний. Думаю, там має бути лев. Можливо, лев і князь темряви. Ще тут такий зміст: бажання відгородитися від того, що було, перейти в іншу площину, в інші взаємини. Бачимо тільки віконце і невеликий отвір вище, що туди і не пройдеш. Як підбираються малюнки в унісон проблематиці! К. не знав же, на які смисли ми вийдемо в роботі. І як розклав малюнки – внутрішній порядок задається людиною зовні, а це означає, що присутні інформаційні еквіваленти, в самій спонтанній ініціативі, а ми їх тільки прочитуємо. Інформаційні еквіваленти причетні до внутрішнього порядку, системної впорядкованості. Спрямованість існує, але вона не хаотична, впорядкована, послідовна. Залишається побажати лицарю удачі. Прапор у нього життєстверджувальний: зелений – символ життя. У нас залишився ще один цікавий малюнок (рис. В.10). Підтверджуються наші припущення щодо притягання до матері, зв'язку з батьківським: натяк на це – мотузки, як символи пуповини (*мотузки на руках* на рис. В.10). Обрана картина розповідає, що «я партію життя зіграв би на висоті (відчуваєш потенціал, власну спроможність), будь-кого перевершив би, але мої руки зв'язані». «Я це намагаюся руйнувати (рис. В.8), здійснюю

спроби виїхати до інших країв (рис. В.6), побоюючись, що, переїхавши до інших країв, не осилию партію, яку мені треба зіграти, у мене руки будуть ось так зв'язані, а музику зіграє батьківська сильна рука» (*рука на клавіатурі фортепіано*, рис. В.10).

К.: Зрозуміло.

П.: Так само, як у попередній роботі – образ людини, яка вказує шлях: «Я тут». Що ти про це думаєш? Якщо я щось не так проінтерпретувала за цим малюнком, прошу, виправ.

К.: Так, із приводу від'їзду, що руки зв'язані – все це так і є.

П.: У тебе незвичайний талант так чітко рефлексувати через чужі малюнки! Рука, як я сказала, батьківська. Я гадаю, тобі було це неприємно, оскільки це вкрай небажано.

К.: Щоб це грала батьківська рука?

П.: Так, але я думаю, що не тільки батькова – це синтезована сімейна рука.

К.: Так, я більше назвав би цю руку своєю. У мене є відчуття прозріння, завершеності. Я почав розуміти власну особистісну проблематику, почуття пригніченості, про яке я говорив. Усвідомив, звідки воно тягнеться, як сніжний ком накочується на мене. Наступне, пошук партнера: ви влучно сказали, що є надія на те, що партнер допоможе, в той самий час я боюся його, адже в ньому є те лев'яче. Така суперечність: я нібито шукаю партнера, і, в той самий час, тікаю від нього. З приводу шахів: це всі улюблені ігри. Хотілося б повернутися до цього малюнка спочатку.

П.: Малюнок (рис. В.1) у нас в активі.

К.: Цю суперечність ще краще усвідомлюю з приводу того, що хочеться бути капітаном і миттєво реалізовувати свої бажання.

П.: Так будь ним. Капітан буде говорити те, що ініціюватиме досягнення успіху, а не таке, що всі опустять весла.

К.: Так, і справжній капітан орієнтується в першу чергу на інтереси команди.

П.: Він ураховує і власні інтереси, адже йому також треба вижити.

К.: Це само собою.

П.: Він ще відповідальний за те (це і є його інтерес), щоб «вирулити», але він не скаже, що «люди добрі, ви синхронно працюйте, бо в мене трибунал буде». Ти розумієш, про що я?

К.: Так. Ще є бажання зруйнувати «залипання» на материнській фігурі для того, щоб вільніше продовжити самостійний шлях.

П.: Порадій із того, що в тебе є добрі світлі почуття до матері, це твоє багатство, але не можна за це платити таку високу психологічну ціну.

К.: Непрямо або майже прямо сказали про бажання, щоб не було батька... це не простий зміст.

П.: За класичною схемою едіпальної залежності це присутнє завжди. Я це сказала за конкретним фрагментом роботи, не на основі класичної схеми, інакше це була б тестова методика, а ми ними не користуємося. Я сказала тільки тому, що прояснювала в діалозі (запитання – основний інструмент), а саме що це за рука на малюнку. І прояснили, що вона може бути батьковою.

К.: Усвідомив амбівалентність почуттів, нібито є таке бажання і, в той самий час, страх, що це може статися.

П.: Звичайно, адже є ідентифікація з батьком. Чому ми говорили, що це не просто, і виявили почуття провини, якщо раптом щось трапиться. Яке б не було погане ставлення, але ти багато інтроєктував у себе і є носієм його частинки. А відхід – це як «умирання його частини в мені» (за логікою речей). Тому завжди наявні амбівалентності, суперечності.

К.: Ще треба буде все ретельно прослухати пізніше.

П.: Молодець, що так активно працюєш, і тому такий відчутний прогрес.

К.: Дякую, у мене теж почуття легкості і внутрішнього прозріння. Зменшилась тривога і з'явилася впевненість. Дуже дякую.

Додаток Г.
Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП⁹ (респондент М.)
із використанням репродукцій художніх полотен

П.: Які почуття викликає у вас цей малюнок (рис. Г.1)?

М.: Гармонія, вибір, взаємодія, постійний рух.

Рис. Г.1. Іннь-Ян (автор невідомий)

П.: Але рух обмежений, тому що Іннь-Ян символізує перехід з одного стану в інший. І на чорній частині відсутня біла точка.

М.: А на білому відсутня чорна. Ця точка має сірий колір.

П.: Існують, неначе судини (рис. Г.1, *вказує на судини*), які символізують якусь залежність.

М.: Це не судини. Якщо цей малюнок ототожнювати зі мною, то це я (рис. Г.1, *вказує на символ Іннь-Ян*), а це від мене не залежить (рис. Г.1, *вказує на судини*), або я не можу контролювати.

П.: Якісь вищі сили?

М.: Так.

П.: Ви частіше буваєте в цьому стані (рис. Г.1, *темний бік*) чи в цьому (рис. Г.1, *світлий бік*)?

М.: Важко сказати. На цьому етапі, мені здається, що посередині.

П.: На лінії їхнього (темного та світлого боку) дотику?

М.: Так.

П.: Чи відчували ви щось схоже в родині, коли ви десь посередині між татом та мамою?

М.: У мене завжди батьки запитували як їм діяти і чому вони поведуться саме так. І я не міг зрозуміти, чому мене про це запитують взагалі.

П.: Тобто ви мали завжди займати нейтральну позицію, щоб не засмутити ні батька, ні матір?

М.: Я розумів, що мені хочеться миру, але все моє життя – це вічний конфлікт.

П.: Це означає, що більшу частину часу ви перебуваєте в цьому стані (рис. Г.1, *вказує на темну частину*), і навіть немає просвітлення (рис. Г.1, *відсутня біла точка на темній частині*).

М.: Просвітлення є (рис. Г.1, *вказує на відблиски світла на темній частині*).

П.: Можливо, вам підійдуть слова одного з поетів: «А он, мятежный, просит бури, как будто в бурях есть покой»?

М.: Так, мені це властиво. Конфлікт мене стимулює, але й, водночас, це є гра – рух, взаємодія за певними правилами.

П.: А хто в сім'ї вас ставив ось так посередині?

М.: Спочатку мама, а потім – батько.

П.: Коли ви були з мамою, то в якому ґештальті перебували: в темному чи світлому (рис. Г.1, *вказує на обидві частини символу Інь-Ян*)?

М.: У світлому. Було дуже добре, а потім усе змінилося.

П.: Потім ви були разом із батьком?

М.: Потім із батьком були кращі стосунки, ніж із матір'ю.

П.: Можливо, був якийсь момент, що змінив ситуацію?

М.: Я образився на матір, бо вона дуже багато від мене вимагала.

П.: Тобто ви не відповідали вимогам матері, за які можна заслужити її любов?

М.: Так, мама завжди казала, що я не такий, роблю все не так.

П.: Вона хотіла з вас зробити чоловіка, який би відповідав її ідеалам.

М.: Потім до цієї стратегії долучився батько, і вони зробили з мене бійця. Вони віддали мене до спорту, хоч я більш творча людина і люблю музику та танці.

П.: А вас ці вимоги зробили більш жорстким?

М.: Ці чи соціальні. В мамі тата не було, він загинув на війні, і мене називали на його честь. І, можливо, вона намагалася з мене зробити його.

П.: Ви відчували, що вас не люблять таким, який ви є?

М.: Саме ім'я, згідно з нашими релігійними мотивами, хоча ми і не релігійна сім'я, вимагає чогось «над». Це я так відчував.

П.: Мені видається, що ви все життя прагнете перебувати в цій підструктурі (рис. Г.1, *вказує на світлу частину*), де панують любов, задоволення, неначе Рай.

М.: Це моя природа – весела, радісна, легка.

П.: Виходить, що ця природа (рис. Г.1, *світла частина*) перебуває під цією частиною (рис. Г.1, *вказує на темну сторону*) і ви в ній (темній частині) перебуваєте з якогось певного моменту. Можливо, з того часу, як ви образилися на матір?

М.: Так. Одного разу матір сказала, що взагалі не хотіла мене народжувати, і я це почув. Для мене це був великий стрес.

П.: І вам здалося, що матір несправедливо до вас прискіпується?

М.: Я почав намагатися бути найкращим у всьому.

П.: Щоб вона забрала свої слова назад?

М.: Так, бо я не міг зрозуміти, що я зробив не так і що мені треба зробити, щоб вона змінила думку.

П.: З того, що ви не так зробили, для вас головним було ваше народження?

М.: Так. Усе, що я робив, мені не приносило задоволення, але я все одно намагався бути найкращим.

П.: Але, мабуть, до певного моменту?

М.: Потім я втрачав сили – смисл щось робити. Було відсутнє наповнення цілей.

П.: Існував негармонійний зв'язок.

М.: Так.

П.: Ви зараз навчаєтесь на психолога?

М.: Так.

П.: Можливо, ви й обрали цю професію з метою глибинного розуміння та розв'язання цих питань?

М.: Я відчуваю, що це моє.

П.: А чи більше розумів вас батько? І з якого часу ви почали перебувати в цій темряві (рис. Г.1, *вказує на темну частину*)?

М.: Те, що я був не такий, я чув ще з дитячого садочка. В школі я гарно навчався лише до п'ятого класу, а потім просто втратив бажання.

П.: Ви зрозуміли, що не можете своїми зусиллями, досягненнями завоювати любов матері?

М.: Так. Мене врятувала лише сильна любов до людей, інакше мене вже не існувало б.

П.: Любов до людей – це переноси, адже спочатку у вас була дуже сильна любов до матері. Виходить, що ці потоки (рис. Г.1) символізують пуповини – зв'язок із матір'ю. Ви єдналися з батьком у позиції бачення матері чи ні?

М.: Ми обоє не могли пояснити, чому саме так.

П.: Але він знав про ваші проблеми?

М.: Батько мені співчував.

П.: Любов до матері у вас була провідна?

М.: Ні, я любив обох однаково.

П.: Отже, те, що ви перебуваєте в цій темряві (рис. Г.1, *темна частина*) зумовлено не батьком, а власним розчаруванням, відчуттям безвиході?

М.: Відчуттям, що я всього цього не заслуговував.

П.: Як це відображається на ваших особистісних стосунках? Чи є поряд із вами людина, яка висувала б до вас такі високі вимоги?

М.: Такі люди постійно поряд.

П.: Це задано об'єктивними відносинами.

М.: Але я намагаюся знаходити у всьому позитив.

Додаток Д.
Фрагменти стенограм глибинно-корекційного процесу АСПП із використанням картини М. Реріха «Мадонна Лаборіс»

Додаток Д.1

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент В.)

П.: Ця картина символізує Рай і Пекло. Мадонна вночі опускає свій білосніжний шарф до Пекла, допомагаючи душам, які покалися, перейти з Пекла до Раю. За нею спостерігають Святий Павло і Петро. Що привертає вашу увагу на цьому малюнку (рис. Д.1.1)?

Рис. Д.1.1. М. Реріх «Мадонна Лаборіс»

В.: Перш за все, Мадонна.

П.: Які почуття вона у вас викликає?

В.: Щось високе, святе, те, до чого можна прагнути, але ніколи не досягти.

П.: Чи відчуваєте ви схожі почуття щодо себе?

В.: Не думаю.

П.: Якщо цей аспект привертає вашу увагу, то, можливо, вам це відомо з вашого особистого досвіду? Ви могли відчувати схоже, приміром, у церкві, або у власних вчинках або ж у родині, з боку когось рідного, чи в особистому житті?

В.: У моєму досвіді – така святість є в мамі.

П.: У мамі? А ви думаєте, що недотягуєте до такого образу? Такі почуття могла у вас викликати тільки мама?

В.: Мама викликає (і викликала в дитинстві) відчуття святості, напевно. Це давні і забуті почуття.

П.: Ваші відносини були вже овіяні не лише такою високістю, і й чистотою?

В.: Думаю, що я зруйнувала те, про що йдеться, адже це «забуте».

П.: Тобто у вас є почуття провини щодо стосунків із мамою? Ви все зруйнували? Тоді у вас є щось схоже з цією фігуркою (*постать унизу, біля Пекла*). Опишіть, якими почуттями вона (ця фігура) обтяжена.

В.: Є, звичайно, почуття провини і відірваності від цієї святості, і падіння кудись униз.

П.: Я, можливо, випадково вказала на цю фігурку. Ви особисто де перебуваєте?

В.: Мені знайоме відчуття і там, і там, немов дорогою до Раю.

П.: Де ви на поточний момент? Якщо брати контекст взаємин із мамою?

В.: Напевно, я йду дорогою вгору.

П.: Тут (зверху) чи нижче?

В.: Може, посередині, а може, й нижче. Це, як у математиці, можна наближатися скільки завгодно, але не наблизитися остаточно.

П.: Тобто є такі відчуття з матір'ю, ніби вже сталося те, що заважає зблизитися? Через її високість або через те, що ви не вбачаєте в мамі ту високу доброзичливість, яка була раніше? З'явилися інші якості, і тому ви остерігаєтеся наближатися? Або ж через те, що цей образ залишається таким високим і досі? Тому наближатися до нього дуже важко, якщо ваше відчуття дисонує з тим, як ви сприймаєте маму?

В.: Розумом усвідомлюю, що можна наблизитися, розв'язати певні проблеми, якщо ти психолог, проте підсвідомо розумію, що це зближення з нею вже не можливе взагалі.

П.: Коли «розв'язувати», то є надія на позитивний вихід. Проте, несвідомо ви відчуваєте, що є така проблема, що вже не може бути розв'язаною. Це може гальмувати вашу ініціативу взагалі якось наближатися до матері.

В.: Так, справді.

П.: Вона (мати) імпотує активність?

В.: Так.

П. (до групи): Наш діалог – ситуативно неповторний. Під час взаємодії з В. ми об'єктивували наявність певних гальмівних моментів, які заважають активно наближатися до матері, що є проблемою. Саме тому ви і стверджуєте, що ви є на шляху. Це нелегка ситуація застрягання в такій непевності і нерозв'язаності проблем дитинства.

В.: Я відчуваю, що зможу поставити крапку у власних переживаннях і рухатися до власного прогресу.

Додаток Д.2

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент А.)

П.: Які почуття викликає у вас картина, і де б ви себе на ній визначили (рис. Д.1.1)?

А.: Я поволі піднімаюся на шарфі до Мадонни.

П.: Ви розумієте, що образ Мадонни пов'язаний із матір'ю?

А.: Так, розумію.

П. (до групи): Бачите, яким стимулом у позитивному сенсі є психокорекція? У попередній психокорекційній роботі А. було важко звернутися до матері, навіть на рефлексорному рівні – «тремтіло тіло», «заколело в серці» (за її словами). Зараз є можливість застосування психодрами.

Фрагмент психодрами

П.: Зверніться до Мадонни-матері.

А.: Сказав би, що я пройшов усі випробування і досить мене мучити. Я йду власним шляхом, спасибі тобі велике, але досить...

П. (від імені матері): Але ж на цей момент ти ще перебуваєш на шарфі, який я опускаю.

А. (до матері): Я сподіваюся, що ти не зрадиш мене в черговий раз?

П. (від імені матері): Ти тепер психолог і розумієш, що в мене не було намірів зраджувати тебе. Якби я розуміла, що роблю, то, можливо, я б так не поводитися. Тоді мені хотілося відчути, наскільки батько піддається моєму впливу і може робити те, чого я хочу. Адже в мене з ним є певні проблеми, і ти тоді мені допомагав у їхньому розв'язанні.

А. (до матері): Я радий, що допоміг тобі, але чому це треба було робити за мій рахунок, за рахунок моїх взаємин із батьком?

П. (від імені матері): Якби я була такою мудрою, як зараз, то не робила б так, а знайшла б інші шляхи розв'язання проблем із батьком і не використовувала б тебе. У мене була

внутрішня суперечність: я страждала через те, що він тебе карає, водночас втішало те, що він іде в мене на повіді. Я завжди була слабкою поряд із ним. Мені треба було відчувати, що можу на нього впливати. При цьому я відчувала власну силу, навіть тоді, коли маніпулювала ним.

А. (до матері): Тоді мені залишається пробачити вас обох.

П.: Ви маєте розуміти, що на той час мати була зайнята більше собою, ніж вами. (Від імені матері): Ось за це ти можеш мене картати, але це не було зрадою. Головне, синку, щоб ти не був постійно на сторожі, прагнучи запобігти зраді партнера. Адже що більше ти будеш пильнувати, то більше посилюватимеш у партнера стимул до зради.

А.: Тепер я це вже розумію. Дякую!

П.: Розуміння цього позбавить вас страху: «Якщо так робила рідна мати, то чого ж можна чекати від інших?». Ви зараз зрозуміли, що мати робила це без злого наміру – таким чином розв'язувалися непрості проблеми стосунків із батьком.

А.: У мене є брат, із яким у неї (матері) кращі відносини, ніж зі мною. Я радий цьому, хоч був час, коли я дуже ревнував.

П.: Нерідко ми виносимо з дитинства страх зради, обтяжуємося ревнощами, заздрістю, почуттями конкуренції, безсилля та тривоги. У результаті, ми розплачуємося власним психологічним благополуччям, зокрема відчуженням інших людей. Ви намагаєтеся «психотерапевтуватися» від травм дитинства за рахунок іншої людини. Коли ви це усвідомите, відносини з іншими стануть більш конструктивними, оскільки знівелюються причини агресії, знизиться страх, винесений із дитинства. Бажаю успіхів.

А.: Дякую, для мене така робота є значущою, розширює розуміння та приносить спокій і готовність любити.

Додаток Д.3

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент М.)

П.: Сюжет картини М. Реріха ви знаєте (рис. Д.1.1). Які почуття викликає у вас картина?

М.: Почуття жалю і бажання допомогти тим людям, які перебувають «за бортом» (грішники).

П.: Раніше ми говорили про те, що в життєвих ситуаціях ви звертаєте увагу на слабкі сторони людей. Тут виявляється реакція також на слабкість, на зігнуту фігуру, спраглу в очікуванні допомоги (рис. Д.1.1, *внизу праворуч*). У вашому особистому житті відбувається так само?

М.: Бажання допомогти виникає не завжди, але часто я на це витрачаю себе.

П.: У вас є бажання допомагати, і ви акцентуєте свою увагу на допомозі фігурам, які її потребують. Тоді можна сказати, що ви не перебуваєте серед слабких фігур. Таким чином, ми виходимо на вашу умовну цінність – «надання допомоги іншій людині». Коли людина надає допомогу іншому, то створюється ілюзія, що вона сильніша, аніж той, кому вона допомагає. Але якщо постійно акцентувати увагу на тих, хто потребує допомоги, то, природно, можна себе виснажити, «витратити». Хто у вашій родині постійно надавав допомогу?

М.: Батько.

П.: Ми бачимо, що ви повторюєте модель поведінки батька, психологічно єднаєтеся з ним у цьому. Людина так структурує власну активність, щоб бути разом із первинним лібідним об'єктом – сильним, високим і, можливо, навіть недосяжним. Ви могли б замінити Мадонну, ставши на її місце?

М.: Так, мені хотілося б бути на її місці.

Фрагмент психодрами

П.: Уявіть себе на місці Мадонни. Стражденна фігурка підходить до вас і каже: «Мадонно, ти віриш, що я, пройшовши Пекло, заслуговую перебувати в Раю?».

М. (від імені Мадонни): Я спостерігала ситуацію перебування в Пеклі і прекрасно розумію, що ви відчували. Я думаю, що ви заслуговуєте бути в Раю.

П. (від імені грішника): Те, що я відчував Пекло, ще нічого не означає, адже це відчуття звичне для мене. Можливо, я навіть убивав людей.

М. (від імені Мадонни): Ви ж хочете піднятися?

П. (від імені грішника): Звичайно, Мадонно, я хочу, щоб ти мене пропустила.

М.: Я, напевно, дала б стражденній фігурі шанс.

П. (від імені грішника): Ти не боїшся, що я зіпсую Рай?

М. (від імені Мадонни): Ні.

П.: Задля утвердження доброти допускається ризик. Уявіть собі, що фігура піднялася на шарфі і зайшла, а зігнута фігурка стоїть унизу і нікуди не рухається. Ви боїтеся зняти шарф, бо пригнічена фігурка залишиться внизу. Що ви будете робити – покличете її чи зійдете і візьмете за руку?

М.: Ні, я почекаю.

П.: Але ж це ваш шарф, ви повернете його і підете чи підійдете до фігурки?

М.: Трохи почекаю, але підходити не буду.

П.: Ви не зійдете до фігурки, оскільки для цього треба спуститися до Пекла?

М.: Якщо цій людині дуже треба...

П.: А якщо ні, то ви просто підете?

М.: Так, мабуть, він ще не усвідомив і не готовий піднятися.

П.: Ви вважаєте, що не варто надавати допомогу дуже слабким фігурам, вони мають піднятися до певного оптимуму. Святі спостерігають і рецензують те, що вранці збільшується кількість душ у Раю, і вони хочуть дізнатися причину (вказує на фігури апостолів ліворуч). Якби вони підійшли і запитали: «Мадонно, що ти робиш?», що б ви відповіли?

М.: Я б сказала: «Рятую тих людей, які вважають, що вже готові до цього».

П. (від імені Св. Петра і Св. Павла): Але ж вони від самого початку так вважали (що їм місце в Раю), навіть коли їх відправляли до Пекла.

М. (від імені Мадонни): Я відчуваю, що вони вже готові.

П.: Тут ви нівелюєте власну думку, адже, за всього прагнення надавати допомогу, не хочете брати на себе відповідальність. Щораз ви зазначали, що фігура в Пеклі щось пережила і заслуговує на заохочення. Ваш батько був керівником, а ви, очевидно, відчуваєте, що не можете з ним зрівнятися?

М.: Так.

П.: Ми виявили у вас тенденцію уникнення відповідальності, адже ви пояснюєте цензорам, що фігури грішників уже достатньо пережили і відчули. На що вони вам відповідають: «Мало що вони відчули, а що ти робиш? Тільки Богові санкціоновано відправляти когось до Раю, а когось – до Пекла».

М.: Можливо, я б прислухалася до їхньої думки.

П.: Прислухалися б, згорнули свій шарф і пішли б геть, бо вони вас налякали?

М.: Вислухавши їхню думку, я б усе одно захистила своє. Я вважаю, що існують гідні люди, яким можна допомогти.

П.: Цензори ще могли б запитати: «Ти справді хочеш робити щось крім того, що санкціоновано Богом?».

М.: Це велика відповідальність, але... якщо треба, то ...

П.: Бачите, як ви знічуєтеся, коли щось плутається в таких позитивних розстановках? Ви робите добрі справи, але коли хтось у них сумнівається, ви губитеся, що може простежуватися і в житті. Чи не помічали ви, що розгублюєтеся, коли ваші добрі наміри сприймаються як протилежні?

М.: Іноді так буває. Дякую за можливість усвідомити це, почуття суперечливі, але змушують замислитися.

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент Т.)

П.: Із яким неавторським малюнком ви б хотіли попрацювати?

Т.: Мене зацікавила картина із зображенням Мадонни (рис. Д.1.1).

П.: Із ким ви себе асоціюєте на цій картині (рис. Д.1.1)?

Т.: Я асоціюю себе з Мадонною.

П.: Тоді можна припустити (згідно з архетипною символікою), що ви ототожнюєтеся зі своєю матір'ю?

Т.: У сім'ї – так і було.

П.: У цензорів, які спостерігають за подіями, можна знайти образ батька (*вказує на фігури ліворуч*, рис. Д.1.1)?

Т.: Фігура, яка зображена вище, схожа на батька.

П.: Про що думає ваш батько або його друге Я, коли ви займаєте позицію матері? Можливо, про те, що «Т. хоче бути цілком самостійною» або «Т. хоче показати, що може бути кращою за матір»?

Т.: Я не знаю. Батько мене ні до чого не підпускає, оберігаючи з самого дитинства від будь-яких проблем і неприємностей.

П.: Батька дивує те, що ви прийняли позицію матері і виявляєте самостійність?

Т.: Так.

П.: Можливо, батько сподівається, що в позиції матері ви будете перебувати під її контролем?

Т.: Батьки разом хочуть мене контролювати.

П.: Якщо ваші батьки контролюють вас разом, то чому мама ближче до вас?

Т.: Коли вона приїжджає, ми сідаємо і починаємо з нею говорити про наші проблеми і їхнє розв'язання. З батьком у мене так не виходить.

П.: Ви не думали про те, що така ситуація певною мірою створює для вас психологічну небезпеку, адже ви не зовсім вільні у своїх рішеннях і докладаєте недостатньо зусиль для того, щоб бути самостійною? Виходить, що ви відтягуєте прийняття остаточних рішень до зустрічі з матір'ю.

Т.: Ні. Останнє рішення моїх батьків стосувалося вступу на обраний ними факультет, а далі я все робила так, як я вважаю за потрібне, а не так, як хочуть вони.

П.: У плані соціальної реалізації, можливо, саме так і відбувається, адже зараз ви не на тому факультеті, на якому хотіли навчатися, а з мамою обговорюєте теми і особистого характеру. При цьому ви блокуєте свій соціально-перцептивний інтелект і його розвиток, оскільки покладаетесь на маму. Якщо такі ситуації будуть продовжуватися, то ви ризикуєте гальмувати свої можливості.

Т.: Я намагаюся, щоб такого не було.

П.: Зараз ви говорите, як зразкова «дитина».

Т.: Мама дуже пишається моїми досягненнями, але думає, що мені ще рано бути самостійною.

П.: Якщо ви бачите себе в образі Мадонни на картині (рис. Д.1.1), то чи маєте досвід перебування в Пеклі? Чи знайомий вам стан фігури, яку необхідно врятувати (*вказує на фігуру внизу*, рис. Д.1.1)?

Т.: Усе залежить від проблемних ситуацій: коли людина потрапляє не туди, куди треба, в неї починається чорна життєва смуга. Моя чорна смуга триває вже три роки.

П.: Чи можна сказати, що впродовж навчального процесу, ви перебуваєте «в Пеклі» і маєте вигляд скорботної постаті, яку прагне врятувати Мадонна (рис. Д.1.1)?

Т.: Так.

П.: Чому ви не вирішуєте питання щодо переведення на інший факультет?

Т.: Я маю довести справу до кінця, навіть якщо це не моє (а батьків) рішення.

П.: Ви хочете дійти до кінця і залишитися скорботною фігурою?

Т.: Можливо, адже щось змінити не так просто.

П.: Мені здається, що ви могли б здати академічну різницю і перейти на інший факультет, знайти себе в професії!

Т.: Я вчуся на контрактній основі, батьки мене забезпечують фінансово, я від них залежна (чим платити ще на іншому факультеті?).

П.: Ви відчули дискомфорт через ситуацію невдалого вибору факультету, чи у вашому житті були й інші прикрі ситуації?

Т.: Була й інша ситуація, яка стосується особисто мене, але я не хочу про неї говорити.

П.: Чи була у вашому житті ситуація, де ви відчували провину перед батьками? Які почуття у вас викликає фігура, яка розташована перед Мадонною, адже вона ще має спокутувати свою провину за те, що потрапила до Пекла (*вказує на фігуру внизу, рис. Д.1.1*)?

Т.: Так, така ситуація була. В дитинстві тато вдарив мене через брата, який мене підставив. Мама розвернулася і пішла, я залишилась наодинці з бодом. Раніше батько мене ніколи не бив, тому це запам'яталося.

П.: Мама пішла і дозволила батькові робити те, що він вважав за потрібне?

Т.: Ні, вона пішла разом зі мною і сестрою, а брата залишила. Батько дуже любить мого брата.

П.: Брат залишився з батьком, а мама пішла з вами і сестрою тільки тому, що батько вас ударив?

Т.: Так, але потім відносини батьків налагодилися. У тій ситуації я була не винна – ми з сестрою бавилися, а брат просто почав кричати, що я його б'ю. Батько зайшов до кімнати і вдарив мене.

П.: Він не став розбиратися, а просто вдарив?

Т.: Так.

П.: Уявіть, що ви – фігура, яка стоїть перед Мадонною. (*Від імені Мадонни*): «Т., ви впевнені, що заслуговуєте на те, щоб перейти до Раю?» Що ви відповісте Мадонні?

Т. (*від імені скорботної постаті*): Я не знаю, чи заслуговую на це.

П.: Об'єктивується виразне критичне ставлення до себе.

Т.: Так, дуже критичне, і це застрягло в мені.

П.: Коли ви втілилися в образ Мадонни, то, напевно, хотіли позбутися критичного ставлення до себе і сумнівів у правильності власних вчинків. Ви постійно потребуєте підтримки?

Т.: Так, я потребую опіки і підтримки, як у дитинстві.

П.: Ви можете сказати, що залежні від підтримки рідної людини?

Т.: Якщо в мене є підтримка, то в мене є сила. У місті, де я зараз живу і навчаюся, в мене немає підтримки. Вона була тільки вдома з мамою (і то не завжди), але вона далеко і не може мені нічим допомогти. Мені зараз дуже важко.

П.: Ви залежні від сім'ї, від підтримки і, зокрема, від мами?

Т.: Так, дуже залежна.

П.: Батькові ви й досі не пробачили?

Т.: Я давно пробачила і забула про його вчинок.

П.: Одна з фігур апостолів, за вашими словами, схожа на вашого батька (*вказує на фігуру ліворуч, рис. Д.1.1*). Зараз ви в образі скорботної постаті, яка стоїть перед Мадонною. Зверніться до батька, який зображений на місці апостола.

Т. (*від імені скорботної постаті*): Тату, я буду намагатися, щоб ти мною ще більше пишався, незмінно пишався.

П.: Для вас важливо радувати близьких?

Т.: Так, дуже важливо. Батьки завжди ставлять себе в приклад. Вони добре навчалися і зараз усе роблять для мене. Я бачу, що батьки для мене стараються, і хочу відповісти тим самим. Я намагаюся займати призові місця для того, щоб вони мною пишалися, але мені не подобається, коли інші люди підходять до мене і кажуть, що я молодець (я ніяковію).

П.: Якщо ви така відома, то чому потребуєте підтримки і схвалення?

Т.: Я дуже чутлива, а в цьому місті мене ніхто не підтримує, всім тільки щось від мене треба. В університеті, наприклад, одногрупникам від мене треба конспекти, списування на самостійних і контрольних роботах. Я іноді не можу спокійно зайти до університету.

П.: Незважаючи на небажаний вибір факультету, ви все долаєте і досягаєте великих успіхів?

Т.: Так.

П.: Чому ж тоді ви обираєте скорботну фігуру (рис. Д.1.1)?

Т.: Мені не подобається робити те, що мене змушують, і це мої внутрішні самовідчуття.

П.: Виходить, що ваш *внутрішній стан символізує фігура, яка ще перебуває в Пеклі* (вказує на фігуру внизу, рис. Д.1.1), а *зовнішній стан* – *фігура, яка вже стоїть перед Мадонною* (вказує на фігуру на шарфі, рис. Д.1.1)?

Т.: Напевно, так і є.

П.: Чи можна за фігурою на шарфі поставити фігуру з Пекла, яка видима тільки вам?

Т.: Так, можна, це адекватно.

П.: Чи можуть ці дві фігури перебувати нарізно?

Т.: Іноді так.

П.: Напевно, дуже рідко?

Т.: Не так вже й рідко. Іноді викладачі мене неправильно сприймають, коли я намагаюся показати свої знання або старання. Виходить, що не всі оцінюють саме за критерієм знань.

П.: Тобто деяких викладачів дратують ваші знання?

Т.: Так.

П.: Вам у таких ситуаціях шкода себе?

Т.: Іноді вони намагаються навмисно мене образити, але є, звичайно, і викладачі, які мене хвалять.

П.: Якби я зараз запропонувала вам звернутися до себе, то до якої фігури ви звернулися б, адже ви вже були і в образі Мадонни, і в образі скорботної постаті?

Т.: Напевно, до себе-Мадонни.

П.: Фігура Мадонни символізує ваше бажане, ідеалізоване Я?

Т.: Так.

П.: Наші ідеалізовані прагнення набувають реалістичності через підтвердження наших очікувань. Тому ви болісно сприймаєте викладачів, які не підтверджують ваші очікування. Тепер ми бачимо, що підтримка для вас важлива і потрібна для того, щоб залишатися в образі Мадонни.

Т.: Коли мене хвалять, то я можу досягти багато чого. Мені важливо знати, що є людина, яка завжди підтримає, навіть якщо щось не вийде.

П.: Мадонна сама собою менш залежна, ніж ви, згідно з розповіддю. Вона робить свою справу, і їй не треба підтримка. Якщо ви прагнете бути в образі Мадонни, то, може, і ви навчитеся обходитися без підтримки. Будь-яка підтримка – це компенсація відступів від реальності на шляху до самореалізації.

Т.: Дуже дякую за аналіз, тлумачення матеріалу, мені стало зрозуміліше, емотивно легше, і я відчуваю перспективу самоаналізу.

Додаток Д.5

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент Ю.)

П.: «Мадонна Лаборіс» М. Реріха (рис. Д.1.1) – це відома картина. Де ви себе відчуваєте на ній?

Ю.: Я вгорі, в кораблі (Рай).

П.: Ви проходили довгий шлях чи з самого початку були в Раю?

Ю.: Я там була спочатку. Зі мною, в принципі, не траплялося такої біди, щоб звертатися за допомогою.

П.: Спочатку ви перебуваєте в Раю, бо вам його створили батьки. Або тому, що така ваша природа. Ви, незважаючи ні на що, не виходите з «Раю своєї душі»?

Ю.: Напевно, відчуття Раю створили батьки.

П.: Можливо, коли ви збиралися заміж, батькам здавалося, що ви переходите з Раю до чогось іншого?

Ю.: Я думала, що переходжу до «іншого Раю», а батьки вважали, що спускаюся в Пекло.

П.: Вони вас цим залякували?

Ю.: Так. Вони мене налякали ще до зустрічі з Пеклом.

П.: Коли ви зустрічаєтеся, вони намагаються побачити ознаки «Пекла» у вашому сімейному житті?

Ю.: Такої звички мої батьки не мають, вони кажуть, що бачать, що я щаслива, тому питань у них не виникає. Якщо ж побачать, що я нещаслива, то скажуть, щоб я поверталася до них, а так я живу як вважаю за потрібне.

П.: Чому тоді після вашого повернення від батьків чоловік каже, що ви ніби «мертва», як із Пекла (*матеріал попередньої роботи в групі*)?

Ю.: Так було спочатку, а зараз все змінилося. Тоді я відчувала свою провину перед батьками за заміжжя. Я ж хотіла догодити і батькам, і сестрі, проте не вийшло. Я приходила до рідних, а потім сама себе «поїдала».

П.: Об'єктивується взаємозв'язок почуття провини з тенденцією до самопокарання. Чому ви не «поїдали» себе, перебуваючи в батьків? Мабуть, щось там вас утішало? *Коли ви поверталися до чоловіка, з'являлося відчуття порожнечі, брак батьківської сім'ї або емотивне омертвіння?*

Ю.: *Омертвіння я періодично відчувала ще коли жила в батьківському домі.* Я, можливо, неправильно формулювала свої відчуття, адже мене слухали, та, очевидно, не розуміли того, про що я говорила.

П.: Тобто в певний проміжок вашого життя візити до батьків були для вас деструктивними?

Ю.: Так. Дякую, я це усвідомила й оптимізую ці моменти. Наш аналіз допоміг розібратися в собі, повернути взаємини в бік їхнього оживлення, пробудити відчуття радості та щастя. Ще раз дякую.

Додаток Д.6

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент Є.)

Є.: Я одразу вибрала фігурку на шарфі ближче до Мадонни (рис. Д.1.1).

Фрагмент психодрами

П.: Мадонна запитує: «Як же так сталося, що ви потрапили до Пекла?» Чи ви є душею, котра покалася, чи ви вважаєте, що це була випадковість?

Є.: Випадковість. Я впевнена, на таку кару не заслуговую.

П.: А чому так сталося?

Є.: Не знаю.

П.: Мадонна сказала б: «Значить, ви безгрішні, якщо випадково потрапили туди (до Пекла)».

Є.: Ні, не зовсім безгрішна, але не настільки грішна, щоб бути в Пеклі.

П.: Мадонна запитує: «Ви кажете, що не заслуговуєте на перебування в Пеклі. При цьому самі помістили себе на цей шарф, хоч був вибір, можливість помістити себе серед душ у Раю».

Є.: На шарфі я тому, що відчуваю, що причетна до якогось процесу – великого, світлого. Як вони піднімаються, так і я піднімаюся вгору. У мене відчуття піднесеності.

П.: Тобто, щоб піднятися вгору, до чогось світлого, вам необхідний певний шлях, допомога. Одразу ви себе не хочете помістити в цей палац. У вас була така можливість,

але ви туди навіть не дивитеся. Вам треба пройти цей шлях, так? І треба допомога від когось ще більш світлого?

Є.: Так, я вважаю, що для того, щоб потрапити в світле, треба зрозуміти темне, тому важливо його пережити, і тоді – санкції у світле.

П.: Але помістити себе в темне ви теж не хочете?

Є.: Ні.

П.: Чому ви не помістили себе в Пекло? Щоб сповна пізнати темне?

Є.: Не помістила, адже вони (фігурки) вже з Пекла. Цей етап ніби пройдений, і я користуюся тим, що «пекельний» шлях позаду.

П.: Що ж ви пізнали?

Є.: Страждання, скорботу, каяття, душевну порожнечу, обтяженість, почуття провини, почуття безвиході, прагнення ще глибшого занурення у страждання.

П.: І ви впевнені, що це все варто було пізнати, щоб оцінити це світле?

Є.: Я не впевнена, що це необхідно було пізнавати, але є відчуття, що життя саме так побудовано, що це не оминеш. Сходження вгору влаштоване саме так і це треба прийняти як реальність.

П.: Тобто *кожна людина проходить через темну смугу більшою чи меншою мірою, щоб перейти до світлого?*

Є.: Так.

П.: Питання до фігурки (*внизу, біля Пекла*): «З того, що ти пережила, якась частина була відповідною? Переживання виправдані твоєю поведінкою в реальному житті? Чи це був досвід, що страждання «ні за що», тобто ти нічого такого в житті не зробила, щоб побувати в такій темряві душі?».

Є.: Я думаю, що спочатку занурили (без участі фігурки), і тому дії відповідали тій сфері, де перебувала ця фігурка.

П.: Тобто це не залежало від вас?

Є.: Спочатку – ні (як у дитини), але потім, звичайно, так. Потім, коли треба було обирати напрямок власних вчинків, то тоді, можливо, і заслужено, але спочатку – ні.

П.: До якого періоду вашого життя відноситься темна смуга, про яку йдеться?

Є.: Напевно, це період шкільних років.

П.: Це залежало від зовнішніх обставин, від учителів, або від ровесників?

Є.: Від батьків.

П.: Їх щось не задовольняло – оцінки або поведінка?

Є.: Ні, їх усе задовольняло.

П.: А в чому тоді полягали труднощі?

Є.: Мені видається, що вони на мене мало звертали увагу.

П.: Були зайняті собою, своїми взаєминами?

Є.: Так.

П.: І цим вони мимоволі занурювали вас у Пекло?

Є.: Так, а я намагалася робити все, щоб вони мене помітили. Прагнула догодити і оцінками, і поведінкою.

П.: Із позитивної точки зору?

Є.: Так.

П.: Це їх не дуже тішило?

Є.: Так, їм було байдуже, але досвід позитивних оцінок явно закріпився.

П.: Тобто ви і далі продовжуєте вчитися на «відмінно»?

Є.: Так.

П.: Чи можна думати, що без такої «темної смуги» прагнення до успіху, до престижу та схвалення успіхів не склалося б настільки надійно?

Є.: Напевно.

П.: Тому в кожному періоді життя є свій плюс. Який плюс ви ще винесли для себе з цього важкого періоду?

Є.: Те, що треба, в першу чергу, діяти не заради оцінки (це зовнішнє), а для самої себе!

П.: Тобто тоді ви це робили для батьків, а тепер зрозуміли, що це не зовсім виправдано?

Є.: Так, зрозуміла, що себе я відсуваю в бік, в тінь.

П.: Ви зрозуміли, наскільки багато витрачаєте сил і енергії?

Є.: Так.

П.: І дійшли висновку, що краще локалізувати свою енергію на успіхи, а не навантажуватися додатковими очікуваннями?

Є.: Так.

П.: Якщо ви винесли такий досвід самодостатності, то навіщо вам Мадонна?

Є.: Не знаю.

П.: Чи немає прихованого бажання згармонізувати внутрішні фібри душі?

Є.: Можливо, вона уособлює той останній крок перед Раєм – ще один поштовх для душевної рівноваги, а далі – все, уже специфічні зусилля – як за «бортом Раю».

П.: Можливо, Мадонна уособлює тих бажаних батьків, до яких ви прагнули, які оцінили б ваші досягнення, і ось цей німб (на малюнку) засяяв над ними чи й над вами!?

Є.: Може бути, я згодна.

П.: Раціонально ви усвідомили, що ця орієнтація на батьків не ефективна, при цьому відбувається велика втрата енергії, але емоційно, на несвідомому рівні, все ж, потреба в батьках зберігається, адже Мадонна – архетипний символ батьків. Якщо приймаєте такий текст, то скажіть про це. Якщо це будуть бажані батьки, то вони були б тут, уже в Раю, чи ви були б тут (угорі на шарфі)?

Є.: Я думаю, що на поточний момент вони обидва уособлюють цей образ, зараз усе вже інакше. Їхнє ставлення, звичайно, змінилося, але і мої світовідчуття і самосприйняття також змінилися. Якби вони були від самого початку тут (показує на Рай), то я б тут не опинилась би (внизу, в Пеклі), а перебувала б з ними в Раю.

П.: Тобто це той щасливий випадок, коли ставлення батьків до вас і, можливо, їхні взаємини прогресували так, що навіть для вас це є взірцем, і тому сприймається вами благотворно.

Є.: Так.

П.: У нас залишається відкритою тема щодо недоцільності орієнтації на батьків і очікування схвалення від них, як і важливість переорієнтації на саму себе. Цей фрагмент (Мадонна і фігурка) вказує на те, що існує фіксація на стосунках «дитина – батько». І є певна залежність: якщо Мадонна випустить шарф (за архетипною символікою – пуповина), то фігурка знову опиниться в Пеклі. Ваше емоційне благополуччя залежить від них, від їхнього ставлення. Якщо в них раптом щось зіпсується в сім'ї (наприклад, в чоловічо-жіночих стосунках) або вони інакше поставляться до вас, то ви тоді опиняєтесь в зоні ризику: ваш внутрішній стан може обернутися на щось небажане?!

Є.: Так, я відчуваю, що мені треба їхня емоційна підтримка, але вона можлива і від іншої значущої для мене людини.

П.: Того, хто заміщує батьків?

Є.: Так. І це може мене піднести або вибити з колії.

П. (до групи): Від психіки часто прихованим є те, що ми знаходимо об'єкти заміщення. І сам протагоніст Є. це об'єктивувала у своєму висловлюванні. Тобто, висловлювання психолога каталізують активність протагоніста, він самотужки це промовляє у психокорекційному діалозі. Діагностика та психокорекція нероздільні, симультанні. Розуміючи це, ви більше зможете оцінювати свої сили, більшою мірою бачити, наскільки сильна ця емоційна залежність. (до Є.): Повертаючись до картини М. Реріха, яке у вас ставлення до цензорів, які спостерігають за діями Мадонни? Які почуття вони викликають?

Є.: Якщо чесно, то вони в мене викликають певний дискомфорт, я їх трішки побоююсь. Добре, що вони досить далеко, і я сподіваюся, що пройду непомітно. Вони мене побачать уже в Раю, а не на шарфі.

П.: Відчуваєте ризик того, що все зіпсується?

Є.: Так, це вірно.

П.: Чи буває так і в житті, що цензори, які поряд, деструктивно впливають, паралізують ваші дії?

Є.: Вони не паралізують дії, а викликають дискомфорт. Тобто те, чого прагне людина, йде неусвідомлено, від душі. Вона відчувається добре тому, що діє так, як хоче. А від цього (цензорства) виникає дискомфорт.

П.: Додаткове навантаження?

Є.: Постійно з'являється почуття провини.

П.: Провина за те, що ви щось не так вчиняєте?

Є.: Так.

П.: Чи часто було почуття провини щодо батьків?

Є.: Виникало.

П.: Вони вам за щось дорікали? Чи могли вони за щось дорікнути цій фігурці? Запитати: «Чи зрозуміла ти, що ти не така, як треба?»

Є.: Ні, ніколи. Побічно чула.

П.: Якби сталося так, що ви опинилися в Раю, що б ви зробили?

Є.: Перш за все, я б подивилася на людей, які там перебувають, познайомила б із ними. Відчула б радість від причетності до чогось світлого.

П.: Чи подякували б ви Мадонні?

Є.: Сказала б їй спасибі за те, що допомогла мені потрапити до Раю, де я завжди хотіла перебувати.

П.: Вона не втрималася б і запитала вас: «Якщо ви так завжди хотіли там перебувати, то у вас же від самого початку, одразу, коли побачили картину, була можливість там себе визначити? Що ж людині заважає потрапляти до Раю, навіть тоді, коли в неї є така можливість?»

Є.: Страх невідповідності.

П.: Бажання, щоб хтось узяв на себе цю відповідальність, визначив, що ви хороша, що все добре! Щоб хтось зняв сумніви. Ось що нам заважає! Можете поділитися почуттями, які переживали, коли працювали з картиною.

Є.: Почуття полегшення. Я, можливо, йшла до цього, рефлексувала й усвідомлювала причини, шукала якісь закономірності. Та почуття не завжди можна висловити... та й кому?

П.: Як ви вважаєте, те, що вам нелегко подякувати Мадонні, яка допомогла потрапити до Раю, вказує на те, що важко дякувати батькам за щось?

Є.: Може бути, так.

П.: Заважають залишкові явища від пройденого темного шляху. Актуалізується це тоді, коли ми зі світлою душею і світлим поглядом мали б «повертатися обличчям» до батьків. Таким чином, ми бачимо динаміку, спрямованість психіки, її зорієнтованість. Це важливо, оскільки спрямованості зумовлюють конкретику на поведінковому рівні.

Додаток Д.7

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент Н.)

П.: Де ви себе бачите на картині (рис. Д.1.1)? З яким образом ідентифікуєтеся?

Н.: Я – у фігурці, яка ближче до Мадонни. У неї вже є успіх. Якщо шарф обірветься, то вона схопить руками за край цієї споруди.

П.: Що ця фігурка сказала б Мадонні? Адже тут є ризик, що вона відпустить шарф або не пропустить, тобто існує залежність від Мадонни. Можливо, фігурка нічого не казала б, а очікувала вирішення власної долі?

Н.: Я запитала б, навіщо вона це робить? Щоб бути впевненою, що доповзу нагору, до Раю?

П.: Ваші слова звучать із позиції зверху, а реальна позиція фігурки, яку ви обрали, – знизу, тому ви ризикуєте засмутити Мадонну. Можливо, у вашій психіці є програма – займати зверхню позицію? При цьому ви подумали: «Яка Мадонна жорстока».

Н.: Так і є!

П.: Ми можемо актуалізувати в серці іншої людини теплоту або порожнечу. У цьому випадку ви своїми висловлюванням задаєте явно не мажорний настрій.

Н.: Так і є. Я сказала це тому, що була невпевнена в собі.

П.: Невпевнені в тому, чи справді заслуговуєте перейти до Раю?

Н.: Так, невпевненість у своїх гідностях.

П.: За цим приховується почуття меншовартості, що закладається батьками. Рідко, коли батьки навмисно кажуть: «Ти недосконала», лише в крайнощах. Часто йдеться про певні огріхи, недосконалість дій дитини. Повторіть ще раз своє запитання до Мадонни.

Н.: Навіщо ти це робиш? Адже я потрапила до Пекла за певними законами. Чому ти рятуюєш мою душу? Мене це бентежить...

П.: Ви очікуєте, що Мадонна не лише допоможе вам потрапити до Раю, а й очистить вашу душу від сумнівів, що ви маєте підстави потрапити до Раю. Вам бажано, мабуть, було б почути: «Дівчинко, ти випадково потрапила до Пекла, ти гідна бути в Раю від самого початку».

Н.: Так, це приємні слова.

П.: Вочевидь, що хтось має вам допомогти позбутися внутрішньої порожнечі? Мадонна має наповнити вас світлом, теплом, впевненістю в собі. Спробуйте ще раз поставити це запитання, втілитися в образ Мадонни і відповісти на свої запитання від її імені.

Н. (від імені Мадонни): Ти вже достатньо настраждалася, і я можу забрати тебе. Те, за що ти потрапила до Пекла, ти вже відпрацювала, тому, мені видається, тебе варто взяти до Раю.

П. (до групи): Яка різниця між словами, які говорила Мадонна, і словами Н. у позиції Мадонни? (До Н.): *Мадонна зробила акцент на ваших перевагах, що ви добра людина, не повинні бути в Пеклі і гідні Раю. Ви ж робите акцент на власних стражданнях.* Психіка розставляє акценти під впливом попереднього досвіду. Якщо акцент поставлений на стражданнях, *то може бути тенденція занурювати в страждання й іншу людину.* «Добрими намірами встелена дорога до Пекла». Колись батьки підірвали відчуття власної переваги, позитивних якостей, потенціалу. Як же можна реалізувати власний потенціал, якщо психіка акцентує увагу на пережитих стражданнях? Тоді, якщо хтось робить вам добро, то виникає сумнів у його добрих намірах. Ви зазначали, якщо інша людина потребує допомоги, але не просить про це, то не варто її надавати. Це проєкція. Адже самі колись потребували допомоги, але батьки її не надавали.

Н.: Так, і тому в мене виявилася недовіра до доброти Мадонни (тобто батьків).

П.: Ви опосередковано виявляєте недовіру до доброти, бо розчарувалися в період раннього дитинства в ситуації едіпової залежності. У процесі психоаналізу малюнків ми побачили яскраві приклади. Часто виявляється неадаптованість до ситуації, бо у вас мета – потрапити до Раю. Тут можна було б сказати: «Мадонно, я вражена твоїм добрим серцем, дуже тобі вдячна! Ти єдина і неповторна в цьому світі за можливостями робити добро людям». Після таких слів вона не змогла б повернути тебе назад, до Пекла. Ви ж промовляєте, що не дуже вам й треба до Раю, і перекладаєте відповідальність на неї. Джерела – в батьківській сім'ї: що батьки не робили б, ви так повертаєте ситуацію, щоб не бути їм зобов'язаною.

Н.: Я вдячна батькам за єдине – за те, що я є, що вони мене народили.

П.: Теоретично – так. Але, коли є конкретна ситуація, на емоційному рівні про це забуваєш, пам'ятаєш лише раціонально. Оптимальна поведінка нам треба, щоб зреалізувати власний потенціал. Інакше є ризик постійно опинятися в Пеклі.

Н.: Я не буду надто перейматися, якщо Мадонна мені не допоможе. Я схоплюся руками за цю споруду.

П.: Це означає, що ви не налаштовані на партнерські взаємини, радше залишаєтеся сам на сам із проблемою. Адже зрозуміло, що Мадонна тут господар, від неї залежить, схопитися виза шарф чи ні. Якби ви опинилися в Раю, Мадонна сказала б: «Я втомилася, залишаю тобі шарф, щоб ти перетягувала душі з Пекла».

Н.: Без проблем, я перетягла б людей із Пекла стільки, скільки змогла б.

П.: Тоді Пекло було б вичерпане?

Н.: Так! (Сміється).

П.: Це означає, що в батьків не залишилося шансів ні в чому вам дорікнути. Які вони не робили б «закиди», все одно вони будуть хибними. У вас більшою мірою викличуть співчуття люди, яких також спіткала невдача, аніж успішні та щасливі.

Н.: Успішні люди викликають у мене захоплення.

П.: У тому випадку, якщо вони не підкреслюють свої переваги.

Н.: Коли я бачу успішну людину, в мене виникає бажання замислитися (і засумніватися), чому вона має досягнення. Людину нижчу за мене я буду тягнути за собою!

П.: Ви казали, якщо не просять, то ви не виявляєте активності. Ви бажаєте не лише бути на одному рівні з іншою людиною, а ще й мати переваги.

Н.: Звичайно, поза сумнівом, це так!

П.: Відчуваєте захоплення в тому випадку, коли такі люди не відтіняють вашу нижчу позицію. Бо тоді людина може відтіняти вашу психологічну знедоленість, а значить, автоматично актуалізуватимуться негативні почуття. Якби святі сказали: «Стань на наше місце, будь цензором Мадонни. Поспостерігай за Мадонною, потім нам розкажеш».

Н.: Я не буду засуджувати Мадонну, бо її дії видаються мені праведними.

П.: Святим також не будете нічого розповідати, адже вони можуть її засуджувати. Тобто ви людина вдячна: якщо вам зробили добро, то намагаєтеся нічого не робити такого, щоб цій людині зашкодило.

Н.: Так, це вірно.

П.: Ви окреслюєте моральні цінності, які є для вас вагомими. Цей фрагмент допоміг побачити, що за вашою високою позицією приховується почуття меншовартості, що походить від обмежень, які накладалися батьками. Виявлена велика залежність від оцінки з боку інших людей, коли свідомо ви намагаєтеся звільнитися від таких рамок. І тоді виявляється, якщо до вас йде людина зі злими намірами, то маєте повне право її покарати, а якщо ж з добром, то «я можу віддавати їй належне за минулі страждання». Чи не помічали ви, що, досягнувши певних успіхів, можете це використовувати як «батіг» для інших людей за те, що ці успіхи могли б бути більшими, досконалішими, якби не їхня (людей) недосконалість?

Н.: Так, це справді є.

П.: Ви неначе перевіряєте, чи справді людина до вас іде з добрими намірами. Якщо це так, то людина не зверне уваги на цю некоректність.

Н.: Так і є.

П.: Але ж допомога вам треба, і ви навантажуйте іншу людину, яка має запевнити вас у власних перевагах.

Н.: Так.

П.: Але добрі наміри в інших людей можуть бути «на тонких ніжках». Вони ще не зміцнилися, а ви їх уже руйнуєте. Треба навчитися їх зміцнювати. Це інфантильна позиція, коли ми вважаємо, що хтось має нас безмежно любити. Таке прагнення стосується батьків. Тоді будь-який крок – це пошук гарних батьків. Але для кожної людини найвагомішою є вона сама. Інша людина важлива для неї в контексті її проблеми. Практична психологія вчить, що завжди є певний компроміс, який сприяє оживленню стосунків. Людина може дуже багато страждати в житті, але не заслуговувати на те, щоб бути в Раю. Для Н. важливою є самозбереженість, захищеність, відсутність страждань, упередження себе від тяжких переживань. Для невідкоригованої людини завжди знайдеться підстава на «погано». На підґрунті успіху людина зачасти може відриватися

від реальності і вчиняє те, що спричиняє їй потім прикрощі. Породжується замкнене хибне коло.

Н.: Дякую, після такої роботи я побачила реальну психологічну сутність власної поведінки. Це для мене відкриття, я впевнена в прогресивності змін, більше повірила в себе, побачила більше простору для добрих справ, більше зацікавленості в активності. Це неймовірно цікаво. Дякую.

Додаток Д.8

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент Д.)

П.: Де ви себе бачите на картині? В який образ себе втілюєте (рис. Д.1.1)?

Д.: Для мене верхнє зображення не є Раєм.

П.: Що заважає вам сприймати це як Рай?

Д.: Тьмяність кольорів, щось неконкретне, дивні дерева. Рай не має бути таким. Я намалювала б усе яскравим, святковим.

П.: Але зображена ніч!

Д.: Мені видається, що в Раю не має бути ночі, тому я його не сприймаю.

П.: Тобто ви не любите ніч?

Д.: З одного боку, люблю, а з іншого – вважаю, що в ідеальному світі її не має бути. Рай – це ідеальне місце перебування. Я хотіла б, щоб усе було білим, світлим.

П.: Ви не можете сприймати таке зображення Раю, особливо сірі його тони? Це стосується і сприйняття інших людей?

Д.: Я намагаюся навчитися сприймати людей такими, якими вони є, адже змінити ми нікого не можемо, можемо змінювати лише себе.

П.: У вашому висловлюванні виявляється психологічний захист. Ви кажете: «Ми нікого не можемо змінити, тільки самі себе», і це та умовна цінність, яка може звеличувати ваше професійно-психологічне Я. Чи сприймаєте ви в людині «чорне», чи ви його побоюєтеся?

Д.: Так, я часто *перериваю добрі стосунки з людьми, щоб вони не перетворилися на погані*.

П.: Ви розриваєте взаємини ще до того, як могли б побачити в людині «чорне»? Тоді ви неприродно робите людину «чорною»?

Д.: Напевно, так. Мені дуже складно з цим боротися. Спочатку я починаю ідеалізувати людину і не бачу її недоліків, і мені важко, коли недоліки виявляються. Тому краще запобігати цьому процесу, не очікуючи, коли недоліки виявляться.

П.: Припустимо, що ви перебуваєте в Пеклі і у вас є можливість перейти до Раю. Потрапивши туди, ви щось змінили б?

Д.: Я, напевно, тоді асоціювала б себе з фігурою вгорі, на шарфі.

П.: Тобто ви вже далеко піднялися?

Д.: Так.

П.: А чим вас не влаштовує скорботна фігура внизу?

Д.: Мене дратують такі люди, бо вони драматизують ситуацію.

П.: Вам це теж інколи властиве?

Д.: Так, і я це в собі не люблю.

П.: Саме тому нижчу фігурку з Пекла ви відчужуєте?

Д.: Так, я припиняю взаємини, якщо не бачу нашого спільного майбутнього. Знаючи себе і своє ставлення до хлопців, мені завжди шкода людини, тому що в наших відносинах, у любові завжди немає майбутнього і перспектив, я в цьому впевнена.

П.: У скорботної фігури невідома перспектива? Ви можете часто, навіть не зробивши першого кроку, гальмуватися тим, що не хочете потрапити у «скорботну позицію»?

Д.: Чи спокутала ця фігурка те, що трапилося – мені ж невідомо.

П.: Те, через що вона потрапила до Пекла?

Д.: Так, чому перебувала в Пеклі?

П.: І що б відповіла фігурка?

Д.: Вона б сказала, що не впевнена.

П.: Тут виявляється тенденція до самопокарання: скільки б не пережила лиха, але ще не спокутала. За цим стоїть почуття провини, джерела якого ще потрібно віднайти. Фігурка сказала, що не знає, чи спокутала свою провину. Що відповіла їй Мадонна?

Д.: Напевно, «це не тобі вирішувати».

П.: А кому? Богові?

Д.: Так. Саме це Бог і вирішує!

П.: Бог і батько – за архетипами це одне і те саме. Апеляція до образу, що певним чином синтезується з батьком. Можна сказати, що скільки б батько не пережив, як би не страждав, цього бракуватиме, щоб його пробачити та з любов'ю до нього поставитися?

Д.: Думаю, так. Я могла б його прийняти, але щирого ставлення не було б, це точно.

П.: Об'єктивується ідентифікація з батьком. Виходить, скільки б ви не страждали – цього недостатньо. Якби ця фігурка запитала: «А можна я звернуся до Бога, щоб розв'язати це питання?»

Д.: Вона б так і зробила.

П.: Нехай фігурка звернеться до Бога.

Д.: Я думаю, що Бог дозволив би їй бути у Раю.

П.: Вам важко говорити від імені фігурки?

Д.: Так, фігурка сказала б: «Прошу вибачення, Боже, за все, що зробила, якщо можна, пусти мене до Раю».

П.: Тепер текст інший, адже ви раніше сумнівалися в тому, чи спокутали гріх, що це вирішувати Богові. Треба спитати: «Чи спокутала?». Але ви просите прощення за все, що зробили, як перед батьком? Це свідчить про жорстку ідентифікацію з образом батька. Запитайте, що треба було б запитати фігурці.

Д.: Чи спокутала я свою провину? Бог відповість: «Ні».

П.: Виявляємо суперечність: вказавши, що не до кінця спокутала, Бог усе одно надасть допомогу. А яку ж тоді допомогу він має надати?

Д.: Він прийме до Раю цю фігуру.

П.: Тобто іншого результату і бути не може?

Д.: Так, не може.

П.: Спостерігаємо ідеалізацію Я, коли є абсолютна впевненість, що ви – не в цій зігнутій фігурі, а там, близько до Раю. Що змінилося б для фігурки, якби вона потрапила до Раю? Вона б продовжувала спокутувати провину?

Д.: Вона б стала вільною і не треба було б нічого спокутувати.

П.: Виходить, провина знялася б?

Д.: Так.

П.: Лише тому, що вона разом із Богом?

Д.: Так.

П.: Разом із Богом – разом із батьком, і нічого не треба було б спокутувати. Природно, що в цьому можуть бути джерела релігійних прагнень – порятунком від почуття провини. «Я разом з Богом через поклоніння, через скорення і прийняття позиції прощення за те, що я винна».

Д.: Так.

П.: Як фігурка вплинула б на тих, хто в Раю?

Д.: Я не думаю, що вона може впливати на когось. Вона буде перебувати в гармонії з тими, хто там мешкає.

П.: А до кого з тих, хто спостерігає, потрапивши туди, фігурка приєдналася б?

Д.: До святого Петра.

П.: Вона б залишила Мадонну?

Д.: Так.

П.: Бажання з'єднатися з батьком. Тобто вона була б винна за те, що в неї немає почуття вдячності? Чи Мадонні не треба бути обтяженою подякою?

Д.: Я думаю, якщо вона свята, то зрозуміє мене і без подяки.

П.: Це ваша філософія життя. Поняття «святість» до себе ніяк не відносите?

Д.: Ніяк.

П.: У цьому суперечність: з одного боку, не може бути сумнівів у тому, що гідні бути в Раю, а з іншого – не відносите себе до святих. Поняття святості припускає якусь оптимально прийнятну поведінку, вдячність.

Д.: Але ж Бог прийняв мене до Раю, і цього досить.

П.: Зрозуміло, що важливо, щоб хтось узяв на себе відповідальність за поведінку. На картині двоє святих. Могли б обрати когось, до кого б ви приєдналися?

Д.: Так, до того, хто вище.

П.: Прагнення до сили, захисту зберігається постійно. «Приєднуюсь до того, хто вагоміший», – це вияв захисної реакції. Не заважала б людина поруч, адже вони в такій діаді, гармонії?

Д.: Так, інший святий створює для мене дисонанс.

П.: Ви маєте стояти між ними?

Д.: Так.

П.: Він би ображався на вас за те, що не його обрали?

Д.: Так, є бажання забрати його з картини, якщо припустити, що мені самотійно треба обрати собі місце.

П.: Уявімо, людина, яку ви обрали, подарувала вам шарф, який дістає до Пекла. Ви б скористалися ним, опустили б його для страждених у Пеклі?

Д.: Обов'язково.

П.: А як упевнитися, що шарфом скористаються люди, які справді спокутали свою провину? На місці Мадонни що б ви сказали цій фігурці і всім наступним?

Д.: Я б радила звернутися до Бога по допомогу, якщо вони хочуть потрапити до Раю.

П.: Шарф би опустила, але не перетягала б, а чекала дозволу Бога?

Д.: Так, я не маю права вирішувати таке важливе питання – тільки Бог.

П.: А навіщо ж тоді опускати шарф?

Д.: Я впевнена, що Бог вирішив би на їхню користь.

П.: Ви вірите, що ваші рішення – це і рішення Бога?

Д.: Напевно, так, мені хочеться такого єднання.

П.: Цікаво, що ви «підштовхуєте» Бога до визначеного вами рішення, адже ви першою опускаєте шарф. У цьому вияв ідеалізації власного Я – спроба вплинути на самого.

Д.: Усі, хто перебуває в Пеклі, хочуть потрапити до Раю. Якби було так, як сказано, то я не залишила б нікого в Пеклі. Адже, якщо людина побувала в Пеклі, то вже гідна того, щоб потрапити до Раю.

Коментар психолога: Людина може перебільшувати роль страждань (як шлях до Раю) і тим самим задавати тенденцію до них (страждань).

Д.: Дякую вам, Тамаро Семенівно, за цей фрагмент роботи з картиною М. Реріха. Я багато чого зрозуміла, а саме: залежність від батьків (зокрема, від батька), власну суперечливість – до сили, благодаті та водночас – залежність від покровителя (батька), від якого не лише чекаю позитивної оцінки (схвалення), а й підтримки. І коли так буває – «Я в Раю». У мене відчуття легкості і перспективності. Ще раз дякую, пережити і пізнати досвід, який актуалізується в АСПП, безцінно.

Додаток Е.

Фрагменти стенограм глибинно-корекційного процесу АСПП із використанням репродукцій із зображенням шахової символіки

Додаток Е.1

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент І.)

П.: Чи відіграє роль те, що образи картини представлені на фоні темного і білого як шахівниці; зрозуміло, що відображене протистояння, є певна гра (рис. Е.1.1)?

Рис. Е.1.1. І. Мейєр «Троянди миру»

І.: Я на цьому не зосереджувалася. Мені тут сподобалися квіти, у них така цікава ваза – ось центр моєї уваги.

П.: Як би ти назвала цю картину? Яка провідна ідея? Що зображення означає для тебе? Можливо, ти хочеш, щоб такою цільною була твоя сім'я? Або це твій власний «кращий» стан? Чи це твої тривоги, що ти перебуваєш на такому острові?

І.: Ні, я про таке навіть не подумала. Мені чомусь спав на думку літній вечір.

П.: Літній вечір – це означає спокійний стан?

І.: Вода, квіти, які розкрилися, породжують спокій, очікування.

П.: Очікування когось?

І.: Чомусь у мене очікування того, щоб я чомусь навчилася.

П.: Якщо подивитися все ж на ці квадратики, то ти у своєму житті була на світлому і на темному, чи все твоє життя проходить тільки у форматі світлого, як ця «ваза з квітами»?

І.: Може, «темні квадратики» і є, але я помічала лише світлі. Я ось ці чорні квадратики ніби відкриваю зараз у своєму сприйнятті.

(Діагностичний прогноз: ігнорування певних аспектів реальності).

П.: Хто володіє такою цінністю з родини? Тато

чи мама?

І.: Мама у мене любить хвилюватися, а в тата це все всередині, ззовні – спокій!

П.: Ти в цьому з ним схожа?

І.: Ні, я готова ризикнути, а тато не готовий розв'язати навіть якусь сімейну ситуацію. Мама в нього щось запитує, а він каже, мовляв, давай потім поговоримо. Він не вирішує, а відсуває, відтерміновує. Мені ж легше одразу поговорити і все вирішити.

П.: А буває таке, що ти поговориш і в результаті ще більше згущиш фарби?

І.: Так. Мені треба все прояснити, і інколи це згущує фарби!

П.: Чи ти цим не навантажувеш себе і партнера? І ці ваші гострі кути з партнером чи не викликані твоїм бажанням «прояснювати»?

І.: Так, і тоді мені легше.

П.: Чи завжди вдається прояснити, чи від спроб прояснити все стає ще більш не зрозумілим?

І.: Не те, щоб не зрозумілим, я хоча б пробую прозондувати це. Це краще, ніж постійно переживаєш і думаєш: «О боже, а що ж буде завтра?».

П.: Значить, ти не хотіла б жити в тривозі і в невпевненості, тебе саме це турбує?

І.: Так, це вірно.

П.: Отже, для тебе перспектива припинення ваших взаємин не є бажаною? І, навпаки, – тривожить?

І.: Це значить, мене влаштовує, що ми розв'язуємо якісь конфліктні ситуації, і при цьому я не виявляю безхребетності.

П.: І тому для тебе ця діада є дуже важливою, щоб тобі не довелося набути цю безхребетність.

І.: Я навіть не думаю про це, це не для мене.

П.: Природно, ти не думаєш про це, оскільки це небажано. Є ж свідомі і несвідомі сфери психіки. Зараз ти поринаєш в методику АСПП, яка допомагає цілісно розпізнавати психіку – в єдності свідомої і несвідомої сфер.

І.: Я цьому радію. Є над чим подумати, подивитись у той бік, куди мій погляд не падав. Дуже вдячна. Мій мозок працює на самореалізацію.

Додаток Е.2

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент О.)

Респонденту пропонується обрати з набору репродукції художніх полотен ті, які емоційно його хвилюють.

О.: Обрані малюнки мені сподобалися, викликали позитивні емоції, схвилювали. Рис. Е.2.1 привабив мене зображенням тварин (коней) разом із людьми.

П.: Ви обрали малюнок тому, що на ньому зображені коні?

О.: Спочатку я звернула увагу на коней, а потім побачила боротьбу, війну. Помітила, що коні не просто скачуть: на малюнку є нападники (*ліворуч*) і ті, хто захищається (*праворуч*). При цьому гинуть люди, які до цієї боротьби ніякого відношення не мають (*вказує на людей, які лежать, і жінку в червоній сукні*).

Рис. Е.2.1. Е. Бельтан «Життя шахів»

П.: Боротьба вам нагадує щось реальне з життя? Що відчуває дама в червоній сукні?

О.: Вона відчуває жах від безвиході ситуації.

П.: Чи можна припустити, що ви асоціюєте себе з цією дамою?

О.: Думаю, що так, але поки не знаю, з яких причин. Я там, із нею.

П.: Що вам нагадує зображене на картині протистояння: батьківський будинок, окремі фрагменти вашого особистого життя чи щось інше?

О.: Можливо, ситуацію вибору партнера по життю.

П.: У ситуації вибору все розбурхалось, а ви стояли осторонь? Чи ситуація зачіпала вас особисто?

О.: Я, радше, перебувала між ворожими сторонами, бажаючи їх помирити.

П.: Хто представляв ці сторони?

О.: Мої батьки, а тепер уже мій чоловік.

П.: Чоловік «воював» за вас із вашими батьками?

О.: Так.

П.: Він відстоював свої гідності?

О.: Так, у першу чергу він відстоював свої чесноти, як і те (це головне), що він гідний мене.

П.: Ви підтримували чоловіка?

О.: Так, на той момент я розуміла, що він – «мій чоловік».

П.: У процесі роботи ми побачили, що зображення на малюнку Е.2.1 стосуються важливого етапу вашого життя.

О.: На наступному малюнку (рис. Е.2.2) зображено земну кулю з шахівницею замість материків.

П.: Чим вас привабив малюнок?

Рис. Е.2.2. Тривимірна ілюстрація
Т. Саура «Шахи»

Рис. Е.2.3. І. Мейер «Духи дерева»

О.: Мені сподобалася кругла, оригінальна, незвичайна шахівниця.

П.: Яка основна ідея малюнка? Якщо на попередньому малюнку є протистояння, боротьба, то що тоді символізує цей (рис. Е.2.2)?

О.: Він символізує існування, де кожен, пересуваючись, живе на своїй клітинці, співіснує з іншими.

П.: Ви хочете сказати, що після боротьби (рис. Е.2.1) все стало на свої місця, настало певне примирення (рис. Е.2.2)?

О.: Так.

П.: Значить, немає ніяких залишкових явищ, і боротьби ніби й не було?

О.: Війни (рис. Е.2.1) немає завдяки тому, що кожен перебуває на своєму місці і не зазіхає на іншу клітинку (рис. Е.2.2).

П.: Чи можна думати, що ви оберігаєте «свою клітинку» з чоловіком (рис. Е.2.2)?

О.: Я оберігаю «свою клітинку» і не наполягаю, як раніше, щоб чоловік ішов на іншу заради того, щоб мені було комфортно.

П.: Тобто ви вважаєте, що його не треба було відправляти на іншу клітинку?

О.: Так, зараз я рада, що цього немає.

П.: Значить, на рис. Е.2.2 немає переможців і переможених, а є просто життя.

О.: Так.

П.: Чим вас привабив наступний малюнок (рис. Е.2.3)?

О.: На ньому знову зображена шахівниця (рис. Е.2.3). До речі, до шахів нас із дитинства привчав батько. І я тільки зараз звернула увагу, що на шахівниці намальовані зів'ялі квіти.

П.: Парадокс у тому, що в нас є інший малюнок із квітами на тлі шахової дошки, які квітнуть без коріння, а квіти на рис. Е.2.3 зів'яли, незважаючи на наявність кореневої системи. У цьому є певна суперечність. Напевно, обираючи неавторські малюнки для нашої роботи, ви іншої картини не побачили?

О.: Я іншого малюнка не помітила.

П.: Що вас привабило в цьому зображенні?

О.: Сподобався місяць, який висвітлює яскраві, жовті квіти. Мені здається, що якщо додати воду, то вони розкриються. Можливо, вони заснули на ніч, а вранці прокинуться. Квіти не зів'яли, вони просто сплять.

П.: Що вас вразило під час вибору малюнка?

О.: Далечінь, горизонт.

П.: Можливо, для вас важлива перспектива?

О.: Так.

П.: Зображення коренів може означати важливість батьків для вас?

О.: Вони дуже значущі для мене.

П.: Чи можна сказати, що такий настрій зумовлений залежністю від батьків (*вказує на зів'ялі квіти*)?

О.: Мій «зів'ялий» стан тривав чотири роки після заміжжя. Після нашої зустрічі на авторській школі квіти «прокинулися». Раніше було так: приходиш порадити, а не виходить – стаєш зів'ялою.

П.: Несвідомо ви обрали малюнки, які відображають для вас істотні речі. Що б ви сказали стану в'янення квітів: можливо, попросили б призупинилися в цьому процесі, або щоб взагалі не в'янути?

О.: Я б сказала: «У вас дуже сильне коріння – живе, здорове, і це міцна основа, щоб цвісти цілий рік – робіть це!».

П.: Ми бачимо, що розрадою в негараздах для вас є батьки. І поки вони живі і здорові, то і ви більш-менш спокійні. За свої перспективи спокійні теж завдяки батькам?

О.: Так.

П.: Чим привернув вас рис. Е.2.4, в чому його головна ідея?

О.: Спочатку я звернула увагу на верблюда (*праворуч*).

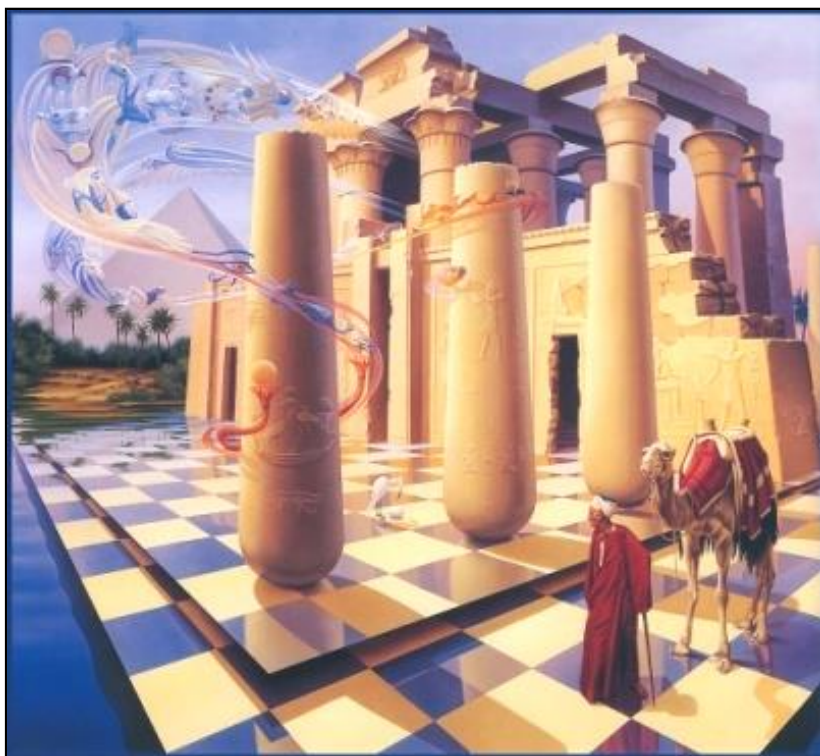

Рис. Е.2.4. І. Мейер «Єгипетський виноград»

П.: Що він вам нагадує?

О.: Пустелю, він же «корабель пустелі». Верблюди начебто страшні, але, водночас, може все витерпіти. Він може довго не їсти і не пити, адже дуже витривалий і всім допомагає.

П.: Ви асоціюєте з верблюдом себе чи чоловіка?

О.: Напевно, себе, оскільки рік тому верблюд був кораблем пустелі, а потім він перетворився на звичайний корабель (в тому, зрозуміло, була потреба).

П.: Верблюди на малюнку Е.2.4 справді має поводиря?

О.: Так, поводитир – це мій чоловік.

П.: Верблюди йдуть за ним?

О.: Я йду за чоловіком. Я свідомо обирала таку людину для життя, адже мені комфортно слідувати за ним. Звичайно, в цьому є свої мінуси...

П.: А як же тоді бажана перспектива (рис. Е.2.3)? Можливо, поводитир не хоче туди навіть дивитися? Чи він прислухається до вас?

О.: Він прислухається і, одночасно, коли я висловлюю певне бажання, допомагає реалізувати його. Тому поводитир мені треба – він наче допінг для моїх бажань.

П.: Чи можна думати, що поводитир для верблюда (рис. Е.2.4) певною мірою заміщує корені для квітів (рис. Е.2.3)?

О.: Мій чоловік повністю заміщує мені і матір, і батька.

П.: Тобто, кажучи про коріння (рис. Е.2.3), ви маєте на увазі, що чоловік – це батько?

О.: Так.

П.: Що вам ближче – справжні корені або їхнє надійне заміщення?

О.: Це, напевно, рівні для мене поняття.

П.: Батькам не образливо, що вони на одному рівні з «чужим чоловіком»?

О.: Мабуть, уже ні, але раніше висловлювали дитячу образу. Наприклад, батьків бентежило, що я вказувала на їхню схожість із моїм чоловіком. Коли я називала свого чоловіка татом, звертаючись до нашої дитини, мій батько заявляв у присутності чоловіка і мами, що батько в мене лише один. Надалі я почала звертатися до чоловіка тільки за ім'ям.

П.: Чи мають для вас значення колони на рис. Е.2.4?

О.: Вони мені подобаються.

П.: Як ви сприймаєте те, що вони нестійкі?
 О.: Я не звернула на це уваги, мені сподобалося, що вони масивні і водночас округлі.
 П.: Що символізує вітер, який обволік колони?
 О.: Казку.
 П.: Він викликає приємні асоціації?
 О.: Так, я немов потрапила в казку.
 П.: Яка головна ідея рис. Е.2.5?

Рис. Е.2.5. Дж. Тодд «Розбитий»

Рис. Е.2.6. Л. Р. Герцог «Ніч»

О.: Цікаве зображення фігур у польоті (рис. Е.2.5).
 П.: Ми пам'ятаємо, що ви зазначили про припинення війни (рис. Е.2.1), коли всі фігури займають свої клітини (рис. Е.2.2). А на рис. Е.2.5 вони ризикують зіткнутися?
 О.: Мені здається, що в кожній фігурі є своя траєкторія польоту, як, наприклад, у землі та місяця, тому вони не зіткнуться. Можливо, це станеться під час космічної катастрофи, в іншому випадку їм нічого не загрожує.
 П.: Ви задоволені перебуванням у своєму домі?
 О.: Там дуже добре.
 П.: Розкажіть, де зображений ваш дім або дім вашої сім'ї?
 О.: Він найбільший (указує на квадрат із двома білими фігурами).
 П.: І найбільш презентабельний?
 О.: Так. Мені дуже приємна ця картинка!
 П.: А де на ній ваша дитина?
 О.: Я хочу, щоб усі фігури в моєму будинку були разом. Коли вони окремо один від одного, то мені не дуже добре. Я визначаю будинок для себе тоді, коли ми в ньому всі втрюх. Тож уявімо, що в презентабельному квадраті ми і маленька королева (вгорі праворуч).
 П.: У вас дівчинка?
 О.: Хлопчик.
 П.: А до чого ж тоді «маленька королева»?
 О.: Королева – це я, а дитина – маленький пішак (сміється). Великий король (чоловік) нехай працює.
 П.: Чим вас привабив наступний малюнок?
 О.: Мені сподобалася обтічна форма фігур.
 П.: Ви не любите гострих кутів, конфліктів?
 О.: Не люблю.
 П.: Тому вам було важко пережити війну (рис. Е.2.1)?

О.: Так, я перебувала між ворогуючими сторонами (рис. Е.2.1), як у жаху, який представлений на рис. Е.2.6.

П.: Добре, що ви не втратили і не розірвали своєї сукні (*вказує на фігуру в червоному*, рис. Е.2.1).

О.: Я бачу, що фігури визирають із вікна (рис. Е.2.6). Відкривається гарний вид на будівлю.

П.: Яка фігура для вас центральна?

О.: Чомусь я завжди обираю коня.

П.: Ви ніколи не каталися на конях?

О.: Ні, в мене була така мрія, але батьки не пустили, оскільки це було далеко за містом.

П.: Як ви думаєте, яка доля коня, яка його місія на дошці?

О.: Він має захищати своїх королеву і короля.

П.: Хто у вашому житті відіграє роль коня?

О.: З'явилося відразу дві ідеї: мама і середня сестра.

П.: Виходить, що саме середня сестра не байдужа до вашої долі?

О.: У нас різниця у віці півтора роки, але вона все життя мене опікала, любила, все мені віддавала і доглядала за мною, як за своєю дитиною. Вона мені дуже дорога.

П.: І мама теж?

О.: Так. Вони схожі за характером, тому представлені в одній особі.

П.: Отже, в поведінці з матір'ю і сестрою ви більше дозволяєте собі, сподіваючись, що вас не будуть осуджувати?

О.: Так, їх можна навіть не соромитися.

П.: Тоді треба думати, що вони не брали участі у протистоянні (рис. Е.2.1)?

О.: Вони були активними, оскільки боролися за мене.

П.: Тобто вони вважали, що діють вам на благо?

О.: Звичайно.

П.: Вони були в цьому переконані і йшли «в бій»?

О.: Так, вони намагалися боротися з моїм майбутнім чоловіком.

П.: Тоді він у вас дуже сильний, якщо вистояв проти такої «армії». Він один вистояв чи у нього був помічник?

О.: Я була і з ним, і з рідними. Я хотіла йому показати, що залишуся з ним у будь-якому випадку.

П.: Але ж могла похитнутися ваша впевненість?

О.: У ньому я б не втратила впевненості. Просто мені не хотілося припиняти стосунки з родиною, в якій я жила двадцять сім років.

П.: Виходить, що тепер усі сидять на своїх клітинках (рис. Е.2.2), а фігури матері і сестри втілені в образ коня (рис. Е.2.6). Можливо, мати і сестра завжди стоять на сторожі ваших інтересів?

О.: Завжди.

П.: Чи є у чоловіка «кінь», який дотримується його інтересів?

О.: Це робимо тільки я і син.

П.: Вам приємна така місія?

О.: Так, адже я є опорою для свого чоловіка. При мені він розкутий, може сказати все, що завгодно. Звичайно, іноді він говорить і неприємні для мене речі, але робить це так, щоб не образити. Ну, а якщо мені буде боляче, то це вже інше питання.

П.: Я здивована тим, що ви обрали репродукцію рис. Е.2.7. Чим мотивований ваш вибір?

О.: Обираючи цей малюнок, я не звернула уваги на прірву. Мені сподобалася ідилія відносин: вона любить його, а він несе її на крилах.

П.: Чи можна сказати, що тут зображена ваша сім'я? Чи малюнок передає почуття, пережиті вами в житті?

О.: Напевно, відображена наша сім'я. Намальовані різні образи: вона – людина, він – кентавр. У нас із чоловіком інтимна частина сімейного життя в якийсь момент закрилася після народження дитини. Я виходила заміж і з метою інтиму теж, а з появою дитини стосунки стали схожі на платонічні. Мені це спочатку не сподобалося, і я почала шукати причину. Чоловік казав, що все залежить від мене, а я цього не розуміла. Виявилося, що така дрібниця, як звернення до чоловіка «тато» мене захищала від нього, я «втікала» від відносин із ним як чоловіком. Тільки після того, як я почала звертатися до чоловіка за ім'ям, у мене прокинулися колишні почуття. Але мені доводилося постійно контролювати себе, щоб називати його ім'я.

Рис. Е.2.7. Г. Моро «Химера»

Рис. Е.2.8. М. Хохлачев «Троянський захист»

П.: З. Фрейд говорив, що його часто звинувачують у тому, що акцент робився на актуальності сексуального інтересу. Насправді едіпальна залежність – це імпотування

сексуального інтересу в інтимній сфері людини. Якщо є привнесення в життя програм, пов'язаних з едіпальною залежністю, то вони деструктують інтимні взаємини з партнером. Навіть зовнішній аспект – форма звернення до людини – грає роль, і партнери переходять в інший гештальт взаємин. На рис. Е.2.8 відображена ваша типова поза в ситуації, коли чоловіки виявляють до вас інтерес? Чому ви обрали цей малюнок?

О.: Мій чоловік виявляв добро відносно мене таким чином (*фігура праворуч*).

П.: На малюнку представлений етап залицяння?

О.: Так.

П.: Чому ви маніритесь, відсуваєтеся від нього (*вказує на дистанцію між фігурами*)?

Чому в чоловіка від самого початку є роги (*сміється*)?

О.: Це такий капелюх у чоловіка (*сміється*). Я – велика кокетка. Коли чоловік залицявся до мене (ми тоді були цілком зрілими людьми), то я від нього відчувала такий трепет, як у 15-16 років, і мені це дуже подобалося. До того ж, повернулося відчуття юності. Звичайно, мені хотілося, щоб це тривало довше.

П.: Вам зараз бракує залицянь, «хвилюючих взаємин»?

О.: Так, бракує.

П.: Вам треба, щоб чоловік подавав усе «до рота» (*вказує на ложку*)? Значить, ви очікуєте побачити в ньому батька.

О.: Я, в принципі, прагну трепетного ставлення до себе, та чоловік не хоче доглядати за мною.

П.: Йому, напевно, досить того, що у вас народилася дитина і її треба доглядати.

О.: Для отримання догляду за собою я йду до батьків, там це є.

П.: Тому, коли ви повертаєтесь до чоловіка, з'являється невдоволення, адже він не робить того, що вчиняє відносно вас батько.

О.: Так. Дякую, мені стала зрозумілішою моя проблема, і я бачу шляхи її розв'язання.

Додаток Е.3

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент К.)

П.: Обери малюнки, з якими ти хотіла б попрацювати.

К.: Цей малюнок (рис. Е.3.1) нагадав мені фрагмент із дитинства: коли я засинала, мені постійно снився один і той самий сон. Я прокидалася в жаху.

Рис. Е.3.1. В. Сафонкін «Герда молиться»

П.: Як ти вважаєш, чому тобі снилися ці жахи?

К.: Мені здається, що деякі речі мають приховуватися від дітей. У дитинстві я була дуже вразливою і переносила все на себе.

П.: Думала, що тобі щось загрожує?

К.: Так. До дитячого садка мене завжди відводив і забирав тато, бо самій мені було ходити страшно.

П.: У чому втілений страх на малюнку? Можливо, в масці, яка плаче (рис. Е.3.2)?

Рис. Е.3.2. Г. Лохмюллер «Дурні правлять світом»

К.: Страх можна асоціювати з цією маскою, тому що він уже «змився». Мені здається, що маска могла б бути на кулі (рис. Е.3.2.), в дитинстві! У дитинстві я потрапляла у складні ситуації як уві сні, так і в реальності.

П.: На рис. Е.3.2. зображено, що шахівниця закінчується і переходить на інший рівень.

К.: Це щоб змилася маска і внутрішні страхи разом із нею, які ілюструє рис. Е.3.1. Дошка стає чистою, і на ній можна грати знову.

П.: Чи помічала ти, як страхи виявляються в тебе в житті?

К.: Страхи не виявлялися в житті, але соціум допомагав мені їх актуалізувати. Мене намагалися згвалтувати, і страх від цієї ситуації зберігся й досі.

П.: Може, ти сама наражалася на небезпеку, приміром, ходила пізно ввечері сама?

К.: Бувало і так, але тепер намагаюся пізно не повертатися додому. Оберігаю сама себе від посилення такого стану.

П.: Що б ти сказала цій дівчинці (рис. Е.3.1.)?

К.: Не бійся, ти завжди можеш прокинутися від жахів сну.

П.: Дівчинка відповідає: «Я боюся прокидатися».

К.: Створи собі новий сон, ти – господиня свого сну.

П.: Якби я була господинею свого сну, то таке не придумала б.

К.: Не бійся! Покажи, хто в домі господар!

П.: Дівчинка запитує: «Коли ти показувала, хто в домі господар, то теж керувалася залишковими страхами?»

К.: Не знаю.

П.: Якби не страхи, ти б не показувала, «хто в домі господар»?

К.: Може бути, не було б потреби в цьому.

П.: Страх акумулює агресивність у тобі? Рано чи пізно він буде виявлятися. Тому страхи необхідно упереджувати, оскільки потім – це потенційна агресія. Що б ти ще сказала за малюнком (рис. Е.3.2): що тебе радує, а що – бентежить?

К.: Радую мене те, що маска змивається водою (рис. Е.3.2), а не подобається форма кулі на малюнку.

П.: Вона несе загрозу для тебе?

К.: Так, якщо покотиться...

П.: Ти постійно згадуєш «вода змила», але нічого ж не змито на малюнку?

К.: Змила маску з кулі, так я бачу і хочу.

П.: Маска – жива, щось відчуває?

К.: На кулі вона була живою.

П.: Що виражає маска? Що пережила ця людина?

К.: Страх.

П.: На малюнку показано, що вона омертвіла, не жива.

К.: Коли маска була на кулі, то могла розмовляти і виявляти емоції. Вона перетворилася на омертвілу, коли куля скинула її з себе.

П.: Тут суперечність: ти рада, що куля скинула маску, і одночасно вона тебе лякає.

К.: Так, у цьому суперечність.

П.: Без маски все одно лякає. Ти казала, що маска виражає страх, колись була зрощена з кулею, відчувала емоції, а потім змилася. Сталося те бажане, чого ти хотіла, а страх кулі залишився. Що ж змислося?

К.: Мені здавалося, що страхи – це не сама куля, а куля – це я.

П.: Ти відчуваєш, що не все від тебе залежить?

К.: Так, але хотіла б, щоб залежало.

П.: Ти відчуваєш, що доля, життя або обставини сильніші за тебе?

К.: Так, крім того, що від мене не залежить. Коли маска знялася, з'явилася шахівниця на кулі, а до цього куля була білою. З'явилися дороги, правила руху, щось починає залежати і від мене. Мені здається, що якщо маска повністю зникне, я буду більш самостійною. Правила – це межі, але без них не можна, треба з ними рахуватись.

П.: Ти апелюєш до правил, які мали б допомогти тобі жити без страхів?

К.: Я буду готова вистояти в такій ситуації. Куля вистояла, і якщо маска з'явиться знову, вона буде теж готова. Коли вода піде нижче, куля стане чистою шахівницею, незалежною від маски.

П.: На шаховій дошці є фігурки – це королі?

К.: Для мене це статичні замки, вода їх не змие.

П.: Якщо це замки, то один темний, а другий – світлий?

К.: Так.

П.: У якому замку ти б жила?

К.: Я жила б у світлому.

П.: А кого б ти помістила в темний?

К.: Батьків і знайомих.

П.: Можна думати, що *ти вийшла з темного замку*?

К.: Так.

П.: Якщо пов'язати рис. Е.3.1 і рис. Е.3.2, то дівчинка переживала ці почуття в темному замку?

К.: Саме так.

П.: Біля твого замку є темні фігурки – це вони прийшли в гості?

К.: Це можуть бути негри, у мене є друзі-африканці.

П.: Куля не налетить, не зіб'є гостей?

К.: Ні, куля – це я, коли вона у світлому замку, вона маленька.

П.: Спочатку ти ставилася до кулі негативно, а тепер змінила ставлення на позитивне?

К.: Було негативне ставлення, коли ще була маска.

П.: Можна думати, що ти себе не любиш, коли чогось боїшся? Це тебе сковує, і ти ніби зникаєш?

К.: Так.

П.: Тому є подвійне ставлення до кулі? За цим може стояти амбівалентне ставлення до матері (куля – архетипний символ, зокрема, утроби).

К.: Так, можна сказати, в мене було дві матері. До п'ятого класу мене виховувала бабуся, а мама працювала. Коли бабуся померла, для мене це було шоком, було відчуття, наче я втратила маму назавжди.

П.: Тобі навіть зараз важко про це говорити?

К.: Так, дуже важко.

П.: Тому ти кажеш, що вода змила заплакану маску. Смерть бабусі омертвила щось у тобі? Щось пішло разом із бабусею – твої надії, розради?

К.: Захист. Бабуся – це єдина людина, яка могла змусити мене вчитися.

П.: Дві мами і два замки. «Куля є, потім вона здується, і її не буде». Це втрата бабусі? Після смерті бабусі тебе хтось втішав?

К.: Я була в масці і не показувала, що в мене в душі горе!

П.: Нікому було показувати? Чи ти думала, що тебе не зрозуміють і не підтримають?

К.: Думала, що не зрозуміють.

П.: Для мами в цьому є певна конкуренція: ти маєш любити її, а не бабусю!

К.: Так, маску мені могла подарувати мама, бо вона ніколи не показувала своїх почуттів.

П.: Це певне блокування почуттів. Усе ховається в кулі, а зверху тільки те, що вже впорядковано?

К.: Маскується те, що внизу кулі.

П.: Чи можна помістити кулю на верх замка?

К.: Ні, замок розвалиться.

П.: Він дуже важкий?

К.: Коли куля ближче до замку, то стає маленькою горошиною.

П.: Куля сидить у замку?

К.: Вона там живе.

П.: Можна вважати, що чорні фігурки – з білого замку, а білі – з чорного?

К.: Можливо, але я не знаю. Якщо вони з чорного замку, вони просто проходять повз мене (це те, що «подароване матір'ю»).

П.: Немає інтересу, щоб вони були в білому замку?

К.: Немає потреби, тому що на цих фігурках одягнена маска. Я не хочу, щоб це впливало на тих, хто в замку.

П.: Фігурки потенційно можуть нести сварку?

К.: Так, вони несуть цей «потенціал».

П.: На цьому тримається їхній союз?

К.: Так, усе йде через негатив, так було в сім'ї батьків.

П. (до групи): Працюючи з протагоністом, видно, як малюнок індивідуалізується («оживає») і набуває сенсу. Ми виявили суперечність: вода змиває все, але водночас нічого і не змиває, бо все зводиться до маски. До кулі протагоніст відчуває негативне ставлення, та, в той самий час, легко втілюється в неї. У цьому криється невидима для К. залежність від матері, яка залишила темний слід. Проблема «життя і смерті», страх того, що «куля може луснути і перетворитися на площину». Зіграли певну роль чорний і білий кольори. Аналіз допоміг протагоністу виявити й усвідомити залежність від минулого досвіду та її вплив на реальне життя.

К.: Дякую, мені стало більш зрозуміле все, що я переживаю і як ці переживання залежні від попереднього досвіду, зокрема від «темені взаємин» з матір'ю. Усвідомлення цього допоможе мені знайти себе і вивільнитись від страхів, винесених із дитинства. Ще раз дякую.

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент І.)

П.: Де ти себе відчуваєш на малюнку (рис. Е.4.1)?

І.: Це я (показує на обох дівчат).

Рис. Е.4.1. В. Віллоу «Шах і мат»

П.: І темна, і світла фігури?

І.: Так. Фігурка, яка зображена між дівчатами, була в моєму житті, присутня і на цей час теж.

П.: Чому корона впала поряд із цим чоловіком?

І.: У мене спочатку склалося про нього гарне враження.

П.: Пізніше корона впала з його голови?

І.: Так і було.

П.: Біля фігури є тріщини. То ваші стосунки з цим чоловіком спричинили їх?

І.: Так, проблема справді в початку тріщин, і далі....

П.: З яких причин, можливо, через іншу жінку?

І.: Так.

П.: Інша дама презентована на малюнку?

І.: Ні, тут тільки я.

П.: Інша жінка може бути втілена в цій короні?

І.: Напевно, так, вона «корона», що впала!

П.: «Що впала з його голови» в твоїх очах. Чому та жінка набула для тебе значущості?

І.: Із певних причин...

П.: Із твоїх причин?

І.: Ні, це його причини.

П.: Ця фігурка (чоловіча) нестійка?

І.: Так.

П.: Навіщо ти тримаєш його, як тінь спогадів?

І.: Дуже багато було з ним пов'язано.

П.: Ти ще не відпустила цей досвід?

І.: Так.

(П. пропонує І. звернутися до фігурки)

Фрагмент психодрами

- П.: Звернися до «фігурки», наприклад: «Іди з мого життя, не хочу пам'ятати про «тріщини», пов'язані з тобою, про твою «корону, що впала»». Скажи по-своєму.
- І.: Я б сказала: «Поговори зі мною. Залишилося багато неказаного через твоє зникнення. Поясни мені, чому все це сталося».
- П. (від імені партнера): Навіщо тобі це треба?
- І.: Щоб ти пішов із мого життя назавжди.
- П.: Посади мене на «порожній стілець» і висловлюйся до мене, наче я там є, і звільнися від неказаного.
- І.: Не так все просто, він не йде на контакт. Я не бачу його...
- П.: Звернись до предмета як образу колишнього партнера. Що б ти йому сказала?
- І. (до предмета-символа): Я припускала, що стосунки не вічні, але ти обіцяв усе розповісти, знаючи, що будь-яку новину я сприймаю адекватно. Чому ти не розповів, а пішов?
- П.: Ти зараз живеш без правди, якої не знаєш, чи без розуміння актуальної ситуації?
- І.: Без розуміння ситуації!
- П. (від партнера): У тебе є те розуміння, яке ти сама хочеш, ти просиш, щоб я допоміг щось змінити?
- І.: Так.
- П. (від партнера): Ти апелюєш до мене, щоб я пом'якшив твій стан?
- І.: Через тебе в мене такий стан.
- П. (від партнера): Невже це грає роль, якщо відносини вже втрачені?
- І.: Зникати безслідно не можна. Треба все пояснити.
- П. (від партнера): Хіба тобі своїх пояснень мало?
- І.: У мене лише здогадки, а не пояснення.
- П. (від партнера): Ти думаєш, що буде краще?
- І.: Так, краще правда, ніж мої здогадки.
- П. (від партнера): Вважай, що твої здогадки і є правда, та й заспокойся.
- І.: Не виходить, щось нагадує мені про тебе. Важко забути стан, який я переживала з тобою.
- П. (від партнера): Ти поводишся наче маленька дівчинка. Немов не можеш змиритися з реальністю, яка тебе не задовольняє, не влаштовує. На малюнку ти велична, а я – ледве видимий. Живи сама з собою, тим більше що в тебе два боки: темний і світлий. Як ти думаєш, я пішов через темну чи через світлу сторону?
- І.: Я думаю, ти пішов через щось третє.
- П. (від партнера): Ти вимагаєш від мене пояснень, але «тінь» у свій бік взагалі не допускаєш.
- І.: Я думаю, що ти пішов не через мене.
- П. (від партнера): Прекрасний варіант, ти чиста від докорів сумління. Навіщо тобі мої пояснення? Щоб вони затьмарили прекрасну даму, якою ти себе презентуєш?
- І.: Може, так буде легше. Важко жити з питаннями, на які не отримуєш відповіді.
- П. (від партнера): Питання виникають тому, що ти знаєш свій внесок у ситуацію. Ми з тобою вже не пара, і що тут прояснювати?
- І.: Я не розумію своєї вини.
- П. (від партнера): У мене немає бажання обговорювати твою провину. Ти робиш із себе ідеал, а я цьому радію. Є світла, презентабельна, ідеалізована сторона, а є тіньова. Як ти думаєш, темна сторона зробила внесок у наші взаємини і в те, що сталося?
- І.: Ні.
- П. (від партнера): Навіщо тобі ця сторона взагалі? Чи не досить ідеалізованого образу (світла дівчина)?
- І.: Це дві частини мене, не буває або світлого, або темного (є і те, і те).
- П. (від партнера): Але тут дві фігури.

І.: Я вважаю, це – одна людина.

П. (від партнера): Якщо одна людина поєднується в таких варіаціях, стає зрозумілішим, чому ти не могла побачити, де на мене вплинуло щось із твоєї поведінки.

І.: Ти завжди вказував на те, що тобі не подобається. «Чорне» переходило в «біле». Я змінювалася сама для себе і для тебе. Ми завжди все обговорювали.

П. (від партнера): Тобі цього недостатньо. Хочеш, щоб я поговорив із тобою?

І.: Хотілося б.

П. (від партнера): Я зрозумів, що треба було показувати тобі твій темний бік, тоді б, може, ти переходила б у світлий. Не зрозуміло, яка ти є насправді. Може, тобі зрозуміло?

І.: Я – світла дівчина.

П. (від партнера): Тоді на що вказую я зараз?

І.: На темну, яка є в світлій.

П. (від партнера): Темна дівчина – у світлій? Тобі здавалося, що ти для мене світла дівчина, а насправді я відчував темну.

І.: Коли ти відчував темну дівчину, то говорив мені про це.

П. (від партнера): Ти сама стверджуєш, що я говорив про темну, яка втілена у світлій. Уяви, я хочу прожити життя без цього. Я знайшов однолике, світле створіння. Тебе це влаштовує?

І.: Це твій вибір, дволика тобі не підходить?!

П. (від партнера): Не займайся мною, відкинь, забудь мене. Працюй із собою, щоб у тебе не було темної сторони, яка хоч-не-хоч, а пробивається через світлу!

І.: Я буду намагатися. Буду працювати з цим.

П. (від партнера): Лише, знай, що вже – «не заради мене».

І.: Заради себе! (До П.) Дуже дякую! Мені полегшало, я більше зрозуміла той факт, що треба досягати гармонії всередині себе, а не сподіватися, що хтось нам її забезпечить. Я більше зрозуміла себе і свої перспективи самостановлення. Це чудово!

Продовження психоаналізу репродукцій художніх творів

П.: Тобі складно бути то темною, то світлою?

І.: Мені дуже складно, і я зрозуміла, що інші це помічають.

П.: Звідки в тобі темна частина? З дитинства чи набута в соціумі?

І.: У соціумі.

П.: Хто з рідних у дитинстві створював світлий образ?

І.: Мама.

П.: Мама однолика, світла чи в неї теж є тіньова сторона?

І.: Я думаю, що є тіньова сторона, яку вона маскує.

П.: Якою бачив тебе батько?

І.: Світлою. Я була і є світлою для нього, однозначно.

П.: Звідки взявся темний бік?

І.: Темна дівчина – це певні проблеми, труднощі в моєму житті.

П.: Ти не просвітлювала труднощі своїм розумом?

І.: Я не могла з ними впоратися, і вони переходили в чорне.

П.: Ти собі ставила занадто високу планку? Мету – з цим справлятися?

І.: Я і зараз собі ставлю високу планку!

П.: З огляду на це, партнер каже: «Ти прив'язана до мене тому, що я є символом нагадування про те, що ти не впоралася зі своїми намірами, а ти з цим не можеш змиритись».

І.: Не можу сказати, що не впоралася! У тій ситуації я впоралася.

П.: Якщо впоралася, чому ж не відпускаєш її? «Планка» тримає тебе як ефект незавершеної дії. Значить, не справляєшся, не можеш все переосмислити і поставити крапку?

І.: Я буду намагатися.

П.: «Корона» зробила виражений акцент на темній дівчині, і ти не можеш трансформувати її в білу. Це тебе турбує?

І.: Я буду намагатися відпустити, менше думати про це, бути більш «білою».

П.: Як рис. Е.4.2 пов'язаний із тим, про що йшла мова? Тут ця фігура присутня (*чоловіча фігура з рис. Е.4.1*)?

І.: Так, це чоловік із малюнка (рис. Е.4.1).

П.: Це дорога, яку він тобі показав? Ти пішла без нього, і шлях виявився нелегким?

І.: Він, навпаки, спростив дорогу: показав і провів до середини, а далі я йду сама, без нього.

П.: Він відкрив для тебе світ по-новому?

І.: Так.

П.: Це був нелегкий досвід?

І.: Так, це був новий незвичний досвід!

Рис. Е.4.2. Автор і назва невідомі

П.: У дорозі багато загадкового? Видно світанок. Ти до нього дійшла чи застрягла посередині?

І.: Я стою посередині.

П.: Тобі треба черговий поводитир?

І.: Ні, він повів, і на середині все обірвалося (я застрягла)!

П.: Можливо, йому стало важко тебе «тягнути»?

І.: Ні, він робив це із задоволенням, з власної ініціативи.

П.: Варто запитати, навіщо йому треба було починати цей шлях?

П. пропонує І. звернутися до образу чоловіка (рис. Е.4.2)

І.: Навіщо треба було починати цей шлях?

П.: Спробуй сама відповісти.

І. (*від імені чоловіка*): Склалися такі обставини, за якими я побачив, що ти сильна і можеш сама йти далі. Я знайшов іншого персонажа, який потребував допомоги!

П.: Його турбувала твоя сила більше, ніж безпорадність?

І.: Так, думаю, він знав, що я сильна.

П.: Демонстрація сили стосувалася темної чи до світлої дівчини (рис. Е.4.1)? Він любив слабкість?

І.: Може бути, так.

П.: Чому ж він указував на темну, а ти переходила в світлу дівчину? Ти постійно переводила все із слабкості в силу?

І.: Мені хочеться бути світлою, сильною дівчиною (рис. Е.4.1).

П.: Ти показувала слабкості, від яких він слабшав?

І.: Ні.

П.: Ревнощі – це слабкість, яка робить слабшою й іншу людину.

І.: Я не намагалася зробити його слабким.

П.: Можливо, це відбувалося мимоволі?

І.: Ми обоє знали, що він сильніший.

П.: Ти дійшла до дороги (рис. Е.4.2). Що б ти собі сказала?

І. (*до себе самої*): І., ти знаєш, що попереду небо, світло. Ти маєш дійти туди! Ти сильна, ти зможеш. Не можна зупинятися на середині шляху.

П.: Хлопець тобі говорить: «І., ти сама себе караєш, застрягши посередині кімнати в такому стані».

І.: Я не очікувала, що розлука буде несподіваною!

П.: Життя цікаве своєю непередбачуваністю.

І.: Тепер зрозуміла, що таке життя. Я не очікувала, що все станеться так раптово.

П.: Скільки часу ти перебуваєш на роздоріжжі?

І.: Два-три місяці.

П.: Ти намагалася звернутися до нього по допомогу?

І.: Так.

П.: Що ж відповідає фігурка на рис. Е.4.1?

І.: Нічого, мовчить.

Фрагмент психодрами

П.: Він показує, що «гра закінчена». Що ти йому на це відповіси?

І.: Добре, далі піду сама.

П.: Три місяці просидіти у «в'язниці». Твоє життя не безкінечне, щоб його так марнувати.

І.: Дякую тобі, що залишив мене посередині шляху.

П.: Ти впевнена, що тобі треба йти дорогою, яку я окреслив?

І.: Так.

П.: Що ти психологічно набула на цьому шляху?

І.: Впевненість.

П.: Твій образ став більш світлим?

І.: Так.

П. (*від імені чоловіка*): Хіба мало я тобі подарував? Чому в тебе немає почуття вдячності до мене?

І.: У мене є почуття вдячності.

П.: Подякуй йому.

І.: Дякую, що ти наблизив мене до світлого образу і привів на дорогу (рис. Е.4.2), на якій є світло, це уже безцінно.

П.: Тобі, очевидно, хочеться сказати: «Тепер мені сумно. Я навчилася здобувати жіночність, красу і «світлість», але нема тебе поряд, щоб було кому її демонструвати».

І.: Я б сказала: «Нікому показувати те, чому ти мене навчив і що я набула з тобою, але все одно – дякую!».

П.: Він каже: «Вчися мудрості життя. Досвід, який я міг тобі подарувати, – це вже багато. Я подарував тобі можливість трансформації з темної дівчини в світлу. Спирайся на це і розвивайся далі».

І.: Я буду старатися, дякую тобі.

П. (від імені чоловіка): І якщо ми все ж зустрінемося, то я маю побачити в тобі спокій, відчуття сили та особистісного зростання. Необхідно, щоб зникли тріщини (рис. Е.4.1), адже вони згубні для твого здоров'я. Радій життю!

І.: Мені здається, це коріння.

П. (від імені чоловіка): Якщо це коріння, то я викликав асоціації, пов'язані з твоїми батьками або ж замішував їх для тебе. Я вів тебе, як ведуть батьки, тільки в іншому, очевидно, напрямі. Моя дорога тобі імпонувала. Я значущий для тебе не сам по собі, а тому, що був заміщенням? Як ти думаєш, я був заміщенням мами чи тата?

І.: Напевно, мами.

П. (від імені І.): Ти мене вразив тим, що кинув. Мама мене так ніколи не кине і не кидала.

І.: Так, справді, ти мене дуже вразив.

П.: (від імені І.): Я раділа, що зі мною поруч мама.

І.: Я дуже раділа, що я йду разом із мамою.

П.: Він каже: «Ти сама й відповіла. Мені треба була жінка, яка була б зайнята мною, а не собою. Це відповідь на питання, яку ти хотіла почути від мене, і саме це тебе бентежить.

І.: Може бути, й так.

П.: Ти вмієш психологічно зростати, просвітлюватися та бути чарівною дівчиною. Тримайся за це!

І.: Дякую! Мені так полегшало, що дозволило справді позбутися двоякості. Я в собі відчула світлі порухи душі та перспективу новостановлення.

Додаток Е.5

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент Ю.)

П.: Який малюнок найважливіший для вас?

Ю.: Цей (показує на рис. Е.5.1).

П.: Що привернуло вашу увагу на цьому малюнку?

Ю.: Центральна фігура, тому що вона розбита каменем (див. квадрат у центрі).

Рис. Е.5.1. Дж. Тодд «Розбитий»

П.: Цей камінь був усередині чи ж летів і розбив скляний квадрат?

Ю.: Камінь летів із цього боку (вказує траєкторію польоту справа за діагоналлю верхнього кута), і він розбив оболонку, де була фігурка.

П.: Там, усередині (зліва) темна шахова фігурка?

Ю.: Так.
П.: Вона одна?
Ю.: Так, одна. На цьому малюнку в кожному обмеженому просторі по одній фігурці.
П.: Де ви себе відчуваєте?
Ю.: Я себе відчуваю тут (*фігурка, розташована в правому верхньому куті*), найдальшою.
П.: Як ви думаєте, чому вони піднялися в небеса і кожна з фігур набула автономію?
Ю.: Напевно не знаю, радше, щось зумовило таке підняття. Вони спочатку були разом, а потім щось сталося, і вони роз'єдналися, піднялися до небес.
П.: Ви можете припустити, що сталося? Можливо вихор налетів на шахову дошку? Звідки в них захисні оболонки, в яких вони перебувають?
Ю.: Я припускаю, що погода раптово зіпсувалася. Коли вони піднімалися до небес, у них спрацювала захисна реакція, і утворилася така оболонка.
П.: Як утворилася захисна оболонка? Хтось їх рятує?
Ю.: Неначе спрацював інстинкт самозбереження, і вони відмежувалися.
П.: Якби нас так підняли догори, то ми не могли б спорудити такі оболонки? Ми живі істоти, тому можемо рухатися, переміщати предмети, а шахові фігурки нічого не можуть і не вміють робити, окрім як пересуватися полем.
Ю.: Я не знаю, але це так, як я відчула.
П.: Напевно, в житті для вас дуже важливий захист?
Ю.: Так.
П.: Мабуть, тому ви, перш за все, звернули увагу на фігурку, в якій *порушений захист*. Тому ви і відчуваєте себе ось тут (*показує на фігурку, розташовану в правому верхньому куті*), де захист не порушений, і перебуваєте далеко, можливо, в безпеці, оскільки загроза минула, куля пролетіла повз і не торкнулася вас.
Ю.: Не знаю, але так відчула.
П.: Яка перспектива у цих фігурок? Куди вони далі полетять? І що з ними буде?
Ю.: У мене припущення, що колись ці фігурки були одним цілим, їх пов'язувала ось ця фігурка (*фігурка, що зображена в центрі*), а коли камінь влетів і розбив оболонку, вони одразу ж усі розлетілися.
П.: Але камінь летів туди, де чорна фігурка. І всі ці білі фігурки були там само?
Ю.: Так, вони були поєднані.
П.: У вас немає відчуття, що ви обрали малюнок без урахування того, що він має об'єктивувати для вас щось дуже важливе?
Ю.: Я казала, що моя увага звернена на центральну фігурку, що це як сім'я: в ній об'єднувалися і білі, і чорні фігури, а потім усе змішалось і розлетілося. Коли камінь влучив, усе розділилося.
П.: Можна припустити, що у вашій родині щось сталося, і почалося дистанціювання членів сім'ї, або один, хтось дуже важливий, дистанціювався від сім'ї, і тоді це могло порушити гармонію?
Ю.: У моїй сім'ї поступово всі дистанціюються один від одного, як на малюнку – кожна фігурка у своїй шухлядці і на відстані одна від одної.
П.: Вас це не влаштовує? Є ностальгія за тим часом, коли всі були разом?
Ю.: Так, це вірно.
П.: Ось влетів камінь – це щось згубне, руйнівне сталося для цього осередку?
Ю.: Мені, звичайно, хотілося б, щоб усі були разом, але я розумію, що цього не буде, адже щось сталося, і всі різко роз'єдналися, наче після урагану. І почали існувати кожен окремо у своїй коробочці. А в розбитій коробочці – це моя мама!
П.: А чому мама темна? Це її печаль чи вона темна за вашим сприйняттям?
Ю.: Мені здається, що це і печаль, і переживання, які вона відчувала, залишившись самотньою.
П.: Можливо, всі і розлетілися, бо мама «темна»?
Ю.: Ні, я б не сказала, що вона темна, вона засмучена.

П.: Давайте розглянемо наступний малюнок (рис. Е.5.2). Що він для вас означає? Як би ви його назвали? Де ви себе відчуваєте?

Ю.: Це я (*центральна жіноча фігура*). А це мої стосунки з протилежною статтю (*показує на шахові фігурки*).

П.: Для рівноваги у вас двоє представників протилежної статі?

Ю.: Так, як правило.

П.: А зараз?

Ю.: З одним мені хочеться мати стосунки (*темна фігурка*), а другий як друг (*світла фігурка справа*).

П.: А чому цей персонаж картини (темна фігурка) втрачає стійкість? Від вашої швидкої ходи чи чому? Може, це так тільки на картині, а ви б його зобразили у стійкій позиції?

Рис. Е.5.2. Автор і назва невідомі

Ю.: Ні, мені здається, що коли я йшла, то зачепила його. Побачивши, що він почав хитатися, пішла обережніше, навшпиньки.

П.: Ви його пожаліли чи не захотіли втрачати?

Ю.: Ні, я відійшла від нього.

П.: Відійшли на дистанцію?

Ю.: Так.

П.: Зачепили його гордість, його Я, чи був ризик утрати відносин?

Ю.: Був ризик утрати відносин взагалі.

П.: Через цю фігурку (*показує на світлу фігурку*) або через іншу?

Ю.: Через цю (*показує на світлу фігурку*).

П.: Була перспектива перерости з дружби в любов? І хто цього хотів: ця фігура (світла фігурка) чи ця (жіноча фігура)?

Ю.: Напевно, ця фігура більше хотіла (світла, чоловіча фігурка).

П.: І почалося з того, що спробувала повалити цю темну фігурку?

Ю.: Ні, не повалити, а просто цій фігурці (жіноча фігурка) захотілося, щоб ця (темна фігурка) присунулася зовсім близько, і коли це сталося, темна фігурка почала хитатися.

П.: Невпевненість?

Ю.: Так, і тому я акуратно відійшла.

П.: Відійшли сюди, до цього (*показує на світлу фігурку*)?

Ю.: Ні, я стала посередині, між ними.

П.: А цей (світла фігурка) зрозумів, що сталося «хитання в рядах», і подумав, що він може присунутися. І почав наближатися.

Ю.: Так, це сталося.

П.: Ледь-ледь, але в нього з'явилася надія?

Ю.: Так.

П.: Як ви думаєте, якщо на ваги поставити надію цієї дівчини (*показує на жіночу фігуру*) і цього друга (світла фігурка), то чия чаша переважить?

Ю.: Мені видається, порівну, але з цього боку (жіноча фігурка) трохи важче.

П.: Тоді на цій платформі найактивніша ця фігурка (жіноча фігурка), навіть одного вона мало не звалила (темна постать), а щодо іншого готова виявити ініціативу, щоб присунути (світла постать).

Ю.: Так.

П.: Як ви думаєте, яка перспектива в цієї фігурки (жіноча фігурка)? Як вона вирішить ситуацію?

Ю.: Мені здається, що необхідно все врівноважити.

П.: Щоб ніхто не впав?

Ю.: Так, повернути все на місце.

П.: Щоб можна було на шпильках у туфлях ходити і спиратися на когось?

Ю.: Ні, повернути все, щоб у них була «однакова вага». Щоб надія цієї фігурки (жіноча фігурка) не переважувала надії іншої (світла фігурка).

П.: Це тому, що вона не хоче розчаруватися і тут (світла фігурка), тому що тут вона дещо розчарувалася (темна фігурка). Ця фігура (темна фігурка) знає про розчарування цієї (жіноча фігурка)?

Ю.: Знає.

П.: Це зміцнило його позиції, чи він став ще більш нестійким?

Ю.: Став ще більш нестійким.

П.: Тоді навіщо ця фігура (жіноча фігурка) вчиняє так, що ця (темна фігурка) набуває ще більшої нестійкості, і при цьому сама ж хоче «повернути між ними рівновагу»?

Ю.: Що більше вона (жіноча фігурка) намагається її (темну фігурку) наблизити до себе, то більше вона починає хилитися в інший бік.

П.: Вона хоче присунути його і, водночас, демонструє розчарування в ньому (темній фігурці)? Тим самим вона «не присуває, а відсуває»? Значить, її *бажання і дії суперечать одне одному!* Бажаєш одне, а дієш всупереч. Це вказує на інфантилізм: якщо ти хочеш, то твого бажання має бути достатньо. Ця фігурка (жіноча) забуває, що треба якось пробуджувати його власне бажання присунутися. Напевно, через захоплення ним, а не через розчарування. Коли ця фігурка (жіноча) демонструє розчарування, то це схоже на хворостину, за допомогою якої вона хоче його присунути до себе, але ніяка хворостина нікого ще не підштовхнула. Від хворостини ми тільки тікаємо і намагаємося кудись сховатися.

Ю.: Ні, коли вона (жіноча фігурка) вперше спробувала його (темну фігурку) до себе посунути, то він (темна фігурка) одразу почав хитатися, і вона відійшла. І що далі вона почала відходити, то більше темна фігурка хилилась, а жіноча фігурка вже нічого не робила.

П.: Ну звичайно! Вона ж не допомогла йому відновити рівновагу, а просто відійшла. І виходить, що він (темна фігурка) потрапив в таку ситуацію, що «це твої проблеми, що ти так хитаєшся». Цій фігурці (жіночій) здалося, що це не чоловіча поведінка, вона

розраховувала на щось інше. Тоді питання: чи справді вона (жіноча фігурка) хотіла його (темну фігурку) наблизити? Якщо хотіла, чи ті засоби використовувала? Якщо зробила спробу його наблизити, то чому не була послідовна в своїх спробах? Чому одразу ж виникає готовність його покарати за те, що не наблизився, замість того, щоб знайти адекватні засоби, щоб його наблизити? Якщо існує почуття неповноцінності в цієї жіночої фігурки, то воно одразу буде відгукуватися таким чином: «Як це мене, яка захотіла бути з тобою, проігнорували?».

Продовження психоаналітичної роботи з використанням репродукцій художніх творів

П.: Значить, у вас були величезні надії на те, що буде так, як ви хотіли. Ви настільки в це вірили, що потім щось інше вас вибило із сідла.

Ю.: Так.

П.: Але він може запитати, чому ж кожен крок не був спільним? (*Від імені темної фігурки*): «Ти себе відчувала достатньою мірою, але мене ти явно не відчувала!?»

Ю.: Достатньо, нормально.

П. (*від імені темної фігурки*): «Чому не зважала на те, що в якийсь момент ти могла бачити мої сумніви в тому, що мій внутрішній настрій іде в унісон із твоїми бажаннями? У мене були сумніви, що все це було правильно і потрібно. Ти це ігнорувала, ніби цього немає!»

Ю.: Я не ігнорувала і намагалася розмовляти з приводу цього. А ця фігурка (темна фігурка) прикривалася, говорила, що все нормально, не переживай! А коли я запитала напругу, то він уже не міг прикритися тим, що все добре.

П.: Чи не припускає ця фігурка (жіноча фігурка), що ініціювавши переїзд цієї фігурки (темної фігурки) територіально ближче до цієї (жіночої фігурки), він зустрів якусь іншу?

Ю.: Ні.

П.: Значить, уся справа в поведінці цієї фігурки (жіночої). Ця фігурка (жіноча) чомусь поєднала переїзд цієї фігурки (темної) як знак того, що він готовий до подальшого наближення. А цій фігурці (темній) здавалося, що величезним жестом є вже те, що він переїхав територіально і цього поки достатньо. Що зображено на цій картинці (рис. Е.5.3)?

Ю.: Кіт – це я, яка після боїв сіла і замислилася.

П.: На певний час притихли і набираєтеся сил?

Ю.: Це, напевно, я в цій коробочці (*показує на одну з коробочок на рис. Е.5.1*).

П.: Але якщо це ви (кіт), то ви не дивитеся на шахову дошку, де є певний програш, а апелюєте до вищої сили. Ви не хочете звідти витягати якусь інформацію, нам довелося допомагати вам її здобувати. Розкажіть, що ви самі для себе побачили важливе на цій картині і співвіднесіть себе з фігурами на ній.

Ю.: Це я (*показує на кота*), тому що в мене не дуже добре виходило тримати рівновагу (рис. Е.5.2), я втомилася і вирішила відпочити на дивані.

П.: І там позаду на картині намальовані вагончики, транспорт, переїзди. Вам здається що він (кіт) дивиться в одну точку і ні про що не думає? Звертає на себе увагу те, що ваша фігура скрізь велична. За цим може критися почуття неповноцінності. Тому, якщо ця фігура (темна фігурка на рис. Е.5.2) трохи відхилилася, то вона могла це зробити під впливом актуалізації почуття неповноцінності, яке буде паралізувати раціональність вашої активності. Ви говорили, що стали на шлях «зближення», то чому наступний крок був зроблений не для цього? Адже, якщо ви засуджуєте і не розумієте партнера, то це не зближує? Про що мріє кіт?

Рис. Е.5.3. Н. Соколова «Бегемот»

Ю.: Я хотіла б, щоб фігурки на шахівниці самі пересувалися туди, куди їм зручно.

П.: А якщо вони (фігурки на дошці) зійдуть із поля, і вона (кіт) залишиться одна. Її це теж влаштує?

Ю.: Це її не влаштує, але засмутитися більше, ніж є, не вийде.

П.: *Прикрість завжди пропорційна вашим сподіванням і прогнозам.* Ви невірно прогнозували результат, значить, погано прораховували ситуацію. Це необхідно зрозуміти і не засмучуватися. Важливо сказати, що «я отримала певний урок, який є безцінним, тому що не в цій ситуації, а в іншій я вже не буду настільки нерозумною».

Ю.: Так.

П.: Ця фігурка (світла фігурка на рис. Е.5.2) вас утішила, чи ви знаходили розраду в собі?

Ю.: Намагалася сама в собі.

П.: Тому що вам не вигідно було показувати цій фігурці (світлій) свої прикрощі відносно цієї (темна фігурка), інакше можна її взагалі втратити.

Ю.: Ні, я звикла сама в собі знаходити розраду, ніж у комусь.

П.: Якщо ви так звикли, то навіщо вам ці супутники (рис. Е.5.2)?

Ю.: Напевно, щоб не залишитися зовсім одній – страх самотності!

П.: Ось так, раніше я висловила гіпотезу, що є страх залишитися одній. І ця фігурка (темна) говорила: «Навіщо я тобі, якщо в тебе є ця (світла фігурка)»?

Ю.: Заморожені стосунки, що і турбує.

П.: Хто їх заморозив?

Ю.: Ця жіноча фігурка.

П.: Заморозила в надії, що почне розморожувати ця фігурка (темна)? Так що надію вона (жіноча фігурка) не втрачає. Тому ви і сказали, що ця фігурка (жіноча фігурка) стоїть на одному місці, щоб побачити, куди ті посуваються.

Ю.: Напевно, це так. Тому краще посидіти на кріслі (кіт на рис. Е.5.3) і подумати.

П.: Що думають ця (темна) і ця (світла) фігурки про цього «кота»?

Ю.: Я навіть і не знаю, що вони думають. Інсайт: схожа ситуація була в моїй сім'ї в ранньому віці. Мене відвезли від мами до тата. І через відстань я не могла наблизитися до мами. Тепер я в такому образі, що спробуй до мене наблизитися.

П.: У поле зору потрапляють відстань і неможливість наблизитися. Тепер, неусвідомлювано, ви змодельовали вимушене повторення: неможливість наблизитися до бажаної фігури! Тепер від цієї фігури ви ніяк не можете відмовитися, адже вона заміщує батька, є прагнення наблизитися до цієї постаті (темна фігурка), тобто до мами. Хоч це дуже приблизно, оскільки тут (темна фігурка) можуть бути і мама, і тато. І він (світла фігурка) як друг, як помічник, як підтримка. У цій фігурі (темна фігурка) може бути щось, що вам не імпонує в татові або ж і в мамі, як бажане. Самі можете проговорити.

Ю.: Я в замішанні, не знаю.

П.: Ви не роздумували в цьому напрямі: ваша пережита раніше травма відображається у ваших актуальних взаєминах із молодим чоловіком. Значить, батьки розійшлися, і мама відвезла вас до тата?

Ю.: Тато забрав, була складна ситуація, але в підсумку я залишилася в тата.

П.: Ваші бажання схилилися в бік мами чи тата?

Ю.: У такому віці, коли це сталося, я не дуже все розуміла, але через певний час мені захотілося повернутися до мами.

П.: Щось вас не влаштовувало з татом?

Ю.: Я думаю, що просто забракло мами.

П.: У вас була мачуха чи ви були вдвох?

Ю.: Мачухи не було, тато жив із сестрою, з моєю тіткою.

П.: Жили сестра, ви і тато?

Ю.: Ні, і донька тітки з чоловіком.

П.: Ви були всі разом, і коли ви поїхали вчитися...

Ю.: Ні, потім я почала підростати, розуміти все і зажадала, щоб мене відвезли назад.

П.: Як ви думаєте, для них це була непоправна втрата або ж полегшення?

Ю.: Радше як грім серед ясного неба.

П.: Так значить, був грім (показує на кулю на рис. Е.5.1) серед ясного неба! А тут (рис. Е.5.2) не було цього грому?

Ю.: Ні.

П.: А чому ж тоді в нього (темна фігурка) залишилося враження, що ви істеричка, якщо не було грому?

Ю.: Не знаю.

П.: Чи схоже це на те, що ви зажадали від батька? Можливо, в нього теж було таке враження. Жили, а потім ви зажадали від батька територіального переміщення кудись. І, напевно, зажадали на тлі афекту.

Ю.: Ні, я запитала в тата, чи можна мені поїхати, він не дозволив. Я поїхала на канікули і не повернулася, а пізніше передала телефоном, що залишуся з мамою.

П.: Я можу припустити, що ви жили тривалий час у мріях про те, що територіально ви будете разом.

Ю.: Так.

П.: Вам здалося, що ця фігура (темна фігурка) живе такими самими бажаннями. І тому для вас стало несподіванкою те, що в неї (темна фігурка) немає цих бажань. Це проекція тих своїх бажань переміститися, адже бути разом – це так добре. Несподіваним було, що, виявляється, це не для всіх дуже добре.

Ю.: Так, мене збентежило те, що він не наблизився. Якщо він збирався бути зі мною надалі, то чому зараз це не зробити?

П.: Тепер ви розумієте, що актуалізувався імператив бажання переїзду і бажання бути разом. Чи були ви щасливі, коли переїхали туди, куди хотіли в дитинстві?

Ю.: Так.

П.: Ви його теж переконували, що будете щасливою, але в нього інші плани на ці речі. Ви казали, що до цього було все так, як ви хотіли у взаєминах. А що саме?

Ю.: Практично все, крім того, що він поїхав до іншої країни.

П.: Якщо він в іншій країні, то як пізнав «ефект істерички»? Він приїхав, і замість радості ви йому почали «відплачувати»?

Ю.: Так. Він приїхав, і я вирішила запропонувати...

П.: Одружитись?!

Ю.: Ні, просто щоб він сюди переїхав, знайшов тут роботу.

П.: Під час кризи?

Ю.: Якщо сильно захотіти, можна все зробити. Тим більше, що мої і його батьки могли б допомагати.

П.: Ви поставили на терези його кар'єру, матеріальне благополуччя і намагалися переконати, що праві в цьому. І ви пропонуєте щось хороше, безцінне, що не може бути на якихось терезах, де матеріальне благополуччя, кар'єра...

Ю.: Може бути, якби я була на його місці, то я переїхала б.

П.: Зрозуміло, ви ж робили вже так, а в нього немає такого досвіду. Це вияв змушення повторення. Оживає такий імператив – переїхати кудись, до коханого, а він має переїхати до коханої. Чи надовго він приїхав?

Ю.: На тиждень.

П.: І весь тиждень змарнував на з'ясування стосунків? Замість тижня раю, адже його можна було провести так добре. Нехай він сам замислиться, де йому краще.

Ю.: Дякую, я багато чого зрозуміла. Перш за все те, як ми не можемо користуватися митями щастя, яке нам дарує доля. Буду мудріша.

Додаток Е.6

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент А.)

П.: Яка назва малюнка, що ви обрали? Яка, на вашу думку, головна ідея цієї репродукції (рис. Е.6.1)?

Рис. Е.6.1. Е. Бельтан «Життя шахів»

А.: «Життя шахів».

П.: Життя шахів – це завжди боротьба?

А.: Так, боротьба між білим та чорним. Чорні нападають, бо мають переваги.

П.: На якому боці ви себе відчуваєте?

А.: Я на боці чорних, мені більше подобається перемагати.
 П.: У якій ви фігурі?
 А.: Я був би в ролі тури, вона знаходиться в безпеці.
 П.: Що б ви сказали цій дамі?
 А.: Вона налякана, напевно, тому, що біла, а білі програють.
 П.: Як би ви назвали наступний малюнок (рис. Е.6.2)?

Рис. Е.6.2. Дж. Тодд «Вікно у дійсність»

А.: Я назвала цю картину «Портал» через наявність віконця. Я бачу на картині суперечність – шахове поле має бути меншим (8/8), і дошка зображена в підвішеному стані. На шаховому полі є земля, яка ніби насипалася.
 П.: Суперечність, як у житті? Де ви себе відчуваєте на картині: там, де є керуюча рука, чи на іншій площині?
 А.: Я на великій дошці, поза «вікном».
 П.: Які почуття у вас були б, якби ви потрапили в площину за вікном?
 А.: Якби я там була, то бачила б, як велика, могутня рука намагається вбити маленького пішака.
 П.: Ви б відчули залежність?
 А.: Відчутно тиск на цього пішака, мені стало його шкода.
 П.: Ви не втілили себе в цю руку, хоча така можливість була. Чому?
 А.: Я не хочу бути ні пішаком, ні рукою. Я лише спостерігач.
 П.: Коли ви перебуваєте на великій шаховій дошці, що відчуваєте?
 А.: Я тоді на місці гравця і намагаюся зрозуміти, чому така велика дошка. Навіщо так багато клітинок? Усі фігури спрямовані вперед – це дивно.
 П.: Що б ви робили: розвернули фігури як треба, обмежили ігрове поле, все впорядкували? Чи що?
 А.: Я залишила б все, як є, але прибратим б землю, відремонтувала б зруйноване (зліва на малюнку), зробила б веселішими хмари, прибратим б фрагмент картини з вікном.
 П.: Чим він вам заважає?
 А.: Цей фрагмент заважає фігурам на великому шаховому полі, бо за вікном є ще одна дошка.
 П.: Таке враження, що всім фігурам можна перелізти у віконце. Можливо, так зробити?
 А.: Ні, краще прибрати з картини цей фрагмент.
 П.: У своїй родині ви не відчували присутність такої руки: керування, яке вас не влаштовувало?

А.: Відчувала таке керування від мами.
 П.: Це вас не влаштовувало, і тому намагалися вийти в більш широкий простір.
 А.: Так, я і зараз виходжу, це не так легко вивільнитися з обмежень.
 П.: Але коли простір дуже широкий, то ніби чогось бракує?
 А.: Простір мене не влаштовує тільки в контексті цієї шахової дошки.
 П.: А якщо вважати, що ця дошка – це життя?
 А.: Взагалі нормально, мене не влаштовує земля на дошці.
 П.: Тоді життя буде на штучних основах. Земля – це символ чогось натурального.
 А.: Якщо пробивається земля, то руйнується дошка.
 П.: За архетипами земля – це мати. Можна припустити, що до матері у вас амбівалентні почуття. Якщо ви собі знайшли платформу, то не хотіли б, щоб її руйнували. Ми бачимо силу архетипу, людина не знає їх, але користується ними! Чи можна думати, що на цій платформі сімейних стосунків мати асоціювала вас із чорними фігурами, а сама була білою?
 А.: Можна і так сказати.
 П.: Чи є залишкові явища такої ситуації? Ви й нині відчуваєте себе «чорною фігурою»?
 А.: Іноді я бачу себе білою фігурою, потім щось відбувається, і знову відчуваю чорною.
 П.: Бачите, як впливають установки рідної людини. Багато якостей, від яких самі страждали, ви інтроектували від матері. Не боїтесь, що близька людина відчує у ваших реакціях поведінку вашої матері?
 А.: Саме цього я іноді боюсь, бо відчуваю ризик.
 П.: Ви можете керувати іншою людиною, як це робила матір?
 А.: Здатності керувати в мене немає, її ж мати приглушила.
 П.: Тобто мати блокувала у вас можливість керувати, перехоплювала (чи пригнічувала) ініціативу?
 А.: Так.
 П.: Для того, щоб навчитися цьому, ви будете шукати таку фігуру, яка б керувала вами. Можливо, це буде більш «м'яка рука», тобто є потреба, щоб партнер *вас вів по життю*. Це буде заміщення мами, але в кращому варіанті. Ви не помічали такого?
 А.: У думках таке було, але в реальності...
 П.: Тобто ви хотіли, щоб він був добрий, м'який і водночас ведучий?
 А.: Ви праві, це моє глибоке бажання.
 П.: Це потреба в компенсації, заміщенні, та й у психотерапії. Він не має нагадувати вам ту жорстку «материнську руку», а навпаки. Я висловила гіпотезу, а ви скажіть, що думаєте з цього приводу.
 А.: Усе, що ви кажете – правда, я лише не могла її рефлексувати.
 П.: Якщо уявити, що шахова дошка – це життя, то ваш партнер буде світлий, а ви темна?
 А.: Мені взагалі не хотілося б такої суперечності, це не бажано.
 П.: Бажано, щоб обоє були білі?
 А.: Так, ви маєте рацію. Я хочу, щоб ми були на рівних позиціях.
 П.: До яких фігур ви б віднесли матір?
 А.: Не знаю.
 П.: Напевно, існує певний страх покарання, страх віднести матір до темної фігури.
 А.: Важко відповісти, є над чим замислитися. Дякую.

Додаток Е.7

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП (респондент В.)

П.: Як би ви назвали малюнок, який обрали (рис. Е.7.1)?
 В.: Я б назвала «Шахова позиція».

Рис. Е.7.1. Г. Лохмюллер «Дурні правлять світом»

П.: Яка основна ідея малюнка?

В.: Вода всіх затоплює, а куля намагається врятувати, забрати на себе.

П.: Ви не думаєте, що ця куля, як метеорит, навпаки, сприяє цій катастрофі?

В.: Ні, куля – це порятунок.

П.: Якщо так, то як шахи опиняться на кулі?

В.: Фігури притягнуться до кулі, як усе тримається на Землі.

П.: Цікаво, що ви вводите ідею тяжіння та рятування. Якщо придивитися до кулі, то видно, що вона ніби виходить із яйця, має шкаралупу. А що це за маска, яку принесло водою?

В.: Вона (маска) і спричинила ситуацію катастрофи.

П.: Тобто в житті таку маску ви сприймаєте негативно, вона вас бентежить. Де ви відчуваєте себе на малюнку?

В.: Я у фігурах, які ближче до кулі.

П.: Як, на вашу думку, вдалося встояти тим фігурам, враховуючи сильний натиск води?

В.: Земля їх утримала.

П.: Земля – архетип матері. Можна вважати, що у вас оптимальні стосунки з матір'ю?

В.: Так.

П.: Цікаво те, що спеціально ніхто нікого і ніколи не навчає навичкам вираження психологічного змісту архетипною символікою, а кожна людина так вміло ними користується. Завдяки архетипу в першому випадку (з учасником групи А.) ми виявили негативні відносини з матір'ю, а в другому (з учасником групи В.) – позитивні. Фігурки будуть розташовані зверху кулі чи всередині?

В.: Вони будуть зверху.

П.: Вона магнітна?

В.: Я не знаю. Просто куля хоче забрати звідси фігурки.

П.: Що б ви сказали воді?

В.: Хотілося, щоб вона стала джерельцем, не змітала фігури.

П.: Вода каже: «Незалежно від мене фігури вже впали».

В.: Хочеться викопати яму, щоб вода туди стікала.

П.: Як по-різному влаштована психіка. Одній людині треба все прибрати (учасник групи А.), а іншому навпаки – викопати яму, щоб туди все пішло. Якщо уявити, що на малюнку є родина, то де мама, тато, ви?

В.: Це мама (*праворуч від кулі дальня біла фігура*), тато (*ліворуч від кулі дальня чорна фігура*) та я (*ліворуч біля кулі висока біла фігура*).

П.: Мама і ви біленькі, але ж ви ближче до тата. Ви з ним – одна команда?

В.: Так.

П.: У мами з татом є певні суперечності, бо вони хоч і схожі, але стоять по різні боки. Матері подобається, що ви ближче до тата?

В.: Не знаю, думаю, не дуже.

П.: На кого ви схожі візуально?

В.: На маму.

П.: Тому тато вас любить, як матір у молодості. А чому тато менший, ніж ви?

В.: Так є насправді.

П.: Якщо він менший від вас за зростом, то особливо полюбляє вас за зріст. Адже йому хотілося бути вищим. Чи хотілося вам переставити фігуру матері так, щоб усі були разом?

В.: Так.

П.: Чому ж тоді ви не поставили маму поряд із вами і татом (*ліворуч від кулі маленька біла фігура*)? Чи мати не може бути меншою за тата?

В.: Вони обидва головні в родині, тому однакові, і тому протидія.

П.: Яке ставлення матері до вашої ідеї щодо порятунку усіх фігур цієї дошки за допомогою кулі? Що б вам сказали батьки?

В.: Вони б дали пораду та допомогли.

П.: Тобто вони прислухуються до ваших бажань, ініціатив?

В.: Так, я люблю своїх батьків, але бракує злагоди між ними. Дякую за роботу, я зрозуміла, що єднання – це моя цінність. Дякую.

Додаток Е. 8

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП¹⁰ (респондент М.)

М.: Я назвала цей малюнок «Шахи в невагомості» (рис. Е.8.1). Це дуже жорстока гра білих і чорних на смерть. Фігури можуть впасти в якусь прірву. Мені видається, що переможуть білі.

П.: Якщо фігури з верхнього поля потрапляють на нижнє поле, то вони можуть тут затриматися? Поля ніби розділені: є білі квадрати і порожнеча, є чорні квадрати і порожнеча. Це новий варіант шахової дошки. На верхній дошці можна втриматися тільки на темних квадратах, а на нижній – винятково на світлих?

М.: Так, але не завжди можна втриматись взагалі.

П.: Можливо, чорні фігури виживають тільки на чорних квадратах, а білі фігури – тільки на білих?

М.: Напевно, хоча і чорні фігури можуть вижити на білих квадратах.

П.: Куди б на цій дошці ви віднесли себе?

М.: Я десь у цій групі білих (*ліворуч на нижній дошці*).

П.: Бо вони там надійніше тримаються?

М.: Так.

П.: Якщо втілити на цей малюнок вашу родину, де б вони були?

М.: Це тато (*на нижньому полі ліворуч висока біла фігура*), мама – на нижньому полі мала біла фігура за фігурою батька, я – на нижньому полі маленька біла фігура біля фігури батька.

Рис. Е.8.1. Дж. Тодд «Невірний хід»
Назва респондента: «Шахи в невагомості»

П.: Мама стоїть ніби за татом. Він її прикриває?

М.: Так.

П.: Ви б хотіли таких стосунків зі своїм партнером?

М.: Я б хотіла, щоб ми були на рівних.

П.: Проте, в чомусь такі відносини вас не влаштовують. Ви жалієте маму?

М.: Напевно, ні, не жалію.

П.: Ви вважаєте, що, коли стоїте за партнером, стримуєте свій потенціал?

М.: Так, без сумніву – це стримує.

П.: Такі обмеження ви відчували з боку батька чи матері?

М.: З боку материнської фігури.

П.: Вона з вами реалізувала те, що не могла з батьком?

М.: У мене з матір'ю нормальні стосунки.

П.: Зараз ви не можете відійти від таких понять, як «добре» чи «погано». А в глибинній психології взагалі нема таких категорій. На мої запитання ви відповідаєте так, щоб було «все добре». З партнером ви бажаєте бути на рівних, бо вже мали досвід управління вами. Це небажане повторення, тобто ви намагаєтесь «психотерапевтуватися». Цікаво те, що маленька фігура матері, що пригнічена батьковою фігурою, знаходить собі простір для реалізації. Спробуйте розповісти: «Я б хотіла бути з партнером на рівних, бо така позиція має наступні переваги...». Проговоріть, які переваги має партнерська позиція у спілкуванні.

М.: Я б хотіла мати відносини з партнером на рівних позиціях, оскільки це дає можливість реалізувати себе, свій потенціал.

П.: Значить, хтось вас обмежував у самореалізації?

М.: Думаю, батьки, з добрих намірів.

П.: Чи були колись батьківські фігури на верхньому полі? Можливо, вони злетіли?

М.: Мені видається, що вони завжди були на світлому полі.

П.: Родина благополучна, вона ніколи не переживала ризиків падіння. Що б сказали фігури мами, батька та ваша тим фігурам, які розміщені на верхньому полі?

М.: Мати сказала б: «Я вам співчую». Батько сказав би: «Грайте, ще може бути успіх».

Я б сказала: «Успіх ще можливий. У чорних більше шансів, хоч і в білих теж є».

П.: Білі вже всі позлітали з поля?

М.: Їх стільки і було.

П.: Зараз ми відчуваємо, що для вас умовною цінністю є те, щоб десь не було промаху, падіння. Ваше кредо – бути на білому коні.

М.: Можливо, це так, адже це приємно.

П.: І тому ви обираєте дуже затишний куток на полі. Там вас ціла група, яка в безпеці. Фігури на верхньому полі кажуть вам: «Ви така обережна і так прагнете самореалізації. А самореалізація не може бути без ризику». Що б ви їм відповіли?

М.: Так, я згодна з ними, без ризику в житті не обійтися, проте хотілося б, щоб його було поменше.

П. (від імені фігур на верхньому полі): «Якщо так, то випробуй себе. Стрибай до нас, а ми тебе підтримаємо».

М.: Ні!

П.: Якби ви вирішили стрибнути, батьки вам дозволили б?

М.: Так.

П.: Тобто у вас є певна автономія від батьків?

М.: Так, я б краще до білих ближче підійшла.

П.: Вас лякають люди, які відрізняються від вас? Вони вам не зрозумілі?

М.: Так, дякую вам, хоч і короткий фрагмент роботи, але змушує рефлексувати, думати. Дякую.

Додаток Е.9

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП¹¹ (респондент Н.)

Н.: Хоч це і схоже на смерть, але я її не бачу на цьому малюнку (рис. Е.9.1). Я на місці цієї великої фігури.

Рис. Е.9.1. Т. Саломоні «Гра життя»

П.: Що ви робите на тлі таких руйнацій та ще сидючи на руці, яка пробилася з могили, з-під землі?

Н.: Я бачу тут мій дім (зліва). Руку я там сама поставила, а зверху – це вода, як фонтан.

П.: Це ваш індивідуально неповторний зміст щодо рис. Е.9.1.

Н.: Мені нічого робити, тому я граю з цими фігурами. Спочатку збиваю, а потім знову ставлю.

П.: Вони намагаються втриматися своїми шпильками.

Н.: Тому ще цікавіше їх збивати.

П.: Тоді ви людина, яка має певні переваги над іншими, котрі не бояться страшних ситуацій. Ви цим користуєтеся в житті?

Н.: Ні.

П.: Коли ви відчули таке спокійне ставлення до страшних речей?

Н.: Давно. Я вважаю, що це природно і немає чого боятись.

П.: Хто в родині близький до вас у такій позиції, можливо, хтось за сміливістю навіть вас перевершує?

Н.: Вважаю, що ніхто. Я маю перевагу над усіма у сім'ї.

П.: Тоді в багатьох випадках вони вас зупиняють та попереджують.

Н.: Звичайно, особливо батько.

П.: Він хотів мати хлопця?

Н.: У нього є син в іншому шлюбі, у мене зараз вітчим.

П.: І тому ви доводили, що той хлопець – ніщо порівняно з хлопцем всередині вас?

Н.: Завжди доводила, і в мене це виходить.

П.: Це є вашою умовною цінністю. У вашому випадку захист виявляється в тому, що страшні речі, які бачимо на картині, для вас є природними і «боятися тут нічого». Що б ви сказали цій руці?

Н. (до руки): «Рука, велика тобі подяка за те, що ти мене підтримуєш». Якщо вона жива, то могла б мене викинути, але не робить цього.

П.: Рука вам відповідає: «В мене є можливість вас закрити і забрати із собою під землю».

Н.: Значить, підемо туди разом. Можливо, там цікавіше, ніж тут.

П.: Вас приваблює невідоме?

Н.: Так, завжди вабить.

П.: Що б сказав вам батько на це?

Н.: Батько давно мене забрав би з цієї руки і відвів кудись.

П.: Чому він проговорив таку фразу вам?

Н.: Він часто таке говорить мені по телефону. Оскільки ми живемо окремо, то контролює словами.

П.: Значить, йому все ж таки доводилось вас відводити від певної ситуації.

Н.: Він намагається.

П.: Якби інший психолог вам сказав: «Н., вам так хотілося завоювати увагу батька, що ви почали розвивати в собі хоробрість. Тепер нерідко ви його вражаєте, але коли відбувається перебір, це його віддаляє. Він лякається».

Н.: Так, дуже часто лякається і «відсувається».

П.: Одночасно ви демонструєте свої переваги над мамою. Вона слабша, сентиментальніша?

Н.: Саме так і є. Я своїм прикладом намагаюся показати матері, як треба поводитися, щоб чогось досягти.

П.: Які цінності у вашої матері?

Н.: Безпека, спокій, рівновага, надійність.

П.: Батькові подобаються такі цінності?

Н.: Я вважаю, що подобаються, але їх недостатньо. Ті, яких бракує, він бачить у мені.

П.: Ви доповнюєте одна одну?

Н.: Так.

П.: Батько живе в родині не тільки заради матері, а ще й заради вас?

Н.: Так.

П.: Хоч він вам і не рідний, але дуже значущий і розуміє вас?

Н.: Так.

П.: Тому ця ваша частина зорієнтована не на матір, а на батька. Таким чином, опосередковано ви показуєте його значущість для вас. Він розуміє це?

Н.: Не завжди.

П.: Батько не хоче чи йому не вигідно це розуміти?

Н.: Я вважаю, що іноді він боїться.

П.: Але він впевнений, що його син не зрівняється з вами за рішучістю.

Н.: Так.

П.: Чи подобається вашим партнерам таке життя?

Н.: Не всім, бо вони відчують, що слабші за мене.

П.: Напевно, у вас є приховане бажання випробувати їх на міцність, а вони очікують від вас жіночої втіхи.

Н.: Так.

П.: Ви щось відчужуєте у матері. Може, вона намагалася презентувати вам свою жіночність?

Н.: Так, а мені це не подобається. Я це відношу до слабкості.

П.: У вас переважає тенденція до сили. Як ви вважаєте, чи знайшлася б людина, яка жила разом із вами в такому домі, як на малюнку?

Н.: Вважаю, що так.

П.: Із реально існуючих є кого запросити?

Н.: Так.

П.: Зверніться до хлопця, який сидить поряд із вами, і запропонуйте це йому.

Н. (до учасника групи Р.): Р., давай жити разом у цьому домі.

Р.: Легко!

П. (до Р.): Ви так погодилися, тому що дівчина смілива?

Р.: У нас з нею збігаються цінності.

П. (до Н.): Такий замок дарував би вам адреналін?

Н.: Мені саме тут спокійно.

Р.: Можливо, когось він лякає, а мені дає відчуття комфорту, затишку і впевненості. У нього ще є продовження, гарна основа, нормальні кімнати.

П. (до Р.): Він вам дає спокою тому, що бурхливе життя, смерть, поразка проходять осторонь такого замку?

Р.: Це шахове поле виходить саме із замку.

П.: Яку участь ви берете в цій грі?

Р.: Від цього можна отримати смак життя.

П.: *Треба наблизитися до смерті, щоб зрозуміти життя?*

Р.: Коли життя і смерть конкурують між собою, тоді життя починає ще більше подобатися.

П. (до Н.): З цим багато хто може погодитися, але це лише окремі моменти в житті. Ви бажаєте це зробити своїм справжнім життям. Тоді ви маєте знайти до ризикованих професій: парашутист, гонщик тощо.

Н.: Так і є – це моя стихія.

Р.: Я відчуваю, що не проживаю життя даремно.

П. (до Н.): Як ви знаходите адреналін без такого замку?

Н.: Не знаю, але знаходжу щось інше.

П.: Може, у стосунках?

Н.: Так, вистачає.

П.: Значить, ви маєте велику зацікавленість влюбляти в себе людей, щоб було з ким грати. Вони думають, що входять у спокійний замок, а там починається гра з ними.

Н.: Так, я тут спеціаліст.

П.: У темряві ви зберігаєте щось світле?

Н.: Я не можу без світлого.

П.: Що має зробити людина, щоб ви дозволили їй бути поряд із вами, та ще в світлому?

Н.: Все має бути, як у казці з принцесою – замок, випробовування для майбутніх принців. Але випробовування не пройшов ніхто!

П.: Тоді в цьому замку є місце тільки для вашого батька?

Н.: Звичайно, він уже давно там, і цього досить.

П.: Так ми вийшли на едіпальну залежність, що може бути перепорою у вашому особистому житті.

Н.: Ще й якою, це вірно.

П.: Скажіть щось цій світлій і темній частинам малюнка.

Н.: Треба об'єднатися, бо окремо вони не існують. Важливою є гармонія всередині. З батьком є єднання душ. Дякую за роботу. Було цікаво!

Додаток Е.10

Фрагмент стенограми глибинно-корекційного процесу АСПП¹² (респондент Т.)

П.: Чим сподобалися вам ці малюнки?

Т.: Я обрав три малюнки (рис. Е.10.1, Е.10.2, Е.10.3). Мені видається, що вони пов'язані між собою. Цей малюнок (рис. Е.10.1) мені сподобався тим, що на ньому фігури розташовані у відповідному правилам порядку. Вони дивляться на те, як ними управляють, але при цьому у них не виникає бажання змінити порядок.

Рис. Е.10.1. Дж. Тодд «Вікно у дійсність»

П.: Порядок існує на шаховій дошці перед віконцем, а рука знаходиться у віконці.

Т.: У віконці показане майбутнє, а рука невидимо управляє, і на цій дошці теж. Тобто, все взаємопов'язано. Фігурки потенційно загрожують одна одній, а практично перебувають у гармонії, захищають одна одну. Земля, яка пробивається на поверхню дошки, дуже доречна.

П.: Ми бачимо, як індивідуально сприймається один і той самий малюнок. Учаснику А. земля заважала на малюнку, а для учасника Т. – дуже доречна. Чим ця земля доречна на цьому малюнку?

Т.: Є відчуття живої природи.

П.: Ви і в житті відчували протистояння?

Т.: Так.

П.: У які фігури ви потрапляли в житті – в білі чи в темні?

Т.: *Я змішана фігура*: і біла, і темна, все залежить від ситуації.

П.: У вас є перевага в тому, що ви можете бути і на стороні темних, і на стороні світлих. Можливо, ви і є ця рука?

Т.: Так, мені в житті доводиться багато керувати.

П.: Ви так керуєте, щоб фігурки цього не помічали? Чи одні помічають, а від інших треба приховувати це керівництво?

Т.: Я не приховую. Рука дуже міцно і впевнено бере фігурку. В житті я доволі впевнено щось роблю, не замислюючись над тим, чи буде хтось про це знати.

П.: Тоді ви дуже добре навчилися розрізняти біле і темне, силу і слабкість для чіткого управління?

Т.: Я відчуваю сильний і слабкий боки людини і знаю, як їх поєднати. Як показано на цьому малюнку (рис. Е.10.2), в мене виходить смикати їх у людині, як за ниточки, тобто – її слабкі та сильні сторони. Я отримую той баланс, який мені корисний.

П.: Ви це робите не тільки заради справи, а ще й заради своєї внутрішньої потреби. У вас є потреба навчитися надійно управляти людьми?

Т.: У мене є така потреба, бо я дуже часто зустрічаюся з такими людьми, які не впевнені в собі, слабкі. Мені це огидно. Тому доводиться брати ініціативу в свої руки.

П.: Значить, вони бояться невдачі, рішучості.

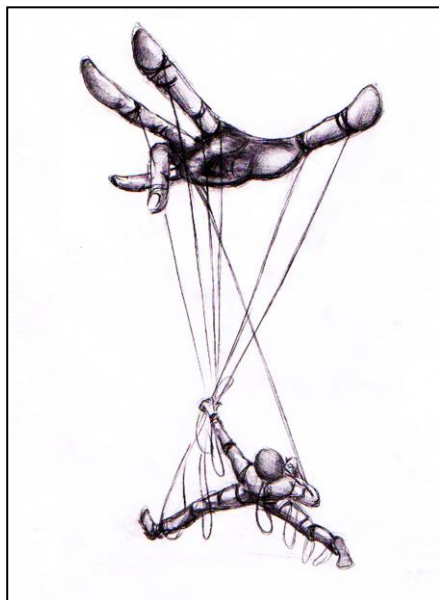

Рис. Е.10.2. Неавторський малюнок

Т.: Можливо, раніше я замислювався над тим, як треба спілкуватися з такими людьми, а зараз взаємини вибудовуються на несвідомому рівні.

П.: Людям імпонує те, що ви берете ініціативу в свої руки?

Т.: Зауважень щодо такої своєї поведінки я не чув, хіба що, можливо, вони цього не помічають.

П.: Чи потрапляли ви в ситуацію, де фігурка внизу (рис. Е.10.2) намагається нейтралізувати управління нею?

Т.: Коли людині набридає, що нею управляють, вона виявляє себе. Зі мною таке траплялося. Я надаю людині свободу дії. Якщо вона не зможе управляти зовнішніми обставинами і втрачає свою індивідуальність, я починаю або її смикати, або відійду. Для мене втрачається сенс.

П.: Ви хотіли б мати справу з особистістю, щось отримувати від такого спілкування, а не лише віддавати. Якщо людина буде з вами на рівних, то не буде потрібна така рука. Є суперечність: з одного боку, ви хотіли б собі гідних противників, а з іншого – є зацікавленість, щоб

вони програвали вам у своїх якостях.

Т.: Можливо, так і є. Я б намалював тут ще одну руку, але не бачу собі рівних у цьому. Мені б хотілося в когось повчитися, але нема у кого, і це викликає певну розчарованість.

П.: У вас є здібність бачити якісь психологічні особливості людини, які дозволяють нею керувати. Кожного разу це різні якості людини.

Т.: Так, але цілковито людиною я не вмію керувати, лише частково.

П.: Керувати вам допомагає сміливість, відповідальність, впевненість, знання чи ще щось.

Т.: Я обрав ще й цей малюнок зі смертю, бо справді не боюсь того, чого бояться всі інші (рис. Е.10.3). І це мені цікаво – чому я його обрав?

Рис. Е.10.3. Т. Саломоні «Гра життя»

П.: Тоді треба визнати, що є якась рука (рис. Е.10.3), яка перевершує цю руку (рис. Е.10.1)?

Т.: Так, я це відчуваю.

П.: Це саме життя. *І ким би ми не були, але всі підвладні смерті!* Ця рука (рис. Е.10.3) більш сильна і теж керує шахами. Ось вам і друга рука, про яку ви щойно говорили.

Т.: Я б це асоціював із більш релігійною точкою зору.

П.: Тоді ви відчужуєте руку, щоб вона вам не заважала.

Т.: Ці руки пов'язані між собою, і в той самий час ця рука сильніша (рис. Е.10.3). Це рука Бога. Ця рука здатна змінювати положення. Можна лише навчитися виявляти користь для себе. Я б хотів бути на місці цієї фігурки (рис. Е.10.3), але навіть там я підвладний руці вищої сили.

П.: У вас є бажання мати ще більше сили, ніж є на поточний момент, бути ще сильнішим?

Т.: Я хочу удосконалюватися, дуже хочу.

П.: Є небезпека, що таке вдосконалення буде однопланове: підвищення сили, здатність маніпулювати, керувати, отримувати користь, уміння диференціювати життя не так, як усі навколишні, – це приглушує розуміння мудрості життя! Ви в своєму розвитку будете не обмежені, як ця шахова дошка (рис. Е.10.1). Вас влаштовує розмір цієї дошки?

Т.: Так, я не відчуваю дискомфорт, навіть дивлячись на такі руйнації, що справа (рис. Е.10.1).

П.: Це саме життя, і навіть невеликої частини вам достатньо, щоб ефективно грати?

Т.: Так.

П.: Ви не хочете прибрати з малюнка перспективу для того, щоб підтверджувати і закріплювати свої знання?

Т.: Так, а земля їх ще й підживлює.

П.: Що із того, що ви вмієте, винесено з родини? Від кого саме ця спадковість?

Т.: Більшою мірою це від матері, бо батько мало бував удома.

П.: Зараз він уже вдома?

Т.: Так.

П.: Вам від цього краще?

Т.: Коли він вдома – це не звично для мене, але батько мені не заважає.

П.: На сьогоднішній день ви маєте переваги перед батьком, тому він не заважає.

Т.: Так.

П.: Раніше вам доводилось брати на себе роль не тільки сина, а ще й захисника родини. Тому довелося ставати сильним. Чи могла бути батьківська рука другою рукою на малюнку? Якщо так, то чия рука виграє?

Т.: Так, могла б бути і батьківська рука. *А виграє або моя рука, або буде нічия.*

П.: Тобто в житті ви отримали більше сили, ніж ваш батько. Чи погоджується з цим мати?

Т.: Не знаю, думаю, що вона б підтримала чоловіка. Він ближче до неї, ніж її діти.

П.: Якщо була б конкурентність батьківської фігури з вашою, що б сказала ця фігура (рис. Е.10.3)? Можливо, таке: «Те, чим ви займаєтесь – безглуздя. Якщо я долучу туди свою руку, все полетить шкереберть!».

Т.: Саме так вона і сказала б. Цей малюнок є продовженням усіх зазначених вище, зокрема і рис. Е.10.4. Тут намальовано один замок – світлий! Я бачу, що *темна частина замку – це тінь світлої. І водночас відчую, що світла частина перебуває всередині темної.*

П.: З одного боку, світлий замок великий, з іншого – чорна тінь може бути більша за замок. При цьому всередині може бути затишно, бо це може бути світлий замок. Вам сподобався цей замок (рис. Е.10.3), бо ви шукали світлу його частину всередині темної.

Т.: Так і є.

П.: Значить, у родині ви не завжди відчували знедоленість. Вам доводилося створювати «світлу частину» всередині себе.

Т.: У родині я відчував «голу рівнину».

Рис. Е.10.4. К. Вачер «Золото хижаків»

П.: Вам нікуди було сховатися?

Т.: *Я відчував порожнечу, нескінченність, темряву.* Було велике бажання щось змінити, тобто створити свій власний замок, але я не бачив сенсу, та й можливостей.

П.: Подивіться на малюнок рис. Е.10.5. Чи було так, що ви вторгалися на шахову дошку саме таким чином?

Т.: Коли я пройшов через усе в своєму житті, то став саме таким.

П.: Таким вторгненням ви можете сплутати гру іншим фігурам.

Т.: Так. Можливо, я так втручаюсь в життя інших людей. Цей малюнок асоціюється з моїми інстинктами. Гострі «кути» зроблені моїми кігтями, свідчать про відточеність моїх інстинктів. Я відчуваю більше за інших.

П.: Можна думати, що вам довелося пережити щось між життям і смертю?

Рис. Е.10.5. Дж. Тодд «Той, що втрачає»

Т.: Такі ситуації були і не один раз. Така рука із землі з фонтаном (рис. Е.10.3) захищає і дає впевненість.

П.: Переживаючи важкі життєві ситуації, ви відчували, що щось вас захищає. Образно кажучи, ваша спина була відкрита (оголена), бо батька не було поряд. І тому вам довелося повірити в більш високу захисну силу і навчитися маніпулювати іншими людьми. Ви звужуєте основи, на яких стоять люди і тим самим можете ними керувати (рис. Е.10.3).

Т.: Так, яке б положення не займала фігура на дошці, вона з легкістю злітає, не залишається на території дошки, і то – 100%.

П.: Ви бажаєте звільнити дошку від небажаних фігур, щоб було більше простору для досягнення чогось для себе вагомим в житті? Надаєте уроки мужності і мудрості слабким фігурам? Ви як батько для них. Який із цих малюнків треба залишити як «ваш»?

Т.: Я б залишив малюнки Е.10.1 та Е.10.5, бо решта – це моє минуле, яке вже я пройшов. Цей малюнок (рис. Е.10.5) нагадує мені, що тигр виходить із чогось в невідомість. Я не бачу, що попереду, але йду!

П.: Чи є відчуття самонародження?

Т.: Він вривається в життя, до якого готувався.

П.: Ви кажете, що багато вмієте, але вас приваблює ситуація екстриму, випробовування своїх можливостей навіть у невідомому?

Т.: Справді, таке є. Тигр так вривається, що фігурки вилітають за межі поля, це викликає радість.

П.: Ми вже бачили, що ви зацікавлені в тому, щоб звільнити своє поле.

Т.: Ви маєте рацію. Мені не зрозуміло, чому я обрав цей малюнок (рис. Е.10.6), але чомусь же обрав?

П.: Можливо, ви хочете знайти даму, яка відчувала б таке задоволення, довіряла б вам, не боялася б, цінувала б вашу силу. Кінь дуже сильний. Він не пропаде ні в якій ситуації, а радше налякає когось, хто є на шляху?

Т.: Кінь вийшов із тіні, а попереду бачить світло. Можливо, я шукаю саме таку дівчину і... світло!?

Рис. Е.10.6. В. Подковінські «Дівчина на коні»

Рис. Е.10.7. Дж. Тодд «Турнір часу»

П.: Можливо, частинка світлого є і у вас. Це треба вам проаналізувати.

Т.: Ці два малюнки (рис. Е.10.4 та рис. Е.10.6) можна порівняти і назвати «Контроль» і «Безконтрольність». Там світлий замок, хоч і маленький, але вагомий. І на цьому малюнку хоч і жінка, але контролююча.

П.: Хоча кінь і зайнятий своєю емоційністю, але відчуває її присутність?

Т.: Чоловік – голова, а жінка – шия. Тому треба шукати собі міцну шия. Але в моїй ситуації я і голова, і шия водночас! У житті був випадок, коли мене ніби викинули, і тому треба було самому пробивати дорогу. Як цей замок, який стоїть на водоспаді, і його вже підмила вода, щоб падав (рис. Е.10.4).

П.: Ви йшли не тільки по рівнині. Були і злети, і падіння?

Т.: Різне було, дуже різне.

П.: Зараз ваша психіка робить дуже багато для того, щоб це упереджувати. Але ми часто чули від вас, що ви «викидаєте інші фігурки» (рис. Е.10.3). Закон вимушеного повторення, відкритий З. Фрейдом, говорить, якщо людина пережила травму, в неї є несвідоме бажання повторити її ще раз. Ви влаштовуєте таке випробування, щоб знайти рівного собі партнера.

Т.: Це вірно – інакше бути не може.

П.: На це ви витрачаєте дуже багато енергії. В контексті того, що ми сказали, як сюди вписується цей малюнок (рис. Е.10.7)? Тут усе спокійно, ніхто нікого не викидає і не маніпулює. Може, це ваш ідеал: щоб був спокій і гра за правилами?

Т.: Він взагалі не вписується в інші малюнки. Я б його поставив попереду всіх інших. А потім «прийшла» інша рука і зруйнувала всі фігури. Про це свідчать зруйновані колони (рис. Е.10.1). Якщо поставити малюнки в певній послідовності, то це буде так: рис. Е.10.7, Е.10.1, Е.10.4, Е.10.3, Е.10.5, Е.10.6. На коні (рис. Е.10.6) не дівчина, а сидить мій контроль.

П.: Але я не думаю, що вам імпонувало б, якби на коні сидів оголений чоловік. Ця дівчина символізує м'якість душі, добро, яке ви винесли з дитинства. Саме вона вас заспокоює, і це ваше спасіння. Тому ви ще не сама караюча рука.

Т.: Мені б не хотілося, щоб на коні сидів чоловік, бо це асоціювалося б із моєю залізною логікою. Дівчина асоціюється з жіночою логікою. Деякі ситуації справді неможливо розв'язати за допомогою чоловічої логіки.

П.: Логіка жінки розуму не піддається.

Т.: Вона емоційна, в цьому і перевага, і біда її.

П.: Тобто саме вона дозволяє робити такі випадки (рис. Е.10.5)?

Т.: Так.

П.: Цим ви нівелюєте чийось увагу, пильність і робите неочікуваний хід.

Т.: Так, якщо з малюнка прибрати тигра, то видно, що небо блакитне, мирне. Небезпека не очікується.

П.: Це те, що ви колись пережили самі. У вас ніби все перевернулося. Тепер є тенденція стати на місце руки, тобто тенденція до сили, до самонародження.

Т.: Перший раз тигра ніби викинули, а потім він сам став прориватися.

П.: Він думав, що він тигр, а з ним повелися як із німечним щеням. Тоді він мав стати тигром. Це було як смерть його ніжної душі і водночас – самонародження.

Т.: Так.

П.: Після нашої роботи ви більшою мірою зможете розрізняти те, що вам треба і те, що роблять за вас уже сформовані психологічні тенденції. Дякую вам за цікаву роботу.

Т.: Дякую, це було дивовижно, навіть не передбачав, що чужі малюнки так допоможуть мені розібратись у внутрішніх поривах душі, у тому, як я захищаю власну дитячу ніжність («світлий замок у чорному»). Усе стало зрозумілим, і в мене вже є вибір.

Додаток Ж.
Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент В.)
у поєднанні комплексу тематичних психомалюнків
із репродукціями художніх полотен

П.: Які почуття ти зараз переживаєш?

В.: Легке тремтіння, але, в принципі, нормально. Зараз я ніби якусь межу переступила, коли сіла до вас для аналізу.

П.: Ти наче на перше побачення йдеш. Чого раптом тремтіння?

В.: Я щось його не пам'ятаю, щоб було на побаченні, не запам'ятовую.

П.: «Не запам'ятовую»? Ти не говори хоч своїм партнерам, що ти не запам'ятовуєш (сміється).

В.: Насправді їх було мало, і то була не я. Опрацьований матеріал.

П.: І відпрацьований?

В.: Уже, так. За два роки – так, я вже два роки навчаюся в групах АСПП.

П.: Ті малюнки, які ти обрала, розташувала в порядку їхньої значущості?

В.: Так. Практично всі, як ті, що я промалювала, так і неавторські малюнки розташувала за значущістю.

П.: Добре. Як би ти назвала репродукцію (рис. Ж.2)?

Рис. Ж.1. Авторський тематичний малюнок «Біль»

Рис. Ж.2. Дж. Уоррен «Богиня Пеле»
Назва респондента: «Вилітай»

В.: Я назвала «Вилітай», а свій малюнок назвала – «Біль» (рис. Ж.1). Я побачила, що вони дуже схожі. Я найостаннішим його вчора намалювала.

П.: Що в цьому малюнку символізує біль?

В.: Напевно, біль тут унизу, звідси треба вирватися, бо тут дуже погано, гаряче.

П.: Тобто ця частина центрує увагу, так?

В.: Так, тут гаряче.

П.: Тобі вдавалося розв'язати цю проблему, чи вона у житті затягувалася надовго?

В.: Вона досі триває, мені так видається, морально триває, а фізично вона ранило глибоко всередині; схоже на тяжкість, яку б хотілось залишити назавжди.

П.: Як воно заявляє за себе? Ти обходиш такі ситуації, ти не байдужа, якщо раптом бачиш щось схоже?

В.: Ця проблема заявляє за себе в тому, що я прагну («кидаюся») захищати когось. Для мене це ситуація «жити чи не жити»: виснаження до знемоги. Просто хочеться прийти і впасти.

П.: Тобто таким темпом орієнтованості на біду інших людей ти себе від чогось захищаєш? Щоб не було коли відчувати власне знедолення?

В.: Зараз я розумію, що я сама собі є батьківським контролем, дуже сильним, на 200%. Я сама собі батько в тенденції покарання (самопокарання).

П.: Якщо караєш саме таким темпом «допомоги», то зворотний зв'язок б'є по тобі, адже очікуєш віддачі, вдячності?

В.: Караю не лише темпом, а й непродуктивністю: я витрачаю енергію, яку не треба було б витрачати, і тому я є не результативною у власних справах.

П.: Слабка диференційованість доцільності докладання своїх сил?

В.: Так.

П.: Що ти сказала б цій дівчині?

В.: Я скажу по-студентському: «Треба звідти звальовати, бо там дуже погано».

П.: Вона тебе питає: «А тобі це вдавалося або вдається у житті?».

В.: Ні, не вдалося і досі. Це, напевно, пік! Були ситуації, здавалося, що я переступлю цю межу, що більше не хочу тут перебувати... І щось зупинило, я розуміла, що це не рішення.

П.: Цікаво, що інший респондент сьогодні також зазначив, що, з одного боку, ми хочемо від цього піти, а з іншого боку, ми самі себе затримуємо. Не розуміємо, що за цим стоять первинні лібідні об'єкти і що саме так виявляється притяжіння до них, залежність, «пуповинний» зв'язок.

В.: Так. У ситуації ризику в мене включається інстинкт самозбереження: я хочу бути на цьому світі, а не на тому, бо я не знаю, що на мене там очікує?

П.: Тобто ситуації доходили до вибору: бути чи не бути?

В.: Так, саме це я і сказала.

П.: Тут є небезпека, що психіка знаходить компроміс: «Я буду жити так, нібито мене вже і немає».

В.: Так, я це відчуваю. Це вірно сказано.

П.: І твій темп такий, що ти невловима, тоді ти нівелюєш себе як таку для самої себе. Якщо ти будеш це розуміти, то, можливо, темп життя стане для тебе більш прийнятним, розміреним.

В.: У мене є малюнок, схожий на цей (рис. Ж.3).

П.: Так, справді, схоже до сказаного вище. Що там написано, прочитай.

В.: Це мій третій аналіз комплексу малюнків. Я подумала, що не варто витрачати час на схожі малюнки, якщо можна три теми злити в одну: «Людина, яку люблю – не люблю», «Людина, яку поважаю – не поважаю, боюся», «Я йду назустріч біді».

П.: Звертає увагу суперечність: «Люблю – не люблю», «поважаю – не поважаю», одночасно все «живу і не живу» в одному малюнку. Тоді справді це підтверджує попередню гіпотезу.

В.: Ні, це безбарвно. Приміром, «люблю», а ось на малюнку справа (*вгорі*) я домалювала протилежний бік – двері до любові «забиті», в цьому і є безбарвність почуттів.

П.: Безбарвно, але техніка виконання дуже хороша.

Рис. Ж.З. Авторський тематичний малюнок «Людина, яку я люблю – не люблю». «Людина, яку я поважаю – не поважаю, боюся». «Я їду назустріч біді»

В.: Так, але ось це забито, недоступно. Зараз я розумію, що це не просто так малюється.

П.: А ці забиті двері про що говорять?

В.: Я відвернулася від цього всього, що пов'язано з любов'ю, бо я усвідомлюю, що у мене є «залипання» на батькові. Це все я розумію, але так воно і є! І я не йду назустріч біді, я взагалі від неї відвернулася (рис. Ж.З).

П.: Це твій стан? Ти його переживала чи це те, чого ти боїшся?

В.: Мені чомусь видається, я останнім часом відчуваю, ось цього я зараз боюся. Хоч мені видається, що так було постійно.

П.: Ось ця вертушка (спіраль) вказує на чуттєвий аспект?

В.: У принципі, так. Це переноси залежності від батька на чуттєвий аспект мого життя, який мене бентежить і не є вирішеним.

П.: Ніби ти ніяк не розв'яжеш цю проблему?!

В.: Так, вона слідує за мною. Йде фоном, закриває серце.

П.: І ця стріла як нізвідки. Вона болюча і норовить застрягти, а не проскочити. Стріла з такими відгалуженнями на кінці не проскочить?!

В.: Так, вона (стріла) глибоко всередині, в душі, там гаряче.

П.: Із якого віку ти почала відчувати цей біль?

В.: Я дитинство погано пам'ятаю, але мені видається, що приблизно з 3 років. Зараз згадую брата, себе в 3-5-6 років.

П.: І це при всьому тому, що ти з благополучної сім'ї?

В.: Так, я з відмінної сім'ї!

П.: З відмінної сім'ї, і така картинка?! Наскільки ж треба бути уважними до переживань наших дітей!

В.: Я все-таки сьогодні сіла сюди, мотивована тим, що в принципі я люблю своїх батьків. І я розумію, що я роблю себе нещасливою ненавмисно як у покарання їм! Я їх дуже люблю. Такий суперечливий взаємозв'язок! Тому і серце таке велике і кровоточить.

П.: Тобто своїм нещастям ти мимоволі їм докоряєш?

В.: Так, це я зараз зрозуміла.

П.: Ось амбівалентність почуттів до батьків, про що уже зазначалося. А в яких формах – у кожного по-своєму, але щораз у парадоксальних формах. Тобто себе невинувато

розтрачаємо, своє життя не цінуємо. На межі життя і смерті, лише щоб щось довести батькам?! Парадоксальна дія нереалізованого лібідо, сильна гравітація, що заважає відліпитися від батьків. І тоді все, що відбувається, є дієвим уже на платформі власного Я. Хоч за цим є центральна фігура – батьки! Все відбувається заради них. Значить, водночас є почуття провини перед ними або перед кимось із членів сім'ї. Яка більш значуща фігура – батькова або материнська?

В.: Важко сказати, за два роки навчання все переглянула, все зовсім по-іншому.

П.: Можеш цю динаміку проговорити.

В.: Мені здається, що ось ці смужки на серці – це те, що колись мене виховувала мама.

П.: Так сильно тебе стискала в пружину?

В.: Можливо, це лозина.

П.: За архетипами, це чуттєвий аспект.

В.: Я зараз розумію, що це любов, прищеплена через мортідо – жорстке виховання!

П.: Цікаво: любов через мортідо.

В.: Так. «Я тебе б'ю, щоб ти стала кращою, і роблю це з любові до тебе»!

П.: І, врешті-решт, ти в це повірила?

В.: Зараз – ні, але завжди думала, що так виражається любов. Тому і теми малюнка злились в єдине. І, напевно, зараз я сама караю себе, щоб стати кращою, щоб ліпити із себе досконалість.

П.: Тобто, одночасно «караю, щоб стати кращою і щоб бути такою нещасною, щоб батьки зрозуміли, що так не можна вчиняти. Тому що я це нещастя відчувала ще тоді, в батьківських взаєминах». Але, оскільки ми батьків не дістанемо, то фактично партнери у нас попадають «під роздачу», на них покладається те, що психотерапевтує переживання власного нещастя! Тому що «він у такому самому становищі, як була я». А така потреба є. Відтак, «навіть через своє нещастя, відчуйте підрив під ідеальні способи виховання мами, що вона помилялася!».

В.: Я б сказала, що розрив зі своїми супутниками, молодими людьми (до заміжжя) здійснювала не я, але я підводила, тобто через мене ставався розрив. Зараз я це розумію.

П.: Тобто вирішували за тебе?

В.: Так. Через мене проживали все це, що на рис. Ж.3. Це не моє. Моє щось інше. Далі буде.

П.: Це стан мами під час розривів з тобою?

В.: Так.

П.: Це вказує на велику ідентифікацію з матір'ю.

В.: Так. Найсильніша, яка може бути, щоб це зрозуміти, треба це відчувати.

П.: Ось і гравітація. Виявляється, закони космосу є дієвими, вони універсальні. Завдяки тому, що ми завжди йдемо за феноменом психіки, ми і маємо змогу вийти на цікаві речі. Як все заплутано. Чому ж психіці без сторонньої допомоги дуже важко розімкнути «хибне коло», яке полягає в тому, що «мама і я – одне і те саме»? Караючи своїм нещастям маму, при цьому «одночасно я ж караю і себе», в цьому і є хибне коло.

В.: Я думаю, як я могла потрапити у «другий шлюб»? Я зрозуміла, що я «вийшла за маму». І завдяки тому, що мене поставили перед вибором, я зробила аборт. Такий вибір мене змусила зробити мати. Я розлучилася з цією людиною. Чесно кажучи, я дуже-дуже вдячна.

П.: Тобто мама зумовила аборт?

В.: Так.

П.: Тому що вважала, що та людина буде негідним батьком для дитини?

В.: Точніше, що від такої людини не треба мати дітей. А зараз я розумію, що я «вийшла за маму».

П.: Тобто негатив до матері виразився в тому, що ти «викидаєш» дитину як її похідне?

В.: Так.

П.: Якщо ти кажеш, що вийшла заміж «за маму», у тебе були досить імпотовані стосунки з цією людиною?

В.: Важко щось сказати, було по-різному. Але, загалом, це радше було катування! Це був, *напевно, мазохізм*. Ця людина мене постійно принижувала, ображала. Я самолюбива, але все це дозволяла робити, підкорювалася.

П.: Тобто ти дозволяла цій людині щось вчиняти з тобою (*показує на рис. Ж.3*)?

В.: Так, це і відображає моє страждання серце.

П.: Наступні малюнки (рис. Ж.4-6). Коли знаходяться схожі на власні авторські малюнки репродукції художніх полотен, це неймовірно цікаво – узгоджується вибір неавторських малюнків (художніх творів) та авторських (власних).

В.: Я поклала поряд з авторським (рис. Ж.4) два неавторських (репродукції). Вони останні, ми до них дійдемо. Це теж шахівниця, яка об'єднує три теми, що підписані під рис. Ж.4, – «Чоловік, жінка і я», «Я серед жінок», «Я серед чоловіків». Все це один мій рис. Ж.4, я до нього дібрала схожі репродукції картин М. Крісте «Божевільний світ великий» і «Інтелект дерева» (рис. Ж.4; 5).

Рис. Ж.4. Авторський тематичний малюнок
«Чоловік, жінка і я». «Я серед жінок». «Я серед
чоловіків»

Рис. Ж.5. М. Крісте «Божевільний світ великий»

П.: Бачите, як нівелюються статеві відмінності? Як об'єднується один авторський малюнок з іншими, чужими малюнками? Який малюнок викликає у вас яскравіші почуття – цей (рис. Ж.5) чи цей (рис. Ж.6)?

Рис. Ж.6. М. Крісте «Інтелект дерева»

В.: Це – наче моє життя раніше, зараз я взагалі відмежувалася від цього всього (рис. Ж.5, рис. Ж.6).

П.: Відмежувалася, але, видно, не зовсім, якщо обрала такі малюнки?

В.: Так. Мені видається, що тут усе життя було прожито, «програно» мною, тільки це не мої руки, а чужі (рис. Ж.6). Начебто я жила чужими порадами, зокрема порадами матері: материні руки управляли мною як шаховими фігурками.

П.: Значить, ти так залежна від матері, що без неї як ніщо?! Виходить, що мати втілювалась в інших, чужих людей. Вони були заміщеннями. І ти це підтвердила, що вийшла заміж за «маму».

В.: Так, це мій другий шлюб.

П.: Ось як взаємодіють мортідо і любов (лібідо). Хоч енергія мортідо на авансцені, а любов десь із тильного боку єдиної медалі?!

В.: Я тільки зараз помітила, що тут піаніно, гра на почуттях. Я робила кроки, грала на чужих почуттях. І на моїх почуттях грали ось ці руки (*показує на руки на клавішах рояля*).

П.: Це твоя рука?

В.: Я клавіша, яка створює музику, граю на почуттях людей. Я вже вмію грати і сама.

П.: Те, що ти зараз кажеш, думаю, аудиторія сприйме, що ти частіше є мамою, аніж собою?!

В.: Так, це вірно. Те, від чого страждала, тепер сама відтворюю.

П.: Але при цьому і підпорядкованість є «піонерська».

В.: Живу за інерцією, напевно.

П.: Ця клавіатура – це ранній період життя, дитинство, коли ти повністю залежала від «чужих рук»?

В.: Я і зараз залежна. Це цікаво, що в шахи мене навчив грати тато, і ми з ним грали дуже довго. Скільки мама не намагалася, щоб я вчилася музиці, то все одно я більше їздила на мотоциклі (те, що допомагало наблизитися до батька), мені це подобалося. Зараз я розумію, чому я ні на чому не хочу грати, адже того вимагала мати.

П.: Очевидно, ти відчувала, що тобою грають?!

В.: Так, тепер я просто не хочу, щоб так було.

П.: Так виявляється негатив до матері. Є табу на пряме вираження негативу. Тоді відбудеться блокування тих форм діяльності, які ініціювала мама. Ось вам опосередкованість вираження негативу – «мені просто це не подобається». Так діти можуть виражати протест проти чогось, до чого їх примушують, хоч, можливо, у них є здібності у цій галузі.

В.: У житті я практично спілкуюся з чоловіками через шахи. Спокійно, нікому нічого не винна, мене оберігають закони гри.

П.: Спробуйте промовити, що «я з батьком грала в шахи і тепер опосередковано через факт «шахової гри», я неначе разом із ним, тому що там були приємні почуття». І ще – він, напевно, дозволяв тобі вигравати?

В.: Ніколи мені батько не дозволяв вигравати, він вважає, що треба всього досягати самій. Що я не зробила б хорошого, мені все одно «завищували планку» в сім'ї.

П.: Навіть якщо був виграш, це все одно «випадковість»?

В.: Так. Зате коли я граю з директором, краще програю, так легше потім із ним спілкуватись.

П.: Ні, ти знаєш, що даруєш йому приємне. Це перше. А друге, що ти найчастіше ж програвала і батькові.

В.: Так, тому це звично.

П.: За цим показником, було так, як із батьком. Думаю, директору це подобається.

В.: Його самолюбство, звичайно, підігриваю.

П.: Хоч, якби захотіла, могла б і виграти?

В.: Я періодично виграю, щоб знав мої гідності.

П.: Щоб показати йому, що це не просто свідчення недосконалості в грі, а що це певний жест, який виражає добре ставлення до нього?

В.: Напевно, так.

П.: Хоч ставлення до директора завжди у тебе двоїсте?

В.: Так, завжди.

П.: За архетипом керівник – заміщення батька. Ми маємо спокійно сприймати двоїсте ставлення до керівника (директора), оскільки відбувається перенос мотиву, сформованого з дитинства.

В.: Мені дуже легко з директорами-чоловіками, начальниками чоловіками. Тепер я розумію, чому мені прояснився і рис. Ж.3. Я хочу сказати, що це батько (*показує на стіну, закреслену навхрест на рис. Ж.3*). Я прекрасно знаю, що це він.

П.: Це говорить: «Вхід заборонено». Якщо «Вхід заборонено», можливо, тобі здавалося або ти хотіла б, щоб він бачив у тобі і прекрасну жінку. Та «вхід йому заборонений». Але інтерес до нього як чоловіка у вас є.

В.: Так, напевно, раз так малюється. Мені чомусь завжди видавалося, що я хотіла бути хлопчиком і, щоб у мене було все чоловіче.

П.: Можливо, тому що ти тоді більшою мірою і любов до батька змогла б і виявляти і приймати?

В.: Так, а то ж якось незручно...

П.: Не було б ризику, спокуси. Тоді могла б більш гідно, нарівні з ним бути. Він би, вочевидь, більше тебе любив би, як ідентичне собі! І ти, чомусь комплексувала, що тебе не достатньо люблять або рахуються з тобою. Що з того, що я сказала, починаючи від «вхід заборонено», що є для тебе новою інформацією тут і зараз?

В.: Виявляється, для мене дуже важливо, щоб мене цінував, шанував визнавав батько. Я всіляко намагалася переробити всю роботу, щоб заслужити любов матері, але дарма. Виходить, що хотіла заслужити любов як від батька, так і від матері! Почуття провини зараз є, коли я говорю про них, особливо перед матір'ю!

П.: Ми це бачили, під час просторового моделювання. Коли ти підійшла до матері, ти сказала, що відчуваєш почуття провини, тому що в господарстві їй щось не доробила.

В.: Зараз почуття провини я теж переживаю. Через власну агресію намагаюся віддалитися (*показує на серце в спіралі, рис. Ж.3*).

П.: Якби довелося щось прибрати на цьому малюнку (рис. Ж.6), а щось залишити, то вільно могла б залишитись клавіатура і прибратимось шахи або, навпаки, шахи залишилися, прибратимось клавіатуру з рукою? За яких умов малюнок міг би бути повноцінним?

В.: Я віддаю перевагу зміні цієї картинки на щось інше. Ближче мені були б шахи, те, що я програвала з татом. Мотузочки прибрати, руки маніпулятивні прибрати, і було б добре.

П.: Це як заміщення зі своїми партнерами – «гра на клавіатурі їхньої душі»?

В.: Інстинкт самозбереження не дає мені вигравати у начальника. Не знаю навіть, до чого я це сказала?

П.: Остерігаєшся, що він буде відповідно реагувати як начальник?

В.: Напевно.

П.: Тому «хочеться і не можна». Це натяк на едіпову залежність. Ми сьогодні приділили цьому увагу. І ти можеш уже прочитувати, що моделюється та сама ситуація. У грі з колегою можна вільно вигравати, а з начальником хочеш і можеш виграти, але не можеш через внутрішні латентні мотиви?

В.: Зараз я перестала грати з цим начальником, а граю з колегами.

П.: Це прогрес! Але, що сталося, що ти переключилася у грі лише на інших людей?

В.: Так, непомітно.

П.: Йому забракло його вигравів у шахи?

В.: Ні, напевно, не в цьому справа. Я, радше, втомилася постійно програвати, а іншого виходу не було.

П.: Можливо, тому, що ти не отримувала того «виграшу», який стояв за цим всім як *бажане*.

В.: Можливо, це і є бажане? Можливо, це було *жадане*!

П.: Бажане – це його заінтригувати, а потім піти?

В.: А потім інстинкт самозбереження і позиція «ні, дорогий». Напевно, я сама була ініціатором цих ігор-інтриг, такий мій висновок.

П.: Як із батьком – табу, шлях лише до якоїсь межі, а далі – ні! Ось чим ми займаємося, моделюючи таке, а за цим стоять об'єктні відносини!

В.: Я ставлюся до нього як до батька, тому що я його поважаю, він дуже хороша людина. Я зараз розумію, що переклала батьківське на нього, але не отримала бажаного, як і від батька.

П.: Чим відрізняється цей малюнок (рис. Ж.4) (тепер у нас є можливість рухатися і за авторськими малюнками) від рис. Ж.3?

В.: «Чоловік, жінка і я» (рис. Ж.4) ось це схоже. «Я серед жінок» (рис. Ж. 6), «Я серед чоловіків» (рис. Ж. 5). Я б сказала, що тут жінка, а тут – чоловік (рис. Ж. 5). У мене таке відчуття, що гра – це все моє життя!

П.: І тоді відбувається зміна позицій? Ти себе відчуваєш то жінкою, то чоловіком?

В.: Так, напевно. Двоїстість позиції мені характерна.

П.: Тоді ти можеш мірятися силою з чоловіками? А гра, побічно, надає таку можливість?

В.: Так, це вірно, я і міряюсь...

П.: Можливо, мати відчувала конкуренцію з твого боку? Чи помічала ти, що з конкурентами і з людьми, які створюють для тебе якісь перешкоди (незручності), ти можеш жорстко вчиняти?

В.: Якщо якась найменша незручність, я намагаюся піти з цієї ситуації взагалі. Перестаю спілкуватися з людьми.

П.: Можливо, тому що ти боїшся зробити їм боляче?

В.: Я боюся зробити боляче, бо знаю, як це боляче було мені.

П.: Не тільки тому, що ти знаєш, як це боляче, а й тому, що ти знаєш і вмієш це робити – ти володієш такою здатністю! З гуманних міркувань віддаляєшся.

В.: Я вже не знаю з гуманних міркувань або через себе саму?! Мені чомусь видається, якщо я припиняю спілкуватися, я радше сама ж себе караю.

П.: Караєш, адже залишаєшся з такими бажаннями (*показує на спіраль і краплі крові на рис. Ж.3*), тоді це повертається проти тебе?

В.: Так, це вірно. Це і є вияви мазохізму?

П.: Сама собі конкурент. Заряд даний, ти відходиш, а потім – самопокарання. Тобто ти сама для себе мама, яка й зумовила «картинку» рис. Ж.3.

В.: Так, погоджуюсь.

П.: З такими здібностями «грати на клавіатурі» ти йдеш?

В.: Просто, якщо я зроблю комусь боляче, то мені буде ще в сто разів гірше (болючіше)!

П.: Але це у ситуації видимості, підконтрольності? Думаю, є багато ситуацій, коли ти виявляєш схоже, але абсолютно не помічаєш цього?!

В.: Буває і таке. Ця картинка показує схоже (рис. Ж.7).

П.: Тут «гра» ускладнена цією фігурою, яка сидить на руці з-під землі, як символ смерті. Тому що рука тягнеться з-під землі, а це як презентант смерті. І теж дошка з фігурками, що ризикують бути викинутими. Які почуття це все у тебе викликає, і з яких мотивів ти обрала цей малюнок?

В.: Тут подвійне відчуття. Я могла бути ось цією паличкою (*показує на указку в руках фігури на рис. Ж.7*), як символ мого життя; і зараз сама для себе можу бути цим чоловічком у плащі, що сидить на руці з-під землі.

П.: Тоді паличка була б у чийх руках? Маминих?

Рис. Ж.7. Т. Саломоні «Гра життя»

В.: Фігура мами на поточний момент зливається з моєю фігурою. Хоча в цю хвилину, я більше ось ця вода (*показує на фонтан над спиною фігури в плащі на рис. Ж.3*). Ця фігура (в плащі) була мама, а я була паличкою в її руках.

П.: Тобто ти була провідником її намірів?

В.: Це було раніше, в дитинстві, з юності – я все більше ставала сама для себе цією фігурою.

П.: Знову такою ж фігурою, як *мамина постать*. Ти не сказала про зміни?

В.: Ні, змін практично немає, радше – ідентично.

П.: Зображення під плащем покрито мороком. Це її наміри. Так само, як ти: не пам'ятаєш, чи не знаєш власних намірів? Чи так? Це ж завдавало комусь біль?

В.: Так, завдавало. Але ж я до болю звикла, то нехай і вони звикають.

П.: А тут частина малюнка дуже схожа на ось це (*показує на червоно-білу шахівницю на рис. Ж.7 і червоні краплі крові на площині на рис. Ж.3*).

В.: Так, це схоже.

П.: Якщо це (шахівниця) знайоме із сім'ї, то може зберігатися тенденція вчиняти так із іншими людьми?!

В.: Так і є.

П.: Адже, коли так проробляла мама або хтось інший, хотілося бути на місці сильної сторони, а не бути жертвою?

В.: Так. Я радше не помічала, що вчиняю так з людьми.

П.: Тому що, як ми вже бачили, якщо ця рука буде добре прочитувати почуття (рис. Ж.7), то їй доведеться вносити корективи, а вона має пріоритет і самостійно задає активність дій. Едіпальна залежність пов'язана з тим, що ми можемо бажати, щоб кривдник (лібідний об'єкт) взагалі зник. Тобто цією водою (коли ви є фонтан) втопити цю фігуру («матері»)? А якщо є такі тенденції, то ми можемо не бачити смисл власних дій.

Рис. Ж.7.

Рис. Ж.3.

Рис. Ж.8. Порівняння рис. Ж.3. і рис. Ж.7.

В.: Я радше хотіла б прибрати водою не ту першу фігуру (материнську), а другу фігуру, яка її замістила (тобто саму себе).

П.: Власну?

В.: Так.

П.: Це говорить про те, що є велике почуття провини перед первинно лібідною фігурою. Почуття провини завжди взаємопов'язане з почуттям самопокарання. Водою втопити саму себе?

В.: Так.

П.: Уяви собі, що за таких тенденцій ти можеш неповноцінно виконувати свої функції практичного психолога.

В.: Тому я сюди і приїхала, щоб навчатися.

П.: А така темрява, морок, яким усе покрито, тебе не лякають, або не заважають?

В.: Я цього всього не бачу, навіть свічку тільки зараз побачила.

П.: Тут багато свічок.

В.: Я навіть не звернула увагу. Я побачила тільки воду, фігуру і шахову дошку, з фігурами.

П. (до групи): Бачите, малюнок поєднує життя і смерть. Адже це життєва платформа, так відбувається: якісь фігурки випадають, більше того – присутня нежиттєдайна вода з-під землі. Навіть респондент відчула (чи сама вигадала), що можна втопити цю фігуру (чи втопитися, якщо зайняти її місце).

В.: Якщо я промовляю, то я вже ніколи цього не робитиму. Свого часу у воді хотілося потонути, а в машині, яку купила мама, хотілося розбитися. Навіть кольори взаємопов'язані.

П. (до В.): Цікаво. Було бажання потонути?

В.: Було перед першим розлученням. Розбитися – пов'язано з другим розлученням.

П.: Можливо, на знак протесту мамі, можливо, вона дорікала, і ти дуже була їй зобов'язана, що вона купила цю машину?

В.: Так, на знак протесту, це вірно.

П.: І ти хотіла і машину розбити, і сама розбитися?

В.: Так, потім зупинилася, подумала: я за неї гроші не платила, як я можу її розбити? Це не чесно буде, це ж не мої гроші.

П.: Раціоналізація так благодатно тебе врятувала!

В.: Так, я подумала, поїхала висповідатися. І зникли такі пориви.

П.: Як же такої шкоди заподіяти родині?

В.: Машина – це цінність, особливо для мами.

П.: Перенесення психологічних параметрів на опредметнені параметри. Я помітила, що почуття не будуть тут прочитуватися. І власні почуття втілилися в машину – матеріальна цінність. Але чомусь ти не думала, що мама так тебе любить, що вона не переживе, якщо ти зникнеш.

В.: Я не відчуваю цінність до грошей, я до цього нейтральна. Ця ситуація в першу чергу, все-таки пов'язана з машиною, а не зі мною, як докір матері. Це справді, так (*показує на серце і краплі крові на рис. Ж.3*).

П.: Тобто блага, які дарувала мама, супроводжувалися багатьма прикрощами?

В.: Так, і це незмінно.

П.: Значить, мама, напевно, хотіла, щоб ти віддавала за її жести багато добра, дещо більше, ніж ти внутрішньо була готова та здатна. Ти чітко говорила, що привела людину в дім, яка задовольняла маму.

Рис. Ж.9. Пет Марвенко-Сміт
«Рука Бога»

В.: Задовольняла тата. Він із татом разом працював і дружив.

П.: Він стояв із татом, і ти говорила, що вони співпрацювали. А маму не задовольняв?

В.: Спочатку задовольняв, а потім – ні, потім нейтрально, а пізніше і взагалі з'явилася ненависть.

П.: І тоді ви розлучилися?

В.: Я спочатку думала, що через маму, а потім зрозуміла, що через те, що не люблю його. Подвійне відчуття. Дуже схоже, тому так і обрала (рис. Ж.9).

П.: Як би ти назвала репродукцію, і чи є у тебе щось схоже з власних малюнків?

В.: Щось таке є. Зараз я не згадаю. У мене таке відчуття, що я втомилася це постійно вирішувати (рис. Ж.5). Це моя рука, яка хоче все скинути (рис. Ж.9) раз і назавжди, щоб стати вільною людиною.

П.: Скинути – це означає з чимось покінчити? З чим би ти хотіла покінчити: з власним почуттям, з певними стосунками з батьками?

В.: Напевно, з дитячістю в собі, з тим, що треба вже дорослішати. Не треба запитувати за кожен крок, не варто відчувати фатальну провину за

те, що так багато всього вклали в мене, а я ніби не вдячна. Напевно, ось ці почуття хотіла б змести.

П.: Ти втомилася від обов'язку віддавати за те, що тобі роблять?

В.: Чесно сказати, я зараз розумію, що від благ важко відмовитися, просто хотілося б отримувати блага безоплатно.

П.: Тобто залишатися дитиною. Дитина отримує усе, і відсутні вимоги щодо віддачі. Нікому не спаде на думку очікувати, що новонароджена дитина буде віддавати.

В.: Я згадую, коли мені було 3-4 роки, мене хвалили за те, яка я молодець, що я така доросла. Я з дитинства пам'ятала, що була завжди доросла в їхніх очах. Постійно щось таке робила, щось розумно відповідала.

Рис. Ж.9.

Рис. Ж.5.

Рис. Ж.10. Порівняння рис. Ж.5 та рис. Ж.9

П.: Тобто хотіла б усе змести і повернутися у той період, коли тобою лише захоплювалися.

В.: Мною ніколи не захоплювалися. Ніколи. Що я не робила б.

П.: Щойно говорила про 3-4 роки – хвалили, раділа.

В.: Тільки в тому випадку. Мені ніколи цього в обличчя не говорили, просто іноді я це чула від інших. А зараз, я думаю, для мене це не настільки важливо. Мені це просто все одно, якась захисна байдужість.

П.: Тобто ти є – і тебе немає.

В.: Так. Зараз подивимось рис. Ж.11 «Людина, якої психологічно не існує».

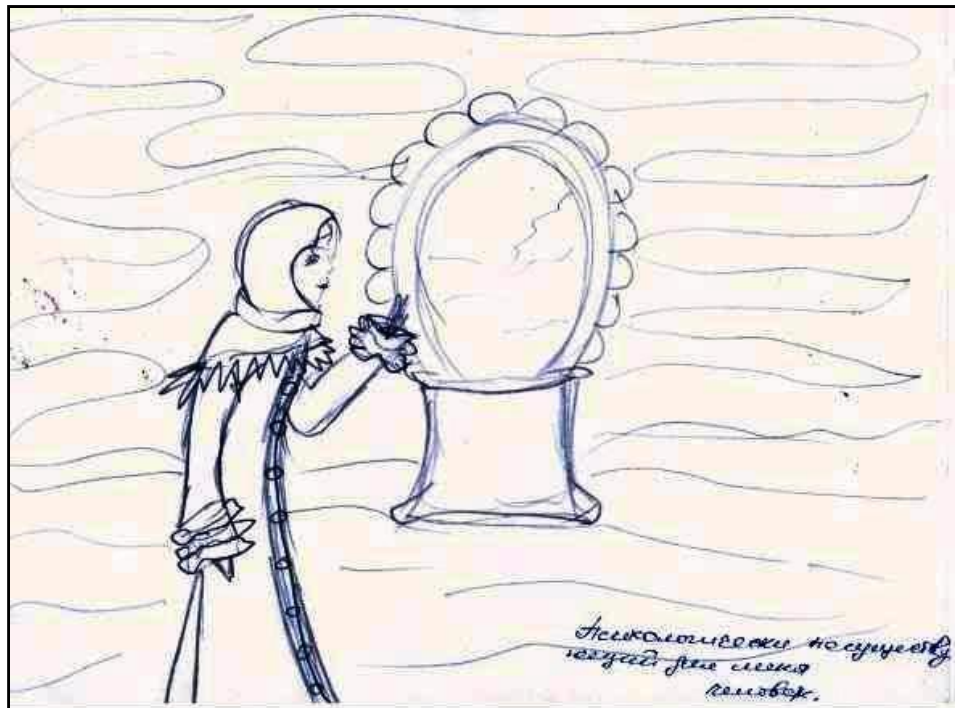

Рис. Ж.11. Авторський тематичний малюнок «Людина, якої психологічно не існує»

П.: З усіх малюнків, який для тебе емотивно найважливіший?

Рис. Ж.9.

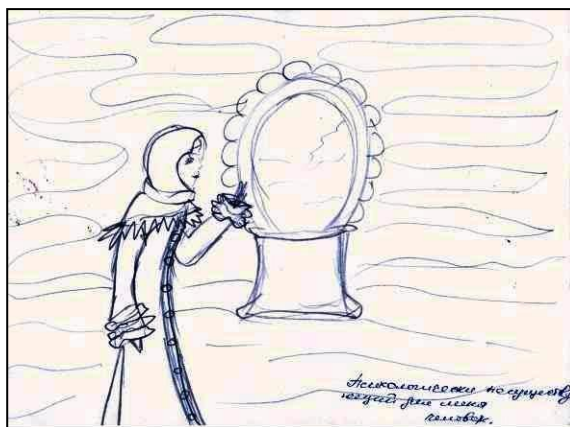

Рис. Ж.11.

Рис. Ж.12. Порівняння рис. Ж.9. та Ж.11.

В.: Емотивно, в цю хвилину, ось цей (рис. Ж.9).

П.: Тобто він найбільше висловив твоє бажання?

В.: Так.

П.: Як це зображення (рис. Ж.9) пов'язане з цим малюнком (рис. Ж.13) і з цим (рис. Ж.11)? Які фрагменти пов'язані між собою? Розкажи.

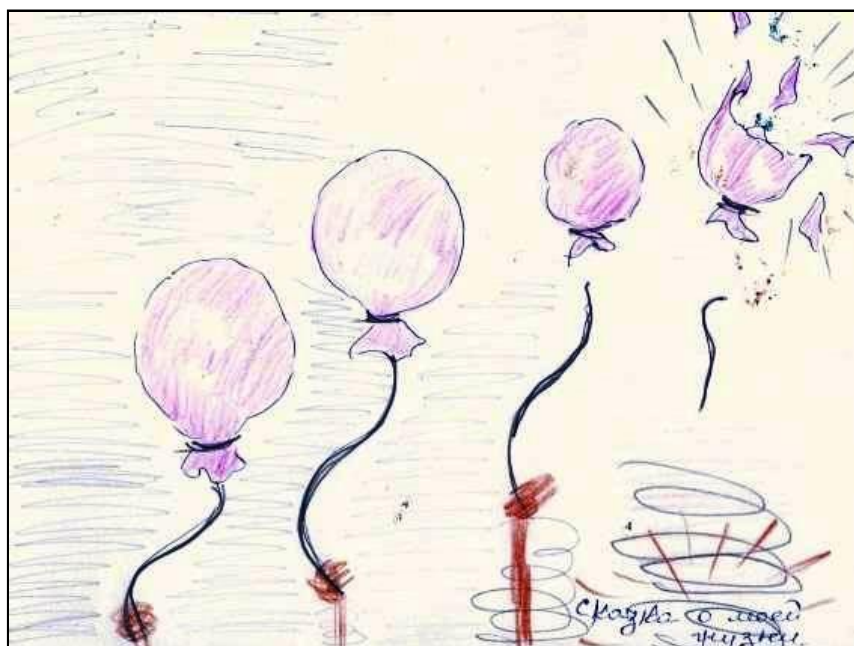

Рис. Ж.13. Авторський тематичний малюнок «Казка про моє життя»

В.: Я завжди була в рожевому коконі (показує на першу кулю на рис. Ж.13), я не знала куди їхати, мене всюди возили, стежили, щоб зі мною нічого не сталося. Мені зараз усі скажуть, що це пуповина, це рука мами. Я намагалася якось відірватися. Пішла енергія (показує на спіраль навколо руки, що тримає третю кулю на рис. Ж.13).

П.: А рука все видовжувалася і видовжувалася.

В.: Так.

П.: А коли відірвалася, тоді й куля луснула, тобто, утроба, в якій жила, яка підживлювала... Охороняли, турбувалися, а тут раптом...

В.: Ось ця пуповина...

П.: Відриваючись, лускається утроба.

В.: Куля рожева, але ось ця мотузочка, вона темна.

П.: Зрозуміло, не дуже приємно, що це все на мотузочці. Якщо інстинкт свободи не забезпечується, він постійно дає темний відтінок у самосприйнятті.

В.: Якщо говорити про енергію, то я багато витрачаю енергії, щоб її з темного перетворити ось на такий рожевий колір, як на цьому рис. Ж.13.

П.: Тобто це твій витвір. Ти витрачаєш енергію, щоб вона (повітряна куля) була рожевою. Привабливою, приємною.

В.: Завжди треба було посміхатися, тому що батьки засмучувалися, якщо я не посміхалася. Після тридцяти я не посміхаюся, і нічого страшного не відбувається. Я просто втомилася вже посміхатися, якщо я не хочу, то і не роблю це.

П.: Виявляється, краще було посміхатися, бути «разом з цією мотузкою»?

В.: Ні. Це лише зітхання повітря.

П.: Ми бачимо, що щось порушилося.

В.: Так. Порушилася певна гармонія взаємин душі.

П.: Тут ніби вибух (показує на спіраль під кулею, що луснула, на рис. Ж.13, справа).

В.: Так, був крик, скандал.

П.: Ніби народження (показує на спіраль і бризки всередині під кулею, що луснула, на рис. Ж.13). І, напевно, це тобі давалося дуже складно. Тому що ти говорила, що самий пік ось тут (рис. Ж.2), відірватися дуже складно, а тут ми бачимо щось схоже. Порівняймо рис. Ж.13 і рис. Ж.2.

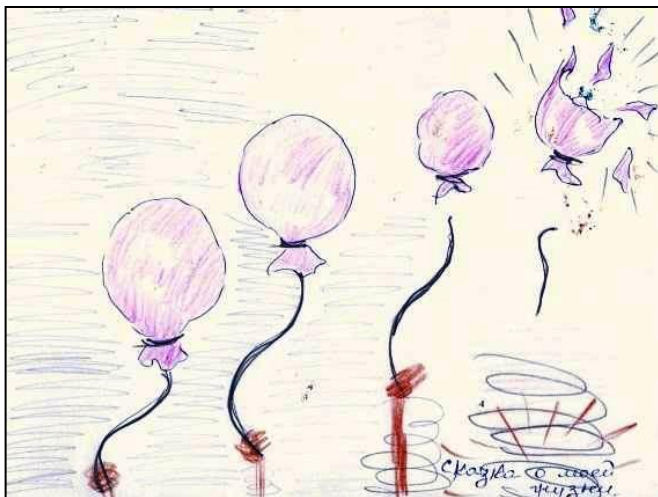

Рис. Ж.13.

Рис. Ж.2.

Рис. Ж.14. Порівняння рис. Ж.2. та рис. Ж.13.

П.: Бачимо коричневий колір (показує на спіраль з бризками на рис. Ж.13) і вершину гори, з якої виринає дівчина (рис. Ж.2). Ось яка сильна психологічна гравітація до батьків, зокрема до матері.

В.: І зараз ця складність зберігається.

П.: Тобто відірвалася не відірвавшись?

В.: Не зовсім відірвалася, хотілося б якось виокремитися. Над цим треба працювати ще і багато.

П.: Тоді ти теж можеш писати такі листи коханому (*сміється*)? Здогадайтеся самі, що вийшло, коли я так відірвалася. Тут також є стрічечки (поміж знаків запитань) такого самого кольору, а це як натяк на продовження попереднього малюнка.

Рис. Ж.15. Авторський тематичний малюнок
«Дорога мого життя», «Мое майбутнє»

В.: Так. Я навіть цього не помітила.

П.: Бачите, яка узгодженість авторських малюнків. Значить, я можу припустити, що таких спроб ухodu було, принаймні, декілька.

В.: Чотири – це точно.

П.: Так. А це, вочевидь, були помічники (чоловіки як віддушину) чи щось інше? Помічники мають бути.

В.: Чотири спроби піти від першого шлюбу. Хотілося, розлучитися (*показує на чотири стрічки-дороги на рис. Ж.15*).

П.: Якщо ми говорили про залежність від батьків, тепер це переноси на одруження. Увесь пласт тих проблем переноситься на сімейні актуальні для тебе стосунки. Тобто вирішувала проблеми з батьками, далі продовження – «пішла не йдучи». Тобто пішла в нову сім'ю, нові шлюбні відносини, але все зберігаючи.

В.: Я в принципі не могла піти в нові шлюбні відносини, тому що я кожні вихідні і в середині тижня мала повертатися в родину, бо там у мене дитина. Ну як я не поїду, як це так!

П.: Розумієш, ці пояснення для дорослих людей, які тут сидять. Ти маєш там дитину, але маєш і «чоловіка».

В.: Так, це правда, але я тільки два роки тому пішла від батьків, у мене тяжіння ще довго буде горіти. Я хочу мати щось своє. Я зараз дивлюся на малюнок, мені здається, що це пуповини – *чотири відходи з життя...*

П.: Чотири спроби піти з життя?

В.: Тепер уже цього не буде ніколи. Просто щось схоже зі мною було, я була максимально наближена до смерті.

П.: Тебе супроводжує четвірка?

В.: Я вже це знаю. Сподіваюся, що остання четвірка. Коли ось це луснуло (*показує на кулю на рис. Ж.13*), зараз уже я хотіла б сказати, що це страшно: відсутнє відображення

цієї (дівчини) людини у дзеркалі (див. рис. Ж.11) – це і є драматична подія, коли я відчула межу життя і смерті.

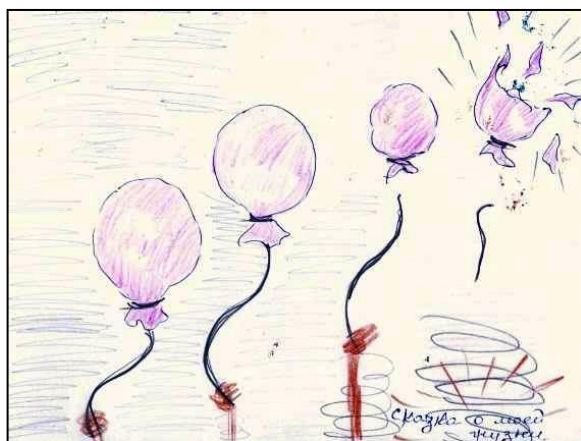

Рис. Ж.13.

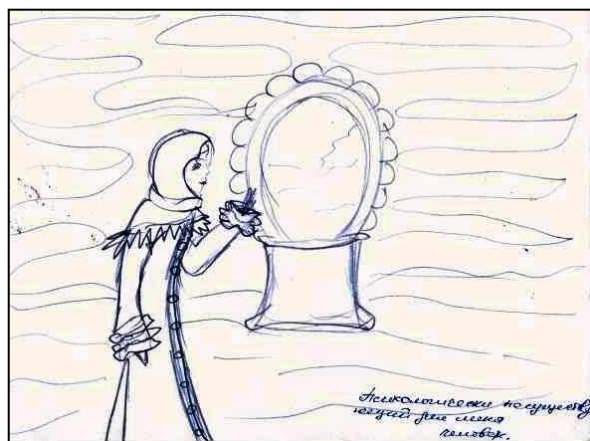

Рис. Ж.11.

Рис. Ж.16. Порівняння рис. Ж.11. та Ж.13.

П.: Те, що ми і говорили, що «немає відображення» в дзеркалі. Ти казала, що вірніше буде «немає – є». Чому? Пояснюю: не здійснився намір – «немає», а «є», тому що він не зникає (адже не здійснений), але ж він твій! Ми говоримо те, що бачимо. Значить, хотілося, щоб не було – намір був? Цей намір ніби стає реальністю в малюнку Ж.11. Водночас малюнок підтверджує, що «ні», відсутнє відображення. В цьому є суперечність.

В.: І справді: жива жінка біля дзеркала, але ж саме так зобразила «Людину, якої психологічно не існує». Я цю картинку (рис. Ж.11) назвала б «Інстинкт самовиживання». Саме цей інстинкт нас часто рятує. І як це добре, бо я з вами, а могло б уже не бути.

Рис. Ж.17. Авторський тематичний малюнок «Карта внутрішнього світу»

В.: А це – «Карта внутрішнього світу» (рис. Ж.17). Саме так я брала себе в руки в ту важку хвилину. Мої руки охоплюють мою енергію, яка у мене є – це енергія лібідо – енергія життя! Ось тут – сіра енергія (показує на бризки навколо кулі, що є розірваною на рис. Ж.13), а ось тут – жовта енергія (рис. Ж.17), це любов до життя!

П.: Тобто енергія лібідо після кризи починає виходити на авансцену?

В.: Так. Вона в мене є, і вона мене врятувала, я її збрала до купи і таким чином вижила!

П.: Якщо подивитися на цей малюнок (рис. Ж.2), енергія після темряви жовта, світла. Наскільки притаманна сила лібідній енергії?! Творчість, любов, що витісняється негараздами, але вона проситься на поверхню! І ось тут ми бачимо, що це так (*показує на рис. Ж.17*). Але чомусь ти її знову, подібно утробі, замикаєш руками, втримуєш?

В.: Я поки не знаю, куди її спрямувати. Це справді, як акт лібідного самонародження. Якщо приїжджаю додому, тато ще сприймає цю енергію добре (*показує на жовту енергію на рис. Ж.17*). Мама... про неї краще й не говорити.

П.: Але вона, можливо, не звикла бачити тебе щасливою?

В.: Не в цьому справа, це стосується її особисто, щастя поряд із нею її напружує.

П.: Вона нас менше цікавить, для нас важливо тобі допомогти. Нас цікавить той, хто знаходиться «тут і зараз».

В.: У мене відчуття провини, що не реалізую запас лібідної енергії. Я ніколи не завершую розпочату справу. Книгу почала писати. І допустила ж, щоб брат її випадково видалив! Щось починала ще, допустила, щоб зіпсувалося. Я не доводжу до завершення справи і не розумію чому?

П.: Якщо видалив, то почніть заново – книга буде ще кращою, адже ти стаєш зрілою.

В.: Можливо, але зараз, щоб утримати ось цю власну лібідну енергію, треба була велика сила!

П.: Так, як тебе навчала мати – «їжаковим рукавицям», і ти їх застосовуєш до себе. А єство бунтує, і тому витрачається так багато енергії, ніби якісь програми запустили і не можна зупинити. Тоді маєш ефект, що додому приходиш дуже виснаженою. Це в такому молодому віці!

В.: Я мрію, щоб знайшлась людина, яка навчить мене спокою. Ось що я хочу.

П.: Спокій можна і треба набути самій. Навчитися йому автономно дуже важко, адже він пов'язаний з емотивною сферою, а емоціям вчитися неможливо. Емоційний спокій можна якось відновити, врівноважити через опрацювання тих осередків, які зумовлюють неспокій: страхи, тривоги. Відірвавшись від мами (яка ніби переконала тебе, що без неї ти взагалі будеш нуль), ти справді можеш наблизитися за самовідчуттями до нуля. Згадаймо рис Ж.11, де в дзеркалі нічого не відображається.

В.: Мене радше в цьому переконував тато.

П.: Ось як?

В.: Я знала, що в мене суворі батьки, що вони хочуть як краще. Я не могла згадати, хто саме мене виховував, хто карав – це зливається воедино. Він (батько) стояв осторонь і не втручався, а це вже для мене покарання.

П.: Ще раз звертаємо увагу, що центральною фігурою у нас стає дзеркало (рис. Ж.11); куля, що луснула та зумовила те, що взагалі виникла «порожнеча». Якщо це так, ще раз скажи, як дзеркало пов'язане з руками на рис. Ж.17?

В.: Це так, пов'язане.

П.: Оправа дзеркала схожа на пальці рук навколо «тепла душі».

В.: Порожнечу породжує те, що я дивлюся в дзеркало і не бачу себе, руки ж охороняють щось, що я хочу оберегти від сторонніх, щоб воно, хоч глибоко в мені, але жило! Тому, зачасти, це те, що не відображається навколишніми.

П.: Тоді ти *і жива – і нежива*, водночас?

В.: Це так. Картинка напружує, показує, що я така нещасна.

П.: Тоді ця картинка була постійно пов'язана з рис. Ж.3?

В.: Так, ця картинка Ж.3 була за сердечком, що утворюють руки (рис. Ж.17), оберігаючи лібідо від моєї душі.

П.: Бачите, матеріал психоаналізу допоміг розпізнати детермінацію захистів власного «лібідо», породженого батьками. І якщо немає такого впливу з їхнього боку – тоді і з'являється «оберіг» (рис. Ж.17), лібідо ні до чого, тоді невидимо ти актуалізуєш батьків

до того, що відображено на рис. Ж.3. Батьки для тебе надзвичайно значущі, але цю значущість треба зрозуміти у двовалентній системі («лібідо – мортідо»).

В.: Як же вони втомилися, вочевидь, від мене?

П.: Якщо не це (показує на рис. Ж.17), то взагалі психологічна смерть?

В.: Радше, я знаходжу такий «колір» в собі, відкриваю, актуалізую. Навіть, перебуваючи з ними на відстані, я сама в собі знаходжу такий бентежний колір.

П.: Такий колір тут є. І те, що ти означила схожість цього (рис. Ж.17) з цим (показує на рис. Ж.3), чітко визначає взаємопов'язаність ліній поведінки. Це і є та пружина, яка стискала твою енергію. Тільки тут усе «стискається» (уловлюється) руками, і тому освітлюється енергією лібідо і драматичні моменти прибираються (рис. Ж.17).

В.: Я помітила, що у мене пружина присутня практично в усіх малюнках.

П.: Ще один малюнок залишився в цій лінії (показує на рис. Ж.5). Що це за людинка вже зовсім лежить, її немає? Можливо, це пусте дзеркало (показує на перший малюнок, рис. Ж.11)?

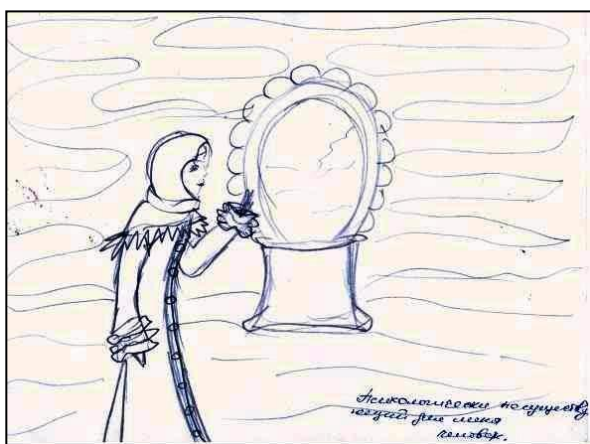

Рис. Ж.11

Рис. Ж.17

Рис. Ж.5

Рис. Ж.18. Порівняння рис. Ж.5, рис. Ж.11 та рис. Ж.17

В.: Так, радше ця людинка – я. Я вже втопилася, впала.

П.: А ці фігурки – твої батьки, чи цей елемент картини для тебе не настільки важливий?

В.: Я думаю, це батьки, вони не виявляють уваги до тієї фігурки, яка лежить.

П.: Давай ми повернемося до малюнка (рис. Ж.9), коли все змитається. Чи йдеш ти сама до того, щоб «дзеркало» було пустим (показує на рис. Ж.11)? Змитається – і нічого ж немає!

В.: Так, пустота, це і є те, що мене бентежить. Таке періодично буває.

П.: Тоді за таким темпом дій ніхто не може побачити, яка ти є насправді, скільки в тобі добрих поривів, починань? Бачите, новий зміст – нові інтерпретації, абсолютно нове наповнення, дякуючи співставленню і поверненню до попередніх малюнків. Як наповнюється «порожнеча» (рис. Ж.11) новим змістом, пов'язаним із прихованими смислами. Психоаналітична робота наповнює «порожнечу» смислом. Дуже цікаво: «Я це змітаю». Своєю поведінкою ви змітаєте все на своєму шляху, «для того, щоб щось закрити (замаскувати), стерти, і дзеркало пусте, як пуста площадка на рис. Ж.9».

В.: Так, це вірно. І для мене це відкриття! Я починаю розуміти сутність власного хибного кола!

П.: Ось як інші, неавторські малюнки (художні твори), *це вперше, коли у нас спільно використані авторські та неавторської малюнки*, що допомагає ефективніше працювати!

В.: Рука з шахами (рис. Ж.6) схожа з цією репродукцією художнього твору (рис. Ж.19).

Рис. Ж.19. В. Сюдмак «Нитки долі»

Рис. Ж.20. Репродукція малюнка іншого учасника АСПП

П.: Фігурка лежача. Такі фігурки є і в рис. Ж.4; Ж.5, але ця фігурка жіночна, гарна. Ще зображений циферблат годинника, що архетипно символізує чуттєвість. Це капсульована чуттєвість, яка якимось чином екстраполюється. Значить, дуже велика чуттєвість, яку ви стискаєте, як власне серце, руками (*див. рис. Ж.20*), затримуєте своє лібідо.

В.: Я б зараз сказала, що це пройдений матеріал, це вже не так бентежить.

П.: Це ваші партнери, які вже піднімаються?

В.: Ні. Це маски. Мої особисто маски, одяг, що одягала в житті.

П.: Це малюнок «Минуле, яке не можна виправити» (рис. Ж.21)?

В.: «Минуле, до якого не хотілося б повертатися». Це дитинство.

П.: Тут намальовані цигарка, попільничка (*справа*).

В.: Батько раніше курив, це, мабуть, його символ.

П.: Намальовано як фалічний образ, червоний колір як сигнал загрози – знак «стоп». Неначе захопленість з боку батька: він уже тоді бачив у тобі прекрасну майбутню леді.

Рис. Ж.21. Авторський тематичний малюнок «Минуле, до якого не хотілося б повертатися»

В.: Не знаю, можливо.

П.: Тому що це (*показує на попільничку*) жіночий образ, а недопалки – щось брудне, схоже на болото, його треба почистити, прибрати. «Брудні» помисли. І тому гра в шахи – це більш чистий платонічний аспект. Але, тим не менш, вже енергетичне навантаження інтимного порядку за цим стоїть. І ця пружина поруч намальована.

В.: Пружина у мене скрізь, вона супроводжує багато малюнків.

П.: Пружина теж символ чуттєвості, енергія, як і натяк на пуповину, на зв'язок з утробною.

В.: Не знаю. Я просто ненавиджу дим, хоч сама, коли мені погано, курю, принаймні, так це виправдовую.

П.: Дим, тому що багато незрозумілого. Все покрито серпанком диму. Над цим треба подумати, оскільки це може впливати на твоє життя, адже цей вогник, що привертає увагу, щораз буде прикритий димом, тобто розгледіти людину, зробити адекватний вибір тобі дуже важко. І тоді його роблять за тебе.

В.: Так, справді я це помічала. Йду за одним, а отримую потім інше у взаєминах. Але це у мені радше нагадує мій бар. *Коли я хотіла піти в монастир*, батьки подарували мені бар і сказали: «Там попрацюй. Побачиш життя, що воно не в рожевому кольорі». Попільнички нагадують мені бар.

П.: Бар?

В.: Так.

П.: Для тих, хто має бар, це просто дим. Можливо, ти відчула щось на той момент, коли батько курив. А взагалі, це невинне заміщення батька. Бар (кафе) тобі тільки це нагадував, тим більше, що це подарунок батьків.

В.: Напевно, так.

П.: Ці зламані цигарки показують знецінення чуттєво-чоловічої потенції. Ти майстер, як «на клавіатурі», швидко нейтралізувати чоловічу потенцію, і навпаки (якщо тобі це треба).

В.: У принципі так, я можу це зробити (або – або). Я можу це робити легко і жорстко.

П.: Так, у цьому твоя сила чи її ілюзія? З одного боку, воно бажане, з іншого – заміщується едіпально цнотливим мотивом (в чуттєвому сенсі). Це відгомін твого імпотованого почуття до батька. Цигарка могла лежати просто погашена, а вона зламана.

В.: Дякую. Це пояснює мені деякі незрозумілі й досі *мотиви* власної поведінки. Ось наступний малюнок (рис. Ж.22).

П.: Він нагадує дзеркало (рис. Ж.11)?

В.: Так, це воно і є – дзеркало.

П.: Значить, ми в своїх прогнозах мали рацію, людини ніби не існує. Образ скелету – натяк на смерть, на неіснування! Ми бачимо два малюнки: тут гарна молода жінка (рис. Ж.11), тут теж, хоч і зі спини, але вони в чомусь схожі.

Рис. Ж.22. С. Джерсі «Дзеркало сутності»

В.: Різниця в тому, що ця більш сексуальна (рис. Ж.22), а ця (показує на рис. Ж.11) – скромна, цнотлива (принаймні, морально). А рис. Ж.22 є натяком на страх смерті батька, очевидно, власного старіння. Тепер я уже грамотна і думаю, що це омертвіння (імпотування) чоловіків.

П.: Рис. Ж.11 – вона має наміри черниці? Хоча... не дуже схожа на черницю, адже в неї елегантні пальто і хустинка (рис. Ж.11). Тобто жіночна, гарна. Можливо, наміри черниці таки є?

В.: Ні, вже немає.

П.: Якщо ні, то це намальоване минуле чи це зараз так є? «Людина, якої психологічно не існує» (рис. Ж.11).

В.: Зараз я розповім, чому я так намалювала. Я була в одному кафе, спеціально познайомилася з туркменкою, вона була точно так одягнена. Мене здивувало, наскільки вона вільно почувалася. У неї пірсинг, вона стояла, курила, відчувалася якась внутрішня свобода, але мала вбрання, як у черниці.

П.: Жіночі атрибути не дарма сюди потрапили, оскільки та жінка була жіночна і, водночас, скромно одягнута?

Рис. Ж.22

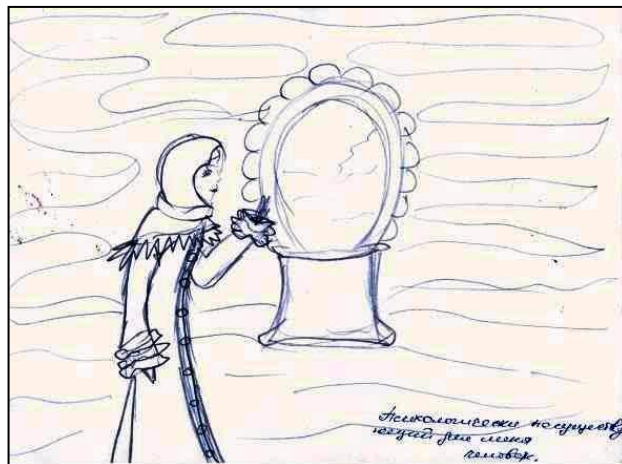

Рис. Ж.11

Рис. Ж.23. Порівняння рис. Ж.11 та рис. Ж.22

В.: Так, але ця її внутрішня свобода вразила, хоч зовні вона була обмежена шатами до п'ят. Я намалювала і побачила, що дуже схоже на те моє враження.

П.: Це малюнок «Як бачать мене батьки» (рис. Ж.24)?

В.: Тут – «Як бачать мене батьки», а тут – «Як бачу я себе» (показує на праву і на ліву частини рис. Ж.24).

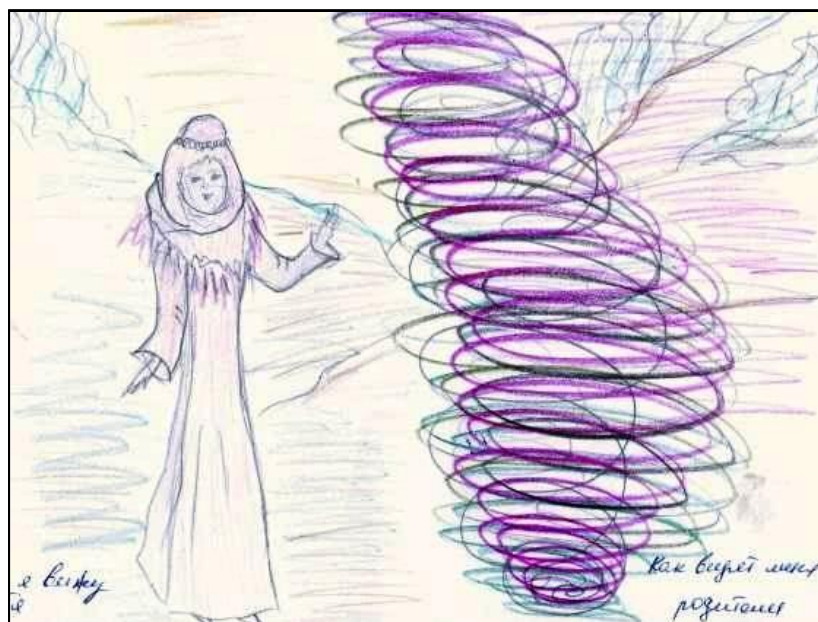

Рис. Ж.24. Авторський тематичний малюнок
«Як я бачу себе», «Як бачать мене батьки»

П.: Тобто ти ніби побачила своє відображення у тій жінці?

В.: Так, тому я і підійшла до неї, почала спілкуватися.

П.: Значить, внутрішня свобода є, але зовні демонструється, що краще її не актуалізувати, бо може бути слабо контрольованою?

В.: Так. І мені сподобалося не лише вбрання, а її внутрішня свобода.

П.: Тут схожі образи?

В.: Так.

П.: Схожість і в тому, що людина ніби не існує, летить кудись, як вихор (рис. Ж.24). Тут теж немає відображення людини в дзеркалі (рис. Ж.11). І так вийшло, що це відображення в дзеркалі ніби неіснуюче, як нагадування про те, якою людська фігура була. Який із цих трьох малюнків найбільше виражає сутність того, що ти хотіла відобразити, передати, висловити?

В.: Ось цей (рис. Ж.24). Це вже пройдений етап (рис. Ж.22) із моїми поривами в монастир, я вже черницею не стану.

П.: Це означає, що ти хотіла б зберегти жвависть. Малюнок виражає внутрішню жіночність та зовнішню скромність власної краси?

В.: Так, я хотіла б вабити чоловіків загадковістю.

П.: І водночас мати захищеність від чоловіків?

В.: Так, це точно, але і про смерть не забути!

Рис. Ж.22

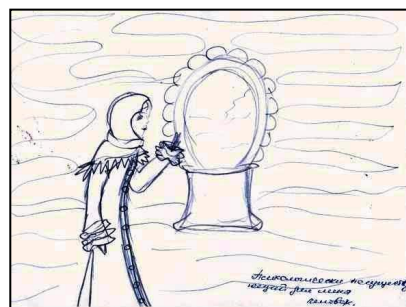

Рис. Ж.11

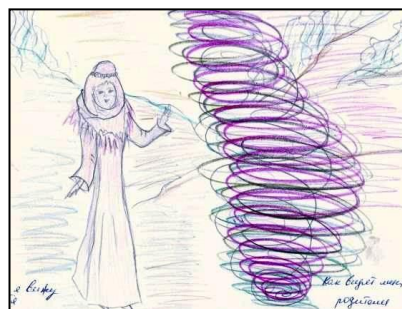

Рис. Ж.24

Рис. Ж.25. Порівняння рис. Ж.11, рис. Ж.22 та рис. Ж. 24

П.: Вихор (рис. Ж.24) схожий із тим, що вже потрапляв у поле зору (рис. Ж.3)? Чи він іншого гатунку?

В.: Це, напевно, те, що не подобається батькам, вони теж від цього уже втомилися. Це моє, те, що я сама собі так вирішила, от і все!

П.: Це можуть бути відлуння обмежень, винесені з дитинства (рис. Ж.3)?

В.: Так, це йде з дитинства.

П.: Тоді ми бачимо, що це схоже, тільки стало густішим, інтенсивнішим (показує на рис. Ж.24) порівняно з «вертушкою» зліва (рис. Ж.3).

В.: Так, це правда, значить, батьки породжують такий стан напруги, що я ніби зникаю.

П.: Рани, які кровоточать, невидимі, вони закриті, замасковані вихором (рис. Ж.24).

В.: Хочу спокою.

П.: Чи можна думати, що за всієї такої «вихороподібної» поведінки ти всередині зберігаєш спокій? Інакше стержня не було б.

В.: Так, усе життя супутньою є дилема: монастир або жердина, це і є символ опертя на щось.

П.: У твоєму кафе немає жердини?

В.: Була, а як же, це перш за все!

Рис. Ж.3

Рис. Ж.24

Рис. Ж.26. Порівняння рис. Ж.3 та Ж.24

П.: Ти там була активним учасником?

В.: Я наймала групу і сама особисто вчила гарно танцювати на жердині, без роздягання. Я сама навчилася, платила за навчання для себе особисто. Була умова: я не дозволяла роздягатися, я сприймала це як спорт.

П.: А відвідувачі там нікого не роздягли?

В.: Ні, цю межу я контролювала. Забороняла фотографувати, тому що це їхній особистий, внутрішній світ. Я намагалася зберегти і свій світ, і їхній. Хочуть у цю хвилину вивільнити енергію – нехай вивільняють. Але не варто висвічувати в Інтернеті або ще десь.

П.: У тебе тоді і зараз, під час нашої роботи, виникли проблеми з фотографією. То у тебе виникло відчуття, що йде певне роздягання?

В.: Так, мені це просто не подобається, я не знаю, хто і як з цим вчинить.

П.: Якщо це два боки однієї медалі, то ми можемо думати, що це вбрання без застібок, оскільки воно допомагає стримувати та ховати внутрішнє, робити його недопустимим.

В.: Так, внутрішню мортідну енергію не хочу, щоб побачили, вона прихована зовнішнім «вбранням».

П.: Коли – так, коли – так (показує на рис. Ж.22 і рис. Ж.11). І благо тому, хто може побачити, що ти зможеш бути такою (рис. Ж.24, фігура зліва).

В.: Я не хотіла б, щоб мене бачили такою, якій треба маскуватися одягом. Хочу бути сильною, щоб мене в будь-якому випадку залишали в спокої. Я хочу бути такою величною, як на рис. Ж.24. Сьогодні я помітила, що можу затягувати з собою людей у вихор. Я не хочу відповідати за чужі життя, за чужі форми поведінки, за їхні долі, бо я із своєю не розберусь.

П.: А як же ти обрала професію допомагати іншим людям, адже *допомагати і відповідати за це – співзвучні поняття!*

В.: Для того, щоб бути професійною, я сьогодні, вчора і всі ці дні перебуваю тут, і тому так активно працюю.

П.: Ти несеш відповідальність за саму себе і за той урівноважений стан, якого прагнеш? Напевно, як ось ця фігура: вона хотіла б бути в чомусь не настільки напружена відчуттям порожнечі (рис. Ж.11), а ця хотіла б бути теж усереднена, щоб не загрожував вихід в інший світ (рис. Ж.24).

В.: Зараз я покажу дуже схожий малюнок – «Службова ситуація» (рис. Ж.27). Тобто, в житті я одна, у службовій ситуації – цей вихор тримається в строгих божевільних рамках. Ці рамки мене стримують. Там (рис. Ж.24), напевно, бракує рамок, з «рамками» я швидше рахуюсь. Зараз я говорю і вже розумію, що це від батьків ці рамки. Разом із тим, можу

ствердити, що це єдине, що мене штовхає від краю до краю. Стимули окреслені смужками, тому (за моїми тенденціями) треба, щоб тут ще була смужка (показує на нижню частину рис. Ж.27), я втомлююся від себе самої, від того, що виходжу (вірніше, можу вийти) за межу.

Рис. Ж.27. Авторський тематичний малюнок «Як бачать мене у службовій ситуації»

П.: Виявляємо заданість траєкторії руху, яка йде в унісон із тим, що задано матір'ю (родиною). На це вказують символи на малюнку, зокрема вертушки і червоний колір як натяк на криваве серце (рис. Ж.3). У цій «діловитості» ти немов трансформуєш енергію, сублімуєш у просоціальні позитивні речі, щоб звільнитися від травм, винесених із дитинства.

В.: Радше звільнитися від негативу – через перевтілення його на певну «службову» користь.

П.: Очевидно, у соціально прийнятні форми, позитивні в плані самореалізації. Ось бачиш, я відчула, що тут треба середня ланка. З цих репродукцій малюнків, які ти обрала, чи є щось схоже на цей авторський малюнок?

В.: Я зараз знайду, ось (рис. Ж.28).

П.: Там існує певний ризик, якщо врахувати, що це маленький кораблик (зліва внизу).

В.: Якщо я зараз «не вилікуюся», то я можу...

П.: Потонути?

В.: Ні, шкодити людям під час роботи практичним психологом. Дивіться, тут люди у воді, я не хочу їм зашкодити.

П.: Зрозуміло: ти і є ця стихія.

В.: Так, я – це і є стихія!

П.: Ти не на кораблику, ти – сама стихія. Це люди, які можуть потрапляти в цю стихію?

В.: Так. Мене в житті називають *або матір'ю Терезою, або ж Торнадо, Цунамі*. Я не хочу бути ні там, ні там, бажаю досягти *золотої середини*.

П.: Якби не було Торнадо і Цунамі, мати Тереза могла б реалізуватися?

В.: Я хотіла б бути сонечком. Там мало бути сонечко, яке закриває.

П.: Ти створюєш ситуації, коли ти будеш постійно комусь потрібною із своєю допомогою. Закривається коло.

Рис. Ж.28. І. Айвазовський «Гнів моря»

В.: Так, але я від цього втомилася. Хочу якось час і на себе використовувати. Розумієте, я можу бути і цією силою (рис. Ж.28), і я ж можу це зупинити! *Можу бути в параметрах лібідо і мортідо* (рис. Ж.3), тобто серце і страждання. Коли в мене прокидається мортідо, я заходжу в свою квартиру, закриваюсь, як в утробі, щоб не нашкодити ні собі, ні іншим людям. Мене краще не чіпати, я сама в собі «варюся». Потім я виходжу вже спокійна, і все. Ось чому я *плачу і сміюся водночас*, це і є моя проблема.

П.: Що з того, що ти розповідаєш, відомо тим, хто був дуже близький до тебе?

В.: Нікому.

П.: Тобто ти залишилася незнайомкою, невідомою для них у такому важливому і потаємному.

В.: Не замислювалася, але ніхто такого від мене не відчував, це знаю лише я, бо я навчилася вчасно ізолюватися.

П.: Тобто вони не опинялися в цьому кораблику?

В.: Ні, не опинялися. Ця картина стосується тільки мого внутрішнього світу (рис. Ж.28). Це – моя душа, яка періодично стражде і, очевидно, руйнується.

П.: Чи знайомі вони з цим (рис. Ж.3)?

В.: Останній чоловік уже три місяці знайомий ось з такими моїми станами. Це було для нього шоком.

П.: Ви з ним розлучилися?

В.: Так. Тільки з холодним виразом обличчя розлучилася, як скеля.

П.: Таких рамок ви дотримувалися вдома чи тільки на роботі (рис. Ж.27)?

В.: І там, і там.

П.: Тоді від інших людей ти теж вимагаєш, щоб вони були в рамках, щоб не затягували тебе у свої кризові стани.

В.: Так, справді Я втомилася від «горіння» (*показує на фігурку у вигляді гніту на рис. Ж.29*).

Рис. Ж.29. В. Куш «Свічка»

На майбутнє хотілося б мати ось такий теплий, жовтавий спокійний колір. Дякую вам, у мене з'явилося сподівання, що мій просвітлений розум за час довготривалої роботи буде в дружбі із стихією моєї душі і я знайду ту *бажану золоту середину* в моїй самореалізації, до якої я так прагну. Дякую вам, Тамаро Семенівно, дякую групі за емоційну співучасть впродовж багатьох годин роботи. Відчуваю себе інтелектуально значно сильнішою, що мене радує. Ще раз дякую!

Додаток К.
Глибинно-корекційний процес АСПП¹³ (респондент Н.)
із використанням репродукцій художніх полотен,
каменів та авторського малюнка

П.: Обери ті малюнки, які виявляться для тебе емоційно небайдужими. Розклади, будь ласка, малюнки (один за одним) за їхньою значущістю для тебе. Обери малюнок, з якого будемо розпочинати роботу. *(До групи)*: Ми спираємося на те, що психіка людини знає все, але свідомому ці знання недоступні. Треба працювати, щоб ці знання стали надбанням свідомості в її особистісному зростанні. Приступаємо до обговорення малюнка. *(До Н.)*: Розкажи, що ти бачиш на рис. К.1.

Рис. К.1. 3. Задемак «Засланий»

Н.: Пустелю. Людину з хрестом на спині. Зламані шахові фігури. Хмари на небі.

П.: Із усього перерахованого, що для тебе є найбільш значущим?

Н.: Людина з хрестом для мене центральна фігура.

П.: У цій людині є хоча б щось від того, що, власне, ти переживала?

Н.: Є. Мені проговорити те, що я переживала?

П.: Важливо уточнити, що в цій людині з хрестом є такого, що спільне з тобою.

Н.: Напевно, здатність нести хрест на собі, адже це доволі важко.

П.: Тобто, тобі зрозумілий цей метафоричний символ – хрест? Він наповнений для тебе певним особисто-неповторним змістом? Я на твоєму місці теж, вочевидь, обрала б живу фігуру посеред цих шахових фігур, але ж цей «хрест» символізує твої емоції, переживання? Зламані шахові фігурки щось означають?

Н.: Не знаю, мені взагалі цей малюнок якийсь похмурий. Він близький за внутрішнім моїм станом, але взагалі не подобається. Просто те, що перше кинулося у вічі, це жива фігурка з хрестом, і я не могла його не взяти.

П.: Звертає на себе увагу те, що ти, Н., серед усіх малюнків обрала саме цей (рис. К.1) і поставила його першим для аналізу. Значить, чимось він є значущим, відображає певні

твої незгоди? Зламані шахові фігурки, хрест, який несе людина, пустеля, відсутність інших людей і ще явно загрозливе небо, яке може вибухнути дощем чи бурею. Значить, щось із пережитого досвіду начебто залишило такий слід і ти це несеш у собі?

Н.: Звичайно, воно є і завжди буде в мені, це певний слід і нелегкий.

П.: Це якісь особисті втрати чи складні взаємини?

Н.: Взаємини.

П.: Взаємини і розлучення?

Н.: Ні, просто погані взаємини.

П.: Погані взаємини. Вони були за межами родини чи в родині?

Н.: У родині.

П.: Це є твої власні взаємини чи ти переймаєшся стосунками, які є в родині (приміром: «мати – батько»), що ускладнювали твоє життя?

Н.: І не зі мною, і зі мною – взаємини, які для мене важкі.

П.: Тобто подвійна складність, тому є зламані фігурки (*указує на шахи рис. К.1*). Ти мала якісь втрати, поразки, розчарування?

Н.: Поразок дуже багато, їх не перелічити.

П.: Як це позначається на твоєму житті тепер, адже не випадково ти обрала цей малюнок? Чи помічаєш, що це мінорить твоє життя загалом?

Н.: Думаю, що так. Мені дуже важко довіряти людям, і я дуже важко підпускаю когось до себе, я переважно є самотньою.

П.: Тобі довелося розчаруватися. Хтось тебе розчарував, кому ти довіряла, на кого ти спиралася?

Н.: Так.

П.: Уяви, що тієї ситуації уже немає, тепер же біля тебе інші люди, із середовища твого теперішнього студентського життя, і вони змушені тебе терапевтувати чи компенсувати у взаєминах ті незгоди, які ти пережила в минулому.

Н.: Важко переступити через попередній досвід, відкинути його. Він слідує за мною.

П.: Важко відкинути попередній досвід? А ти могла б до нього звернутися і щось йому сказати? Будь ласка, спробуй.

Н.: Напевно, вже б нічого йому не сказала, я втопилася від нього.

Коментар психолога: Це означає, що ти сама хотіла б, щоб усе зникло, не було відчуття цього хреста (*показує на хрест, рис. К.1*), щоб не було незгод, твого розчарування, хотілось би усе забути – це зрозуміло! Отут ми виходимо на те, що наш діагностико-корекційний процес іде в унісон з тим, чого бажає твоя психіка. Психокорекційний процес спрямований саме на те, щоб пізнавати наслідкові ефекти, які заявляють за себе (є дуже сильними, нерідко сильнішими, ніж сама теперішня реальність). Матеріал дозволив звернути увагу на те, що ти можеш не бачити гідностей людей, які поряд із тобою, а взаємини з ними затьмарюються лише тому, що в твоєму попередньому досвіді були негаразди з рідними людьми. І в цьому є імператив вияву фіксацій минулого, що зумовлює деструктивні витрати енергії. І ти сама проговорила, що помічаєш певні повтори, перенесення на інших людей, які не причетні до пережитих негараздів. Це тенденція вимушеного повторення, закон, який відкрив З. Фрейд. Переживання, розчарування, емотивні навантаження, які потім (в інших, актуальних ситуаціях) впливають на моделювання взаємин через привнесення туди небажаних емотивних відтінків, з чим тобі, Н., вочевидь, хотілося б попрощатися назавжди. Ось так ми вийшли на внутрішню суперечність психіки. Відкладаємо цей малюнок. Можливо, ще до нього повернемося.

П.: Наступний малюнок – це репродукція «Найсильніший» (рис. К.2). Коли я дивлюсь на цей малюнок, то в мене виникають відчуття, що це неначе акт самонародження. Чи є в тебе бажання самонародитися? Скинути той хрест, що несеш (рис. К.1), відчуті полегшення?!

Рис. К.2. В. Сюдмак «Завжди вище»

Н.: Не знаю. Коли я побачила цей малюнок, у мене виникло відчуття, що ці складені руки є символом сили, а для мене сила – в *розумі*, тому що акцент іде саме на голову (*вказує на світло внизу статуї Свободи*). Яблуко (*зліва*) – це асоціації з Раєм, з чимось хорошим. Земля (*справа*) – це для мене масштаб, земна всеохопність. Статуя Свободи – розум, сила, воля, свобода!

П.: Свобода, розум, Земля – це масштабність самореалізації, простір у пошуках себе, свобода дій? У цьому твої цінності?

Н.: Так.

П.: Якоюсь мірою можна думати, що з води, з цих камінців ти б хотіла, згідно з указаними тобою цінностями, самонародитися, що є дуже важливими для самореалізації в подальшому житті?! Щодо рис. К.1 – ти відчуваєш, що цей малюнок має бути під малюнком К.2 (*П. підкладає рис. К.1 під рис. К.2*)? Те, що відображає рис. К.1 (*хрест*), є гальмом, якого ти хочеш позбутися?

Н.: Може, й так. Можливо, рис. К.1 є тінню рис. К.2, я про це лише зараз замислилася, я ж ніколи не була на таких сеансах.

П.: Із чим би з цього попереднього малюнка (рис. К.1) ти хотіла б попрощатися у вказаному вище акті «самонародження» (рис. К.2)?

Н.: Із хрестом.

П.: Значить, хрест, очевидно, синтезовано виражає негаразди твого попереднього життя. Скажи, з чим цей «хрест» пов'язаний? Це не втрата когось рідного, ніхто не пішов із життя?

Н.: Ні, це інше, це тяжкість моїх застряглих відчуттів, які не полишають мене.

П.: Ніхто не пішов із життя, всі живі-здорові? Але в тебе є проблеми і хрест тчеться із них? Що з цього хреста, якого ти могла позбутися актом самонародження (рис. К.2), відпало б? Це, може, докори совісті, почуття провини чи те, що ти сама собі не можеш пробачити?

Н.: Напевно, я б відпустила ненависть, образу, агресію, але не фізичну, а більше моральну, самонеприйняття і ще багато чого, що хотіла б витягнути «на світло» та збагнути шляхом конкретизації.

П.: Конкретизувати й автономізувати важкий для тебе досвід, чи не так? *(До групи):* Як бачимо, Н. сама проговорює бажання змін, вказує на деструктивні наслідки руйнівної енергії мортідо у її гальмувальному впливові на лібідо – творчу, життєдайну енергію. *(До Н.):* Тобі полегшало б?

Н.: Так, справді, я цього хочу! Хочу свободи від себе самої.

Коментар психолога: Ось джерела сили мотивації психокорекційних сеансів, які ми проводимо, – ми рухаємося в унісон із тим, що бажає психіка респондента. Для цього треба проторити доріжку, щоб можна було вийти на першопричини особистісних негараздів, які з часом не зникають. І не обмежуватися розповіддю, а забезпечувати конкретну діагностико-корекційну роботу на візуалізованому матеріалі, який переконує в наявності в Н. проблем. Наскільки нам допоможуть інші малюнки, важко наперед сказати. Спробуємо продовжити аналіз рис. К.2. Ця фігура, що виникла з води, – чоловічого чи жіночого роду?

Н.: Чоловічого.

П.: Дивлячись на рис. К.2, видається, що ти в житті маєш власний ідеал?

Н.: Чого саме?

П.: Людини як такої, у високості досягнень, вагомості набуття сили?! Чи є в тебе такий взірць із твоїх рідних? Може, це йде від батька?

Н.: Серед рідних немає конкретного ідеалу, якому можна б слідувати.

П.: У тебе це збірний ідеал. Але притаманна чоловіча сила, так?

Н.: Ні, не «чоловіча сила», а лише руки в полі мого зору. А це *(показує на кільце зімкнутих рук)* – між чоловічим і жіночим – символ сили!

П.: І жіноче, і чоловіче? Дуже вірно ти сказала. У співвіднесенні з архетипною символікою, складені руки уособлюють кільце (наповнене водою) – архетип утробы, з якої щось зсередини як «проростає» (статуя), а це уже і є жіноче. Справді, на рис. К.2 є і жіноче, і чоловіче. Чи переживала ти схожий досвід? Чи були в тебе спроби скинути із себе тягар минулого, випростосуватися і «проростити» щось нове у собі, з бажаними якостями?

Н.: Намагалася, робила спроби, але заважав цей хрест (рис. К.1), нікуди він не дівається, за усіх моїх потуг, він завжди зі мною, і мої благі наміри зводяться нанівець.

П.: Ти хочеш сказати, що в твоїх прогресивних починаннях самостановлення хрест був на заваді і що він поглинає твою силу й енергію?

Н.: Це так.

П.: З якою частиною малюнка (рис. К.1) ти співвідносиш себе в бажаних новозмінах?

Н.: Ось тут *(показує на світло в центрі рис. К.2, під статуєю Свободи)*.

П.: Це вже як акт народження – «дитя побачило світло»? Ця статуя Свободи для тебе символізує щось конкретне?

Н.: Свобода і можливість бути самою собою. Просто собою!

Коментар психолога: Це дуже цікаво. Ти проговорюєш ті цінності, становленню яких і сприяє метод активного соціально-психологічного пізнання, адже ми намагаємося задати динаміку прогресивних зрушень, щоб людина могла стати самою собою, щоб не була «виконавцем» програм, сформованих під впливом залишкових емотивних фіксацій, заданих минулим, яке вже пережите і, однак, зберігає тенденцію повернення до нього, задає тенденцію хибного кола. Ці емотивно важкі аспекти досвіду створюють деструктивні програми і поглинають сили, зашумляють життєствердні ефекти у будь-яких

ситуаціях актуальних взаємин. Усе це знижує просоціальну продуктивність твоїх дій і не дозволяє розуму, досвіду працювати на себе для оптимізації шляхів досягнення бажань та отримання задоволення від успіхів!

Н.: Я розумію і погоджуюсь.

П.: Перейдімо до наступного малюнка (рис. К.3). Бачите, якщо гіпотеза вірна (гіпотеза про самонародження), то в наступному малюнку ми маємо підтвердження, зокрема отвір, який архетипно символізує утробу, в якому є лише скелет?! Скажи, як ти цей малюнок сприймаєш під впливом того, що ми вже прояснили? Може, щось поясниш?

Рис. К.3. К. Верлінде «Сльоза»

Н.: Вибір малюнка зумовлено наявністю в ньому суперечності. З одного боку, жива людина, а з іншого – скелет (рис. К.3). Я сама в собі відчуваю суперечність...

П.: Але ж ти так хотіла змін, про це йшлося, щоб більше не нести хрест (рис. К.1)?

Н.: Так і є, хотіла і хочу!

П.: Чи для тебе цей хрест емотивно живий?

Н.: Так, живий, він – символ стабільних переживань моєї душі.

П.: Тоді це створіння (вказує на скелет, рис. К.3) теж живе, подібно хресту? Якщо воно живе, то що відчуває? Проговори, будь ласка.

Н.: Так, це створіння (скелет) живе, воно відчуває біль, страждання, муки і ще багато чого, всього не передати.

П.: Біль, страждання, муки. Це те, що входить до «емотивно живої» сутності хреста? А тут – скелет, який виражає наслідкову сутність перелічених тобою почуттів. Це з минулого, чи цей скелетик є новонародженим? Скелет існує *під* цією живою дівчиною і не полишає її у житті, він її тінь?

Н.: Справді, вони (дівчина і скелет) завжди разом, вони один без одного не бувають!

П.: Це ж суперечить твоїм бажанням попрощатися з муками, стражданнями, з тим, що є занадто важким *для тебе хрестом*, який ти хотіла, щоб десь подівся? Тобто ти відчуваєш, що навіть якщо ти так самонародишся, як проговорювалося під час аналізу рис. К.2, то все одно оцей «скелетик» буде тінню тебе?

Н.: Так, це правда, в мене таке відчуття, що він нікуди не подінеться, що це вже моя сутність! Це реальність, яка не тішить, але існує.

П.: Якщо так, то все пережите тобою пов'язано із значущими і дорогими тобі людьми, якщо він (хрест) так нероздільний із тобою!?

Н.: Пов'язано зі мною! З людьми також, але більшою мірою пережите є спрямованим на мене, а не на людей.

П.: Але ж то був психологічний вплив на тебе когось із рідних, чи не так?

Н.: Так, і фізичний, і психологічний!

П.: І фізичний? Я уточнюю. Ти хочеш сказати, що там (*вказує на скелет*) ти психологічно відчужуєш не лише себе, але і власне тіло, як і тих людей, які були причетні до фізичних і психологічних впливів на тебе?

Н.: Так, я переповнена відчуттями їхнього відчуження.

П.: Ти ж їх хочеш забути? Якщо так, то чому ти оживлюєш ці почуття у взаєминах з іншими людьми, непричетними до пережитих аспектів?

Н.: Не можу пояснити, все це самоплинно оживає, без моїх на те зусиль, а, тим більш, бажань.

П.: Виявляється, що в спілкуванні з кожною людиною ти шукаєш чи оживляєш «скелетик», хоча він, очевидно, сам оживає. У цьому може бути велика проблема взаємин з іншими людьми. Цей внутрішній, невидимий інтерес до «живучості скелета» стабілізує відчуття «хреста на плечах»?

Н.: Це вірно, такі відчуття є.

П.: Гіпотетично, за цим може стояти почуття провини в єдності з тенденцією до самопокарання. Почуття провини – це одне з найбільш невидимих людині, але найважчих почуттів.

Н.: Мені це знайоме.

П. (*до групи*): Дуже цікавий малюнок (рис. К.3). Ми більше говорили про ось цю частину (*скелет*), яка причетна до символу утроби, а її чорнота, як символ енергії мортідо, вказує, вочевидь, на непрості взаємини з матір'ю?! Енергія лібідо – конструктивна, любовна, творча енергія, а мортідо архетипно виражається темним, нежиттєдайним – стражденим.

П. (*звертається до Н.*): Поговори трохи про цю дівчину. Вона сидить ось так, дуже зваблива, ніби очікує принца... Зернися до неї.

Н.: Я цей малюнок обирала, тому що була їй (дівчині) протилежність, тобто ось цей скелет справа, що створювало суперечність! І я більше звернула увагу саме на скелет, дівчини я ніби і не бачила.

П.: Виходить, що ти більше в житті звертаєш увагу на «тіні», ніж на такі звабливі, життєствердні аспекти життя? Дивно, саме такий психологічний акцент робиться тобою зараз, і це у такому молодому (юному) віці (І курс). Що б ти сказала цій дівчині і протилежності їй – скелету (рис. К.3). Вони ж якось взаємопов'язані? Адже ці фігурки сидять на одному дереві? Чи є взаємозв'язок?

Н.: Я радше прибрала б дівчину, а залишила б дерево і скелет!

П.: Як ти думаєш, що б сказала ця фігура з рис. К.2 (яка є символом свободи, сили, розуму) на те, що ти зараз проговорила? Що вона тобі сказала б, слухаючи, що ти ігноруєш красиву, молоду, звабливу дівчину, а залишаєш щось схоже на власний хрест – скелет?

Н.: Вона запитала б: «Навіщо ти сама себе руйнуєш?».

П.: Виходить, ти усвідомлюєш, що ти руйнуєш себе? Ти сама собі не пробачаєш чогось із минулого? Що ти такого могла вчинити в такому юному віці, що сама себе не пробачаєш? Можливо, це надумане і воно прижилося, а тепер задає наслідкові самовідчуття?

Н.: Ні, це не надумане, я все це реально відчуваю і пережила...

П.: Ти когось перетворила на такий скелет?

Н.: Ні, я сама в собі це несу, і це власне мій символ.

П.: Тоді перед ким у тебе таке почуття провини, що ти перетворилася на скелет?

Н.: Відчуваю провину і перед мамою, і перед собою.

П.: Перед мамою? От чому фігурує утроба – це символ-натяк на щось материнське. І в роботі з рис. К.2 ми вийшли на утробний символ, а всередині ємкості (заданої зімкнутими руками) щось як обламане (*показує на штирі*, рис. К.2). Як пояснюєш провину перед матір'ю, чи ти її (матір) теж намагалася так обламувати?

Н.: Радше вона намагалася мене обламувати, а не я її, тому гілок на дереві немає (рис. К.3).

П.: Чому ж у тебе така провина, що ти готова себе так карати, якщо ти уже ніби «покарана»? Чи це мати тобі так навіяла?

Н.: 50 на 50. Я і мама, але більше я сама.

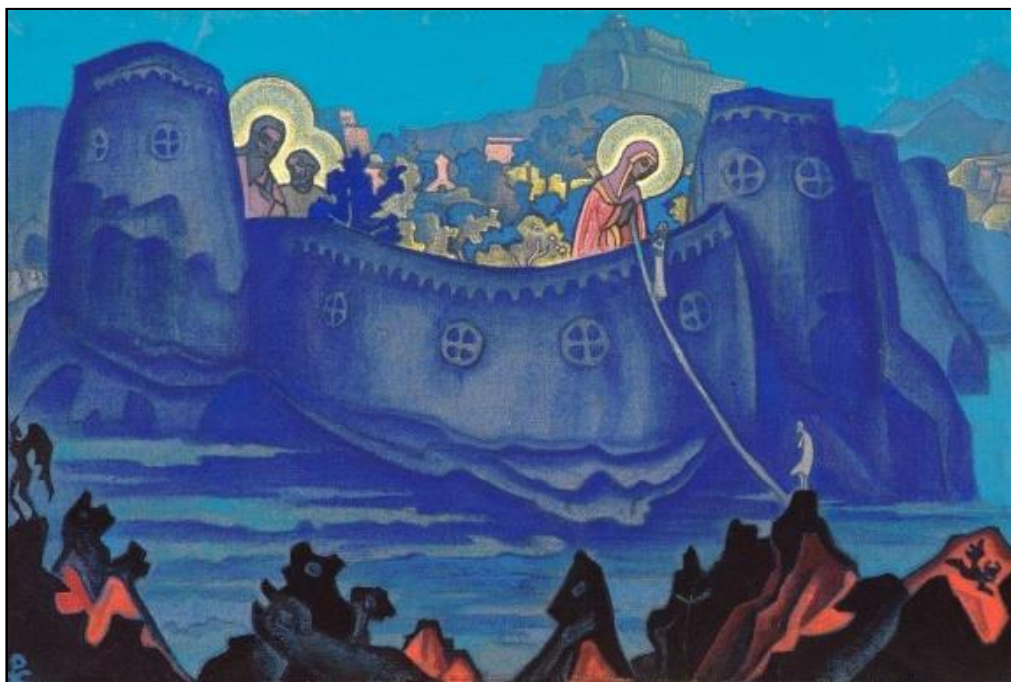

Рис. К.4. М. Періх «Мадонна Лаборіс»

П.: Варто замислитися над значущістю цього почуття провини для тебе! У нас залишився ще один малюнок (рис. К.4). На ньому зображено Пекло і Рай. Зображена Мадонна, яка кидає свій шарф вниз у Пекло, з тим, щоб душі, які розкаялись, могли піднятися по ньому до Раю. Де ти себе відчуваєш?

Н.: Я одразу побачила себе у пеклі, я ще навіть не наблизилася до цього канатика (шарфа), щоб можна було піднятися до Раю. Десь тут (*показує на скелю (язики вогню) біля шарфа*).

П.: Ти вважаєш, що не готова йти до Раю?

Н.: Так, ще не готова йти до Раю, в мене ще зросте провина.

П.: Значить, ти поки що сама себе заганяєш чи затримуєш у відчутті пекла?

Н.: Очевидно, що так, але інакше в мене не виходить.

Психолог пояснила, що Н. треба відпочити і пропонує зустрітися після дводенної перерви.

Продовження діагностико-психокорекційної роботи з респондентом Н.

Пояснення: Така психоаналітико-діалогічна робота цікава тим, що з респондентом Н. (через дводенний проміжок часу) повернулися до вторинного аналізу репродукцій художніх творів, обраних нею (*див. додаток К спочатку*).

Н.: Пропоную розглянути намальований мною рис. К.5 «Криза й етапи виходу з неї». Я представлена зверху справа (рис. К.5 (а)). Це динаміка самовідчуттів.

П.: Ти переживаєш горе (сльози), дискомфорт і що ще?

Н.: І комфорт теж переживаю.

П.: А комфорт тому, що іншого виходу вже не існує? То ти вже звикла якось рятуватись у комфорті від дискомфорту? Але ж це тоді «захисний комфорт»?

Н.: І так, і ні. Але радше так, як ви говорите.

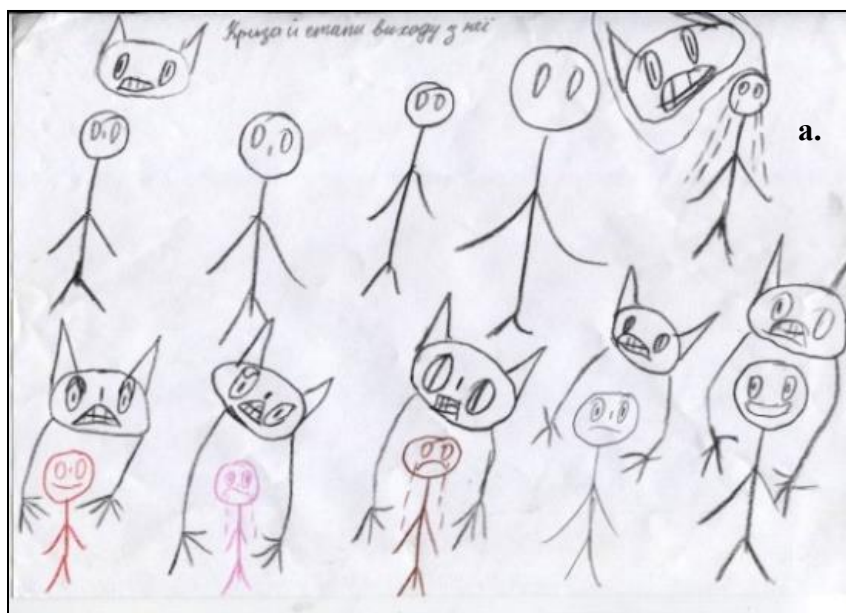

Рис. К.5. Авторський тематичний малюнок «Криза й етапи виходу з неї»
Позначкою «а.» автор виділила себе

П.: Тобто він рятівний? Значить, у тому «комфорті» тобі довелося від чогось у собі відступати. Від чого ти відступала, щоб набути такого комфорту?

Н.: Від моральних принципів, від якихось норм суспільства. Я причетна до того, чого не має бути взагалі.

П.: Ти ігнорувала принципи?

Н.: Спочатку, ще в дитинстві, я не розуміла, чи вони є, чи це норма, чи не норма щодо того, що відбувалося зі мною.

П.: Але є ті, хто слідкують за відповідністю нормам – це наші батьки. Вони якось намагались вносити корективи?

Рис. К.1. 3. Задемак «Засланий»

Н.: Мати не знала про цей аспект мого життя.

П.: Ти щось робила таємно?

Н.: Так, лише таємно.

П.: Якщо таємно, то я думаю, що в тебе не було такої вже плачевної картинки в дитинстві, вона могла з'явитися пізніше, коли ти стала рефлексувати і зіставляти вчинки з нормами та оцінювати себе?!

Н.: Так, справді, коли я згодом стала розуміти «що то було», то і з'явився хрест (рис. К.1., який представлено на початку додатку К).

П.: «Що то було» прийшло до тебе ретроспективно. Малюнок-репрезентант відтворює щось, що було колись, з позиції твого ж таки розуміння. І от, коли ти

це все збагнула, і з'явився оцей хрест на твоїх плечах?

Н.: Так, десь із тринадцяти-чотирнадцяти років. Саме тоді ускладнилося моє внутрішнє самовідчуття.

П.: Цей хрест на твоїх плечах є незмінним?

Н.: Змінювався, але лише щодо розміру, зокрема, він має тенденцію збільшуватися, зростати.

П.: Він збільшувався і важчав?

Н.: Так, інколи нестерпним, це важко описати словами.

П.: Ти за щось не можеш себе пробачити?

Н.: Так, не можу.

П.: У тебе є почуття провини?

Н.: Так, велике.

П.: Перед ким із батьків?

Н.: Перед мамою.

Психолог запропонувала зробити модель із каменів, де б фігурувала провина (фото К.1).

П.: Чому почуття провини (3) біля мами?

Н.: Я так відчуваю.

П.: Це твоя рука так зобразила. Якщо ти близько поставила, то мама якось причетна до того, що в тебе виникла така провина. Бо якби не мама, то, очевидно, не було б такого великого, важкого каменя (див. 3 на фото К.1).

Фото К.1. «Почуття провини»

Позначення:

1 – протагоніст Н. (перлина),

2 – мама,

3 – почуття провини Н.,

4 – вітчим (перевертень).

Н.: Напевно, все таки був би. Навіть якби не мама. Вона взагалі нічого не знає про «це», а провину я відчуваю. Трохи знає, але поверхнево, не до кінця.

П.: Якби обмежитися, взяти до уваги лише те, що мама знає, то яким би був камінь твоєї провини?

Н.: Чорнішим (хоч і меншим), а не сірим.

П.: А як мама сприймає твою провину?

Н.: Маленькою перлинкою (див. фрагмент 1, фото К.1).

П.: Тобто мама досить добре до тебе ставиться? У вас із нею може бути зв'язок?

Н.: Ні, зв'язку з нею бути не може (я там (з нею) скелет).

П.: Не може. Є тільки намистинка як частина намиста, що архетипно символізує пуповину. Значить, отака розбіжність: мама вважає, що твоя провина – як намистинка, а ти,

очевидно, остерігаєшся, щоб мама не дізналася про ланцюг твоїх вчинків, про все те, що ти знаєш сама. Чого ж більше: почуття провини чи страху, щоб мама не дізналася про реальність і те, як ти до себе ставишся, як ти думаєш про себе в контексті потаємних вчинків?

Н.: Напевно, боюся, тому що вона звинуватить в усьому мене, а не іншого. Мені самозвинувачувати себе легше, ніж це буде з її боку.

П.: Те, що ти говориш, є істотним. Ми інколи перебільшуємо провину, звинувачуючи себе, аби упередити звинувачення з боку інших. Тоді кара інших буде ніщо порівняно з карою самого себе.

Н.: Так, це вірно, у мене так і є.

П.: Але тоді є ж якась наявна зацікавленість психіки себе сильно навантажувати провиною? Чому є зацікавленість у цьому «хресті провини»? Значить, це пов'язано з кимось значущим для тебе? Якщо можна, постав ще камінчик біля цього свого каменю провини (*фрагмент 3*), який би символізував людину, що причетна до виникнення такої великої провини у тебе.

Н.: Обрала чорний камінчик (*фрагмент 4, фото К.1 (перевертень)*).

П.: Ми бачимо дуже чорний камінь, хоч і менший від каменя провини. Це якась людина, що має для тебе дуже важке, непростачне психологічне забарвлення? Так?

Н.: Так, це і є камінь мого душевного спотикання.

П.: Це чужа людина чи з родини?

Н.: Одночасно і чужа, і з родини.

П.: Чужа, тому що має такий колір?

Н.: Ні колір – це оцінка його дій. Він є частиною сім'ї, але за відчуттями є чужим – вітчим.

П.: Які б метафоричні образи ти надала цій людині? Наприклад, що це миша, кіт чи що?

Н.: Перевертень!

П.: Якщо перевертень, тоді він зваблював тебе? Яким був би камінь, який символізував би те, що ти колись подивилася у його бік?

Н.: Це був би світлий, прозорий камінь, я дивилася чистим, дитячим поглядом.

П.: Коли з'явилася така «зваба»?

Н.: З восьми років. Його суть дій було видно одразу, але у 8 років я (дитина) це не могла розгледіти.

П.: Ти побачила два боки цієї людини пізніше?

Н.: Так.

П.: Тоді за що ти себе караєш? Що ти пішла за світлом? Ти ж була безневинна у своїх дитячій наївності та бажаннях!

Н.: Я караю себе за те, що була учасником дій, *яких не мало бути взагалі*.

П.: Ці дії стосувалися вас двох чи ще хтось був причетний?

Н.: Лише двох.

П.: У вісім років ти була дитина і не могла ні протистояти, ні чітко зрозуміти сутність того, що відбувалося. То, може, не варто зрошувати на власних плечах той важкий хрест?

Н.: Хоч я і не могла тоді розуміти... Пізніше ж зрозуміла сутність усього того, що зі мною діялося, і це впало тягарем на душу. Я тепер несу хрест.

П.: Але чому ти так себе картаєш, якщо ти чиста, невинна і прекрасна, колись – дитина, а тепер – дівчина? Усім характерно небажання бути «без вини винними». А тут виявляється, що ти особисто власну безневинність перетворюєш на тяжку провину і нею себе придушуєш.

Н.: Оскільки я розуміла і не розуміла, я радше відчувала, що щось не так, але ж була безсила... не могла протистояти.

П.: Яка у вас різниця у віці?

Н.: Тридцять років.

П.: Що ти сказала б світлій і темній частинам цієї людини?

Н.: Напевно, нічого не сказала б, там усе єдине, чорнота домінує – це *перевертень*, тому *темін* поглинає світло!

П.: Тобі не доводилось жодного разу висловити свою думку цій людині?

Н.: Я просто не хочу повторювати те, що мені доводилось йому казати, резону все одно не було.

П.: Тобто говорилося, і ти не схвалюєш те, що говорила?

Н.: Не дуже схвалюю, бо треба було б бути сильнішою, міцнішою.

П.: Ця людина демонструвала мажор чи вже тоді з'явився цей темний камінь?

Н.: Темний камінь домінує в усьому, в моєму сприйнятті зараз – це безпросвітно.

П.: Якби так трапилось, що твоя мама була присутня зараз на цьому сеансі, вона б більше зрозуміла, ніж ми, про що йдеться?

Н.: Так, звичайно.

П.: Що вона б тобі сказала?

Н.: О, боже! Як це так! Коли? Де? Що? Зробила б вигляд, що вона вперше чує. Хоч це була б неправда.

П.: Але вона ще більше могла б посилити твою тривогу?

Н.: Можливо, хоч тривоги вистачає і без цього!

П.: Ця перлінка (що тебе символізує) могла б покритися чорнотою від вражень у тих давніх ситуаціях?

Н.: Могла б, поза сумнівом, від провини і сорому, і покривалася постійно.

П.: Тоді ти все це утаємничуєш від мами? Що ти сама собі сказала б з цього приводу?

Н.: Зараз, у минулому чи майбутньому?

П.: Як хочеш. Можеш і так, і так.

Н.: У минулому – задумайся, не мовчи, роби хоч щось! Зараз... (довго думає)

П. (допомагає гіпотезою): Зараз, очевидно: «Як добре, що ти прийшла на психокорекцію. Пізнаєш щось нове, окрім того, що ти вже знаєш». Що ти сказала б собі на майбутнє?

Н.: Розвивайся, не допускай застою, не сиди в одній точці, рухайся, живи!

П.: Рости психологічно й інтелектуально, так?

Н.: Так, поза сумнівом, я рада, що я прийшла на корекцію, що я багато чого для себе прояснила, що відчуваю, як міцнію розумом.

Коментар психолога: На моделі з каменів видно відмінність між мамою і протагоністом (фото К.1, *фігури 1, 2*). Вражає те, що в такої молоді, гарної дівчини вже є темне забарвлення. Що йдеться не про ситуацію, яка була і минула, а що темнота ситуації кидає «темін» на подальше життя Н., слідує за нею.

Н.: Я думаю, як би було добре, щоб у мене не було б такої чорноти в душі.

П.: Повернімося до рис. К.2 із попереднього сеансу. Проговори, що він допоміг тобі зрозуміти?

Н.: Я його тоді обрала, роблячи акцент на «голові», тобто на розвитку інтелекту – все йде з голови (вказує на світло біля статуї).

П.: Тоді ти робиш акцент на власному розумі?

Н.: Може бути, хоч для цього треба ослабити «темін» душі, щоб був світлим розум.

П.: А як гіпотезу самонародження ти сприймаєш зараз?

Н.: Радше приймаю, бо відчуваю в цьому потребу.

П.: Тоді самонародитися для тебе – це інтелектуально переродитися через переосмислення свого життєвого досвіду, збагнути, як ти сама собі зараз шкодиш?

Н.: Так, поза сумнівом, бо саме це мене затримує в якійсь внутрішній статиці, пустоті, схоже на зупинку в темряві пустелі власної душі.

Рис. К.2. В. Сюдмак
«Завжди вище»

П.: Ти добре самопрогресуєш, і є сподівання на вивільнення з темряви, про яку йдеться. Ми не можемо народитися біологічно, але можемо допомагати собі в переосмисленні пережитих ситуацій і просвітлити їхні наслідки. Перейдімо до наступного малюнка з попереднього сеансу (рис. К.3). Скажи, що ти винесла з аналізу цього малюнка? Що він допоміг збагнути, зрозуміти?

Рис. К.3. К. Верлінде «Сльоза»

Н.: Більше всього – це роль цього «скелету» в моєму житті.

П.: Цей скелет не просто суто символ, а частина тебе?

Н.: Так, поза сумнівом, це мої самовідчуття, це відчуження власної плоти, жіночого аспекту. Скелет же не має статі. Тепер я зрозуміла, чому постійно ігнорувала цю дівчину на рис. К.3. Це був захист – я ж без статі, мені так простіше.

П.: Для мене справді було загадкою твоє відчуження цієї чуттєвої, красивої дівчини.

Н.: Я взагалі не звертала на неї уваги – вона як не існує для мене. Та і зараз теж це так, я не можу дивитись на її звабливий вигляд.

П.: Це і дивує. Ти молода, красива, і в тебе ще все життя попереду. Радше можна було себе співвіднести з дівчиною, аніж із скелетом, адже ти юна, ніжна і гарна. Минулого разу я запропонувала тобі звернутися до цієї дівчини, та ти сказала, що вона для тебе взагалі не існує? Можливо, коли минув уже час, ти можеш звернутись до «дівчини» і до «скелета» з певним текстом.

Н.: Ні, не можу, це важко, особливо до дівчини... Скелет – це усталений залишок моїх душевних страждань.

П.: Значить, свою красу, гармонійність, яка презентована зовні, ти відчужуєш? Як і свої жіночність, принадність?

Н.: Так, відчужую, і таке відчуття, що змінити це вже вище моїх сил.

П.: Тоді, вочевидь, хлопцям непросто з тобою, вони мають супротив?

Н.: Комп'ютеру зі мною нормально.

П.: Ти омертвляєш інтимні взаємини чи опосередковуєш їх комп'ютером? Чи хлопців відносиш до категорії механіки?

Н.: Просто не спілкуюся з ними. Мені краще бути самій, спокійніше, комфортніше. Я до людей не лізу, не нав'язуюсь і воліла б аналогічного ставлення і з їхнього боку.

П.: Але ж вони можуть виявляти зацікавленість тобою, адже ти жіночна, гарна дівчина?

Н.: «До побачення!» – на всі випадки життя, готовий щит! Якщо мені не цікаво чи щось не подобається – ото й усе! Іншого і не буває.

П.: Але ти апріорі стверджуєш, що тобі вже «не подобається» людина. Ти не готова познайомитися, пізнати людину. З хлопцями це можна зрозуміти, але чому ж відчужується ця дівчина на рис. К.3?

Н.: Не знаю, що сказати... Гадаю, тому що я себе відчужую, не сприймаю власний жіночий аспект. Мені видається, що це лише клопоти.

П.: Проговори про свої труднощі, які ти відчуваєш, коли тобі треба звернутися до дівчини на рис. К.3. Можливо, вона сама тобі якось допоможе.

Н.: Мені просто немає що цій дівчині сказати, вона ніби не існує.

П.: Для тебе її як немає?

Н.: Так, вона не існує для мене.

П.: Значить, для тебе на цьому малюнку існує лише скелет?

Н.: Так, я бачу лише його.

П.: Тобі не видається, що це дивно?

Н.: Видається, але я щиро говорю так, як є! Щирість – це ж норма для таких занять.

П.: Коли ти обирала малюнок, то одразу бачила лише цей скелет?

Н.: Здається, я обирала, бо він загалом емотивно вплинув на мене, видався небайдужим, а конкретизація – це вже потім.

П.: А ти раніше теж могла дивуватися сама собі чи лише зараз?

Н.: Так, справді, я розумію, що можу викликати подив у когось, але так є.

П.: А в чому це виявлялося?

Н.: У тому, як я щось роблю, як я дивлюся на людей, на світ загалом і сама помічаю – не так, як усі!

П.: Тобто те, що сталося в твоєму житті, кардинально змінило твоє відображення світу, людей, твоє ставлення, погляди? Що ти є іншою, ніж навколишні?

Н.: Так, я це помічаю, але вдіяти щось, упорядити я не можу.

П.: Пережите тобою неначе генералізувало на всі сфери життєдіяльності? І на відчуття сімейних взаємин?

Н.: Так, пережите не є виокремленим досвідом, це моя сутність.

П.: І хто це помічає з членів сім'ї? В тебе є ще сестра чи брат?

Н.: Брат.

П.: Брат знає, що ти інакше дивишся на життєві речі, ніж він?

Н.: Ні, я це намагаюся ретельно приховувати.

П.: А кому це знайомо?

Н.: Нікому, тільки я знаю, як я дивлюсь на світ. Головне завдання – приховати!

П.: Тобто тобі доводиться роздвоюватися, що відповідає назві картини (рис. К.3 «Тріщина»)?

Н.: Так. Мої думки і погляди залишаються при мені. Я теж залишаюся сама при собі. Я хочу подякувати вам за те, що я змогла на сеансі АСПП хоч трохи побути щирою, це не типово для мене.

П.: Тоді ти в житті навчилася бути гарною акторкою?

Н.: Так і є, іншого виходу в мене немає, я маю примасковувати внутрішню тріщину.

П.: Оскільки для тебе це так звично, спробуй у такому ж ключі поспілкуватися з цією дівчиною. Щоб вона навіть не здогадалася, як ти до неї ставишся.

Н.: Я скажу їй, щоб вона одягнулася. Більше нічого.

П.: Із того, що ти сказала, для тебе не є байдужим аспект інтимних взаємин. Ти не схильна когось схилити до цього. Натяком на це є те, що ти не сприймаєш її оголеність. Ти засвідчила, що інтимну тему ти волієш оминати.

Н.: Можливо, оминаю, так. Але ніяких зусиль до цього не докладаю, це вже автоматично «оминається» саме собою.

П.: Тобі легко це робити! Ти заблокувала будь-які вияви власної чуттєвості. Ти хочеш прожити життя просто як Н., а не бути коханою, інтимно значущою, щасливою, жіночною? Я висловила гіпотезу. Ти її, сподіваюсь, поправиш, будь ласка.

Н.: Добре. Я хочу прожити життя цілісно, хочу самореалізуватися соціально, але при цьому також хочу мати власну родину, як усі люди.

Інтерпретаційне узагальнення психолога: Виходить, що така роздвоєнність (внутрішня «тріщина») тобі нелегко дається. Відступи від свого ества – вимушені, адже вони йдуть у розріз із власним бажанням «бути щасливою в родині». Це бажання пригнічене пережитими там (в родині) негараздами. Ти хочеш дітей, люблячого і коханого чоловіка. Чому ти з такою недовірою сприйняла мої слова про коханого і люблячого чоловіка?

Н.: Бо то вже інша історія, яка відсувається мною на периферію моїх бажань.

П.: У тебе була цікава реакція. Можливо, я неправильно переформулювала чи уточнила твої бажання, то внеси поправки.

Н.: Не буду уточнювати висловлені прогнози моїх бажань, бо вони дуже близькі до істини, але сама собі в цьому я навіть не зізнавалася до даного сеансу.

П.: Ми уточнюємо семантику розгляду малюнків із минулого сеансу. Залишився один малюнок (рис. К.4). Ти пам'ятаєш, де ти себе визначала? Можеш проговорити, щоб у нас була повна картина попередньої роботи?

Н.: Я сказала, що навіть ще не виходжу з Пекла, моя дорога до Раю ще не почалася, я стою у Пеклі нижче, ніж ось ця скорботна фігура.

П.: Це означає, що ти не лише переживаєш те, що «подарував» той чорний камінь (перевертень), але сама сидиш у тій чорноті, подібно скелету, як у чорній дірі, і затримуєш себе там, заморожуєш свої бажання.

Н.: Це вірно, але це не має відношення до теперішньої реальності (я ж учусь), а сказане – це ж те, що у мене в голові та в душі, я навчилася його утаємничувати.

П.: І тоді в тебе є роздвоєння (тріщина), від чого тобі, з одного боку, важко, а з іншого – воно як *рятувальне коло*, що допомагає мати вигляд соціально адаптованої дівчини, утаємничуючи свій тягар душі.

Н.: Не впевнена, в якому сенсі *рятувальне*? Ці проблеми затягують мене як у темну трясовину, я ж з усіх сил намагаюсь утриматися «на плаву», хоч, зачасти, сиджу в темряві, як той скелет.

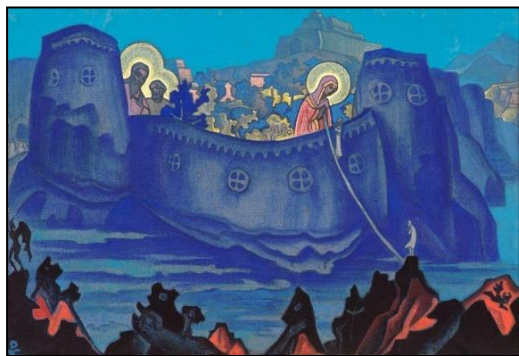

Рис. К.4. М. Реріх «Мадонна Лаборіс»

П.: Це і є твоя особистісна проблема. Те, що в тебе в «голові», впливає на самовідчуття, на твою повсякденну життєдіяльність. І тоді тобі доводиться роздвоюватися, щоб це приховати?

Н.: Так, це вірно. В мене на це йде дуже багато енергії, а що ж поробиш?

П.: Тоді виходить, що твоя світла частина менш сильна, ніж темна, в яку свій внесок зробив «перевертень»? Тобі важко з такою силою минулих вражень боротися, задумайся, чому внесок «перевертня» (який фіксований у самовідчуттях) такий значущий для тебе? Ти його

заморожуєш, стабілізуєш у собі, щоб, не дай Боже, не загубити! Хіба це те, про що ти мрієш? Хіба це варте того, щоб зберігати, як «золоте яйце»?

Н.: Можливо, темний бік і не такий уже і сильний, але я чомусь фіксована більше на ньому. Символічно це як стрижень, на який одягнута колесо мого життя. Тоді динаміка є, але ж її одноманітність і задає її стрижень, тобто виходить замкнуте коло.

П.: Тоді поясни, який у тебе інтерес до цього темного боку? Чи ти вже вийшла з цієї ситуації?

Н.: Ні, не вийшла, я там живу.

П.: Ти вже набула світлого, рефлексивно-раціонального погляду на минуле, але *ти ще не за його межами*. Ти щось не можеш пробачити собі чи тій людині?

Н.: Так, не можу пробачити перш за все сама собі. Саме тому так важко відійти.

П.: Ти зацікавлена прожити життя в «чорному тілі» лише тому, що не можеш собі щось пробачити? А що це тобі дає? «Сидіти з перевертнем разом» у тіні, за дверима власної душі? То це ж уже позаду!

Н.: Я не знаю. Мені просто здається, що я злюсь на себе, і, водночас, мені якось байдуже до себе. Моя проблема – це Пекло моєї душі: колесо, що одягнуте на стрижень мого минулого, спалює душу. Хоч, водночас, мені ж і не байдуже до самої себе, адже я в університеті, я ж прагнула самопізнання, тому й обрала психологічний факультет. Думаю, все ж таки перспектива попереду. Я рада, що я тут... Світлого в душі, по суті, і не було... Можливо, мені його подарує психологія, я на це сподіваюся. Дякую за роботу.

Додаток Л.
Глибинно-корекційний процес АСПП (респондент С.)
з використанням репродукцій художніх полотен та каменів

П.: Що зумовило вибір цього малюнка (рис. Л.1)? Який елемент малюнка тебе привабив?

Рис. Л.1. Я. Єрка «Таємний сад»

С.: Верхня частина, стіна.

П.: Стіна?

С.: Ця стіна асоціюється в мене з Лондоном, Англією.

П.: Відповідь респондента для нас дуже важлива. Я б навіть не могла спрогнозувати, що найважливішим на такому малюнку буде стіна. Твій вибір засвідчує, що ти хочеш бути причетним до чогось вагомого, високої культури.

С.: Справді, 128 відсотків.

П.: Твоя батьківська сім'я може асоціюватися з цією стіною?

С.: Стіна у мене асоціюється з культурою, якоюсь стійкістю, столітніми традиціями.

П.: Все, що ти говориш, цілком могло б відноситися до сім'ї. Де ти сам перебуваєш на цьому малюнку?

С.: Автомобіль (рис. Л.1). Він стоїть посередині між двома шляхами. Одна з доріг веде до саду.

П.: Автомобіль їде прямо?

С.: Ні, він стоїть і чекає, куди йому їхати.

П.: Якщо вправо видно, куди йому їхати, то вліво взагалі не видно.

С.: Так.

П.: Куди ж він поїде, як ти гадаєш?

С.: Я думаю, що він поїде лівіше. Вправо вже дорога відома, а що буде зліва – я ще не знаю, але там можна отримати ще більше, ніж я очікую.

П.: Цікава відповідь. Тебе ніби не задовольняє те, що ти вже знаєш. Таким чином, ми бачимо силу бажаного. Воно бажане, але ще не прогнозоване. Твої бажання сильніші за рацію. Зліва доріжки не видно, але ти готовий ризикувати.

С.: Звичайно, готовий. Я відчуваю, що там *(показує на доріжку зліва, рис. Л.1)* перебувати буде ще приємніше.

П.: Якщо ти покладаєшся на почуття, тоді ти знаєш, куди веде ця доріжка. З якими почуттями ти їдеш по цієї доріжкою?

С.: Відчуття, що це щось невідоме, я там ще ніколи не був і не відчував те, що я можу там дізнатися. Я тільки інтуїтивно відчуваю, що це саме те, що мені треба.

П.: Значить, ти не довіряєш своєму рацію. Або рацію і твоя інтуїція стоять не на одній площині.

С.: Інтуїція більш вагома.

П.: Вона тебе ніколи не підводила?

С.: Ні, не підводила. Питання в тому, що я її не завжди чув.

П.: А тут ти вже бував *(показує на дорогу праворуч, рис. Л.1)*?

С.: У мене таке відчуття, що ця дорога вже пройдена.

П.: І що тебе там не влаштувало?

С.: Усе влаштовує, але це більше як рутина. Не те, до чого я йду. Немає мети, динаміки. А на доріжці зліва є почуття емоційного сплеску, радості.

П.: А те, що тобі не відомо і не видно, тебе не стримує?

С.: Ні, не стримує. Тому що, коли я робив щось незвідане, це приносило мені дуже багато позитивного в моє життя.

П.: Чи означає це, що ти відштовхуєшся від минулого досвіду?

С.: З приводу вибору дороги – так.

П.: Напевно, ти вже колись їхав такою незвіданою дорогою, побоювався, але потім ти поклався на свої емоції?

С.: Так, інтуїція. Вона підказала, як треба вчиняти.

П.: І все було вдало. Але уяви, що коли багато невідомого, то не завжди буде вдало.

С.: Чи може бути, що страху немає перед невідомим?

П.: Так. На цій картині ніби два плани: вгорі одне життя, внизу – інше. Ти показав, що перебуваєш у нижній частині малюнка. Значить, у своєму житті ти більш приземлений, але прагнеш до чогось високого *(показує на стіну вгорі, рис. Л.1)*.

С.: Так і є.

П.: Можливо, це і пояснює, чому ти в пошуках динаміки. Що ти прагнеш до того, що буде задовольняти твій розум, серце, емоції. А як ти думаєш, що там за стіною?

С.: Зараз у мене немає ніяких думок, що там може бути. Таке відчуття, що це не важливо. Мені важливо відчувати сам процес підйому до цієї стіни.

П.: Давай перейдемо до наступного малюнку. Як ти думаєш, чому ти його обрав? Тут у грудях зображено вікно, яке кидає тінь *(рис. Л.2)*. Чи бачив ти його, коли обирав малюнок?

С.: Я побачив світло у вікні, а не тінь.

П.: Дуже цікаво зображена голова. Це голова і водночас книга.

С.: Так. Це те, що мене привабляло – знання *(показує на голову, рис. Л.2)*, борода. Це як невичерпне джерело знань.

П.: Хтось із рідних може потрапляти в цей образ?

С.: Напевно, рідний брат.

П.: Він не на багато старший за тебе?

С.: На три роки.

П.: І він такий мудрий?

С.: Так. І навіть із бородою. Він справді такий начитаний. Одразу з ним асоціація.

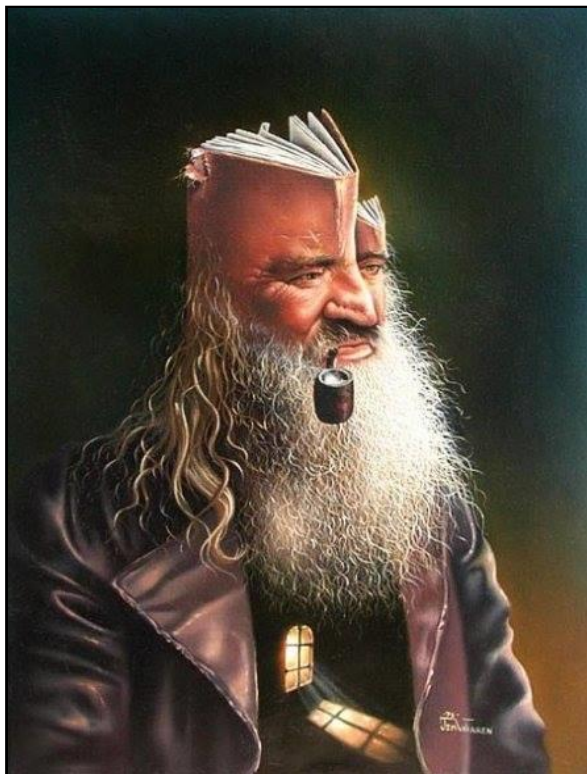

Рис. Л.2. Дж. Уоррен «Мудрець»

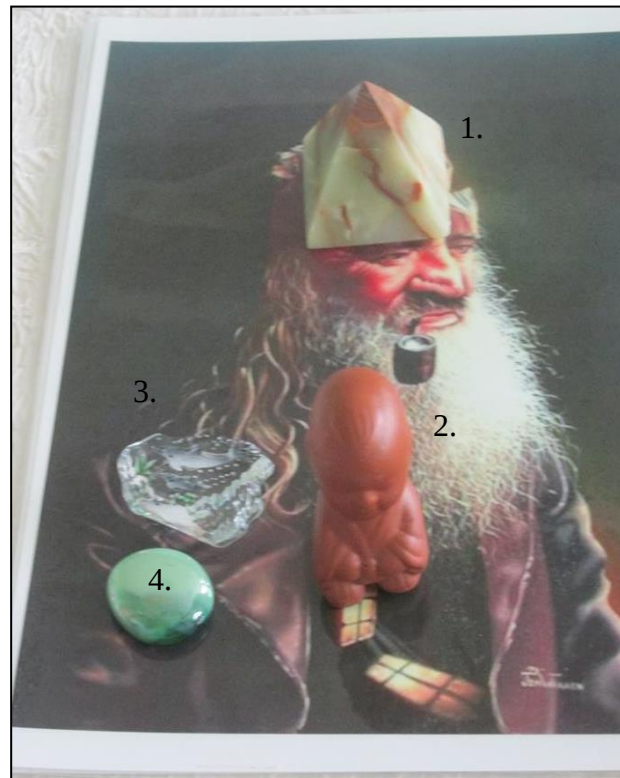

Рис. Л.2.1. Модель із каменів «Відчуття С.»

П.: Якби тут були присутні тато або мама, вони б прийняли той факт, що кумиром для тебе є твій брат?

С.: Ні.

П.: Чому? Вони теж його обожнюють?

С.: Ні. Ми для них обоє важливі, і так завжди було.

П.: Тоді все, що ти говориш, ти говориш і про себе?

С.: Виходить, що так воно і є. Але спочатку був брат. Він багато читав, але потім відійшов від цього шляху мудрості, а згодом знову повернувся. Був період, коли він перестав розвиватися.

П.: Але на малюнку зображена людина у віці. Можливо, дідусь таким був або батько?

С.: Мені часто попадалися такі наставники.

П.: У наставниках ти шукав батьківське або брата?

С.: Більше, напевно, шукав брата, мудрість.

П.: Ти вважаєш, що брат мудріший за батьків?

С.: Просто більш сучасніший.

П.: Опиши, які ти б відчував почуття, якщо був цією людиною?

С.: Спокій, сумний, томний погляд. Таке відчуття, що людина дізналася щось про світ і тепер усвідомлює цю інформацію, щоб не збожеволіти.

П.: Наведи приклад. Що це може бути таке?

С.: Я це бачу так: якщо людина прожила все життя і йшла тільки однією дорогою, а потім в один момент зрозуміла, що всі ці п'ять років, десять, двадцять вона жила або не так, як вона хотіла, або не так, як їй призначалося. Вона розуміє, що йшла у порожнечу. Це був порожній шлях.

П.: Значить, людина щось таке побачила, що це так змусило переосмислити її життя?

С.: Так.

П.: Чи було з тобою таке?

С.: Було. Через дідуся. Коли мені було 23 роки, дідусь сказав таку фразу: «Я прожив уже 67 років і розумію, що мені треба було зробити і чого я справді хочу. Ось якщо б я міг

повернути все назад, але, на жаль, у мене вже вік». Тоді мене дуже збентежили ці слова. І тоді я поставив собі питання: «А чому не можна спробувати знайти цю відповідь в 23?».

П.: У діда була підстава, щоб розмірковувати і шукати відповідь на головне питання життя: «Чому це життя присвячене?». А якщо тобі всього 23, то ти спираєшся на досвід діда, батьків, старшого брата. І тоді в 60 ти можеш виявити, що прожив не своє життя. Це дуже сумно.

С.: Може бути, я відчував, що роблю щось не так.

П.: А зараз у тебе є чіткі відповіді, що саме ти робиш не так? Можливо, ти проілюструєш це каменями?

С.: Так, можна спробувати.

П.: Розповідай, що у нас до чого відноситься (рис. Л.2.1).

С.: Тут у мене піраміда (рис. Л.2.1, фігура 1), заснована на якихось знаннях, законах. На рівні душі у мене стоїть постать, яка асоціюється з Буддою (рис. Л.2.1, фігура 2). Мене просто цікавлять філософія і культура Сходу.

П.: Ти хотів би бути наймудрішим з наймудріших?

С.: Стовідсотково сказати не можу.

П.: Як це можна назвати інакше?

С.: Хотів би пізнати сенс буття.

П.: Розкажи, що це таке (рис. Л.2.1, фігури 3, 4).

С.: Цей камінь (рис. Л.2.1, фігура 3) чомусь на правій руці, а цей камінь (фігура 4) мені просто сподобався за кольором – бірюза. А так, це два дельфіни (фігура 3). Один більший, інший менший. Я як цей дельфін.

П.: Який із них? Великий чи маленький?

С.: Той, що більший.

П.: Ти хотів бути провідним?

С.: Так.

П.: А кого ти ведеш за собою?

С.: Ні, ці фігурки зі мною. Вони ж плывуть фактично на рівні.

П.: Чи може це бути символ чоловічо-жіночих стосунків? Щоб ти був провідним, а хтось – поруч із тобою?

С.: Можливо, це символ жіночого і чоловічого. Або це внутрішня частина кожної людини. В людині теж присутнє і жіноче, і чоловіче. Тільки той дельфін, що більший – це чоловіче.

П.: А якби твоя мама чула цю розмову, вона б не сказала, що вона має великий вплив на тебе?

С.: Зараз вона вже не має такого впливу, як було раніше. Раніше був дуже сильний вплив.

П.: А коли було раніше, то тоді мама була провідним дельфіном, а ти за нею?

С.: Так. Саме «за нею»!

П.: Але тоді може виникати ризик, що тобі подобатимуться жінки, за якими ти міг би плывти. І це вже натяк на внутрішню суперечність. Якщо є внутрішня суперечність, то енергія йде в одному руслі, тому що це бажане ще від матері, а власне бажання – йти в невідоме. І тоді енергія обнуляється, оскільки виникає бажання на цьому шляху (рис. Л.1, *дорога ліворуч*) знайти людину, за якою можна буде йти. Але тоді є ризик, що бажане для тебе постійно віддалятиметься. Тому що пріоритет має те, що виніс від матері – «слідувати за».

С.: Можливо, так воно і є.

П.: Тобто є велика сила впливу матері.

С.: Десь, напевно, тепер уже на підсвідомому рівні.

П.: Це не стільки жіночий або чоловічий образи, як у цій людині має бути присутня мудрість (рис. Л.2.1, фігурка 2 *Будда*), щоб вона відповідала законам, щоб були знання (рис. Л.2.1, фігура 1, *піраміда*), щоб була світлою і життєствердною (рис. Л.2.1, фігура 4, *бірюзовий камінчик*) і щоб можна було слідувати за нею (рис. Л.2.1, фігура 3). І тоді це все виведе тебе на світлу дорогу (рис. Л.1 *дорога ліворуч*). Де ти є?

С.: Тут, саме за нею (рис. Л.2.1, фігура 3) або поруч.

П.: Ти говорив, що коли було єднання з мамою, то ти був «за нею». А тепер це – «поруч», тому що не виключено, що ти ідентифікуєшся з мамою, психіка не хоче, щоб були розв'язані проблеми. А якщо з матір'ю так уже немає, то це відбувається з тими, хто з тобою: «Я як мама – іди за мною. Я тут головний, я обрав цю дорогу (рис. Л.1), і йди «за мною».

С.: Відчуття таке було, коли тільки почали говорити про це, що нібито пробилося десь світло.

П.: Далі у нас така картинка, подивимося, що вона нам дасть. Як би ти її назвав?

С.: «Середньовіччя» (рис. Л.3).

Рис. Л.3. «Замок темних ельфів», автор невідомий
Назва респондента – «Середньовіччя»

П.: Чим тебе приваблює ця картина? Тут якось страшно і є повалені предмети.

С.: Відчуття дуже заманливі, ніби в цьому замку є якась таємниця.

П.: Дуже цікаво, що тобі треба таємниця. Це натяк на едіпальну залежність – таємниця, яка назавжди залишиться таємницею. Тому ти і казав до рис. 1: «Нічого, пізнаю і піду далі». А справді, це може бути тенденція повернення до того періоду життя, коли був етап активних платонічних стосунків із мамою, який може перейти в ідеал. До наших первинних лібідних об'єктів завжди двоїсті, амбівалентні почуття. Що б ти сказав? У минулому до матері у тебе були лише позитивні почуття?

С.: Позитивні! В минулому була сильна залежність від її присутності.

П.: Щоб мама була присутня?

С.: Так, щоб вона була в моєму житті. Потім, з часом це якось відійшло.

П.: Відійшло, тому що переріс, з'явилися нові знайомства. Наше завдання – показати тобі, що може створювати зону ризику. Адже в об'єктів, які заміщують, можуть бути інші цілі, інший характер, інші наміри, ніж у мами. І тоді ти будеш очікувати, що твій партнер забезпечить тобі такі самовідчуття, які були в тебе з мамою, і може виникнути дисонія.

С.: Від партнера очікувати те, що вже було?

П.: Так, але ти ж ніколи про це не думав.

С.: Ні, не думав, але зараз задумався.

П.: У тебе міг псуватися настрій, або ж він був чудовий, коли ти відчував опіку, що є провідник і ти поруч з ним. Це зачарування періодом відносин з матір'ю могло приглушувати твоє соціально-перцептивне сприйняття, і тоді твої стосунки могли тривати не довго. І тому була розмова, якщо завершаться, то можна просто піти далі (рис. Л.1). Хоч я впевнена, що ти шукаєш такі відносини, щоб не йти далі, а щоб зупинитися саме в таких стосунках (рис. Л.2.1, фігура 3), які для тебе мажорні.

С.: Комфортні. Коли я в пошуках таких стосунків, то треба йти туди, в нікуди (рис. Л.3, *темний куток*), адже ти бачиш, що тут точно нічого немає.

П.: «В нікуди» – це і є едіпальна залежність. Тому що вона не може бути конкретизована, як ми зробили це зараз і вийшли на едіпальну залежність з мамою. І як ти обрав фігурку дельфінів. Якщо ти говориш про минулі часи, то це метафора, натяк, що ідилія бажаних стосунків у минулому, натяк на те, що твоя мама ніби з іншої епохи. Арки на цьому рис. 3 – натяк на те, що жінка відіграє у твоєму житті велику роль.

С.: Зачіпає іноді, якщо сильно захоплюся.

П.: Тепер ти будеш знати, на чому ґрунтується твоє захоплення. Це поживавлення того пережитого прекрасного, що вже було у тебе в платонічному аспекті у взаєминах з матір'ю.

С.: Це ж завжди можна пропрацювати.

П.: Добре, що були такі прекрасні відносини. У тебе є щось світле, що можна нести в душі, але не хотілося, щоб це псувало твоє життя. Адже в інших жінок свої інтереси, потреби, їм немає ніякого діла до того, що ти пережив. І тоді ти можеш недостатньо чітко прочитувати інтереси партнера.

С.: Чи не бачити і не відчувати бажання партнера, я це помічав.

П.: І те, що на малюнку минуле століття, може бути натяком на те, що тебе можуть цікавити жінки трохи старші тебе.

Рис. Л.4. Автор і назва невідомі

С.: Так і є.

П.: Цікавий вибір наступного малюнка (рис. Л.4). Ти хотів, щоб поруч була така дівчина, чи ти скажеш, що за цією молодою дівчиною стоїть інша (*показує на рис. Л.4. профіль старої жінки*,)?

С.: У першу чергу я тут бачу вияв жіночності (рис. Л.4, *молода дівчина*), але вона вбивча, породжує ризик. Її друге обличчя – це профіль жінки за нею.

П.: Але тут чомусь страхітливе обличчя. А мама тебе лякала?

С.: Ні, це не мама. Просто жінка була така в житті. Це була дуже жіночна леді з таким довгим волоссям, харизмою.

П.: Ось що ти хотів від неї?!

С.: Вона відповідала очікуванням. Але, натомість, вона вимагала щось схоже на цей хрест (рис. Л.4). Ще тут є книга – це знання.

П.: Вона прямо ніжною наступила на ці знання?

С.: Вона наступила і приземлила. Просто був вибір: або піти своєю дорогою, або слідувати за цією дівчиною.

П.: Едіпальна залежність блокує

чуттєвість, тому з одного боку, приречений, щоб йти за старшою, а з іншого – тут свобода чуттєвості (*дівчина*, рис. Л.4). І тому є суперечність.

С.: Можливо, і є.

П.: Що ти сказав би сам собі?

С.: Якщо б так, то повторив би слова мудреця (рис. Л.2): «Тобі не треба кидатися у вир пристрастей, у тебе вже є знання (рис. Л.4, *книга*), яких ти досягаєш. Я це пройшов, потонув у вирі і розумію, що цього вже немає. Але якби у мене була можливість ще раз усе це відчутти, я обов'язково зробив би цей крок».

П.: Тоді це світло (рис. Л.2, *вікно*) набагато сильніше, ніж книга (рис. Л.2)?

С.: Сильніше.

П.: Це як вічна проблема. З одного боку, ми не можемо попроситися з едіпальною залежністю, а з іншого – ми не можемо впоратися із силою чуттєвості.

С.: Коли немає стосунків (рис. Л.4, *показує на дівчину*), то цілковито занурююся в знання.

П.: Малюнок це добре показує. А хрест (рис. Л.4) ти відчуваєш?

С.: Коли вже треба попроситися з цією чарівною дівчиною, то оживає хрест. І якщо я не прощаюся, то хрест теж іде за мною далі і далі. Як тільки попрощався з дівчиною, то хрест пішов разом із нею, але на те треба час.

П.: Ти вже звільнився?

С.: Так, і тоді далі займаєшся своїми знаннями, справами.

П.: Що б на твої слова сказала ця стара жінка (рис. Л.4)?

С.: «Іди сюди, хлопчику, я ще не всю енергію висмоктала». Це фігура споживача, вона – енергетичний вампір.

П.: Ми знову виходимо на суперечність. З одного боку, є інтерес до жінок, які старші за тебе, а з іншого – небезпека, що з тебе «висмоктуть енергію», а інакше ти і не треба.

С.: Я це розумію, але це мене не зупиняє (*показує на дівчину і жінку*, рис. Л.4).

П.: Ти хочеш сказати, що вони як одна особа?

С.: Це постійно одна особа (*дівчина і жінка*, рис. Л.4). Тільки це внутрішня особа, яку я не завжди бачу, але постійно відчуваю. Іноді я просто боюся відкрити це в іншій людині, тому що тоді я зрозумію, що треба тікати.

П.: Ти дуже чітко промовляєш ефект едіпальної залежності, що ти ніколи в чуттєвих стосунках не можеш почуватися спокійно і вільно.

С.: Так, я у полоні.

П.: Який з усіх малюнків для тебе найважливіший?

С.: Зараз став перший малюнок. Таке відчуття, що я вже біля стіни (рис. Л.1).

П.: Залишається побажати тобі успіхів. Щоб ти був більш прогностичний і упереджував ті хрести (рис. Л.4), і не ніс їх на своїх плечах як кару за те, що дозволив почуттям взяти верх над розумом.

С.: Щиро вдячний, мені тепер легше, і я з більшим оптимізмом і помірним прагматизмом буду працювати далі. Сеанс для мене незабутній! Ще раз дякую.

Додаток М.
Глибинно-корекційний процес АСПП¹⁴ (респондент Ю.)
з використанням репродукцій художніх полотен

П.: Як би ти назвала цей малюнок (рис. М.1)?

Ю.: Я назвала б його «Вихід», хоч я не знаю, що там.

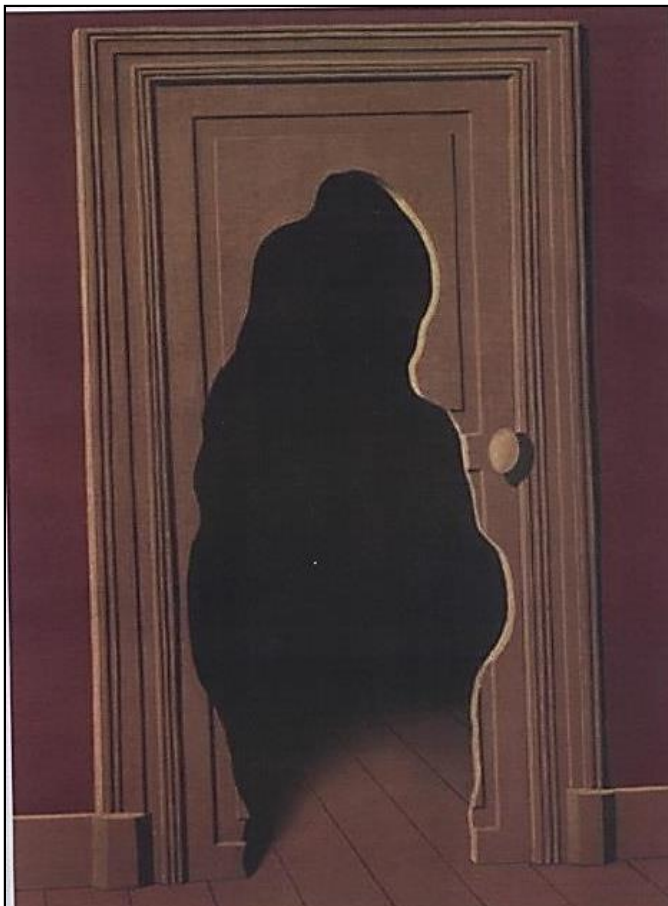

Рис. М.1. Р. Магрітт «Несподівана відповідь»
Назва респондента – «Вихід»

П.: Але ж людина не в змозі так пробити своїм тілом двері.

Ю.: Так. Проте, треба вийти, це життєва необхідність.

П.: Тобто, щоб відірватися від сім'ї, то треба себе аж так ранили, пробити щось щільне? Але ж вийти із замкненого простору – це самонародитися?! Що б ти з собою взяла з того «домашнього простору», з якого ти хочеш вийти? Тобто, що ти потягнеш за собою як «шлейф»?

Ю.: Шлейфом я тягну якусь свою *провину і відповідальність*. Я постійно винна. А цього я не хотіла б із собою брати, але це поза моєю волею.

П.: А за що ти відчуваєш провину?

Ю.: *За те, що я взагалі є на цьому світі.*

П.: Тобі стало відомо, що ти була не дуже бажана дитина?

Ю.: Цього *ніхто і не приховував ще змалечку.*

П.: І батьки були єдині у цьому?

Ю.: Тато ніколи не говорив про це, а лише мама.

П.: Але чомусь тато для тебе ніби є і немає. Материнська фігура за силою заповнює все в тобі, що має вияв у «провині»?

Ю.: Тато брав менше участі в моєму житті. На певних періодах життя його було мало взагалі.

П.: Тому абрис людської фігури нагадують пустоту, що могло бути знайомим із раннього віку? Тут ніби постать людська є, але її і немає (рис. М.1). Це може відноситися і до тебе, і до тата?

Ю.: Можливо, я навіть не подумала.

П.: А з якого віку ти почала це відчувати?

Ю.: Я завжди скільки себе усвідомлюю, то стільки це і знаю. Не те що відчуваю, а знаю!

П.: Це ніби акт самонародження. Бо зараз ти є, але тебе наче і немає.

Ю.: Мені *важко бути в чомусь одному цілковито, відчуття частковості*.

П.: Судячи з того, що ти розповіла і ми інтерпретували, то малюнок можна назвати «Я є, і мене немає». Чи, можливо, – «Я вільна і водночас не вільна»?

Ю.: Вірніше «водночас залежна»!

П.: Ти вже ніби попсувала те, з чого вийдеш? Двері є, і їх немає. Це тебе стримує?

Ю.: Більше стримує, що там нічого немає. Не видно нічого, принаймні. Тут я знаю, як бути, а там – невідомо.

П.: Там, куди ти хочеш вийти і рухатися самостійно?

Ю.: Так. Навіть на цьому малюнку там темно.

П.: Можливо, тому, що *поки ти перебувала в утробі, то не було ніяких проблем?* Проблеми почалися, коли ти народилася. Можливо, проблеми з'явилися у батьківських взаєминах?

Ю.: Проблема не в тому, що я народилася. Якщо в них і були якісь проблеми у взаєминах, то точно ще до мене.

П.: Ти народилася, але проблеми не зникли?

Ю.: Звичайно, ні. Але *я стала винною у тому, що в них щось не склалося у житті, що вони через мене приречені бути разом*.

П.: Але тобі вони мають завдячувати, що зараз разом. А ти чомусь центруєшся на тому, «що винна у тому, що в них щось не склалося»?

Ю.: Не склалося так, як вони того хотіли б. За тата не знаю, а мама інакше планувала своє життя і об'єктивує це мені постійно.

П.: Але, за такої позиції, можна назавжди зіпсувати своє життя. Завжди можна вигадати, що воно інакше було б і тоді. Важливо жити тим, що є. Ніби *«щось має бути інше, щоб я був щасливий»*. Завжди можна набудувати багато планів, а якщо щось не реалізується – особа вже не задоволена.

Ю.: Це так і є.

П.: Ти кажеш, що були якісь негаразди у взаєминах, але *завдяки тобі вони (батьки) разом усе життя*. Чи в цьому і є негаразди?

Ю.: *У цьому і є негаразди!*

П.: Вони декларували все життя, що ти виростеш, і вони розлетяться, і буде у них своє життя. Та тепер ти все робиш для того, щоб вони не розліталися?

Ю.: Так. Не йду від них, щоб вони «не розліталися». Я бажаю, щоб батьки були разом, а хотілося б свободи!

П.: Але твоя присутність водночас замикає круг, заважає їм жити сповна один одним. Це базальна проблема, що коли народилася, то вже назад не повернешся в утробу. І тепер ти ніби символ того, що *вони приречені на співіснування?*

Ю.: Звучить, звичайно, жахливо. Символом цього мені не хотілося б бути!

П.: Уже все позаду, можна посміхнутися з цього. Ти ж уже магістр. Чи винесла ти із сім'ї те, що буде тебе підкріпляти у житті? Адже ти самозбереглася, ти красива дівчина і маєш гуманність та душевність!

Ю.: Усі досягнення, які я маю, це завдяки їм, батькам.

П.: Я за тебе особисто кажу, а ти знову про них. Позитивне маєш завдяки і своїм зусиллям! *Із чим із того шлейфу, що ти тягнеш, ти б хотіла попрощатися?*

Ю.: *Із почуттям провини!*

П.: Почуття провини нам указує (робить «натяк»¹⁵) на едіпальну залежність. Злиття з батьками на рівні органіки, на фізичному рівні, адже вони пов'язані з фактом твого народження. От якби не народилася, то не було б і проблем – у цьому джерела застряглого почуття провини. Почуття провини посилюється відповідальністю за їхні взаємини. Це така опосередкована причетність до їхніх інтимних взаємин. Сам акт народження – це вже причетність до їхніх інтимних взаємин. За допомогою каменів покажи, що ти (із сім'ї) винесла від батька, а що – від матері?!

Фото М.1. Модель із каменів «Інтроекти від батька і матері»

Ю.: Це *взяла від матері (більший камінець – яйце)*, це – від батька (*менший темний камінь, вище*).

П.: Ми бачимо яйце, тобто натяк на утробу (фото М.1). Цей камінь-яйце надтріснути взагалі не може, воно велике, порівняно з образом батька. Не дарма ми у свою теорію внесли уточнення щодо едіпальної залежності, а саме – наявність залежності від обох батьків (а не лише хлопчика від матері, а дівчинки від батька). В цьому випадку ми бачимо, що більша залежність від самої матері. І це дуже велика залежність. Це наче фатум, ніби народжена і ненароджена водночас. За кольором камінь, що символізує батька, відрізняється від іншого. Він прозоріший і більш зрозумілий для тебе? Чи він (батько) тебе менше ображав?

Ю.: Так. Із його вуст не звучало, що я в чомусь винна або народилася як небажана.

П.: Але, якщо ти будеш зустрічатися із хлопцем, то він буде у такому камені (менший камінець), а ти – в цьому (більший камінець). Ти помічала, що домінуєш, витримуєш пріоритетність у власних взаєминах?

Ю.: Так. Намагаюся більше контролювати те, що відбувається.

П.: А мама теж тримає контроль?

Ю.: Так, незмінно.

П.: Чого ти остерігаєшся, раз контролюєш партнера?

Ю.: Мені хочеться убезпечитися і знати максимально, на що я можу розраховувати.

П.: А убезпечитися від чого?

Ю.: Від того, що в якийсь момент *я виявлюся небажаною для нього!*

П.: Переноси страхів із сім'ї! Тоді тебе постійно треба запевняти, що ти значуща. Тобто партнера перетвориш на психотерапевта?!

Ю.: Я постійно *шукаю підтвердження того, що я бажана, значуща, любима. Мені треба це перевіряти.*

П.: І ніколи немає тієї межі, де вже ця проблема знімається. А межа є в тому, що невидимо для себе задаєш динаміку взаємин у спрямуванні до тих, що були у сім'ї батьків. І такі виявляться, що ти є небажаною, бо людина уже просто втомиться від цього, навіщо йому таке? Стане не цікаво «грати в таку гру». Постійно підтверджувати – енергетично затратно. Ти забуваєш, що у людини теж є і сумніви, і бажання, а ти їх можеш не бачити, ігноруєш. Тоді ти недостатньо прочитуєш інтереси партнера, бо перебуваєш у полоні власних інтересів. Як тобі подобається така «картинка»? Оце і є шлейф із сім'ї.

Ю.: Не дуже подобається, але внутрішньо знайома.

П.: Це сумнів у своїй значущості і бажаності. Тоді він (партнер) завжди меншенький, а ти більшенька і захищена шкаралупою (показує на камінь-яйце), яка знижує емотивну чутливість.

Ю.: *Я завжди намагаюся довести свою цінність, хоча в тому немає потреби.*

П.: Очевидно, що з матір'ю була потреба доводити свою цінність? Що ти сказала б своєму партнерові зараз, коли ти уже прозріваєш?

Ю.: «Я вірю в те, що я кохана. Треба виходити із шкаралупи, більше відчувати ситуацію і тебе»!

П.: Як думаєш, те, що ти промовила, ти сказала про себе чи про нього? Адже ти говориш партнерові, а не самозвіт даєш.

Ю.: *У нього теж є щось схоже. Його теж це стосувалося б.*

П.: Він очікує, що ти теж будеш доводити його цінність? Уточни, що його стосувалося б.

Ю.: *Що йому теж треба виходити зі своєї шкаралупи.*

П.: Зустрілися дві схожі проблеми?! Спочатку все добре, люди завдяки цьому розуміють один одного, а потім треба вирішити, чия ж проблема важливіша! Навіщо тобі постійно сидіти у цьому яйці, як у символі того, що ти ненароджена і немає проблем?

Ю.: Поки я нічого не роблю, то і немає проблем – так виходить у житті!

П.: Як ці шлейфи, про які ми говоримо, відлунюють на роботі? *Ти западаєш у пасив?*

Ю.: Так, хоча могла б багато зробити.

П.: Немає самореалізації, хоч є потенціал. Тоді інші, менш талановиті, будуть пробиватися службовими сходами куди вище, ніж ти?! А ти ніби «винна і не винна» водночас. Це ознаки едіпальної залежності. Які в тебе почуття викликає те, що я кажу?

Ю.: Це близьке мені. Я спокійно на це реагую, бо це знайоме.

П.: Батьки помічали, що ти дуже гарна дівчина? Ти чула це в сім'ї?

Ю.: У нас хвалити не прийнято. Якщо щось зроблю не так, то одразу помічають. А коли досягаю чогось, то приймають це так, як має бути.

П.: Часто так буває. Тут ще парадокс: за твоїми словами (рис. М.1), це вихід, а не вхід. Бо в тебе є бажання відірватися від сім'ї. Але тобі важко відірватися, щоб увійти в інші двері. А нові двері – це, можливо, вже власні стосунки.

Ю.: У ці двері (рис. М.1) дуже страшно заходити, простіше з них вийти!

П.: Тоді є велике бажання взагалі не народитися, і тому – затримка в утробі. От чому тут *вихід домінує* (за усіх страхів). Якщо така темнота присутня, то є відчуження батьків. І входити туди не дуже бажано (рис. М.1). А ти чула такі тексти, що «краще б ти не народилася»? Або «навіщо я тебе народила»?

Ю.: Прямо таких фраз не чула, але схоже до того – так, і неодноразово.

П.: А з якого віку ти це пам'ятаєш?

Ю.: Років із 3-4 я вже знала, що небажана.

П.: Цікаво, що тут стоїть яйце (фото. М.1), як повернення в якусь іншу утробу. Як правило, часто видно (на матеріалі аналізу), що людина створює собі власну утробу і не хоче бути там сама, а шукає партнера. Ти так посміхаєшся, ніби тобі це знайомо.

Ю.: Так, я тому так критична до партнера, бо високі вимоги були до мене.

Рис. М.2. Автор і назва невідомі
Назва респондента – «Вивільнення»

П.: Самому в темниці сидіти не хочеться. Як би ти назвала наступний малюнок (рис. М.2)? І в чому його смислове навантаження?

Ю.: Я б назвала його «Вивільнення».

П.: Вивільнення енергії чи набуття свободи в цьому житті?

Ю.: Вивільнення енергії і емоцій.

П.: Тобі в житті довелося дуже затискати свої емоції, щоб виживати в тій ситуації? В тебе було більше побуджень щось сказати, ніж можливостей говорити?

Ю.: Так, я постійно затискала у висловлюваннях.

П.: Ще малюнок показує, що ти остерігалася щось вивільняти, говорити, бо навряд чи тебе хтось зрозуміє, схвалить?

Ю.: Саме «чи схвалить»?

П.: І тому ти апелюєш до вищих сил?

Ю.: *Підтримки сім'ї немає, то, може, вона десь є! Можливо, десь «вище» мене розуміють.*

П.: А тут ніби твоя тінь (нижня частина малюнка)? Чи з тим можна не рахуватися?

Ю.: Я на неї не звернула увагу. Я зосередилася на верхній частині.

П.: Але така спрямованість угору теж відволікає від тих реалій, в яких ти перебуваєш і які треба розв'язувати. Чи знаходила ти партнера у своєму житті, щоб він теж так міг апелювати до вищої сили? Чи апелював лише до тебе?

Ю.: Важко сказати, може, я не помітила.

П.: Це більше твоє, внутрішнє, коли ти наодинці?

Ю.: Більше моє. Інші про це не знають.

П.: Коли є така рефлексія, як ти почуваєшся? Чи не відчуваєш спустошення?

Ю.: Навпаки, *я відчуюю себе сповненою сил, що над нами*. І вивільняю те, що вже занадто заважає.

П.: Це лише метафорично можна сприймати (рис. М.2), чи ти і в житті застосовуєш якісь практики медитації?

Ю.: Почала ходити на йогу. Але ми там більше зосереджені на фізичному стані.

П.: Що спонукало тебе до вибору наступного малюнка (рис. М.3)? Адже він не дуже реалістичний, як мені видається.

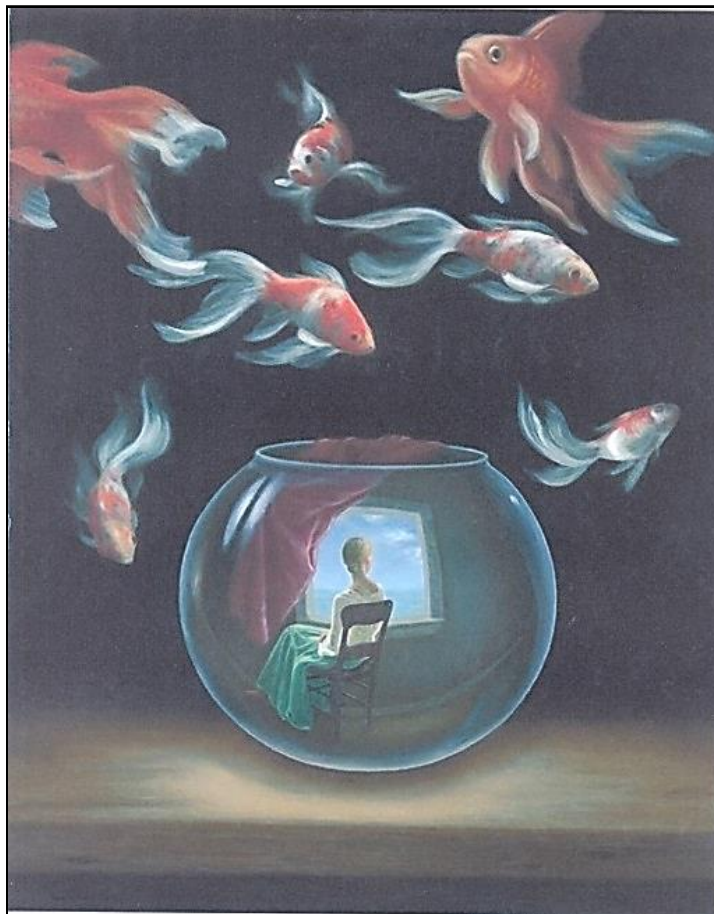

Рис. М.3. С. Черніне «Море всередині»

Ю.: Я спочатку не звернула увагу на рибок, подивилася на *дівчину у цій склянці*.

П.: Тобто, перш за все, тебе привабило те, що ми називаємо *внутрішньоутробним станом*?

Ю.: Так і є.

П.: Це така велика залежність від матері, що тобі так важко відірватися?

Ю.: Так, це поза сумнівом.

П.: Тим більше, що ви злиті з нею через енергію мортідо. Бо це тенденція до психологічної смерті, *повернення до утроби* (рис. М.3), *але недітородної*. Тепер, коли ти бачиш цих рибок, то хотіла б, щоб вони опинилися в акваріумі?

Ю.: Ні. Не хотіла б, якось страшно стає, бракує повітря.

П.: А ти відчувала таку автономію у сім'ї?

Ю.: Так. У нас у сім'ї всі автономні, але повітря мені бракувало.

П.: Автономні, але залежні?

Ю.: Так.

П.: Побудуй вільну розповідь, візьми за основу цей малюнок (рис. М.3).

Ю.: Є казка «Принцеса на горошині», а це «Принцеса в горошині».

П.: Знову підтверджується тенденція «повернення до утроби». Бо в горошині, як в утробі, згідно з архетипною символікою.

Ю.: Вона ніби сидить і чекає, коли хтось припливе і врятує її, і дивиться у вікно, а там – море.

П.: Чекає свого рятівника?

Ю.: Так.

П.: Тут ще уточнюємо тенденцію повернення до утроби. І бажання бути там із кимось близьким за духом.

Ю.: Мені більше *хочеться не затягнути туди когось, а вийти з цього разом із ним*. Я справді сподіваюся, що хтось мене витягне. Але я розумію, що це залежить від мене, від мого рішення і психічного зростання.

П.: Щоб *хтось допоміг самонародитися*?

Ю.: Так. *Я водночас цього чекаю, але щораз і не приймаю*. Я маю сама це зробити!

П.: Це відчуження батьків?

Ю.: Це зараз більше відноситься до стосунків із партнером.

П.: Значить – є переноси. Суперечність: *з одного боку – залежність від партнера, а з іншого – така жорстка тенденція до автономії*. За емоціями створюється ілюзія реальності. А справжню реальність ти упускаєш, бо погано «прочитуєш» інтереси партнера, адже ти в полоні своїх переживань, емоцій.

Ю.: У нього теж є прагнення до автономії. В цьому ми схожі.

П.: А він теж тебе питає, чи він значущий для тебе, чи ти любиш його?

Ю.: Ні, але видно, що він сумнівається в цьому.

П.: Ти своїми запитаннями уже засвідчуєш, що він не байдужий тобі. Ти не думала про те, що *є ризик, що ви можете прожити ніби разом і не разом, на близькій дистанції, але ніби і не на близькій*?

Ю.: Так. Я думала про це. Поки що це так і є, я так і відчуваю.

П.: Усе це залишкові явища із сім'ї. Очевидно, треба в цьому розібратися і поставити крапку.

Ю.: Хотілося б, звичайно.

П.: Тоді ця людина (рис. М.2), яка посилає імпульси до небес, хоче знайти свою половинку? Чи то так виражається біль душі?

Ю.: Другий варіант.

П.: Це може бути, коли вона так довго чекає, що приїде принц і забере її з горошини? А тоді, якщо його немає, то буде такий стан (рис. М.2)?

Ю.: Можливо, навіть, коли він (принц) буде, то існуватиме такий стан (рис. М.2), він досить стабільний.

П.: Далі бачимо рис. М.4: тут хрест якийсь поставлений лише трояндами, людина йде і тягне човен із гирею за собою (рис. М.4). Що спонукало до вибору такого малюнка?

Ю.: Мене зацікавила невідома фігура в білому, схоже як «Митарства долі».

П.: Ти її ототожнюєш із собою?

Ю.: Я б так не сказала. То не я.

П.: А хто? Твоя мати несе такий тягар? Тягар нелюбові до батька чи тягар того, що в неї життя згинуло, чи що дочка народилася і все пішло шкереберть, чи тягар її професії?

Ю.: Що *життя склалося не так, як хотілося б* – це у неї є основним.

П.: А «не так» – що саме вона має на увазі?

Ю.: Вона каже: «Я не була б із твоїм батьком, якби не твоє народження. Я була б із кимось іншим. Я здобула б професію, яку мені хотілося тощо».

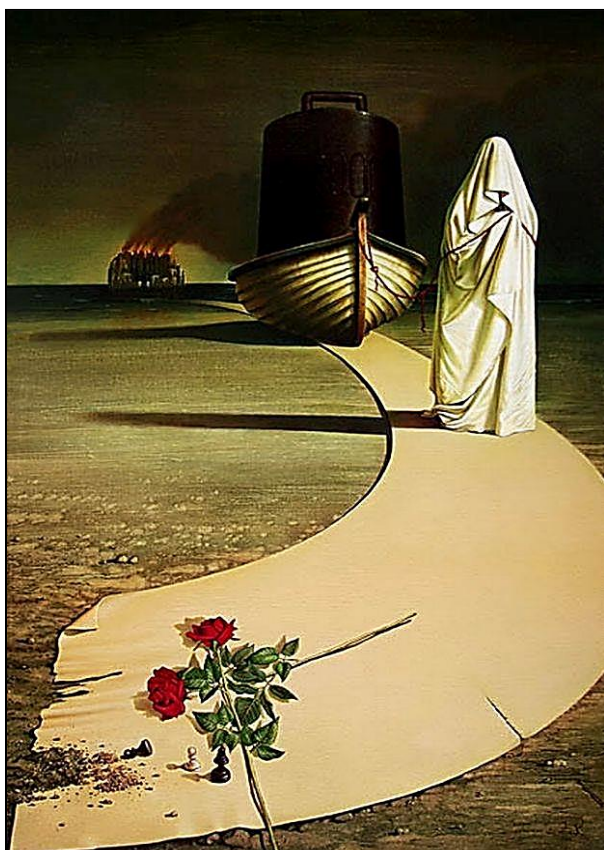

Рис. М.4. З. Задемак «Повернення додому з
Мертвого острова»
Назва респондента – «Митарства долі»

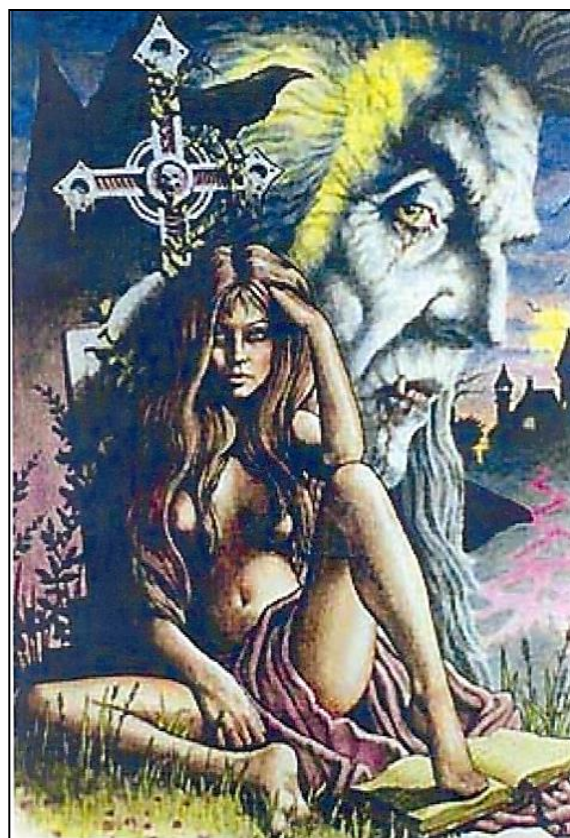

Рис. М.5. Автор і назва невідомі
Назва респондента – «Внутрішні демони»

П.: Ти обрала цей малюнок (рис. М.4), бо побачила у ньому матір. То, значить, є ідентифікація з матір'ю. Тоді поясни, у чому ця гіря твоя? Тим більше, в такому юному віці.

Ю.: Не можу сказати, що я незадоволена своїм життям аж так.

П.: Але йдеш траєкторією матері. Що ти є «гирею» і зв'язуєш батьків. Якщо ця гіря твоя, то ти так залежна від матері, від її утроби (бо човен – це утроба, за архетипною символікою), і вийти з того човна ти не можеш, бо ти – «гіря» (для матері)? І тому ти чекаєш, що припливе принц і тебе врятує. Але там, де ти можеш докладати зусилля, ти пасивна. Це може впливати на професійне становлення. Ще є ризик, що ти своєму кохання будеш ставити хрест із троянд (рис. М.4). Усе, що тебе стосується, можеш перефразувати і сказати сама.

Ю.: Усе сказане є близьким до мене, до моїх відчуттів. Я ще боюся, щоб не повторювалася така ситуація з моїми дітьми, щоб вони не були «гирею» для мене.

П.: Значить, дітей ще немає, але, замість любові до них, є вже страх і тривога. А страх і тривога – це форма агресії, яка спрямована на саму себе. І потім вона буде проектуватися на дітей. Побачимо, що далі покаже рис. М.5. Як би ти його назвала, де ти є, і в чому для тебе смисл цього малюнка (рис. М.5)?

Ю.: Назва «Внутрішні демони».

П.: І все це характерне тобі? Як воно взаємопов'язане?

Ю.: Що більше вона (дівчина) оголюється, то більше ростуть демони.

П.: У чуттєвих стосунках ти не вільна, бо над тобою переважає якийсь страх?

Ю.: Так, абсолютно вірно.

П.: Як ти це пояснюєш? Це викликано чуттєвою стриманістю у сім'ї між батьком і матір'ю?

Ю.: Я взагалі між ними *не бачила бодай якої близькості, чуттєвості і відкритості один до одного. Можливо, тепер я схожим чином поводжуся з партнером.*

П.: Чи є таке, що *ти переходиш з одного гештальту, коли ти така холодна і строга, в інший*, як це ілюструє дівчина?

Ю.: Буває таке.

П.: Чи не видається це дивним партнерові, що немає послідовності у взаєминах?

Ю.: Останнім часом у взаєминах я поводжуся рівно.

П.: Але, тим не менше, обрала цей малюнок. Значить, це актуально.

Ю.: Така моя непостійність і псувала стосунки, я, очевидно, була незрозумілою.

П.: Отже, ще десь є залишкові явища? Але ти з ними, мабуть, справляєшся. А хрест (рис. М.5) – як би ти його пояснила? Це твій хрест у житті, який нависає над інтимними взаєминами?

Ю.: Дівчина на малюнку спирається на нього спиною, а може і сховатися за ним (за хрестом).

П.: Вона хоче бути праведною. Вона оголена, але в неї прикрита чуттєва частина. І вона не дуже весела. А що ти сказала б страшному обличчю (рис. М.5)?

Ю.: Я б сказала: «Залазь назад, не лякай мене».

П.: Куди?

Ю.: Звідки вийшов.

П.: А цей хрест (рис. М.5) ти не можеш адаптувати, бо він виглядає як надгробний. Там життя і смерть разом?

Ю.: Так, вірно, – щось поховано, але ж щось і оживає поряд (дівчина).

П.: А що тобі говорить цей малюнок загалом?

Ю.: Якийсь він неправильний, і ситуація неправильна, некомфортна.

П.: Але ти ж чомусь обрала «некомфортний малюнок», значить, десь є дисонія в тобі самій? Варто про цю суперечність подумати і розібратися. На наступному малюнку теж є відкрита чуттєвість (рис. М.6). Що спонукало тебе його обрати?

Ю.: Протилежність: лід і полум'я – так я його і назвала б.

П.: Чи відчуваєш ти це в собі? Бо це схоже на рис. М.5. Оголеність дівчини і чоловіче обличчя, як символ холоду (рис. М.5)?

Ю.: Я відчуваю в тому сенсі, якщо занадто багато вогню, «жару» з мого боку, то я тоді різко охолоджуюся в якийсь момент. Як горю сильно, так самоохолоджуюся аж до криги.

П.: Тоді тут теж може бути перехід станів (рис. М.6)? І партнер може не відчувати, що ти разом із ним. А ти, як цензор, перебуваєш над ним. Тоді це руйнує взаємини.

Ю.: Але це трапляється з часом, що я палаю, а потім охолоджуюся (те або те). Не водночас.

П.: Тобто, цей малюнок (рис. М.6) можна назвати «Мої суперечності»? Чи як? Назви.

Ю.: «Внутрішня суперечність».

П.: А те, що є шахи, то це натяк, що все має бути за певними правилами?

Ю.: Так. За заданими правилами. Радше, не мною заданих.

П.: Ти часто відчуваєш, що тобі не так легко зорієнтуватися, якщо це не твої правила?

Ю.: Важко прийняти інші правила, аніж ті, до яких я звикла.

П.: Де холод, то тут стражденна маска (рис. М.6, *ліва частина малюнка*), а де вогонь, то виразно весела, може, й занадто (рис. М.6, *права частина малюнка*). Так і буває, що в тебе або надприродна веселість, або занадто велика пригніченість?

Ю.: Так, я впадаю в крайнощі, це вірно. Або так – або так, але на повну. Я прагну до яскравих відчуттів з будь-якого боку!

П.: Є небезпека, що ти з часом будеш западати в такі відчуття (рис. М.6, *ліва частина малюнка*), а потім чекати, що партнер «переведе» тебе в ці яскравіші, барвистіші почуття (рис. М.6, *права частина малюнка*). Я це кажу на основі того, що там ти (рис. М.3) чекала, коли принц прийде і витягне тебе з горошини. А як краще?

Ю.: Краще самій справлятися, я до цього прагну.

Рис. М.6. В. Юров «Крила»

Назва респондента – «Внутрішня суперечність»

П.: Справлятися з «діапазоном», щоб досягти золоті середини, яка не буде втомлювати партнера?

Ю.: Я намагаюся бути рівною, це так!

П.: Особа на рис. М.7 – це твій партнер чи ти сама?

Ю.: Я сама.

П.: Що тебе спонукає до западання в такий стан?

Ю.: Зовнішній тиск, очікування інших людей, що я маю щось зробити.

П. (діагностико-корекційний коментар): Тоді це протест (або коли вже нічого не можна вдіяти)? Западаючи «в стан», ти стаєш його невідьником. Тоді ти *знову невинна, вірніше, «без вини винна»*, це ті об'єктні стосунки, які ти винесла із сім'ї. Бо справді, з раннього дитинства завинив той, хто тебе занурив у такий стан. Але пам'ятай слова: «Не важливо, що нам подарували батьки, важливо, що ми самі собі подаруємо». Використай дитячі незгоди на свою користь через їхній аналіз та продуктивні для себе висновки. Подаруй собі щось інше, ніж подарували тобі батьки. Я казала, що в утробі самому не хочеться сидіти, то ти знайшла такий малюнок, що і дівчина в утробі, і хлопець в утробі (рис. М.8), маю на увазі архетипність образу келиха. Які почуття у тебе викликає малюнок?

Ю.: Мені комфортно дивитися на цей малюнок. Фігурки оголені, а келихи, в яких вони перебувають, захищають їх.

П.: А те, що вони бездіяльні і сприймають життя через скло, не бентежить?

Ю.: Там життя не відчувається зовсім, ось у цьому проблема. Рис. М.8 можна назвати «Життя у келихах».

П.: *Виражена тенденція до психологічної смерті через занурення у внутрішньоутробний стан.* Пора оживати тобі, Ю., діяти і довіряти собі. Ти хочеш знайти схожого партнера, який буде тебе розуміти. Це теж ілюзія. Адже шукати собі подібного за параметрами власної проблеми – це означає, що життя не може бути ні для тебе, ні для нього. І що тоді? Життя за горизонтом (рис. М.8)?

Ю.: Розумію, що *проблема буде лише подвоюватися!*

Рис. М.7. Автор і назва невідомі
Назва респондента – «Я сама»

Рис. М.8. В. Куш «Наш час разом»
Назва респондента – «Життя у келихах»

П.: Правильно. Бо буде ще боротьба: хто кого підкорить, щоб служити цій проблемі. І постійно треба говорити, що ти значуща. *В тебе є молодість і життєдайні сили.*

Ю.: *Але немає діяльності, активності в потрібному напрямі.*

П.: Поки що не було ентузіазму в самостановленні. **Якщо розглядати малюнки у зворотному напрямі**, то можемо бачити цілісну картину тих проблем, які ми виявили: виражена замкненість (рис. М.8) рятує від такого стану (рис. М.7) і від такої внутрішньої роздвоєності (рис. М.6), рятує від відкритої чуттєвості (рис. М.5); символ недітородної утроби (гиря) на рис. М.4 – тут ніби і непогано, якщо з'явиться партнер і звільнить з акваріуму (рис. М.3); наявне апелювання до когось ззовні, зокрема, до вищої сили (рис. М.2); прагнення до входження у внутріутробні стани, які задані від самого дитинства (фото М.1, рис. М.1).

Ю.: Із дитинства сформувався сумнів, що мене можуть любити: *мені скільки любов не показуй, то я все одно маю сумнів, у цьому проблема.*

П.: Недовіру до того, що ти є такою, що тебе можна любити, породили батьки. То тепер зніми це питання взагалі з порядку денного, ти вже сама собі радник.

Ю.: Дякую. Мені полегшало. Я багато чого зрозуміла, побачила джерела власних деструктивних тенденцій. Я уже спокійніше ставлюся до своєї «долі», я бачу, на що маю спертися в собі, щоб зробити кроки в напрямі самостановлення та професійної самореалізації. Усвідомлюючи все почуте, я буду шукати шлях подолання. Щиро дякую! Відчуття справжнього самовдосконалення!

Додаток Н.
Глибинно-корекційний процес АСПП¹⁶ (респондент К.)
із використанням репродукцій художніх полотен

П.: Чим привабив тебе цей малюнок (рис. Н.1)?

К.: Хоч він і темний, але тут досить багато простору, є приємний глибокий колір. Зображена вода, але таке відчуття, ніби це повітря. Тобто, мабуть, простір. Негативний момент втоми, що дівчина прив'язана, але я в цьому не бачу чогось жахливого.

П.: До чого вона прив'язана? Це якийсь якір?

К.: Це певний тягар. Дивлячись на обличчя дівчини, можна було б подумати, що їй погано, але я не бачу болю. Навпаки, вона дивиться вгору, і в цьому є позитивний момент.

П.: «Дивиться вгору», але ж у неї заплющені очі?

К.: Вона не дивиться, а спрямована.

П.: Вона спрямована вгору разом із тим, що її щось обтяжує?

К.: Я знаю, що це вода, але я сприймаю це як повітря. Мені подобається, що навколо нічого зайвого немає. Це наче особистий простір, тому що і колір темний, ніби немає світлого, чогось зайвого ззовні. Це ніби усе своє.

П.: Як давно ця дівчина перебуває в такому стані?

К.: Я не відчуваю, що вона задихається, тому думаю, що це – вода, яка не зовсім вода. І, якщо говорити про час, то мені здається, що час для неї, у цьому стані, тут на малюнку, трохи подовжений. Тобто, не так швидко плине, як для нас, у реальності – він подовжений.

К.: Щодо того, що це простір – то це мій простір. Існує можливість комусь сюди зайти, але це буде людина, яка прийде сама без будь-яких інших інтересів.

П.: Ти любиш, щоб тобі було комфортно і щоб цей комфорт ніхто не псував?

К.: Мені подобається, коли немає нічого зайвого. Мінімалізм, можна так сказати. Тягар я помічаю на малюнку, але він мене не дуже бентежить.

П.: Важливо, чи ти відчуваєш його в житті? Можливо – прагненням до комфорту, автономії чи мінімалізму – ти його нівелюєш?

К.: Важко сказати, але, якби я малювала, то можна було б уявити, що дівчина навіть не підвішена чи її щось тримає, а ніби вона стоїть на якомусь постаменті на ніжках і тягнеться вгору.

П.: Коли ти познайомилася з таким станом?

К.: Для мене тут важливим є простір. Я помітила, що мені ще подобається, коли ми говорили про простір (чи то вода чи то повітря). Ніби дівчина стоїть на постаменті і він її підтримує – оце є важливим. Видно, що підтримує і одяг, і волосся, і всю статуру.

Рис. Н.1. Фото М. Маусона з циклу «Під водою»

П.: Тут зважаємо на те, що зазначає респондент: це може бути як повітря, так і вода. Ми не знаємо, що буде на наступних малюнках, тому поки що для нас це залишається запитанням. (До К.): Як себе відчуває дівчина на цьому малюнку?

К.: Вона відчуває свободу, легкість, простір для своїх думок та дій.

П.: Значить, в іншому середовищі є багато перешкод для відчуття комфорту?

К.: В іншому середовищі вона буде більш залежною від зовнішніх обставин, як і від інших людей та певних речей. А тут можна робити що завгодно.

П.: Чи переживала ти такий період у своєму житті, коли могла робити «все, що завгодно»?

К.: Можна сказати, якщо я – дівчина, то у мене постійно присутній цей стан, але обмежений у часі. Тобто є моє середовище, і далі – середовище інших людей, світу. Постійно там сидіти цій дівчині не цікаво.

П.: Твоє середовище конкурує з тим, іншим середовищем? Тобто треба якось межі відстоювати, відвойовувати чи охороняти їх?

К.: Воно не зовсім конкурує, просто це різне.

П.: Є загроза, що твоє середовище порушиться від того «зовнішнього», про яке ти сказала?

К.: Я думаю, що ні.

П.: Тоді для чого собі створювати таку капсулу?

К.: Тому що цей простір дуже невеликий, і щоб у нього не зайшли і не знищили, мають існувати рамки, захист. Людина може зайти, але це вже буде особлива людина, дуже важлива. І досить довгий період має бути до цього. Людина має розуміти цей простір так, як і я.

П.: Тобто внутрішньо вона має бути в гармонії з тобою?

К.: Так, я думаю, що вона також буде цінувати такий простір і, можливо, у неї є такий самий.

П.: І тоді вона допомагає тобі підживлювати «інтересом» перебування там. Такі люди на світі є?

К.: Я думаю, частково. Тобто є люди, яких я можу пустити в цей простір, але їм, напевно, подобається дещо інше. Якщо у мене мінімалізм і тут майже нічого немає, то їм усе ж треба більша наповненість. Я це часто відчуваю.

П.: Є ризик, що вони туди «понатагують» чогось зайвого?

К.: Навіть не ризик, а те, що їм не дуже імпонує моє середовище, вони не оцінять його гідність. Тобто, вони можуть прийти сюди, побути тут, але постійно залишатися не захочуть, оскільки їм не цікаво.

П.: Чи не відчуваєш ти тоді самотність?

К.: Радше ні. Наприклад, якщо довго бути самій у цьому просторі, то буде самотньо. Але, усе ж дівчина не постійно в цьому просторі перебуває, вона виходить із нього і йде в інший світ.

П.: Згідно з твоїми словами, дівчина довго тут не може бути і все одно переходитиме в інший простір. Виклади, будь ласка, з камінців її самовідчуття саме в цьому, прийнятному для неї особливому просторі і в світі, прийнятному для всіх людей. Як змінюється її самовідчуття, коли переходить туди? Розкрий її відчуття (рис. Н.1), і як вони зміняться, коли вона перейде у звичний для усіх простір.

К.: Це (фото Н.1, *прозорий камінчик*) – відчуття себе в особливому (рис. Н.1) світі. Це (фото Н.1, *гурт фігурок*) – зовнішній світ.

П.: Що виражає ця композиція?

К.: Це (фото Н.1, *прозорий камінчик справа*) спочатку асоціюється з тим простором, про який ми говорили. Ніби вода і повітря. Обтічність форми цього камінчика, відсутність гострих частин передають м'якість сприйняття цього простору. Якщо говорити про інший простір (зліва), то тут уже більше елементів, і тому трішки більше життя. Якщо у цьому просторі час триває довше, то тут (фото Н.1) він уже нормальний, адекватний, такий, який є насправді. Чому такі фігурки? Черепаха – символ сповільненості, роздумів, думок. Далі

йдуть різні предмети. Є щось приємне, що асоціюється з мистецтвом, наприклад, ці дві фігури (фото Н.1). Це забезпечує певну наповненість.

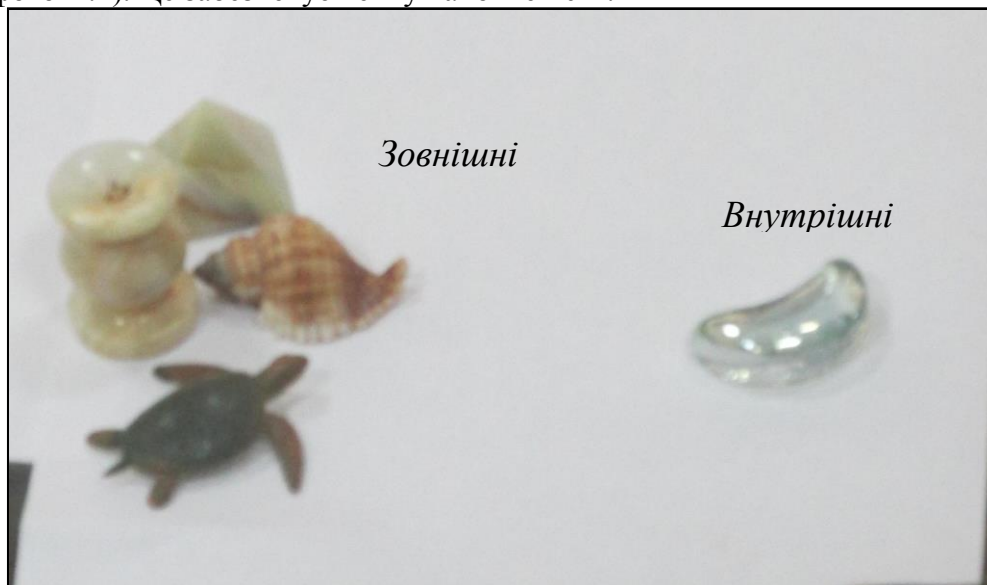

Фото Н.1. Модель із каменів «Самовідчуття респондента»

П.: Ти багато говорила про це (рис. Н.1): тут і час зупиняється, і цей простір прийнятний для твоєї душі. Чому обрала саме такий малюнок (рис. Н.1)?

К.: Мені видається, що без цієї частини («підводної») нічого і не буде. Якщо її не буде, то просто існуватиме світ, але не буде цієї дівчини!

П.: Не буде існувати К.? (До групи): Тут виявляється натяк на внутрішньоутробний стан, адже в утробі є і вода, і повітря для дитини, там вона може жити, це її простір, і ніхто туди не вторгається. І справді, К. поставила один елемент, який, за її словами, об'єднує і повітря, і воду. Є життя, і показана його предметна і змістово-психологічна наповненість.

К.: Ще такий маленький нюанс: мені хотілося обрати фігури саме такої гами, теплих кольорів.

П.: Гама, можливо, м'якого, душевного настрою.

К.: Хоч я відчуваю, що у мене колір є і такий, але така прозорість має бути обов'язково.

П.: Дякуємо за змістовний фрагмент роботи і переходимо до наступного малюнка. Як би ти назвала цей малюнок (рис. Н.2)?

Рис. Н.2. Автор і назва невідомі
Назва респондента – «Час»

К.: Назву його «Час».

П.: З якого боку він починається: згортається чи розгортається?

К.: Якщо говорити про час, то можна побачити, де більша частина малюнка, і тут час нібито довше плине, а далі він загортається і набуває більшої швидкості. Можна навіть уявити, що ці сходи нескінченні і символізують те, що життя все пришвидшується і пришвиджується.

П. (до групи): У цьому ніби є натяк на «чорну діру»: адже там гравітація посилюється. (До К.): Ти якось співвідносиш себе з цією (вказаною тобою) часовою відмінністю?

К.: Я думаю, так. Упродовж мого життя мені видавалося, особливо коли я була маленькою, що час іде дуже довго, а тепер – рік за роком – минає дуже швидко. Я навіть можу сказати, що боюся не встигнути. Я боюся часу, який постійно так пришвиджується...

П.: Що впливає на прискорене сприйняття часу? Як вважаєш, від чого це залежить? Можливо, страх смерті? Його могла усвідомлювати.

К.: Саме смерті – я так не можу сказати... Не самої смерті...

П.: Зрозуміло, що ти про це могла не думати. Ти турбуєшся за самореалізацію: прагнеш встигнути зреалізуватися в обраному аспекті! Існує певна суперечність, бо ми бачимо два аспекти (фото Н.1), і ти затримуєшся саме тут (рис. Н.2), у маленькому колі. Бо це – наче «під водою», як зародок чогось (спіраль), а потім усе розгортається. Ти є і тут, з огляду на ось цей малюнок (рис. Н.1), і тут (рис. Н.2) водночас. У своєму потенціалі ти як ненароджена, тобі його треба актуалізувати! І водночас, ти вже тут, на висоті, багато чого зреалізувала. Саме це ти показала (фото Н.1).

Фото Н.2. Порівняння фото Н.1 і рис. Н.2

К.: Але, якщо на початку (рис. Н.2) час довго плине, а далі – швидко, то у цих фігурах (фото Н.1) навпаки: тут довго, а тут – швидко. Тобто фігури і малюнок – навпаки.

П.: Ти зазначила, що не просто швидко, а ніби за певним законом. Дійсно, тут (фото Н.1) ніби у дорослому вигляді, а тут (рис. Н.2) – як у утробі, де час плине специфічно. Це натяк на неусвідомлюване, а воно поза простором, часом і статтю. Подивись, як воно гармонійно вписується за кольорами і за іншими параметрами.

К.: Навіть колір цього зображення (рис. Н.2) і цей колір схожі.

П.: Кольори також збігаються. (До групи): Виявляється механізм натяку, і респондент рефлексує, що це так. (До К.): Чи немає затримки в русі сюди (рис. Н.2, зліва вгорі)? Оскільки ми виявили приховану тенденцію повернення до утробі, то може існувати обтяженість психіки внутрішньою суперечністю. Можливо, в системі твоєї психіки існує гальмо для самореалізації. Адже до свідомості доходить лише те, що «я хочу самореалізувати». А те, що затримує її – невидиме, не потрапляє в поле свідомості, бо тут (рис. Н.1) існує специфічна самореалізація. Це може бути (рис. Н.1) комфорт твоєї душі,

це, можливо, розквіт кращих твоїх душевних і духовних сил тощо. Можеш уточнити сказане мною.

К.: В принципі, це схоже на мої реальні почуття. Тоді виходить, що комфортний стан і він може існувати впродовж всього життя? Але ж він заважає реалізації життя?

П.: Ми звернули увагу на те, що не існує однозначної та пріоритетної послідовності руху до самореалізації, хоча, за твоєю розповіддю, ти прагнеш самореалізації. Тенденція до утробы – це форма вияву тенденції до психологічної смерті. Перебування в стані, як на рис. Н.1 – символізує внутрішньоутробний стан!

К.: Тоді, можливо, завдяки тому, що я йду *і вгору, і вниз* (рис. Н.2), це і є динаміка мого життя! Ці протилежні сили, вони і дають мені силу, забезпечують динаміку.

П.: Так, можливо. Добре, що зараз ти сама це проговорюєш і ми можемо рухатися далі. Що привабляло тебе на цьому малюнку (рис. Н.3)?

К.: Те, що тут, як і на рис. Н.1, є простір і немає зайвого, і також є мінімалізм: є двері, але немає зайвих речей – нічого не нависає, не стоїть. І такий цікавий підхід, дірка у дверях незвичайної форми, ніби людина зайшла туди?! Після чогось загадкового залишився цей слід. Двері нібито є, але їхньої частини немає. Вони є і немає водночас. Вони не стримують повністю те, що існує за ними. Водночас, те, що вони частково є, трохи захищає тутешнє від того, що поза ними.

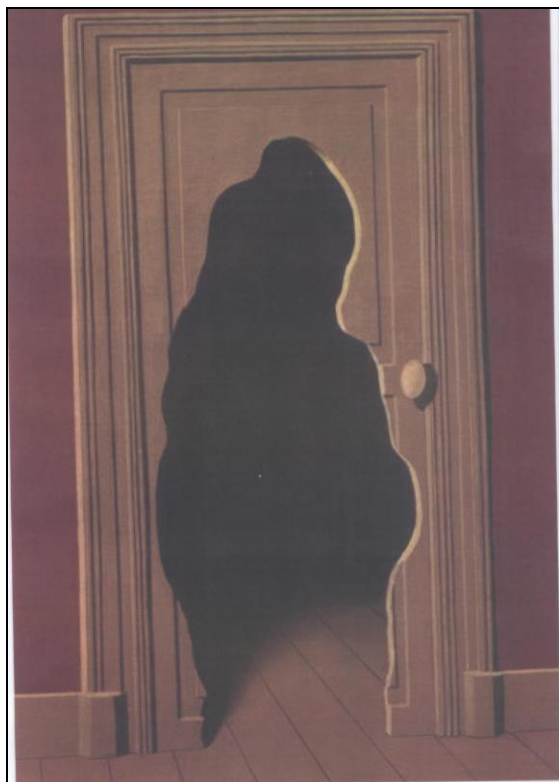

Рис. Н.3. Р. Магрітт «Несподівана відповідь»

Рис. Н.4. Автор і назва невідомі

П.: А захищає кого?

К.: Думаю, якщо я дивлюся на ці двері, то захищає мене. Або взагалі, людину, яка буде на них дивитися.

П.: На ці двері дивишся ти чи якась людина, а ти тоді деінде?

К.: Я думаю, що зараз я на них дивлюся!

П.: Чи була ти там, у тій дірці, за дверима? Чи відомі тобі схожі відчуття? Як пройти, як там перебувати? І де тобі більше подобається – за дверима чи перед ними – спостерігати за цим?

К.: Я думаю, що за дверима я ще не була, але можу уявити, що знаходиться за ними. Тобто я за ними ще не була, і хотіла б туди потрапити, подивитись.

П.: У такому разі, спробуй уявити.

К.: Чомусь у мене таке відчуття, якщо я сюди пройду, ще коли буду заходити, то не відчинятиму двері, а знайду через пустий простір. У мене відчуття, що знову буде таке, як і ілюструє рис. Н.1.

П.: Молодець. Ти проговорила мою внутрішню гіпотезу: що це справді ніби входження в утробу. Це підтверджує нашу гіпотезу про те, що рис. Н.2 зумовлює натяк на утробу (точка і далі розгортання спіралі). Наступний малюнок (рис. Н.4). Що зумовило його вибір?

К.: Мабуть, він для мене приємний, викликає теплі відчуття. Мені більше сподобалася верхня частина, де світлий кінь, який випромінює щось приємне, світле.

П.: А темна частина?

К.: Темний – він уже на другому плані. Тобто спочатку я дивлюся на світле зображення, потім можу подивитися на темне. Важчих відчуттів або асоціацій він не викликає. Вони обидва цікаві, але, можливо, він менш цікавий, проте більш глибокий.

П.: То, можливо, вистачить образу світлого коня для того, щоб малюнок був повноцінним? А зображення темного коня можна вважати фоном?

К.: Мені здається, що тоді щось втрачено б. Малюнок є цілісним і більш яскравим саме за рахунок того, що є контраст, є інший, темний кінь.

П.: Спостерігається темне – світле (рис. Н.4), вниз – вверх (рис. Н.2), «за дверима і біля дверей» (рис. Н.3).

К.: Якщо повернутися до малюнка з дверима (рис. Н.3), то акцент робиться на тому, що з цього боку нічого немає, лише шматочок кімнати. Акцент саме на кімнаті за дверима, і, я думаю, вона велика.

П.: Ти хочеш сказати, що більша значущість виявляється всередині, хоча більш світле ззовні, а там – темніть?

К.: Так. Саме в цьому малюнку – так, але ж там загадка.

П.: Чи може бути такий смисл віднесений сюди (рис. Н.4)? Що є невидимий, але сильний за своєю енергетикою та впливом темний кінь, а світлий кінь залежний від нього.

К.: Я думаю, що можна так сказати, адже він є основою.

П. (*до групи*): Знову виявляється, що «це основа», що є натяком на дітородність, на самореалізацію.

К.: Вони продовжують один одного, енергетично перетікають один в одного.

П.: Очевидно, як і в психіці. Самоплинно відбувається перетікання енергії лібідо і мортідо.

К.: Вони рухаються за колом!

П.: Динаміка руху може бути як угору, так і вниз. Це те, де ти призупинялася і уточнювала, що для тебе була дивною одночасна різноспрямованість «туди і туди». Це і є дуалізм психіки, його об'єктивування назовні. Через інші малюнки ми це підтверджуємо: ходіння певним колом. Варто тобі озвучити сутність пустоти (рис. Н.3). До чого ти її віднесла б: до серединки (рис. Н.4), де ніби пустота між ними, чи все ж пустота більш наповнена у відчуттях для тебе якимось змістом?

К.: Не думаю, що ця пустота для мене наповнена, щось там існує більш однорідне.

П.: Могла б ти метафорично сказати, що «бувають моменти, коли я, К., як пустота, як невидимка»? Чи буває так, коли ти у своєму просторі?

К.: Думаю, так, але таке відчуття зумовлюється саме чимось зовнішнім. Щось гарне ззовні (витвір мистецтва або гарний пейзаж) може породжувати втрату самовідчуття.

П.: Тоді можна думати, що ти зливаєшся наскільки з чимось високим, що ніби втрачаєш себе?

К.: Не те, щоб утрачаю, але стаю частиною цього, або воно стає частиною мене.

П.: Не в тому значенні «втрачаєш», що губиш щось і свої якості, а самовідчуттями зливаєшся з цим шедевром мистецтва.

К.: Я думаю, що шедевр якраз відповідає тому стану, і вони є одним і тим самим. Тобто, ні я не втрачаю, ні цей шедевр не втрачає. Я на нього відреагувала, тому що він є таким.

П.: Зрозуміло. Переходимо до наступного малюнка (рис. Н.5).

К.: Почну з незначущого. Ці тарілки з вогнем (внизу на рис. Н.5) можна прибрати. Основним є вогонь – він важливий на малюнку. І дівчина на ньому також важлива. Можна сказати, що дівчина і вогонь – на одному рівні значущості!

Рис. Н.5. Автор невідомий, назва респондента: «Оголена дівчина з черепом в руках»

П.: Дівчина і вогонь – як одне ціле. Тоді хочеться взяти попередній малюнок (рис. Н.4), де грива світлого коня нагадує і волосся дівчини, і язика полум'я.

К.: Однак, у коня це ніжне, а тут – гостріше...

П.: І все ж, оскільки цей кінь має дві іпостасі – світлу і темну, то куди б ти віднесла цей рис. Н.5 в контексті рис. Н.4?

К.: Цей малюнок, звичайно, до верхнього. Якщо кінь є для мене привабливим, він ближчий мені, більш схожий на мене. А це (рис. Н.5) ніби як розгорнута версія коня, але більш яскрава, можливо, більш емоційна і різноманітна. Тут (рис. Н.1) для мене важливо, що немає зайвих деталей, а на рис. Н.5 уже є різні деталі. Тут і вогонь, і навіть якісь предмети лежать – вже є певне різноманіття. Саме вогонь задає жар і запал. Взагалі привабливий, але трішки не мій, трішки далекий та страшить.

П.: Коли ти говорила про різницю між світлим конем на рис. Н.4 і вогнем на рис. Н.5, то чомусь пріоритет надавала коню.

К.: Так, тому що він на мене більш схожий.

П.: То, все-таки, за рахунок чого, виходячи з рис. Н.5? Справді, то не твоє?

К.: Не моє, тому що в рис. Н.5 передані якості, які є моїми на тому малюнку (рис. Н.4), можна сказати, перебільшені.

П.: Перебільшені у певному життєствердному аспекті чи навпаки? Бо ти саме говорила про смерть і страх.

К.: Я думаю, це питання якості, яка не зовсім моя (рис. Н.5).

П.: У чому?

К.: Той кінь (рис. Н.4) більш ніжний, а цей малюнок (рис. Н.5) – більш різкий, яскравий, сяючий.

П.: Як міг кінь із такою ніжністю обрати такий малюнок (рис. Н.5)? Я використовую метафору, що «образ коня» – це «ти». Що спонукало його до такого вибору? Може, кінь намагається долати страх і прагне бути сильним, не боятися смерті, про яку ти говорила ще під час аналізу рис. Н.2?

К.: Я не думаю, що страх тут провідний. Гадаю, тут є спостереження з певної дистанції.

П.: Дистанція дуже відносна, бо тут (рис. Н.5) можна просто згоріти. Тим паче, що волосся дівчини повернуто до язиків вогню.

К.: Можна сказати, що цей кінь взагалі на весь малюнок дивиться з дистанції. Тобто це цілісний малюнок – і дівчина, і вогонь, а кінь ніби здаля спостерігає. Ніби тут усе ніжне, м'яке (рис. Н.1, Н.4) і це – як певне різноманіття до того, що гостріше, різкіше.

П.: Різноманітне, але й одноманітне водночас.

К.: Чому одноманітне?

П.: Тому, що тут є життя і смерть. У цьому одноманітність і однозначність. Якщо ти тут (рис. Н.2) говорила про страх смерті, то чому ти не побоялась обрати такий малюнок (рис. Н.5)?

К.: Тому що я на це дивлюся з дистанції і усе відбувається не зі мною, а там, окремо.

П. (до групи): Я зазначила раніше, що, можливо, К. не співвідносить себе із дівчиною. Адже, якщо дівчина має до тебе пряме відношення, то вже не можна сказати, що ти лише осторонь. Тоді вона як центральна фігура (рис. Н.5).

К.: Ця дівчина – це не я. Я дивлюся на те, як вона взаємодіє з вогнем і стає сильнішою від споглядання.

П.: Ти знову ніби за кадром. Тоді ти здебільшого «за дверима» (рис. Н.3), аніж у «гущі подій»?

К.: Таке може бути, але якби я стала на місце дівчини, то я б там протрималася недовго. Або знову пішла б сюди (рис. Н.3) в пустоту дверей, або згоріла б.

П.: У такому разі, спробуй спрогнозувати, що вона відчуває на «вогняному» фоні? Дівчина тримає в руках череп, тобто дивиться просто у вічі смерті. До всього, черепи кругом лежать. Тарілки, ти сказала, можна прибрати з поля зору, вони не відносяться до малюнка, а черепи?

К.: Черепи можна залишити. Я думаю, ця дівчина, оскільки вона – не вона, то там може перебувати, і навіть відчувати щось приємне. Ймовірно, вона відчуває саме життя на такому контрасті. Тобто вогонь – це щось таке потужне, гаряче, яскраве і символізує смерть! Вона ще не померла, але може бачити смерть, може це порівняти і відчутти, тому це пробуджує сили життя.

П.: Їй більше хочеться повертатися обличчям до життя?

К.: Так, більше на ньому концентруватися, завдяки тому, що вона бачить цю різницю, завдяки вогняному подиху смерті.

П.: Тоді цей малюнок можна назвати «Спосіб боротьби зі страхами смерті»?

К.: Я не впевнена, що саме ця дівчина боїться смерті. Я думаю, що вона не боїться, її перевага в тому, що вона насолоджується і життям, і смертю! Існуванням у різних світах.

П.: Знову підтверджується гіпотеза, що ти водночас і там, і там (і в житті (дівчина), і в смерті (череп)). Тоді виявляється ходіння «вгору – вниз», і створюється хибне коло, як на рис. Н.4. Перспективи зводяться тоді нанівець. Ти боїшся, що не зреалізуєшся, і не даремно. Твоя психіка знає і відчуває, що часто активність іде ніби хибним колом. Можливо, цей текст тебе не стосується, адже це лише гіпотеза.

К.: Щодо хибного кола – виникає асоціація з чимось негативним.

П.: Якщо там стабільність і численність повторення, то в цьому вже є негатив, оскільки ти прагнеш до нового. Ти сама обрала малюнок (рис. Н.4), в якому важко визначити початок і кінець.

К.: Тут комфорт у тому, що вони є продовженням і підтримкою один одного. Саме ця підтримка є позитивною, немає того проміжку, де вони безпорадні.

П.: Мабуть, доти, доки вони отак зав'язані один з одним.

К.: Якщо вони будуть окремо, то... Вони не можуть бути на малюнку окремо, тому що в обох немає додаткової частини для самостійного існування.

П.: Тоді є певна приреченість, що шкодить самореалізації.

К.: Якщо обрати щось одне – проблема: оберу світлого коня – втрачу темного, оберу темного – втрачу світлого, а подобаються обидва.

П.: Раніше (рис. Н.5) ми виявили дуалізм: дівчина (рис. Н.5) дивиться в очі смерті на тлі життєдайного вогню, який символізує енергію, котра може приносити користь і може символізувати смерть – спалювання чогось. У дівчини пробуджується бажання жити – через двоїстість?!

К.: Так, через дотичність до смерті починається рух енергії до життя! Наступний малюнок (рис. Н.6).

П.: Що привернуло твою увагу під час вибору рис. Н.6?

Рис. Н.6. Т. А. Копера, назва невідома

К.: Значуще на цьому малюнку те, що є люди. Тобто це головний елемент. Люди існують у просторі, який нічим не обмежений. Він більш-менш однорідний, хоча вже чіткіше видно, що це – повітря, проте вони мають свою воду.

П.: Це безлюдний простір?

К.: Це небо, там не існує нічого.

П.: Якщо ти так говориш, то вже бачиш схожість цього малюнка з рис. Н.1.

К.: Я хотіла сказати, що і дівчина на рис. 1 і ці люди (рис. Н.6) ніби спрямовані вгору.

П.: Тобто це символ самореалізації? Вони спрямовані до перспективи?

К.: Вони до чогось прагнуть.

П.: Чи взаємопов'язані рис. Н.1 і рис. Н.6? Якщо взаємопов'язані, то як змістово змінився б рис. Н.6?

К.: Мені подобається тут те, що це повітря, а не вода. Можна сказати, що рис. Н.6 – це рис. Н.1, який уже еволюціонував.

П.: Рис. Н.6 відноситься до цієї композиції (фото Н.1)?

К.: Я думаю, що це буде вже така композиція (фото Н.3). Я не хотіла б цю частину втрачати!

П.: Мені приємно, що відбувається така інтеграція, адже наше кредо – «вторинна інтеграція на вищому рівні психіки». Розуміння того, що одна сфера з іншою можуть дати необхідну потужність для самореалізації тільки в єдності, в гармонії для того, щоб людина

відчувала внутрішній комфорт незалежно від того, чи вона з людьми (в соціумі), чи вона на природі.

К.: Я думаю, що цим людям (рис. Н.6) тут комфортно.

П.: Думаю, що це перший результат нашої роботи. (До групи): Бачите, наскільки важливою була пропозиція моделювання за допомогою камінців. Це допомагає наочно побачити динаміку психіки. Тобто вже хибне коло, чи ходіння вперед – назад нівелюється, радше відбувається зінтегрованість психіки, долається деструктивна дискретність.

Фото Н.3. Модель із камінців «Динаміка змін самовідчуттів респондента»

К.: Я ще хочу сказати про кольори. Той колір приємний і теплий (див. рис. Н.6 і фото Н.3), а інший (див. рис. Н.1) – холодний. А на рис. Н.6 вони вже поєднані. Не так, що є одна й інша частина, а вони між собою сплелися – і тепле небо, і холодні кольори одягу стушуюються. Мені подобається, що люди ніби разом, можна сказати, захищають один одного, адже зі спини ніхто не підійде. Але вони разом. І кожен не втрачає своє бачення, вони (і той, і інший) прагнуть чогось, можна так сказати за їхніми позиціями. Водночас, вони і допомагають один одному. Тобто вони ніби і разом, але не заважають один одному. Вони можуть бути і окремо, і разом водночас!

П.: Що зумовило те, що вони почали дивитись в різні боки, не втрачаючи свободи?

К.: Я думаю, вони дивляться в різні боки, тому що від самого початку були різними. Всі люди різні, і немає людини, яка дивилася б точно в той бік, як і я. Єдність у тому, що, хоч вони і не бачать один одного, але відчувають один одного руками. Можна навіть трішки ближче стати, бо так було б комфортніше.

П.: Чи була динаміка їхніх взаємин, почуттів і конфігурацій?

К.: Я не знаю, як вони до цього дійшли, оскільки проміжний малюнок відсутній, як вони взагалі так стали?

П.: Тоді ми можемо описово окреслити динаміку. Очі в очі, наприклад.

К.: Можливо, дівчина, яка була на рис. Н. 1, до чогось прагнула. Якщо вона дивилася сюди, на фото Н.1, то побачила щось на рис. Н.2. Це щось, якщо вона холодна, а це – тепле, то могло б бути таким (рис. Н.6). Можливо, він, своєю чергою також її побачив, і таким чином з'явився контакт. Вона щось зрозуміла, відчула.

П.: На цьому малюнку (рис. Н.6) ще є щось схоже на дзьоб і око. Чи це не символ того, що взагалі вони здатні себе дзьобнути, вколоти і що це приховане тут? Можливо, це і змушує стояти не спина до спини, а дистанціюватися і не втрачати єдність і взаємоприв'язаність?

К.: Наприклад, те, що є око, – це є плюс. Якщо вони відчувають один одного руками, то неможливо побачити, а це ніби друга можливість. А дзьоб... Можливо, я зробила б його коротшим і не таким гострим, але залишила б. Наприклад, такий може зачепити і поранити, а якби він був коротеньким, то все було б добре.

П.: Тобі знайомо, коли в людини є такий прихований «дзьобик»?

К.: Цей дзьоб мене не лякає, це наче особливість іншої людини, і я з нею погоджуюся, тобто приймаю, що він може бути.

П.: А про свій «дзьобик» що ти можеш сказати? Адже ти залишала такі «дзьобики» і для жінки, і для чоловіка.

К.: Свій я також зробила б коротшим. Я зробила б їх однакової довжини.

П.: Чи є хоч якийсь натяк на такий дзьобик на малюнку рис. Н.5? Чи це зовсім інше?

К.: Ні, тут я не бачу цього.

П.: Таким гостряком, який ранить душу, може бути те, що дівчина дивиться в очі смерті?

К.: Просто мене такі «дзьоби» не ранять.

П.: Тобто це (череп, вогонь рис. Н.5) вже щось крайнє?

К.: Так, на рис. Н.6 такого немає.

П.: Чи існує ризик (на рис. Н.6), що потім дівчина залишиться з таким, як на рис. Н.5?

К.: Із цим черепом?

П.: Що взаємини втрачатися? Душевні переживання, вогняні почуття, а вона ніби дивиться вже у вічі тому, що втрачено.

К.: У мене відчуття, що саме таке зображення на рис. Н.6 і воно вічне. Тобто треба було довго-довго-довго йти, щоб отримати саме таке зображення (рис. Н.6), і що такого (рис. Н.5) вже трапитися не могло б, бо воно позаду, пережите.

П.: Для чого їм вічно саме так стояти спиною один до одного і не дивитися очі в очі? Чи ризикована позиція очі в очі тим, що в них почнуть актуалізуватися «дзьобики»? Вони щось один в одному не хочуть бачити?

К.: Можливо, якщо вони повернуться один до одного обличчям, то будуть дивитися лише один на одного і загублять світ, а це негоже.

П.: Тобто в тебе такий величезний потенціал лібідо, що ти і прагнеш до таких взаємин, і боїшся, що (як і з шедеврами мистецтва) можеш утрачати себе і щось не відчувати. Ти наповнюєшся барвами того, що ти бачиш, відчуваєш, переживаєш. Чи з людиною може бути так, що ти зачаровуєшся нею настільки, що втрачаєш себе? Можливо, для тебе взаємини більш прийнятні в пастельних тонах, щоб не розчинятися в іншій людині, і в цьому є прагнення до самозбереження?!

К.: Не думаю, що в цьому щось є, людина – найкращий шедевр, у ній можна розчинитися. Проте згодом прийде відчуття, що якщо ми дивилися, розчинилися, знову треба відвернутися і подивитися на світ. У цьому динаміка!

П.: Що для тебе навантажливіше: те, що ви гнівалися і розчинилися, чи те, що треба відвернутися для самореалізації, для соціального самоствердження?

К.: Я думаю, що ні в тому, ні в іншому складного немає. Ці люди можуть іноді повертатися один до одного, іноді – дивитися в різні боки.

П.: Найзагадковішим для мене залишився вибір цієї картини (рис. Н.6). Ніби в тобі самій є така зворушливість, ніжність, емоційність, чутливість. З іншого боку, є ніби енергія мортідо, яка не завжди тобою прочитується. І, можливо, саме вона зумовлює таку статику (рис. Н.6). Можливо, вона задає потребу ввійти у свій світ (рис. Н.1). Можливо, саме вона пов'язана з образом коня (рис. Н.4), який дає наснагу чи енергетичний підігрів для темного коня. Потім може з'являтися втома або відчуття ніби стаєш невидимкою. Навіть сама себе не зовсім розумієш, ти наче за дверима (рис. Н.3).

К.: Втомлююся від енергії мортідо?

П.: Можливо, від перехрещення двох тенденцій – до самореалізації і (навпаки) повернення у свій внутрішній світ.

К.: Думаю, що так, це відповідає моїм відчуттям.

П.: У нас ще є останній малюнок. На попередньому малюнку ми об'єктивували, що вони (дівчина і хлопець) інколи повертаються обличчям один до одного, а тут (рис. Н.7) між ними ідилія, сонечко як символ теплоти, пастельні тони. Все знову піднімається над землею. Тут показане те, що є бажаним, чи це так?

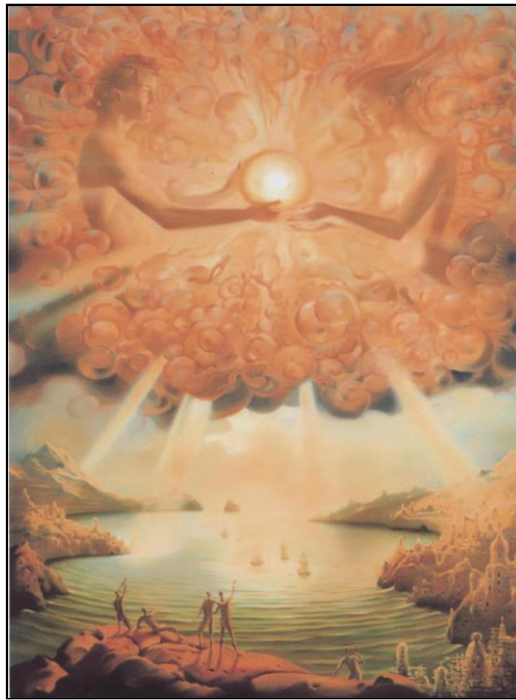

Рис. Н.7. В. Куш «Сакральний подарунок»

К.: Я думаю, що бажане, адже і той малюнок (рис. Н.6) був бажаний, і цей (рис. Н.7). Проте там акцент був саме на цих двох, а тут унизу представлено ще інший світ. Та все одно вони перебувають угорі, і більша увага – до них. Важливо, що є інші люди на малюнку, інший світ. Хоч частина цього світу вже наявна вгорі, він тут (на рис. Н.7) перемішаний, та все одно він ще існує і знизу.

П.: Які взаємини більш реалістичні: тут, у небесному світі, чи ті, які спустилися б донизу?

К.: Це більш ідеальний образ (рис. Н.7), тут люди більш реалістичні, у них більш справжні пози та заняття.

П.: А ти відносиш себе сюди (*низ малюнку* рис. Н.7)? Чи ти зверху?

К.: Усе одно я зверху.

П.: Ти говориш, що більш ідеальним є рис. Н.7?

К.: Коли я дивлюся на цей малюнок, то верхня частина заповнена енергією. Тут усе жовте і сонячне, а все інше – внизу.

П.: Чи не криється тут твоє розчарування, можливо, травма, коли довелося попрощатися з ілюзією, що це може бути вічно в реаліях землі?

К.: Я не бачу, чому це не вічно. Навпаки, можу уявити, що це вічно.

П.: Уявити можна все, що завгодно, але це – лише мрія людей, бо на землі є турботи, які ти перелічувала, самореалізація, про яку говорила. Якщо буде така зав'язка один на одному, то все зупиниться.

К.: Тоді можна уявити, що я і та людина стоїмо як ці двоє (рис. Н.6). Якщо наблизити цих людей, можна побачити таке, як на рис. Н.7. Вони одночасно існують і в такому світі. Водночас обидва світи існують, і є вибір, в якому з них жити!

П.: Чи знайомий тобі такий досвід у реальному житті? Чи справді ти можеш так тривало підтримувати взаємини?

К.: Я думаю, що цілковито такого досвіду не було, адже це ідеальне. Щось частково – так, знайомо. Мене приваблює цей малюнок (рис. Н.6).

П.: Для тебе дуже важливий захист зі спини? А те, що груди відкриті – то не страшно, тільки тому, що очі є? Тоді це своєрідне заміщення: партнер має прикривати спину, як було в сім'ї.

К.: Тоді виходить, що і йому це також потрібно.

П.: Так, звичайно, люди так знаходять партнерів. Так, як ти говорила про цих коней (рис. Н.4.): добре, що вони взаємопов'язані, але важливо щоб була свобода, простір, щоб у взаєминах була гармонія і єдність. В цьому твоя мудрість. Ти юна, і далі будеш рости і розвиватися! Коли є розбіжність, то є протиборство різних потоків енергії, її спалювання, обнуління.

К.: Дискомфорту в процесі роботи я не відчувала. Запитання – що зробити краще? Що вдосконалити?

П.: У нас немає «ідеального батька», який буде вказувати, що зробити краще. Ти батьківська фігура сама для себе. Те, що ти побачила розбіжності, допоможе розпізнавати і вирішувати.

К.: І мені з ними так і жити?

П.: А ми нічого не викидаємо, не забираємо у людини. Це вже не проблема, якщо ти її бачиш і розумієш, а ти багато що побачила. І це тобі допоможе надалі в реальному житті пізнавати, де і як виявляються ці розбіжності. Тенденцію повернення в утробу, в ідеальне середовище (де нічого бажати не треба, адже є все) важливо розпізнавати, в цьому є залежність від батьків. Водночас є тенденція до самореалізації (східці на рис. Н.2) і тенденція повернення в утробу, яка спричиняє втрату енергії, затримку в розвитку та блокує самореалізацію. К. сказала, що вона вгорі, а спускатися донизу – проблемно. Ось значущість батьків, значущість затишку, підтримки – ти вже будеш прочитувати і дорослішати, бо не слідуватимеш за інфантильними тенденціями. Бачу, ти дівчинка смілива (рис. Н.5), тебе не злякати. Очевидно, ти зможеш уже розпізнавати, актуалізувати свої сили, не боятися реальності, не підміняти її ідеалізованими аспектами життя. У тебе тепер буде вибір, адже коли вибору немає – стихія. Наша методика базується на тому, щоб був вибір, щоб людина зрозуміла свою проблему через рацію і щоб стабілізованих суперечностей стало менше, щоб не затримуватись у них. Ти ж говорила, що та дівчина на певний час затримується, а потім виходить. Цей час у тебе буде скорочуватися.

К.: А він колись зникне?

П.: Звичайно, коли ти будеш більш активна і самореалізована, то у тебе не буде такої потреби аж так занурюватися в воду чи підніматися над чимось. Як ти побачила, є ризик перетворення такого п'єдесталу на гирю, яка буде тебе тягнути донизу. Тому «поради» будеш шукати в самій собі, за рахунок розширення знань про себе. Наша методика сприяє стимулюванню людини до дорослості, до здатності будувати партнерські взаємини. Відчувається, що ти, К., справді зацікавлена у психології. Добре, що ти прийшла на наш факультет, добре, що у нас є така студентка на першому курсі. Дуже дякую за участь.

К.: І я вам дякую. Було дуже цікаво все це чути, дивитись і розуміти.

П.: Як ти почувалася в нашому сеансі?

К.: Було цікаво, приємно. Страху не виникло. Я відчула, ніби впала в певний транс. Цілковито занурилася. Знову ж таки, якщо занурилася, то треба потім усе це інтелектуально опрацювати.

П.: Так, не треба лякатися, що перший проміжок часу ти будеш зайнята цим. Але потім, уже постфактумом, спостерігатимеш, що в певних ситуаціях ти вже дієш по-новому. Тепер ти вже готова до того, щоб приходити до власних висновків, розпізнаючи, де ті тенденції, коли тебе по колу носить і немає розв'язання проблем. Щоб те, що подарували батьки, Бог і Всесвіт, допомагало тобі в самореалізації – ось це тобі така настанова і таке побажання. Успіхів тобі у самостановленні!

К.: Дякую! Я відчуваю себе міцнішою, інтелектуально зрілішою та впевненішою!

Додаток П.
Глибинно-корекційний процес АСПП¹⁷ (респондент Ж.)
із використанням репродукцій художніх полотен

П.: Розкажіть, чого ви очікуєте від роботи в групі АСПП?

Ж.: У мене є проблеми, які вкрай необхідно розв'язати.

П.: Яке саме питання ви хочете розв'язати?

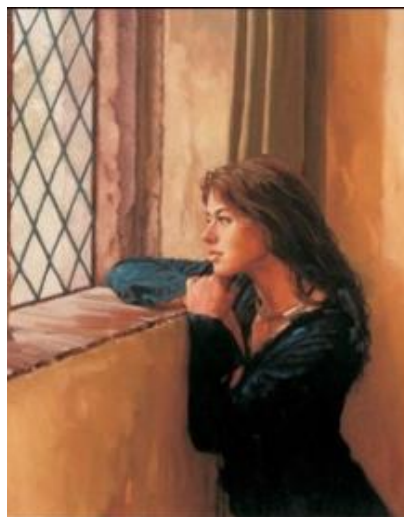
Ж.: Спочатку я хочу показати свої малюнки, а потім озвучу завдання. Це мій образ жінки (рис. П.1, фрагменти а, б, в). Для мене жінка – це не тільки зовнішні ознаки, а й емоційний образ, що набагато важливіше.

а. М. Спейн, без назви

б. М. Спейн, без назви

в. М. Спейн, без назви

Рис. П.1. Назва респондента – «Образ жінки»

П.: Отже, ваше завдання – наблизитися до образів жінок, які представлені?

Ж.: Це вже і є мій образ – я розумна, талановита, гарна, здатна аналізувати, ставити запитання і давати на них відповіді (вказує на рис. П.1, в). Тут (рис. П.1, б) я жіночна, зваблива, ефектна. Тут (рис. П.1, а) я стрімка, рвучка, наполеглива, можу розв'язувати завдання різної складності. Це образ дорослої жінки.

П.: Який із цих фрагментів на рис. П.1 найповніше відображає внутрішнє самовідчуття Ж.-жінки?

Ж.: Перший (рис. П.1, а).

П.: На ньому ж позиція більш пасивна, ніж на фрагменті рис. П.1, б?

Ж.: Навпаки, на цьому малюнку відображено поступовість (рис. П.1, б), а на цьому – поривчастість (рис. П.1, а). Піднесена вгору рука – ніби постріл.

П.: Ця поривчастість, з одного боку, допомагає швидко наблизитися до мети, а з іншого – може відлякувати людей (і, вочевидь, чоловіків)?

Ж.: Так, передусім чоловіків!

П.: Ваш образ жінки ідентичний як серед чоловіків, так і серед жінок? Для жінок ви – ідеал, на який треба рівнятися?

Ж.: Важко сказати. Радше, так! Це тому, що прямолінійність, яка була винесена з дитинства як спосіб самозахисту, присутня в цій руці (рис. П.1, а).

П.: Ця рука завжди вам сприяла у розв'язанні завдань чи все ж таки і заважала?

Ж.: Вона мені заважала, але я не могла її позбутися.
 П.: Ви не могли відмовитися від такої моделі поведінки?
 Ж.: Так, це вже мій стиль поведінки, я не знала іншого способу, щоб вижити. В дитинстві мені не дозволяли виявляти свої емоції. У певний момент мене просто прорвало (подібно до пострілу), і я стала виглядати як ця дівчина (рис. П.1, а).
 П.: Ви хотіли щось призупинити з того, що вам не подобалося?
 Ж.: Було прагнення захистити себе.
 П.: Ким зайняті ці дівчата на двох інших малюнках?
 Ж.: Ця (рис. П.1, в) зайнята кимось, ця (рис. П.1, б) – собою, ця (рис. П.1, а) – теж собою.
 П.: Отже, всі дівчата (рис. П.1, а, б, в) орієнтовані переважно на себе, що може виявлятися в неузгодженості «жестів» і поведінки відповідно до цілей, які ви ставите.
 Ж.: Я докладаю максимум зусиль, а результат виходить негативний. Тоді постає питання «чому?». Воно мене хвилює..., мучить.
 П.: Можливо, це частина того «завдання», про яке ви говорили на початку?
 Ж.: Це один із його аспектів.
 П.: Які ще елементи входять до цього завдання?
 Ж.: Ось це (рис. П.2) – моя добра мати. Я виростила її в собі сама. Це моє особисте досягнення. У мене не було такої матері в дитинстві. Це моя мрія, яка жива в моїй душі.
 П.: Отже, мати у вас самій, ви її носій?
 Ж.: Так.
 П.: У вас є діти?

Рис. П.2. Портрет Софії Шувалової
 Назва респондента – «Добра мати»

Рис. П.3. Фрагмент картини К. Брюлова
 «Вершниця»
 Назва респондента – «Дитя»

Ж.: Окрім цієї дитини (вказує на рис. П.3), у мене немає інших дітей. І цю дитину в собі я виростила і виховала сама. Це нелегка праця. Дитина має життя в моїй душі.
 П.: Це може бути формою підміни свого дитинства – спробою втекти від нього, від некомфортних залишкових почуттів від нього. Тож, ви створили образ ідеальної дитини, якої не любити не можна. Проблема, вочевидь, у любові?

Ж.: Так, ви маєте рацію. Коли я зрозуміла, що не маю своїх почуттів, бажань, не маю права їх мати, світ видався страшною загрозою, яка, як я відчувала, може розчавити й знищити мене. Довелося вчитися бути дитиною і жінкою, розуміти, «що таке жінка». Довелося навчитися розуміти, що таке мати, як це – відчувати і переживати слово «мама». Я вчила свою внутрішню перелякану дитину бачити світ інакше, ніж підказував отриманий мною досвід: я сама навчалася добра, світла, радості, а не зла й горя.

П.: Це був процес самонародження, самоформування, і ви виявилися в ньому самодостатньою. Але є ризик, що ви не досить адекватно можете реагувати на ситуації, що мимоволі пробуджуватимуть (оживлюватимуть) ту знедолену дитину, яка не полишає вас.

Ж.: Чистісінька правда! В цьому й полягає моя головна проблема. Я уявляю зараз одну відому картину, яка є чудовою ілюстрацією мого дитинства (рис. П.4). В дитинстві у мене була книжка з репродукцією картини В. Сурикова «Бояриня Морозова», для мене вона стала настільною, я роздивлялась її часто, і в мене відбулася ідентифікація з деякими образами. А бояриня – це моя жорстока мати-мачуха (рис. П.5), яка тиранила мене, вбивала в мені ніжну дитину.

Рис. П.4. В. Суриков «Бояриня Морозова»
Назва респондента – «Дитинство»

П.: Убивала фізично чи психологічно?

Ж.: Духовно. Я не мала права на власні почуття, вона їх омертвляла. Мати завжди за мене знала, що мені потрібно. Вона так і казала: «Я краще знаю, адже я твоя мати».

П.: А свою біологічну матір ви знаєте?

Ж.: Так, це вона і є, але не було відчуття того, що ми рідні, навіть біологічно. Я з нею ж і живу. В дитинстві: хто вона мені, рідна мати чи мачуха? Дійшла висновку, що мачуха!

П.: Отже, справжньою біологічною матір'ю є та жінка з малюнка П.2, яку ви створили всередині себе?

Ж.: Так, але в дитинстві я асоціювала себе з дівчиною зі схиленою головою та з юродивим (рис. П.6). У мені співіснували ці два образи. На них указує піднесена догори рука боярині (рис. П.5), в дитинстві я завжди бачила цю руку й відчувала свою подвійну сутність.

П.: Який із двох образів переважав (рис. П.6)?

Ж.: Спочатку цей (вказує на дівчинку з похиленою головою). Це покірність і приниженість, так було протягом багатьох років. На малюнку я написала: «Значущість – нікчемність». Цей образ був значущий для мене, бо допомагав мені виживати, але він все одно не наближав мене до такої матері (рис. П.5). Тому й з'явився образ юродивого – уособлення самопокарання й самобичування як певної форми смиренності.

Рис. П.5. Фрагмент картини В. Сурикова «Бояриня Морозова»
Назва респондента – «Мати»

Покірність →

← нікчемність

Рис. П.6. Фрагмент картини В. Сурикова «Бояриня Морозова»
Образи: покірність і нікчемність

П.: Юродивий (рис. П.6, людина праворуч, яка присіла) є справжнім породженням матері?
Ж.: Другий образ, крім юродивого, є покірний, скромний дівчина, що стоїть біля нього схиливши голівку. Доповнення до цих образів є два мої авторські малюнки: «Любов» (рис. П.7) і «Мої бажання. Найбільш значуща для мене людина» (рис. П.8). Любов похована в труні, яка пливе річкою.

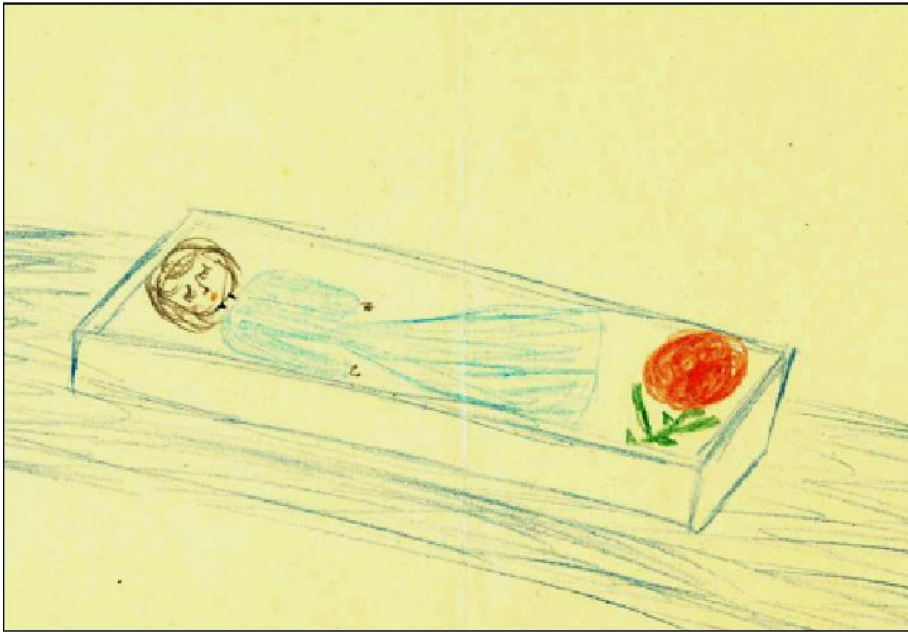

Рис. П.7. Авторський тематичний малюнок «Любов»

П.: На рис. П.8 зображено реальну людину?

Ж.: Так, на хресті – це я. А хрест – то моя мати – я розіп'ята нею.

П.: Отже, можна припустити, що провідним образом серед усіх є юродивий, адже він за своїми стражданнями близький до зображення на малюнку (рис. П.8)?

Ж.: В емоційному плані, мабуть, так. Такі почуття є внутрішнім самопокаранням й самознищенням, що властиві юродивому, дуже виснажують мене...

П.: Скільки років ви живете окремо від матері?

Ж.: Я живу з нею разом, якби ж то окремо...

П.: Чи були ще люди, які могли б жити з вашою матір'ю?

Ж.: Був батько, який від неї втік, і я в дитинстві йому заздрила, що він зміг піти, а я – ні.

П.: Ви єдина дитина в сім'ї?

Ж.: Так, у дитинстві я заздрила подрузі, в якої був брат, і весь час запитувала матір, чому в мене немає брата чи сестри.

П.: Ви могли піти з батьком, чи мати вам пояснила, що це погана ідея?

Ж.: Я хотіла піти разом із батьком, але коли сказала йому про це, він відповів, що йому нікуди мене забрати (ніде жити з дитиною). На жаль, він розповів матері про моє бажання, і вона влаштувала мені скандал. Більше я не намагалась піти.

П.: Мама на цьому малюнку – це хрест (рис. П.8) чи образ юродивого на рис. П.6?

Ж.: Мати – це хрест, вона пришпилює не лише мене, а й саму себе. Юродивий – це мій образ, який втілює внутрішню образу на матір, її неспроможність, страх перед життям, дурість. Раніше я її так відчувала, доки вона не роздавила цей образ у мені. Мамаша все це зруйнувала і тепер хоче, щоб я демонструвала свою любов до неї, називала її «матусею». Мати в дитинстві не виявляла щодо мене любові, батько ж ставився ніжно, називав лагідними словами.

П.: Вам нікуди піти, тож ви змушені жити разом із матір'ю?

Ж.: Коли я зі своїм громадянським чоловіком жила окремо від матері, зв'язок із нею не був розірваний. Для мене це теж було (що мене дивувало) справжнім покаранням. Наприклад, я щоранку мучилася – запрошувати мені її сьогодні в гості чи ні. Якщо я кликала її, то мені треба було знайти причину для її візиту, довго вмовляти прийти. Коли я її не запрошувала, вона ображалася, що я погана донька.

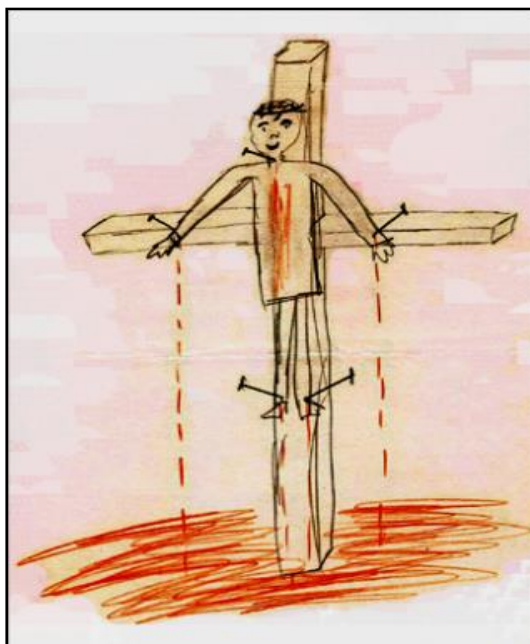

Рис. П. 8. Авторський тематичний малюнок «Мої бажання.
Найбільш значуща для мене людина»

П.: Таким чином, ви самі пришпилювали себе до цього хреста (рис. П.8). Тоді провідним моментом є самопокарання?!

Ж.: Усе, як у юродивих.

П.: Що собою являє образ юродивого у вашому розумінні?

Ж.: Юродство в Давній Русі вважалося подвижництвом. Вони вдягали лахміття і ланцюги, спокутуючи в такий спосіб свої гріхи і гріхи інших людей. Тому на Русі вважалося, що перебування юродивого в спільноті є добрим знаком.

П.: Виходить, що такою поведінкою юродиві наближали себе до Ісуса Христа?

Ж.: Так. Виходить, що я *спокутувала гріх власного народження!* Таке відчуття я несу у собі.

П.: Що ви відчували, коли усвідомили це?

Ж.: Це те, як мене бачили батьки (рис. П.9, тарілка) – вони мене не помічали. Я – це тарілка, яку вони завжди топтали. Я з'єднала багато тем, що охоплює цей малюнок.

П.: Чуттєвий аспект у вас усічений (тарілка архетипно натякає на утробу), пригнічений.

Ж.: Мене вперше поцілували в 7-му чи 8-му класі.

П.: Хто це зробив?

Ж.: Батько. Для мене це було шоком, і я його мимоволі відштовхнула. До того я навіть не здогадувалася, що батькам можна обіймати й цілувати дітей.

П.: Чому ви сама себе «топтали», коли у громадянському шлюбі могли (були умови) стати такою жінкою (рис. П.1)? Ви були поруч із коханим чоловіком, проте *день починався з думок про матір*.

Ж.: Такою жінкою на той момент я себе не відчувала, не була такою, не розуміла себе. Цей малюнок – це радше відчуття потенціалу жінки в собі.

П.: А якою вас відчував чоловік? Можливо, в образі юродивого чи цієї смиренної дівчини (рис. П.6)?

Ж.: Поруч із ним я була не стільки дівчиною, скільки чоловіком, поводитися по-чоловічому.

П.: Вашому коханому бракувало чоловічих якостей?

Ж.: Ні, для мене він був ідеальним чоловіком, щоправда, я ж сама його й вигнала. Тепер я знаю: для своєї матері я була і чоловіком, тому не розуміла, як бути такою дівчиною (рис. П.1, б).

Рис. П. 9. Авторський тематичний малюнок «Як мене бачать (бачили в минулому) батьки».

«Сприймання близькими мого неіснування».

«Я в сім'ї батьків».

«Сприймання близькими (рідними) одне одного»

П.: Я поставила запитання щодо вас, а ви все одно звертаєте розмову на матір. Коли ви познайомилися з чоловіком, якою він вас бачив: мрійливою (рис. П.1, б) чи такою лагідною, поступливою (рис. П.6, образ дівчини)?

Ж.: Цього образу (рис. П.1, б) він точно не бачив – на той момент були тільки фігури (рис. П.6) дівчини зі схиленою головою та юродивого.

П.: Ви стали такою дівчиною (рис. П.1, а, б, в), коли поруч із вами вже не було коханого, тобто вашого чоловіка?

Ж.: Так, я стомилася бути чоловіком, але цю «мужність» у мені підкріплювала мамаша. Я її повністю обслуговую. Я хочу бути жіночною, але коли переходжу в такий стан (жіночності), то відчуваю чоловічу силу моїх партнерів, і тоді починаю з ними конкурувати. Побачила, що це відбувається в спілкуванні з начальством.

П.: Із вашою енергією вам потрібна ціла плеяда начальників?!

Ж.: Так сталося, що на роботі в мене в колективі четверо чоловіків і я, єдина жінка.

П.: Ви казали, що драми (рис. П.8) у вас почалися ще в дитинстві. Можете розповісти про це докладніше.

Ж.: У ранньому дитинстві мати мені розповідала, що батько її покинув, коли я була ще маленькою. Вони розлучилися, однак, за деякий час батько повернувся в сім'ю. Я довго не знала, що мої батьки були розлучені, і не розуміла, навіщо мати мені розповіла цю історію. З цього моменту почався період «полірування». До того ж, батько тоді писав дисертацію і був у постійних роз'їздах, а згодом залишився жити в іншому місті. Ось цей малюнок (рис. П.8, розп'яття) повністю передає стан матері на той момент. Тільки на малюнку людина посміхається, а в неї не було посмішки, вона була просто розп'ята.

П.: Це ваше особисте бажання – «розп'яти» матір на цьому хресті, адже не даремно на рис. П.8 ви побачили обличчя матері. Отже, ви є хрестом для матері?

Ж.: Так, у сказаному є сенс – на хресті ми буваємо по черзі: коли мати вбивала мене, мені хотілося вбити її. Вона вбивала своєю безпорадністю, це одна з якостей віруючих.

П.: Віра є в активі вашої родини?

Ж.: Ні, але релігію я вивчала. Одного разу мати довела мене до такого стану, що постало питання «Жити чи померти?». Я вирішила померти, бо далі існувати ось так (рис. П.8) і так (рис. П.7) не було сенсу.

П.: Що зображено на рис. П.7?

Ж.: На цьому малюнку (рис. П.7.) зображена психологічна чи духовна смерть: дівчина лежить у труні, що пливе річкою життя. Жити в такому стані вже було несила, і я розмірковувала, в який спосіб мені померти. Від ідеї порізати собі вени відмовилася – це боляче й неестетично, тож вирішила стрибнути з п'ятого поверху. Я взяла ключі від горища, підійшла до східців, взялася за перила й зробила перший крок. Потім уявила, як лежатиму внизу – не приведи боже, одразу не помру й залишуся калікою... І я зрозуміла, що попри все необхідно жити. А якщо жити, то як і куди рухатися?

П.: Виходячи з ваших слів, можна припустити, що ви самі себе розпинали на хресті (рис. П.8): продовжували «жити і не жити» водночас, омертвляли певні аспекти почуттів. Це допомагало вам вижити з матір'ю.

Ж.: Це правда. Я можу (навчилася) виключати почуття й жити лише розумом. Ось малюнок, де я роздвоююсь (рис. П.10): з батьком пішли почуття, а з матір'ю – залишився мозок (вказує на образ ліворуч унизу).

Рис. П.10. Авторський тематичний малюнок «Мое минуле». «Дорога мого життя»

П.: Де тут батько?

Ж.: Ось ця стрілка (вказує на нижню частину малюнка на жовто-червону стрілку, справа наліво) – «із сім'ї», це стрілка матері (жовто-червона) – мати виявилася сильнішою. Вони мене розірвали навпіл (середня фігура), і тут залишився лише мозок (третя фігура праворуч). Я в момент народження (див. зліва) між батьком і матір'ю. Коли я проходила ребьофінг (дихальна психотехніка), то відчула, що в момент перебування в утробі була здоровою дитиною, а під час пологів – народився старий, виснажений, мертвий чоловік. Такі почуття я пережила.

П.: Тому ви й казали, що померли, коли народилися, а в утробі ще жили?

Ж.: Так, я довго жила (та й іще почасти живу) з таким відчуттям.

П.: В утробі було як у раю: цілісно, затишно, без конфліктних батьків. А потім усе роздвоїлося (рис. П.10). Частина вас пішла разом із батьком?

Ж.: Більш того, можна сказати, що я померла.

П.: Коли він пішов, то померла ваша емоційна половинка?

Ж.: Усі мої позитивні й світлі емоції пішли разом із батьком. Залишився тільки негатив, який породив ці образи (рис. П.6). З матір'ю я єдналася через негатив та гостроту, почуття провини.

П.: Ви розумієте (відчуваєте) спорідненість із матір'ю як форму залежності від неї, зрощеність із нею (*вказує на фігуру з однією стрілкою, рис. П.10*)?!

Ж.: Тут така спорідненість: щоб вижити, треба приховувати свої емоції, виявляти лише своє раціо, оскільки їх мати в цей час не помічала, знецінювала, знищувала. Мати закінчила школу зі срібною медаллю, її брати теж закінчили школу з медалями, батько писав кандидатську дисертацію. Мені необхідно було довести, що я теж маю право на існування.

П.: Без медалей і кандидатської дисертації?

Ж.: Я теж закінчила школу з медаллю. Необхідно було набути дуже багато знань, і тепер я справді чимало чого знаю – набагато більше за свою матір, і бачу, яка вона дурна. Виходить, що я відправляю її в цей стан (*образ юродивого, рис. П.6*), щоб відчутти свою значущість, силу.

П.: Отже, спорідненість справді присутня, адже між вами йде обмін, зміна образів, і навіть на розп'ятті (рис. П.8) то вона, то ви. Чи можна сказати, що *ви рівні у стражданнях*?
Мабуть, ви будете це заперечувати, бо матері не властиві такі стани, як на рис. П.1, П.2?

Ж.: Так. Я помічала, що вона не може встановити контакт із дітьми, на відміну від мене – я швидко знаходжу з ними спільну мову. Цього я навчилася не у своєї матері, а на власному досвіді, читаючи книжки.

П.: Ви казали, що батька вже немає?

Ж.: Так, він помер.

П.: Як давно?

Ж.: Точно не скажу, адже не запам'ятовую дати. Можливо, це пов'язане з моїм дитинством. Коли я переймалася питанням: «Це мої рідні батьки, чи я сирота за живих батьків?», я вираховувала дату, коли мене зачали. Виявилось, що це сталося до весілля. І вже тоді я вважала, що це гріх, і тепер маю проблеми щодо одруження (рис. П.11). Це весільна обручка, і я на ній повішена.

П.: Юродивість причетна до самого акту зачаття (поза законом)?

Ж.: Мабуть, ще й тому, що мама розповідала, як їй було важко ходити вагітною. Коли вона завагітніла, батько не був готовий до появи дитини, і вона народила мене для себе, щоб бути такою, як усі. Вона сподівалася, що моїм вихованням займатиметься батько. В результаті я стала нянькою для своїх батьків. Я була не проти бути батьком для батька, ми з ним ладнали, але не для матері, бо це – каторга.

П.: Він захистив свою дисертацію?

Ж.: Так, і кандидатську, і докторську, а потім підробляв тим, що писав їх для інших.

П.: Треба було, щоб він написав дисертацію і вам.

Ж.: Він дуже цього хотів, але мамаша не дала цього зробити, про що я шкодую.

П.: Мама його контролювала?

Ж.: Я жила з матір'ю, а це треба було їхати кудись вступати, складати кандидатські іспити. Мати влаштовувала сварки, істерики, тож мені довелося відмовитися від цієї ідеї.

П.: Таким чином, у вас живуть дві людини: одна – лагідна дівчина (рис. П.6), підкорена волі матері, а інша – юродивий, який може прикриватися лагідністю, при цьому страждати та знедолювати себе. В будь-який момент все може перевернутися, як пісковий годинник.

Ж.: У мені є ще ця дитина (рис. П.3), просто вона не може пробитися через ці два образи (рис. П.6).

П.: Дитина може займати позицію спостерігача. І тоді вона осторонь?

Рис. П.11. Авторський тематичний малюнок
«Драматична подія мого життя»

Ж.: Так. Ось навіть приклад. Я працюю конструктором. Для вирішення робочого питання телефоную до головного офісу й повідомляю про помилку. Зі мною погоджуються і просять мене ж її виправити. Я одразу відчуваю, що розумніша за свого співрозмовника, талановитіша, значущіша, відчуваю свою неперевершеність, а водночас я починаю відчувати провину і через це не можу діяти. Це питання потім вирішувалося ще добу, бо я не знала, що йому сказати, як із ним вести діалог.

П.: Можна було запитати: «Ви завжди, визнаючи свою помилку, пропонуєте комусь її виправити?»

Ж.: Цього я дійшла через добу.

П.: Якби я потрапила в схожу ситуацію, то могла б сказати: «Все зроблю, якщо вам це принесе задоволення, і я завжди рада його дарувати вам». І тоді, можливо, це питання вирішувалося б швидше.

Ж.: Я це розумію, оскільки така затримка означає те, що я програю, ігноруючи людину. Коли керівник приходить до мене вирішувати робочі питання й запитує мою думку, я не можу нічого йому відповісти, оскільки відчуваю провину (показує на рис. П.6). Я розумію, що в чомусь його перевершую, я краще і значущіше, але «згортаюся» в своєму потенціалі через сходження в цятку на перетині різноспрямованих почуттів.

П.: Значить, це ілюзія, що частина вас пішла з батьком. Те, що ви проговорюєте – це «Ж.-професор», якась частина у вас оживлюється завдяки єднанню з гідністю батька.

Ж.: Ні. З батьком пішли емоції, а рацію залишилося при мені.

П.: Ви не вважаєте, що у вашої матері «мозок професора»?

Ж.: Ні, це я сама інтелектуально виросла.

П.: Ви зараз підтверджуєте власне, бажане. У цьому і є єднання з батьком. На малюнку П. 9 бачимо зображення людей із заплученими очима, що свідчить про те, що вони можуть взаємодіяти тільки на емоційному рівні й задовольняються звільненням від емоцій, що їх переповнюють. Хто це зображений із прапором (рис. П.12)?

Ж.: Це я в дитинстві. Коли В. став на мене тиснути, я обрала таку позицію: «Вистояти за будь-яку ціну».

П.: І ділові параметри відійшли на другий план. Малюнок називається «Я сама». Якщо ви сама, то що означає ця стрілка, спрямована в груди (можливо, в серце)?

Ж.: Стрілка йде від батьків, точніше від матері.

П.: Вона хотіла, щоб ви досягли значних результатів?

Ж.: Ні, вона хотіла психологічно вбити мене. А я прагнула вистояти за будь-яку ціну, вижити, не зламатися.

П.: Значить, у керівникові ви невидимо пробуджуєте аналогічні почуття, йому постійно хотілося вас «зігнути», а вам – «встояти»!?

Рис. П.12. Авторський тематичний малюнок «Я сама»

Ж.: У мене не було багатоваріантності поведінки: або покора, або вистояти за будь-яку ціну. І це було моїм головним завданням.

П.: Чи є взаємозв'язок між цими двома малюнками (рис. П.9, П.12)?

Ж.: Мати спочатку саме так знищувала батька, а коли він пішов, переключилася на мене.

П.: Коли батько жив у сім'ї, було легше?

Ж.: Так, у мене були любов батька і його прикриття. В такі моменти мати ревнувала його до мене.

П.: Він захищав вас?

Ж.: Ні, просто агресія матері була обернена на нього і вона з'ясовувала стосунки з ним. А мені діставалася батькова любов: він пишався моїми успіхами, виявляв щодо мене ніжність, у нас були спільні інтереси й смаки.

П.: Чи допомогло це вам у вашій власній сім'ї, чи очікування таких батьківських якостей від партнера заважало в побудові стосунків?

Ж.: У сім'ї мені це не допомагало, бо мати вбила в мені всі ці очікування. Це допомогло мені стати ось такою (рис. П.1, П.2, П.3), стати матір'ю в собі і дитині.

П.: Ви були матір'ю для свого чоловіка?

Ж.: Спочатку я для чоловіка була матір'ю, а пізніше – і матір'ю для своєї внутрішньої дитини.

П.: Такою (вказує на рис. П.2) чи іншою?

Ж.: Я намагалася бути такою (рис. П.2). Але радше була занадто нав'язливою в надмірній опіці.

П.: Тобто більше нагадували свою матір?

Ж.: Так.

П. (до групи): Те, від чого ми страждали самі, проектується на нашого інтимного партнера – невиправдане перенесення, його важливо пізнати, зрозуміти, щоб упереджувати і нейтралізувати.

Ж.: Але мені пощастило, що в чоловіка вистачило терпіння й розуму витримати це і обійти гострі кути. Він казав, що дорослий чоловік і сам може розв'язувати питання. Тоді я стала замислюватися над своєю поведінкою. Почала запитувати в чоловіка, що роблю не

так і як вчинити краще. Можна сказати, що я в нього вчилася. З материного пресингу я вийшла завдяки чоловікові.

П.: Як гадаєте, чому не змогли зберегти цю благотворну для вас сім'ю?

Ж.: Він був одружений.

П.: Не зважаючи на це, вам вдавалося ним керувати?

Ж.: Так, у мене це виходило.

П.: Отже, ви допомогли йому оцінити власну дружину.

Ж.: Мені важко сказати, оскільки є свої недоліки і в нього, й у неї, але скоріш за все, ви маєте рацію. Хоча зараз іде зворотний процес: я змінилася в побудові взаємовідносин, а він змінився у ставленні до мене. Немає вже тієї пристрасної й любові, як було спочатку, натомість з'явилося більше поваги і збереження гідності.

П.: Ви зберегли дружні стосунки?

Ж.: Виходить, що так.

П.: Він знав про ваші внутрішні проблеми?

Ж.: Він відчував їх на собі. Коли я *почувалася щасливою* (для цього був привід), у мене *виникала потреба робити себе нещасною*. І я реалізувала її будь-якими способами, що відображалося на ньому. У цьому велика проблема.

П.: Він був цим здивований?

Ж.: Не знаю. Він ставився до цього з розумінням і не ображався на мене. Давав можливість узяти паузу в наших стосунках, а потім знову дозволяв повернутися до нього.

П.: На рис. П.10 «Моє минуле» побачили вашу роздвоєнність після того, як пішов батько, а далі (*посередині праворуч*) зображені хрести. Що вони означають? Це втрата, смерть?

Ж.: Утрата себе – моя психологічна смерть! Я жила і не жила водночас.

П.: Що означають ці образи (*вказує на фігури поверх хрестів*, рис. П.10)?

Ж.: Коли я почала працювати над собою, стала поступово самонароджуватися.

П.: Ці образи продовжують динаміку відродження і становлення (*вказує на дівчат в блакитному, жовтому і рожевому одязі*, рис. П.10).

Ж.: Ці образи – етапи моєї роботи над собою (рис. П.10, *вказує на дівчат у блакитному і рожевому одязі*). Я себе відчуваю ось у цій зоні (*вказує на замок*, рис. П.10).

П.: Це намальована зірка (рис. П.10, *вказує на будинок*)?

Ж.: Можливо. У мене завжди була мрія мати свій будинок, але він завжди малювався як фортеця. Я незмінно відчувала диктатуру матері, яка доходила аж до вбивства (я відчувала ризик цього), що вона аргументувала словами: «Я ж мати, тож мені видніше». Це пояснює наявність хрестів, де заховані частини живості моєї душі, її омертвіння.

П.: Розкажіть, як відбулося відродження з цих хрестів (рис. П.10).

Ж.: Я давно хотіла відродитися. Від того моменту, як вирішила, що треба жити, шукала різні способи. Я намагалася вийти заміж, гадаючи, що це розв'яже проблему.

П. (*до групи*): Ми підтягуємо малюнок із зображенням обручки (рис. П.11) і бачимо на ній образ повішеного чоловіка. Ви були одружені?

Ж.: Я тричі подавала заяву до РАГСу і жодного разу туди не дійшла. Мене переповнювали жах і страх, і я не могла зважитися на такий крок, хоча й бажаю узаконити свої стосунки. Цей внутрішній страх, породжений деспотизмом мамаші, і водночас почуттям провини перед нею, що заважало втілити це в життя. Я намагалася вийти заміж за вільну людину, але щораз переживала такий жах, якого не могла подолати, тож весілля не відбувалися. Можливо, це пов'язане з тим, що мати з батьком розлучилися, коли я була ще маленькою. Потім батько повернувся в сім'ю, і мати почала вимагати, щоб він з нею знову одружився, це було каменем зіткнення. На цьому пункті вони постійно сварилися, і в день призначення розпису мати прийшла до РАГСу, а батько – ні. Згодом він пішов із сім'ї вже остаточно.

П.: Тепер ви разом із батьком. Тобто є запрограмованість на те, щоб довести справу до одруження і не з'явитися до РАГСу чи забрати заяву.

Ж.: Я телефонувала напередодні одруження й казала, що за нього заміж не вийду, і так було кілька разів.

П.: Ваше напруження поступово зростало.

Ж.: Так, я його не змогла подолати. Я намагалася поговорити з батьками з цього приводу.

П.: Ви швидко й мимоволі переключаєтеся зі своїх стосунків на батьківські, це тенденція вимушеного повторення! Коли у вас були гармонійні стосунки з партнером, їх теж супроводжував страх і внутрішнє напруження?

Ж.: Так. Хоч гармонія була у період розквіту сексуальних стосунків, тобто тієї сфери, на яку мати не мала впливу. Дивно те, що мати ніколи не відповідала на мої запитання щодо сексуального виховання, але із задоволенням слухала про мій сексуальний досвід, який я доводила до її відома.

П.: У вас амбівалентні почуття до матері: з одного боку, вона вас доводить «до смерті», а з іншого – ви ділитеся з нею найінтимнішим?!

Ж.: Коли я з нею ділилася подробицями свого інтимного життя, в мене не було відчуття, що вона пережила це сама. Я й досі на 100% не впевнена чи вона мене народила. Кажучи інакше, у мене відчуття, ніби справжній тільки батько, і це мене не полишає.

П. (до групи): Нам доводилося працювати з протагоністом, який стверджував, що народився «від думки». Ж. притаманні ідентифікація з матір'ю, почуття провини, агресії щодо себе і щодо неї. Розп'яття на хресті (рис. П.8) схоже на повішення на обручці (рис. П.11). Це вінець едіпальної залежності. Дуже важливо запобігати конфліктам і виявам агресії, це забирає дуже багато енергії і руйнує не тільки бажані стосунки, але й робить недосяжною нашу мрію. Респондент самостійно дібрала серію репродукцій відомих мистецьких полотен і запропонувала їх для психоаналізу як частину своїх психомалюнків із загальною назвою «Образ жінки».

У діагностико-корекційній роботі з респондентом Ж. об'єктивовані суперечливі тенденції психіки: ідеалізація себе – самодепривація, почуття провини, самопокарання, прагнення до людей – відлякування. Об'єктивовано взаємозв'язок об'єктних стосунків із тенденцією до психологічної смерті та самодепривації, що виражається через відступи від реальності та омертвіння чуттєвого аспекту. Омертвіння чуттєвого аспекту відбулося в ранньому дитинстві, коли мати усікала лібідні вияви Ж., що призвело до появи внутрішнього омертвіння, в роботі Ж. стверджує, що «я розп'ята на хресті матір'ю». Респондент наголошує, що не могла чуттєво єднатися з матір'ю, тому бажання бути разом із нею реалізується через «пришпилювання» самої себе на хресті. Таким чином, страждання для респондента є умовною цінністю, адже через це відбувається єднання з лібідним об'єктом (мати). До матері у Ж. амбівалентні почуття: з одного боку, ненависть через те, що мати доводить «до смерті», а з іншого – прагнення до чуттєвих стосунків. Таким чином, Ж. притаманні почуття провини, агресії щодо матері і, водночас, ідентифікація з нею, а тому – й агресія щодо себе.

Інтимний аспект омертвляється за рахунок перенесення об'єктних відносин, які були в батьківській сім'ї, на стосунки з партнером. Через усталені траєкторії взаємин респондента з лібідними об'єктами, коли батьки ділили Ж. навіпіл (рис. П.10), тепер Ж. розділяє навіпіл відносини з партнером, що їх омертвляє.

Використання методики роботи з художніми полотнами в поєднанні з авторськими малюнками ілюструє діагностико-корекційну ефективність указаних прийомів у глибинному пізнанні психіки суб'єкта. (До Ж.): Ми зичимо вам успіхів.

Ж.: Дякую вам за роботу. Після того, що я почула, в мене не тільки внутрішній світ змінився, а й навіть погляд став спокійнішим, мажорнішим, веселішим. Тепер я вірю у власні перспективи, новостановлення і з оптимізмом дивитимусь у майбутнє. Я отримала від участі в психокорекції значно більше, ніж могла уявити. Ще раз дякую!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абт Л. Теория проективной психологии / Л. Абт // Проективная психология. – 2000. – № 7. – С. 30–54.
2. Аврамченко С. М. Пізнання внутрішньої суперечливості психіки суб'єкта методом психомалюнку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Аврамченко С. М. ; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – Москва : Port-Royal, 1997. – 288 с.
4. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии : Лекции по введению в психотерапию для врачей, психологов и учителей / А. Адлер. – Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 214 с.
5. Агрессия: психологическая теория и феноменология / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, А. Э. Мелоян, Л. Г. Туз ; [под ред. акад. НАПН Украины Т. С. Яценко]. – Киев : Вища шк., 2010. – 271 с.: ил.
6. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С. Урбина. – 7-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 688 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
7. Андрищенко В. Философско-психологические проблемы методологии познания психики / В. Андрищенко, Т. Яценко // Психологія і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 63–77.
8. Анохин П. К. Системная организация физиологических функций / П. К. Анохин. – М. : Медицина, 1969.
9. Аристотель. Сочинения. В 4 т. Т. 1 / ред. В. Ф. Асмус. – Москва : Мысль, 1976. – 550 с.
10. Арнаудов М. Психология литературного творчества / М. Арнаудов. – Москва : Прогресс, 1969. – 297 с.
11. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм ; пер. с англ. В. Н. Самохина ; общ. ред. и вст. ст. В. П. Шестакова. – Москва : Прогресс, 1974. – 392 с.
12. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства : перевод с английского / Р. Арнхейм. – Москва : Прометей, 1994. – 352 с.
13. Арт-терапия / сост. и общ. ред. А. И. Копытина. – Санкт-Петербург: Питер, 2006. – 320 с.: ил. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
14. Астон Уолтер Флорус Гее. Слово Будды. Обзор учения Будды словами Палийского канона / Астон Уолтер Флорус Гее ; сост., пер. на англ. и коммент. Ньянатилоки Тхера; пер. с англ. А. Л. Титова и Д. А. Ивахненко ; под ред. В. Г. Павлова. – Санкт-Петербург : Нартанг, 2001. – 112 с.
15. Бабенко К. А. Взаємозв'язок механізмів символізації змісту несвідомого (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Бабенко К. А. – Київ, 2007. – 20 с.
16. Бабенко К. А. Механізми символізації у соціальних проявах / К. А. Бабенко, Т. В. Горобець // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки. – Чернігів, 2015. – Вип. 126. – С. 3–6.
17. Бабенко К. А. Психоаналітичне трактування форм символізації несвідомого змісту психіки на прикладі творів мистецтв / К. А. Бабенко, Т. В. Білуха, Т. В. Горобець // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки. – Київ, 2013. – № 40. – С. 68–77.
18. Базыма Б. А. Психология цвета. Теория и практика / Б. А. Базыма. – Санкт-Петербург : Речь, 2005. – 205 с.
19. Балей С. Збірник праць. У 5 т. 2 кн. Т. 1 / С. Балей. – Львів ; Одеса : ІФЛІС ЛФС «Cogito», 2002. – 487 с.

20. Басин Е. Я. Психология художественного творчества (Личностный подход) / Е. Я. Басин. – Москва : Знание, 1985. – 64 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Серия «Эстетика» ; № 5).
21. Басин Е. Я. Философская эстетика и психология искусства : учебное пособие / Е. Я. Басин, В. П. Крутоус. – Москва : Гардарики, 2007. – 287 с.
22. Беллак Л. О проблемах концепции проекции / Л. Беллак // Проективная психология. – 2000. – № 1. – С. 10–29.
23. Беспалько И. Г. Проективные методы / И. Г. Беспалько, И. Н. Гшъяшева // Методы психологической диагностики и коррекции в клинике / М. М. Кабанов, В. М. Смирнов. – Москва, 1983. – С. 116–144.
24. Бессознательное. Природа. Функции. Методы исследования. В 4-х т. Т. 2 / под общ. ред. Ф. В. Бассин, А. Г. Прагнишвили, А. Е. Шерозия. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – 688 с.
25. Блейхер В. М. Психологическая диагностика интеллекта и личности / В. М. Блейхер, Л. Ф. Бурлачук. – Киев : Вища школа, 1978. – 142 с.
26. Большой психологический словарь / сост., общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак : Нева : Олма-Пресс, 2004. – 672 с.
27. Бурлакова Н. С. Проективные методы : теория, практика применения к исследованию личности ребенка / Н. С. Бурлакова, В. И. Олешкевич. – Москва : Ин-т общегуманитарных исследований, 2001. – 352 с.
28. Бурлачук Л. Ф. Введение в проективную психодиагностику / Л. Ф. Бурлачук. – Киев : Ника-Центр, 1997. – 45 с.
29. Бурно М. Е. Клиническая психотерапия / М. Е. Бурно. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – Москва : Академический Проект : Деловая книга, 2006. – 800 с.
30. Вертгеймер М. Продуктивное мышление : перевод с английского / М. Вертгеймер ; общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко. – Москва : Прогресс, 1987. – 336 с.
31. Вундт В. Фантазия как основа искусства / В. Вундт. – Санкт-Петербург : Издание Товарищества М. О. Вольфа, 1914. – 210 с.
32. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский ; общ. ред. В. В. Иванова. – 3-е изд. – Москва : Искусство, 1986. – 573 с.
33. Выготский Л. С. Сознание как проблема психологии поведения / Л. С. Выготский // Психология и марксизм / под ред. К. Н. Корнилова. – Ленинград, 1925. – 389 с.
34. Гете И.-В. Избранные философские произведения / И.-В. Гете. – Москва : Наука, 1964. – 520 с.
35. Гловер Э. Фрейд или Юнг : [перевод с английского] / Э. Гловер. – Санкт-Петербург : Академический проект, 1999. – 206 с.
36. Грановская Р. М. Конфликт и творчество в зеркале психологии / Р. М. Грановская. – Москва : Генезис, 2002. – 573 с.
37. Гриньова Н. В. Проективно-тестові та психоаналітичні підходи до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Гриньова Н. В. ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 19 с.
38. Гроф С. За пределами мозга : перевод с английского / С. Гроф. – 2-е изд. – Москва : Изд-во Трансперсон. ин-та, 1993. – 504 с.
39. Гроф С. Области человеческого бессознательного. Данные исследований ЛСД / С. Гроф. – М., 1994. – 273 с.
40. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Кн. 1 / Э. Гуссерль ; пер. с нем. А. В. Михайлова. – Москва : Академический Проект, 2009. – 489 с. – (Философские технологии).
41. Дженнингс С. Сны, маски и образы : Практикум по арт-терапии / С. Дженнингс, А. Минде ; пер. с англ. И. Динерштейн. – Москва : Эксмо, 2003. – 384 с.

42. Драгола Л. В. Метафоричність у системі глибинного пізнання психічного майбутнім практичним психологом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Драгола Л. В. ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 18 с.
43. Дроздова Д. С. Індивідуальні особливості архетипної символіки (глибинно-психологічний аспект) : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Дроздова Д. С. . – Ялта, 2013. – 320 с.
44. Євтушенко І. В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі дослідження міфів, казок та психомалюнків) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Євтушенко І. В. – Київ, 2004. – 20 с.
45. Екстремальна психологія : [підручник] / [О. П. Євсюков та ін.] ; за ред. О. В. Тімченка. – Київ : ТОВ «Август трейд», 2007. – 502 с.
46. Зайцев А. С. Наука о цвете и живопись / А. С. Зайцев. – Москва : Искусство, 1986. – 190 с.
47. Зинченко В. П. Изучение высших психических функций и категория бессознательного / В. П. Зинченко, М. К. Мамардашвили // Бессознательное : сборник статей. – Новочеркасск, 1994. – Т. 1. – С. 69–77.
48. Зинченко В. П. Творческий акт и смысл в структуре сознания / В. П. Зинченко // Отчет по Индивидуальному исследовательскому проекту № 07-01-178, выполненному при поддержке Научного Фонда ГУ-ВШЭ / Гос. ун-т, Высшая школа экономики. – Москва, 2008. – С. 235.
49. Иогансон Б. В. Молодым художникам о живописи / Б. В. Иогансон. – Москва : Изд-во Акад. художеств, 1960. – 248 с.
50. История психологии в лицах : Персоналии / под ред. Л. А. Карпенко. – Москва : ПЕР СЭ, 2005. – 784 с.
51. Кандинский В. О духовном в искусстве / В. О. Кандинский. – Ленинград, 1989. – 68 с.
52. Кант И. Сочинения. В 4-х т. Т. 3 / И. Кант. – Москва : Московский философский фонд, 1997. – 784 с.
53. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – Москва : Гардарика, 1998. – 784 с.
54. Келер В. Основные направления психологии в классических трудах. Гештальт-психология / В. Келер, К. Коффка. – Москва : изд-во «АСТЛТД», 1998. – 704 с. – (Классики зарубежной психологии).
55. Киселева М. В. Арт-терапия в работе с детьми : Руководство для детских психологов, педагогов, врачей и специалистов, работающих с детьми / М. В. Киселева. – Санкт-Петербург: Речь, 2006. – 160 с.: ил.
56. Кирьянов Д. Дополнительность и проблемы современного диалога науки и богословия // <http://www.bogoslov.ru/text/255941.html>
57. Классический психоанализ и художественная литература / сост. и общ. ред. В. М. Лейбина. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 448 с. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
58. Кляйн М. Психоаналитические труды. В 7 т. Т. 2. Любовь, вина и репарации и другие работы 1929–1942 гг. / М. Кляйн ; пер. с англ., под науч. ред. С. Ф. Сироткина и М. Л. Мельниковой. – Ижевск : ERGO, 2007. – 386 с.
59. Кляйн М. Психоаналитические труды. В 7 т. Т. 6. Зависть и благодарность и другие работы 1955–1963 гг. / М. Кляйн ; пер. с англ. под науч. ред. С. Ф. Сироткина и М. Л. Мельниковой. – Ижевск : ERGO, 2010. – 320 с.
60. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолог-практика : навч. посіб. / [Т. С. Яценко та ін.] ; за ред. Т. С. Яценко. – Київ : Вища шк., 2008. – 342 с.
61. Копытин А. И. Техники аналитической арт-терапии: исцеляющие путешествия / А. И. Копытин, Б. Корт. – Санкт-Петербург : Речь, 2007. – 144 с.

62. Корнер А. Ф. Теоретическое исследование пределов возможностей проективных методик / А. Корнер // Проективная психология : [сборник / пер. с англ. М. Будыниной и др. ; науч. ред.: Р. Римская, И. Кириллов]. – Москва, 2000. – С. 84–93.
63. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Москва : Политиздат, 1985. – 431 с.
64. Краткий философский словарь / под ред. М. Розенталя и П. Юдина. – Москва : Госполитиздат, 1954. – 704 с.
65. Лакан Ж. Инстанция буквы в бессознательном или судьба разума после Фрейда / Ж. Лакан. – Москва : Русское феноменологическое общество, 1997. – 184 с.
66. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем : перевод с английского / Д. Лакофф, М. Джонсон ; под ред. А. Н. Баранова. – Москва : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
67. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж. Б. Понталис ; пер. с фр. и науч. ред. Н. С. Автономовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Центр гуманитарных инициатив, 2010. – 751 с.
68. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л. Д. Лебедева. – Санкт-Петербург : Речь, 2003. – 256 с. – (Серия «Психологический практикум»).
69. Лейбин В. М. Психоанализ : учебное пособие / В. М. Лейбин. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Питер, 2008. – 592 с.: ил.
70. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды / К. Левин. – Москва : Смысл, 2001. – 572 с.
71. Левин К. Теория поля в социальных науках : перевод с английского / К. Левин. – Санкт-Петербург : Сенсор, 2000. – 368 с. – (Мастерская психологии и психотерапии).
72. Леклер С. Бессознательное: иная логика / С. Леклер // Бессознательное. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – С. 260 – 271.
73. Леонардо да Винчи. Избранное / Леонардо да Винчи ; пер., коммент. А. А. Губера ; сост., ред. А. К. Джигелегов ; вступ. ст. Г. А. Недошивина. – Москва : Гослитиздат, 1952. – 260 с.
74. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. В 2-х т. Т. 2 / А. Н. Леонтьев. – Москва : Педагогика, 1983. – 320 с.: ил.
75. Леонтьев Д. А. Тематический апперцептивный тест / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд., стер. – Москва : Смысл, 2000. – 254 с.
76. Лосев А. Ф. Логика символа / А. Ф. Лосев. – Москва : Политиздат, 1995. – 320 с.
77. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / А. Ф. Лосев ; сост. А. А. Тахо-Годи ; общ. ред. А. А. Тахо-Годи и И. И. Маханькова. – Москва : Мысль, 1993. – 959 с.
78. Лучицкая С. Метафоры средневекового общества: тело, здание, шахматы / С. Лучицкая // «На меже меж Голосом и Эхом» : сборник статей в честь Цивьян Т. В. – Москва, 2007. – С. 269–275.
79. Маїк М. С. Опредметнення моделі вияву особливостей психіки суб'єкта в її цілісності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Маїк М. С. – Луцьк, 2015. – 20 с.
80. Максименко С. Д. Психология поэзии в рисунке / С. Д. Максименко, Т. С. Яценко. – Киев : Пед. преса, 2006. – 80 с.
81. Мамардашвили М. К. Символ и сознание: метафизические рассуждения о сознании, символическом и языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский ; под общ. ред. Ю. П. Сенокосова. – Москва : Языки русской культуры, 1997. – 763 с.
82. Маслоу А. По направлению к психологии бытия / А. Маслоу. – Москва : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 158 с.
83. Маховер К. Проективный рисунок человека : перевод с английского / К. Маховер. – Москва : Смысл, 2000. – 154 с.

84. Менегетти А. Образ и бессознательное : учебное пособие по интерпретации образов и сновидений : перевод с итальянского / А. Менегетти. – Москва : Онтопсихология, 2000. – 448 с.
85. Мифы народов мира [Электронный ресурс] : энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. С. А. Топоров. – Электрон. изд. – Москва : Советская энциклопедия, 1980. – 1147 с. – Режим доступа: http://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf.
86. Мошенская Л. В. Диагностические возможности комплекса тематических психорисунков в исследовании глубинных аспектов психики : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Мошенская Л. В. – Киев, 1998. – 254 с.
87. Мэй Р. Мужество творить : Очерк психологии творчества : перевод с английского / Р. Мэй. – Москва : Ин-т общегуманитарных исследований, 2012. – 160 с.
88. Мюррей Г. Применение теста тематической апперцепции / Г. Мюррей // Проективная психология : [сборник / пер. с англ. М. Будыниной и др. ; науч. ред.: Р. Римская, И. Кириллов]. – Москва, 2000. – С. 129–135.
89. Назарова Н. Р. Арт-терапия как средство психосоциальной реабилитации психически больных / Н. Р. Назарова // Практическая арт-терапия: лечение, реабилитация, тренинг / под ред. А. И. Копытина. – Москва, 2008. – С. 213–231.
90. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Минск : Изд-во В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
91. Новий словник іншомовних слів: близько 40 000 сл. і словосполучень / за ред. Л. І. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.
92. Ньютон И. Классики естествознания. Математика. Механика. Физика. Астрономия. Оптика или трактат об отражениях, преломлениях, изгибаниях и цветах света / И. Ньютон. – Москва : Гос. изд-во технико-теорет. лит., 1954. – 368 с.
93. Овчаренко О. В. Цінності як засіб формування психічного (на матеріалі активного соціально-психологічного навчання) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Овчаренко Ольга Василівна; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2013. – 20 с.
94. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Москва : АЗЪ, 1995. – 928 с.
95. Орбан П. О процессе символаобразования / П. Орбан // Энциклопедия глубинной психологии : [перевод с немецкого]. – Москва, 1998. – Т. 1. – С. 532–568.
96. Основные направления психологии в классических трудах. Бихевиоризм. Э. Торндайк. Принципы обучения, основанные на психологии. Джон Б. Уотсон. Психология как наука о поведении. – Москва : изд-во «АСТ-ЛТД», 1998. – 704 с. – (Классики зарубежной психологии).
97. Остер Д. Рисунок в психотерапии : методическое пособие для слушателей курса «Психотерапия» / Д. Остер, П. Гоулд. – Москва, 2001. – 184 с.
98. Педченко О. В. Глибинно-психологічні витоки релігійної віри та їх пізнання у процесі активного соціально-психологічного навчання (Глибинно-психологические истоки религиозной веры и их познание в процессе активного социально-психологического обучения) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Педченко О. В. – Івано-Франківськ, 2011. – 440 с.
99. Перлз Ф. Эго, голод и агрессия : перевод с английского / Ф. Перлз. – Москва : Смысл, 2000. – 358 с.
100. Платон. Диалоги. / Платон; [пер. с древнегреч. Сост., ред. и авт. вступ. статьи А. Ф. Лосев]. – М.: Мысль, 1986. – 607 с.
101. Потемня А. А. Мысль и язык / А. А. Потемня. – Киев : СИНТО, 1993. – 192 с.
102. Потемкина О. Ф. Психологический анализ рисунка и текста / О. Ф. Потемкина, Е. В. Потемкина. – Санкт-Петербург : Речь, 2006. – 524 с.
103. Прибрам К. Языки мозга : [перевод с английского] / К. Прибрам, Н. Н. Данилова, Е. Д. Хомская ; под ред. и с предисл. А. Р. Лурия. – Москва : Прогресс, 1975. – 463 с.

104. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ./ Общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. — М.: Прогресс, 1986.—432 с.
105. Пропп В. Я. Фольклор. Литература. История / В. Я. Пропп ; сост., науч. ред., коммент., библиограф. указ. В. Ф. Шевченко. — Москва : Лабиринт, 2002. — 464 с. — (Собрание трудов).
106. Психоаналитические термины и понятия : словарь / под ред. Борнесса Э. Мура и Бернарда Д. Фаина ; [пер. с англ. А. М. Боковой, И. Б. Гриншпуна, А. Фильца]. — Москва : независимая фирма "Класс", 2000. — 304 с.
107. Пурнис Н. Е. Арт-терапия в психологическом сопровождении персонала / Н. Е. Пурнис. — Москва : Речь, 2008. — 159 с.
108. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / Д. Я. Райгородский. — Самара : издат. дом "БАХРАХ-М", 2002. — 672 с.
109. Ранк О. Бессознательное и формы его проявления / О. Ранк, Г. Захс // Психоанализ и русская мысль / З.Фрейд. — Москва, 1994. — С. 23–97.
110. Райкрофт Ч. Критический словарь психоанализа / Ч. Райкрофт ; [пер. с англ. Л. В. Топоровой, С. В. Воронина и И. Н. Гвоздева ; под ред. С. М. Черкасова]. — Санкт-Петербург : Восточно-Европ. ин-т психоанализа, 1995. — 288 с.
111. Райх В. Функция оргазма. Основные сексуально-экономические проблемы биологической энергии / В. Райх. — Санкт-Петербург : Университетская книга ; Москва : АСТ, 1997. — 304 с.
112. Революция сознания: Трансатлантический диалог / С. Гроф [и др.] ; пер. с англ. М. Драчинского. — Москва : АСТ [и др.], 2004. — 248, [8] с. — (Philosophy).
113. Рерих Н. К. Держава Света. Священный Дозор / Н. К. Рерих. — Рига, 1992. — 285 с.
114. Роджерс К. Клиентцентрированная терапия : перевод с английского / К. Роджерс. — Москва : изд-во «Рефл-бук» ; Киев : изд-во «Ваклер», 1997. — 320 с. — (Серия «Актуальная психология»).
115. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. — 1990. — № 1. — С. 164–168.
116. Романова Е. В. Графические методы в практической психологии / Е. В. Романова. — Санкт-Петербург : Речь, 2001. — 384 с.
117. Романова Е. В. Проективные графические методики : [методические рекомендации : в 2 ч.] / Е. Романова, Т. Сытько. — Санкт-Петербург, 1992. — 2 ч.
118. Романова Н. М. Тест «Рисунок мужчины и женщины» / Н. Романова // Журнал прикладной психологии. — 2004. — № 3. — С. 38–44.
119. Рок И. Введение в зрительное восприятие / И. Рок ; под ред. Б. М. Величковского, В. П. Зинченко. — Москва : Педагогика, 1980. — 312 с.
120. Роршах Г. Психодиагностика / Г. Роршах ; [пер. с нем. В. Ф. Кох]. — Тбилиси, 1972.
121. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. — Санкт-Петербург : Питер Ком, 1999. — 384 с. — (Серия «Мастера психологии»).
122. Руссийон Р. Символизирующая функция объекта / Руссийон Р. ; [под ред. А. Жибо, А. В. Россохина]. — Санкт-Петербург : Питер, 2005. — 576 с.
123. Салливан Г. С. Интерперсональная теория в психиатрии / Г. С. Салливан ; пер. с англ. О. Исаковой. — Санкт-Петербург : изд-во «Ювента» ; Москва : изд-во «КСП+», 1999. — 347 с.
124. Святенко Ю. О. Регресія поведінки сиблінгів під впливом взаємин у сім'ї : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Святенко Ю. О. — Київ, 2013. — 20 с.
125. Серов Н. В. Светоцветовая терапия. Смысл и значение цвета: информация — цвет — интеллект / Н. В. Серов. — Санкт-Петербург : Речь, 2001. — 256 с.
126. Сивопляс Н. В. Процес соціальної адаптації суб'єкта в контексті тенденцій: «до психологічної сили» та «до психологічної слабкості» (на матеріалі підготовки

- психологів-практиків) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Сивопляс Н. В. – Івано-Франківськ, 2010. – 388 с.
127. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – Москва : Речь, 2006. – 350 с.
 128. Солодухов В. Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Солодухов В. Л. – Івано-Франківськ, 2006. – 237 с.
 129. Стасько О. Г. Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого «Я» особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Стасько О. Г. – Київ, 2006. – 369 с.
 130. Степанова Л. Метафорические ассоциативные карты: теоретические основания / Л. Степанова // Визит в Зазеркалье : Опыт работы с проективными картами в различных областях практической психологии : [сборник статей] / под ред. Е. Р. Морозовской. – Одесса, 2013. – С. 5–12.
 131. Сумерки богов / Ницше Ф., Фрейд З., Фромм Э., Камю А., Сартр Ж.П. ; сост. А. Яковлев. – Москва : Политиздат, 1990. – 398 с.
 132. Теория и практика глубинной психокоррекции : Третья Авторская школа академика АПН Украины Т. С. Яценко / сост.: А. В. Глузман [и др.]. – Ялта : РИО КГУ, 2010. – 200 с.
 133. Теория и практика глубинной психокоррекции : Четвертая и Пятая Авторские школы академика НАПН Украины Т. С. Яценко / сост.: В. П. Андрущенко, А. В. Глузман. – Киев : Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2011. – 261 с.
 134. Теория и практика глубинной психокоррекции : Шестая Авторская школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / сост.: В. П. Андрущенко, А. В. Глузман. – Киев : Изд-во НПУ им. М. П. Драгоманова, 2012. – 226 с.
 135. Теория и практика глубинной психокоррекции : Седьмая Авторская школа академика НАПН Украины Т. С. Яценко / сост.: В. П. Андрущенко., А. В. Глузман. – Киев : Изд-во НПУ имени М. П. Драгоманова, 2013. – 236 с.: ил.
 136. Теслюк П. В. Полівалентність змісту символіки тематичних психомалюнків (на матеріалі професійної підготовки психологів-практиків) : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. / Теслюк П. В. – Черкаси, 1999. – 234 с.
 137. Уэллс Г. Павлов и Фрейд / Г. Уэллс; перевод с английского А. В. Мягковой и А. В. Старостина. Общая редакция и вступительная статья чл.-корр. АМН СССР проф. А. В. Снежневского. – Москва. – Издательство иностранной литературы – 1959 г. – 606 с
 138. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 7-е изд., перераб. и доп. – Москва : Республика, 2001. – 719 с.
 139. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев,]. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
 140. Философская энциклопедия / [под ред. Ф. В. Константинова]. – Москва : Советская энциклопедия, 1962. – 576 с.
 141. Философская энциклопедия. Т. 3 / [гл. ред. Ф. В. Константинов]. – Москва : Советская энциклопедия, 1964. – 584 с.
 142. Франк Л. К. Проективные методы изучения личности // Проективная психология : [сборник / пер. с англ. М. Будыниной и др. ; науч. ред.: Р. Римская, И. Кириллов]. – Москва, 2000. – С. 69–85.
 143. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл ; [пер. с англ. и нем.]. – Москва : Прогресс, 1990. – 308 с.
 144. Франкл В. Воля к смыслу : перевод с английского / В. Франкл. – Москва : Апрель-Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 368 с. – (Серия «Психологическая коллекция»).

145. Франчук О. Ю. Діалог у глибинній корекції майбутнього психолога : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07 / Франчук О. Ю. ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – Київ, 2015. – 20 с.
146. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / З. Фрейд. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 384 с.
147. Фрейд З. Исследования истерии / З. Фрейд, Й. Брейер ; [пер. с нем. С. Панкова]. – Санкт-Петербург : ВЕИП, 2005. – 464 с. – (Собрание сочинений в 26 т. ; т. 1).
148. Фрейд З. Леонардо да Винчи : Воспоминание детства / З. Фрейд. – Москва : Мысль, 1991. – 34 с.
149. Фрейд З. Методика и техника психоанализа / З. Фрейд // Психоаналитические этюды : перевод с немецкого / [сост. Д. И. Донского, В. Ф. Круглянского]. – Минск, 2003. – С. 47–150.
150. Фрейд З. Недовольство культурой / З. Фрейд. – Санкт-Петербург : Питер, 1997. – 180 с.
151. Фрейд З. О клиническом психоанализе : Избранные произведения / З. Фрейд. – Москва : Медицина, 1991. – 288 с.
152. Фрейд З. Психология бессознательного : сборник произведений / З.Фрейд ; [сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М. Г. Ярошевский]. – Москва : Просвещение, 1990. – 448 с.
153. Фрейд З. Толкование сновидений : [перевод с немецкого] / З. Фрейд. – Киев : Здоровье, 1991. – 384 с.
154. Фрейд З. Тотем и табу / З. Фрейд ; [пер. с нем. М. В. Вульфа]. – Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2005. – 256 с.
155. Фрейд З. Художник и фантазирование : [перевод с немецкого] / З. Фрейд ; [под ред. Р. Ф. Додельцева, К. М. Долгова]. – Москва : Республика, 1995. – 400 с.: ил. – (Прошлое и настоящее).
156. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – Москва : Республика, 1994. – 447 с.
157. Фромм Э. Гуманистический психоанализ / Э. Фромм ; [сост. и общ. ред. В. М. Лейбина]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 544 с. – (Серия «Хрестоматия по психологии»).
158. Фромм Э. Забытый язык. Введение в науку понимания снов, сказок и мифов / Э. Фромм. – Москва : АСТ : Астрель, 2010. – 320 с.
159. Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм. – Москва : АСТ, 1992. – 320 с.
160. Фромм Э. Человек для самого себя / Э. Фромм ; [пер. с англ. Э. Спировой]. – Москва : АСТ, 2010. – 350, [2] с.
161. Хайкин Р. Б. Арт-терапия / Р. Б. Хайкин. – Санкт-Петербург : Наука, 1992. – 254 с.
162. Хайкин Р. Б. Художественное творчество глазами врача / Р. Б. Хайкин. – Москва : Наука, 1992 – 232 с.
163. Хогарт В. Анализ красоты / В. Хогарт. – Москва ; Ленинград : Искусство, 1958. – 256 с.
164. Хоментausкас Г. Т. Семья глазами ребенка / Г. Т. Хоментausкас. – Москва : Педагогика, 1989. – 160 с.
165. Хорни К. Наши внутренние конфликты : [перевод с английского] / К. Хорни. – Москва : Апрель-Пресс : ЭКСМО-Пресс, 2000. – 560 с. – (Серия «Психологическая коллекция»).
166. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самоосуществление / К. Хорни ; [пер. Е. И. Замфир]. – Санкт-Петербург : Восточно-Европ. ин-т психоанализа и БСК, 1997. – 106 с.
167. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – Москва : Академический проект, 2009. – 208 с.
168. Шегаль Г. М. Колорит в живописи / Г. М. Шегаль. – Москва Искусство, 1957 . – 75 с.
169. Шеллинг Ф. Философия искусства. – Москва : Мысль, 1966. – 496 с.: ил.

170. Шерозия А. Е. Сознание, бессознательное, психическое и система фундаментальных отношений личности: предпосылки общей теории / А. Е. Шерозия // Бессознательное. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – С. 751 – 758.
171. Энциклопедия глубинной психологии. Т. 1. Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие / пер. с нем., общ. ред. А. М. Боковой. – Москва : ЗАО МГМ, 1998. – 800 с.: ил.
172. Энциклопедия глубинной психологии. Т. 4. Индивидуальная психология. Аналитическая психология / пер. с нем., общ. ред. А. М. Боковой. – Москва : Когито-Центр, 2004. – 588 с.
173. Юдасин Л. Тысячелетний миф шахмат / Л. Юдасин. – Москва : Северный паломник, 2004. – 608 с.: ил.
174. Юм Д. Трактат о человеческой природе. Сочинения в 2-х томах. – М.: Мысль, 1965. – Т. 1. – 847 с.
175. Юнг К. Г. Аналитическая психология : (Тавистокские лекции). Глоссарий / К. Г. Юнг ; [пер. с англ., вступ. ст. В. В. Зеленского]. – Санкт-Петербург : Кентавр : Ин-т Личности : Палантир, 1994. – 218 с.
176. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – Санкт-Петербург : Ренессанс, 1991. – 210 с.
177. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов : [перевод с английского] / К. Г. Юнг. – Киев : Гос. б-ка Украины для юношества, 1996. – 384 с.
178. Юнг К. Г. Проблемы души нашего времени / К. Г. Юнг ; [пер. с нем. предисл. А. В. Брушлинского]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 352 с.
179. Юнг К. Психоанализ и искусство : [перевод с английского] / К. Юнг, Е. Нойманн. – Москва : REFL-book ; Киев : Ваклер, 1996. – 304 с.
180. Юнг К. Г. Человек и его символы / [К. Г. Юнг, М.-Л. фон Франц, Д. Л. Хендерсон, И. Якоби, А. Яффе] ; под общ. ред. С. Н. Сидоренко. – Москва : Медков С. Б., 2013. – 352 с.
181. Юон К. О живописи / К. Юон. – Москва : Гос. изд-во изобразит. искусства, 1937. – 284 с.
182. Яценко Т. С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Яценко Т. С. – Киев, 1989. – 432 с.
183. Яценко Т. С. Активна соціально-психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями : [кн. для вчителя] / Т. С. Яценко. – Київ : Освіта, 1993. – 208 с.
184. Яценко Т. С. Від тестового до психоаналітичного розуміння психомалюнка / Т. С. Яценко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С. 11–23.
185. Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.
186. Яценко Т. С. Психодинамічна теорія АСПН у контексті різних підходів до психологічної практики / Т. С. Яценко // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 14–19.
187. Яценко Т. С. Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубиннопсихологический аспект) / Т. Яценко, Я. Кмит, Л. Мошенская. – Москва : СИП РИА, 2000. – 192 с.
188. Яценко Т. С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків) / Т. Яценко, М. Чобітько, Т. Доцевич. – Черкаси : Брама, 2003. – 216 с.
189. Яценко Т. С. Особливості внутрішньої динаміки психіки / Яценко Т. С. // Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр. журн. / [за ред. Т. Левовицького та ін.]. – Ченстохова ; Київ, 2003. – № 4. – С. 137–152.
190. Яценко Т. С. Поняття «дезінтеграція» та «інтеграція» в контексті групової психокорекції / Т. С. Яценко, С. М. Аврамченко // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 30–34.

191. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : [навч. посіб.] / Т. С. Яценко. – Київ : Вища шк., 2004. – 679 с.
192. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : [навч. посіб.] / Т. С. Яценко. – Київ : Вища шк., 2006. – 382 с.
193. Яценко Т. С. Глибинна психологія: діагностика та корекція тенденції до психологічної смерті : [навч. посіб.] / Т. С. Яценко, О. В. Глузман, І. В. Калашник. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 204 с.
194. Яценко Т. С. Методологія взаємозв'язків свідомого і несвідомого в контексті проблеми адаптації суб'єкта до соціуму / Т. С. Яценко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта, 2009. – Вип. 21, ч. 1. – С. 28–44.
195. Яценко Т. С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики / Т. С. Яценко // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова, Серія 12, Психологічні науки : зб. наук. пр. – Київ, 2010. – № 29. – С. 30–35.
196. Яценко Т. С. Психодинамическая теория: методология и научно-практические результаты / [Т. С. Яценко и др.] // Психотерапия. – 2012. – № 10. – С. 81–91.
197. Яценко Т. С. Проблема глубинного познания психики субъекта в визуализированной самопрезентации / Т. С. Яценко // Психотерапия. – 2012. – № 10. – С. 22–30.
198. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман, – Ялта : Республик. высш. учеб. заведение «КГУ», 2014. – 410 с.
199. Яценко Т. С. Методология професійної підготовки практичного психолога / Т. С. Яценко, О. В. Глузман, О. М. Усатенко. – Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – 192 с.
200. Яценко Т. С. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога / Т. С. Яценко, А. В. Глузман. – Днепропетровск : Инновация, 2015. – 396 с.
201. Яценко Т. С. Самодепривація психіки та дезадаптація суб'єкта : монографія / [Т. С. Яценко та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2015. – 280 с.
202. Яценко Т. С. Динамика развития глубинной психокоррекции: теория и практика : монография / Т. С. Яценко. – Днепропетровск : Инновация, 2015. – 567 с.
203. Яценко Т. С. Глибинне пізнання самодепривації психіки майбутнього психолога / Т. С. Яценко, В. І. Бондар. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 383 с.
204. Шахматы вокруг нас [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://chessaround.livejournal.com/849.html>. – Название с экрана.
205. A Series of Metaphoric Cards [Electronic resource]. – Available from: http://www.oh-cards.com/index.php?article_id=28&clang=1.
206. Ayalon O. Healing trauma with metaphoric cards [Electronic resource] / Ofra Ayalon // Therapy today. – 2007. – September. – P. 22–24. – Available from: <http://www.souffledor.fr/igc/fichier/upload/file/Cartes%20COPE%20BACP.pdf>.
207. Jill S. Electra after Freud / Scott Jill. – USA : Cornell University Press, 2005. – 191 p.
208. Naumburg M. Dynamically oriented art therapy: its principles and practices / Margaret Naumburg. – Grune & Stratton ; New York City, 1966. – 168p.
209. Popova H. The usage of narrative approach in the psychological consulting by means of the metaphoric associative cards (MAC) / H. Popova, N. Miloradova // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – № 1. – С. 83–90.

Відомості про авторів Співавтори

Галушко Любов Ярославівна – докторант кафедри психології і педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова; доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Захистила кандидатську дисертацію на тему: «Психологічна корекція агресивної поведінки у ранній юності засобами мистецтва» (2010 р.). Автор понад 50 наукових робіт.

Сфера наукових інтересів: мотиваційно-глибинне пізнання у процесі професійної підготовки психолога. Наукові дослідження здійснює на емпіричному матеріалі груп активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Має досвід індивідуальної та групової роботи в галузі глибинної психокорекції. За наукову-дослідну, навчально-методичну, виховну та громадську діяльність відзначена грамотами та подяками Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Камінська Анастасія Миколаївна – кандидат психологічних наук. Кандидатська дисертація «Особливості використання художніх творів у процесі глибинного пізнання психіки» захищена у 2016 році під керівництвом Т. Яценко. Надруковано 16 публікацій у фахових українських та зарубіжних виданнях. Наукові уподобання: глибинне пізнання психіки суб'єкта з використанням репродукцій художніх картин за методом АСПП, розробленим академіком НАПН України Яценко Тамарою Семенівною.

Педченко Олександра Віталіївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Кандидатська дисертація «Глибинно-психологічні витoki релігійної віри та їх пізнання в процесі активного соціально-психологічного навчання» захищена у 2011 році під керівництвом Т. Яценко.

У 2013 році у співавторстві з В. Бондарем та Т. Яценко опубліковано навчальний посібник «Релігійна віра в світлі глибинної психокорекції». Має понад 40 публікацій у фахових українських та зарубіжних виданнях.

Співавтори по окремих сторінках посібника:

Бондаревська Л. (с. 263-275) – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Туз Л. (с. 197-203) – кандидат психологічних наук, доцент, декан психологічного факультету Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Полянничко О. (с. 107-122) – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання Київського університету імені Бориса Грінченка.

Франчук О. (с. 192-194) – кандидат психологічних наук, викладач кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Некрут Т. (с. 263-275, с. 276-288) – кандидат психологічних наук.

Амурова Я. (с. 252-262), **Біла О.** (с. 21-27, с. 231-244), **Іванова Н.** (с. 145-147), **Каткова О.** (с. 194-197), **Манжара С.** (с. 197-203, с. 263-275), **Марко А.** (с. 231-244) – аспіранти кафедри психології, глибинної корекції та реабілітації Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Навчальний посібник

Тамара Семенівна Яценко
Володимир Іванович Бондар
Любов Ярославівна Галушко
Анастасія Миколаївна Камінська
Олександра Віталіївна Педченко

ПСИХОАНАЛІЗ РЕПРОДУКЦІЙ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ У ПІДГОТОВЦІ ПСИХОЛОГІВ

Комп'ютерна верстка та дизайн
С. О. Манжара

На обкладинці використана ілюстрація:
Яцек Єрка «Збір урожаю»
(Jacek Yerka «Amok Harvest»)

*Відгук на посібник надсилайте
на електронну пошту: yacenkots@gmail.com*

*Відповідальний за випуск В. Л. Головань
Технічний редактор О. Ю. Кременна*

Підписано до друку 20.03.2018 р. Формат 60x84/8.
Папір офісний. Гарнітура Cambria.
Ум. др. арк. 33,86. Обл.-вид. арк. 35,40
Наклад 500 прим. Зам. № 1501.
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво «Інновація»
49006, м. Дніпро, вул. В. Антоновича, 70
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 1761 від 22.04.2004 р.

e-mail: gallereyaplus@gmail.com